

ს ვ ე ტ ი ს ხ ო ვ ე ლ ი

სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი

Svetitskhoveli

Scientific Historical Journal

ISSN: 1987 - 6874

№2, 2017

**საქართველოს საპატრიარქოს,
საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
თეოლოგიის სასწავლო - სამეცნიერო ცენტრის
სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი**

მთავარი რედაქტორი: მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

მთავარი რედაქტორის
მოადგილეები:

აკადემიკოსი ნანა ხაზარაძე
დეკანოზი ლევან მათეშვილი
მამუკა მაცაბერიძე

სარედაქციო საბჭო:

ზურაბ გასიტაშვილი
ივანე გორგიძე
ვახტანგ გურული
ალექსანდრე გრიგოლიშვილი
გიორგი კოკოშაშვილი
თამარ ლომინაძე
შალვა ნაცყეზია
გივი ღამბაშიძე
არჩილ ფრანგიშვილი
ტარიელ ფუტყარაძე
მაკა ხართიშვილი
თემურ ჯაგოდნიშვილი
გურამ ჯაგაზაძე

პასუხისმგებელი მდივანი:

ქეთევან მახაშვილი

© სვეტიცხოველი

სამეცნიერო სტატიები რეცენზირდება სარედაქციო საბჭოს მიერ.
მასალის გადაბეჭდვა რედაქციის თანხმობის გარეშე დაუშვებელია.
ISSN 1987-6874

გამომცემლობა „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2017.

ექვნიება უწმიდესისა და უნეტარესის
სრულიად საქართველოს კათალიკოს-
პატრიარქის, მცხეთა-თბილისის
მთავარეპისკოპოსისა
და ცხუმ-აფხაზეთის
მიტროპოლიტის ილია მეორის
დაბადებიდან 85-ე და ინტრონიზაციის
მე-40 წლისთავს

ილია II (ერისკაცობაში – ირაკლი გიორგის ძე დუღუშაური-შიოლაშვილი) დაიბადა 1933 წლის 4 იანვარს (ქორჯონიკიძე, ჩრდილოეთი ოსეთი, რსფსრ, სსრკ). უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი და მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი 1977 წლიდან.

1960 წელს ილია II-მ დაამთავრა მოსკოვის სასულიერო აკადემია.

1957 წლის 16 აპრილს თბილისის ალექსანდრე ნეველის სახელობის ეკლესიაში, უწმიდესისა და უნეტარესის მელქისედეკ III-ის ლოცვა-კურთხევით, ეპისკოპოსმა ზინობმა ირაკლი შიოლაშვილი ბერად აღკვეცა და სახელად ილია უწოდა. 1957 წლის 18 აპრილს სიონის საპატრიარქო ტაძარში ხელდასმულ იქნა იეროდიაკონად; 1959 წლის 10 მაისს წმიდა სერგის მონასტრის ლავრაში მღვდელმონაზვნად; სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ დაინიშნა ბათუმის საკათედრო ტაძარში მღვდელმსახურად; 1961 წლის 19 დეკემბერს აღყვანილ იქნა იღუმენის, ხოლო 1961 წლის 16 სექტემბერს არქიმანდრიტის ხარისხში; 1963 წლის 26 აგვისტოს დაინიშნა კათოლიკოს-პატრიარქის ქორეპისკოპოსად;

1963–1972 წლებში იყო მცხეთის სასულიერო სემინარიის პირველი რექტორი; 1967 წელს გადაყვანილ იქნა აფხაზეთის ეპარქიაში; 1969 წელს აღყვანილ იქნა მიტროპოლიტის ხარისხში; 1977 წლის 9 ნოემბერს დადგინდა პატრიარქის მოსაყდრედ.

1977 წლის 25 დეკემბერს საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის საპატრიარქო ტახტზე, რომელიც ანდრია პირველწოდებულისა და სვიმონ კანანელისაგან იღებს დასაბამს, ახალი პატრიარქი იქნა აღყვანილი: ღვთის განგებით, მცხეთის საპატრიარქო ტაძარში შესრულდა ახალი კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმიდესისა და უნეტარესის ილია მეორის აღსაყდრება.

1977 წლის 23 დეკემბერს არჩეულ იქნა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად. ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით თანამედროვე ქართულ ენაზე გამოიცა ბიბლია, საღვთისმეტყველო კრებულები, ბროშურები, წიგნები, ჟურნალები, სამი სახის კალენდარი; დაარსდა გაზეთები; 1988 წელს ილია II-ის თაოსნობით მცხეთის სასულიერო სემინარია გადმოიტანეს თბილისში და დაარსდა თბილისის სასულიერო აკადემია-სემინარია; საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გაიხსნა სასულიერო სასწავლებლები: ბათუმში, ახალციხეში, ქუთაისსა და ხულოში; საუკუნეთა შემდეგ კვლავ აღდგა გელათის სასულიერო აკადემია და ეკლესიის ეგიდის ქვეშ მყოფი გელათის მეცნიერებათა აკადემია.

1960 წელს მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად დაიცვა დისერტაცია თემაზე „ათონის ივერიის მონასტრის ისტორია“. 1978–1983 წლებში იყო ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოს პრეზიდენტი, ხოლო 1997 წლიდან არის გაეროსთან არსებული ინფორმაციზაციის საერთაშორისო აკადემიის ნამდვილი წევრი და კრეტის სასულიერო აკადემიის საპატიო წევრი. არის ნიუ-იორკის სასულიერო აკადემიის ღვთისმეტყველების საპატიო და აშშ-ის მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდა ტიხონის საღვთისმეტყველო სემინარიის ღვთისმეტყველების დოქტორი. მონაწილეობდა მშვიდობის დაცვის რამდენიმე ფორუმში.

2010 წლის 21 დეკემბრის სინოდის სხდომის გადაწყვეტილებით, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ტიტულატურა შემდეგნაირად განისაზღვრა: უწმიდესი და უნეტარესი ილია II, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, მთავარეპისკოპოსი მცხეთა-თბილისისა და მიტროპოლიტი ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის.

Илья II (в миру – Иракий Георгиевич Гудушаури-Шиолашвили) родился 4-го января 1933 года (г. Орджоникидзе, РСФСР, СССР). С 1977 года Католикос-Патриарх Всея Грузии, Архиепископ Мцхетский и Тбилисский.

В 1960 году Илья II окончил Московскую духовную академию. 16 апреля 1957 года, в тбилисской церкви Александра Невского, по благословию Святейшего и Блаженнейшего Мелкиседека III, епископ Зиновий рукоположил Иракия Шиолашвили в монашеский сан, и дал ему имя Илия. 18 апреля 1957 года в Сионском кафедральном соборе он был рукоположен в иеродиаконы; 10 мая 1959 года был рукоположен иеромонахом в лавре св. Сергия. После возвращения на родину был назначен священнослужителем Батумского кафедрального собора; 19 декабря 1961 года был возведен в сан игумена, а 16 сентября 1961 года в сан архимандрита; 28 августа 1963 года был назначен корепископом Католикоса-Патриарха; в 1963-1972 годах был

первым ректором Мцхетской духовной семинарии; в 1967 был переведен в Абхазскую епархию; в 1969 году был возведен в сан Митрополита; 9 ноября 1977 года был назначен местоблюстителем Патриарха.

25 декабря 1977 года на патриарший трон Грузинской Апостольской Церкви, берущей начало от Андрея Первозванного и Симона Кананита, взошел новый патриарх. По Божьему провидению, в Мцхетском кафедральном соборе состоялась интронизация Святейшего и Блаженнейшего Илия II.

23 декабря 1977 года Илия II был возведен Католикоса-Патриарха всея Грузии. По благословению Илия II на современном грузинском языке была издана Библия, богословские сборники, брошюры, книги, журналы, календарь трех видов; начали издаваться газеты. В 1988 году по инициативе Илия II Мцхетскую духовную академию перенесли в Тбилиси, и таким образом, была основана Тбилисская духовная академия-семинария; в разных частях Грузии открылись духовные училища: в Батуми, в Ахалцихе, в Кутаиси и Хуло; спустя века была восстановлена Гелатская духовная академия, и находящаяся под эгидой Церкви Гелатская академия наук.

В 1960 году, Илия II, в Московской духовной академии защитил степень кандидата богословских наук на тему «История Афонского Иверского монастыря». В 1978-1983 годах был президентом Всемирного совета церквей; с 1997 года является настоящим членом Международной академии информатизации при ООН, и почетным членом Кретской духовной академии; также, является почетным доктором Кью-Йоркской духовной академии, и доктором богословия православной церкви св. Тихона в США; участвовал в нескольких форумах по защите мира.

По решению Синода (21 декабря 2010 года) титул Католикоса-Патриарха всея Грузии была определена следующим образом: Святейший и Блаженнейший Илия II, Католикос-Патриарх всея Грузии, Архиепископ Мцхетский и Тбилисский и Митрополит Бичвинтский и Цхум-Абхазский.

Ilia II (Irakli Ghudushauri-Shiolashvili) was born on 4 January 1933 in Orjonikidze, USSR. He has been a Catholicos-Patriarch of Georgia and Archbishop of Mtskheta and Tbilisi since 1977.

Ilia II graduated from Moscow Theological Seminary in 1960. By blessing of his holiness Melchisedec III bishop Zinobius ordained Irakli Shiolashvili as a monk and gave him a name - Ilia. He was ordained as hierodeacon in Sioni Cathedral on 18 April 1957; on 10 May 1959 he was ordained as a hieromonc in st. Sergi lavra. After his return to homeland he served in Batumi Cathedral. He was ordained as a hegumen on 19 December 1961 and as an archimandrite on 16 September 1961. On 28 August 1963 he was ordained as a Catholicos-Patriarch's Cor-Bishop. In 1963-1972 he was the first rector Mtskheta Theological Seminary. In 1967 he moved to Abkhazian Eparchy. In 1969 he was ordained as a Metropolitan. On 9 November 1977 he was elected as a Patriarch's locum.

On 25 December 1977 Georgian Church that origins from Andrew the Apostle and Simon the Zealot had a new Patriarch. By God's providence it was his holiness Ilia II. He became a Catholicos-Patriarch on 23 December 1977.

He blessed a publication of Bible on modern Georgian language, theological compilations, brochures, books, magazines, calendars and newspapers. Mtskheta Theological Seminary was moved to Tbilisi in 1988 and Tbilisi Theological Seminary was established by Ilia II blessing. Theological colleges were established in different parts of Georgia at that time: in Batumi, Akhaltsikhe, Kutaisi and Khulo. Gelati Theological Academy was reopened after centuries of decline.

Ilia II maintained a theological thesis at Moscow Theological Seminary in 1960. The thesis was "The History of Iberian Monastery on the Mount Athos". Ilia II was a president of World Church Council in 1978-1983. He has been a member of UN Information Technology Academy, honorary member of New-York Theological Seminary and a theology doctor st. Tikhon Church (USA). He participated in several peace forums.

On 21 December 2010 The Holy Synod of Georgian Church defined a title of Georgian Catholicos-Patriarch as follows: His Holiness Ilia II, Catholicos-Patriarch of Georgia, Archbishop of Mtskheta and Tbilisi, Metropolitan of Bichvinta and Tskhum-Abkhazia.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

0114, თბილისი, მეფე ერეკლე II-ის მოედანი 1
ტელ.: (995 32)2990378, 2989540; ფაქსი:2987114

CATHOLICOS-PATRIARCH
OF ALL GEORGIA

1, King Erekle II sq. Tbilisi, 0114
Tel.: (995 32)2990378, 2989540; Fax:2987114

სახელმწიფო მმართველობა და
და სხვადასხვა მხარეებისათვის,
და სხვადასხვა მხარეებისათვის.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის მიერ
დადგინებული მინიმალური
სტანდარტების შესახებ და
სხვადასხვა მხარეებისათვის

(შეყვანილი)

† კათალიკოს-პატრიარქი,
სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

23/12/2017

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი
ილია-II და მისი მოსაყდრე სენაკისა და
ჩხოროწყუს მიტროპოლიტი შიო (მუჯირი)

მიტროპოლიტი შიო, ერისკაცობაში ელიზბარ თეიმურაზის ძე მუჯირი, დაიბადა 1969 წლის 1 თებერვალს თბილისში. თბილისის 53-ე საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ სწავლა გააგრძელა თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიაში.

1991 წელს ელიზბარ მუჯირი მორჩილად დაემკვიდრა შიომღვიმის მონასტერში. 1993 წლის, 5 თებერვალს, მორჩილი ელიზბარი აღკვეცეს ბერად და უწოდეს სახელად შიო. იგი დადგენილ იქნა მონასტრის ტრაპეზურად, შემდეგ – ეკონომოსად. 1995 წელს ბერი შიო დიაკვნად აკურთხეს, 1996 წელს უწმიდესმა და უნეტარესმა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ ბერ-დიაკონი შიო მღვდლად აკურთხა. 1997 წელს მღვდელმონაზონი შიო დაინიშნა თბილისის კლდისუბნის წმიდა გიორგის ეკლესიის წინამძღვრად. 1998 წელს მან დაამთავრა ბათუმის იოანე ღვთისმეტყველის სახელობის სასულიერო სემინარია და სწავლა მოსკოვის სასულიერო აკადემიის დაუსწრებელ განყოფილებაზე გააგრძელა. 1998 წლის 3 აპრილს მღვდელმონაზონ შიოს მიენიჭა იღუმენის წოდება ოქროს ჯვრის ტარების უფლებით და დაადგინეს ილია წინასწარმეტყველის

ტაძრის წინამძღვრად. 1999 წლის 6 მარტიდან იღუმენი შიო თბილისის ანჩისხატის ტაძრის ღვთისმსახურია. იმავე წლის 20 სექტემბრიდან ნარიყალას წმიდა ნიკოლოზის სახელობის ტაძრის წინამძღვარია. 2001 წლის ოქტომბრიდან იგი მოსკოვის ქართველთა სათვისტომოს წმიდა გიორგის სახელობის ტაძრის წინამძღვარია, პარალელურად სწავლობდა მოსკოვის წმიდა ტიხონის საღვთისმეტყველო ინსტიტუტში.

2003 წლის 18 აგვისტოს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის გადაწყვეტილებით აირჩიეს ახლად ჩამოყალიბებული სენაკისა და ჩხოროწყუს ეპარქიის ეპისკოპოსად. იმავე წლის 7 სექტემბერს შეიმოსა ეპისკოპოსის სამოსით.

2009 წლის 30 აპრილს წმინდა სინოდმა მას ჩააბარა ავსტრალიისა და ახალი ზელანდიის მრევლი. 2010 წლის 2 აგვისტოდან მიტროპოლიტია. 2010 წლის 21 დეკემბერს შევიდა ქართული ეკლესიის წმინდანების კანონიზაციის კომისიაში.

2015 წლის 16 დეკემბერს მიტროპოლიტმა შიომ დაიცვა დისერტაცია მოსკოვის წმ. ტიხონის მართლმადიდებელ-ჰუმანიტარულ უნივერსიტეტში, თემაზე „ღირსი ალექსი სენაკელი (შუშანია) მისი ცხოვრების ისტორიული კონტექსტი და სულიერ-სამოძღვრო მემკვიდრეობა“ და მიენიჭა ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხი.

2017 წლის 23 ნოემბერს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ბრძანებით დაინიშნა კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრედ.

Митрополит Шио (в миру – Элизбар Теймуразови Муджири). Родился 1 февраля 1969 года в Тбилиси. Окончив 53-ю среднюю школу продолжил обучение в Тбилисской государственной консерватории.

В 1991 году Элизбар муджири стал послушником Шио-Мгвимском монастыре. 5 февраля 1993 года послушник Элизбар принял монашество, и получил имя Шио. Его назначили трапезником монастыря, а затем – экономом. В 1995 году монах Шио был рукоположен в дьяконы; в 1996 году Святейший и Блаженнейший, Католикос-Патриарх всея Грузии, Илия II рукоположил иеродиакона Шио во священники. В 1997 году иеромонах Шио был назначен настоятелем Тбилисской клдисубанской церкви св. Георгия. В 1998 году он закончил Батумскую духовную семинарию Иоанна Богослова, и продолжил учебу в Московской духовной академии, на заочном отделении. 3 апреля 1998 года иеромонах Шио получил титул игумена, с правом ношения золотого креста, также он был назначен настоятелем харама Илии Пророка. С 6 марта 1999 года игумен Шио является священнослужителем Тбилисского анчисхатского храма. С 20 сентября того же года является настоятелем Нарикальского харама св. Николая. С октября 2001 года он является настоятелем храма св. Георгия грузинской общины Москвы, параллельно обучался в Свято-Тихоновском богословском институте.

18 августа 2003 года решением Грузинской Православной Церкви был назначен епископом новой епархии в Чкороцку. 7 сентября того же года был облачен в одеяния епископа.

30 апреля 2009 года Святой Синод вверил ему паству Австралии и Новой Зеландии. С 2 августа 2010 года является митрополитом. 21 декабря 2010 года вошел в комиссию по канонизации святых Грузинской Церкви.

Metropolitan Shio (Elizbar Mujiri) was born on 1 February 1969 in Tbilisi. He graduated №53 public school and enrolled into Tbilisi State Conservatoire.

Elizbar Mujiri became a novice in Shio of Mghvime monastery in 1991. On 5 February 1993 he became a monk and got a new name – Shio. He was appointed as a refectorian and later as a oconomus. Monk Shio was consecrated as a deacon on 1995. A year later, in 1996 Catholicos-Patriarch of Georgia Ilia II ordained Shio as a priest. In 1997 he was appointed as a prior at Tbilisi Kldisubani st. George Church. He graduated from Batumi Theological Academy in 1998 and continued his studies in Moscow Theological Academy at a distance learning department. On 3 April 1998 he became an abbot and was given a right to wear a golden cross. He was also appointed as a prior of Elijah the Prophet. He has served in Tbilisi Anchiskhati Church since 6 March 1999 and a prior st. Nicolas Narikala Church in Tbilisi. He has been a prior of Moscow Georgian Community Church since 2001. He studied at st. Sitkhom Theological Institute.

On 18 August 2003 he was ordained as a bishop of a new eparchy in Chkhorotsku. On 7 September of the same year he got bishop robes.

The Holy Synod appointed him at Australia and New Zealand parishes on 30 April 2009. He became a metropolitan on 2 August 2010. He became a member of Canonization Commission of Georgian Church on 21 December 2010.

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრე სენაპისა და ჩხოროწყუს მიტროპოლიტი შიო (მუჯირი) და მანგლელი მიტროპოლიტი ანანიას (ჯაფარიძე)

ჟურნალ
„სვეტიცხოველი“, 1917 წლის დეკემბრის,
ყდის ფრაგმენტი

სვეტიცხოველი მუდმივი მოცემულობაა საქართველოს სულიერი აღორძინების ფუნდამენტისათვის

XX საუკუნის დასაწყისში (1917 წელს) წმიდამღვდელმონაწივე პატრიარქის კირიონ II-ის ხელდასმით დაიწყო ჟურნალ „სვეტიცხოველი“-ს გამოცემა, ეკლესიის ერთგულ შვილთა დარაზმებისათვის რათა დამოუკიდებელი საქართველოს სულიერი აღორძინებისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერების აღდგენის მკვიდრი საფუძველი შექმნილიყო.

დღეს, XXI საუკუნეში, საქართველოს არანაკლები სირთულის ამოცანები აქვს გადასაწყვეტი და გამძაფრებული ბრძოლა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისათვის კვლავ მოითხოვს იმ სულიერი ორიენტირების და გავლენების ახლებურ გააზრებას, რამაც საქართველო ათასწლეულების განმავლობაში გამოატარა ისტორიის გაავებულ ოკეანეში და წინამდებარე ჟურნალიც – საქართველოსათვის საკრალური სახელდებით – „სვეტიცხოველი“ ამგვარი მისიის შესრულებას პირდება მკითხველს.

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით და მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ხელდასმით ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ განაგრძობს სიცოცხლეს მკითხველისათვის.

ჟურნალ სვეტიცხოველის რედაქცია

პატრიარქმა თანადგომის დღედ 1 ივლისი დააწესა: უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან სულთმოფენობის დღესასწაულზე, ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი, 2008 წლის ივლისი

"მოწყალების საქმე გადაარჩენს სრულიად საქართველოს" **(თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა)**

არიან ადამიანები, რომელთა ზრუნვაც მარტოდენ საკუთარი თავით, ეგოისტური სურვილებით შემოიფარგლება; მაგრამ, საბედნიეროდ, ასევე არიან ადამიანები, რომლებიც სხვებისათვის ცხოვრობენ, საკუთარ თავს სხვებს უძღვნიან. ქართველი ადამიანი ბუნებით სწორედ ამით გამოირჩევა: თუკი იგი ხედავს სხვა ადამიანის გაჭირვებას, აუცილებლად მიდის და ეხმარება მას. პავლე მოციქული ამბობს: "ურთიერთ სიმძიმე იტვირთეთ და ესრედ აღასრულეთ სჯული იგი ქრისტესი".

როგორ შეიძლება, ვიტვირთოთ სხვისი სიმძიმე, რით შეიძლება შევეწიოთ სხვა ადამიანებს? ზოგიერთი ფიქრობს, რომ არ შეუძლია სხვისი დახმარება, რადგან თვითონაც ხელმოკლედ ცხოვრობს. ყველა ადამიანს შეუძლია დაეხმაროს სხვას, თუნდაც არაფერი ებაღოს გასაცემი. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ დახმარება მრავალი სახისა არსებობს: არსებობს სულიერი დახმარება, არსებობს სიტყვიერი დახმარება და, რაღა თქმა უნდა, მატერიალურიც.

დღეს ჩვენთან ბრძანდებიან **საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა** და კომპანია **"მედიანერვის"** წარმომადგენლები, რომლებმაც შემოგვთავაზეს, დაწესდეს **"თანადგომის დღე"**. თანადგომა ეს იგივე დახმარებაა. ჩვენ ვამაყობთ იმით, რომ ჩვენს მოსახლეობას გაჭირვებული ადამიანების თანადგომის სურვილი აქვს. **თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა**. სწორედ ამან გადაგვატანინა ის პრობლემები, რომლებიც ბოლო 18 წლის მანძილზე გვქონდა.

ღმერთმა დალოცოს ისინი, რადგან ზრუნავენ გლახაკებზე და ფიქრობენ, თუ რით შეეწიონ მათ. მინდა ყველას გისურვოთ: ამაზე ფიქრი ყოფილიყოს თითოეული ჩვენგანის საზრუნავი.

*უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს
 კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან
 სულთმოფენობის დღესასწაულზე*

*ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი
 ივლისი 2008 წელი*

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

CATHOLICOS PATRIARCH
OF ALL GEORGIA

380005, თბილისი, მეფე ერეკლე II მოედ. №1
ტელ: 99 03 78, 98 95 41 ფაქსი: (995 32) 98 71 14

1 King Erekle II sq. , Tbilisi 380005, Georgia.
Tel.: 99 03 78, 98 95 41 FAX: (995 32) 98 71 14

ბრძანება № 76

სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი

10 ივლისი, 2009 წელი

XIX - XX საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიზანმიმართულად წაღბდებოდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები. ამასთან დაკავშირებით ვბრძანებ:

- I. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია მისი მაღალყოვლადუსამღვდელოესობის, მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძის) ხელმძღვანელობით;
- II. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას ქართული ენათმეცნიერების პრობლემური საკითხების შემსწავლელი მუდმივმოქმედი კომისია პროფესორ მანანა ტაბიძის ხელმძღვანელობით.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

სარკვევები

საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილო კავკასიაში
მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე 17

შესავალი 17

ქრისტიანობა ჩრდილო კავკასიაში 23

საქართველოს ეკლესია 34

აფხაზეთის საკათალიკოსო 43

1. წყაროების მიმოხილვა 44

ა. ბერძნულ-ლათინური წყაროები 44

ბ. ქართული წყაროები 46

გ. სომხური წყაროები 47

2. ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქია საეკლესიო სამართალის მიხედვით 49

3. ათეისტური ეპოქის შეხედულებანი აფხაზეთის საკათალიკოსოს შესახებ 50

4. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო კულტურა I ათასწლეულში 52

5. არასწორი შეხედულება საქართველოს ეკლესიიდან აფხაზეთის
საკათალიკოსოს გამოყოფის შესახებ XVI ს-ის შემდეგ 54

6. აფხაზეთის საკათალიკოსო – საქართველოს საპატრიარქოს ერთ-ერთი
სტრუქტურული ნაწილი 58

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქია 59

ლაზიკის ეპარქიის შესახებ არსებული ცნობები 61

ჩრდილო კავკასიის თავდაპირველი ეთნიკური სახე
*სტრაბონი და იოანე ცეცე ქართულ - კავკასიური ერთიანი
ეთნიკური ველის შესახებ* 65

3. მიღები ჩრდილოკავკასიელ მთიელთა წარმოშობის შესახებ 70

მიმოხილვა თეიმურაზ ბატონიშვილის წიგნისა –
*„ისტორია დაწვებითბან ივერიისა, ესე იგი ბიურბიისა, რომელ არს
სრულიად საქართველოისა, ძმნილი საქართველოს მებატყამეთის
მეფის ბიურბის ძის თეიმურაზისაბან, სანკტა-მთერბურბის სტამბასა
შინა სამცხნიერო აკადემიისა, 1848 წელსა“* 73

ლიტერატურის მიმოხილვა 90

კულტურა და ქოვა კავკასიის ხალხებისა მე-7, მე-9 სს. 92

ზოგიერთი ბამოკვლევა ჩრდილო კავკასიის სამეკლესიო
იურისდიქციის შესახებ 108

მაღალყოვლადშესამღვდელოეს მიტროპოლიტ გელეონის ნაშრომი
ჩრდილო კავკასიაში ქრისტიანობის ისტორიის შესახებ 113

ზურაბ რატიანის წიგნი „წყაროთა ღაღადი, ანუ პირიქითა საქართველო“ (1995 წ.)	124
კავკასიის საერთო მუსიკალური კულტურა	133
საქართველოს სახელმწიფოს დამცავი ციხე-სიმაგრეთა კედელი („ზღუდე“) ჩრდილო კავკასიაში	134
ოსეთის კომისიის მუშაობის შედეგი ქართლის მითიანეთში	141
რუსული ეკლესიის მუშაობის ზოგიერთი შედეგი ვაინახეთა შორის	143
„კავკასიაში ქრისტიანობის აღდგენელი საზოგადოების“ მოღვაწეობის ზოგიერთი შედეგი	147
სამეფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმომავლობის კონცეფცია დროსა და სივრცეში ნანა ხაზარაძე	153
გლდანის ხევი მანანა ქუთათელაძე	159
„მრავალ არიან ჩინებულ და მცირედნი რჩეულ“ ხათუნა თოღაძე	169
კვლავ კულტურის პოლიტიკის პრობლემებზე ქეთევან ახობაძე	180
ტირმინი ხალიჩა ქართული წერილობითი წყაროების მონაცემთა კონტექსტში ნანა ბახსოლიანი	188
ქართველი ამორბალები გიორგი კოკოშაშვილი	195
ბიორბი სააკაძის სახელმწიფო რეფორმების ქრისტიანული ასპექტები ვაჟა ოთარაშვილი	204
თამარ მეფის სახე ქართულ ფოლკლორში მონაზონი იოანე (მამუკა ცუხიშვილი)	213

საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილო კავკასიაში
მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

შესავალი

ჩრდილო კავკასიის ვრცელი რეგიონი, გადაშლილი შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე, ქართული წყაროებისა და იქ აღმოჩენილი მატერიალური კულტურის მასალათა მიხედვით, თემურ-ლენგის დაშქრობამდე, საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

თემურ-ლენგის ეპოქიდან შეიცვალა ჩრდილო კავკასიის ეთნიკური სახე, ის იქამდე, ძირითადად, ქართველთა მონათესავე და ასევე სხვა აქ ჩამოსახლებული ტომებით იყო დასახლებული. იბერიებისა და ჩრდილო კავკასიელების ეთნიკურ ნათესაობას მიუთითებდა სტრაბონიც, ამასვე მიუთითებს ქართული წყაროები.

ქართლის ცხოვრების მიხედვით ჩრდილო-დასავლეთ კავკასია დასახლებული იყო „ეგროსის“, ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასია – „ლეკოსის“, ხოლო ცენტრალური ნაწილი კი „კავკასოსის“ შთამომავლებით. ეს იყო სუბსტრატი, რომელსაც ამჟამად უწოდებენ „იბერიულ-კავკასიურ ხალხებს“. მონღოლთა შემოსევების დროისათვის ეს ხალხები უკვე ქრისტიანები იყვნენ.

გერმანული წარმოშობის ცნობილი რუსი მეცნიერის ვ. მილერის კვლევით თემურ ლენგთან დამარცხების შემდეგ ჩრდილო კავკასიური (იბერიული წარმოშობის) ხალხები ასიმილირდნენ სტეპებიდან მთებში ასულ ყოფილ მომთაბარე ჯგუფებში. ამის შედეგად, ისინი თავდაპირველად გაწარმართდნენ (თუმცა შეინახუნეს ქრისტიანული სარწმუნოებრივი ელემენტები), შემდეგ კი გამუსულმანდნენ და ჩამოყალიბდნენ სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფებად. ეკლესიურად, ქართლის ცხოვრებისავე ცნობით, მე-6 მსოფლიო საეკლესიო კრებამ (მე-7 საუკუნედან) ჩრდილო კავკასია გადასცა საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციას.

ამასვე მიგვითითებს ბიჭვინთის იადგარი და სხვა ძეგლები. ამ ცნობით ქართლის ცხოვრება მიუთითებს, რომ ჩრდილო კავკასია პირველ ათასწლეულში უკვე ქრისტიანული იყო და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, ეს ნიშნავს რომ ჩრდილო კავკასიელები (იმჟამად) ქართულ ენაზე ლოცულობდნენ და მათი წირვა – ლოცვის ენა ქართული იყო. საქართველოს ეკლესია შედგებოდა რამდენიმე საკათალიკოსოსაგან, ანუ თავისთავადი საეკლესიო-ადმინისტრაციული ოლქებისაგან, ესენია ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოები, რომელთაც თავიანთი სტრუქტურები და მრევლი შეინარჩუნეს მე-19 საუკუნის დასაწყისამდე, რუსეთის მიერ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებამდე.

საქართველოს ეკლესიის მესამე – ხუნძეთის საკათალიკოსო, ნაკლებადაა ცნობილი, რადგანაც შედარებით მოგვიანებით ჩამოყალიბდა და დიდხანს არ უარსებია, ის ასპარეზიდან გაქრა დაღესტანში თემურ-ლენგის შემოსევების შემდგომ ეპოქაში მრევლის გამუსულმანების გამო, საქართველოს ეკლესიას ასევე ეკუთვნოდა კიდევ ერთი საეკლესიო-ადმინისტრაციული ოლქი, რომელიც ცნობილია სომხეთის სამიტროპოლიტოს სახელით, მისი იურისდიქცია მოიცავდა ისტორიული სამხრეთ საქართველოს მიწა-წყალს ვიდრე მდ. არაქსამდე და უფრო ადრე არჭეშამდე და ვანის ტბამდე (ვალაშკერტის ჩათვლით). ამ ტერიტორიის დიდი ნაწილი, მე-11 საუკუნეში იწოდებოდა „ივერიის თემად“ (და „აღმოსავლეთად“), აქ მრავალი ქართული საეპისკოპოსო იყო განლაგებული.

თემურ ლენგის შემოსევათა შემდეგ საქართველოს ეკლესიამ დაკარგა

ჩრდილო კავკასიის ბარი, შემდგომ მთისწინეთი და საეკლესიო საზღვარმა გადაინაცვლა კავკასიის მთავარი ქედის პარალელურ ქედზე, რომელსაც რუსები „სკალისტის ხრებეტს“ (კლდოვანი ქედი) უწოდებენ, (რომელიც ვრცლადაა გადაჭიმული არხიზის დასავლეთით გამდინარე მდ. ურუპინ, ვიდრე მდ. ანდის ყოისუმდე). (ეს „სკალისტის ხრებეტ“ ამჟამინდელი საქართველოს საზღვრის ჩრდილოეთით მდებარეობს). ვლადიკავკაზამდე და ითუმკალემდე მე-19 საუკუნის დასაწყისშიც კი აღწევდა ქართლ-კახეთის სამეფოს საზღვარი თვით თანადროული რუსული რუკების მიხედვით, მე-20 საუკუნის ზოგიერთ მონაკვეთშიც კი ამ ტერიტორიების ნაწილი და ასევე, მაგალითად თებერდას რეგიონი, კვლავ საქართველოს საზღვრებში იყო მოქცეული.

ჩრდილო კავკასიაში აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია მოქცეული იყო მდ. ყუბანსა და შავ ზღვას შორის და გრძელდებოდა კაფამდე.

ყირიმის ქალაქ კაფას (ამჟამად ფეოდოსია) ქართული ეკლესიის იურისდიქციის უკიდურეს სასაზღვრო პუნქტად ქართული წყაროების გარდა მიიჩნევენ არქანჯელო ლამბერტიც,

ქართლის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში მოქცეული იყო ძირითადად ყუბანის მარჯვენა სანაპიროსა და თერგს შუა მოქცეული ტერიტორია, აფხაზეთის საკათალიკოსოში კი ყუბანის მარცხენა სანაპიროსა და შავზღვას შუა, ხოლო ხუნძეთის საკათალიკოსოში – დაღესტანი, უმეტესად მისი ცენტრი - ხუნძეთი, ანუ ავარია, ასევე ამჟამინდელი ჩეჩნეთი. საქართველოს პატრიარქმა თემურ-ლენგვის შემოსევის წინ მოიარა კიდევ ნახჩეთის (ჩეჩნეთის), ხუნძეთის (დაღესტნის), აღმოსავლეთ კახეთისა და რან-მოვაკანის (ყოფილი ალბანეთის) ქართულ-ქრისტიანული სამრევლოები, სასწავლებლები, სადაც ქართულ ენაზე შეისწავლებოდა შესაბამისი საგნები.

როგორც აღინიშნა ყველა ეს საკათალიკოსო შეადგენდა განუყრელ ნაწილებს საქართველოს წმიდა ეკლესიისა ქართულენოვანი წირვა-ლოცვით, ეპარქიებითა და სამრევლოებით, მათ აერთიანებდათ საერთო სჯულისკანონი, საერთო საეკლესიო წესები და ქართული საეკლესიო ტრადიციები.

აღნიშნულის შესაბამისობამ გადაგვაწყვეტინა სამ ნაწილად დავეყოთ ჩვენი შრომა:

- ა. აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია ჩრდილო კავკასიაში;
- ბ. ქართლის საკათალიკოსოს იურისდიქცია ჩრდილო კავკასიაში;
- გ. ხუნძეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია.

ჩვენს ნაშრომში, იძულებული ვართ, მრავალი პარაგრაფი და თავი

დავუთმოთ ისტორიული გეოგრაფიის საკითხებს, მისი რკვევის გარეშე შეუძლებელია იურისდიქციის საზღვრების დადგენა. ისტორიული გეოგრაფია და საზოგადოდ ისტორიოგრაფია, ძალზე დაზარალდა საბჭოთა ეპოქაში.

არაასწორად განსაზღვრული მრავალი ისტორიული ერთეულის ადგილმდებარეობა, მაგალითად, ალანის სამიტროპოლიტოსი, ლაზიკის სამიტროპოლიტოსი, საზღვარი კახეთსა და ჰერეთის შორის, და სხვა.

ამჟამად აღიარებული თეორიით ჩრდილო კავკასიას მოიცავდა არა საქართველოს საეკლესიო იურისდიქცია, არამედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანის სამიტროპოლიტო.

ეს თეორია მოწოდებულია საბჭოთა ეპოქის საისტორიო მეცნიერების მიერ და დანერგილია საყოველთაოდ, თუმცა ის არასწორი და ტენდენციურია, ამის მტკიცებას ნაშრომში ეძღვნება მრავალი პარაგრაფი. მის ტენდენციურობას ის ფაქტიც მიუთითებს, რომ ალანის ისტორიული ეპარქიის მკვლევარების მიერ მუდამ ხდება იგნორირება პირველხარისხოვანი წყაროებისა, მაგალითად, კონსტანტინოპოლის სინოდის მე-14 ს. ნომერი 114 აქტის მიხედვით, ალანიაში არ იყო ქალაქები ალანის ეპისკოპოსის კათედრისათვის (რადგანაც ალანებს არ გააჩნდათ ქალაქები მომთაბარეული ცხოვრების გამო), ამიტომ ჯერ კიდევ მე-11 საუკუნეში იმპერატორ ალექსი კომნინის ქრისობულით ასეთ ქალაქად განისაზღვრა სოტირიუპოლი თვით ბიზანტიაში (ლაზიკაში).

აქედანაც ჩანს, რომ ალანის ეპარქია მდებარეობდა არა საქართველოს მომიჯნავე ჩრდილო კავკასიაში, სადაც არქეოლოგების მიერ უამრავი ნაქალაქარია გამოვლენილი, არამედ უდაბურ და უქალაქო დონისპირეთის სტეპებში, ყირიმის აღმოსავლეთით მომთაბარეთა არეალზე, ამასვე მიუთითებს ალანის მიტროპოლიტ თეოდრეს

წერილი კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი, რომელიც ასევე იგნორირებულია. შესაბამისად, რადგანაც აღნიშნულ ალანიაში არ იყო ნაგებობები მღვდელმთავრის კათედრისათვის, კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა ალანიის მიტროპოლიტის საკათედრო ქალაქამდე – 11 ს-ში, დაადგინა სოტერიოპოლიში, ქალაქი ბიზანტიის იმპერიაში, ლაზიკაში, ალანიის გარეთ.

მე-11 და მე-12 საუკუნეებში, ვიდრე მონღოლების შემოსევამდე საქართველოს ჩრდილოეთში მდებარე კავკასიის რეგიონში უამრავი ქალაქი არსებობდა, როგორც ითქვა, ეს ფაქტი დადასტურებულია არქეოლოგიის მიერ.

წყაროების საპირისპიროდ, საბჭოელ და მათ მიმდევარ ისტორიკოსთა მტკიცებით, ალანიის საეპარქიო ცენტრი თითქოსდა მდებარეობდა არხიზ-ზელენჯუკის ე.წ. ჩრდილოეთის ტაძარში, ისტორიული ქალაქებით მდიდარ საქართველოს (აფხაზთა სამეფოს) საზღვარზე, და აქედან გადაიტანეს ის სოტერიოპოლისში, მაშინ, როცა, თვით ამავე ეპოქის კონსტანტინოპოლის წმ. სინოდის დადგენლებაში, როგორც ითქვა, ხაზგასმითაა ახსნილი, რომ ალანი ხალხის ნომადური ცხოვრების გამო ალანიაში რეალურად არ არსებობდა ქალაქი საეპისკოპოსო ცენტრისათვის და ამის გამო ალანიის მიტროპოლიტს სოტერიოპოლისის კათედრა დაუთმეს ჯერ კიდევ მე-11 საუკუნეში. შესაბამისად, ალანიის ეპარქია მდებარეობდა არა კავკასიის მთებში აფხაზეთის მეზობლად (სადაც ამ საუკუნეთა ქალაქების მრავალი ნაშთია), არამედ აზოვ-დონისპირეთის რეგიონში, სადაც ალანთა ჯგუფები ბინადრობდნენ და მომთაბარეობდნენ და მათ ქალაქები არ ჰქონდათ ცხოვრების წესიდან გამომდინარე.

ალანიის ეპარქიის სტეპებში ლოკალიზაციას ეთანხმება არა მხოლოდ ალანიის მიტროპოლიტ თეოდორეს წერილი კონსტანტინოპოლის პატრიარქისადმი, ასევე ამავე სინოდის ნომერ 152 აქტი 1356 წლისა, რომლის

მიხედვითაც სოტერიუპოლის ალანიის მღვდელმთავარს ოქროს ურდოსა და ტანაისში სამრევლოები ჰქონდა და იქ სამღვდელოებასაც აკურთხევდა. http://iratta.com/2007/05/30/06_alanija_i_vizantiija.html. როგორც ითქვა, სტეპების მომთაბარეთა ამ არეალზე ანუ ალანიის ეპარქიაში, მე-11 ს-ში არ მოიძებნა ქალაქი ალანიის იერარქისათვის, მაგრამ სულ სხვა ვითარება იყო კავკასიის ალანიაში, სადაც დიდი ძალისხმევის მიუხედავად, კონსტანტინოპოლმა ვერ შეძლო თავისი ეპარქიის დაარსება, რადგანაც ალანთა მეფეების მიერ ბერძენი სამღვდელოების განდევნის შემდეგ კავკასიის ალანია აფხაზეთის საკათალიკოსოში ანუ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში გადავიდა.

ჩრდილო კავკასიის ამ ოლქში არხიზ-ზელენჯუკის ეკლესიები და მრავალი ძველი ნაქალაქარია – ეს ნიშნავს, რომ აქაური ხალხი ნომადური ცხოვრებით არ ცხოვრობდა, ამას არქეოლოგიაც მიუთითებს, მაშასადამე აღნიშნული სინოდი საუბრობს სხვა ოლქზე, რომელსაც ასევე ალანია ერქვა.

სიახლეა და ნაშრომში მრავალი პარაგრაფი ეძღვნება აღნიშნულ კვლევას, რომ რეალურად არსებობდა ორი ალანია (კავკასიის რეგიონში). ერთი იყო ყირიმის მეზობლად არსებული დონის სტეპების ვრცელი ოლქი. აქ ბინადრობდნენ ნომადი ალანები, მათთვის დაარსა კონსტანტინოპოლმა ალანიის სამიტროპოლიტო ოლქი. ამ ვრცელ ველებზე მომთაბარე ალანებს არ გააჩნდათ თავიანთი ქალაქები, ამიტომ კონსტანტინოპოლმა ალანთა მიტროპოლიტი, როგორც აღინიშნა, დასვა ბიზანტიურ ქალაქ სოტერიოპოლისში, ლაზიკაში ანუ ტრაპეზუნტის ოლქში. რასაც წყაროები, კერძოდ კი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმიდა სინოდის დადგენილება მიუთითებს.

ხოლო რაც შეეხება კავკასიის ალანიას, შავ ზღვასთან ახლოს, აფხაზეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, სადაც არხიზ-ზელენჯუკის ტაძრებია, აქაური ხალხი იყო მიწათმოქმედი, მიწაზე

დამკვიდრებული მოსახლეობა, ქართული ეკლესიის, კერძოდ კი აფხაზეთის საკათალიკოსოს მრევლი.

ჯერ კიდევ კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის დროს გამოაშკარავდა აფხაზეთის მეფეთა მისწრაფება, რათა აფხაზეთის მეზობლად მცხოვრები ახალმოქცეული ალანები გადაექციათ აფხაზეთის საკათალიკოსოს მრევლად. ამ ფაქტის გასანეიტრალებლად კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა ნიკოლოზ მისტიკოსმა გადაწყვიტა აქტიურად ემოქმედა კავკასიის ალანიაში, იქ მისიონერები და მღვდელმთავარიც გააგზავნა (მათი ნაკვალავები ასახულია არქეოლოგიურად), მაგრამ მალევე ალანთა მეფეებმა ბიზანტიური იერარქია კავკასიის ალანიიდან გააძევეს, ჩანს არა ხაზართა მოთხოვნით, როგორც ამტკიცებენ რუსი ავტორები, არამედ აფხაზ მეფეთა მოთხოვნით. ამის შემდეგ არხიზ-ხელენჯუკის რეგიონი აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში მოექცა, როგორც ეს ქვემოთაა განხილული. აფხაზთა მეფეებმა კავკასიის ალანიაში ააგეს აფხაზური ანუ ქართული საეკლესიო არქიტექტურით არხიზ-ხელენჯუკის ტაძრები, ფაქტიურად ასლები ღიხნისა თუ მოქვის ტაძრებისა. ამ ფაქტის გამო კონსტანტინოპოლი იძულებული გახდა ებრძოლა რათა შეენარჩუნებინა მეორე ალანია, მდებარე კავკასიის ალანიის ჩრდილოეთით, ანუ სტეპების ალანია დონისპირეთში. ამ ოლქის ანუ მომთაბარეთა ალანიის მღვდელმთავარს, როგორც აღინიშნა კათედრად გამოუყვეს სოტერიოპოლისი ლაზიკაში, ტრაპეზუნტთან.

ჩრდილოკავკასიის საეკლესიო ისტორიით, სამწუხროდ, ნაკლებად იყო დაინტერესებული ქართული ისტორიოგრაფია. ამის მიზეზი ისიც უნდა ყოფილიყო, რომ თემურ-ლენგის გამანადგურებელ შემოსევათა შემდეგ მკვეთრად შეიცვალა ჩრდილო კავკასიის ეთნიკური სახე, იქ მცხოვრებნი, იქამდე ქართული კულტურის ერთერთი შემოქმედი ქრისტიანული მოსახლეობა,

რელიგიის შეცვლის შემდეგ, სხვადასხვა ეთიკურ ჯგუფად ჩამოყალიბდა, და გაუცხოვდა წინაპართა ცივილიზაციას.

ამასთანავე საქართველომ დაკარგა დამოუკიდებლობა და მისმა ეკლესიამ კი ავტოკეფალია, მე-19 საუკუნეში, რუსეთის იმპერიის წიაღში, საქართველოს ისტორია საგანგებოდ კინდებოდა რუსული საიმპერატორო ხელისუფლებისა და მეცნიერების მიერ, რათა ქართველთა ისტორიული მესხიერება საფუძვლად არ დადებოდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღედგინას, ასეთივე ვითარება გაგრძელდა მეოცეში წითელი რუსეთის იმპერიის ათეისტურ სახელმწიფოში (სსრკ). ხოლო, 21-ე საუკუნის დასაწყისში რუსეთის ფედერაცია ოფიციალურად იწოდება ოკუპანტად, რომელსაც საქართველოს სახელმწიფოს ჩამოართვა აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს ვრცელი რეგიონები. ასეთ ვითარების გამო ქართველ მეცნიერებს არც კი ჰქონდათ საშუალება ობიექტურად გამოეკვლიათ თუნდაც საკუთარი ეკლესიის ისტორია, მითუმეტეს მისი იურისდიქცია ჩრდილო კავკასიაში.

ამ სიცარიელეს თავიანთი დაუოკებელი „სამეცნიერო მტკიცებებით“ აგებენ ჩრდილო კავკასიის აღნიშნული ახალი ხალხების ისტორიკოსები, რომელთა მიზანია უარყონ ქართული ნაკვალავი, ან და ის ამ ახალ ხალხების წარსულის მიღწევად გამოაცხადოს.

ეს ხდება რუსული მეცნიერების საფარქვეშ, რომელიც მიდრეკილია, რომ ქართული ცივილიზაციის ნაშთები ჩრდილო კავკასიაში მიათვალოს ალანურ საეკლესიო კულტურას. რომელიც სინამდვილეში არც არასოდეს არსებობდა. მას ახლა თხზავენ, ჩვენს თვალწინ, ქართველ მეცნიერთა გულგრილობის ფონზე.

ამასთანავე, საქართველოში ტრადიციულად ღრმა სამეცნიერო ჭეშმარიტებად მიიჩნევა რუსული ოფიციალური სამეცნიერო წრეების მიერ შემუშავებული საისტორიო თეორიები. ისინი

კი სქელი სამეცნიერო საბურველით შეფუთული საიმპერიო ნაკვლეგებია, რომელიც ემსახურება რუსეთის მიმდინარე სახელმწიფოებრივ ინტერესებს.

ნაშრომში სიახლეა ასევე ვ. მილერის მოსაზრებიდან გამომავალი მტკიცება, რომ ჩრდილო კავკასიის ზოგიერთი ხალხი ყოფილი მომთაბარე სტეპური ტომების ნაშთებია, რომელნიც შეერივნენ კავკასიის ადგილობრივ მოსახლეობას და ახალ ეთნოსებად ჩამოყალიბდნენ, ამასვე მიუთითებდა თეიმურაზ ბაგრატიონი და ვახუშტიც (ოსებთან დაკავშირებით). კერძოდ, აღიღეველ ხალხს სახელი ეწოდა მათი წინამძღოლის ადიგის (ოქროს ურდოს უძღვეველი მხედართმთავრის) სახელის მიხედვით, ადიგიმ თავისი ულუსი დასვლეთ ციმბირიდან ჩამოიყვანა ჩრდილო კავკასიაში და გააბატონა. იგივე გზა ციმბირიდან კავკასიამდე განვლო ასევე ადიგისთან დაკავშირებულმა ნოღაის ტომმა. იგივე გზა – ციმბირიდან კავკასიამდე საუკუნით ადრე გაიარა ყივჩაღთა ტომმა. ციმბირიდან დასავლეთ ევროპისაკენ უამრავი მომთაბარე ტომი გადაადგილებოდა საუკუნეთა მანძილზე. ამ გზაზე მდებარეობდა ჩრდილო კავკასია.

ნაშრომში მტკიცედაა გატარებული ის მიმართულება, რომელიც წმ. სინოდმა განაჩინა საქართველოს წმ. ეკლესიის ისტორიულ საზღვრებთან დაკავშირებით – „2012 წლის 5 ივლისს საქართველოს საპატრიარქოში შედგა წმიდა სინოდის მორიგი სხდომა. სხდომას თავმჯდომარეობდა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი ილია II.

წმიდა სინოდმა მოისმინა მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძე) მოხსენება საქართველოს ეკლესიის ისტორიის პრობლემათიკასთან დაკავშირებით და განაჩინა: ვინაიდან XIX საუკუნის მეორე ნახევარში და განსაკუთრებით, XX ს-ში, კომუნისტების მმართველობის

ხანაში, მიზანმიმართულად შეიცვალა და გაყალბდა შეხედულება საქართველოს ეკლესიის საზღვრების შესახებ, მკვიდრდებოდა რა აზრი, თითქოს, დასავლეთ საქართველო IV-X საუკუნეებში, ანუ 600 წლის მანძილზე, არ იყო ქართული ეკლესიის იურიდიქციაში, ამასთან, თითქოს, ჩრდილო, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოში ასევე არ შედიოდა ჩვენი ზოგიერთი ისტორიული რეგიონი, დაევალოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის ქართულ უნივერსიტეტს, გადადგას რეალური, დროული და ქმედითი ნაბიჯები ათეისტურ პერიოდში შემუშავებული იდეოლოგიის ნაცვლად საქართველოს ეკლესიის ნამდვილი ისტორიის წარმოჩენისა და პოპულარიზაციისათვის.

ხელი შეეწყოს მეუფე ანანიას (ჯაფარიძე) მიერ წარმოდგენილი მასალების დაბეჭდვას და ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობილი იმ ჭეშმარიტი აზრის განმტკიცებას, რომ „წმიდა მოციქულმა ანდრიამ იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველო სასა“, ხოლო წმინდა ნინომ „განანათლა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“ (დიდი სჯულის კანონი, 1974, გვ. 545-546) და რომ ამას მოწმობენ უცხოური წყაროებიც.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ აზრს სრულად იზიარებს ბატონი ივანე ჯავახიშვილი. იგი წერს: „ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი, საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძებნის სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღვწოდნენ“ (ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, გვ. 47).

(„საპატრიარქოს უწყებანი“, №27, 12-20 ივლისი, 2012 წ., გვ. 4)

ქრისტიანობა ჩრდილო კავკასიაში

ჩრდილო კავკასია წარმოადგენს საქართველოს სახელმწიფოს ჩრდილოეთ მდებარე უვრცელეს რეგიონს გადაშლილს შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე. ის პირობითად იწყება ყირიმის მიმდებარე ტამანის ნახევარკუნძულიდან კუმა-მანიჩის ღრმულის გაულით კასპიის ზღვამდე. ამჟამად შედის რუსეთის ფედერაციაში, წინა ათასწლეულების უმთავრეს პერიოდებში კი საქართველოს სახელმწიფოში შემავალ, ანდა მისი გავლენის სფეროს წარმოადგენდა.

საქართველოს წმიდა ეკლესია ქრისტეს წმ. მოციქულებიდან მე-14 საუკუნემდე (თემურ ლენგის შემოსევამდე) თავის იურისდიქციას ახორციელებდა ჩრდილო კავკასიაში, ხოლო მის მთიან მხარეებში კიდევ ორიოდე საუკუნე. ამ პერიოდში ჩრდილო კავკასიის ისტორია წარმოადგენს ქართული ქრისტიანობის ისტორიას ამ მხარეებში.

წარსულში, საქართველო და ჩრდილო კავკასია ერთიან კულტურულ-პოლიტიკურ არეალს წარმოადგენდა, ამიტომაც მათ საერთო განმანათლებლები ჰყავდათ, ესენი იყვნენ თვით ჩვენი მაცხოვრის იესო ქრისტეს მოციქულები წმიდა ანდრია პირველწოდებული და წმიდა სიმონ კანანელი და ასევე, მოციქულთასწორი წმ. ნინო – საქართველოსა და ჩრდილო კავკასიაში ქრისტიანული თემებისა და ეკლესიის დამაარსებლები.

„ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, კავკასიის მთებში მოციქულთასწორი წმიდა ნინოც ქადაგებდა, ამიტომაც წმ. მოციქულთა და წმ. ნინოს მიერ დაარსებული საქართველოს წმიდა ეკლესია აძლედა სულიერ საზრდოს ჩრდილო კავკასიის მოსახლეობას, ვითარცა მრევლს ქართული ეკლესიისა. შესაბამისად, ჩრდილო კავკასია საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში

შედიოდა, რასაც ადასტურებს ჩრდილო კავკასიის მრავალ მხარეში – დაღესტანში, ჩეჩნეთ-ინგუშეთში, ჩრდილო ოსეთსა, ყარაჩაისა და ადიღე-ჩერქეზეთში აღმოჩენილი უამრავი ნაეკლესიარი, მათი ნაშთები, ქართული წარწერები, ქართულ-ქრისტიანული არტეფაქტები, ასევე ქართული და უცხოური წყაროები.

ანდრია პირველწოდებულმა და სიმონ კანანელმა დათესეს პირველი წმინდა მარცვალი ქრისტიანული სარწმუნოებისა ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის წილხვედრ ივერიის მიწაზე, ეს მარცვალი თანდათან გაიზარდა და სამკალ ჯეჯილად იქცა, ამიტომაც წმიდა ნინოს (და, შესაბამისად, მის მიერ დაფუძნებულ საქართველოს ეკლესიას), უფალმა თავისი გამოცხადებისას უბრძანა სამკალის აღება – გაქრისტიანება იმჟამად მრავალრიცხოვანი დიდი ხალხისა, ეს ხალხი, ანუ სამწყსო საქართველოს ეკლესიისა, მოიცავდა როგორც საქართველოს, ისე ჩრდილო კავკასიას, ამ ერთიან რეგიონს ერთი განმანათლებლები ჰყავდათ, აღნიშნული წმ.ანდრია პირველწოდებული და სიმონ კანანელი.

წყაროს თანახმად, ანდრია პირველწოდებული ჩრდილო კავკასიაში საქართველოდან შესულა სვანეთის გზით („ქართლის ცხოვრება“, ტ. 1, 1955). აღსანიშნავია, რომ ისტორიული სვანეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი მოციქულთა ეპოქაში ჩრდილო კავკასიაში მდებარეობდა, ამას მიანიშნებს სტრაბონის ცნობები.

წმ. მოციქული ანდრია ჩრდილო კავკასიას მიდგომია ასევე მეორე მხრიდანაც, აღმოსავლეთიდან, იგულისხმება თანამედროვე ყაზბეგის რაიონი. აქედან შესაძლოა ის დვალებით ანდა დურძუკეთის გზით სხვა რეგიონებშიც გადასულიყო.

თეიმურაზ ბატონიშვილი ეყრდნობოდა სამეფო ოჯახსა და საქართველოს მწიგნობრულ წრეებში არსებულ

დაკვირვებას და აღნიშნავს - „ქისტნი, დლიდენი და ძურძუენი პირველ იყვენეს ენითა ქართულითა მომზრახენი და ქრისტიანენი“, ბატონიშვილის ამ სიტყვებს ადასტურებს ქართულენოვანი მასალა დაფიქსირებული მაგალითად, ინგუშეთის ეკლესიათა კედლებზე (თხაბა-ერდი და სხვა ძეგლებზე).

თეიმურაზ ბატონიშვილისავე ცნობით, არა მხოლოდ ქისტები და დურძუენები იყვნენ თავდაპირველად ქართულენოვანი ხალხი, არამედ ასევე ჩრდილო კავკასიის მკვიდრი სხვა მოსახლენი. ამჟამად ეს ცნობა მიიჩნევა გადაჭარბებულად და დაუსაბუთებლად, მაგრამ ჩრდილოკავკასიაში მოპოვებული არქეოლოგიური ფაქტები, კერძოდ ქართულენოვანი წარწერების ნაშთები დაღესტნიდან და ინგუშეთიდან, ჩრდილო ოსეთის ჩათვლით შავ ზღვამდე, თუ არას ვიტყვით ჩრდილოკავკასიაში მდებარე ისტორიული სვანეთის მიწებსა და აფხაზეთზე – ადასტურებს ამ ცნობას.

თეიმურაზ ბატონიშვილის ეს მტკიცება დადასტურება ევლია ჩელეუბის იდენტური ცნობით –(სამწუხარო ფაქტია, რომ ეს დადასტურება შეუმჩნეველი დარჩა საბჭოელი ისტორიკოსებისა და მათი მიმდევრების მიერ).

კერძოდ, ევლია ჩელეუბი იძლევა ცნობას ჩრდილო კავკასიის დიდი რეგიონის ქართულენოვანების შესახებ. ეს შეეხება ჩერქეზეთის რეგიონ ყაბარდოს.

(<http://constitutions.ru/?p=11656&page=4>).

ევლია ჩელეუბმა ჩრდილო კავკასიაში თავისი მოგზაურობის დროს აღწერა ქვეყანა ტაუსტანი (ტაუსულტანი). მისი საზღვრები გადაშლილი იყო იალბუზიდან ვიდრე დაღესტნის ჩათვლითს კასპიის ზღვამდე. ამჟამად ცნობილია, რომ ტაუსტანი ერქვა მცირე ყაბარდოს. ТАУСТАН (Таусу-лтан), «черкесы таустан» – этим термином у Э. Челеби и Главани (КСАВЕРИО ГЛАВАНИ, ОПИСАНИЕ ЧЕРКЕССИИ,

1724 г) обозначались кабардинцы Малой Кабарды <http://www.amaltus.com/wp-content/uploads/etno/taustan.html>.

ის აღწერს ამ ქვეყანას და წერს – „სახლები მთელს ჩერქეზეთში ისლით და ლელითაა დაფარული, ზოგიერთები მხოლოდ ლელით. ამ ქვეყანას უწოდებენ ტაუსულტანს და დაღესტნის საფადიშახოში შედის. (ამ ქალქამა) დაკარგა თავისი ძალა, მის ბეის არ უწოდებენ შამხალ-შახს. მაგრამ სწორედ აქ იყო დაღესტნის ძველი დედაქალაქი. ამჟამად ბეების სახელები ასეთია: კუჩურ-ბაი-სეკბანი და ჯუხან-ბაი-სეკბანი. იმ შემთხვევაში, თუ მათ უწოდებენ ფადიშახებს, ეს ნიშნავს რომ ტაუსტანის საგვარეულოდან არიან. ისინი ანუშირვანის საგვარეულოდან წარმოშობილად თვლიან თავს. მათი ენებია ქართული და ჩერქეზული. მათი არმია შედგება 12000 „ახნაურისაგან“, შეიარაღებული არიან 2000 თოფით. ყველანი ისინი მუსულმანებია, შაფიათა წესისა, მაგრამ ითვლებიან ჩერქეზებად. მუდამ, ყოველ დროს ისინი მხარს უჭერდნენ კავშირს ქართველ ხალხთან. ამიტომაც მათი გამოთქმების თავისებურებანი მოწმობენ მათ კავშირებს ქართულ, სპარსულ და კუმიკურ ენებთან. აქ გამავალი მდინარე ბახისტანი სათავეს იღებს დადიანის ქართველების ქვეყნიდან და ერთვის მდინარე თერგს.

Дома во всем Черкесстане крыты камышом и тростником, некоторые же – только камышом. Однако строения пшуко – это все большие здания с каменными стенами и деревянной кровлей. В этих местах, за исключением пределов самого города, имеются фруктовые деревья. Но у подножия Эльбруса садов и виноградников нет. Эта страна и представляет собой изначальное Дагестанское падишахство, которое называют Таусултан. Но так как [ныне тот город] потерял свою силу, то его бея не

называют шамхал-шахом. Но именно здесь находилась древняя столица Дагестана. В настоящее время имена беев таковы: Кучур-бай-секбан и Джухан-бай-секбан. Однако если их называют падишахами, то это значит, что они родом из Таустана. Они ведут свою родословную от Ануширвана. Языки их – грузинский и черкесский. Их армия состоит из двенадцати тысяч азнауров, вооруженных двумя тысячами ружей. И все они мусульмане шафийтского толка. Но вместе с тем они считаются черкесским племенем. Во все времена они поддерживали связь с грузинским народом, и потому особенности их говоров свидетельствуют о связях с языками грузинским, персидским и кумыкским.

Их торговцы и райяты знают даже язык хмосковитов.

Внешний вид и одежда мужчин – жителей Таустана. Мужчины носят одежду, похожую на одежду персов... Внешний облик женщин Таустана. Все женщины и девушки носят шапки... Они носят такую же одежду, как и черкесские женщины. В этой стране, так же как и в других черкесских землях, нет ни денег, ни бань, ни базаров, ни виноградников, ни садов. ...Протекающая здесь река Бахистан начинается в горах грузинской земли Дадиан и впадает в реку Терек.

<http://constitutions.ru/?p=11656&page=4>

მცირე ყაბარდოში, თვითმხილველ ევლია ჩელების ცნობით გავრცელებული იყო ქართული ენა, ხოლო, სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ხერხემაღს ქმნიდა 12 000 აზნაური (ევლია მათ აღსანიშნავად ხმარობს ქართულ ტერმინს „აზნაურს“), აქ ჩერქეზების გარდა ცხოვრობდნენ კუმიკები, ოსები, ინგუშები, და ჩეჩნების ნაწილი – В Малой Кабарде, кроме черкесов, проживали

барагунские кумыки, северные осетины, ингуши, часть чеченцев.

<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1020788>.

მიიხევა რომ მცირე ყაბარდოს აღმოსავლეთი მხარე განვრცობილი იყო მოზდოკიდან ვლადიკავკაზამდე ჩეჩნეთ-ინგუშეთამდე და სამხრეთ ოსეთამდე მაგრამ ევლია ჩელების მიერ აღწერილი ტაუსტანი, სადაც ქართული ენა იყო გავრცელებული, გაცილებით მეტ ტერიტორიებს მოიცავდა დაღესტნის ჩათვლით ვიდრე „დადიანის ქართველთა ქვენიდან“ გამოშვალ მდინარემდე (იგულისხმება ჩრდილო კავკასიის ქართული ტერიტორიები იაღბუზის აუზში, საიდანაც გამოშვალი მდინარეები მიემართებიან ჩრდილო კავკასიაში). <http://adygi.ru/index.php?newsid=772>.

ევლია საზგასმით წერს, რომ ამ ვრცელი ქვეყნის ხალხი მუდამ უჭერდა მხარს საქართველოს. როგორც ითქვა, ასევე ახსენებს – 12000 აზნაურს – ამ ქვეყნის სამხედრო-სამოქალაქო ცხოვრების წარმართველ ძალას.

ევლიას მიერ მათ აღსანიშნავად ქართული სოციალური ტერმინის – აზნაურის – გამოყენება, მუთითებს, რომ ამ საჯარისო ნაწილის ოფიცრებს ნამდვილად ერქვათ სახელი „აზნაური“. მათ მიერ ქართული ენის ფლობა (ქართულ ენას ამ ქვეყნის ენათა ჩამონათვალში ევლია პირველ ადგილზე აყენებს), მიუთითებს, ჩვენი ზემოთ მოყვანილი მოაზრების სიმართლეს, კერძოდ, რომ თემურ-ლენგის შემოსევამდე ჩრდილო კავკასიის უპირველესი და ყველაზე მეტად განვრცობილი ენა იყო ქართული ენა და მოსახლეობასაც გააჩნდა ქართული თვითშემეცნება, ადიღური ტომების გაბატონებისა და ისლამის გავრცელების შემდეგ, ადიღლობრივმა ქართულენოვანმა დიდებულებმა და ხალხმა მიიღო ისლამი და ასიმილირდა ადიღეველებში, თუმცა კი ერთ ხანს მათ კიდევ სცოდნიათ ქართული ენა და ევლიას ცნობით, იყენებდნენ კიდევ მას, ამასთანავე შეუნარ-

ჩვენებით ტრადიციული სოციალური წყობა და აზნაურობა ძველებურადვე შეადგენდა ამ ქვეყნის სამხედრო წყობის საფუძველს.

აღსანიშნავია, რომ არაბული წყაროებიც (დერბენდამდე და ირხანის ისტორია) დაღესტანში იცნობენ ამავე ქართულ ტერმინს – „აზნაური“, ასევე მეორე სოციალურ ტერმინს – „თავადი“. ეს წყაროები ახსენებენ დაღესტანის მმართველ ქრისტიან „თავადილებს“ (თავადებსა) და „აზნაურილებს“ (აზნაურებს), რომელნიც მედგრად ებრძოდნენ დაღესტანში შეჭრილ უცხოელებს, მაგრამ დამარცხდნენ. აქედანაც ჩანს, რომ ჩრდილო კავკასიაში განვრცობილი იყო არა მხოლოდ ქართული ენა, არამედ ქართული სოციალური წყობა, ქართული სახელმწიფოება, ამიტომ, ჩრდილო კავკასიაში თემურ ლენგი ადგილებზე იბრძოდა ქართული სახელმწიფოს წინააღმდეგ, რადგანაც მისი ბრძოლის ობიექტები იყვნენ ნაწილები ქართული სახელმწიფო სისტემისა. თეიმურაზ ბატონიშვილის ცნობით დაღესტანში თემურ ლენგს აუკრძალავს მოხმარება ქართული ენისა და დამწერლობისა, ალბათ ასევე იქცეოდა მთელს ჩრდილო კავკასიაში.

ასე, რომ თეიმურაზ ბატონიშვილის ცნობას ჩრდილო კავკასიაში ქართული ენის განვრცობის შესახებ ადასტურებს ევლია ჩელები, ნაწილობრივ „ირხანის ისტორია“ და „დერბენდ ნამე“, უამრავ მატერიალური კულტურის ნაშთებთან ერთად, რომლებზეც ქართული წარწერებია.

თეიმურაზ ბატონიშვილისავე ცნობით და საეკლესიო გადმოცემით, წმ. ანდრიას ჯვრები დაუდგამს მცხეთის გორაზე (იქ, სადაც ამჟამად ჯვრის მონასტერია მცხეთასთან) და შემდგომ წასულა ჩრდილო კავკასიისაკენ ყაზბეგის გზით, ასულა მყინვარწვერზე და იქაც ჯვრები აღუმართავს, ანუ წმ. მოციქული ანდრია ჩრდილო კავკასიის რეგიონს მიაღვა ორი სხვადასხვა მხრი-

დან, თავდაპირველად სვანეთის გზით და შემდეგ კი ჯვრის უღელტეხილისა და დურძუკეთის გავლით (დარიალთან ახლოს ჯვრის უღელტეხილზეც ანდრია პირველწოდებულს ჯვარი აღუმართავს, ამიტომაც მას „ჯვართაყელს“ („ჯვრის უღელტეხილს“ უწოდებდნენ).

არსებობს „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა, რომ თავდაპირველად, თარგამოსის ეპოქაში, დაახლოებით ქრისტეშობამდე მე-3 ათასწლეულში, როცა ჯერ კიდევ ჩრდილო კავკასია დაუსახლებელი ყოფილა, თარგამოსის ძეს ეგროსს წილად ხვდა დასასახლებლად ჩრდილო კავკასიის ვრცელი რეგიონი მდინარე „ხაზარეთის წყლამდე“, ანუ ყუბანამდე („ქართლის ცხოვრება“, ტ. 1, 1955, გვ. 9), შესაბამისად, იმ პერიოდის ყუბანის ვრცელი ხეობა, სათავეებიდან შესართავამდე, მემატინეს მეგრელებით და სვანებით ეგულება დასახლებული, ამიტომაცაა, რომ „ბიჭვინთის იადგარი“ („აფხაზეთის საკათალიკოსო დიდი იადგარი“), საუკეთესო წყარო საქართველოს ეკლესიის სამართლის შესასწავლად, შედგენილი აფხაზეთში XVI-XVII საუკუნეების მიჯნაზე, წერს, რომ ქართული ეკლესიის ერთ-ერთი უდიდესი ადმინისტრაციული ოლქი – აფხაზეთის საკათალიკოსო, თავის იურისდიქციას ავრცელებდა კაფადან (თანამედროვე ყირიმის ქალაქ ფეოდოსიიდან) ვიდრე მდ. ჭოროხამდე, ანუ კაფადან და მდ. ყუბანიდან ვიდრე ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს საზღვრამდე, თავის მხრივ, მსოფლიო ეკლესიის მეთაურები აფხაზეთის საკათალიკოსოს ივერიის ეკლესიას უწოდებდნენ, ანტიოქელ-იერუსალიმელი პატრიარქები XVI-XVII საუკუნეებისა (მაკარიოსი, ქრისანფი, დოსითეოსი და სხვები), რომელნიც პირადად იმყოფებოდნენ დასავლეთ საქართველოში, აფხაზეთის საკათალიკოსოს უწოდებენ „ქვემო ივე რიის“ საარქიეპისკოპოსოს. ეს უცხოელი პატრიარქები პირადად სტუმრობდნენ აფხაზეთის საკათალიკო-

სოს და წერდნენ: „ივერიაში ორი საარქივისკოპოსოა – ზემო ივერიისა და ქვემო ივერიისა, ქვემო ივერიის არქივისკოპოსს ექვემდებარება – იმერეთის სამეფო და სამთავროები სამეგრელო-გურია-აფხაზეთისა“ (მიტრ. ანანია. საქ. სამოც. ეკლ. ისტ.) ისინი აფხაზეთის საკათალიკოსოს ქვემო იბერიის საარქივისკოპოსოს უწოდებენ, და მიაჩნიათ ერთიანი ივერიის ეკლესიის ერთ-ერთ ნაწილად, მეორე ნაწილი ქართლს საკათალიკოსო იყო.

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიები, რომელნიც მოიხსენიებიან ნოტიციებში, განლაგებული იყვნენ არა აფხაზეთში, არამედ ლაზიკაში, ანუ ამჟამინდელ ლაზისტანში, როგორც გამოიკვლია ნიკოლოზ ადონციმ (ნ. ადონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, სპბ, 1908, გვ. 101). ხოლო დასავლეთ საქართველო მუდამ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, „ქალდეა“, 2013, გვ. 97), ამ მტკიცებას ემორწმუნება ქართული წყაროები და ქართული საეკლესიო შეგნება.

საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია კაფამდე, ანუ ყირიმამდე პირველ ათასწლეულშიც რომ ვრცელდებოდა, ამას მიუთითებს პაპი კლიმენტი რომაელისა და ასევე იოანე გუთელი ეპისკოპოსის მაგალითები.

პაპი კლიმენტი რომაელი, მოციქულთა უშუალო მოწაფე და თვითონაც 70 მოციქულთა შორის შერაცხილი, ყირიმში გადაასახლეს, სადაც მრავალი მოაქცია. მან ხალხი გააქრისტიანა ყირიმის მეზობელ მხარე ივერიაში. „Известно, что «папа Климент сослан был императором Трояном в Херсон, и отсюда распространял христианское учение между иберами (грузинами), как о том повествует (почти современный писатель) св. Ириней» [Беляев И. Русские миссинына окраинах. СПб., 1900].

ყირიმის მეზობელი მხარე წმ. კლიმენტის დროს იყო **კაფას მიმდებ-**

ბარედ მდებარე ჩრდილო კავკასია, რომელსაც, ივერიას უწოდებდნენ, წმ. ირინეოსის მიერ მოწოდებული ცნობის ჩვენეული გაგების შესაბამისად. აქ, ჩრდილო კავკასიის ივერიაში, ანუ უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ყირიმის მოსაზღვრე კავკასიის დასავლეთ ნაწილში, კლიმენტის მრავალი გაუქრისტიანებია, ამიტომ ძველი მწერლის, ირინეოსის, ცნობით, მას „ივერთაშიორისაც“ უღვაწია.

ირინეოსი წერს, რომ პაპა კლიმენტმა, რომელიც იმპერატორმა ტრაიანემ ხერსონესში, გადაასახლა, ქრისტიანობა გაავრცელა ყირიმსა და მის ირგვლივ ტერიტორიებზე. მან ქრისტიანობა ყირიმის მეზობლად მდებარე მხარე – „ივერიაში გაავრცელა“. როგორც აღინიშნა, ივერია ერქვა არა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს, არამედ დასავლეთ საქართველოსა და ასევე ჩრდილო კავკასიის შავი ზღვისპირეთს, რომელიც დასახლებული იყო ობეზიებზე – ანუ ქართველი ხალხით (ყარაჩაელ-ბაღყარელები ამჟამადც ქართველებს – „ებზეს“ უწოდებენ).

პირველ საუკუნეში, მოციქულთა ეპოქაში, იბერიის განსაკუთრებულ სიდიადეს, რომლის სიმადლემდეცის შემდგომში ვერასოდეს ავიდა, აღწერდნენ რომაელი ავტორები დიონ კასიუსი და სხვები, ამ დროის მცხეთაში ნაპოვნი ლათინური წარწერის ცნობით, იბერიელებს „რომაელთა მეგობარ ხალხს“ უწოდებდნენ, ამიტომაც იმპერატორმა რომში საგანგებო ცერემონიით მიიღო იბერთა მეფე, რომში აღმართეს მისი ქანდაკება და რომაელებმა იბერიის საზღვრები გააფართოვეს, ჩანს, მისი გავლენის სფეროში შევიდა იმჟამად ისედაც ქართველი ხალხის მონათესავე მიწათმოქმედი „გეორგების“ ტომებით დასახლებული ჩრდილო კავკასია. ჩრდილოკავკასიელი გეორგების შესახებ წერს პლინიუს უფროსი და სხვა 1 საუკუნის ავტორები.

იბერიის სახელმწიფოს ევალუბო-და ჩრდილო კავკასიაში შეჭრილი მრავალრიცხოვანი მომთაბარე ტომების შეჩერება და კონტროლი, რათა ისინი არ შეჭრილიყვნენ მცირე აზიის რომაულ ტერიტორიაზე, ასევე სპარსეთის იმპერიაში. ჩრდილო კავკასიის ქართველური მიწათმოქმედი ტომები (გეორგები) უცხო მომთაბარეებს აჩერებდნენ და აკავებდნენ, რათა მათ არ გადმოეღებოთ კავკასიის ქედი და არ შეჭრილიყვნენ საქართველოში და შესაბამისად, რომის იმპერიაში. მომთაბარეთაგან რომის, სპარსეთისა და საქართველოს სამიწათმოქმედო არეალის დაცვა ძალზე მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ საქმედ მიიჩნეოდა.

საზართა სამეფოს წარმოქმნამდე ჩრდილო კავკასიაში საქართველოს სახელმწიფოს გავლენაზე მიუთითებს, როგორც აღვნიშნეთ, იოანე გუთელის მაგალითი.

სატმებრძოლური ერესის წარმოქმნის ეპოქაში ყირიმის ნაწილი დასახლებული იყო გუთი ქრისტიანი ხალხით, რომელიც არ იზიარებდა კონსტანტინოპოლში იმჟამად აღიარებულ სატმებრძოლთა ერესს. ამის მიუხედავად, 754 წელს გუთების ეპისკოპოსი მიემხრო სატმებრძოლებს. გუთებს არ მოეწონათ თავიანთი ეპისკოპოსის ეს ქმედება, ის გამოაცხადეს გადაყენებულად და აირჩიეს ახალი საეპისკოპოსო კანდიდატი, სატთაყვანისმცემელი, რომელიც არ ჩავიდა სატმებრძოლ კონსტანტინოპოლში ეპისკოპოსად ხელდასმისათვის. ის ეძებდა სატთაყვანისმცემელთა წმიდა ეკლესიას, რათა მისი მეთაურისაგან მიეღო ხელდასმა. მას მსოფლიოს დიდმა ეკლესიებმა ურჩიეს გუთეთის მეზობელი ივერიის ეკლესია. მართლაც, გუთი საეპისკოპოსო კანდიდატი 758 წელს ჩამობრძანდა ყირიმის მეზობელად მდებარე ივერიის ეკლესიაში, აქ მიიღო ხელდასმა და უკან, ყირიმში, გაემგზავრა უკვე ხელდასმულ ეპისკოპოსად. ამ

აქტით გუთეთის ეკლესია ფაქტიურად განშორდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციას და დაექვემდებარა იბერიულს. ეს შეუძლებელი იქნებოდა ყირიმში და ივერია ურთიერთ მომიჯნავე ეკლესიები რომ არ ყოფილიყვნენ, ანუ, ჩანს, ყირიმის მეზობელ ჩრდილო კავკასიას მართლაც ერქვა ივერია, ანუ ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაც ივერიის ვრცელი ტერიტორიის ნაწილად მოაზრებოდა, რაც თითქოსდა ჩანს ირინეოსის ცნობიდანაც. ყირიმისათვის ირეარქიული ეკლესია იოანე გუთელის დროს იყო არა კონსტანტინოპოლი, არამედ საქართველოს ეკლესია, იგულისხმება პერიოდი გუთელი იოანეს კურთხევიდან, ვიდრე 787 წლამდე, კონსტანტინოპოლში მართლმადიდებელთა გამარჯვებამდე.

В 754 году, когда Готский епископ, подписал определения иконоборческого собора в Константинополе, жители Готии на место отступника избрали Иоанна. Иоанн отправился в Иерусалим, где провёл три года, а затем в Грузию, получив там ок. 758 посвящение в епископы. Затем вернулся на родину. В 787 году хазары подавили восстание в Готии (область Горного Крыма), посадив его зачинщика — местного епископа Иоанна в тюрьму. Контроль хазар над Крымом сохранялся до сер. IX века, а над Таманью и зоной вокруг Керченского пролива — вплоть до падени якаганата.

(https://ru.wikipedia.org/wiki/Хазарский_каганат).

კურთხევიდან თითქმის 20 წლის შემდეგ იოანე დააპატიმრა ბიზანტიელთა მოკავშირედ ქცეულმა საზართა ხელისუფალმა. გოთია იმჟამად ერქვა მთიანი ყირიმის ერთ ნაწილს, იოანეს დააპატიმრების შემდეგ ყირიმში ბიზანტიის იურისდიქცია აღბათ აღსდგა, მაგრამ ბიზანტიას ჩრდილო კავკასია კვლავ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში დაუტოვებია. ამ დროის ჩრდილო კავკასიას აკონტროლებდა არა

ბიზანტია, არამედ ხაზართა კავანატი, რომელთანაც საქართველოს ხელისუფლებას კარგი, შიძლება ითქვას, მეგობრული დამოკიდებულება ჰქონდა, იმდენად, რომ არაბთაგან ღტოლვილმა ქართლის ერისმთავარმა ნერსემ, იოანე საბანისძის ცნობით, თავი შეაფარა ხაზარეთს, სადაც ის დიდი პატივით მიიღეს მრავალრიცხოვან ამაღლასთან ერთად, საიდანაც ის გადავიდა აფხაზეთში, სადაც იმ დროისათვის ყოველი იქაური მცხოვრები კარგი ქრისტიანი იყო – იოანე საბანისძისავე ეთხრობით, აფხაზეთი კი ხაზართა მოკავშირე იყო და ისინი ერთად ებრძოდნენ არაბებს. აღსანიშნავია, რომ ჩრდილო-დასავლეთ კავკასია „მცირე ხაზარეთის წყლიდან“ (ყუბანი) ვიდრე ბზიფისწყლამდე – ქართულ წყაროებს, აფხაზეთის საერისთავოს ტერიტორიად მიაჩნიათ. არაბთა შემოსევების დროს ბიზანტიას არც კი შეეძლო ჩრდილო კავკასიის პოლიტიკური კონტროლი, და აქედან გამომდინარე არც ეკლესიური გავლენა გააჩნდა, ხოლო ქართულ მხარეს აქ მეტი გავლენა ჰქონდა ხაზართა მხარდაჭერის გამო, მართლაც, ამის გამო, შესაძლოა ბიზანტიას ჩრდილო კავკასიაში ეცნო საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია. ქართლის ცხოვრების თანახმად მე-7 საუკუნეში ბიზანტიას უცვნია ჩრდილო კავკასია საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში. მე-7 ს-ში, მე-6 მს. კრების გადაწყვეტილებით, ჩრდილო კავკასია ოფიციალურად შესულა ქართული ანუ ივერიის ეკლესიის იურისდიქციაში.

„ქრისტეს აქეთ ქ-ნკ იქმნა კრება მეექვსე [680-681] ... კოსტანტინოპოლის შინა. ამის კრებისა მიერ ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათვის, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს სწორ პატივითა (ვითარცა) წმიდანი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი, საპატრიარქონი. და იყოს კათალიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქთა თანა, და აკურთხევედეს,

მწყსიდეს და განაგებდეს სიმართლით მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა, და სამწყსოსა თვისსა ქართლსა გამოღმა-გაღმა კახეთსა, შაქსა, შირვანსა და მიდგმით-წამოვლით მთისა ადგილისათა, სუანეთსა და ჩერქეზის საზღვრამდის, სრულიად ოვსეთსა და ყოველსა ზემო-ქართლსა სამცხე-საათაბაგოსა“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 231, 232).

ქართლის ცხოვრების ამ ჩანართი ცნობის თანახმად, რომელსაც ეთანადება „მარტვილური ხელნაწერი“, ქართლის საკათალიკოსოს მმართველობაში მე-7 ს-ში შედიოდა ჩრდილო კავკასიის „მთისა ადგილნი“ (ჩანს იგულისხმება დაღესტანი და დურძუკეთი), ასევე „სრულიად ოვსეთი“ (ჩრდილო კავკასიის ცენტრალური ოლქი), ვიდრე „სუანეთისა და ჩერქეზის საზღვრამდე“, რადგანაც ცნობილია, რომ სვანეთი აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შედიოდა, აქ „სუანეთის“ ქვეშ ასევე იგულისხმება ჩრდილო კავკასიის სვანური ნაწილი.

ამ ცნობის სისწორეს, არაპირდაპირ აღიარებს ფაქტი იმისა, რომ შემდეგში, ხატმებრძოლობის დროს, ჩრდილო კავკასია არა ბიზანტიის, არამედ ქართული ეკლესიის გავლენის სფეროში შედიოდა, ამას, როგორც აღინიშნა, მიუთითებს ამავე პერიოდში (ერთი საუკუნის შემდეგ), დაახლოებით 758 წელს იოანე გუთელის კურთხევა ყირიმის მეზობელ ეკლესიაში, ანუ საქართველოში.

კავკასიის მთიანეთს საქართველოს ეკლესია მუდამ აქცევდა თავის ყურადღებას. ჯერ კიდევ მე-4 საუკუნეში მეფე მირიანს სურდა მთიელთა მოქცევა იძულებით, წმიდა ნინომ უთხრა - „არა ბრძანებულ არს მახვილისა აღება, არამედ სახარებითა და ჯუარით პატიოსნითა უჩვენოთ გზა ჭეშმარიტი“ (ქ.ც. 1. 1955, გვ. 125).

მთაში თვით წმიდა ნინო და იოანე ეპისკოპოსი მოვიდნენ ერისთავთან ერთად „ერისთავმან მეფისაგან მცირედ წარმართა მახვილი მათ ზედა და ძლევეთ შემუსრა კერპნი მათნი“ (იქვე, გვ. 125).

მეფე მირიანის შემდეგ ქრისტიანობას ჩრდილოეთის ამ მხარეებში ავრცელებდა მისი ძე ბაქარი, ქართლის ცხოვრების თანახმად. მე-6 საუკუნისათვის, პროკოფი კესარიელის ცნობით, იბერები მისთვის ცნობილ ქრისტიან ხალხთა შორის საუკეთესოდ იცავდნენ ქრისტიანული აღმსარებლობის წესებს. პროკოფი, ვითარცა ბიზანტიელი სამხედრო ხელისუფალი, იცნობდა და მოვლილი ჰქონდა მთელი იმუამინდელი ქრისტიანული სამყარო – ქვეყნები ევროპისა, აფრიკისა და აღმოსავლეთისა. მე-6 საუკუნეში კავკასიელთა შორის ქრისტიანობის გავრცელებისათვის იღწოდნენ წმიდა ასურელი მამები. მე-8 საუკუნისათვის ჩრდილო კავკასიაში მრავალი ქრისტიანი ცხოვრობდა, იოანე საბანისძის ცნობით, აბო თბილელი ქართული ეკლესიის ოფიციალური წევრი გახდა აქ. ხაზარეთში, ნათლობის შედეგად. ამ წყაროს ცნობით, ჩრდილო კავკასიაში მრავალი სოფელი და ქალაქი ქრისტიანული იყო. აფხაზეთში კი ბრწყინავდა ქრისტიანობა, აქ ყველა გულმხურვალე ქრისტიანი იყო. პირველ ათასწლეულში აფხაზეთიდან – ხაზარეთ-დაღესტნის ჩათვლით ქართული ეკლესიის გაფლენა ძალზე მნიშვნელოვანი იყო. ამ ფაქტის გამო გუთეთ-ყირიმს ეკლესიისათვის ივერია მეზობელ, უსუალოდ მომიჯნავე ეკლესიას წარმოადგენდა. ამჟამად არასწორად მიიჩნევა, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ეპარქიები – ზიხია და ალანია მდებარეობდნენ ჩრდილო კავკასიის ყუბან-შავიზღვისპირეთის რეგიონში, ამჟამინდელი აფხაზეთის მიმდებარედ.

ამ გაბატონებულ მოსაზრებას ეწინააღმდეგება თვით კონსტანტინო-

პოლის საპატრიარქოს ნოტიციები (გეორგიკა, მე-4, ნაწილი მე-2, 1952), ნუსხები ამ საპატრიარქოს ეპარქიებისა, მათში, კერძოდ, კი „მე-10დ“ ნოტიციაში (იქვე, გვ. 179) აღნიშნულია, რომ ზიხიის ეპარქიაში შედიოდა სამი საარქიეპისკოპოსო – ხერსონის, ბოსფორისა და მატრახისა.

ამ ქალაქების სახელები (ხერსონესი, ბოსფორი) მიუთითებს, რომ „ეპარქია ზიხიისა“ არ მდებარეობდა თანამედროვე აფხაზეთის მეზობელ ჯიქეთში, რადგანაც ხერსონესი, ქრისტიანული სარწმუნოების უდიდესი ცენტრი, და ასევე ბოსფორი – ზიხიის ეპარქიაში შემავალი ყირიმის ქალაქები იყვნენ, შესაბამისად, ეპარქია ზიხიისა მოიცავდა ყირიმის ნახევარკუნძულს და მიმდებარე მხარეებს, აზოვისპირეთსა და დონისპირეთს (მატრახი), აქვე უნდა ყოფილიყო განლაგებული ამ ნოტიციაში ნახსენები საარქიეპისკოპოსო ცენტრი ნისკოფეოს, მას ზოგიერთები ნიკოპსიას უწოდებენ.

ამასთანავე, ქართული წყაროების ცნობით ჯიქეთი „აფხაზეთის ბოლოს“ მდებარეობდა, ანუ აფხაზეთის ჩრდილოეთით, ამიტომაც შეიძლება დავსვათ კითხვა, სად გადიოდა ძველი აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარი, ამავე წყაროებით, აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარს წარმოადგენდა მდინარე „მცირე ხაზარეთისა“ ანუ ყუბანი, თუ ასე იყო, მაშინ ჯიქეთი და ზიხია ერთი და იგივე რეგიონია, რომელიც მოიცავდა დონისპირეთსა და ასევე ყირიმსაც. მაგრამ, ამჟამად მიჩნეულია ისტორიკოსთა მიერ, რომ აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარი იმუამინდელ ქალაქ სოჭთან გადიოდა, და „ჯიქეთი“ მის ჩრდილოეთით მდებარეობდა თუ ასეა, მაშინ სხვაა ქართული ჯიქეთი და სხვაა ბიზანტიური ტერიტორიული ერთეული ზიხია, ეს უკანასკნელი, როგორც ითქვა, ყირიმსა და მიმდებარე მხარეებს მოიცავდა.

კონსტანტინოპოლმა ზიხის ეპარქიას, მალევე, მე-10 საუკუნისათვის უწოდა ალანიის სამიტროპოლიტო.

რაც შეეხება ალანიას, არასწორია ამჟამად აღიარებული თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის სამიტროპოლიტო მოიცავდა ჩრდილო კავკასიის მთიან – საქართველოს მომიჯნავე ტერიტორიას, ასევე არასწორია თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც ალანიის სამიტროპოლიტოს ცენტრს არხიზ-ხელენჯუკი წარმოადგენდა და, ალანიის ეპარქიაში შედიოდა ინგუშეთში თხაბა-ერდი. ამ შეცდომების წყაროა ალანიის ისტორიული გეოგრაფიის არასწორი განსაზღვრა. პაველ ინგოროყვამ გამოიკვლა, რომ ალანიას, რომელსაც ეჭირა ჩრდილო კავკასიის ნაწილი, განვითარების მხრივ შედგებოდა ორი მთავარი რეგიონისაგან. კულტურულად დაწინაურებული იყო აფხაზეთის მეზობლად მდებარე მთიანი ალანია, მას ქართულ წყაროებში „კავკასის ალანი“, ზოგჯერ კი „ოსეთი“ ერქვა, ის ძირითადად მოიცავდა ამჟამინდელ ყარაჩაის. აქ სამოქალაქო ცხოვრება დაწინაურებული იყო. მეორე რეგიონი ალანიისა მდებარეობდა მის ჩრდილოეთით – ჩრდილო კავკასიის დაბლობის სტეპში, რომელიც ასევე აზოვ-დონისპირეთს მოიცავდა, აქ სამოქალაქო ცხოვრება განუვითარებელი იყო, რადგანაც აქაური ალანური მოსახლეობა ნომადური ცხოვრებით ცხოვრობდა, ისინი მომთაბარე მწვემსები იყვნენ, არ იყვნენ დამაგრებული მიწაზე, ამიტომაც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დოკუმენტის მიხედვით ალანიის მიტროპოლიტად დანიშნულ მღვდელმთავარს ალანიაში არ გააჩნდა საეპისკოპოსო კათედრა, ამ დოკუმენტში აღნიშნულია – „ალანიის მიტროპოლიტს ალანიაში არა აქვს კათედრა, რადგანაც აქაური ხალხი მომთაბარეობს, ნომადურ ცხოვრებას ეწევა“

(პ. ინგოროყვა. გიორგი მარჩულე, 1954, გვ. 259).

შესაბამისად, იურისდიქციის მხრივაც ალანია ორ ნაწილად იყო გაყოფილი, საქართველოს მოსაზღვრე კავკასიის ალანია, საქართველოს გავლენის სფეროში და ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა უკვე მე-10 საუკუნიდან, ხოლო, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შედიოდა ბარის, ანუ სტეპის ალანია, მომთაბარე ალანების არეალი, მისთვის კონსტანტინოპოლმა დააარსა ეპარქია (სამიტროპოლიტო), მის იურარქს ალანიაში არ გააჩნდა სამღვდელმთავრო კათედრა, ამიტომაც მისთვის კონსტანტინოპოლმა თვით ბიზანტიის მიწაზე დააარსა კათედრა ტრაპეზუნტთან ახლოს – სოტერიოპოლისი.

„კავკასის ალანია“ ასევე მოიცავდა აფხაზეთის ნაწილს, მას ერქვა აფხაზეთის ალანია, მის შესახებ წერენ ქართული წყაროები, განსაკუთრებით ვახუშტი, აფხაზეთის ალანია მოიცავდა ანაკოფია-ბიჭვინთის სანახებს კოდორ-ბზიფის რეგიონში, საფიქრებელია, რომ ეს ტერიტორია დასახლებული იყო ადგილობრივი მოსახლეობით, რომელნიც ალანი დიდებულების ხელქვეშ იმყოფებოდნენ, რომელნიც ალანი დიდებულების ხელქვეშ იმყოფებოდნენ, ამიტომაც მათ ქვეყანასაც ალანია დაერქვა.

ჩანს, ერთ პერიოდში, მათ (ალან დიდებულთა) ხელში აფხაზეთის მთავარი ციხე – ანაკოფიაც მოექცა, ეს ციხე (ანაკოფია) ბიზანტიელთა ხელში მრავალჯერ მოექცა, მათ შორის მე-11 საუკუნის ერთ პერიოდში. კავკასიის ალანიისა და ასევე აფხაზეთის ალანიის მიმართ ბიზანტიურ ეკლესიას თავისი გეგმები ჰქონდა. საქმე ისაა, რომ ამ არეალის ზღვისპირეთი აფხაზთა სწრაფად მზარდი სამეფოს ხელში მოექცა და აფხაზეთის ალანია მის ნაწილად იქცა, საზოგადოდ აფხაზთა სამეფო ქართული ეკლესიის იურისდიქ

ციაში შედიოდა, აფხაზთა მეფეები თვითვე იყვნენ პატრონები და დამაარსებლები თავიანთ სახელმწიფოში ქართულენოვანი საეპისკოპოსოებისა.

აფხაზთა სამეფო მოიცვა ბიზანტიური საპარტიარქოებიდან დამოუკიდებელმა ქართულენოვანმა საეკლესიო ოლქმა – რომელსაც აფხაზთა საკათალიკოსო ერქვა, თუ ბიზანტია არ იჩქარებდა, აფხაზთა საკათალიკოსო უსათუოდ მოიცავდა მის უშუალო მეზობელ კავკასიის ალანიას. ამ ფაქტის გამო კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსმა გადაწყვიტა როგორმე სასწრაფოდ თავის იურისდიქციაში მოექცია ეს ოლქი, მაგრამ უშედეგოდ, კავკასიის ალანია აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში მოექცა.

მე-10 საუკუნემდე, ალანების გაქრისტიანებამდე, აფხაზეთის ერისთავი ბიზანტიის იმპერიის გავლენისაგან გამოსულა ხაზართა მხარდაჭერით, ქართული წყაროს ცნობით, აფხაზთა საერისთავომ მალე გაიფართოვა საზღვრები, კავკასიის ალანიას ჩამოატრა ზღვისპირა ტერიტორია ანაკოფიიდან კლისურამდე, დინასტიური ქორწინების გზით შეიერთა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შემავალი დასავლეთ საქართველოს ვრცელი ტერიტორია კლისურიდან ლიხამდე. მთელ მის მიწა-წყალზე ქართული ეკლესიის იურისდიქცია ვრცელდებოდა.

ამ სახელმწიფოს აფხაზთა სამეფო ეწოდა. მის მმართველ ოჯახში მეფედ წოდების ლეგიტიმური უფლება შეიტანა დედოფალმა გურანდუხტმა, რომელიც ქართლის, ანუ იბერიის მეფეთა შთამომავალი იყო, მირ მეფის ქალიშვილი, მისი ოჯახის შვილს – ლეონ მეორეს – უკვე აფხაზთა მეფე ეწოდა, ამ ეპოქის სომეხი ისტორიკოსი უხტანესი აფხაზეთს ეთნიკური ივერების ანუ ქართველების სამეფოს უწოდებს.

კერძოდ, უხტანესი „ძველი ისტორიკოსების“ ცნობაზე დაყრდნობით წერს:

„ივერილეთა ტომების ნაწილი ნაბუქოდონოსორმა დაასახლა პონტოს ზღვის მარჯვენა სანაპიროზე – „ტომი აღორძინდა, გამრავლდა, ზღვის პირას აქეთ-იქით, მოედო იმ მხარეს და გავრცელდა სომეხთა და ალბანთა საზღვრამდე, შეიქმნა ფრიად მრავალი ხალხი და იმ ქვეყანას აფხაზეთი ეწოდება. ურიცხვია სახელი თვითოეული გაგარისა, ... ითესლეს და გამრავლდნენ და გახდა ტომი, რომელსაც თავის პირველ ქვეყანაში ივერიას უწოდებდნენ, აქ კი ქართველნი ეწოდებათ. ტომითაც, ენითაც, დამწერლობითაც, მამამთავრობითაც და მეფობითაც განმტკიცდნენ, ხოლო გამოჰყო, გამოაცალკევა და განაშორა ჩვენგან კირიონ სკუტრელმა“ (უხტანესი, გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან, 1975, გვ. 67).

მაშასადამე, უხტანესი, IX-X სს-თა ავტორი, აღწერდა თუ რომელ ქვეყანას ეწოდებოდა აფხაზეთი, რომელი ხალხით იყო ის დასახლებული და თუ ვინ იყო მათი ყველაზე გამორჩეული კათალიკოსი, რომელმაც ეს ხალხი „განაშორა“ სომხურ ეკლესიას. კერძოდ, აფხაზეთი, მისი თქმით, ქართველებით იყო დასახლებული, და ისინი კირიონმა განაშორა სომხური ეკლესიისაგან. ამ პირველხარისხოვანი წყაროს მითითებითაც კირიონი იყო დასავლეთ საქართველოს მამამთავარი.

იოანე სომეხთა კათალიკოსის ცნობის თანახმად, კირიონ I საქართველოს ეკლესიის მამამთავარი-კათალიკოსი, ამასთანავე, იყო ეგრისის არქიეპისკოპოსი. 899 წლიდან სომხეთის კათალიკოსად დადგენილი იოანე წერდა ქართლის კათალიკოს კირიონ I-ის შესახებ, რომ ის იყო ასევე ეგრისელთა მამამთავარი – „იბერიელთა, გუგარელთა და ეგრისელთა ადრინდელი წესის შესაბამისად“ (იოანე კათალი-

კოსის მატიანე, 1912, გვ. 65, წიგნიდან პ. ინგოროყვა, გ. მერჩულე, გვ. 243).

დასავლეთ საქართველოს, როგორც ცნობილია, კირიონ I კათალიკოსის დროს, ე.ი VI ს-ის ბოლოსა და VII ს-ის დასაწყისში, ეგრისი, მე-8 ს. შემდეგ კი აფხაზეთი ეწოდებოდა.

მაშასადამე, უხტანესი, რომელმაც საგანგებოდ გამოიკვლია ქართველთა წარმოშობა და ვინაობა, აღნიშნავს, რომ ნაბუქოდონოსორის მიერ შავიზღვისპირეთში გადასახლებული ქართველები გამრავლდნენ და მათ ქვეყანას ეწოდება აფხაზეთი. აქედან ჩანს, რომ აფხაზეთა სამეფოს ყველაზე დიდი ძლიერების დროს, მე-10 საუკუნეში, აფხაზეთი ქართველებად იწოდებოდნენ, ამიტომაც ამ სამეფოში სახელმწიფო, საეკლესიო, კულტურის და ურთიერთობის ენა არა აფხაზეთური, არამედ ქართული ენა იყო.

ჩანს, თავიდანვე, სიტყვა „აფხაზს“ გააჩნდა არა ეთნიკურ-ტომობრივი დატვირთვა, არამედ სახელმწიფოებრივ-ტერიტორიული, მაგალითად, აფხაზეთა სამეფოს გაფართოების ეპოქაში, როცა ის სამხრეთ კავკასიის ვრცელ რეგიონებს მოიცავდა, ანისში ჩასულ ცოტნე დადიანს წყარო „აფხაზს“ უწოდებს, რადგანაც ის ანისში ჩავიდა აფხაზეთიდან ანუ დასავლეთ საქართველოდან, ასევე, ამავე ეპოქის რაჭველებსაც წყარო აფხაზებს უწოდებს, მაშინ როცა ყველამ იცოდა ცოტნეს თუ რაჭველების ნამდვილი ვინაობა.

ამიტომ, წმ. გიორგი მთაწმინდელი (მე-11 ს.) წერდა, რომ საქართველოში მოღვაწე სიმონ კანანელი დაკრძალულია „ქვეყანასა ჩვენსა აფხაზეთს“ (კერძოდ, ახალ ათონში) აფხაზეთს ქართველები „ჩვენს ქვეყანას“ უწოდებდნენ, რადგანაც აფხაზეთი ივერების ანუ ქართველების ქვეყანა იყო უხტანესის ცნობით. აფხაზეთი (დასავლეთ საქართველო) და „კავკასის ალანია“

აფხაზეთა საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შედიოდა.

თუ ასე იყო, უნდა დაისვას კითხვა, მაშინ სად მდებარეობდა ის ალანიის ეპარქია (სამიტროპოლიტო), რომელიც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შედიოდა? როგორც აღინიშნა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია მდებარეობდა სტეპების ანუ „დონისპირეთის ალანიაში“, სადაც ბინადრობდნენ ნომადი ალანები.

კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში შემავალი ალანიის სამიტროპოლიტო მოიცავდა ყირიმის ნახევარკუნძულის გარკვეულ უბნებსა და დონდნესტრისპირეთის ცალკეულ რეგიონებს. რადგანაც იმუამად ჯერ კიდევ ალანიად მოიხსენიებოდა დონისპირეთის ტრამალებისა და ვოლგა-დონის შუამდინარეთის მონაკვეთები, სადაც გაბნეულად მომთაბარებოდნენ ალანური ტომები.

კავკასიის ალანიასა და დონის ალანიას ერთმანეთისაგან ყოფდა ყუბანის მარცხენა სანაპიროს მომცველი ქვეყანა შავ ზღვამდე, რომელსაც ხაზართა ბატონობის ეპოქაში აფხაზეთის საერისთავო აკონტროლებდა. როგორც ითქვა, ქართული წყაროს ცნობით, აფხაზეთის საერისთავოს საზღვრები ანაკოფიიდან – ყუბანამდე იყო განფენილი. მოსახლეობა ამ სამეფოში ქართული გენეტიკისა იყო, იოანე ცეცეს ცნობით.

საქართველოს ეკლესია თავის იურისდიქციას ჩრდილო კავკასიაში ახორციელებდა საქართველოს სახელმწიფოს მეურვეობითა და ხელშეწყობით, ხოლო ერთიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ მის საფუძველზე აღმოცენებული დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროთა ხელშეწყობით.

რუსულ საინტერნეტო სივრცეში მკვიდრდება თვალსაზრისი, რომ აფხაზეთა სამეფო და საქართველოს

სამეფო თითქოსდა სხვადასხვა ეთნოსების სხვადასხვა სახელმწიფოები იყვნენ, თავიანთი ენებითა და ეკლესიებით. სინამდვილეში კი ის საქართველოს სახელმწიფო რომელიც მთელ კავკასიაში დომინირებდა, განსაკუთრებით, მე-12 საუკუნიდან, წარმოადგენდა იგივე, ოღონდ, გაფართოებულ აფხაზთა სამეფოს. აფხაზთა მეფეები იყვნენ საქართველოს მეფეები დინასტიურადაც, საქართველოს მეფეების მამა-პაპანი იყვნენ აფხაზთა მეფეები, მუდამ ერთგული შვილები და მფარველები საქართველოს ეკლესიისა. აფხაზთა სამეფოს ჩამოყალიბებამდე აფხაზთა საერისთავო ჩრდილო კავკასიის მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენდა. აფხაზთა სამეფო, როდესაც ის ჯერ კიდევ საერისთავო იყო ლეონ პირველის დროს, თვითვე ითვლებოდა ჩრდილო კავკასიის ქვეყნად, კერძოდ, მიიჩნეოდა, რომ მისი ჩრდილო საზღვარს წარმოადგენდა მდ. ყუბანი. ის მოქცეული ყოფილა, ვახუშტის ცნობით, ყუბანსა და ბზიფისწყალს შორის. ლეონ პირველმა შეირთო ქართლის მეფის ქალიშვილი გურანდუხტი, რომელიც იყო მფობელი დასავლეთ საქართველოს მიწაწყლისა მდინარე კლისურამდე (კელასურამდე), ამ ქორწინების წყალობით ჩამოყალიბდა აფხაზთა სამეფო, კერძოდ გაერთიანდა აფხაზთა საერისთავო და დასავლეთ საქართველო, რომელიც გურანდუხტის, ვითარცა ქართლის სამეფო სახლის უფლისწულისა – მზითვს წარმოადგენდა. შემდეგი მეფეების დროს აფხაზთა სამეფო კვლავ გაფართოვდა, მას ქართლის გარდა შეუერთდა ტაო-კლარჯეთი და კახეთ-ჰერეთი, ეს უკვე იყო საქართველოს სამეფო, ერთი კულტურითა და ქართულენოვანი ეკლესიით გაერთიანებული, რომლის ნაკვალავის წაშლა ჩრდილო კავკასიაში შეუძლებელი გახდა თემურლენგის გამანადგურებელი ლაშქრობათა მიუხედავად. თუმცა ამ ეპოქაში აქ

ჩამოსახლებულმა ადიღურმა ტომებმა დომინანტობა მოიპოვეს ჩრდილო კავკასიის უმეტეს ნაწილში, შეცვალეს იქაური, მათ შორის აფხაზეთის ეთნიკური სახე. ასე, რომ აფხაზთა სამეფო იგივე საქართველოს სახელმწიფო იყო. ასევე მკვიდრდება თვალსაზრისი, თითქოსდა აფხაზეთის საკათალიკოსო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ნაწილს შეადგენდა, ამიტომაც ახლა საჭიროა მტკიცება იმისა, რომ აფხაზთა სამეფოში მხოლოდ და მხოლოდ ქართული ენა გამოიყენებოდა საზოგადოებრივი ურთიერთობის ყველა სფეროში, საეკლესიო-სახელმწიფო თუ სამოქალაქოში და აფხაზთა საკათალიკოსო ქართული ეკლესიის განუყოფელ ნაწილს შეადგენდა. მის იურისდიქციაში შედიოდა ჩრდილო კავკასიის დიდი ნაწილი ყირიმის პუნქტ კავადან, ხოლო ქართლის საკათალიკოში ჩრდილო კავკასიის დანარჩენი ნაწილი.

საქართველოს ეკლესია

საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის 2002 წლის 22 ოქტომბერს დადებული კონსტიტუციური შეთანხმების თანახმად, საქართველოს ეკლესია წარმოადგენს სამოციქულო საყდარს და მსოფლიო მართლმადიდებელი ეკლესიის განუყოფელ ნაწილს.

ქრისტიანობა (მართლმადიდებლობა, ევროპის ერთ-ერთი ტრადიციული აღმსარებლობა), საქართველოში ისტორიულად სახელმწიფო რელიგია იყო, რომელმაც ჩამოაყალიბა მრავალსაუკუნოვანი ქართული კულტურა, ეროვნული მსოფლმხედველობა და ფასეულობები; ამჟამადაც, საქართველოს მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა მართლმადიდებელი ქრისტიანია;

საქართველოს კონსტიტუციით აღიარებულია საქართველოს სამოცი-

ქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული როლი ქვეყნის ისტორიაში და მისი დამოუკიდებლობა სახელმწიფოსაგან.

„საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას“ უძველესი დროიდან „საქართველოს სამოციქულო ეკლესია“ ეწოდება, ვინაიდან იგი ქრისტეს მოციქულებმა დააფუძნეს.

საქართველოს ეკლესიაში დამკვიდრებული ტრადიციული გადმოცემით, ჩვენში უქადაგნია მოციქულთა სიმრავლეს – წმ. ანდრია პირველწოდებულს, სიმონ კანანელს, მატათას, ბართლომეს, თომასა და თადეოზს. ქართული და უცხოური წყაროებიც მიუთითებენ მოციქულების საქართველოში მოღვაწეობას. ძველი ქართული საეკლესიო წყაროების – „მოქცევაი ქართლისაის“ (VII-IX სს.) და „ქართლის ცხოვრების“ (VIII-XI სს.) ცნობებით, წმიდა მოციქულების ეპოქაში თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიას მოიცავდა სახელმწიფო – „ქართლის სამეფო“, რომელსაც უცხოელები იბერიას უწოდებდნენ, ის იყო მემკვიდრე დიდი ისტორიული კოლხიდისა. იერუსალიმიდან პირველ საუკუნეში საქართველოში ჩამოსვენებულ ქრისტეს კვართს იბერიის მეფე ადერკი ხელით შეეხო, რითაც საღმრთო მადლი მიუღია მას და მის შთამომავლობას, ამიტომაც საქართველოს სამეფო ვერბის ცენტრში გამოსატული იყო ქრისტეს კვართი.

წმ. მოციქულთა ეპოქაში, I ს-ის 30-იანი წლებიდან II ს-ის 60-იანი წლების ჩათვლით, იბერია ძლიერი სახელმწიფო იყო, რომელიც კავკასიის მნიშვნელოვან ნაწილს მოიცავდა. რომაელი ისტორიკოსები – ტაციტუსი, დიონ კასიუსი და სხვები აღწერენ იბერიის ცხოვრებას (ტაციტუსის ცნობით, I ს-ის 30-იანი წლებიდან იბერია მეგობრობდა რომთან და თავისი ძლიერი ჯარით ებრძოდა პართიის სახელმწიფოს, რათა არმენია გაეთა-

ვისუფლებინა პართიელთაგან. გათავისუფლების შემდეგ არმენიაში გამეფდა იბერთა მეფის მითრიდატეს ძე, შემდეგშიც იბერიის სამეფო სახლის წევრები მართავდნენ არმენიას, მათ შორის ტაციტუსი გამოყოფს იბერიის მეფის ფარსმანის ვაჟს რადამისტს. ტაციტუსის ცნობითვე, არმენიასთან ერთად იმჟამად „იბერიამ შეიერთა ალბანია და უხმო სარმატებს“ (CORNELIUS TACITUS, ANNALES, VI,33-36, IX,9, XII,15-50). მეორე ისტორიკოსის დიონ კასიუსის ცნობით, II ს. პირველ ნახევარში „იბერიის მეფე ფარსმანესი, როცა მეუღლესთან ერთად რომში ჩამობრძანდა, ადრიანემ (რომის იმპერატორმა) გააფართოვა მისი სამფლობელოები“ (დიონ კასიუსი, რომის ისტორია, XIX, 15). შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე განფენილ იმჟამინდელ ვრცელ იბერიაში გამავალი საერთაშორისო სავაჭრო გზები რომის იმპერიას სპარსეთთან და სკვითიასთან აკავშირებდა. ამ მიზეზის გამო, სპარსეთ-ინდოეთსა თუ, ჩრდილოეთით, სკვითიასარმატიაში საქადაგებლად მიმავალი წმიდა მოციქულები გზას ვერ აუქცევდნენ იბერიას.

ძველი ქართული საეკლესიო წყაროებისა და რუის-ურბნისის კრების განსაზღვრებით, ჩამოყალიბების დროიდან საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა სრულიად საქართველოს ისტორიული მიწა-წყალი და მთელი ქართველი ერი (მცხოვრები როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში), ამიტომაც ნაბრძანებია რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერაში – „წმიდა მოციქულმა ანდრიამ იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, წყაროებში დაცული საეკლესიო გადმოცემის თანახმად, ამაღლების შემდეგ მოციქულებმა წილი ყარეს, თუ ვის რომელ ქვეყანაში უნდა ექადაგა. „ქართლის ცხოვრება“ გადმოგვცემს, რომ საქართველო წილად ხვდა ღვთისმშობელს, მაგრამ მისი ძის,

ჩვენი უფლის, ნებით ღვთისმშობელმა თავის ნაცვლად საქართველოში წმ. ანდრია პირველწოდებული მოავლინა, რომელსაც თავისი ხელთუქმნელი ხატი გამოატანა. ანდრია მოციქულმა შემდეგი მოგზაურობის დროს საქართველოში სხვა მოციქულებიც ჩამოიყვანა. კერძოდ, მესამე მოგზაურობისას მას სიმონ კანანელი და მატათა ჩამოუყვანია. ამის შესახებ ცნობას ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი (VIII ს.) იძლევა.

არქეოლოგების მიერ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში გამოკვლეულია II-III საუკუნეთა ქრისტიანული სამარხები, ქრისტიანული წესით დაკრძალული მოზრდილები და ბავშვები შესაბამისი ქრისტიანული ატრიბუტებით (არტეფაქტებით). მასალიდან ჩანს, რომ ქრისტიანობას იღებდნენ ბავშვებიც კი, რომელთა მოსანათლად სამღვდელთა იყო საჭირო. ამით დასტურდება „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა, რომ ანდრია მოციქულმა, იმუამინდელ საეკლესიო ცენტრში, აწყურში, ქრისტიანებს დაუდგინა სამღვდელთა ეპისკოპოსთან ერთად, ანუ საფუძველი დაუდო საქართველოს წმიდა ეკლესიას, რომელსაც, ამ წყაროს ცნობით, თავისი იერარქიული მმართველობა გააჩნდა უკვე მოციქულების ეპოქიდანვე.

წმიდა გიორგი მთაწმიდელი მე-11 საუკუნეში, ანტიოქიის საპატრიარქო კარზე, ამტკიცებდა შემდეგს – რადგანაც მოციქულების მიერ დაარსებული ეკლესიები პირველ საუკუნეებში თავისთავადები (ავტოკეფალურები) იყვნენ, მსგავსადვე, ანდრია მოციქულის მიერ დაარსებული საქართველოს, ანუ ივერიის ეკლესიაც დაარსებისთანავე თავისთავადი იყო.

რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების წმიდა მამათა განმარტებით, საქართველოში არსებული ქრისტიანული თემები მე-2, მე-3 საუკუნეებში წარმართი მეფეების მხრიდან განიცდიდნენ დიდ დევნას, ამიტომაც IV საუკუნეში

წარმოიქმნა საჭიროება სამეფო ოჯახისა და მთელი ერის მოქცევისა.

IV ს-ში საქართველოში იქადაგა მოციქულთასწორმა წმიდა ნინომ, უფლისმიერი დავალებით და უფლის შეწევნით მას უნდა გაეკრისტიანებინა იბერიის სამეფო ოჯახი.

სამეფო ოჯახთან ერთად ქრისტიანობა მიიღო მთელმა ქართველმა ერმა. ამიტომაც წერს რუის-ურბნისის კრება, რომ წმიდა ნინოს მიერ გაკრისტიანდა „ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“, ისევე როგორც იქამდე 300 წლით ადრე წმიდა ანდრიამ იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოისასა“ (დიდი სჯულისკანონი, 1974, გვ. 545-546).

ჩვენი წყაროების ამ მითითებას, რომ წმიდა ნინომ „განანათლა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“ მთლიანად ეთანხმებიან IV-V და სხვა საუკუნეების უცხოური წყაროები.

კერძოდ, IV საუკუნის ეკლესიის ისტორიკოსი გელასი კესარიელი წმ. ნინოს შესახებ წერს – იმპერატორ კონსტანტინეს ხანაში „ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მიწა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ. ამ უდიდესი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ. 186).

ამასვე წერს V საუკუნის ისტორიკოსი გელასი კვიზიკელიც – „ამავე დროს პონტოს გასწვრივ მდებარე ქვეყნის მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა ღმრთის სიტყვა, რომელიც მანამდე არ სწამდათ, შეიწყნარეს“ (მიმომხილველი, I, 1926, გვ. 55).

მაშასადამე, გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებით, წმიდა ნინოს მიერ მთელმა ერმა, როგორც ზღვისპირეთში მცხოვრებლებმა (ლაზებმა), ისე ქვეყნის დანარჩენ ნაწილში მცხოვრებლებმა (იბერებმა), ერთდროულად მიიღეს „ღვთის მცნება“.

იბერთა მოქცევის ფაქტს აღწერენ ახ. წ. IV-V საუკუნეების ისტორიკოსები: სოკრატე (საეკლესიო ისტორია, წიგნი I, 19), თეოდორიტოს კვირელი (ეკლესიის ისტორია, წიგნი I, 1, 23.), სოზომენე (საეკლესიო ისტორია, წიგნი I, 6, 7, 34, 36) და რუფინუსი (საეკლესიო ისტორია, I, 10).

გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებს, რომ წმიდა ნინომ მოაქცია ლაზებიც იბერებთან ერთად, ეთანადება V საუკუნის ცნობილი ისტორიკოსის მოვსეს ხორენაცის ცნობა. ის წერს, ვრცელი არეალი შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე მოაქცია წმიდა ნინომ, რომელმაც იქადაგა კლარჯეთიდან ვიდრე კასპიის ზღვისპირეთში იმჟამად მცხოვრებ მასქუთებამდე – „სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან, რათა თავისი ადვილგასაგები საუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა კუთხეებშიც დაემოძღვრა... გაგებდავ და ვიტყვი, რომ ნუნე მოციქული ქალი გახდა, მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარებამდე, მასქუთთა საზღვრებამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გაუწყებს შენ“ (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 172).

აგათანგელოზის ცნობითაც, მოვსეს ხორენაცის სიტყვით, წმიდა ნინოს უქადაგნია შავი ზღვისპირეთიდან - კლარჯეთიდან, ვიდრე კასპიის ზღვამდე (მასქუთებამდე).

რადგანაც, ლაზიკა (სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო) გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებით წმ. ნინოს სამოღვაწეო არეალში შედიოდა, ამიტომაც, დასავლეთ საქართველო მე-4 საუკუნიდანვე წმ. ნინოს მიერ დაფუძნებული საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში იყო მოქცეული ისევე, როგორც აღმოსავლეთ საქართველო.

ამ საკითხში ქართულ წყაროებს უცხოურებიც ეთანადებიან – კირიონ კათალიკოსი (VI-VII სს) ეგრისის

არქიეპისკოპოსიც იყო, იოანე სომეხთა კათალიკოსის (899 წ.) ცნობით. ის წერს – კირიონ I იყო მამამთავარი „იბერიელთა, გუგარელთა და ეგრისელთა ადრინდელი წესის შესაბამისად“ (იოანე კათალიკოსის (დრასხანა-კერტელის) მატინაე, 1912, გვ. 65).

მეოცე საუკუნეში საისტორიო წრეებში გავრცელდა არასწორი შეხედულება, თითქოს დასავლეთ საქართველო შედიოდა არა საქართველოს, არამედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, ამის დასამტკიცებლად იშველიებენ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში შემავალ საეპისკოპოსკოპოსოთა ნუსხებს (ე.წ. ნოტიციებს), მასში მართლაც აღნიშნულია, რომ ლაზიკის სამიტროპოლიტო ექვემდებარებოდა კონსტანტინოპოლს ვიდრე თითქმის მე-10 საუკუნემდე. ჯერ კიდევ ცნობილი მეცნიერი ნადონცი მიუთითებდა, ამჟამად კი ახალი გამოკვლევებით დასტურდება, რომ ლაზიკის სამიტროპოლიტოს ზიგანას, საისინის, როდოპოლისისა და პეტრას საეპისკოპოსოები სინამდვილეში მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ამჟამინდელ ლაზისტანში, ისტორიული ლაზიკის სამხრეთ ნაწილში, ტრაპეზუნტ-ზიგანა-გუმიშხანეს რეგიონში, ხოლო დასავლეთ საქართველო მუდამ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

ქადაგებათა შემდგომ IV-VII სს-ში საქართველოს ყოველ ნაწილში ჩამოყალიბდა ათეულობით ეპარქია და საეპისკოპოსო. მათი რიცხვი განსაკუთრებით გაიზარდა VIII-X სს-ში. ამის გამო წარმოიქმნა საჭიროება, რათა საქართველოს ეკლესიაში ეპარქიათა მართვის გაადვილებისათვის ჩამოყალიბულიყო რამდენიმე საეკლესიო ადმინისტრაციული ოლქი, მსგავსნი ბიზანტიური სამიტროპოლიტო ოლქებისა. ამ მიზნით ქართული ეკლესიის წიაღში ჩამოყალიბდა დასავლეთ საქართველოს მომცველი საეკლესიო-ადმინისტრაციუ-

ლი ერთეული, რომელსაც „ქვემო ივერიის“, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსო ეწოდებოდა. მის მმართველს „უმრწემესი კათალიკოსის“ ტიტული მიენიჭა, რადგანაც „უხუცესი კათალიკოსი“ მცხეთის პირველიერარქს ერქვა.

ძველ საქართველოში საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეულის დაარსების უფლება ეკუთვნოდა მეფეს, ამიტომაც აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსებას ესაჭიროებოდა დასტური სახელმწიფო ხელისუფლების მხრიდან. მართლაც, საქართველოს მეფე ბაგრატ ბაგრატიონმა (IX ს.) გასცა ამის დასტური.

ამიტომაც წერს მემატიანე შემდეგს: „ამან ბაგრატ განაწესა კათალიკოზი აფხაზეთს ქრისტეს აქეთ 830 წელს“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, I, გვ. 255).

აფხაზეთის საკათალიკოსო აღმოცენდა ქართველ მეფეთა და პირველიერარქთა ნებით და ის შემდგომში ყოველთვის ერთ-ერთ ადმინისტრაციულ-საეკლესიო ოლქს წარმოადგენდა ზოგადქართული ეკლესიისა.

აფხაზეთის საკათალიკოსო ისტორიულად ქართული ეკლესიის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა, რომლის მეორე ნაწილი იყო ქართლის საკათალიკოსო

ასევე, შემდგომ საუკუნეებში, ჩრდილო კავკასიაში ქრისტიანობის გავრცელების კვალდაკვალ, ჩამოყალიბდა ხუნძეთის (დადესტნის) სამიტროპოლიტო ოლქი, რომელსაც ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შემავალი კათალიკოსი მართავდა. ამის თქმის უფლებას იძლევა ის, რომ სინას მთის ქართულმა ხელნაწერებმა შემოინახეს „ხუნძელი კათალიკოსის ოქროპირის“ სახელი, ამასთანავე ცნობილია, რომ კავკასიის ამ რეგიონში რამდენიმე საეპისკოპოსო მოქმედებდა (ანწუხისა, წახურისა, ჭარ-ფიფინეთისა და სხვა), არქეოლოგების მიერ დადასტურებულია ამ რეგიონში მრავალი ქრისტიანული ეკლესიის ნაშთი ქართული წარწერებით. სხვა ქრისტიანულ ნაშთებთან ერთად აღმოჩენილია IX-X სს. სეფისკვერის ქვის საბეჭდავიც კი ასევე ქართული წარწერებით.

სამხრეთ საქართველოსა და ჩრდილო სომხეთში მცხოვრები მრევლისათვის ასევე დაარსებული იქნა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შემავალი საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეული „სომხეთის სამიტროპოლიტოს“ სახელწოდებით, ამ რეგიონში, რომელსაც ბიზანტიურ ეპოქაში „ივერიის ფემა (თემი) ერქვა, ძველთაგანვე არსებობდა ანისის, ვალაშკერტის, ყარსის, დადაშენის და სხვა ქართული საეპისკოპოსოებით.

საქართველოს საპატრიარქოში შემავალი რამდენიმე საკათალიკოსო (ქართლისა, აფხაზეთისა, ხუნძეთისა) და მრავალათეული საეპისკოპოსო ქმნიდა ერთიან ქართულ ეკლესიას.

ზოგადქართული ეკლესიის მთლიანობა მიიღწეოდა საერთო საეკლესიო სამართლით, საერთო სჯულისკანონით, საერთო ქართული საღვთისმსახურო ენით, საერთო ტრადიციებითა და საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის საერთო მეთაურობით.

აღნიშნულ საკათალიკოსოთა ზემდგომი საეკლესიო ინსტიტუტი იყო საერთო სჯულისკანონის და საეკლესიო სამართლის შემქმნეველი საქართველოს საეკლესიო კრებები. სრულიად საქართველოს პატრიარქის მოვალეობა იყო უზრუნველყო სრულიად საქართველოს ეკლესიაში (ე.ი. ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოებში და სხვა საეკლესიო-ადმინისტრაციულ ერთეულებში) საერთო სჯულისკანონის დაცვა.

აფხაზეთისა და ქართლის კათალიკოსთა მონაწილეობით საეკლესიო კრებების მიერ გამოცემულ კანონებს მთელს საქართველოში (ცხადია აფხაზეთშიც) სავალდებულოდ აღსასრულებელი ძალა ენიჭებოდა (მათ შორის

სამოქალაქო სამართლის სფეროშიც). მაგალითად, XVI ს-ის საეკლესიო სამართლის ძეგლში, რომელსაც „სამართალი კათალიკოსთა“ ეწოდება, ნათქვამია: „ქ. სახელითა და ღვთისათა: მე ქრისტეს მიერ კურთხეულმან ყოვლისა საქართველოსა კათალიკოზმან-პატრიარქმან მაღაქია, მე ქრისტეს მიერ კურთხეულმან აფხაზეთის კათალიკოზმან მამათმთავარმან ევდემონ, დაფსხედით და შეეკრიბენით ყოველნი ებისკოპოზნი აფხაზეთისანი... დავიდევით სჯულისკანონი და ჩვენცა იმისგან გამოვიდევით... და სჯულისკანონიცა ასრე ბრძანებს“... (ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, 1963, გვ. 393-397).

აფხაზეთის საკათალიკოსოს ამ საეკლესიო კრებამ სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის მეთაურობით გამოსცა კანონები, რომლებიც სავალდებულოდ აღსასრულებელი იყო მთელი საქართველოს ტერიტორიაზე, თუმცა ის აფხაზეთში იქნა მიღებული და ისინი აფხაზეთის საკათალიკოსოს ეპისკოპოსებმა დაამტკიცეს (ესენი იყვნენ ქუთათელი, გენათელი, ჭყონდიდელი, ბედიელი, მოქველი, დრანდელი, ცაგერელი, ხონელი, ნიკორწმიდელი, ცაიშელი), მაგრამ ისინი ამ კრებაზე, ერთიან საქართველოს ეკლესიას წარმოადგენდნენ.

„ქართლის ცხოვრების“ ჩანართის ცნობით, საქართველოს ეკლესიის მეთაურის საპატრიარქო ღირსება უცვნიად VI მსოფლიო საეკლესიო კრებას. ძნელია ითქვას რამდენად შეესაბამება რეალობას ეს ცნობა, მაგრამ ის გვაძლევს ინფორმაციას საქართველოს ეკლესიის წიადში დამკვიდრებული აზრის შესახებ რომ, საპატრიარქო ღირსება საქართველოს ეკლესიის მეთაურს VII საუკუნიდან გააჩნდა. ეს წყარო წერს:

„ქრისტეს აქეთ ქნე იქმნა კრება მეექვსე [680-681]... კონსტანტინოპოლის შინა. ამის კრებისა მიერ ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათვის, რომელ არს წმიდა მცხეთა,

რათა იყოს სწორ პატივითა (ვითარცა) წმიდანი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი, საპატრიარქონი.

და იყოს კათალიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქთა თანა, და აკურთხევედეს, მწესიდეს და განაგებდეს სიმართლით მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა, და სამწესოსა თვისსა ქართლსა გამოღმაგაღმა კახეთსა, შაქსა, შირვანსა და მიდგმით-წამოვლით მთისა ადგილისათა, სუანეთსა და ჩერქეზის საზღვრამდის, სრულიად ოვსეთსა და ყოველსა ზემო-ქართლსა სამცხე-საათაბაგოსა“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 231, 232).

ასევე ამ ცნობას, იმეორებს ძველი საეკლესიო წყარო – „მარტვილური ხელნაწერი“. ის ასახელებს თავის ბერძნულ წყაროს – „კონსტანტინოპოლურ ტაქტიკონს“.

ყველგან, ამის დასტურად, შავი ზღვიდან – არაქსამდე ჩვენ ამჟამადაც გვხვდება დიდებული ეკლესია მონასტრების ნაშთები, ქართული წარწერებით, მათ შეეხება უამრავი წყარო.

ცნობილია, რომ VI მსოფლიო კრებას კანონები არ გამოუცია, მაგრამ კრების მიერ დადგენილი და იმპერატორის მიერ დამტკიცებული საბოლოო ტექსტი 681 წლის 16 სექტემბერს გადაეცა საიმპერატორო კარს საგანგებოდ დასაცავად. ალბათ მას უწოდებს ეს წყარო „კონსტანტინოპოლურ ტაქტიკონს“. ალბათ, ეს საბოლოო ტექსტი დაედო საფუძვლად „ქართლის ცხოვრების“ ზემოთ მოყვანილ ჩანართს მსოფლიო კრების მიერ ქართული ეკლესიისათვის საპატრიარქო ღირსების მინიჭების შესახებ.

„მარტვილურ ხელნაწერის“ ცნობა ასეთია: „რამეთუ ესრეთ შესასწავებელ არს ტახტიკონსა შინა კონსტანტინოპოლისასა, ვითარმედ მას ჟამსა წმიდა მეექვსესა კრებასა კონსტანტინე პოლონატისასა და ალათონ რომთა პაპისა, გიორგი კონსტანტინოპოლელი-სასა და თეოფანე ანტიოქიელისასა და

მათ-თანა ასოცდაათა მამათაგან გაპატიოსნდა კათალიკოზი ქართლისა და ყვეს მამამთავრად და თავისუფლად და უფლად ყოველსა ზედა საქართველოსა: და მერე კვალადვე კრებასა შინა ანტიოქიისასა განთავისუფლდა და გაპატიოსნდა, რამეთუ არღარავისაგან ხელ ქვეშ არს, არამედ თავისუფლად და მამამთავარი არს“ (მარტვილის ხელნაწერები, ძველი საქართველო, ტ. III, 1913-1914 წწ., გვ. 29).

ათი წლის, შემდეგ 691 წელს მოწვეულ იქნა ე.წ. ტრულის კრება, რომელმაც იღვაწა კანონშემოქმედებითი თვალსაზრისით. შეკრიბა და გამოსცა წინა მსოფლიო კრებათა კანონები, მაგრამ მათში არ შესულა მრავალი კანონი და დადგენილება წინა კრებებისა, ალბათ, მასში არ მოხვდა ასევე VI კრების დადგენილება ქართული ეკლესიის შესახებ. გ. გოილაძემ გამოიკვლია, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ზემოაღნიშნული ცნობა სანდოა (გ. გოილაძე, ქართული ეკლესიის სათავეებთან, 1991, გვ. 195).

მაშასადამე, ძველ ქართულ საეკლესიო ისტორიოგრაფიას სამართლიანად მიაჩნდა, რომ ქართულმა ეკლესიამ საპატრიარქო ღირსება მოიპოვა VI მსოფლიო კრებაზე, 681 წელს. მარტვლაც, იქამდე პატრიარქის წოდებას ატარებდა ამიერკავკასიის ორივე მეზობელი ეკლესიის მეთაური – სომხეთისა და ალბანეთისა, როგორც ეს კარგად ჩანს მოვსეს კალანკატუაცის თხზულებიდან. ამიტომაც არაა გასაკვირი ის, რომ ქართული ეკლესიის მეთაურს ეძია პატრიარქის წოდება და მოეპოვებინა ეს უდიდესი ღირსება მსოფლიო ეკლესიის დასტურით. ამის შემდეგ ქართული ეკლესიის პატივი გაუთანაბრდებოდა მსოფლიოს სხვა საპატრიარქოთა პატივს. ამას საგანგებოდ აღნიშნავს ცნობა: „ამის კრების მიერ ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათვის, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს სწორ პატი-

ვითა ვითარცა წმიდანი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი, საპატრიარქონი და იყოს კათალიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქთა თანა“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 231, 232).

აქვეა განხილული ქართული ეკლესიის სამწესო. მასში საქართველოს გარდა შევიდა ქართული ეთნოსით დასახლებული ტერიტორიები: შაქი და შირვანი, კავკასიის მთიანეთი „მიდგმით - წარმოვლით მთისა ადგილნი“ – ესენია დღევანდელი დაღესტანი, ჩეჩნეთ-ინგუშეთი „სუანეთისა და ჩერქეზის საზღვრამდის“, მასში შესულა „სრულიად ოსეთი“. ოსეთი იმ დროისათვის მხოლოდ ჩრდილო კავკასიაში არსებობდა.

პალესტინაში მეოცე საუკუნის ბოლოს არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს ქართულ წარწერიანი საფლავის ქვა, მე-5 საუკუნით დათარიღებული, რომელზეც ამოტვიფრულია, წარწერა „ფურტაველი ქართველი ეპისკოპოსი“, გამოითქვა მოსაზრება, რომ იგულისხმება ბარდავის ქართველი ეპისკოპოსი.

ბარდავი იყო ალბანეთის ეკლესიის ერთერთი ცენტრი, მე-5 საუკუნედან, იქამდე კი, მეფე მირიანის შემდეგ ის ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში ყოფილა, მატიანეები გვამცნობენ, რომ მეფე მირიანის დროს, წმიდა ნინომ მოაქცია ასევე ჰერეთი და რანი, მემატიანის სიტყვით „ადასრულა ესე ყოველი ღვთივ-განბრძნობილმან მირიან მეფემა განამტკიცა ყოველი ქართლი და ჰერეთი სარწმუნოებასა ზედა სამებისა წმიდისა, ერთარსებისა ღმრთისა დაუსაბამოსასა, დამბადებელსა ყოვლისასა, და განამტკიცნეს სრულსა სარწმუნოებასა ზედა“ (იქვე, გვ. 128).

მემატიანეს სიტყვა, რომ მირიანმა განანათლა „ყოველი ქართლი და ჰერეთი“ გულისხმობს, რომ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შევიდა ქართლის სამეფო (მოიცავდა მიწა-წყალს - შავი ზღვიდან (მდინარე ეგრისწყლიდან) ვიდრე სომხეთამდე), ასევე განა-

ნათლა ჰერეთი, რომელიც მდებარეობდა მდინარე მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე, მისი მომიჯნავე, მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობდა რანი.

ამასვე აღნიშნავს მოვსეს ხორენაცი, რომ წმიდა ნინომ იქადაგა „კლარჯეთიდან- მასქუთებამდე“.

იმუამად მასქუთების ტომი სახლობდა კასპიის ზღვიდან მტკვარ არაქსის შესართავამდე. შესაბამისად, რანი, ქვეყანა მტკვარ-არაქსის შესართავამდე, ჰერეთთან ერთად – იმუამად ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

მატიანე გადმოგვცემს, მეფე მირიანმა ძალაუფლება განიმტკიცა რანში და რანი – (ხუნანიდან ბარდავამდე) გადასცა თავის ნათესავს – ფეროზს და დაადგინა იქაურ ერისთავად. ამ ცნობის მიხედვით რანი იმუამად საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, შესაბამისად, ბარდავში თავისი ეპისკოპოსიც უნდა ჰყოლოდა, რასაც თითქოსდა ადასტურებს პალესტინაში აღმოჩენილი V საუკუნის საფლავის ქვის წარწერა – „ქართველი ეპისკოპოსი ფურტაველი“, ფურტავე-ბარდავის სახელი უნდა იყოს.

ეს ქვეყნები შემდგომ დაიკარგა და ის ალბანეთი საკათალიკოსომ განახორციელა იურისდიქცია. რანის მოსახლეობა შეიცვალა, ხოლო ჰერეთი კვლავაც ქართველებითვე დასახლებული დარჩა, თუმცა მონოფიზიტური იყო წმ. დინარა დედოფლამდე. (საინგილო იყო არა ჰერეთის, არამედ კახეთის ნაწილი, აქ, შემდგომში, კახეთის სამეფოს დედაქალაქები ზაგემი და ბაზარქალაქი მდებარეობდნენ). ჰერეთი ერქვა ტერიტორიას მოქცეულს მტკვარ-ალაზნის შესართავიდან მტკვარ-არაქსის შესართავამდე.

აღსანიშნავია, რომ ალბანეთის ეკლესია, VII ს-ის დასასრულს შეიერთა სომხურმა მონოფიზიტურმა ეკლესიამ, მ. კალანკატუაცის თანახმად;

მოვსეს კალანკატუაცი მიიხნევს, რომ როგორც ალბანეთის, ისე სომხეთის კათალიკოსებს მე-7 საუკუნეში გაჩნდათ პატრიარქის ტიტული. ასევე, ეს ტიტული უნდა ჰქონოდა ამავე საუკუნედან სამხრეთ კავკასიის მესამე კათალიკოსს – საქართველოს ეკლესიის მეთაურს.

როგორც აღინიშნა, თვით საქართველოს ეკლესიაში ისტორიულად დამკვიდრებული იყო მტკიცება, რომ საქართველოს ეკლესიას საპატრიარქო ღირსება მიუღია VII საუკუნეში, რომ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა ჩრდილო კავკასია, სამხრეთ კავკასიის მართლმადიდებლური ნაწილი და ასევე მის სამხრეთით მდებარე ქართველებით დასახლებული მიწა-წყალი. მართლაც, ტაო-კლარჯეთში პარხლის მონასტრის წარწერაში, რომელიც შესრულებული არის მეფე დავით კურაპალატის (+1001) დროს, მოხსენიებული არის „ქართლისა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა პატრიარქი იოვანე“.

საქართველოს მეფე ბაგრატმა 830 წელს, წყაროს ცნობით, დასავლეთ საქართველოში „განაჩინა კათალიკოსი“, ანუ აქ დაარსა და დამტკიცა ქართული ეკლესიის ახალი ადმინისტრაციული ერთეული – აფხაზეთის საკათალიკოსოს სახელწოდებით, ამის მიზეზი იყო ის, რომ ქრისტიანული სამრევლოებისა და საეპისკოპოსოების ზრდის გამო ჭირდა მათი ადმინისტრაციული მართვა ერთი ცენტრიდან (მცხეთიდან).

ქართულ ეკლესიას ასევე ჩრდილო კავკასიაში გააჩნდა ადგილობრივი ადმინისტრაციული ერთეული – ხუნძეთის საკათალიკოსო, მისი მეთაური „ხუნძელი კათალიკოსის“ ტიტულით იჯდა ამჟამინდელ დაღესტანში, რომელიც ქრისტიანული ქვეყანა იყო ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში.

საქართველოს ეკლესიაში წირვა – ლოცვის (ლიტურგიკის) ენა იყო და

არის ძველი ქართული ენა. ქართული ეკლესიის მამებმა შექმნეს უმდიდრესი ლიტერატურა მე-4 – მე-5 საუკუნეებიდან დღემდე – მონასტრებსა და საეკლესიო დაწესებულებებში საქართველოსა და უცხოეთში (იერუსალიმში, ანტიოქიაში, საბერძნეთში (ათონის წმიდა მთაზე), ბულგარეთსა, არაბეთში (სინას მთაზე) და სხვაგან), ქართული საეკლესიო კულტურის უდიდესი კერა – ტაო-კლარჯეთი ამჟამად თურქეთის ტერიტორიაზეა.

ერთიანი საქართველოს დაშლის შემდეგ ქართული ეკლესია დიდად იღწოდა ქვეყნის გაერთიანებისა და დამშვიდებისათვის, შეიძლება ითქვას, რომ ამ ურთულეს პერიოდში მხოლოდ საქართველოს ეკლესია აერთიანებდა დაშლილ-დანაწევრებულ ქვეყანას და მის ხალხს.

მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოს სამეფო კარზე წარმოიშვა იდეა თანამორწმუნე რუსეთის დიდი მართლმადიდებლური სახელმწიფოს მხარდაჭერით აღედგინათ საქართველოს სახელმწიფოს ძლიერება, გაეძლიერებინათ ეკლესია, სარწმუნოება, დაებრუნებინათ დაკარგული პროვინციები – ჭარ-ბელაქანი და სამცხე-საათაბაგო, გაეძლიერებინათ ქვეყნის თავდაცვა, რუსეთის ხელისუფლებამ გეორგიევსკში ხელშეკრულებაც კი დადო ქართველთა სამეფო კართან 1783 წელს (ე.წ. გეორგიევსკის ტრაქტატი) ამ პირობათა დასაცავად, მაგრამ გაძლიერების ნაცვლად რუსეთის იმპერიამ საერთოდ გააუქმა ქართული სახელმწიფოებრიობა, უკანონოდ გააუქმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია. საუკუნოვანი ბრძოლის შედეგად, რუსეთის საიმპერატორო ტახტის მოშლის შემდეგ 1917 წელს ქართველმა ხალხმა აღადგინა თავისი ეკლესიის ავტოკეფალია. 1918 წელს კი – სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. 1990 წელს ეს ფაქტი (ეკლესიის უძველესი

ავტოკეფალია) აღიარა კონსტანტინოპოლის მსოფლიო საპატრიარქომ.

საქართველოს ეკლესიის მეთაური, კათალიკოს პატრიარქის ტიტულით, ინიშნებოდა და ინიშნება არა უცხოეთიდან, არამედ მას ადგილზევე ირჩევდნენ ქართველი ეპისკოპოსები გაფართოებულ საეკლესიო კრებაზე. საქართველოში სხვადასხვა საუკუნეში 80-მდე ეპარქია და საეპისკოპოსო კათედრა იყო. ამჟამად საქართველოს უწმიდესი და უნეტარესი კათალიკოს პატრიარქის ილია მეორის ძალისხმევით აღდგენილია 50-მდე ეპარქია, ამოქმედდა უამრავი ეკლესია-მონასტერი.

საქართველოს ეკლესიის ათასწლოვანი ავტოკეფალია უკანონოდ გააუქმა რუსეთის იმპერიამ მე-19 საუკუნეში, ხოლო მეოცე საუკუნეში სრულიად დაამცრო და გაქრობის პირას მიიყვანა წითელი რუსეთის იმპერიის ათეისტურმა სისტემამ, ამის გამო შეწყდა თვით ეკლესიის შიგნით საკუთარი ისტორიის კვლევა, ხოლო ხელისუფლება მას საგანგებოდ ცვლიდა თავისი პროპაგანდისტური იდეების შესაბამისად, ქართველი ერის, მისი ეკლესიის დაყოფა-დანაწევრების მიზნით. მათ წარმოადგინეს თითქოსდა დასავლეთ საქართველო ისტორიულად შედიოდა არა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, არამედ კონსტანტინოპოლისა მთელი 600 წლის განმავლობაში. ეს თეორია ამჟამადც ენერგიას მატებს სეპარატისტებს. ამის გამო წმ. სინოდმა სხვადასხვა წლებში რამდენჯერმე იწემა თვით ეკლესიის შიგნით წარმართულიყო საკუთარი ისტორიის კვლევა და მიიღო ამასთან დაკავშირებით რამდენიმე დადგენილება.

აფხაზეთის საკათალიკოსო

საბჭოთა ეპოქის ისტორიოგრაფიაში, გაბატონდა თვალსაზრისი, თითქოსდა აფხაზეთის საკათალიკოსო ჩამოყალიბდა ბერძნული ეკლესიის წიაღში და მხოლოდ X საუკუნისათვის შემოიერთა ის საქართველოს ეკლესიამ, რის შემდგომაც მან თითქოსდა დასავლეთ საქართველოში გააუქმა ბერძნული საეპისკოპოსოები ფაზისისა (ფოთისა), პეტრასი (ციხისძირისა), ზიგანევისა (გუდაყვა), როდოპოლისისა (ვარციხე) და საისინისა (ცაიშისა). გააუქმა იქ ბერძნულ-ენოვანი წირვა-ლოცვა, მის ნაცვლად შემოიღო ქართული. შესაბამისად, სხვის იურისდიქციაში შეჭრის გამო ის პროზელიტური ეკლესია იყო. ქართული საეკლესიო წყაროების მიხედვით კი, აფხაზეთის საკათალიკოსო ჩამოყალიბდა არა ბერძნული, არამედ საქართველოს ეკლესიის წიაღში, ქართველი მეფე ბაგრატის ბრძანებით („ამან ბაგრატ განაჩინა კათალიკოზი აფხაზეთს“), ამ საკათალიკოსოს მართავდა უმრწემესი კათალიკოსი, რომელიც ექვემდებარებოდა მცხეთის უხუცეს კათალიკოს-პატრიარქს. აფხაზეთის საკათალიკოსო იყო არა დამოუკიდებელი საეკლესიო ერთეული, არამედ ქართული ეკლესიის წიაღში არსებული ერთ-ერთი თავისთავადი საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეული, შექმნილი ზოგადქართული ეკლესიის მართვა-გამგეობის გაადვილების მიზნით, მსგავსადვე იყო მოწყობილი ბიზანტიური ეკლესიაც, თავისთავადი სამიტროპოლიტო ოლქების სახით.

ნ. აღონცისა და ბოლო წლების სხვადასხვა კვლევა აჩვენებს, რომ ზემოთ აღნიშნული ფაზისის, პეტრას, ზიგანევის, საისინის და როდოპოლისის ეპარქიები იმთავითვე მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ტრაპეზუნტ-გუმუშხანეს მხარეს, ხოლო დასავლეთ საქართველო

ეგრისწყალ-კლისურამდე ქრისტიანობის გავრცელების დროიდანვე, საქართველოს წმიდა ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, მე-8 საუკუნის შემდეგი (მირ, არჩილ და ლეონ 1 მეფეების პერიოდიდან) მისი იურისდიქცია ხაზარეთის მდინარემდე ან უყუბანამდე განივრცო. წყაროთა ცნობებით, აფხაზეთის საკათალიკოსოს ჩამოყალიბების ისტორია ასეთია – ანდრია პირველწოდებულმა იქადაგა არა ერთ რომელიმე კუთხეში, არამედ „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ („დიდი სჯულისკანონი“, 1975, გვ. 545), ასევე წმიდანინომ მოაქცია არა ერთი რომელიმე კუთხის მოსახლეობა, არამედ „ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“ (იქვე, გვ. 546). მაშასადამე, მათ სრულიად საქართველოში იქადაგეს და მთელი ქართველი ერი განანათლეს, რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების წმიდა მამათა განსაზღვრების შესაბამისად. მე-12 საუკუნეში მცხოვრებმა ამ წმიდა მამებმა გაცილებით უკეთ იცოდნენ თითქმის მათსავე ეპოქაში არსებული საეკლესიო ცხოვრების ისტორია, ვიდრე ათეისტური პერიოდის მკვლევარებმა მე-20 საუკუნეში. ამ ცნობებს ძველი ქართული საეკლესიო წყაროებისა, მთლიანად ეთანხმებიან IV ს-ის პალესტინელი ეპისკოპოსის გელასი კესარიელისა და V ს-ის ბიზანტიელი ისტორიკოსის გელასი კვიზიკელის ცნობები, მათი სიტყვით წმიდანინომ მოაქცია იბერებცა და ლაზებიც, მაშასადამე მოაქცია როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა.

IV ს-ში ჩამოყალიბდა მთელი ქვეყნის მომცველი ერთიანი ქართული ეკლესია ცენტრით მცხეთაში. მის პირველივე მეთაურს რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ძველისწერით – „ეპისკოპოს-კათალიკოსი“ ანუ საყოველთაო, ზემდგომ ეპისკოპოსი ეწოდებოდა (იქვე, გვ. 546).

ქადაგებათა შემდგომ დასავლეთ საქართველოში ისევე, როგორც საქართველოს ყოველ ნაწილში ჩამოყალიბდა ათეულობით ეპარქია და საეპისკოპოსო. მათი რიცხვი განსაკუთრებით გაიზარდა VIII-X სს-ში, ამის გამო, წარმოიქმნა საჭიროება, რათა საქართველოს საპატრიარქოში ეპარქიათა მართვის გაადვილების მიზნით ჩამოყალიბულიყო რამდენიმე საეკლესიო ადმინისტრაციული ოლქი ანუ სამიტროპოლიტო ოლქი. მის მმართველს „უმრწემესი კათალიკოსის“ ტიტული უნდა მიენიჭებოდა, რადგანაც „უხუცესი კათალიკოსი“ მცხეთის პირველიერარქს ერქვა.

ძველ საქართველოში საეპარქიო ადმინისტრაციული ერთეულის დაარსების უფლება ეკუთვნოდა მეფეს, ამიტომაც აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსებას ესაჭიროებოდა დასტური სახელმწიფო ხელისუფლების მხრიდან და მართლაც, საქართველოს მეფე ბაგრატ ბაგრატიონმა გასცა ამის დასტური. ამიტომაც წერს მემბტიანე შემდეგს: „ამან ბაგრატ განაწესა კათალიკოზი აფხაზეთს ქრისტეს აქეთ 830 წელს“ (ქ.ც. 1955, I, გვ. 255).

შენიშვნა: საქართველოს ეკლესიაში ტიტული „საქართველოს პატრიარქი“ ეწოდებოდა სრულიად საქართველოს ეკლესიის მეთაურს, ხოლო „კათალიკოზის“ ტიტული ენიჭებოდა მსხვილ, უმთავრეს სამიტროპოლიტო ერთეულის მეთაურს. კეკელიძის კვლევით „კათალიკოზი“ იგივე იყო, რაც ბიზანტიურ ეკლესიაში არქიეპისკოპოსი ან მიტროპოლიტი. მაგ., წყაროს ცნობით, ექვთიმე მთაწმინდელი მიიწვიეს „კვიპროსის კათალიკოზად“, ანუ კვიპროსის ეკლესიის არქიეპისკოპოსად.

1. წყაროების მიმოხილვა

ა. ბერძნულ-ლათინური წყაროები: გელასი კესარიელი წერს – „იმავე ხანაში ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მდებარე მიწა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ. ამ უდიდესი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ. 186).

გელასი კვიზიკელიც ამასვე წერს – „ამავე დროს პონტოს გასწვრივ მდებარე ქვეყნის მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა ღმრთის სიტყვა, რომელიც მანამდე არ სწამდათ შეიწყნარეს“ (მიმომხილველი, I, 1926, გვ. 55).

წმიდა ნინოს ქადაგებათა შემდგომ, საქართველოში ჩამოყალიბებულ ეკლესიის მეთაურს ეწოდებოდა კათალიკოსი. საკათალიკოსო გაძლიერდა, განსაკუთრებით, V ს-ის ბოლოს.

გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის აღნიშნულ ცნობებს ეთანადება VI საუკუნის ცნობილი ავტორის პროკოფი კესარიელის ცნობა, რომ იბერები მრავალ ხალხს შორის საუკეთესო ქრისტიანები არიან და შავიზღვისპირეთი შედის კათალიკოსის იურისდიქციაში.

პროკოფი კესარიელის ცნობით, VI ს-ის ლაზიკის ომებამდე, კათალიკოსი განაგებდა ოფ-რიზე-ათინას რეგიონის სოფლებს, პროკოფი წერს: „ქრისტიანთა მღვდელმთავარსაც კათალიკოსს უწოდებენ ელინთა ენით, რადგანაც ის ერთი განაგებს ყველა აქაურ სოფლებს“ (გეორგიკა, I, 1965, გვ. 88), იგულისხმება, ისტორიული ლაზიკა, ანუ „კლარჯეთი, სპერი, ბოლო კლარჯეთისა, ზღვისპირი“.

ლაზიკის ომებამდე, ანუ V ს-ში, საზღვარი ქართულ სახელმწიფოსა და ბიზანტიას შორის გადიოდა ოფ-რიზეს რეგიონში. იურისდიქციის საზღვრები შეიცვალა ლაზიკის ომების შემდგომ. კერძოდ, მცხეთის კათალიკოსის

იურისდიქციიდან ბიზანტიამ გაიყვანა ოფ-რიზე-ათინას რეგიონი და იქ მცხოვრები მოსახლეობა, რომელთაც პროკოფი კესარიელი „ერთ ხალხს“ უწოდებს, შეიყვანეს კონსტანტინოპოლის დაქვემდებარებაში მყოფი ლაზთა ეპისკოპოსების სამწყსოში (გეორგიკა, I, 1965, გვ. 125). ამ ომებამდე, ლაზთა ეპისკოპოსების როდოპოლისის, ზიგანას, საისინისა და პეტრას კათედრები მდებარეობდნენ ისტორიულ ჭანიკაქალდეაში, გუმიშხანეს რეგიონში.

შემდგომ, მათი იურისდიქციის საზღვარში შევიდა აღნიშნული „ერთი ხალხი“ და სამიტროპოლიტო ცენტრი გადატანილ იქნა, სავარაუდოდ, მდ. ფაზარის ხეობაში ზღვისპირზე, სადაც ქ. პაზარი, ათინა მდებარეობს. შესაბამისად, „ერთი ხალხი“ გამოყვანილ იქნა ქართველი კათალიკოსის იურისდიქციიდან და შეყვანილ იქნა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, ლაზთა ეპისკოპოსების სამწყსოში, ამიტომაც წერს პროკოფი: „ტრაპეზუნტელებსა და ლაზებს შორის ცხოვრობს ერთი ტომი ... ისინი ლაზიკის ომებამდე კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ, შემდეგ კი – ლაზთა ეპისკოპოსებს“ (გეორგიკა, 2, 1965, გვ. 125).

გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებს, რომ წმიდა ნინომ მოაქცია ლაზებიც იბერებთან ერთად, ეთანხმება (მართალია მოგვიანო პერიოდის, მაგრამ ეკლესიისათვის ძალზე კომპეტენტური) ლაზიკის მიტროპოლიტ გერმანეს ცნობა, რომ ლაზიკაში მდებარე ოფის (ჰოფის) საეპისკოპოსო კათედრა დააარსა წმიდა ნინომ IV ს-ში, იქამდე, სანამ ის (წმიდა ნინო) ფარავნის გზით იბერიის დელაქალაქ მცხეთაში გადავიდოდა და იქ დააარსებდა საეპისკოპოსოს.

კერძოდ, „მოხსენებაში, რომელიც ლაზიკის მიტროპოლიტმა გერმანემ 1651 წელს წარუდგინა რუსეთის მეფეს ალექსი მიხეილის ძეს აღნიშნულია, რომ ტაძარი ოფისა, (ჰოფის

სამიტროპოლიტო კათედრა) – ითვლებოდა დაარსებულად წმიდა ნინოს მიერ. მის შესახებ მიტროპოლიტი გერმანე მრავალგზის აღნიშნავდა – ივერიის მიწა მან განანათლა“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 227). მიტროპოლიტ გერმანეს ცნობით, ლაზიკის საეპისკოპოსო კათედრა დააარსა მან ვინც ივერიის მიწა განანათლა, ე.ი. წმიდა ნინომ, რადგანაც ლაზიკა და იბერია მეფე მირიანის დროს იყო ერთი ქვეყანა და მიტროპოლიტი გერმანე თავის ცნობაში მიუთითებდა: „ლაზია – საქართველოს ძველი ქვეყანა“, „ძველი ქართული მიწა“, „ივერიის მიწა“ (იქვე, გვ. 263).

ბიზანტიურ და სხვა ძველ წყაროებში ისტორიულ საქართველოს ივერიას უწოდებდნენ და მიიჩნეოდა, რომ ის შედგებოდა ორი გეოგრაფიული ნაწილისაგან ქვემო ივერიისაგან (დასავლეთ საქართველოსაგან) და ზემო ივერიისაგან (აღმოსავლეთ საქართველო).

ზემოთ აღნიშნულმა ანტიოქიურიუსალიმის პატრიარქებმა – დოსითეოსმა და ხრისანფიმ XVII ს-ში მოილოცეს ივერიის მიწა-წყალი და აღწერეს ის. მათ ეპოქაში აღმოსავლეთ საქართველო დაპყრობილი იყო სპარსელების მიერ (საქართველოს პატრიარქი ევდემოზი აღმოსავლეთ საქართველოს მუსულმანმა მმართველმა სასტიკი წამებით მოკლა), ამის გამო აღმოსავლეთ საქართველოში ეკლესია დაემცრო, ამიტომაც სუვერენული დასავლეთ საქართველოს ქრისტიან მეფეებს იმუამად, სრულიად საქართველოს მეფეებად წარმოედგინათ თავიანთი თავი, ასევე აფხაზეთის კათალიკოსები თავიანთ თავს (მუსულმანთა ბატონობის ეპოქაში) სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქებს უწოდებდნენ, რაც იყო დროებითი მოვლენა აღმოსავლეთ საქართველოში ქრისტიან ხელმწიფეთა ტახტის აღდგენამდე. შემდგომ მცხეთის კათა-

ლიკოსს კვლავ „უხუცესს პატრიარქს“, ხოლო აფხაზეთისას „უმრწმესს“ უწოდებდნენ. აღნიშნული გარემოების გამო ანტიოქია იერუსალიმელი პატრიარქი წერს: „იბერიაში ორი არქიეპისკოპოსია, რომელთაც ქართველები უწოდებენ კათალიკოსებს. ქვემო იბერიას, რომელსაც ძველად კოლხეთს და ლაზიკას უწოდებდნენ, აქვს ეპარქიები იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთსა და მესხეთის ნაწილში. ზემო და ქვემო იბერიას შორის საზღვარი არის ქედი, რომელიც კავკასიის მთებში იწყება, ქართულად ქულფარგი ეწოდება, ქვემო იბერიის კათალიკოსი პატივით უფრო მეტია ზემო იბერიის კათალიკოსზე... იბერები ქვემო იბერიის კათალიკოსს მიიჩნევენ უფროს კათალიკოსად, რადგანაც მეფე, ე.ი. იმერეთის თავი, მათთან იწოდება მთელი იბერიის მეფეთამეფედ“ (დოსითეოსი, იერუსალიმელი პატრიარქები, თავი V, გვ. 510, წიგნიდან: „სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი, ქართული ეკლესია და მისი ავტოკეფალია. თეოლოგია, ათენი, 1966 წ.).

ხოლო მეორე პატრიარქი ხრისანფი ამბობს: „...საქართველოში, რომელსაც ადრე იბერია ერქვა, იყო ორი არქიეპისკოპოსი, რომელთაც ჩვეულების თანახმად უწოდებენ კათალიკოსებს და არა არქიეპისკოპოსებს. ასე მათ მარტო ქართველები უწოდებენ. ამათგან ერთი, ე.ი. არქიეპისკოპოსი ქვემო იბერიისა, იწოდება იმერეთის, ოსეთის, გურიის და სრულიად ქვემო იბერიის უნეტარეს კათალიკოსად, ანუ მარტივად, სრულიად იბერიის უნეტარეს კათალიკოსად, როგორც უფროსი ზემო იბერიის კათალიკოსზე. ხოლო მეორე, ე.ი. ზემო იბერიისა, იწოდება ქართლის, კახეთის, ალვანეთის და სრულიად ზემო იბერიის უნეტარეს კათალიკოსად... რომელი იმპერატორის დროს, ან რომელ კრებაზე გახდა ის საარქიეპისკოპოსო, ჩვენ ზუსტად ვერ დავადგინეთ, მაგრამ 26 ივნისის

სვინაქსარში ვპოულობთ, რომ იოანე, გოთეთის ეპისკოპოსი, ხელდასმული იქნა იბერიის კათალიკოსის მიერ, რადგანაც რომაულ ქვეყნებში ბატონობდა ხატმებროძეთა ერესი, ასე რომ, როგორც ჩანს, ერეკლეს შემდეგ ისაგრამდე ქვემო იბერია საარქიეპისკოპოსო გახდა...“ (დოსითეოსი, იერუსალიმელი პატრიარქები, თავი V, გვ. 510, წიგნიდან: „სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი, ქართული ეკლესია და მისი ავტოკეფალია. თეოლოგია, ათენი, 1966 წ.).

ბერძნულ-ლათინური და ბიზანტიური წყაროების ზემოთ აღნიშნული მითითებებიდან ნათლად ჩანს, რომ წმიდა ნინოს ეპოქიდან ლაზიკა, დასავლეთ საქართველო აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად ქმნიდა ერთიან ეკლესიას და არა ორ ეკლესიას, როგორც ეს წარმოდგენია ზოგიერთ მეცნიერს, რომელთა შეხედულებასაც აკრიტიკებდა ივ. ჯავახიშვილი.

ბ. ქართული წყაროები:

საკითხი, იმის შესახებ, რომ ძველი ქართული წყაროების თანახმად, დასავლეთ საქართველო გაქრისტიანების თანავე შედიოდა ზოგადქართული ეკლესიის წილში, მიმოიხილა ივ. ჯავახიშვილმა, ის წერს: „გიორგი მთაწმიდელი და განსაკუთრებით ეფრემ მცირე, რუის-ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების ყველა სულისჩამდგმელი ამტკიცებენ, რომ ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ ხოლო შემდეგ ქრისტიანობა კვლავ აღადგინა წმიდა ნინომ, რომლის სასწაულმოქმედებამ და ქადაგებამ „მიიზიდა ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“. ნიკოლოზ კათალიკოსიც წმიდა ნინოს საერთო მოციქულად და განმანათლებლად სთვლიდა „ჩვენ ქართველთაისა“, ერთი სიტყვით, ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ

ცნობილი, საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძების სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღწვოდნენ“ (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, გვ. 47).

ივანე ჯავახიშვილის დასკვნით, საქართველოს ეკლესიაში ერთადერთი თვალსაზრისი იყო დაცული, რომ ჩამოყალიბებისთანავე საქართველოს წმიდა ეკლესია თავის იურისდიქციას ავრცელებდა მთელი ისტორიული საქართველოს ტერიტორიაზე, მათ შორის ცხადია აფხაზეთზეც, ვითარცა მის განუყოფელ და ძირითად ნაწილზე.

მას შემდეგ რაც რუსეთის იმპერიამ XIX ს-ში გააუქმა ეკლესიის ავტოკეფალია, ფართო გასაქანი მიეცა თეორიებს ქართული ეკლესიის კიდევ უფრო დასაკნინებლად, განსაკუთრებით XX ს-ში ათეისტების ბატონობისას. ამ დროს ჩამოყალიბდა მტკიცება, თითქოსდა დასავლეთ საქართველო IV საუკუნიდან X საუკუნემდე 500-600 წლის განმავლობაში იმყოფებოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში და მხოლოდ X ს-ის შემდგომ ის დაექვემდებარა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციას. თითქოსდა იქამდე დასავლეთ საქართველოში არსებობდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციის ქვეშ ფაზისის (ფოთის) სამიტროპოლიტოში შემავალი როდოპოლისის (ვარციხის), საისინის (ცაიშის), პეტრას (ციხისძირის), ზიგანევის (გუდაყვა) ბერძნულენოვანი საეპისკოპოსოები, ასევე აფხაზეთის (აბაზგიის) ავტოკეფალური ეკლესია და თითქოსდა ისინა გააუქმა ქართულმა ეკლესიამ და მათ ნაცვლად იქ დაარსა თავისი საეპისკოპოსოები. ასეთია ამჟამინდელი ისტორიოგრაფიის ზოგიერთი წარმომადგენლის მტკიცება, რასაც იმეორებენ აფხაზეთში მოკალათებული საეკლესიო სეპარტიზტებიც.

ივანე ჯავახიშვილი ასეთი თეორიის მომხრეებს შემდეგ შეფასებას აძლევდა - „ეს არის ქართველ სახელოვან მეცნიერთა მიერ შექმნილისა და მთელი ქართველი ერისაგან შესისხლხორცებული შემეცნების მოსპობა“ (იქვე, გვ. 97). „სახელოვან მეცნიერებს“ კი ის უწოდებდა ზემოთ აღნიშნულ გიორგი მთაწმიდელს, ეფრემ მცირეს, რუის-ურბნისის კრების წმიდა მამებსა და ნიკოლოზ კათალიკოსს სხვა უძველეს მოღვაწეებთან ერთად.

მტკიცება იმისა, რომ დასავლეთ საქართველო 500-600 წლის მანძილზე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა ეწინააღმდეგება ქართულ საეკლესიო ისტორიოგრაფიაში მირებული დებულებებს, საეკლესიო კრებათა დადგენილებებს, საერთოდ კი ქართველ წმიდა მამათა, ისტორიკოსთა და მემპტიანეთა ტრადიციულ თვალსაზრისს ამ საკითხზე.

აფხაზეთის საკათალიკოსო აღმოცენდა ქართული ეკლესიის წიადში, ქართველ მეფეთა და პირველიერარქთა ნებით ეკლესიის ადმინისტრაციული მმართველობის გასაადვილებლად, და ის ყოველთვის იყო ერთ-ერთი ადმინისტრაციულ - საეკლესიო ოლქი ზოგად-ქართული ეკლესიისა.

გ. სომხური წყაროები:

იოანე სომეხთა კათალიკოსის ცნობის თანახმად, კირიონ I საქართველოს ეკლესიის მამამთავარი-კათალიკოსი, ამასთანავე, იყო ეგრისის არქიეპისკოპოსი.

899 წლიდან სომხეთის კათალიკოსად დადგენილი იოანე წერდა ქართლის კათალიკოს კირიონ I-ის შესახებ, რომ ის იყო მამამთავარი „იბერიელთა, გუგარელთა და ეგრისელთა ადრინდელი წესის შესაბამისად“ (იოანე კათალიკოსის მატთანე, 1912, გვ. 65, წიგნიდან პ. ინგოროყვა, გ. მერჩულე, გვ. 243).

დასავლეთ საქართველოს, როგორც ცნობილია, კირიონ I კათა-

ლიკოსის დროს, ე.ი VI ს-ის ბოლოსა და VII ს-ის დასაწყისში, ეგრისი ეწოდებოდა. ამ ეპოქაში ეგრისი ე.ი. დასავლეთ საქართველო, იოანე სომეხთა კათალიკოსის ამ ცნობით, შედიოდა მცხეთის იურისდიქციაში, რადგანაც კირიონი – მისი მამამთავარი იყო და თანაც „ადრინდელი წესის შესაბამისად“. კირიონის წინა „ადრინდელი“ ხანა, ცხადია უნდა იყოს V ს. და VI ს-ის პირველი ნახევარი. მაშასადამე, V, VI და VII სს-ში იოანე კათალიკოსის ცნობის ანალიზი აჩვენებს, რომ დასავლეთ საქართველო არა კონსტანტინოპოლის არამედ მცხეთის იურისდიქციაში შედიოდა.

დასავლეთ საქართველოსთან ერთად სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოც (ლაზიკა) გაქრისტიანებისთანავე ზოგადქართულ იურისდიქციაში რომ შედიოდა მიუთითებს მოვსეს ხორენაცი (V ს-ის ავტორი). ის წერს, რომ კლარჯეთი (ანუ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო), მოაქცია წმიდა ნინომ, რომელმაც იქადაგა აქედან ვიდრე კასპიის ზღვისპირეთამდე – „სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან, რათა თავისი ადვილგასაგები საუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა კუთხეებაც დაემოდვრა... გაზედავ და ვიტყვი, რომ ნუნე მოციქული ქალი გახდა, მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარებამდე, მასქუთთა საზღვრებამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გაუწყებს შენ“ (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 172).

მაშასადამე, არა მარტო მოვსეს ხორენაციის, არამედ აგათანგელოზის ცნობითაც წმიდა ნინოს უქადაგნია შავი ზღვიდან (კლარჯეთიდან), ვიდრე კასპიის ზღვამდე (მასქუთებამდე).

აღნიშნულ იოანე კათალიკოსის, მოვსეს ხორენაციისა და აგათანგელოზის ცნობებს კიდევ უფრო ამტკიცებს უხტანესი.

ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ცნობილი სომეხი ისტორიკოსის უხტანესის ცნობები, რომელიც აღწერდა კავკასიის ეკლესიების ისტორიას VIII-X სს. უხტანესი თანამედროვე იყო მის მიერ აღწერილი ამბებისა.

უხტანესი ეხება და აღწერს აფხაზეთის ეთნიკურ სახეს, ამიტომაც მის ცნობას კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება დასავლეთ საქართველოს ისტორიის კვლევისას.

კერძოდ, უხტანესი წმიდა შუშანიკის ღვაწლის აღწერის დროს ამბობს – „მსგავსი გახდა ნუნე მოციქულისა, როცა მოეფინა მისი ქადაგება მთელს ქართველთა ქვეყანას“ (უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან, 1975, გვ. 201).

უხტანესი „ქართველთა ქვეყნის“ არეალში დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ კი აფხაზეთს რომ გულისხმობდა, ამის შესახებ თვითონვე წერს. კერძოდ, მისი თვალსაზრისით შავი ზღვის სანაპიროზე იბერები ნაბუქოდონოსორმა დაასახლა, სადაც იბერიელები გამრავლდნენ, იქცნენ დიდ ხალხად და მათ ქვეყანას ამჟამად „აფხაზეთი“ ეწოდებაო – წერს უხტანესი. მაშასადამე, მისი აღწერით – აფხაზეთი – ივერიელი ხალხით იყო დასახლებული ნაბუქოდონოსორის ეპოქიდან ვიდრე უხტანესამდე. კერძოდ, უხტანესი ასე აღწერს ამ ამბავს „ძველი ისტორიკოსების“ ცნობაზე დაყრდნობით:

„ივერიელთა ტომების ნაწილი ნაბუქოდონოსორმა დაასახლა პონტოს ზღვის მარჯვენა სანაპიროზე – „ტომი აღორძინდა, გამრავლდა, ზღვის პირას აქეთ-იქით, მოედო იმ მხარეს და გავრცელდა სომეხთა და ალბანთა საზღვრამდე, შეიქმნა ფრიად მრავალი ხალხი და იმ ქვეყანას აფხაზეთი ეწოდება. ურიცხვია სახელი თვითოეული გავარისა, ... ითესლეს და გამრავლდნენ და გახდა ტომი, რომელსაც თავის პირველ ქვეყანაში ივერიას უწო-

დებდნენ, აქ კი ქართველნი ეწოდებათ. ტომთაც, ენითაც, დამწერლობითაც, მამამთავრობითაც და მეფობითაც განმტკიცდნენ, ხოლო გამოჰყო, გამოაცალკევა და განაშორა ჩვენგან კირიონ სკუტრელმა“ (უხტანესი, გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან, 1975, გვ. 67).

მაშასადამე, უხტანესი, IX-X სს-თა ავტორი, აღწერდა თუ რომელ ქვეყანას ეწოდებოდა აფხაზეთი, რომელი ხალხითა იყო ის დასახლებული და თუ ვინ იყო მათი ყველაზე გამორჩეული კათალიკოსი, რომელმაც ეს ხალხი განაშორა სომხურ ეკლესიას. კერძოდ, აფხაზეთი, მისი თქმით, ქართველებით იყო დასახლებული, და ისინი კირიონმა განაშორა სომხური ეკლესიისაგან. ამ პირველხარისხოვანი წაყროს მითითებითაც კირიონი იყო დასავლეთ საქართველოს მამამთავარი.

საინტერესოა, რატომ არ გამოიყენეს უხტანესის ეს ცნობა აფხაზეთის ეთნიკური შემადგენლობის შესახებ საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსებმა XX ს-ის სეპარატისტების მიერ აღძრული კონფლიქტების დროს.

2. ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქია სამკლესიო სამართალის მიხედვით

აფხაზეთის საკათალიკოსო, ისტორიულად ქართული ეკლესიის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა, რომლის მეორე ნაწილი იყო ქართლის საკათალიკოსო.

ზოგად ქართული ეკლესიის მთლიანობა მიიღწეოდა საერთო საეკლესიო სამართლით, საერთო სჯულისკანონით, საერთო ქართული საღვთისმსახურო ენით, საერთო ტრადიციებითა და საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის საერთო მეთაურობით.

აფხაზეთისა და ქართლის პირველიერარქთა შორის ერთს უხუცესი, ხოლო მეორეს უმრწემესი ეწოდებოდა.

ერთიან ქართულ ეკლესიაში წოდება „კათალიკოსი“ შეესაბამებოდა ბერძნული საპატრიარქოების „მიტროპოლიტის“ წოდებას. როგორც ბერძნული საპატრიარქოს მიტროპოლიტს უშუალოდ ექვემდებარებოდნენ თავისი ეპისკოპოსები, ასევე ქართლის კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ აღმოსავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები, ხოლო აფხაზეთის კათალიკოსს დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები, ორივე ეს საკათალიკოსო ერთიანი ქართული ეკლესიის მხოლოდ საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეულები (სამიტროპოლიტო ოლქები) იყვნენ. როგორც ითქვა, მათი ზემდგომი საეკლესიო ინსტიტუტი იყო საერთო სჯულისკანონის და საეკლესიო სამართლის შემმუშავებელი ადგილობრივი საეკლესიო კრებები. პატრიარქის მოვალეობა იყო უზრუნველყო სრულიად საქართველოს ეკლესიაში (ე.ი. ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოებში) საერთო სჯულისკანონის დაცვა.

აფხაზეთისა და ქართლის კათალიკოსთა მონაწილეობით საეკლესიო კრებების მიერ გამოცემულ კანონებს მთელს საქართველოში (ცხადია აფხაზეთშიც) სავალდებულოდ აღსასრულებელი ძალა ენიჭებოდა (მათ შორის სამოქალაქო სამართლის სფეროშიც). მაგ., XVI ს-ის საეკლესიო სამართლის ძეგლში, რომელსაც „სამართალი კათალიკოსთა“ ეწოდება, ნათქვამია: „ქსახელითა და ღვთისათა: - მე ქრისტეს მიერ კურთხეულმან ყოველისა საქართველოსა კათალიკოზმან-პატრიარქმან მალაქია, მე ქრისტეს მიერ კურთხეულმან აფხაზეთის კათალიკოზმან მამამთავარმან ევდემონ, დავსხედით და შევკრიბენით ყოველნი ეპისკოპოზნი აფხაზეთისანიდავიდევით სჯულისკანონი და ჩვენცა იმისგან გამოვიდევით.... და სჯულისკანონიცა ასრე ბრძანებს“.... (ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I. 1963, გვ. 393-397).

აფხაზეთის საკათალიკოსოს ამ საეკლესიო კრებამ სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის მეთაურობით გამოსცა 15 კანონი. ამ კრების კანონები სავალდებულოდ აღსასრულებელი იყო მთელი საქართველოს ტერიტორიაზე, თუმცა ის აფხაზეთში იქნა მიღებული და ისინი აფხაზეთის საკათალიკოსოს ეპისკოპოსებმა სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის მეთაურობით დაამტკიცეს, ესენი იყვნენ ქუთათელი, გენათელი, ჭყონდიდელი, ბედიელი, მოქველი, დრანდელი, ცაგერელი, ხონელი, ნიკორწმიდელი, ცაიშელი (ჩიშელი) ეპისკოპოსები.

„უხუცეს“ პირველიერარქად ანუ „საქართველოს პატრიარქად“, როგორც წესი, ირჩევდნენ მცხეთელ კათალიკოსს, მაგრამ განსაკუთრებულ შემთხვევებში ბიჭვინთელ ანუ აფხაზეთის კათალიკოსს გადაეცემოდა ეს ტიტული („საქართველოს პატრიარქი“).

3. ათეისტური ეპოქის შეხედულებანი აფხაზეთის საკათალიკოსოს შესახებ

ათეისტურ ეპოქაში, გაუქმებული იყო საქართველოს სახელმწიფოებრიობა და ის შეადგენდა ერთ-ერთ ნაწილს ჯერ რუსეთის შემდგომ კი, საბჭოთა იმპერიებისა. ამ დროს რუსეთის საიმპერატორო კარმა უკანონოდ გააუქმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია. ქართველი ხალხი თითქმის ერთი საუკუნე იბრძოდა ავტოკეფალიის დაბრუნებისათვის, რაც მართლაც, მოპოვებული იქნა, მაგრამ ხალხზე მისი გავლენის შესამცირებლად მიზანმიმართულად აყაღებდნენ ეკლესიის ისტორიას, რათა ის ცალკეულ ნაწილებად დაეშალათ.

მსგავსადვე საბჭოთა ეპოქის ათეისტური ისტორიოგრაფია ყოველმხრივ უკეთებდა იგნორირებას ზემოთ აღნიშნულ ბერძნულ-ლათინურ, ქართულ-

სომხურ და სხვა წყაროებს, რომლებიდანაც ნათლად ჩანს, რომ დასავლეთ საქართველო გაქრისტიანებისთანავე ერთიანი ქართული ეკლესიის ნაწილს წარმოადგენდა, თუმცა კი, საბჭოთა ეპოქის ისტორიოგრაფიამ წარმოადგინა დასავლეთ საქართველოში ეკლესიის ისტორიის თავისებური სქემა.

თითქოსდა, X ს-მდე დასავლეთ საქართველო შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, ქუთაისში, ფოთსა და დასავლეთ საქართველოს სხვა ქალაქებში არსებობდა ბერძნულენოვანი საეკლესიო კათედრები 500-600 წლის მანძილზე, IX-X სს-მდე.

საქართველოს ეკლესია „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის“ თანახმად, არღვევდა უმთავრეს საეკლესიო კანონებს და კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იჭრებოდა:

ენციკლოპედია წერს – „დასავლეთ საქართველოში გაბატონდა ქართული ეკლესია და მღვდელმსახურებაც ქართულ ენაზე სრულდებოდა, რამაც დიდად შეუწყო ხელი დასავლეთ საქართველოში „ქართიზაციის“ პროცესს [10. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. „საქ. სსრ“, 1981 წ. გვ. 61].

„ქართული ეკლესიის „გაბატონებაში“ დასავლეთ საქართველოში, ჩვენი ისტორიკოსების მტკიცებით, თურმე არსებობდა ეგრისისა და აფხაზეთის ეკლესიები, რომლებიც იმყოფებოდნენ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, ისინი შემდგომ გაერთიანებულან კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაშივე, IX ს-ში მცხეთის საკათალიკოსოს „გაბატონების“ შედეგად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაუკარგავს მთელი დასავლეთ საქართველოს მომცველი ეს მნიშვნელოვანი სამიტროპოლიტოები და საეპისკოპოსოები. საბჭოთა ისტორიკოსი დასავლეთ საქართველოსთან დაკავშირებით წერს: „ქართველები აქედან სდევნიან ბერძნულ ენას, ბერძნულ ვიწრო ეროვნულ

კულტურას, შემოაქვთ და ავრცელებენ საკუთარ, ქართულ ენას, ქართულ ღვთისმსახურებას და ქართულ საეკლესიო-სამონასტრო წესებს. ქართულ კულტურას თან მოჰქონდა ქართული პოლიტიკური შეგნება და იდეალი, ასე რომ მცხეთა ჯერ ენობრივად (ეთნიკურ ელემენტებზე დაყრდნობით) შეიჭრა ლიხთ-იმერეთში, ხოლო შემდეგ, როგორც ჩანს, ეს საინტერესო ფორმულა წამოაყენა თავისი ორგანიზაციული გაბატონების დასაფუძნებლად - „ქართლია“ იქ, სადაც მღვდელმსახურება ქართულ ენაზეა (მხოლოდ „კვირიელისონი“ შეიძლება ბერძნულად). მირონის კურთხევა „ქართლს“ განეწესება. მაშასადამე, ქართლს ნაკურთხი მირონი სავალდებულოა ყველა იმ ეკლესიისათვის, სადაც მღვდელმსახურება ქართულ ენაზეა. ცხადია, მცხეთის საკათალიკოსოს მხრივ ეს არის კანონიკური საფუძვლების დაცვით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლა ლიხთ-იმერეთის ეკლესიაზე ორგანიზაციულად გაბატონების მიზნით“ [თ. პაპუაშვილი. ადრეფეოდალური ხანის ქართული ლიტერატურა და საისტორიო მწერლობა. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II, თბილისი, 1973, გვ. 574-601].

„ეს საეკლესიო რეფორმა, ნ. ბერძენიშვილის ვარაუდით, საბოლოოდ X ს-ში სრულდება“ [საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი 1973, გვ. 427].

საერთაშორისო კონფერენციაზე, რომელიც საქართველოში ქრისტიანობის ოც საუკუნეს ეძღვნებოდა, ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორი დ. მუსხელიშვილი წარდგა მოხსენებით, „ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში“, სადაც ბრძანა: „ქართული ეკლესიის კულტურულ-იდეოლოგიური პროზელიტიზმი წინასწარ ქმნიდა მკვიდრ ნიადაგს პოლიტიკური პროცესების წარმატებით

განვითარებისათვის“ (დ. მუსხელიშვილი, 2005, გვ. 33).

ასე აღგვიწერს ჩვენი ოფიციალური ისტორიოგრაფია თუ როგორი რეაქციული იყო „ქართული ეკლესიის“ ეს „პროზელიტიზმი“ ანუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შეჭრა.

საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსები დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციასთან დაკავშირებით ეყრდნობიან მხოლოდ ე.წ. „ნოტიციებს“ (კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოთა ნუსხებს). რაც საკმარისი არ არის, რადგანაც ნოტიციებში მართალია ჩამოთვლილია ლაზიკის საეპისკოპოსოები, მაგრამ არ არის მითითებული მათი ადგილმდებარეობა.

მაგალითად, მითითებულია ფასიდის სამიტროპოლიტოს როდოპოლისის, საისინის, პეტრასა და ზიგანას კათედრების შესახებ, მაგრამ არ არის მითითებული კონკრეტულად სად მდებარეობდნენ ეს საეპისკოპოსო ქალაქები.

ეს კათედრები სად მდებარეობდნენ ტრაპეზუნტის რეგიონში თუ სხვაგან სადავოა ბოლო ორი საუკუნის მანძილზე.

კერძოდ, საერთაშორისოდ აღიარებული მეცნიერი – პროფესორი ნ. აღონცი, თავის მრავალრიცხოვან შრომებში ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებდა, რომ აღნიშნული ლაზიკის კათედრები მდებარეობდნენ ტრაპეზუნტ-არზრუმ-ზიგანას რეგიონში, რომელსაც ლაზიკა ერქვა. მიუხედავად ამისა, ქართულ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში წყაროს პირდაპირი მითითების გარეშე დამკვიდრდა თვალსაზრისი, რომ აღნიშნული კათედრები მდებარეობდნენ დასავლეთ საქართველოში. ეს მოსაზრება ამჟამად კვებავს სხვადასხვა სეპარატისტულ დაჯგუფებებს.

მაშინ, როცა ქართული, სომხური, ბერძნულ-ლათინური და ბიზანტიური წყაროები სხვას მიუთითებენ ისევე, როგორც მონაცემები კულტურის სფეროდან.

4. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო კულტურა I ათასწლეულში

დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო კულტურა I ათასწლეულში ქართულია და არა ბიზანტიური, როგორც მიიხსენებს ზოგიერთი ქართველი და რუსი ავტორი, თვით მათივე ნაშრომებიდანაც კი ჩანს, რომ საქართველოს დასავლეთი ნაწილი I ათასწლეულში ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, შესაბამისად, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო კულტურა პირველ ათასწლეულშივე ქართული იყო, ისევე როგორც შემდეგში საუკუნეთა მანძილზე. ცნობილი ისტორიკოსი ნ. ლომოური დარწმუნებულია, რომ დასავლეთ საქართველო „ყველა არსებულ წყაროთა მოწმობით, ვიდრე IX ს.-მდე რჩებოდა ეკლესიურად კონსტანტინოპოლის პატრიარქზე დაქვემდებარებულად“ (ნ. ლომოური, საქართველოსა და ბიზანტიის კულტურულ ურთიერთობათა ზოგიერთი ასპექტი, კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული, XIV, 2011, გვ. 124).

მიუხედავად ასეთი მცდარი შეხედულებისა, ის ვერ გაეკცა ფაქტებს და აღიარებს, რომ დასავლეთ საქართველოში ამ პერიოდის ქრისტიანული კულტურა ქართულია და არა ბიზანტიური.

თუ დასავლეთ საქართველო IV საუკუნიდან IX საუკუნემდე თითქმის 500 წლის მანძილზე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა ეს ფაქტი უნდა აესახა საეკლესიო არქიტექტურასა და კულტურას.

საბედნიეროდ, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო არქიტექტურა და ქრისტიანული კულტურა მიუთითებს არა ამ რეგიონის ბიზანტიური ეკლესიის წიაღში ყოფნის შესახებ არამედ ქართულისა.

თვით ნ. ლომოურის სიტყვით, არქიტექტურის დამახასიათებელი ელემენტებით დასავლეთ საქართველოს ბა-

ზილიკები (ბიჭვინთა, ციხისძირი, ნოქალაქევი, სეფიეთი) ეთანადებიან ზოგადქართულ საეკლესიო სტილს და არა ბიზანტიურს. კერძოდ ნ. ლომოური ამის შესახებ წერს:

1) სამნავიანი ბაზილიკები საქართველოში განსხვავდებიან ბიზანტიურისაგან, რადგანაც მათ არქიტექტურულ სახეს აქვთ ბიზანტიურისაგან განსხვავებული მკვეთრად გამოხატული თავისებურება და განსხვავდებიან ამ ტიპის საყდრების კლასიკური ნიმუშისაგან (მაგ. შუა ნავი შედარებით მოკლეა, არა აქვს სვეტების რიგი, გვერდითი ნაგები ვიწროა და სხვა). „ნიშანდობლივია, რომ ჩამოთვლილი ელემენტები მუდავნდება დასავლეთ საქართველოს ბაზილიკებზეც (ბიჭვინთა, ციხისძირი, ნოქალაქევი, სეფიეთი)... უფრო მეტიც, სამნავიანი ბაზილიკის ასეთი თავისებურებები ახასიათებს ციხისძირში (ანუ ძველ პეტრაში) გამოვლენილ ეკლესიებსაც“ (იქვე, გვ. 124)

2) სამნავიანი ბაზილიკების გარდა საქართველოში ჩამოყალიბდა უგუმბათო ტაძრის სრულიად განსხვავებული სახეობა ე.წ. „სამეკლესიანი ბაზილიკები“ (ერთ ბაზილიკაში მოქცეულია სამი ნავი, რომელიც ერთმანეთისაგან გაყოფილია კედლებით, სამივე ნავს აქვს საკუთარი საკურთხეველი და აქვს სხვა ორიგინალური ნიშნები, უცნობი ბიზანტიური არქიტექტურისათვის. „ასეთი „სამეკლესიანი ბაზილიკები“ ერთდროულად გამოჩნდა აღმოსავლეთ საქართველოში და ძველი აფხაზეთის ტერიტორიაზედაც – ძველი გაგრის ეკლესია“ (იქვე, გვ. 125).

3) „თითქმის სრულ დამოუკიდებლობას ბიზანტიური საეკლესიო ხუროთმოძღვრებისაგან ამუდავნებენ ცენტრალურ-გუმბათოვანი ტაძრები, რომელთაც ვ. ბერიძის სიტყვით განვლეს განვითარების თავისებური გზა, მარტივიდან რთულისაკენ, ძველი გაგაზისა და თბილისის ქვაშვეთის უბრალო ტეტრაკონქიდან მცხეთის ჯვრისა

და მისი ტიპის რთული აღნაგობას ძველგამდე. ეს ტიპი არის ქართული ხუროთმოძღვრების ორიგინალური ქმნილება, რომელიც შემდგომ სომხეთშიც გავრცელდა, მაგრამ ბიზანტიის სხვა პროვინციებში მას არ ეძებნება პარალელები. მათ წინამორბედს საქართველოში წარმოადგენს საცხოვრებელი ნაგებობების დარბაზული ფორმა. ამ ტიპის ნაგებობებია – ატენის სიონი – ქართლში, ძველი შუამთა კახეთში, მარტვილის ღვთისმშობლის ტაძარი – ოდიში, ჩამუსი ტაოში“ (იქვე, გვ. 125) ე.ი. **მარტვილის ტაძარი ქართული და არა ბიზანტიური სტილისაა.**

4) „დამოუკიდებელი არქიტექტურული მიმართულება“ დამახასიათებელი ისეთი ტაძრებისთვის, როგორიცაა სვეტიცხოველი, **ბაგრატის**, ალავერდი, იშხანი, ბანა, ხახული და ა.შ. ყველა ამათი საფუძველი იყო, ადგილობრივი, საუკუნეთა განმავლობაში თანდათან შემუშავებული ეროვნული წარმომავლობის თავისებურებანი. ეს დასკვნა ვრცელდება აფხაზეთში აგებულ ისეთ ეკლესიებზე, როგორიცაა **ბზიფის, ანაკოფის, ლიხნის, მოქვის, გაგრის ეკლესიები**“ (იქვე, გვ. 125). (თავის მხრივ, ლიხნისა და მოქვის სტილისაა ზელენჯუკ-არხიზის, სენტისა და შოანას ეკლესიები ჩრდილო კავკასიაში)

ე.ი. ბაგრატის, ბზიფის, ანაკოფის და სხვა დასავლეთ საქართველოს ტაძრები „საუკუნეთა განმავლობაში შემუშავებული ეროვნული არქიტექტურული თავისებურებანი“ ყოფილა. ამით ისინი განსხვავდებიან ბიზანტიურისაგან.

არქიტექტურულად დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს საეკლესიო ხელოვნება ერთ მთლიანობას წარმოადგენდა, რაც შედეგი იყო ერთიანი ქართული საეკლესიო იურისდიქციისა.

მაშასადამე, არქიტექტურული ფაქტებით დასტურდება ძველ ქართველ

მემკვიდრეთა ცნობები, რომ დასავლეთ საქართველო არ ყოფილა ბიზანტიურ საეკლესიო იურისდიქციაში. ამას მიუთითებს **ბიჭვინთის, ციხისძირის, ნოქალაქევის, სეფიეთის, გაგრის, მარტვილის, ბაგრატის, ბზიფის, ლიხნის, მოქვის და სხვა საეკლესიო არქიტექტურა.**

ბიჭვინთის მოზაიკის შესახებ იგივე შეიძლება ითქვას. ის „არ ნახულობს არსად ანალოგს გარდა საქართველოსი, რაც აძლევს მკვლევარებს საფუძველს ეს მოზაიკა მიაკუთვნონ ამ დარგის ადგილობრივ სკოლას“ (იქვე, გვ. 123).

ეს საეკლესიო ხელოვნება არ ადასტურებს იმ თვალსაზრისს თითქოსდა აფხაზეთის ბიჭვინთაში იყო ბიზანტიელი ეპისკოპოსის რეზიდენცია. ადგილობრივი კულტურის ელემენტები დადასტურდა **ბიჭვინთის ეკლესიის ნანგრევებში**“ (IV–VI სს.) მხედველობაშია მოზაიკები, რომელნიც ავლენენ ადგილობრივ ხელოვნებასთან მჭიდრო კავშირს“ (იქვე, გვ. 123)

სინამდვილეში ბიზანტიური საეპისკოპოსო კათედრა და რომაული გარნიზონები იდგა ტრაპეზუნტის რეგიონში მდებარე პიტია-პიტინტში, ხოლო **აფხაზეთის ბიჭვინთა – თავიდანვე ქართული პოლიტიკური და კულტურული სივრცის ნაწილი იყო.**

მაშასადამე, დასავლეთ საქართველო ბერძნულ-ლათინური, ქართული და სომხური წყაროების მიხედვით საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შემავალ ერთ-ერთ ოლქს შეადგენდა მისი გაქრისტიანებისთანავე, როგორც ითქვა, ამას მიუთითებს:

ბერძნულ-ლათინური და ბიზანტიური წყაროებიდან – გელასი კესარიელის, გელასი კვიზიკელის, ლაზიკის მიტროპოლიტ გერმანეს, ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქების დოსითეოსისა (Досифей) და ქრისანთოს (Хрисанф) ცნობები და სხვა.

ქართული წყაროებიდან – რუს-ურბნისის საეკლესიო კრების დადგე-

ნიღება, ქართლის ცხოვრება, სხვა ქართული მატრიანები, გიორგი მთაწმიდელის, ეფრემ მცირის, ნიკოლოზ კათალიკოსისა და სხვათა ცნობები.

სომხური წყაროებიდან – აგათანგელოზის, მოვსეს ხორენაცის, უხტანესისა და იოანე კათალიკოსის ცნობები. საბოლოოდ, კიდევ ერთხელ უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული ქართული, ბერძნულ-რომაული და სომხური წყაროები ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებენ დასავლეთ საქართველოში ქართული ეკლესიის იურისდიქციის შესახებ.

სამწუხაროდ, არცერთ ამ წყაროს, ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსი ყურადღებას არ აქცევს და ინტერესის სფერო მხოლოდ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოთა ნუსხებით ე.წ. ნოტიციებით ამოიწურება, რომლებშიც დასახელებული ლაზეთის ეპარქიის საეპისკოპოსოებს რატომღაც დასავლეთ საქართველოში ათავსებენ. ნოტიციებში, ცხადია, არ არის არავითარი მითითება მათი ადგილმდებარეობის შესახებ.

მაგალითად, სად მდებარეობდა როდოპოლისი? ტრაპეზუნტის რეგიონში თუ ვარციხესთან?

ამ საკითხის შესახებ საუკუნოვანი კვლევა-ძიება გრძელდება. მაგ., როგორც ითქვა, ისეთი ცნობილი ისტორიკოსი როგორც იყო ნ. აღონცი ამ საეპისკოპოსოსა (და ასევე, ფაზისის სამიტროპოლიტოს სხვა საეპისკოპოსოებს) ათავსებდა ტრაპეზუნტის რეგიონში. ის მიიჩნევდა, რომ ყოველთვის აქ მდებარეობდა ისტორიული ლაზიკა. და ის შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში.

ამასვე, რომ ფიქრობდნენ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში ეს ჩანს, XX ს-ის პირველი ნახევრის ათენში დაბეჭდილი ბერძნული რუკიდან, რომელიც თან ერთვის ამას.

ამ რუკაზე ნათლად ჩანს, რომ მაგალითად, როდოპოლისის ცნობილი

ეპარქია მდებარეობდა ტრაპეზუნტის რეგიონში და მოიცავდა მთიან რეგიონს რიზეს სამხრეთიდან ვიდრე ზიგანას (გუმუშხანეს) უღელტეხილამდე, კერძოდ, კი ქალაქ მაჭუკასთან (მაჩკა) ახლოს, სუმელას მონასტერთან. სამწუხაროდ, საბჭოთა საისტორიო სკოლის გავლენით, ბოლო წლებში, თავის ბოლო ნაკვლევებში, ისეთ ცნობილ მკვლევარს, როგორც არის დარუხესი, მიუჩნევია, რომ თითქოსდა, კონსტანტინოპოლი თავის იურისდიქციას დასავლეთ საქართველოში ახორციელებდა X ს-ის დასაწყისამდე (879-907 წლამდე), მაგრამ ეს ასე რომ არ იყო თუნდაც გიორგი მერჩულის ცნობიდანაც ჩანს, რომლის მიხედვითაც წმიდა გრიგოლ ხანძთელი აფხაზეთში დაახლ. 826 წელს ჩავიდა და მას იქ არავითარი ბერძნული კათედრა არ დახვედრია, პირიქით, ეს მიწა-წყალი იყო ქართული ეკლესიის ზრუნვის არეალი.

ზემოთ მოყვანილიდან გამომდინარე უნდა დავასკვნათ:

აფხაზეთის საკათალიკოსო, ისტორიულად ქართული ეკლესიის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა, რომლის მეორე ნაწილი იყო ქართლის საკათალიკოსო.

5. არასწორი შეხედულება საქართველოს ეკლესიიდან აფხაზეთის საკათალიკოსოს გამოყოფის შესახებ XVI ს-ის შემდეგ

საბჭოთა ეპოქის სამეცნიერო წრეების გავლენით ამჟამადაც დანერგულია თვალსაზრისი, თითქოსდა შუა საუკუნეებში აფხაზეთის საკათალიკოსო გამოეყო საქართველოს ეკლესიას და ამის შედეგად მოიპოვა მისმა კათალიკოსმა საკუთარი ეპისკოპოსების კურთხევისა და დადგენის უფლება, მაგალითად, მკვლევარი გ. კალანდია წერს თავისი ნაშრომის რუსულ რეზიუ-

მეში: „ აბხაზსკი კატოლიკოსატ ოტდე-
ლილსია ოტ ცერკვი გრუზიი“ (გ. კა-
ლანდია, ოდიშის საეპისკოპოსოები,
2004, გვ. 272). – „აფხაზეთის საკათა-
ლიკოსო გამოყოფა საქართველოს
ეკლესიას“ (იგულისხმება მე 17–18 სს.).
პრინციპულად არასწორი შეხედულებაა.

საქმე ისაა, რომ აფხაზეთის
საკათალიკოსოს არ შეეძლო გამოყოფა
საქართველოს ეკლესიისაგან, იმ მიზე-
ზის გამო, რომ თვითონვე წარმოადგენ-
და საქართველოს ეკლესიას, ქართულ
ეკლესიას.

როგორც ადამიანის რომელიმე
ორგანოს არ შეუძლია ადამიანისაგან
გამოყოფა და დამოუკიდებელი არსებო-
ბა, ასევე არ შეეძლო შუა საუკუნეებში
აფხაზეთის ეკლესიას საქართველოს
ეკლესიისაგან გამოყოფა, რადგანაც
თვითონვე წარმოადგენდა საქარ-
თველოს ეკლესიას – აღმოსავლეთ
საქართველოს მუსულმანთაგან დაპყ-
რობის შემდეგ, XVII საუკუნიდან,
აფხაზეთის საკათალიკოსომ თავის
თავზე აიღო საქართველოს ეკლესიის
ხელმძღვანელობის ფუნქცია. ეს იყო
რთული პროცესი, რომელიც აღწე-
რილია ქვემოთ.

როგორც ითქვა, აფხაზეთის საკა-
თალიკოსო, ისტორიულად ქართული
ეკლესიის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა,
ზოგად ქართული ეკლესიის მთლიან-
ობა მიიღწეოდა საერთო საეკლესიო
სამართლით, საერთოსჯულისკანონით,
საერთო ქართული საღვთისმსახურო
ენით, საერთო ტრადიციებითა და
საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის
საერთო მეთაურობით.

აფხაზეთისა და ქართლის საკა-
თალიკოსოების პირველიერარქთა შო-
რის ერთს უხუცესი, ხოლო მეორეს
უმრწამელი ეწოდებოდა.

ერთიან ქართულ ეკლესიაში წო-
დება „კათალიკოსი“ შეესაბამებოდა
ბერძნული საპატრიარქოების „მიტრო-
პოლიტის“ წოდებას. როგორც ბერძ-
ნული საპატრიარქოს მიტროპოლიტს

უშუალოდ ექვემდებარებოდნენ თავისი
ეპისკოპოსები, ასევე ქართლის კათალი-
კოსს ექვემდებარებოდნენ აღმოსავლეთ
საქართველოს ეპისკოპოსები, ხოლო
აფხაზეთის კათალიკოსს დასავლეთ
საქართველოს ეპისკოპოსები, ორივე ეს
საკათალიკოსო ერთიანი ქართული
ეკლესიის მხოლოდ საეკლესიო ადმი-
ნისტრაციული ერთეულები (სამიტრო-
პოლიტო ოლქები) იყვნენ. როგორც
ითქვა, მათი ზემდგომი საეკლესიო
ინსტიტუტი იყო საერთო სჯულის-
კანონის და საეკლესიო სამართლის
შემმუშავებელი ადგილობრივი საეკლე-
სიო კრებები. პატრიარქის მოვალეობა
იყო უზრუნველყოფა სრულიად საქარ-
თველოს ეკლესიაში (ე.ი. ქართლისა და
აფხაზეთის საკათალიკოსოებში) საერ-
თო სჯულისკანონის დაცვა.

აფხაზეთისა და ქართლის კათა-
ლიკოსთა მონაწილეობით საეკლესიო
კრებების მიერ გამოცემულ კანონებს
მთელს საქართველოში (ცხადია აფხა-
ზეთშიც) სავალდებულოდ აღსასრუ-
ლებელი ძალა ენიჭებოდა (მათ შორის
სამოქალაქო სამართლის სფეროშიც).

მაგ. XVI საუკუნის საეკლესიო
სამართლის ძეგლში, რომელსაც
„სამართალი კათალიკოსთა“ ეწოდება,
ნათქვამია: „ქ.სახელითა და ღვთისათა:
მე ქრისტეს მიერ კურთხეულმან
ყოფლისა საქართველოისა კათალი-
კოზმან-პატრიარქმან მალაქია, მე ქრის-
ტეს მიერ კურთხეულმან აფხაზეთის
კათალიკოზმან მამათმთავარმან ევდე-
მონ, დავსხედით და შეგკრიბენით
ყოველნი ეპისკოპოზნი აფხაზეთისანი
...დავიდევით სჯულისკანონი და ჩვენცა
იმისგან გამოვიდევით... და სჯულის-
კანონიცა ასრე ბრძანებს...“ (ქართული
სამართლის ძეგლები, ტ. I. 1963, გვ.
393-397).

აფხაზეთის საკათალიკოსოს ამ
საეკლესიო კრებამ სრულიად საქარ-
თველოს კათალიკოს-პატრიარქის მეთაუ-
რობით გამოსცა 15 კანონი. ამ კრების
კანონები სავალდებულოდ აღსასრუ-

ლებელი იყო მთელი საქართველოს ტერიტორიაზე, თუმცა ის აფხაზეთში იქნა მიღებული და ისინი აფხაზეთის საკათალიკოსოს ეპისკოპოსებმა დაამტკიცეს, ესენი იყვნენ ქუთათელი, გენათელი, ჭყონდიდელი, ბედიელი, მოქველი, დრანდელი, ცაგერელი, ხონელი, ნიკორწმინდელი, ცაიშელი (ჩიშელი) ეპისკოპოსები.

„უხუცეს“ პირველიერარქად ანუ „საქართველოს პატრიარქად“, როგორც წესი ირჩევიდნენ მცხეთელ კათალიკოსს, მაგრამ განსაკუთრებულ შემთხვევებში ბიჭვინთელ ანუ აფხაზეთა კათალიკოსს გადაეცემოდა ეს ტიტული („საქართველოს პატრიარქი“).

მაგალითად შაჰ-აბასის შემოსევის შემდეგ (XVII საუკუნესა და XVIII ს. I ნახევარში) აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფოებმა დაკარგეს სუვერენიტეტი (მუსულმანური მმართველობის ქვეშ მოექცნენ), ხოლო დასავლეთ საქართველო ძველებურად მართლმადიდებელ მეფე-მთავართა მიერ იმართებოდა.

ამ ფაქტმა გაზარდა დასავლეთ საქართველოს მმართველთა (მეფეთა და კათალიკოსთა) ავტორიტეტი, რაც მათ ტიტულატურაზეც აისახა – აფხაზეთის კათალიკოსთა ტიტულატურაში გამოჩნდა ტიტული „საქართველოს პატრიარქი“, მაგალითად, XVIII ს-ის აფხაზეთის კათალიკოსი გრიგოლი თავის მიერ გამოცემული დოკუმენტებს ხელს აწერს ასე – „გრიგოლ მწყემსი ქრიტეს მიერ ყოვლისა საქართველო საკათალიკოსი“ („ქართული სამართლის ძეგლები“, III, გვ. 675);

ასევე ზოგიერთი სხვა აფხაზეთის კათალიკოსიც თავის თავს საქართველოს პატრიარქს უწოდებდა XVII ს-ის ბოლოსა და XVIII ს-ის დასაწყისში, ანუ ის არა მხოლოდ აფხაზეთის არამედ სრულიად საქართველოს უხუცესს პირველიერარქად თვლიდა თავის თავს.

ეს ფაქტი ასახულია უცხოურ წყაროებშიც. უცხოური წყაროების თანახმად ამ ეპოქაში აფხაზეთის კათალიკოსი სრულიად საქართველოს (იბერიის) უხუცეს (უპირატეს) პირველიერარქად ითვლებოდა, მაგალითად ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი (XVII ს.) ამის შესახებ წერდა:

„იბერიაში ორი ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსია, რომელთაც ქართველები უწოდებენ კათალიკოსებს. ქვემო იბერია, რომელსაც ძველად კოლხეთს და ლაზიკას უწოდებდნენ, აქვს ეპარქიები იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთსა და მესხეთის ნაწილში. ზემო და ქვემო იბერიას შორის საზღვარი არის ქედი, რომელიც კავკასიის მთებში იწყება, ქართულად ქულფარგი ეწოდება, ქვემო იბერიის კათალიკოსი პატივით უფრო მეტია ზემო იბერიის კათალიკოსზე, რადგანაც ის უკვე ისავროსის დროს, 720 წელს, კათალიკოსი იყო ქვემო იბერიისა ...იბერები ქვემო იბერიის კათალიკოსს მიიჩნევენ უფროს კათალიკოსად, რადგანაც მეფე, ე.ი. იმერეთის თავი, მათთან იწოდება მთელი იბერიის მეფეთა-მეფედ“ (დოსითეოსი, იერუსალიმელი პატრიარქები, თავი V, გვ. 510, წიგნიდან: „სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი, ქართული ეკლესია და მისი ავტოკეფალია. თეოლოგია, ათენი, 1966 წ.).

დას. საქართველოს ეკლესიას უცხოელები უწოდებდნენ „ქვემო იბერიის ეკლესიას“. ის. სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი, საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია „თეოლოგია“, ათენი, 1966

საქართველოს ანუ იბერიის სამეფოს მთლიანობა დაარღვია თავდაპირველად VI ს-ში სპარსთა, ხოლო VII ს-ში არაბთა შემოსევება, ამის შედეგად VIII ს-დან საქართველოს კუთხეებში ჩამოყალიბდა რეგიონა-

ლური ქართული სახელმწიფოები. ერთერთი ასეთი იყო აფხაზთა სამეფო.

VIII საუკუნის II ნახევარში შექმნილ „აფხაზთა სამეფოში“ შევიდა და მისი ძირითადი ნაწილი გახდა იბერიის სამეფოს ყოფილი ტერიტორიები დასავლეთ საქართველოში – ეგრისი, გურია, თაკვერი, არგვეთი, სვანეთი, ამიტომაც აფხაზთა სამეფოს VIII-X საუკუნეებში „ქვემო იბერია“ უწოდებდნენ.

არსებობდა ორი იბერია: ზემო იბერია – ანუ აღმოსავლეთი საქართველო და „ქვემო იბერია“ – ანუ დასავლეთი საქართველო.

საერთოდ, IV ს-დანვე დასავლეთ საქართველო (ქვემო იბერია) მცხეთის ანუ ერთიანი იბერიის ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა IV ს-დანვე. ამის შესახებ წერს რუის-ურბნისის კრება: (წმიდა ნინომ მოაქცია ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა მცხოვრებნი როგორც აღმოსავლეთში ისე დასავლეთში, ამავე კრების განსაზღვრებით ანდრია მოციქულმა სახარება იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა, სომხური საეკლესიო წყაროებიც აღნიშნავენ, რომ დასავლეთ საქართველო იმყოფებოდა მცხეთის საეკლესიო იურისდიქციაში. მაგალითად, ამ წყაროებში აღინიშნება რომ კირიონი ქართლის კათალიკოსი VI ს-ის ბოლოსა და VII ს-ის დასაწყისში მართავდა დასავლეთ საქართველოს ეპარქიებსაც. კირიონი, „ეგრისის, გუგარქისა და ქართლის არქიეპისკოპოსად ანუ კათალიკოსად იყო ნაკურთხი „წინანდელ წესთა თანახმად“ (იოანე დრასხანაკერტელი, „სომხეთის ისტორია“, გვ. 10).

მეორე იერუსალიმელი პატრიარქი ხრისანფი ამბობს: „...საქართველოში, რომელსაც ადრე იბერია ერქვა, იყო ორი ავტოკეფალური არქიეპისკოპოსი, რომელთაც ჩვეულების თანახმად უწოდებენ კათალიკოსებს და არა არქიეპისკოპოსებს. ასე მათ მარტო

ქართველები უწოდებენ. ამათგან ერთი, ე.ი. არქიეპისკოპოსი ქვემო იბერიისა, იწოდება იმერეთის, ოსეთის, გურიის და სრულიად ქვემო იბერიის უნეტარეს კათალიკოსად, ანუ მარტივად, სრულიად იბერიის უნეტარეს კათალიკოსად, როგორც უფროსი ზემო იბერიის კათალიკოსზე. ხოლო მეორე, ე.ი. ზემო იბერიისა, იწოდება ქართლის, კახეთის, ალვანეთის და სრულიად ზემო იბერიის უნეტარეს კათალიკოსად... რომელი იმპერატორის დროს, ან რომელ კრებაზე გახდა ის საარქიეპისკოპოსო, ჩვენ ზუსტად ვერ დავადგინეთ, მაგრამ 26 ივნისის სვინაქსარში ვპოულობთ, რომ იოანე, გოთეთის ეპისკოპოსი, ხელდასხმული იქნა იბერიის კათალიკოსის მიერ, რადგანაც რომაულ ქვეყნებში ბატონობდა ხატმებრძოლთა ერესი, ასე რომ, როგორც ჩანს, ერეკლეს შემდეგ ისავრამდე ქვემო იბერია საარქიეპისკოპოსო გახდა...“ (დოსითეოსი, იერუსალიმელი პატრიარქები, თავი V, გვ. 510, წიგნიდან: „სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი, ქართული ეკლესია და მისი ავტოკეფალია. თეოლოგია, ათენი, 1966 წ.).

ეს იერუსალიმელი პატრიარქები XVII საუკუნეში ცხოვრობდნენ.

XVIII საუკუნის II ნახევარში აღსდგა აღმოსავლეთ საქართველოში სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი და სამეფო ტახტი კვლავ მართლმადიდებელმა ხელმწიფეებმა დაიჭირეს, ამ ფაქტმა ძველი ავტორიტეტი დაუბრუნა მცხეთელ კათალიკოსს, და ის ძველებურად „უხუცეს“, პირველპატრიარქად იქცა ქართულ საეკლესიო სამყაროში.

ეს ფაქტი საეკლესიო სამართლის სფეროშიც აისახა, მაგალითად აფხაზ კათალიკოსთა ტახტზე მჯდომი წმ. დოსითეოს ქუთათელის დროს ანტონ კათალიკოსის დიკასტერიის (საეკლესიო სასამართლოს) სამართლის სფეროში შედიოდა აღმოსავლეთთან ერთად დასავლეთ საქართველოც (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქარ-

თველოს საეკლესიო კრებები, 2003, ტ. III, გვ. 7-9). სამართლებრივად და ადმინისტრაციულად XVIII ს-ის ბოლოს დოსითეოს ქუთათელის დროს ისევე, როგორც ყოველთვის IV ს-დან საქართველოს ეკლესია ერთიანი იყო.

XIX ს-ში მთელი ეს სისტემა მოიშალა, რადგანაც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია გააუქმა რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებამ.

1917 წლის რუსეთის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ რუსეთის მთავრობამ (1917 წლის 25 ივლისს მინისტრთა თავმჯდომარე ა. კერენსკისა და უწმიდესი სინოდის ობერპროკურორის ა. კარტაშევის ხელისმწვერით) დაუბრუნა საქართველოს ეკლესიას ავტოკეფალია, რომელიც იქამდე 1917 წლის (12) 25 მარტის აქტის საფუძველზე აღდგენილად გამოაცხადეს საქართველოს ეკლესიის მღვდელმთავრებმა და მრევლმა (იქვე, ტ. III, გვ. 121).

ავტოკეფალიის გამოცხადების შემდეგ საეკლესიო კრებამ ეკლესიის პირველიერარქს აღუდგინა სრულიად საქართველოს კათალიკოს პატრიარქის ტიტული, მაშასადამე, ის აერთიანებდა საუკუნის მანძილზე უკვე არ არსებული (გაუქმებული) ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოებს და მას უკვე უშუალოდ ექვემდებარებოდა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები.

ამის შემდეგ ტიტული მიტროპოლიტი აღნიშავდა მხოლოდ პატივს ეპისკოპოსისა და არა იერარქიულ თანამდებობას. ამჟამად ეს ტიტული მხოლოდ საეპისკოპოსო ჯილდოს წარმოადგენს. შესაბამისად ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიის მმართველის თანამდებობრივი ტიტული არის ეპისკოპოსი და მას ღვაწლისათვის შესაძლოა ჯილდოს სახით ებოძოს მთავარეპისკოპოსის ანდა მიტროპოლიტის წოდება.

1917 წლის საეკლესიო კრების მიერ საქართველოს პატრიარქს მიენიჭა უფლება მუდმივად ან დროებით

მართავდეს რომელიმე ეპარქიასაც. 1917-18 წლების კრებებმა მას სამართავად გადასცა მცხეთა-თბილისის ეპარქია, ხოლო 2010 წლის კრებამ (წმ.სინოდმა) სამართავად გადასცა ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქია (ამასთანავე ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიას უწოდა ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქია).

(სხვადასხვა წლებში საქართველოს პატრიარქები სხვა ეპარქიებსაც მართავდნენ, მაგ. მანგლისისა, ქუთაისისა და სხვა).

შესაბამისად ამჟამად საქართველოს პატრიარქი ასე იწოდება - „უწმიდესი და უნეტარესი სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი, მცხეთა თბილისის მთავარეპისკოპოსი, ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი, დიდი მეუფე მამაი ჩვენნი ილია“.

6. აფხაზეთის საკათალიკოსო – საქართველოს საპატრიარქოს ერთ-ერთი სტრუქტურული ნაწილი

წყაროთა ცნობით, საქართველოს საპატრიარქოს იურისდიქციაში შედიოდა:

- ა. აღმოსავლეთ საქართველო;
- ბ. დასავლეთ საქართველო;
- გ. სამხრეთ საქართველო და მართლმადიდებლური სომხეთი;
- დ. ჩრდილო კავკასია და ჰერეთ-ალბანეთი.

ა. აღმოსავლეთ საქართველოს ეპარქიები იმართებოდა ქართლის კათალიკოსის მიერ, რომელსაც როგორც წესი, ენიჭებოდა ტიტული „სრულიად საქართველოს პატრიარქი“, ის იყო სრულიად საქართველოს ეკლესიის უზენაესი მმართველი.

ბ. დასავლეთ საქართველოს საეპისკოპოსოების სამართავად, როგორც ითქვა, ჩამოყალიბდა აფხაზეთის საკათალიკოსო, რომელშიც შედიოდა ბიჭვინთის, მოქვის, დრანდის, ბედის,

ჭყონდიდის, ქუთაისისა და სხვა საეპისკოპოსოები.

გ. სამხრეთ საქართველოსა და სომხეთში საქართველოს საპატრიარქოს მრავალი ეპარქია და საეპისკოპოსო გააჩნდა - აწყურის, კუმურდოს, ბანას, იშხანის, არზრუმის, ანისის, ყარსის, ვალაშკერტისა და სხვა საეპისკოპოსოები. მათ დაემატა და თანდათან ჩამოყალიბდა ასევე „სომხეთის სამიტროპოლიტო“.

დ. ჩრდილო კავკასიისა და ჰერეთ-ალბანეთის ეპარქიების მართვისათვის საქართველოში ჩამოყალიბდა სამიტროპოლიტო ერთეული, რომელსაც ხუნძეთის საკათალიკოსო ეწოდებოდა, ხუნძეთის კათალიკოსის ოქროპირის სახელი შემოგვინახა სინას მთის ქართული მონასტრის აღაპებმა (როგორც ითქვა, წოდება კათალიკოსი იგივეა, რაც არქიეპისკოპოსი და მიტროპოლიტი ბიზანტიური ეკლესიისა. ამიტომაც ეწოდებოდა ქართულ წყაროებში მაგალითად, კვიპროსის არქიეპისკოპოსს - „კვიპროსის კათალიკოსი“).

საქართველოს საპატრიარქოს ერთ-ერთი სტრუქტურული ნაწილის - ხუნძეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია მოიცავდა ჩრდილო კავკასიას, დაღესტანსა და ასევე ჰერეთ-ალბანეთის ერთ ნაწილს (იხ. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, II, 1998, გვ. 214).

მასში შედიოდა ანწუხის, წახურის, ხუნძეთისა და სხვა საეპისკოპოსოები.

მაშასადამე, საქართველოს საპატრიარქოში შედიოდა მისი სტრუქტურული ერთეულები - ქართლის, აფხაზეთისა და ხუნძეთის საკათალიკოსოები და ასევე სომხეთის სამიტროპოლიტო.

შესაბამისად, საქართველოს საპატრიარქოში იურისდიქციაში შედიოდა ვრცელი ტერიტორია ჩრდილო კავკასია კაფადან (თეოდოსიოპოლ ყირიმის ნახევარკუნძულიდან) - ალბანეთამდე, ვანის ტბიდან (ვალაშკერტიდან) არზრუმამდე (იქვე, გვ. 215-228).

როგორც ვთქვით, საქართველოს პატრიარქი იმავე დროს ატარებდა ქართლის კათალიკოსის ტიტულს, რადგანაც ის ერთდროულად ორი საეკლესიო ტახტის მფლობელი იყო, წარმოადგენდა სრულიად საქართველოს ეკლესიის მეთაურსა და ასევე მისი ერთერთი ნაწილის - ქართლის საკათალიკოსოს მეთაურს, ამის გამო მას „უხუცესი“, ხოლო საქართველოს საპატრიარქოს მეორე ნაწილის - აფხაზეთის საკათალიკოსოს მეთაურს „უმრწემესი“ ანუ უმცროსი ეწოდებოდა.

საქართველოს საპატრიარქოში, როგორც ადრე აღვნიშნეთ, შედიოდა აგრეთვე სომხეთის სამიტროპოლიტო. სომხეთის მიტროპოლიტი უშუალოდ ექვემდებარებოდა ქართლის კათალიკოსს. ხოლო საპატრიარქოში ასევე შემავალი ჩრდილო კავკასიის ქრისტიანები და ჩრდილო კავკასიაშივე მდებარე ხუნძეთის კათალიკოსი უშუალოდ საქართველოს პატრიარქს ექვემდებარებოდა.

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქია

ორგანიზაციულად ჩამოყალიბების შემდეგ (წმიდა ნინოს ეპოქიდან), საქართველოს ეკლესიის მრევლს შეადგენდა „ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“, თანახმად რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ძეგლისწერისა, ეს ნიშნავს, რომ მთელი ქართლის სამეფოს მოსახლეობა საქართველოს ეკლესიის მრევლს შეადგენდა.

ქართველი ხალხის მოქცევის დროს, მე-4, საუკუნეში, ქართლის სამეფო, ყველა ქართული მატთანეს თანახმად, - მოქცეული მდ. ეგრისწყალსა და სომხეთ-ალბანეთს შორის, ანუ ის მოიცავდა, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს.

„ძეგლისწერისათვის“ ეს ჩანაწერი, (რომ წმ. ნინომ მოაქცია „ყოველი

სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“) იმას აღნიშნავს, რომ როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს ხალხი გაქრისტიანებისთანავე ზოგადქართული ეკლესიის მრევლს შეადგენდა. ქართული მატრიარქების ცნობებით, დასავლეთ საქართველო ანუ ეგრისი (ეგური) მირიან მეფისა და მისი მომდევნო ყველა მეფის სახელმწიფოში შედიოდა (აღმოსავლეთთან ერთად).

„მეფობდა ესრეთ მირიან მცხეთით გაღმით ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს, მოვაკანს და ეგრს“ (ქართლის ცხოვრება, 1, 1955. გვ. 65). მემატრიარქის ამ ცნობით მირიანის სამეფოში შედიოდა ეგრისი ანუ დასავლეთ საქართველო მდ. ეგრისწყალამდე. შესაბამისი იყო მეფე მირიანის დროს ორგანიზებული საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია, ანუ ის მოიცავდა როგორც აღმოსავლეთ ისე დასავლეთ საქართველოს. ის, ანუ, ე.წ. „ყოველი ქართლი“ ამ საზღვრებში მდებარეობდა.

საქართველოს ეკლესიის მრევლის შესახებ მემატრიარქე წერს, რომ ეს იყო „ყოველი ქართლის“ მოსახლეობა – „ნათელს იღებდა ყოველი ქართლი“ ანუ სრულიად ქართლის სამეფოს ხალხი – ეგრისწყლიდან აღბანეთამდე. ესაა წყაროს პირდაპირი ჩვენება საქართველოს ეკლესიის თავდაპირველი იურისდიქციის შესახებ, ის მოიცავდა „ყოველ ქართლს“. ე.ი. დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს.

მემატრიარქების დაბეჭდილებული ცნობებით ქართლის სამეფოში ჯერ კიდევ ფარნავაზის დროიდან შედიოდა დასავლეთ საქართველო (აღმოსავლეთთან ერთად).

მოქცევაი ქართლისაი, ქართლის ცხოვრებაზე უფრო ძველი წყარო მიუთითებს, რომ ფარნავაზამდეც, აზოს დროს, მდ. ეგრისწყალი, რომელიც ამჟამად აღფხავთში გაედინება, წარმოადგენდა ქართლის სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთ საზღვარს, ის წერს

– „და თანაჰყვანდა ალექსანდრეს მეფესა აზოი, ძე არიან ქართლისა მეფისა და მას მიუბოძა მცხეთა საჯღომად და საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი და ეგრისწყალი და სომხითი და მათ ცროლისა“ (მოქცევაი ქართლისაი, შატბერდულ-ჭელიშური რედაქციები, რჩეული წყაროები, მცხეთა 2015, გვ. 117).

ფარნავაზის შემდეგაც, ქართული წყაროების ცნობითვე, ეგრისწყალი და შავი ზღვა ქართლის სამეფოს საზღვარს მუდმივად წარმოადგენდნენ ვიდრე ვახტანგ გორგასლამდე, ვახტანგის დროს ქართლის სამეფოს საზღვრად გადაიქცა უფრო ჩრდილოეთით მდებარე მდინარე კლისურა.

კვლევა მიმართულია იმისაკენ, რათა უარყოფლ იქნას ამჟამად მე-20 საუკუნეში გაბატონებული თეორია, რომლის მიხედვითაც დასავლეთ საქართველო არა მე-4 საუკუნიდანვე შედიოდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, არამედ მე-9–10 საუკუნეებიდან. იქამდე, თითქოსდა, დასავლეთ საქართველო შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში.

ეს არასწორი მტკიცება იმდენად არის გაბატონებული, რომ ის აისახა პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის სტატიებში და, შესაბამისად, გაზიარებულ იქნა უცხოელ ისტორიკოსთა მიერ.

ამ არასწორი მტკიცების საფუძველი უნდა ყოფილიყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიაში შემავალი საეპისკოპოსო კათედრების არასწორი ლოკალიზება, რომ თითქოსდა ისინი განლაგებულნი იყვნენ დასავლეთ საქართველოში.

ამ არასწორი თეორიის წამოყენებამდე გაცილებით ადრე ცნობილი მეცნიერი ნ. ადონცი ამტკიცებდა, რომ ლაზიკის ეპარქიის საეპისკოპოსო ცენტრები მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ამჟამინდელ ლაზისტანში, ტრაპეზუნტის რეგიონში. კერძოდ, გუმუშხანესთან მდებარეობდა

ზიგანას (ზიგანევის) ცნობილი კათედრა, და არა გუდაყვასთან, სუმელასთან (მაჭუკასთან) მდებარეობდა როდოპოლის ცნობილი კათედრა, და არა ვარციხესთან; საისინის კათედრა მდებარეობდა არდაშენთან (დაარაცაიშთან), პეტრას საეპისკოპოსო ცენტრი მდებარეობდა ბაიბურდის კლდოვან რეგიონში და არა ციხისძირთან.

აღმოსავლურ რომაულ სამყაროში ცნობილი პუნქტები იყვნენ როდოპოლისი და ზიგანა, მათ ტერიტორიაზე რომაული სამხედრო რაზმები იყვნენ დაბანაკებული, ეს პუნქტები ქალაქებად ყალიბდებოდნენ – სამხედრო ნაწილებისა და საეპისკოპოსო საყდრის შესაბამისი ნაგებობებით – საკათედრო ტაძრებით, სამხედრო ასევე სამოქალაქო ცხოვრების შესაბამისი ნაგებობებით, ასევე, თეატრებით თუ ამფითეატრებით, აბანოებით თუ საბაზრო შენობებით, ეს იმას ნიშნავს, რომ მათ ტერიტორიაზე არქეოლოგებს გათხრების დროს რაიმე შესაბამისი ნაშთი უნდა ეპოვნათ. მართლაც, თითქმის მთელი მეოცე საუკუნის მანძილზე არქეოლოგები თხრიდნენ ვარციხეს, რადგანაც, ის მიაჩნდათ როდოპოლისად და აქ ეძებდნენ როგორც საეპისკოპოსო ისე სამხედრო ცენტრებისათვის შესაბამის არქეოლოგიურ მასალას, მაგრამ, ამოდ, ასეთი არტეფაქტები აქ არ აღმოჩნდა, რადგანაც რეალური როდოპოლისი მისგან სამხრეთით, ამჟამინდელ ლაზისტანში მდებარეობდა (ისტორიულ სამხრეთ ლაზიკაში). ასევე გუდაყვაში ამოდ ეძებდნენ ბერძნული საეპისკოპოსოს შესაბამის არქეოლოგიურ მასალას, რადგანაც მიაჩნიათ რომ აქ იყო ზიგანა-ზიგანევის კათედრა, მაგრამ იქ აღმოჩნდა არა ბერძნული, არამედ მკათე საუკუნემდელი ქართული წარწერები. ამით არქეოლოგიურად დადასტურდა, რომ როდოპოლისი არ მდებარეობდა ვარციხეში, ხოლო ზიგანა – გუდაყვაში, შესაბამისად, ლაზიკის

ეპარქია ლოკალიზებულ უნდა იქნას არა დასავლეთ, არამედ ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, რომელსაც ამჟამად ლაზისტანი ეწოდება. როგორც ჩრდილო, ისე სამხრეთ ლაზიკა წმიდა ნინოს მიერ არის განათლებული გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის, რუს-ურბნისის საეკლესიო კრების „ძეგლისწერის“, ცნობების თანახმად, აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად,

ლაზიკის ეპარქიის შმსახეპ არსებული ცნობები

ლაზიკის ეპარქიის ისტორიისათვის მნიშვნელოვანია გელასი კესარიელის, გელასი კვიზიკელისა და სხვათა დამალულ-გამოუყენებელი ცნობები, რომ წმიდა ნინო იყო ლაზიკის განმანათლებელი, რომმან იბერებთან ერთად ლაზებიც მოაქცია. გელასი კესარიელი (IV ს.) წმ. ნინოს შესახებ წერს – იმპერატორ კონსტანტინეს ხანაში „ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მიწა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ. ამ უდიდესი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ. 186).

ამასვე წერს გელასი კვიზიკელიც (V ს.) – „ამავე დროს პონტოს გასწვრივ მდებარე ქვეყნის მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა ღმრთის სიტყვა, რომელიც მანამდე არ სწამდათ, შეიწყნარეს“ (მიმომხილველი, I, 1926, გვ. 55).

მაშასადამე, გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებით, წმიდა ნინოს მიერ მთელმა ერმა, როგორც ზღვისპირეთში მცხოვრებლებმა (ლაზებმა), ისე ქვეყნის დანარჩენ ნაწილში მცხოვრებლებმა (იბერებმა), ერთდროულად მიიღეს „ღვთის მცნება“.

ამ პირველხარისხოვან წყაროებს ნ. მარის კვლევის გამოქვეყნების შემდეგ, არ ექცეოდა ყურადღება.

ნ. მარის კვლევით, გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებს არ ეთანხმება წმიდა გრიგოლ განმანათლებლის ცხოვრების ძველი არაბული (დაახლ. VII-VIII სს.) თარგმანი, რომლის მიხედვითაც ლაზიკა იყო წმ. გრიგოლ განმანათლებლის (და არა წმ. ნინოს) მოღვაწეობის არეალი, სადაც მან დანიშნა კიდევ თავისი ეპისკოპოსი.

ნ. მარმა გრიგოლ განმანათლებლის არაბულ ხელნაწერში ამოიკითხა, რომ „გრიგოლმა თავისი ეპისკოპოსი სოფრონი გააგზავნა ლაზიკაში“, ამიტომ, შესაბამისად, ლაზიკა წმ. გრიგოლის სამოღვაწეო არეალი გამოდის და არა წმ. ნინოსი.

მაგრამ, ნ. მარის ნაშრომის გამოქვეყნების შემდეგ მალევე გამოიცა ნ. აღონციის ცნობილი წიგნი „არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში“, რომელშიც ნ. აღონციმ მიუთითა, რომ წმ. გრიგოლის ცხოვრების არაბულ ხელნაწერებში სინამდვილეში წერია არა სიტყვა „ლაზიკა“, არამედ „არზანენა“, ე.ი. ნ. მარმა შეცდომა დაუშვა ამ ხელნაწერის ცნობების ამოკითხვისას (ნ. აღონცი, „არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში“, 1908, გვ.197).

ნ. აღონციმ გამოიკვლია, რომ ნ. მარმა ხელნაწერში არასწორად ამოიკითხა არაბული თანხმოვანთჯგუფი, რომელიც გადმოსცემს არა სიტყვა „ლაზიკას“, არამედ „არზანენას“. ანუ ხელნაწერში ეწერა რომ წმ. გრიგოლმა თავისი ეპისკოპოსი გააგზავნა არზანენაში (და არა ლაზიკაში), ანუ ხელნაწერის სიტყვა „არზანენა“ ნ. მარმა არასწორად ამოიკითხა, კერძოდ ამოიკითხა „ლაზიკა“. შესაბამისად, ხელნაწერის მიხედვით წმ. გრიგოლს მოუქცევია არა ლაზიკა, არამედ არზანენა და იქ არ გაუგზავნია თავისი ეპისკოპოსი.

თუ ასე, მაშინ არა ლაზეთი, არამედ არზანენა იყო წმიდა გრიგოლის სამოღვაწეო არეალი, შესაბამისად, აღნიშნული სოფრონი იყო არა ლაზიკის, არამედ არზანენას ეპისკოპოსი, არმენიის სამხრეთ სასაზღვრო მხარეში.

მაშასადამე, გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებს, რომ წმიდა ნინომ მოაქცია „იბერები და ლაზები“, არ ეწინააღმდეგება აღნიშნული ხელნაწერი, რომ ლაზეთი წმიდა ნინოს სამოღვაწეო არეალია (და არა წმიდა გრიგოლისა). ამით მართლდება ხორენაცის ცნობა, რომ წმიდა ნინომ იქადაგა „კლარჯეთიდან მასქუთებამდე“, ე.ი. კლარჯეთი-ლაზიკა წმიდა ნინოს სამოღვაწეო არეალი იყო.

გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებს, რომ წმიდა ნინომ მოაქცია ლაზებიც იბერებთან ერთად, ეთანადება V საუკუნის ცნობილი ისტორიკოსის მოვსეს ხორენაცის ცნობა. ის წერს, ვრცელი არეალი შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე მოაქცია წმიდა ნინომ, რომელმაც იქადაგა კლარჯეთიდან ვიდრე კასპიის ზღვიპირეთში იმუამად მცხოვრებ მასქუთებამდე. ხორენაცი წერს – „სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან, რათა თავისი ადგილგასაგები საუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა კუთხეებშიც დაემოდღვრა... გაავბედავ და ვიტყვი, რომ ნუნე მოციქული ქალი გახდა, მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე აღანთა და კასპიის კარებამდე, მასქუთთა საზღვრებამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გაუწყებს შენ“ (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 172).

აგათანგელოზის ცნობითაც, წმიდა ნინოს უქადაგნია შავი ზღვისპირეთიდან - კლარჯეთიდან, ვიდრე კასპიის ზღვამდე (მასქუთებამდე).

საქართველოს პროვინცია კლარჯეთი მდებარეობდა შავი ზღვისპირზე, ხოლო მასქუთების ტომი წმიდა ნინოს ეპოქაში ცხოვრობდა კასპიის ზღვის-

პირზე, ხორენელის ცნობით, ამ არეალზე (შავი ზღვიდან ვიდრე კასპიის ზღვამდე) იქადაგა წმ. ნინომ. შესაბამისად, მის მიერ დაარსებული ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, როგორც დასავლეთ, ისე სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (ჩრდილო და სამხრეთ ლაზიკა), აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო მე-6 საუკუნეში, იუსტინიანეს ეპოქაში იქცა ბიზანტიელთა ხელდებულ ქვეყანად, სადაც კონსტანტინოპოლმა დაარსა ლაზიკის ეპარქია, თავისი საეპისკოპოსოებით, შესაბამისად, ნოტიციები ნახსენები საისინის, პეტრას, როდოპოლისისა, ზიგანასა (ფასიდის ეპარქიები) განლაგებულნი იყვნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ამჟამინდელ ლაზისტანში.

დააარსა თუ არა წმიდა ნინომ თავის მიერ მოქცეულ ლაზიკაში საეპისკოპოსო კათედრა მე-4 საუკუნეში?

სწორედ ამ კითხვას უპასუხა ლაზიკის მიტროპოლიტმა გერმანემ რუსეთის მეფის კარზე XVII ს-ში.

1651 წელს რუსეთის მეფეს აღექსი მიხაილოვიჩს წარუდგა ლაზიკის მიტროპოლიტი გერმანე, რომელმაც წერილობითი სახით რამდენჯერმე განაცხადა, რომ რიზე-ოფის რეგიონი იყო ქართული ეკლესიის იურისდიქციის სფერო, რადგანაც **ეს მხარეები ივერიასთან ერთად განანათლა ივერიის განმანათლებელმა** და, მიტროპოლიტ გერმანეს ცნობით, მან ლაზეთში, ოფში დაარსა პირველი საეპისკოპოსო კათედრა (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 347).

ოფის საეპისკოპოსო ცენტრი, სადაც იმხანად ლაზიკის მიტროპოლიტს ჰქონდა კათედრა, იყო წმიდა ნინოს დაარსებული.

პიტიუნტის საეპისკოპოსო კათედრა, აღონცის, ინგოროყვას და ასევე სხვა მეცნიერების მტკიცებით, IV საუკუნეში მდებარეობდა ოფ-რიზეს რეგიონში. ეს

რეგიონი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გააქრისტიანა წმიდა ნინომ. შესაბამისად, ამ რეგიონში მდებარე პიტიუნტის კათედრა მისი დაარსებული ჩანს, ლაზიკის მიტროპოლიტის ცნობის გათვალისწინებით.

როგორც ითქვა, მცხეთაში მოსვლამდე წმ. ნინოს გაუნათლებია ლაზიკა IV ს-ის 10-20-იან წლებში, ჩანს, ამ დროს დაუარსებია ოფ-რიზეს რეგიონში მდებარე პიტიუნტის საეპისკოპოსო კათედრა, რომლის ეპისკოპოსმა სტრატოფილემ მონაწილეობა მიიღო 325 წლის I მსოფლიო კრების მუშაობაში.

ამჟამად მიიჩნევა, რომ სტრატოფილე აფხაზეთის ბიჭვინთიდან იყო, მაგრამ, როგორც ითქვა, სხვა აზრისა იყო ცნობილი მეცნიერი ნ. აღონცი, ასევე პ. ინგოროყვა და სხვანი, მათი აზრით პიტიუნტი მდებარეობდა არა აფხაზეთში, არამედ ისტორიული საქართველოს რეგიონში, რომელიც მოიცავს ოფ-ათინა-რიზეს ოლქს და ლაზიკა ერქვა, შესაბამისად აფხაზეთის ცნობილი საეკლესიო ცენტრი – ბიჭვინთა სხვა საეკლესიო ცენტრია და სხვაა პიტიუნტი. ბიჭვინთა – აფხაზეთის სასულიერო პირთა და მეფეთა ნამუშავევია, ხოლო პიტიუნტი გაცილებით აღრიდანვე იყო ასეთი ცენტრი..

ნ. აღონცი თავისი აზრის, რომ პიტიუნტი არ მდებარეობდა აფხაზეთში, ერთერთ საბუთად მიიჩნევს იმას, რომ რომაულ წყაროთა ცნობით პიტიუნტსა და სებასტოპოლისში თავისი მუდმივი საჯარისო ნაწილი ჰყავდა დაბანაკებული „არმენიის დუქსს“, რომელიც იყო პონტო-მცირე არმენიის რომაული სამხედრო ოლქის მხედართმთავარი, მაგრამ, აღონცის სიტყვით, არმენიის დუქსის გავლენის სფეროში არ შედიოდა დასავლეთ საქართველო და მით უმეტეს მისი ისეთი შორეული რეგიონი, როგორიცაა ცხუმ-ბიჭვინთას ოლქი, აქ არმენიის დუქსს არ შეეძლო თავისი საჯარისო დანაყოფის დაბანაკება, შორეულ აფხაზურ რეგიონში

მისი უფლებამოსილება არ ვრცელდებოდა. (ნ. აღონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, სპბ, 1908, გვ. 212).

პ. ინგოროყვა პიტიუნტს ოფ-რიზეს რეგიონში ათავსებს, ამასთანავე უთითებს ძველ ავტორებსა და ძველ რუკებს (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 293).

მაშასადამე, სხვადასხვა პუნქტები იყვნენ პიტიუნტი და ბიჭვინთა.

ქართული წყაროებით ბიჭვინთის საეპისკოპოსო ცენტრი და მისი ეპარქია მხოლოდ ქართული ეკლესიის დაფუძნებულია და ის მუდამ, ათასწლეულთა მანძილზე, მხოლოდ საქართველოს ეკლესიასთან იყო დაკავშირებული. ბიჭვინთა საქართველოს ეკლესიის ერთ-ერთ უმთავრეს სასულიერო ცენტრს წარმოადგენდა, რაც შეეხება პიტიუნტს, ის უფრო პონტოს რეგიონის ეპარქიებთან აღმოჩნდა დაკავშირებული უფრო მე-6 საუკუნის შემდეგ, მე-5 საუკუნის დასაწყისში ეს რეგიონი ჯერ კიდევ ქართული ეკლესიის საგამგებლოში შედიოდა, ამას მიუთითებდა ლაზიკის აღნიშნული მიტროპოლიტი გერმანე.

აქ მდებარე ოფის საეპისკოპოსო კათედრა, გვიან საუკუნეებშიც კი იბერთა განმანათლებელი ქალის მიერ დაარსებულად მიიჩნეოდა.

ლაზების ეს ოლქი ერთი ნაწილი იყო ცნობილი ლაზიკისა, რომლის ხელში ჩასაგდებად ერთმანეთს მედგრად ებრძოდნენ რომისა და სპარსეთის იმპერიები მე-6 საუკუნეში.

ლაზიკის ეს ოლქი საბოლოოდ ბიზანტიის ხელში აღმოჩნდა. ძირითადად იუსტინიანეს ეპოქაში აქ მცხოვრები ჭანებისათვის (ლაზებისათვის) დაარსებულ იქნა საეპისკოპოსო ცენტრები ზიგანა-ზიგანევი (მაჩკა – გუმუშხანეს რეგიონში), საისინი-არდასასთან. პეტრას კათედრა, ნ. აღონცის კვლევებით მდებარეობდა არა ზღვისპირას, არამედ ლაზიკის მთიან რეგიონში – ბაიბურდთან.

ნ. აღონციმ დაადგინა, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის სამიტროპოლიტოს კათედრები პეტრა, საისინი, ზიგანა და როდოპოლისი დაარსებისთანავე ამჟამინდელ ლაზისტანში მდებარეობდნენ გუმუშხანე-სუმელას რეგიონში, ტრაპეზუნტთან, თუმცა მისი აზრი არ იქნა გაზიარებული. მის ნაცვლად დაინერგა მცდარი, ამჟამად გავრცელებული თეორია, თითქოსდა როდოპოლისი მდებარეობდა დასავლეთ საქართველოში ვარციხესთან, ზიგანა – აფხაზეთის გუდაყვაში, პეტრა – ზღვისპირას, ციხისძირთან, ხოლო საისინი იყო ცაიში. ამჟამად ეს მცდარი აზრი მიჩნეულია ძირითად სამეცნიერო საყრდენად, რომლის შესაბამისად ასკენიან თითქოსდა ლაზიკის ეპარქია მოიცავდა დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში.

საბჭოთა ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ისიც „დაადგინა“, რომ დასავლეთ საქართველოში საქართველოს ეკლესიამ მე-9–10 საუკუნეებში გააუქმა კონსტანტინოპოლის იურისდიქცია უხეში ძალადობით. სინამდვილეში კი, როგორც ითქვა, დასავლეთ საქართველო მუდამ შედიოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, ხოლო კონსტანტინოპოლის ეპარქიის ლაზიკის ეპარქია მოიცავდა არა დასავლეთ, არამედ ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, ესაა ამჟამინდელი ლაზისტანი. მას ბიზანტიელები ლაზიკას უწოდებდნენ.

ჩრდილო კავკასიის თავდაპირველი ეთნიკური სახე

სტრაბონი და იოანე ცეცე ქართულ - კავკასიური ერთიანი ეთნიკური ველის შესახებ

დალესტანში (ავარიაში), თანამედროვე ჩეჩნეთ-ინგუშეთში, დვალეთში ანუ ჩრდილო ოსეთის უმეტეს ნაწილში, დასავლეთ, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოში (აფხაზეთში, სვანეთ-სამეგრელოში, იმერეთში თუ, აჭარა-გურიაში) წირვა-ლოცვა, და საქრისტიანო მსახურება მუდამ ქართულენოვანი იყო საუკუნეთა მანძილზე და მნიშვნელოვნად ასეა ამჟამადაც.

წირვა-ლოცვის ქართული ენა – გასაგები და მშობლიური აღნიშნული ოლქების სამრევლოსათვის, რაც გამოწვეული უნდა ყოფილიყო საქართველოსა და მისი მიმდებარე მხარეების ეთნიკურ ერთგვაროვნებით, ჩანს ეთნიკური ერთგვაროვნება იყო ერთერთი საფუძველი იმისა, რომ ქართული ენა ვრცლად იყო განვრცობილი კავკასიის მნიშვნელოვან ნაწილში.

მრავალი ქართულენოვანი საეპოსკოპოსო ცენტრის, მაგალითად ანისის, დვინის, ვალაშკერტის, დადაშენის, არზრუმის და სხვა ქართული საეპისკოპოსოების არსებობა, ამითვე უნდა ყოფილიყო გამოწვეული.

ამ საკითხშიც სტრაბონის ცნობა ეთანადება „ქართლის ცხოვრების“ ცნობას, რომლის მიხედვითაც ჩრდილოკავკასიელთა ეთნარქები ლეკოსი და კავკასოსი თარგამოსიანები, ანუ ქართველთა ეთნარქების ეგროსისა და ქართლოსის ძმები იყვნენ.

ქართულიწყაროს იდენტური ცნობა, რომ იბერები ჩრდილოკავკასიელებს ენათესავებიან, აქვს სტრაბონს, ის წერს, რომ იბერების უმრავლესობა, მეომრული სულისკვეთებისა, ისინი ცხოვრობენ მთებში და ენათესავებიან ჩრდილოკავკასიელ სკვითებსა და სარმატებს, ამიტომაც ომიანობის დროს

ამ სკვით-სარმატებიდან მრავალათასიანი ჯარის შეკრება შეუძლიათ. ის ახსენებს იბერიის მთებს და წერს მთიელი იბერების შესახებ – „(იბერიის) მთიანი მხარე უჭირავს იბერების მეომარ უმრავლესობას. მათი ცხოვრების წესი სარმატებისა და სკვითების მსგავსია, რომელთაც ემეზობლებიან და ენათესავებიან. სხვათა შორის ისინი მიწათმოქმედებითაც არიან დაკავებულნი. რაიმე განგაშის დროს მათგან კრებენ მრავალ ათეულ ათასს მეომარს (სტრაბ. 11,3,3).

«... а горную (часть) занимает воинственное большинство, в образе жизни сходное со скифами и сарматами, с которыми они находятся и в соседстве, и вродстве; впрочем, они занимаются и земледелием и в случае какой-нибудь тревоги набирают много десятко тысяч (воинов) как из своей среды, так и из тех (народов) (Страбон, XI, 3, 3)

„ქართლის ცხოვრებისა“ და სტრაბონის ცნობები იდენტურია.

პლინიუს უფროსმაც ახსენა „გეორგები“ ჩრდილოეთ კავკასიაში თავის „ნატურალის ჰისტორიაში“:

ასევე, პირველ საუკუნეში პომპონიუს მელა მსოფლიოს მისეულ აღწერაში აღნიშნავს, რომ ჩრდილოეთ კასპიისპირეთში სახლობდა ხალხი სახელწოდებით „გეორგი“. პირველ საუკუნეშივე – ტაციტუსის „მსოფლიოს გეოგრაფიულ აღწერაშიც“ იხსენიებიან გეორგები/გეორგიელები ჩრდილოეთ კავკასიაში და ჩრდილოეთ კასპიისპირეთშიც.

ასე, რომ პირველი საუკუნის მოღვაწეების: სტრაბონის, გაიოზ პლინიუს უფროსის, პომპონიუს მელას, ტაციტუსის მიერ შედგენილ მსოფლიოს აღწერებში „გეორგები“ იხსენიებიან ჩრდილოეთ კავკასიაში.

კერძოდ, პლინიუს უფროსი, თავის წიგნში „ბუნების ისტორია“, (IV, 83) წერს – რომ მდ. ყუბანის (პანტიკაპის)

მარცხენა სანაპიროზე ცხოვრობენ გეორგები და ეს მდინარე ერთმანეთისაგან ყოფს გეორგებსა და სკვით ნომადებს.

«Далее река Пантикап, которая разграничивает племена номадов и георгов, (IV, 83)».

www.othist.ru/istochniki_ant_041.html

Пантикап – это река Кубань, https://www.google.ru/search?newwindow=1&q=река+пантикап&oq=река+пантикап&gs_l=psy-ab.3..0.186984.219158.0.230680.19.19.0.0.0.0.237.3346.0j9j8.17.0....0...1.1j3j4.

აღსანიშნავია, რომ ეს ცნობა მთლიანად ეთანადება „ქართლის ცხოვრების“ ცნობას, რომ აქამდე (მცირე ხაზარეთის წყლამდე, ანუ ყუბანამდე) აღწევდა ეგროსის ქვეყნის საზღვარი, ანუ საზღვარი მიწათმოქმედი – ეგრული ანუ გეორგი ხალხისა. აქვე ცხოვრობდნენ კერკეტები. ჩანს, ეტიმოლოგიურად სიტყვა „კერკეტი“ – იგივე სიტყვა „გერგეტი“ ანუ გეორგია.

მიღებულია, რომ სახელით „გეორგი“ აღნიშნებოდა მიწათმოქმედი მოსახლეობა, განსხვავებით მომთაბარეებისაგან, Река Пантикап отделяла кочующих номадов от оседлых пахарей (http://dag.com.ua/?page_id=1042&page=16).

ქართველი ხალხი ისტორიაში გამოჩენის შემდეგ მუდამ მიწათმოქმედი ხალხი იყო, ამიტომაც, საყოველთაოდ, ამ სახელით „გეორგი“ იცნობდნენ მას. ეს მისი სახელია. ჩრდილოკავკასიის „გეორგების“ პატარა ხალხებიც მის ნაწილად შეიძლება ჩაითვალოს. მით უმეტეს, რომ ეროვნული საისტორიო წყაროც მიუთითებს მდ. ყუბანამდე ანუ პანტიკაპამდე ქართველთა ცხოვრების შესახებ. (მდ. ხაზარეთის წყლამდე ანუ ყუბანამდე აღწევდა ეგროსის წილი ქვეყნის საზღვარი, ქართლის ცხოვრების თანახმად).

როგორც აღინიშნა, კომენტატორები გეორგების ქვეშ გულისხმობენ მიწათმოქმედ ტომებს, მაგრამ, აქვე,

ამავე რეგიონში, სამხრეთ კავკასიაში, ცხოვრობდა ამავე სახელის მქონე გეორგების ანუ ქართველების მრავალრიცხოვანი ხალხი და ისინი მიწათმოქმედები იყვნენ, ამიტომაც ჩრდილო კავკასიელი გეორგები და სამხრეთ კავკასიელი გეორგები თანამეტომენი უნდა ყოფილიყვნენ.

სტრაბონიც აღნიშნავდა, რომ იბერიის მთიან ნაწილში მცხოვრები იბერიელები ენათესავებოდნენ ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრებ სარმატულ ტომებს. სტრაბონისავე ცნობით, იბერებს ათეულათასობით ჯარისკაცი გადმოყავდათ ჩრდილო კავკასიიდან, რადგანაც იბერია და ჩრდილო კავკასია ერთიან ეთნო-კულტურულ და პოლიტიკურ სისტემას ქმნიდა, (ასეა „ქართლის ცხოვრების“ მონაცემებითაც).

სტრაბონი წერს – На Иберийской равнине обитает население, более склонное к земледелию и миру,...; горную страну, напротив, занимают простолюдины и воины, живущие по обычаям скифов и сарматов, соседями и родственниками, которых они являются; ...Вслучае каких-нибудь тревожных обстоятельств они выставляют много десятков тысяч воинов как из своей среды, так и из числа скифов и сарматов. ГЕОГРАФИЯ, 11. III. [Перевод Г. А. Стратановского под общей редакцией проф. С. Л. Утченко]. Страбон. «География». М., «Наука», 1964 (djvu-файл).

სარმატები, ანუ შარმატიული ტომები ჩრდილო კავკასიისა, ივ. ჯავახიშვილს ქართულ ტომებად მიაჩნდა. სომხური წყაროები დასავლეთ საქართველოს სარმატიად მოიხსენიებდნენ. ლეონტი მროველის თანახმად, ჩრდილო კავკასიური ტომების ეთნარქები ლეოსი და კავკასოსი ქართველთა ეპომენების – ქართლოსისა და ეგროსის სისხლისმიერი ძმები იყვნენ. აქ კვლავ სტრაბონის ცნობა გვახსენდება სვანების შესახებ: რომ სვანებს,

ზოგიერთი უფრო ძველი ისტორიკოსი, იბერიელებს უწოდებდა.

ქართული ანუ იბერიული ტომები ჩრდილო კავკასიაში მრავალრიცხოვანი იყო, ის (სტრაბონი) ახსენებს არა მხოლოდ, იბერების მონათესავე სკვითებს, რომელთაც სამხრეთელი იბერიელების დასახმარებლად მრავალათეულათასიანი ჯარი გადმოყავდათ, არამედ იბერიელებად წოდებულ სვანებსაც, რომელნიც დასავლეთ საქართველოს გარდა ჩრდილო კავკასიაშიც ცხოვრობდნენ, რომ მათ „საჭიროების უამს გამოჰყავთ 200 000-კაციანი ლაშქარი“. ეს გვაფიქრებინებს, რომ ჩრდილო კავკასიის დიდი ნაწილი სვანებით იყო დასახლებული, რადგანც 200 000 კაციანი ლაშქრის მოკრება დასავლეთ საქართველოში ალბათ შეუძლებელი იყო ტერიტორიის სიმცირის გამო.

მართლაც, ჩრდილო კავკასია, როგორც ქართული წყაროების, ისე სტრაბონის ცნობით, იბერთა თანამეტომე მოსახლეობით იყო დასახლებული.

სტრაბონის ცნობით, სვანებს ჰყავთ ბასილევსი და 300 მამაკაცისგან შემდგარი საბჭო; საჭიროების უამს გამოჰყავთ 200 000 - კაციანი ლაშქარი. მათი საცხოვრისი ძალზე ვრცელი რეგიონი იყო და ის მოიცავდა კავკასიის ორივე ფერდზე (ჩრდილო და სამხრეთ კავკასიაში) დიდ ტერიტორიებს, რომელიც ძალზე დაემცრო ჩრდილო კავკასიაში თემურ ლენგის გამანადგურებელი ლაშქრობის შემდეგ.

სტრაბონის ცნობას სვანების შესახებ ეთანადება მენანდრეს (ახ.წ VI ს) ცნობა: სვანები „ერთი იმ ტომთაგანია, რომელიც კავკასიის გარშემო ცხოვრობს, ყავს მთავარი და ამ ქვეყანაზე სკვითები გადიან“ (გეორგიკა, ტომი III, გვ. 221).

მენანდრე მიუთითებს იმიერ კავკასიაში სვანების ცხოვრების შესახებ.

სტრაბონის ზოგიერთი წყარო სვანებს იბერიელებს უწოდებდა,

სტრაბონს კი წყაროებად გამოყენებული ჰყავდა იქამდე ცნობილი გეოგრაფოსები და ავტორები, მათგან ზოგიერთი, როგორც აღინიშნა, სვანებს იბერიელებს უწოდებდა, ანუ იბერიელი ხალხის ერთ-ერთ ჯგუფად მიიჩნევდა, ამიტომაც სტრაბონი წერდა სვანების შესახებ, „ზოგიერთები მათ ასევე უწოდებენ იბერიელებს“ „...Некоторые называют их также иберийцами“ (Страбон, География, М., 1964, стр. 473-474).

მე-17 საუკუნეშიც კი, როცა ჩრდილოკავკასიელ სვანთა და, საერთოდ, იქაურ ქართველთა ერთი ნაწილი უკვე გამუსულმანებული იყო და მათი საცხოვრებელი არეალი შემცირებული იყო, მაინც, სხვადასხვა, მათ შორის სამეგრელოში მიმავალი რუსი ელჩების აღწერით, სვანების (სონების, მშვანების) ერთი ნაწილის საცხოვრისი მოიცავდა ჩრდილო კავკასიის რეგიონებს ბაქსანს, ჩეგემს, იაღბუჯის მიმდებარე კალთებს, ყუბანის სათავეებს, არხიზ-ზელენჯუკამდე.

ჩრდილო კავკასიის სამხრეთ-დასავლეთი მხარე სვანეთის ნაწილს წარმოადგენდა, საიდანაც წმ. მოციქული მეზობლად მდებარე ალანიაში გადასულა.

მიუხედავად უამთა ცვლისა, რაც საქართველომ დაკარგა ჩრდილო კავკასიის რეგიონები, მაინც, ამჟამადაც კი საქართველოს სახელმწიფო ყაზბეგის, თუშეთისა და ხევსურეთის რეგიონების სახით კვლავ მოიცავს ჩრდილო კავკასიის ერთ ნაწილს.

იგულისხმება, რომ ქართველთა ტომები კიდევ უფრო დიდ არეებს მოიცავდნენ ჩრდილო კავკასიაში მოციქულთა ეპოქაში და ქრისტიანობის გავრცელების საუკუნეებში.

მაგალითად, ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრები დვალეები, საეკლესიო თვალსაზრისით, ქართულენოვნი ტომი იყო პირველ ათასწლეულშივე, რადგანაც დვალი კალიგრაფები, მწიგნობრები და წმიდანები საქართველოს კა-

ლესიაში პირველ ათასწლეულშივე მოღვაწეობდნენ, დვალეთი კი ახლანდელი ჩრდილო ოსეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო.

დვალეები და, ასევე ინგუშთა წინაპრები, მათი მეზობელი ხალხები, დაღესტნელებთან ერთად საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდნენ, მის მრევლს ქმნიდნენ, შესაბამისად, ჩრდილო კავკასია საქართველოს ეკლესიის სამწყსოს ერთ-ერთ ბუნებით ნაწილს შეადგენდა, არეალს საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციისა, რასაც არაბეთში, სინას მთის მონასტერში დაცული ქართული საისტორიო წყარო უჩვენებს, როცა ის ახსენებს ხუნძელ, ანუ დაღესტნელ კათალიკოს ოქროპირს, რომელიც ქართული ეკლესიის ერთ-ერთი უმაღლესი იერარქი იყო. მისი სამრევლო, ჩანს, დაღესტანთან ერთად ასევე მოიცავდა ჩეჩნეთ-ინგუშეთსა და კავკასიის წინა რეგიონს თანამედროვე საინგილოდან ვიდრე შემახამდე.

დაღესტანსა და ჩეჩნეთ-ინგუშეთში ქართული ეკლესიის იურისდიქციას მიუთითებს შესანიშნავი ისტორიული წყარო, ე.წ. მაღალაშვილისეული სახარების მინაწერი. წყაროში აღწერილია თვთმხილველის მიერ, თუ როგორ მოიხილა საქართველოს პატრიარქმა ექვთიმემ დაღესტანსა და ჩეჩნეთ-ინგუშეთში, ასევე აღმოსავლეთ კახეთსა და ჰერეთში თავისი სამწყსო, აკურთხა ეკლესიები, დაბრუნების შემდეგ კი ბრძანება გასცა ამ რეგიონის, ანუ დაღესტან-ჩეჩნეთ-ინგუშეთში მოქმედი შვიდი ქართული სასულიერო სასწავლებლისათვის საგანგებოდ გადაწერილი ქართულნოვანი სახარებები დაერიგებინათ. დაღესტანის ქრისტიანობის შესახებ წერს ასევე არაბული წყაროები დერბენდ ნამე და ირხანის ისტორია.

სტრაბონის ინფორმაციით, იბერები დომინანტები იყვნენ კავკასიაში, რადგანაც მათ შეეძლოთ ჩრდილოკავ-

კასიელთა ლაშქრის გამოყვანა თავისი საჭიროებისათვის, მათ შეეძლოთ სკვითებისა და სარმატების ჯარის მცირე აზიისაკენ მიმართვა, თანაც მრავალათასიანი მეომრებისა, ანუ ისინი საერთოკავკასიური სახლის ჰეგემონები იყვნენ, მეორე საკითხია, რომ მთიელი იბერები ენათესავებოდნენ, ანუ გენეტიკური მონათესავენი იყვნენ ჩრდილოკავკასიელებისა.

ჩრდილო კავკასიის ქართველურ ტომთა ძლიერება ერთგვარად დაასუსტეს ბიზანტიელთა მოკავშირე ალანებმა მე-6 საუკუნის შემდგომ, ხოლო მე-8, მე-9 საუკუნეებში ჩრდილო კავკასიის ზღვისპირეთში ხაზარების მიერ ალანების შევიწროების გამო კვლავ გაძლიერდნენ ქართული ტომები. ეს მხარეები ხაზართა ხელშეწყობით კვლავ ქართული ტომების ხელში აღმოჩნდა. აქაურებს აფხაზები უწოდეს. სიტყვა „აფხაზი“ („ა-ფ-ხაზ“) ხაზარების ხელდებული ქვეყნის ქართველებს უნდა ნიშნავდეს, შესაძლოა სახელი „აფხაზი“ სიტყვა „ხაზარი-საგან“ მომდინარეობდეს (სიტყვები „აფხაზი“ და „ხაზარი“ („ხაზ-არ“) ეტიმოლოგიურად ერთმანეთთან უნდა იყოს დაკავშირებული, ორივე სიტყვის ძირი-ფუძე უნდა იყოს „ხაზ“, ანუ ხაზარეთი), რადგანაც, იმჟამად არაბები ხაზარების მიერ ხელდებულ მიწაწყალს, სადაც შემდგომ აფხაზეთი ფორმირდა, ყუბანიდან ვიდრე კლისურამდე, ჩანს, ხაზარეთს უწოდებდნენ.

მაგალითად, მურვან ერუს მეისტორიეს თხრობით, როცა მან მარცხი განიცადა ხაზარეთში შესვლისას, ისეთი ტალახი იყო იმ ქვეყანაში, რომ იძულებულნი გახდნენ ცხენებისათვის ტალახიანი კუდები დაეჭრათ. იგივეს წერს ქართლის ცხოვრება – როცა არაბთა ჯარმა ქართლის მეფე მირისა და მისი ძმის არჩილის დეენისას გადალახა სასაზღვრო მდინარე კლისურა, შევიდა ხაზართა ხელდებულ აფხაზეთში, მარცხი განიცადა და უკან დაბრუნდა სამეგრელოს გზით, სადაც დიდტალახიანობის გამო არაბები იძუ-

ლებული გახდნენ ცხენებისათვის კუდები დაეჭრათ. ცნობათა მსგავსება მიგვანიშნებს, რომ ქართული აფხაზეთი ამ დროის არაბების მიერ ხაზარეთად იწოდებოდა. რაც შეეხება კავკასიის ალანებს – ხაზართა გამო შევიწროებული ალანების ერთი ჯგუფი ანაკოფიის მთიანეთში და ჩრდილო კავკასიის მთიანეთში გაძლიერდა. როგორც ითქვა, ალანების უფრო დიდი ნაწილი კი დონ-დნეპრისპირეთში ცხოვრობდა.

კავკასიის მთის ალანებს დონისპირეთის ალანებისაგან აშორებდა ხაზარების მიერ ხელდებული ჩრდილო კავკასია. კავკასიის ალანია ქართულ საეკლესიო იურისდიქციაში შედიოდა, დონისპირეთის ვრცელი ალანია კი კონსტანტინოპოლისა, სადაც მან ალანის ეპარქია დაარსა.

ვახუშტის ცნობით, აფხაზთა ერისთავი თავდაპირველად (ჩანს, მე-7 საუკუნესათვის). ფლობდა ტერიტორიას ანაკოფიიდან ყუბანამდე („ხაზარეთის მდინარემდე“) – ანუ იმჟამინდელი ხაზარეთის ერთ ნაწილს.

ქართული წყაროების ცნობას, რომ დასავლეთ საქართველო შედიოდა ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში ეთანადება სტრაბონის ცნობა „შუა იბერიის“ შესახებ.

სტრაბონი იბერიის შესახებ წერდა – „ეს ქვეყანა ყოველმხრივ შემოფარგლულია კავკასიის მთებით, მათგან, სამხრეთის მიმართულებით მოემართებიან იბერიაში გამავალი ქედები. ისინი მიდიან არმენიამდე და კოლხიდან. იბერიის შუაგულშია მდინარეებით მორწყული დაბლობი. მათგან ყველაზე დიდი ამტკვარი. «Страна эта о то всюду окружена Кавказским игорами, ибо кюгу... выступают богатые растительностью отроги Кавказа, охватывая всю Иберию и доходя до Армении и Колхиды, а **всередине** находится равнина, орошаемая реками, из которых самая большая Кир» (Страбон, XI, 3, 2).

იბერიის შუგულში მდებარე რომელი დაბლობი იგულისხმება სტრაბონის

მიერ?, რომელ დაბლობს უწოდებს ის იბერიის შუგულში (всередине) მდებარეს?

ესაა შიდა ქართლის დაბლობი, რომელიც მოიცავდა თანამედროვე ხაშურის, ქარელის, გორის, კასპისა და მცხეთის რაიონებს, რომელიც შემოსაზღვრულია კავკასიის მთავარ ქედთან გამომავალი ლიხისა და ქართლ-საგურამოს ქედებით.

ეს დაბლობი შუა იბერიაში მდებარეობდა სტრაბონის სიტყვით, ამ ცნობის საგანგებო ხაზგასმა მნიშვნელოვანია, რადგანაც ამჟამად, არასწორად იბერიად მხოლოდ ამ ტერიტორიას მიიჩნევენ. სტრაბონის ამ ცნობით კი ეს დაბლობი შუა იბერიაში მდებარეობდა.

თუ ეს დაბლობი შუა იბერიაში მდებარეობდა, ის წარმოადგენდა იბერიის ცენტრალურ ნაწილს, ამიტომაც ლაისმის კითხვა სად მდებარეობდა იბერიის სხვა ნაწილები? რომელ ოლქს ერქვა დასავლეთ იბერია ან და აღმოსავლეთ იბერია? უნდა ვიფიქროთ, რომ შუა იბერიის ვრცელი დაბლობის დასავლეთით მდებარე მიწა-წყალს, რომელსაც ჩვენ დასავლეთ საქართველოს ვუწოდებთ, სტრაბონის ეპოქაში „დასავლეთ იბერიას“ უწოდებდნენ, ხოლო ამ დაბლობის აღმოსავლეთით მდებარე მიწა-წყალს (ანუ კახეთს) – „აღმოსავლეთ იბერიას“, შესაბამისად არსებობდა სამხრეთი და ჩრდილო იბერიაც, სწორედ მათთან მიმართებაში მდებარეობდა ეს დაბლობი შუა იბერიაში ანუ „всередине“.

ამ ფაქტს ადასტურებს ქართული წყაროებიც – მაგალითად, „ქართლის ცხოვრება“ დასავლეთ საქართველოს მიიჩნევს იბერიის დასავლეთ ნაწილად და ასევე მუდამ დაბეჯითებით მიუთითებს, რომ ქართლის სამეფოს დასავლეთი საზღვარი გადიოდა მდ. ეგრისწყალზე მეფე ფარნავაზიდან ვახტანგორგასლამდე, შემდეგ კი მდ. კლისურაზე.

ქართული წყაროები, სტრაბონის „შუა იბერიას“ უწოდებს „შიდა ქართლს“, სასპასპეტოს.

თუკი კავკასიის მთავარი ქედიდან გამოსული და სამხრეთით მიმართული მთებით (ლიხისა და საგურამოს ქედებით) შემოსარტყელი ვაკე იყო იბერიის შუაგული (всередине), მაშინ იბერიის აღმოსავლეთი და დასავლეთი ნაწილებიც მისი თანაფარდი უნდა ყოფილიყო. ლიხის ქედიდან საგურამომდე დაახლოებით 150 – 200 კმ-ია, მისი თანაფარდი სიგრძის უნდა ყოფილიყო იბერიის დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილები, ანუ დასავლეთ საქართველო (ლიხის მთიდან ეგრის-წყლამდე) და კახეთი (საგურამოს ქედიდან ცროლის მთამდე). ამ მხრივ სტრაბონისა და ქართული წყაროების ცნობები იდენტურია.

სტრაბონიდან ათასი წლის შემდეგ იოანე ცეცე ჩრდილო კავკასიის რეგიონის მოსახლეობას ერთ გენეტიკას აკუთვნებდა. ის წერდა, რომ იბერები და აბაზგები, ასევე ალანები – ერთი გვარის ანუ ერთი გენეტიკის ხალხია. «иберъи, абазги и алани одного рода» (გეორგიკა, 1967, ტ. VII, 22-26). ეთნიკური ერთგვაროვნების გამო, როგორც ითქვა, საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში იყო მოქცეული ჩრდილო კავკასიის, აფხაზეთ-სვანეთ-დვალეთისა და დაღესტნის ეკლესიები, სადაც საეკლესიო კულტურა, მწიგნობრობა, არქიტექტურა და წირვა-ლოცვა ქართულენოვანი იყო.

3. მილერი ჩრდილოკავკასიელ მთიელთა წარმოშობის შესახებ

რუსეთის ცნობილი მეცნიერი და კავკასიის ხალხთა ისტორიის მკვლევარი ვ. მილერი აღნიშნავდა, რომ თავდაპირველად ჩრდილო კავკასია დასახლებული იყო ადგილობრივი, კავკასიური მოსახლეობით, ხოლო შემდგომ, განსაკუთრებით თემურ ლენგის დროდან, შეიცვალა ჩრდილო კავკასიელთა ეთნიკური სახე, კერძოდ აქ ჩასახლდნენ სტეპების მომთაბარეები, რომელთაც დაიმორჩილეს ადგილობრივი მოსახლეობა, მოახდინეს მათი ასიმილაცია და ამით საფუძველი დაედო ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ამჟამინდელ სახეს. ვ. მილერი წერს, რომ ჩრდილოკავკასიის ყველა მთიელი ხალხის წინაპრები თავდაპირველად ჩრდილო კავკასიის ველებზე ნახევრად სამომთაბარეო ცხოვრებას ეწეოდნენ და შემდეგ შევიდნენ ისინი კავკასიის მთებში, სადაც დამკვიდრდნენ (Миллер В.Ф. Осетинские этюды. М., 1881).

„По мнению В. Миллера, в горы осетин загнали полчища Чингис-хана в первой четверти XIII века. Никаких памятников архитектуры наравнине осетины не оставили. Это характерная черта всех полукочевых племен Северного Кавказа. **А было их за долгую историю Великого переселения народов на Кавказе не сметное множество, в том числе и предки всех ныне шнихгорцев**“. Миллер В.Ф. Осетинские этюды. М., 1881. В. Кузьмин, фото автора «Стена обители святой и башен странные вершины» <http://www.nasledierus.ru/podshivka/9714.php?begin=51>

ჩრდილო კავკასიაში ხალხთა დიდი გადასახლების ეპოქაში, ვ. მილერის თვალსაზრისით, გაიარა ნახევრად მომთაბარე ტომების ურიცხვმა რაოდენობამ, მათ შორის ყველა ამჟამინდელი ჩრდილოკავკასიელი მთიელების წინაპრებმაც.

ვ. მილერი თავისი კვლევებით მივიდა დასკვნამდე, რომ ყველა ჩრდილოკავკასიური ტომის წინაპარი თავ-

დაპირველად ჩრდილო კავკასიის ველებსა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ რუსეთში ნახევრად მომთაბარეულ ცხოვრებას ეწეოდა და შემდეგ შევიდნენ კავკასიის მთებში, სადაც დამკვიდრდნენ (А было их задолгую историю Великого переселения народов на Кавказе несметное множество, в том числе и предки всех ныне шнихгорцев).

მათ შორისა სახელებს ვ. მილერი ოსების წინაპრებსაც. ისინი, მისი აზრით, თავდაპირველად ირანის ჩრდილოეთით ცხოვრობდნენ, აქედან შუა აზიის გზით გადავიდნენ სამხრეთ რუსეთისა და ჩრდილო კავკასიის ვაკეებზე. ოსების წინაპრები ეწეოდნენ ნახევრად სამომთაბარეო ცხოვრებას, და შემდეგ ისინი მე-13 ს-ში კავკასიის მთებში შერეკაჩინგის ხანის ლაშქარმა (По мнению В. Миллера, в горы осетин загнали полчища Чингис-хана в первой четверти XIII века).

ველებზე ცხოვრებისას ოსებს არავითარი არქიტექტურის ძეგლი არ დაუტოვებიათ. ესაა დამახასიათებელი ნიშანი ყველა ნახევრად მომთაბარე ტომისა. (Никаких памятников архитектуры наравнине осетины неоставили. Это характерная черта всех полукочевых племен Северного Кавказа Миллер В.Ф. Осетинские этюды. М., 1881).

ველების (სტეპების) მომთაბარეებს კავკასიის მთებში შესვლისას ადგილზე დახვდათ ძველი კავკასიელი, ქრისტიანი მთიელები, ისინი ხანგრძლივი ბრძოლების შემდეგ დაამარცხეს, ამოხოცეს და მათი საცხოვრისი დაიჭირეს, გადარჩენილი მთიელები კი დაიმორჩილეს.

მსგავსადვე ხდებოდა ჩრდილო კავკასიის სხვა რეგიონებში, სადაც ველებიდან ავიდნენ სტეპების მომთაბარეები, დაიმორჩილეს ადგილობრივი კავკასიელები და გაბატონდნენ. ამის შედეგად ჩრდილო კავკასიის თითქმის ყველა ხევში ჩამოყალიბდა საზოგადოებები, რომელიც ორი ფენისაგან შედგებოდა – ზედა ფენა იყო გამარჯვებული სტეპებიდან მოსულებისა,

ხოლო ქვედა ფენა იყო ქრისტიანი ადგილობრივი მოსახლეობა, რომელიც ასიმილირდა შემოსულებში და ჩამოყალიბდა ახალი ტიპის კავკასიური ტომები (თემები). სარწმუნოებრივად კი მოხდა დაკნინება ქრისტიანული სარწმუნოებისა, მისი ძალზე დასუსტება, რადგანაც ზედა ფენას არ გააჩნდა ძველი ქრისტიანული ტრადიცია, ქვედა ფენა კი ივიწყებდა წინაპრების ქრისტიანულ სარწმუნოებას.

ყველაფერი ეს, ანუ სტეპების ნახევარმომთაბარე ტომების შესვლა და დამკვიდრება კავკასიის მთებში, ვ. მილერის სიტყვით, ხდებოდა მონღოლთა შემოსევების, განსაკუთრებით კი თემურ ლენგის შემდეგ.

ამავე მოსაზრებისა იყო ვახუშტი ბატონიშვილი. მის დროს, მე-18 საუკუნის დასაწყისში, ოსურ თემებში ჯერ კიდევ არსებობდა დაბალი დვალური ფენა და დვალეები ჯერ კიდევ საკუთარ, დვალურ, ენაზე საუბრობდნენ.

მისი ცნობით, ოსები კავკასიაში ჩრდილოეთიდან მოვიდნენ და მათ კავკასიის მთებში დვალეების ქვეყანა დაიპყრეს, ამის შედეგად დვალეები დაბალ ფენად იქცა. იქამდე დვალეები საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდნენ ნიქოზელი ეპისკოპოსის სამწყსოში.

დვალეები ქართული ხელნაწერების გადამწერები, საეკლესიო მოღვაწეები და, მათ შორის, ეკლესიის წმიდანებიც იყვნენ, მაგალითად, ნიკოლოზ დვალის, დვალეთის სოფელ წვიდან ქრისტიანობას იცავდა დამასკო-ბაღდადში და იერუსალიმში, ამ დროისათვის ოსები ჯერ კიდევ არ იყვნენ დამკვიდრებული მის ქვეყანაში, შესაბამისად, ქრისტიანობას დვალეთში დიდი სიყვარული ჰქონდა, დედამისმა ჯერ კიდევ მის დაბადებამდე შეწირა ის ღმერთს, ამიტომაც პატარაობიდანვე ქართულ საეკლესიო წიაღში იზრდებოდა,

დვალეთში ოსების გაბატონების შემდეგ იქამდე წარმართი ოსები თანდათან გაეცნენ ქრისტიანობას, ამ ორი ეთნოსის ურთიერთშერევით, ანუ

ოსებში დვალეების ასიმილირებით ჩამოყალიბდა უკვე კავკასიური სახის ახალი ოსური ეთნოსი. ოსურ ენაში გაჩნდა სიტყვა „ჯვარი“, ეს სიტყვა მათ უნდა მიეღოთ დვალეებისაგან, რომელიც ჯვრის უძველეს თაყვანისმცემელთაგან.

ვ. მილერის სიტყვით – ოსები „ძუარს“ (ჯუარს) უწოდებდნენ ყოველგვარ სარწმუნოებრივ სიწმინდეს. ვ. მილერი წერდა – „ხანდახან ძუარი არის ძველი ეკლესია ან სამლოცველო, რომელიც დროთა ვითარებაში წარმართულ ადგილად იქცა, ხანდახან მთის ქვაბული, ტვერი, ხე, ქვა, მაგრამ განსაკუთრებული დიდება ჰქონდა ქრისტიანულ ეკლესიას (მის ნანგრევებს. ყველაზე სახელოვანი ძუარებია რეკომი და მიქალიგარბიტა მდინარე წვიღონის ველზე“ (В.Ф. Миллер Осетинские этюды. М., 1881).

როგორც აღვნიშნეთ, სოფელი წვიღონი და წვის თემი იყო სამშობლო ქართული ეკლესიის წმიდანის ნიკოლოზ დვალისა, ეს ხეობა სავსე იყო ქრისტიანული სიწმიდეებით, აღნიშნული მიქალიგარბიტა, ცხადია ყოფილი ქართული მიქელ-გაბრიელ მთავარანგელოზთა ქართული ტაძარია, რომლის პატივისცემა კიდევ ჰქონდათ გაწარმართებულ დვალეებს, ანუ გაქრისტიანებულ ოსებს.

მილერი აღნიშნავს, რომ წვის ეკლესია წმ. ნიკოლოზ სასწაულმოქმედის სახელზე იყო აგებული, ეტიმოლოგია მისი სახელის კი უჩვენებს, რომ ის მიქელ-გაბრიელ მთავარანგელოზთა სახელზე იყო აგებული, მაგრამ, ჩანს, აქ პატივს ცემდნენ წმ. ნიკოლოზს, ალბათ, წმ. ნიკოლოზ დვალის მოსახსენებლად, წმ. ნიკოლოზისადმი ადგილობრივთა პატივისცემა შეუქმნევია ვ. მილერს, რომელმაც მოიარა ეს ადგილები.

ვ. მილერი მიიჩნევს, რომ რეკომის ჯვარი (სამლოცველო), შესაძლოა, აიგო აქ ქართველების გავლენისას, ძველ მოგზაურებს აქ შეუნიშნავთ ხარი ქართული წარწერით, გიორგი ბაგრატიონის სახელით. ადგილობრივი

გადმოცემები, ვ. მილერის სიტყვით, მიუთითებენ, რომ რეკომთან არსებობდა ქართული მონასტერი და ამასთანავე აულ ცეის (ყოფილი სოფელ წვის) რამდენიმე ოჯახი წარმოშობილი ყოფილა ქართველი საულიერო პირებისაგან, ანუ, ისინი თავიანთ წინაპრებად ქართველ საულიერო პირებს ასახელებდნენ (Есть основание думать, что Рекомская часовня была построена вв времена влияния Грузиина Осетию. Прежние путешественники указывали близ входа колокол с грузинской надписью, будто бы гласившею, что колокол принесен в дарсвятому отцу Осетинской и Дигорской страны Георгием Багратионом. Местные предания упоминают осуществовании грузинского монастыря в Рекоме и производят несколько семейств вауле Цейот грузинского духовенства).

ვ. მილერის სიტყვით, ოსეთ-ყაბარდოს საზღვარზე თათარ-ტუპის მთაზე მდგარა „ძუარი“, ასევეა უღვალათის სასაფლაოზე ქვის ეკლესია, საცხოვრებელი კელიებით, სახელით „შვიდი-ძუარი“. ძივგისში ძველი მონასტრის ნანგრევებია, ისინი განეკუთვნებიან მე-11, მე-14, ან მე-15 საუკუნეებს – წერს ის (Миллер В.Ф. Осетинские этюды. М., 1881).

ამ საუკუნეებში ოსები ჯერ კიდევ არ იყვნენ გაბატონებული დვალეთში.

აღსანიშნავია რომ ქართული სიტყვა ჯვარი შესულია არა მხოლოდ ოსურ ენაში, არამედ ჩრდილოკავკასიელ, ხალხთა თითქმის ყველა ენაში, მაგალითად, როგორც აღვნიშნეთ, ოსურში ჯვარი – „ძუარი“ (ძველქართულად ჯვარს – ჯუარი ერქვა, აქედან ძუარი), ასევე ჩერქეზებში „ჯორ“ (ჯვარი), ყაბარდოელებში „ზორ“ (ჯვარი), ბალყარელებში – „ზორ“ (ჯვარი), აფხაზებში (აფსუებში) – „აძარ-ჯუარ“, ინგუშებში – „ძხარგ“ (ჯვარი) («Дзуар», – ოსებში, уабхазов – это «адзар-джьюар», учеркесов – это «джор», укабардинцев – это «дзор», убалкарцев - «зор», уингушей – это «дзхарг»ит. Д).

ასევე ამ ენებში შესულია სხვა ქართული საეკლესიო ტერმინები, მაგალითად, სიტყვა „ხუცესისაგან“ წარმოქმნილი ადგილობრივი რელიგიური სახელები (ხუცავი – „ღმერთი“ – ოსურში, და სხვა). ფაქტი იმისა, რომ ქართული რელიგიური ტერმინოლოგია (მაგალითად აღნიშნული სიტყვა – ჯვარი) ქართულისაგან მიღებული აქვთ-ჩერქეზებს, ბალყარელებს, ოსებს, აფხაზებს (აფსუებს), ინგუშებს და სხვა. კიდევ ერთ-ერთ დამადასტურებელ ფაქტად უნდა მივიჩნიოთ იმისა, რომ ჩრდილო კავკასია ჩერქეზეთის ჩათვლით საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა მონღოლებამდე და თემურამდე, აქაური მკვიდრებისაგან კი შეითვისეს იქ გაბატონებულმა ყოფილმა მომთაბარეებმა, რომელნიც მკვიდრებად იქცნენ.

ზოგიერთი ქართული ტიპის დიდი ზომის ქვის ჯვრები დღემდეა შემორჩენილი ჩრდილო კავკასიაში, ასეთი ჯვრები საქართველოში ტრადიციული იყო უკვე მე-4, მე-5 საუკუნეებიდან.

ე.წ. ლათინური ჯვარი, სინამდვილეში ქართული ჯვარი ე.წ. სამხრეთ ოსეთში ს. კობეთი, სოფელს აქვს ქართული დაბოლოება – ეთ.

надущельем реки Джоджора, уселения Кобет в Южной Осетии, местечко-поляна Морax.

სავარაუდოდ, ესაა ადგილობრივი მფლობელ – თავად ჯაფარიძეთა ჯვარი. ჯაფარიძეები აქედან გააძევეს შემოსულმა გაოსებულმა დვალებმა, თავადი ჯაფარიძე აკუწეს, როგორც ხალხური ლექსი გადმოცემს.

მიმოხილვა თეიმურაზ ბატონიშვილის წიგნისა –

„ისტორია დაწყობიბან ივერიისა, ესე იგი ბიორბიისა, რომელ არს სრულიად საქართველოსა, მინილი საქართველოს მეთაფამეთს მფვის ბიორბის კის თეიმურაზისაგან, სანკტა-მთარბურბის სტამბასა შინა სამეცნიერო აკადემიისა, 1848 წელსა“

თეიმურაზ ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) ძე გიორგი მე-12-ისა, იყო თავისი დროის ცნობილი მწერალი და მეცნიერი. მისი სახელოვანი ნაშრომი აღნიშნული წიგნი საქართველოს ისტორიისა.

თეიმურაზის მთელი ნაშრომი არის კვლევა დამტკიცება იმისა, რომ ისტორიულად მთელი კავკასია, მისი ჩრდილო და სამხრეთი ნაწილი, კასპიის ზღვიდან შავზღვამდე ისტორიული საქართველოა, რომ ყველა მისი ერთეული შეადგენდა ერთ სამეფოსა და ერთ ქვეყანას, ის წერს – „ესე ყოველნი ნათესაობანი, სამეფონი და სამთავრონი არიან ერთი ქვეყანა და ერთი სახელმწიფო“ (გვ.24).

მისი სიტყვით - „იმერთა, კახთა, მესხთა, მეგრელთა, აფხაზთა, კავკასთა, ლეკთა და სრულიად ... ყოველსა მას ქვეყანასა ეწოდა „საქართველო“ - კასპიის ზღვიდან შავს ზღვამდე“ (გვ. 26)

ის წერს, რომ ერთ დროს საქართველოს ჩრდილო საზღვარი იყო ქვეყანა „მცირე თათარია“. ის წერს - საქართველოს ჩრდილო საზღვარი „რუსეთი და მცირე თათარია“ (გვ.27). „მცირე თათარია“ იყო მე-18 საუკუნეში ცნობილი რეგიონი, რომლის რუკა დაამზადებინა იმპერატრიცა ეკატერინემ. მცირე თათარია მოიცავდა თანამედროვე სამხრეთ უკრაინას და მიმდებარე სამხრეთ რუსეთს დნესტრსა და დონს შორის, მისი საზღვარი აღწევდა შავ და აზოვის ზღვებამდე,

თეიმურაზის აზრით აზოვის ზღვასთან საქართველოს მცირე თათარია ესაზღვრებოდა. აქედან გამომდინარე საქართველოს ისტორიული საზღვარი, თეიმურაზის სიტყვით, აღწევდა მდ. დონამდე და აზოვის ზღვამდე.

მისი სიტყვით, ორ, კასპიისა და შავზღვას შუა მცხოვრები ხალხის ენა იყო ქართული, როგორც ჩრდილო, ისე სამხრეთ კავკასიაში, ამ მოსაზრების დასასაბუთებლად მას უამრავი ფაქტი მოყავს. კავკასიის „ყოველნი ერნი მომძრას იყვნეს ივერიულად, ესე იგი ქართულად, ზარახვითვე ამ გვართა, რომლითაცა ვმეტყველებთ აწ“ (გვ.34).

რით ამტკიცებს თეიმურაზ ბატონიშვილი, რომ ქართული ენა კავკასიის ხალხთა თავდაპირველი ენა იყო?

ამას ამტკიცებს სხვადასხვა მასალითა და პირადი დაკვირვებით, იმ ფაქტით, რომ თვით ამ ხალხთა წარმომადგენლები, მაღალი წოდება თუ დაბალი, ასაკის მიუხედავად, ამტკიცებდა, რომ მათი თავდაპირველი ენა იყო ქართული.

ის წერს - „თუ სადმე ჰკითხო მდაბიოსაცა ვისსამე დღეს სხვითა ენითა მოლაპარაკესა, აფხაზთა, ოგსთა, ლეკთა და სხვათაცა კავკასიასა შინა მოსახლეთა (გინა სხვათა ადგილთა შინა ივერიისა ერთაგანსა), მყის მოგითხრობენ იგინი, რომელ წინაპარნი ჩვენნი მომზრას იყვნეს ქართულისა ენისა და წინაპართა ჩვენთა ენა ქართული არს“ (გვ.35).

მისი აზრით, არა ყველა ტომი იყო ოდესღაც ქართულენოვანი, არამედ მხოლოდ „ივერიის ერთაგანი“, ანუ იბერიული წარმოშობის კავკასიური ტომები. თეიმურაზის ეს თეორია ეთანადება ამჟამინდელ ე. წ. იბერიულ-კავკასიური ენების მქონე ხალხთა თეორიას.

თეიმურაზის დროს ქართული ენა გარვეულწილად ჯერ კიდევ იყო გავრცელებული აფხაზთა, ოსთა, ლეკთა და სხვა კავკასიელთა შორის,

ამიტომ ის სვამს კითხვას - თუ კი ჩრდილო კავკასიელთა წინაპრები არ იყო ქართველენოვანი ხალხი, როგორ მოხდა, რომ მრავალი კატაკლიზმებისა და შემოსევების მიუხედავად, მათმა ნაწილმა კიდევ იცის ქართული ენა?, რატომ არ გაქრა ქართული ენის ცოდნა ომებისა და კატაკლიზმების მიუხედავად ჩრდილო და სამხრეთ კავკასიელ ხალხთა შორის?

ის წერს - „ვითარ შესაძლებელ იყო ესოდენ სიყვარული ნათესაობათა მიერ მისთა ენის მის, რომელ ესოდენთა ნათესავთა და პირთა მათ შორის შემოსეულთა და სხვათა ჟამთა ცვლილებაგან ვერა აღხოცეს ქართული?“ (გვ.35).

ბატონიშვილი წერს, რომ მიუხედავად უცხო ეთნოსის შერევისა, თუ კითხავ აფხაზს, ოსს, ლეკს ან სხვა რომელიმე მეზობელი ტომის შვილს, ისინი სწრაფად გეტყვიან, რომ ჩვენი წინაპრები ქართულენოვანნი იყვნენ და ჩვენი წინაპრის ენა არის ქართული (გვ.31).

მას მიაჩნია, რომ ქართული ენის ასე თუ ისე ცოდნა კავკასიელთა მიერ დადესტნიდან აფხაზეთამდე, ოსეთის ჩათვლით, კავკასიელი ხალხების თავდაპირველი ქართულენოვნების დასტურია. თეიმურაზ ბაგრატიონი ამას წერდა მე-19 ს. დასაწყისში.

ჩანს, იმ დროის აფხაზები, ოსები, ლეკები და სხვანი ფლობდნენ ინფორმაციას რომ მათი წინაპრების თავდაპირველი ენა იყო ქართულ. როგორც ჩანს, ეს ინფორმაციული ცოდნა მე-19, მე-20 სს.-ში დავიწყებულ იქნა რუსთა ბატონობის დროს. თეიმურაზის სიტყვით ჩრდილო კავკასიელები სხვადასხვა ეპოქაში დაიპყრეს სხვადასხვა ხალხებმა.

მაგალითად, ისეხება უძველეს ეპოქას, როდესაც ჩრდილოკავკასიელთა წინაპრები მთებში კი არა მთების წინა ვრცელ ველებზე ცხოვრობდნენ (ამასვე აღნიშნავდა ვ. მილერი). ამ ეპოქაში,

ველებზე ცხოვრებისას, ჩრდილო კავკასიელები ყოფილან ქართულენოვანები. შემდგომ კი, როდესაც მათ შემოესივნენ უცხოელი დამპყრობლები, ისინი ველებიდან შესულან კავკასიის მთებში და თანდათან დაუვიწყებიათ ცოდნა ქართული ენისა, მაგრამ მათ, თეიმურაზის დროს, როგორც ითქვა, ჯერ კიდევ ჰქონიათ ინფორმაცია თავიანთი წინაპრების ქართულენოვნების შესახებ.

თეიმურაზი წერს - „პირველად სრულიად აფხაზნი მომზმას იყვნეს ქართულსა, და მერმე, სხვათა და სხვათა ერთა მიერ, მათ შორის აღრეულთა ... შერივნეს ენანი მათნი. აფხაზნი ქართულისა ც ენისა მოლაპარაკე იყვნეს და წიგნსა ქართულსა ხმარობდეს, ხოლო შემდგომად დაივიწყეს ქართული და მცირედთადა მათგანთა უწყიან ქართული და მათ შორის მყოფთა წარჩინებულთა და თავადთა სახლთა უწყიან, და ქართულადვე ლაპარაკობენ, და იციან აფხაზთაცა ენა“

კავკასიელთა თავდაპირველ ერთობას და ქართულენოვნებას თეიმურაზი სხვაგანაც ეხება. ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრებ ოსების წინაპრების ენა, თეიმურაზის სიტყვით, თავდაპირველად იყო ქართული, შემდგომ მათ შეერიათ სხვა ერები ამის გამო „განირყვნა ენა მათი, და შეირია და იცვალა“.

თეიმურაზი წერს „კავკასოს იყო ძმა ქართლოსისა და ძე თარგამოსისა, ნათესავთ-მთავარი ოვსთა, არამედ უფლებასა ქვეშე ქართლოსისასა მყოფი, პირველად ოსნი ზრახვიდეს ენითა ქართულითა, ვითარცა სხვანი კავკასიის ერნი არამედ ოდეს შემოერივნეს მათ შორის სხვანი და სხვანი ნათესაობანი, განირყვნა ენა მათი და შეირია და იცვალა, და აწ არიან ოსთა შორის ნათესაობითა მრავალნი, რომელნი ქართულსაცა ენასა ლაპარაკობენ და ოსურსაცა და სხვათა უფრო მცირედთა რიცხვთა აქეთ დაივიწყებული ქართული ენა“ (გვ.11)

თეიმურაზი წერს, რომ ღიღღეები (ანუ მღ. ასას მცხოვრები ინგუშებისა და ქისტების წინაპრები) არიან ქართველები – „ესე ორნი მდინარენი გამომდინარებენ ერთისა სათავისაგან მახლობელ ადგილთა სამზღვართა თუშთა, ფშავთა, ხევსურთა და ლილილივთა ქვეყანისა, რომლისაცა ერნი არიან ქართველნივე კავკასიისა მცხოვრებთაგანი“ (გვ.14) ანუ ღიღღეები ქართველები არიან, როგორც თუშები, ფშავლები და ხევსურები.

თეიმურაზი წერს - თავდაპირველად სრულიად აფხაზების ენა იყო ქართული, და ქართულ წიგნებს ხმარობდნენ, ხოლო შემდგომ ქართული დაივიწყეს, ახლა მცირედმა მათგანმა იცის ქართული. მათში სხვადასხვა ენების შერევის გამო (ხაზარები, ჰუნები და სხვანი), შეურია მათი ენა,

სგანებმა კავკასიის მთებში მოსახლეებმა იციან და ლაპარაკობენ ქართულს, მაგრამ მათ აქეთ საკუთარი სხვა ენა. ასევე ჯიქთა და ალანთა შორისაც იციან ქართული, მაგრამ მათ შორის უფრო ცოტანი არიან ქართულად მოლაპარაკენი.

ოსები, არიან ქართლოსის ძმის კავკასიის შთამომავლები, თავდაპირველად ისინიც ქართულად მოლაპარაკეები იყვნენ - „პირველად ივინიც ქართულისა ენისა იყვნეს მოლაპარაკენი, მერმე ამათცა უძველეს ჟამთა შინა შეერივათ ენა ხაზართგან, მერმე სპარსთაგან და იტყვიან მათ შორის გერმანიელთა გადმოსახლებასაცა.. სხვათა და სხვათა ნათესავთა შეერიათ ენა“ (გვ.36). კავკასიაში შემოსულ გუთებს თეიმურაზი გერმანელებად მოიხსენიებს. თეიმურაზის მიერ მოყვანილი ფაქტები ეთანადება ვახუშტისას, რომელიც წერს, რომ მისი დროის ოსები შედგებოდნენ ორი ეთნიკური ფენისაგან, ოსეთის თავდაპირველი მოსახლენი დვალები დაიპყრეს ოსებმა და აქციეს დაბალ ფენად. ვახუშტის

დროს დვალური ენა კიდევ არსებობდა, ეს ენა თეიმურაზის მიერ იწოდება ოსების თავდაპირველ ენად, რომელსაც უწოდებს ქართულ ენას, მაშასადამე ვახუშტის მიერ ნახსენები დვალური ენა თეიმურაზის მიერ იწოდება ქართულ ენად.

თეიმურაზი და ვახუშტი XVIII და XIX ს. დასაწყისში უკეთ ფლობდნენ დვალების შესახებ ინფორმაციას, ვიდრე შემდეგი დროის მკვლევარები. ვახუშტის მიერ ნახსენები დვალური ენა თეიმურაზის მიერ იწოდება ქართულ ენად, ჩანს დვალური იყო ერთერთი მთის დიალექტი ქართული ენისა. ის ამჟამად სრულიად უკვალოდ გამქრალი მკვდარი ენაა, მაგრამ ოსური ენის ქართული დანაფენები მართლაც დვალების ქართულენოვნებას მიუთითებს.

კიდევ ერთხელ რომ გავიმეოროთ, თეიმურაზის სიტყვით „ოსების“ (გულისხმობს ოსეთის ძველ, თავდაპირველ მოსახლეობას – დვალებს) თავდაპირველი ენა იყო ქართული ენა, შემდეგ დვალებს შეერია სხვადასხვა ტომები – ხაზარები (გულისხმობს თურქულენოვან ტომებს), სპარსელები (გულისხმობს, ჩანს ირანელენოვან ტომებს), „გერმანელები“ (გულისხმობს გუთების ტომს), ამ ტომების ენებისა და დვალების (თავდაპირველი ოსების წინაპრების) ენების შერევით ჩამოყალიბდა თანამედროვე ოსური ენა. თეიმურაზი წერს, რომ მიუხედავად ამისა საქართველოში ერთმეფობის დროს ანუ საქართველოს სახელმწიფოს მთლიანობის დროს, ოსები „მოზრახ იყვნენ ივინი ქართულისა ენისა და ქრისტიანობაცა სრულად ოსთა ეპყრათ“ (გვ.36), მაგრამ ახლა მხოლოდ ნაწილობრივ აქვთ ქრისტიანული სარწმუნოებაო, თუმცა კი ოსების ქვეყანაში მრავალია „ბერძენ-ქართველთა წესის“ მქონე ქრისტიანებიო.

რას ნიშნავს „ბერძენ ქართველთა წესი?“, ეს არის ქართული მართლმადიდებლობა, („ბერძენი“ აქ ნიშნავს მართლმადიდებელს).

ჩრდილოკავკასიელთა შორისო, წერს ის, მრავალია ქართული მართლმადიდებლური სარწმუნოების მიმდევარი და ამასთანავე მრავალმა კვლავ იცის ქართული ენაო - „უწყიან მრავალთა ქართული ენა“, ქართული ენა კავკასიის მრავალი ტომის ენააო. სხვა წყაროებითაც, რუსების კავკასიაში შემოსვლისას, მე-19 ს. დასაწყისში, კავკასიის ზოგიერთ ხალხის განათლებულ ფენას, გააჩნდა ცოდნა ქართული ენისა. ის განაგრძობს - „კავკასიის მთათა შინა მცხოვრებელნი მრავალნი არიან, რომელთაცა აქვთ საკუთრად ენა ქართული და სარწმუნოებაცა ქართველთავე“.

ესე იგი მთიელთა მოხევეთა არაგვის საერისთაოსთა, ფშაველ-ფხოველთა, ხევსურთა და თუშთა ...

ხოლო ქისტნი და ღლიღვნი, რომელთაცა აწ უწოდებენ ანგუშტთა, ესენი არიან მესამზღვრენი ფშავთა, ხევსურთა და თუშთა.

მესამზღვრენი ქისტნი, ღლიღვნი და ძურძუკენი პირველ იყვნენ ქართულთა მომზრახნი, შემდგომად აღერივნეს მათ შორის ხაზარნი და სხვა და სხვა ნათესავნი, ენა მათი განირყვნა. ქისტნი, თუმცა პირველ იყვნენ ქრისტიანენი და მრავალნი ძველნი ნაშენნი ეკლესიანი არიან მათ შორის, მაგრამ შემდგომად გარდაიქცეს ივინი და იქმნეს, ვითარც ოსნი. არა თუ იქმნეს სხვისა სარწმუნოებისა, არამედ შერიეს მათ და დაივიწყეს წესი ქრისტიანობისა, დაივიწყეს ენაცა ქართული, თუმცა მცირედლა უწყიან და აქვთ ენა აღრეული, ვითარცა სხვადასხვა აწინდელთა ერთა კავკასიურთა, ხოლო ძურძუკთა და ღლიღვთა უმეტესთა ნაწილთა მათთა აქვთ მიღებული

სჯული მოჰმედისა ჩერქეზთა მახლობლობისა გამო.

ხოლო ქრისტიეთი ღლიღვნი, ძურძუკენი არიან ნაწილსა შინა კახეთისასა“ (გვ.36).

თეიმურაზის სიტყვით დაღესტნელების წინაპრები (მათ ლეკებს უწოდებს) თავდაპირველად იყვნენ ქართველენოვანი და ცხოვრობდნენ დაღესტნის ველებზე (დაბლობში), შემდეგ მათ შემოესივნენ სხვადასხვა ხალხები, ამიტომაც იძულებით ავიდნენ და დამკვიდრდნენ მთებში, მათ შორის იყვნენ ქრისტიანები „სარწმუნოებითა – ბერძენ ქართველთათა და წესით მათითა“ (გვ.36) (ანუ მართლმადიდებლური ქართული საეკლესიო წესებით, ანუ ის იყო არა სომხური ანდა ალბანური ეკლესიის სამრევლო, არამედ ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიისა, ქართულ მართლმადიდებლურ წესის „ბერძენ-ქართულს“ უწოდებს). დაღესტნელები ამ დროს ქართულ ენას ინარჩუნებდნენ და მას იცავდნენ - „სცვიდნენ ენასა ქართულსა, ვიდრე თემურ ლენგამდე, რომელმაც დაიპყრა იგინი, მიაქცივნა მრავალისა ტანჯვითა და სხვანი ლიქნითა და წყალობითა მრავლითა, დაუდგინნა არაბნი მოლანი (ესე იგი მოხმედისა სჯულისა მოძღვარნი და მასწავლებლნი) განუწესა მათ რათა ასწავლებენ ყრმათა მათთა წერილს არაბულისა, მისცა მათ ბრძანება ფიცხნი არღარა კითხვად და არცადა სწავლად ქართულისა წიგნისა და რათა არცადა ენა ქართული იზრახვიდეს მათ შორის“ (გვ.37)

თეიმურაზის ეს ცნობა დასტურდება მიღწეული ფაქტებით, მაგალითად ქართულენოვანი ჯვრების და სხვა საეკლესიო ნივთების ნამსხვრევებით, რომლებიც მკვეთრად ჩანს როგორც ასომთავრული ისე ნუსხური წარწერები. მოპოვებულია იქაურ ადგილობრივ მკვიდრთა სახელზე დამზადებული ქრისტიანული არტეფაქტები. ასეთი წარწერები ავარიის უამრავ სოფელს

თუ ნასოფლარში მოიპოვება. აქ დასტურდება უამრავი ეკლესიისა და ქრისტიანული სასაფლაოს ნაშთები, მუხეუმებში ინახება მაჰმადიანური წიგნები, რომელთა ყდებში, გამაგრების მიზნით ქართული საეკლესიო წიგნებიდან ამოხეული ფურცლებია ჩამაგრებული. ახლახანს დაახლოებით 2015 წელს დაღესტნის ტელევიზიით გადმოიცა ინფორმაცია, რომ შემთხვევით ნახეს ქვიშაში ჩაფლული ათასამდე ხელნაწერი გაქვავებული გრაგნილი, ცხადია თუ შეძლეს მათი გახსნა, უმრავლესობა იქნება ქართულენოვანი, რადგანაც ქართული ენა დაღესტნელების კულტურისა და განათლების ენა იყო.

თეიმურაზის სიტყვით ქართული ენა ლეკების ბუნებითი ენა იყო და ისინი ქრისტიანები ყოფილან თემურ-ლენგის შემოსევამდე, ლეკთა ქვეშ ის გულისხმობს მთელ დაღესტნის მოსახლეობას.

თემურ-ლენგს სასტიკი ბრძოლები დასჭირდა ქრისტიან დაღესტნელებთან დასამარცხებლად, გამარჯვების შემდეგ კი მას გამოუცია სასტიკი ბრძანება, რომ დაღესტანში არავის ელაპარაკა ქართული ენით, უფრო მეტი, მას აუკრძალა ბავშვების განათლება ქართულ ენაზე (იქამდე კი მაღალაშვილისეული სახარების 1310 წლის მინაწერის მიხედვით, დაღესტნისა და ნახჩეთში 7 ქართული ქრისტიანული საეკლესიო სასწავლებელი ყოფილა).

თემურ ლენგის ბრძანებით არავის ჰქონდა უფლება ქართული წიგნების კითხვისა, მას არაბეთიდან და სხვა მუსულმანური ქვეყნებიდან საგანგებოდ ჩამოუყვანა მოლები, მუსულმან მოძღვრებად და მასწავლებლად, ქრისტიან მოძღვართა და სამღვდელოების დახოცვა-გაძევების შემდეგ.

ამის შედეგად, დაღესტნელთა შორის მიხედვით ცოდნა ქართული ენისა, დაღვატანში მხოლოდ ანწუხის თემის მცხოვრებლებს შემოუნახავთ ქართული ენა - „მხოლოდ დაშთა ენა ქართული ლეკთა შორის ანწუხელთა,

რომელნიც დღევანდელ დღემდე ზრახვენ ქართულსა ენასა და უწყიან ენა“ (გვ.37)

თეიმურაზ ბატონიშვილის დროსაც კი ე.ი. მე-19 ს. დასაწყისში ანწუხელები ჯერ კიდევ ლაპარაკობდნენ ქართულად, რისი მოწმეც თვითონ იყო. აქედანაც ჩანს, რომ ანწუხის საეპისკოპოსოს მრევლს ძალზე დიდხანს შეუნარჩუნებია ქართული ენის ცოდნა. ანწუხელი ლეკების მიერ ქართული ენის ცოდნასთან ერთად, თეიმურაზის დროს ჯერ კიდევ შემორჩენილი ყოფილა საეკლესიო შენობები და ნაეკლესიარი ნაგებობების ნაშთები მთელ დაღესტანში. - „არიან მათ შორის ძველად ნაშენებნი ეკლესიანი და მონასტერნი, რომელნიმე სრულიად თლილითა ქვითა ნაშენნი, გარნა აწრამდენიმე დარღვეულნი და სხვანი უქმად, რომელნიმე მიზიდებად მათდა შეცვალებულნი“ (გვ.37)

თეიმურაზ-ლენგის შემდეგ სრულიად საქართველოს მეფე ალექსანდრე I-ს განუდევნია დაღესტნიდან მოლები, მაგრამ შემდეგ ისინი კვლავ გამოჩენილან, ისინი ხალხს ასწავლიდნენ, რომ ქრისტიანთა მტრობით სამოთხეს დაიმკვიდრებდნენ - „ქურდობათა და ავაზაკობათა მადლად ეტყოდინ და ქრისტიანობათა მტერობასა სამოთხისა შემეყვანებულად“ (გვ.37).

საქართველოს დაშლის შემდეგ დაღესტნის მთა შედიოდა კახეთის სამეფოში - „იპყრობდნენ კახთ მეფენი ლეკთა სრულიად და კახთ მეფეთაგან ედვათ მათ ხარკი და ბეგარა“ (გვ.37)

ვითარება კვლავ შეიცვალა შაჰაბაზ I-ის დროს. „შაჰაბაზ გაძვინებულ იყო კახეთსა ზედა“ (გვ.38).

იმისათვის რათა ჩამოეშორებინა კახეთისთვის, შაჰაბაზს დაღესტანში ჩაუსახლებია ერთერთი მაჰმადიანური ტომი - „ბულხადარი“ 150 000 სახლი. ასევე დაღესტანში შეუგზავნია მრავალი მოლა - „მისცა მოლათ მათ

საფასე დიდძალი და მოიზიდეს მათ ლეკთაგანნი მრავალნი ფულისა მიცემითა, რომელნიმე სატანჯველითა მიაქცივნეს და მაჰმადიან ყვეს“ (გვ.37).

შაჰაბაზის მოლები ლეკებს ასწავლიდნენ ქრისტიანთა მტრობას. ქურდავაზაკობით ცნობილი გულხადარები შეერწყნენ ლეკებს. ამ დროს ორ ნაწილად გაყოფილან სპარსული და არაბული მაჰმადიანობის მომხრეებად (აღბათ შიიტებად და სუნიტებად). საბოლოოდ შაჰაბაზმა დაღესტანი ჩამოაშორა საქართველოს - „დაუკარგა ქვეყანა იგი საქართველოს სამეფოს“ (გვ.40).

კავკასიელთა ერთობა ქართველი იერარქების ტიტულატურასაც აუსახავს. თეიმურაზი წერს - სრულიად ივერიის პატრიარქების ტიტულატურა ასეთი იყო - „ჩვენ კათოლიკოს-პატრიარხი აფხაზთა და ყოველისა საქართველოსა“ (გვ.36).

თეიმურაზი გამოწველილვით მიმოიხილავს კავკასიის მოსახლეობის წინაპართა ისტორიასა და გენეზისს.

მიიჩნევს, რომ ძველი აღთქმის მამამთავრებმა ნოეს ვაჟებმა სემმა, ქამმა და იაფეტმა საფუძველი ჩაუყარეს კაცობრიობას.

კავკასიის თავდაპირველი მოსახლეობა კი იაფეტისძის თარგამოსის შთამომავლები იყვნენ. მას მოჰყავს იოსებ ფლავიუსის ცნობა, რომლის მიხედვით ქართველები იაფეტის შთამომავლებია, ხოლო სომხები - სემისა, ამის მიხედვით ქართველები იაფეტელები, სომხები კი სემიტები არიან.

„იოასაფ ფლავიოს მწერალი იუდიანთა ისტორიისა (I,6) მოუთხრობს ესრეთ: „სულ ძველად ქართველთა, ესე იგი ივერთა, თობელნი ეწოდებისო, ვინაითგან იგინი შთამომავალნი არიან იაფეთის ძის თობელისანი“ და სომეხთა ესე იგი ერმანთათვის იტყვის - „იგინი არიან შთამომავალნი იულისანი სემის შვილის შვილისაგან“ (გვ.16).

თეიმურაზ ბატონიშვილი თავის სამეცნიერო ნაშრომს იწყებს კავკასიის რეგიონის გეოგრაფიული აღწერით, ის მიიჩნევს, რომ, კავკასიის შვიდ უმაღლეს მწვერვალთა შორის - „პირველ არს შიდა-ქართლისა მამულსა შინა - ცხინვალისა ანუ ქრცხინვალის ხეობისა თავსა ...იწოდების ბრუტ-საბ-ზლად... მეორე... საყორნე.. თავსა პანკისის ხეობისასა კახეთისა ქვეყანასა... სახლობენ თუშნი, რომელნიცა არიან კახთა ერისაგანვე“ (გვ.8). მათ გარდა თეიმურაზი ასახელებს სხვა მწვერვალებს.

მისი სიტყვით - მდ. ალაზანი „შთამოვლის საშუალო შიგნით კახეთისა... იორი შთამოვლის საშუალო გარე კახეთისა“ (გვ.14). ანუ „შიგნით კახეთი“ ერქვა მდ. ალაზნის ორივე სანაპიროს ქვეყანას. შესაბამისად ამჟამინდელი საინგილო „შიგნით კახეთის“ ქვეყანა იყო. და ამიტომ მდ. ალაზანი „საშუალო შიგნით კახეთისა“ მიედინებოდა, ხოლო იორს ორივე სანაპიროს ქვეყანას - „გარე კახეთი“ ერქვა.

მას მიაჩნია, რომ ამ ორი მდინარის, იორისა და ალაზნის შეერთების ადგილი იყო ქართველთა ეთნარქის - პირველ წინაპართა პირველი საცხოვრისი, იგულისხმება ის ტერიტორია იორ-ალაზნის შესართავის ადგილას, სადაც ამჟამად მინგეჩაურის წყალსაცავია, აქ აგებულა თავდაპირველი ქართული ქალაქები და ციხე-სიმაგრეები.

ამ ორი მდინარის (იორისა და ალაზნის) შეერთების ადგილას, მისი სიტყვებით, იდგა ხორანთა ანუ ხორნაბუჯი „რომელიცა უძველეს დროთა შინა იყო ქალაქი დიდი, ციხითა დიდითვე, და ამის აღშენებასა იტყვიან უწინარეს ყოველთა შენობათა და მოსახლეობათა სრულად ივერიისა ქვეყნისა, ქალაქთა და დაბათა“ (გვ.14) „კახოსმან აღაშენა ქალაქი ჩაღეთი, რომელსა ბერ ერქვა, პირველ

შენებულსა ქალაქსა კახეთისასა, შეეწოდა კუხოსიცა“ (გვ.31).

ქართლის ცხოვრების სხვა ვარიანტის მიხედვით, ხორანთა ჰეროსმა ააშენა, ეს ქალაქი იორ-ალაზნის შესაკრებელთან ყოფილა. ამ არეალშივე უნდა ყოფილიყო ქალაქი ჩეღეთი - კახოსის მიერ აშენებული, კუხოსი მას ესმარებოდა მშენებლობის დროს. ჩანს საქვეყო ფილა „დედა-ციხე“ რომელიც კახოსის „ხვედრი იყო“.

მართალია, ამჟამად სხვაგვარად მიიჩნევა, მაგრამ, ჩვენი კვლევით, ჩეღეთ სახლახელიათი ეწოდება და ისახლო ავართა შენთან - ამჟამინდელ აზერბაიჯანში, იქვეა ახლოს თანამედროვე სოფელი ფილფილა, რომელიც უნდა იყოს გულგულა, ანუ ტყეტბა-გულგულა. აქ გაედინება ალაზნის ის დიდი შენაკადი რომელიც იწყება აღნიშნულ ფილფილას მთების სიახლოვეს დაერთვის ალაზანს. ალაზნის ეს დიდი შენაკადი ამჟამინდელ აზერბაიჯანშია, ის უნდა იყოს სტრაბონის მიერ ნახსენებია ლაზონი, რომელის ერთმანეთისაგან ყოფდა ალბანეთსა და იბერიას. ანუ, ამ შემთხვევაში, ჰერეთსა და კახეთს.

ალაზანი და იორი, თეიმურაზ ბატონიშვილის თქმით, შეკრების შემდეგ ერთ მდინარედ იქცედა და ასეთი სახით უერთდებოდა მდ. მტკვარს ადგილზე, რომელსაც ერქვა - „სამუხი“.

თეიმურაზის თვალსაზრისით, ჰერეთი - კასპიის ზღვამდე აღწევდა და ის ივერიაში ედიოდა, ამიტომაც მისი თქმით ივერიის ანუ გიორგიის საზღვრები იწყებოდა კასპიის ზღვიდან - ვიდრე შავ ზღვამდე (გვ.15).

მისი კვლევით, საქართველო ორ გეოგრაფიულ ნაწილად, ქვემო და ზემო საქართველოდ განიყოფოდა, „ქვემო საქართველო“ - დასავლეთ საქართველო (გვ.15) კოლხიდა - ქვემო ივერიის ნაწილია (გვ.21) აფხაზეთი ნაწილია - „ქვემოს შინა ივერიისა“ (გვ.23)

„სვანნი, ალანნი და ჯიქეთი ქვემოისა ივერისავე არიან ნაწილნი“ (გვ.24).

თეიმურაზს ზემო ივერიად მიანია ქართლ-კახეთ-სამცხე, ასევე, კასპიისპირეთი და ჩრდილო-აღმ. კავკასია, ის წერს - „ალვანია - ივერიის ნაწილია, ხოლო შაქი - კახეთის ნაწილი“ (გვ. 20).

მისი სიტყვით - „ბარდა და რანი (რომელსა აწ განჯა - ყაბაბადად უწოდებენ), ვიდრე არეზამდე არის ქართლის ნაწილი, ვიდრე შეყრამდე მდინარეთა მტკვრისა და არეზისა, ეგრეთვე სრულიად ოსეთიცა არის ნაწილი ამისივე“ (გვ.24). თეიმურაზის სიტყვით - შაქი - დარუბანდამდე (რომელიცა აღაშენა მაკედონელმან დიდმა ალექსანდრემ უწოდა ალექსანდრია“, მუნამდე არს ალვანია) კახეთის ნაწილია. და „მოვაკანი“ - კახეთის ნაწილია“.

„ეგრეთვე მთასაცა შინა კავკასიისასა აქეს კახეთისა სამეფოსა სერისთონი და სამთავრონი, ვითარცა ჰავარი (ავარია) და სხვანი და სხვანი ადგილნი.. დურძუკნი, ღლიღვნი, ფშავსხევსურნი, დიდონი და სხვანი ამისივე (კახეთის) არიან ნაწილნი“ (გვ.24).

ენის საკითხის მიმოხილვის შემდეგ, თეიმურაზი ეხება თავდაპირველ ქართველთა სარწმუნოებას, ის წერს -

„ბოჩი საკუთარი ღმერთი იყო უძველესთა ქართველთა.. ესხეს შვიდნი ხელნი.. შვიდნი ხელნი ბოჩისანი ნიშნიდნენ შვიდთა ნათესაობათა თარგამოსიანთა:

1.ქართლოსისა და სხვათა ექვსთა ძმათა მისთა, რომელნიცა იყვნეს ერთ საზოგადოება, ხელისა ქვეშე ქართლოსისა. 2. ეგროსის, 3. მოვაკოსისა, 4. ეროსისა, 5. ბარდოსისა, 6. ლეკოსისა, 7. კავკასოსისა. ესე შვიდნი ნათესავნი არიან ერნი გიორგიისა, ესე იგი საქართველოსა ანუ ივერიისა, რომელნიცა პირველ ყოველნივე ერთ ერ და ერთ ენა იყვნეს და ყოველნივე ქართულისა მომზრახენი“ (გვ.51)

თეიმურაზი წერს, რომ ქართველთა მთავარი ღმერთის ბოძის ბოჩის ტაძარი

იყო ბიჭვინთა (გვ.84). როგორც აღინიშნა ახალ ქართულში (იმერულ დიალექტში) არსებობს სიტყვა „ბოჩიალი“. „დაბოჩიალობს“ მრავალფეხიანი მწერი - მაგალითად ჭიანჭველა, ხოჭო და სხვა, ანუ „ბოჩიალი“ მრავალფეხება მწერს შეუძლია თავისი მრავალი ფეხის გამო, ასევე ჩანს, ამ კერპს „ბოჩი“ უწოდეს თავისი მრავალი კიდურის გამო. უნდა ვივარაუდოთ, რომ, რადგანაც ეტიმოლოგია ადასტურებს შესაძლებლობას მას მრავალკიდურიანობისა, ასეთი კერპი არსებოდა კიდევ. მას იდეოლოგიური დატვირთვაც ჰქონია - ივერიელთა ერთობის სიმბოლო იყო.

თეიმურაზი განაგრძობს - „კოლხიდელნიცა იყვნეს მაშინ იგინივე ქართლოსიანნი; ესოდენ კოლხიდა უძველესთა ჟამთა შინა იყო პირველ სამკვიდრებელ, სიმტკიცე და მტრეთა გაძლიერებასა შინა სახიზარი და შესავედრებელი ქართლოსიანთა“ (გვ. 83) თეიმურაზს მიანია, რომ კოლხიდა იყო ქართველთა თავდაპირველი სამკვიდრებელი, იმავეს წერდა სომეხი ისტორიკოსი უხტანესი მე-10 საუკუნისათვის, უხტანესი ქართველთა კავკასიაში ცხოვრებას ასევე აღწერს - თავდაპირველად ქართველები ნაბუქოდონოსორმა გადმოსახლა და დაასახლა შავი ზღვისპირას, აქ ეს ტომიო - როგორც ის წერს, აღორძინდა, გამრავლდა, აავსო შავიზღვისპირეთი და შემდგომ გამრავლების გზით ვრცელი ქვეყანა სომხეთამდე და ალბანეთამდეო. თეიმურაზი წერს - „... კოლხიდელნი არაოდეს ყოფილან საუკუნეთგან სხვანი ნათესაობანი, თვინიერ ქართლოსიანთა და ვიდრე ამა ჟამამდე“ (გვ.84)

თეიმურაზი წერს - „ნუთუ აფხაზეთში ოდესმე აფხაზურ ენაზე ჰქონდათ წირვა ანდა ლოცვა? აფხაზებმა მათი ქრისტიანობის დროს იცოდნენ ქართული ენა, მათ პირველს საკათალიკოსო კათედრას, ყოველად წმინდა ღვთისმშობლის სახელობისას

ბიჭვინტაში, უწოდდნენ ასე - „ცათა მობაძავი ეკლესია დედისა ღვთისა“, და ახლაც რამდენი ეკლესია-მონასტერი არიან იქ (აფხაზეთში), რომლებშიც მრავალი სასულიერო წიგნია დაცული, ასევე აფხაზეთის, ალაზეთისა, ჯიქეთის და სვანეთის ეკლესიებში მრავალი ძვირფასად შემკობილი ხატები და ჯვრებია, ასევე მრავალი ქართული წიგნია დაცული დღევანდელ დღემდე. უმრავლესობა სვანთა და აფხაზთა ქვეყნებში. (გვ.36)

ეოგორც ითქვა, თეიმურაზის სიტყვით ქართველ და კავკასიელ ხალხთა საერთო წინაპარი ქართლოსი თავდაპირველად დასახლებულა იორისა და ალაზნის შესართავის ადგილას - „ხორანთას“ (გვ.40) ხორანთაში აუშენებიათ ციხე, აქ გამრავლებულან, რადგანაც ქვეყანა იყო ძალზე ნაყოფიერი.

„ქართლოს, ძე თარგამოსისა, ფლობდა სხვათა ექვსთა ძმათა: ჰეროსს, ბარდოსს, კავკასოსს, ლეკოსს, მოვკანოსს, ეგროსს – ნათესავთმთავართა სრულიად ივერიისათა“ (გვ.42)

თეიმურაზის სიტყვით – ეგროსი იყო ეთნარქი ანუ ნათესავთმთავარი სრულიად ივერიისა, ასევე ივერიის ეთნარქები იყვნენ ჰეროსი, ბარდოსი, კავკასოსი, ლეკოსი და მოვკანოსი.

ამით იმის თქმა სურს თეიმურაზს, რომ ის ტერმინი, რომლითაც ახლა აღინიშნება „იბერიულ-კავკასიური ერთობა“ ანდა, მათ ვისაც ეწოდებათ „იბერიულ-კავკასიურ ენათა ჯგუფში“ შემავალი ხალხები“, თავდაპირველად ერთიან ენობრივ და გენეტიკურ სივრცეს ქმნიდნენ, რომ თავდაპირველი კავკასიელები ქართველებთან ერთად მთლიანობას წარმოადგენდნენ, რომელთაც შემდგომ მოგვცეს 7 ძირითადი განშტოება.

როგორც აღინიშნა, ამ საერთო ქართულ-კავკასიურ ერთობას გააჩნდა საერთო სარწმუნოება და „საკუთარი დემერტი“, ერთერთი ყოფილა „ბოჩი“, მას თურმე 7 ხელი ესხა, ამ შვიდი

ხელიდან თითოეული ქართველთა ნათესაობას ეკუთვნოდა - „შვიდნი ხელნი ბოჩისანი ნიშნიდნენ შვიდთა ნათესაობათა თარგამოსიანთა: 1. ქართლოსისა.. 2. ეგროსის; 3. მოვკანოსის; 4. ჰეროსის; 5. ბარდოსის; 6. ლეკოსის; 7. კავკასოსის. ესე შვიდნი ნათესავნი არიან ერნი გიორგიისა ესე იგი საქართველოსა ანუ ივერიისა, პირველ ყოველნივე ერთ ერ და ერთ ენა იყვნეს და ყოველნივე ქართულისა მომზახენი“ (გვ.52).

მე-8 მოქცევის 227 წელს (ძვ.წ. 1653 წელს) თეიმურაზის სიტყვით დონიდან დნესტრამდე და ჩრდილო კავკასიის ველებზე **„ხაზარნი გაძლიერებულან“** ანუ თურქულენოვანი მომთაბარე სტეპების ტომები გაძლიერებულან. და მათ დაუწყიათ ბრძოლა ლეკთა და კავკასოსის ხალხებთან. მათ მედგრად შეებრძოლა კავკასოსის ტომის ეთნარქი ტინენის (ტირეთის) ძე ძურძუკი. მან დახმარება თხოვა „ექვსთავე ნათესავთა მათ ივერიისა.“ მართლაც, მცხეთელი მამასახლისის მეთაურობით – ქართლოსის, ეგროსის, ჰეროსის, მოვკანოსის და სხვათა შთამომავლები ებრძოდნენ ჩრდილო კავკასიაში თურქულენოვან („ხაზარ“) მომთაბარეებს.

რამდენიმე ხნის შემდეგ თურქულენოვანმა ხალხმა („ხაზარებმა“) გაიჩინა მეფე და ისინი მისი მეთაურობით ჩრდილოკავკასიიდან შეესივნენ სპარსეთს, დარუბანდისა და ივერიის გავლით.

ამ დროს ჩრდილოკავკასიოს ივერიელები (ლეკები და კავკასიელები) შევიდნენ მთებში, გაამაგრეს ხუნძეთი – ძველი ხონძახეთი (ხოზონის ქვეყანა).

თურქულენოვანი ტომების (ხაზარების) ეთნარქს ერქვა - „უობოსი“ თეიმურაზს ოსების წინაპრები მიაჩნია – ქართველენოვანებად, ის გულისხმობს, რომ დვალები ქართულენოვანი ტომი იყო, რომელიც თანდათან ასიმილირდა შემოსულ ოსების ტომში.

მისგან განსხვავებით, ვახუშტის უობოსი – ანუ ოსების წინაპარი და მისი ხალხი იყო, მიიჩნდა თურქულენოვან ხალხად (ხაზარებად), რომელთაც დაიპყრეს დვალეები,

საბოლოოდ, ხაზარები ივერიიდან (მათ შორის ჩრდილო კავკასიიდან) განუდევნია სპარსეთის მეფე ფრიდონის (გვ.74), ერისთვის არდამს – ეს მომხდარა ძვ.წ. 1607 წელს, ქრონიკონის მე-8 მოქცევის 273-ე წელს. არდამს აუშენებია დარუბანდი (მას თავიდან კასპი ერქვა) კასპიის ზღვისპირას. ასევე შემოუზღუდავს ქვითკირის გალავნით ქ. მცხეთა – არმაზიდან მტკვარამდე. მას შემოუღია ქვითკირით მშენებლობა, მაგრამო, წერს თეიმურაზი, სხვა ცნობებით, „ქვემო და ზემო ივერიაში“ – დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოში იქამდეც იცოდნენ ქვითკირით მშენებლობაო. იმჟამად ივერია და სპარსეთი ერთმანეთთან მეგობრობდნენ ხაზართა გამოო.

ძვ.წ. 1515 წელს (ქართული ქრონიკონის მე-8 მოქცევის 365 წელს) სპარსეთის მეფე ქექაოსი თავს დასხმია ივერიას და ლაშქრით შესულა ლეკეთში, მაგრამ იქაურ გრძნეულ ზანიხიზს ის და მისი ჯარი დაუმარცხებია ჯადოქრობით. ჯარი უკან დაბრუნებულა. შემდეგ ივერიას თავს დასხმია სპარსეთის მეფე ქექაოსის შთამომავალი ქაიხოსრო. ივერიელებს თავი შეუფარებიათ მთებისთვის.

ქართული ქრონიკონის მე-8 მოქცევის 395 წელს (ძვ.წ.1485წ.) „მოუვიდათ ქართლოსიანთა ამბავი, რომელ ისრაელთა განვლო ზღვა მეწამულისა მოსეს მიერ, ამის შემდეგ ეგვიპტის მეფეს სეზოსტრის ულაშქრია სკვითიისაკენ.

ამის გამო დაბანაკებულა კოლხეთში, (მას თეიმურაზი ქვემო ივერიის ნაწილად მიიჩნევს, ხოლო კოლხებს – ქართლოსიანების ერთ ნაწილად). თავისი ჯარის ნაწილი, ოთხი ათასი ჯარისკაცი, დაუტოვებია სანაპიროზე, კოლ-

ხილაში დარჩენილებს შეურთავთ იქაური ქალები „ადიროვნეს ივინი მაშინ შორის ქართლოსიანთა კოლხიდელთა“ (გვ.83) „ქართლოსიან კოლხიდელებში“ აღრეულ 4000 ეგვიპტელი ჯარისკაცის შთამომავლებს დაუვიწყებიათ ეგვიპტური ზნეჩვეულებანი „და მიიღეს ჩვეულება ქართლოსიანთა“ (გვ.83)

თეიმურაზი კვლავ უბრუნდება ძველქართულ პანთეონს და წერს „სრულიად ივერიელთა ჰყავთ უძველესთა შინა დროთა უპირატეს ღმერთად ბოჩი და ტაძარი მისი იყო ფრიადით სიმდიდრითა შემკობილი სამზღავრსა ზედა კოლხიდისა და აფხაზიისასა ბიჭვინტას“ (გვ.84)

ბიჭვინთა ყოფილა ივერიელთა ერთ-ერთი ღმერთის – ბოჩის ტაძარი, ის თეიმურაზის სიტყვით იღვა „კოლხიდის და აფხაზის“ საზღვარზე, ეს იმას ნიშნავს, რომ აფხაზეთის სამხრეთი სასაზღვრო პუნქტად ითვლებოდა ბიჭვინთა. თავდაპირველი აფხაზეთი – ბიჭვინთის ჩრდილოეთით მდებარე მიწა-წყალს ერქვა. ძველი ქართული მატრიანეების მიხედვითაც აფხაზეთი მოქცეული იყო მდ. ყუბანსა (ხაზარეთისწყალს) და ბზიფის წყალს (ბიჭვინტას) შუა. ხოლო ეგრისი იწყებოდა მის სამხრეთით.

გაქრისტიანების შემდეგ - წერს თეიმურაზი - „ბიჭვინტა“ ... (შემდგომად მცხეთისა) იყო კათედრა კათალიკოზთა, ვინაითგან ანდრია პირველწოდებულს მოციქულსა ქრისტესა მუნ ექადაგა პირველ და სვიმონ კანანელსა“ (გვ.84).

თეიმურაზის სიტყვით, აფხაზეთში კათალიკოსობის დაწესებამდე, ანუ მე-4, მე-8 საუკუნეებში, საქართველოს ეკლესია იმართებოდა ერთი მცხეთელი მწყემსის მიერ, ამ პერიოდს თეიმურაზი უწოდებს „სრულიად ერთ მწყემსმთავრისა უამს“ (გვ.84), ამასვე წერს ვახუშტი. სამწუხაროდ ვახუშტის ეს

ცნობა ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ვერ შეამჩნია.

ბოჩისთან დაკავშირებით თეიმურაზი განაგრძობს - „**ბოჩი ღმერთი ძველი ივერიელთა, პირველ არმაზისა**“ (გვ.84) მისი თაყვანისცემა შეუცვლია ფარნავაზ მეფეს-არმაზის უპირატესობით, მაგრამ ბოჩს - „**პატივსა უყოფდნენ მას ზოგადად ზემოისა და ქვემოისა ივერელნი**“ (გვ.84).

ამასთან დაკავშირებით, კერძოდ სიტყვა „ბოჩი“ მახსენებს ჩემი პირადი ცხოვრებიდან, რომ ჩემი ბავშობის წლებში (XX ს. 50-იანი) ოკრიბაში, ტყიბულის რაიონში, გურნა-ძმუისულები და სხვები „ბოჩს“ უწოდებდნენ მრავალფეხიან ნებისმიერ მწერს. ჩანს, მრავალფეხიან თუ ხელიან, მრავალკიდურიან არსებას, „ბოჩი“ ერქვა. ამ სიტყვის ეტიმოლოგიიდან გამომდინარე, შეიძლება ვიგულისხმოთ, რომ მრავალი ხელი მართლაც ჰქონია ბოჩის კერპს, სიტყვა ბოჩი ეტიმოლოგიურად შეიძლება განფენილს, გაფოფრილს, ბოჩილას ეწოდებოდა და მრავალხელიანი კერპი ამიტომაც იწოდა ბოჩად.

თეიმურაზი ამტკიცებს, რომ კოლხიდელები ეგვიპტელების შთამომავლები კი არ იყვნენ, როგორც მიიხნევიდა ჰეროდოტე, არამედ იყვნენ ქართველები, ამიტომ წერს - „**კოლხიდელნი არა ოდეს ყოფილან საუკუნითგან სხვანი ნათესაობანი, თვინიერ ქართლოსიანთა, ვიდრე ამა ჟამამდე**“ (გვ.84).

არგონავტებიც, მისი სიტყვით ძველ ივერიაში შემოსულან (კოლხიდაში). ისინი ივერიაში მოსულან ქართული ქრონიკონით მეცხრე მოქცევის 153 წელს (ძვ. 1195 წელს). იაზონი იყო თესალიელთა (თესალონიკელთა) მეფის ეზონის ძე, ჩვილი დაობლდა, აღზარდა ბიძამ (პელემ), რომელიც ავიდა სამეფო ტახტზე, იმ პირობით, რომ იაზონს, აღზრდის შემდეგ ტახტს გადასცემდა. ბიძამ რთული საქმეების აღსასრულებლად გააგზავნა კოლხიდაში, საიდანაც სამშობლოში ჩაიყვანა კოლხიდის

„მამასახლის“ მეფის „ოტიას“ (იეტი) ქალიშვილი მედეა, ეს მეფე ემორჩილებოდა ზემო ივერიის მამასახლისს.

მედეა შემდგომ მეორედ გათხოვდა და შეირთო „ელეიმ“. მისგან მედეას შეეძინა ვაჟი „მიდი“, ამის შემდეგ მედეამ დატოვა საბერძნეთი, მივიდა ფინიკიაში და იქიდან კოლხიდაში. ამჟამად კოლხიდა დაპყრობილი იყო პერსეის მიერ, ამის გამო მედეა შევიდა ზემო ივერიაში (აღმოსავლეთ საქართველოში). ის მიიღო მცხეთელმა მამასახლისმა დიდი პატივისცემით და - „**განიზრახეს მედეიმ და მცხეთელ მამასახლისმან... რათა დაიმორჩილონ კოლხიდა კვალად ერთის-მმართველობასა ვითარცა პირველ (გვ.85) მედეას ვაჟს მისცეს ლაშქარი და გაათავისუფლეს კოლხიდა „დაამორჩილა კოლხიდა ივერიისა ერისა მმართველობასა, ვითარცა პირველ“ (გვ.85).**

კოლხიდის მამასახლისი გახდა აიეტის (კოლხიდის მამასახლისის) ძე-ერასტი.

მაღლიერმა ივერიელებმა მედეას ვაჟს მიდს მისცეს „**მოლაშქრენი**“, ცხენოსნები და ფეხოსნები, მიდმა დაიმორჩილა პონტო, ივერიის სამეზობლო და ასევე გილანი და მაზანდარანის ქვეყნები, და უწოდა ამ ადგილებს - „**მიდია**“, ის მიდიის მეფედ იქცა.

შემდგომში მიდიელებმა დაარღვიეს ივერიელებთან მშვიდობა, მიდიელთა ლაშქარი დამარცხდა „**მიერიოგან იქმნა მშვიდობა სრულად ივერიასა ვიდრე გამოსვლადმდე სკვითთა**“ (გვ.85).

არტივანი იყო მიდიელთა მეფე, რომელსაც ასევე ერქვა „**ციასკარ**“. მისი მეფობისას ძვ. წ. 635 წელს (ქართული მეათე მოქცევის 181-ე წელი) - „**გამოვიდეს სკვითნი მეოტის გზით**“ (გვ.102). ისინი ზემო და ქვემო ივერიის გამოვლის შემდეგ თავს დაესხნენ მიდიას, არმენიას, კაპადოკიას და პონტოსს და მიაღწიეს ეგვიპტემდე (ჩანს, იგულისხმება კიმერელთა შემოსევები).

ამ ქვეყნების მოსახლეობა აჯანყდა და გააძევეს დამპყრობლები.

ძვ.წ. 606 წელს (მეათე მოქცევის 210-ე წელი) გამეფდა ნაბუქოდონოსორი - „ბაბილოვანის მეფე“. მის დროს ივერიაში შემოსულა ლტოლვილი ებრაელები. ამას ამჟამადაც, წერს ის, ადასტურებენ მცხეთელი ებრაელები.

ძვ.წ. 505 წელს (მე-10 მოქცევის 311) - გამეფდა კვიროსი (კვიროზი), დაიპყრო სპარსეთი, მიდია, ბაბილონი, სომხეთი, ალვანია („ალვანია არარაი სხვა არს, თვინიერ ზემოსა ივერიისა ერთი ჩინებული სამეფო“ გვ.106).

მან შემახიაში (ალბანეთში) დაასახლა სპარსელები. დარიოსის წარუმატებელი ლაშქრობის შემდეგ (სკვითეთში), ივერიელნი სრულიად თავისუფალნი იყვნენ ალექსანდრე მაკედონელამდე. დაროსის დამარცხების შემდეგ ალექსანდრე მაკედონელი მოვიდა საქართველოში დარუბანდის გზით ალვანიის გავლით, სადაც კისრის არეში დაიჭრა ქვით. „განადიდა ალექსანდრემან ზღვისკარი, ესე იგი დარუბანდი და აღაშენა უძველესად და უწოდა მას ალექსანდრია“ თეიმურაზი წერს, რომ ამ დროს დარუბანდის მცხოვრებნი ქართველები ყოფილან - „იდგნეს ქალაქსა მას შინა მცხოვრებნი ქართველნი, კახოსის ნათესავთაგანი, ამ ადგილამდე არის საზღვარი კახოსისა“, მცხოვრებნი შეიყვარა ალექსანდრემ „უჩვენეს მას საყორნის მთა, აქედან ჩავიდა კახეთში, გაამაგრა ქალაქი რუსთავი, შევიდა მცხეთაში, აიღო და მოკლა მამასახლისი სამარა და მისი ძმა - „დაიმონნა სრულიად ივერიელნი, დაუტოვა მუნ აზონ მთავართა თვისთაგანი, ძე არიანე მთავრისა მაკედონელისა“, ასი ათასი მხედრით რომელნიც იყვნენ იტალიელები“ (გვ.110).

ალექსანდრემ საქართველოდან გააძევა უცხოელები „განჰყარა და მოსპო ყოველნი უცხო-ნათესავნი, რომელნიც

შერეული იყვნეს ნათესავთა შორის ქართველთასა“ (გვ.111)

საქართველოდან წასვლის შემდეგ ალექსანდრემ „გარდავლო მთა იალბუხისა (ესე არს მთა კავკასიისა)... წარემართა სკვითთა ზედა“ (გვ.111)

მცხეთელი მამასახლისის სამარას ძმას შერთული ჰყავდა დარიოს მეფის ასული, მათი ვაჟი იყო ფარნავაზი „დედა ფარნავაზისი - ივლტოდა ოსეთად“ რადგან ეშინოდა ოჯახის ამოწყვეტისა, ოსეთის შემდეგ წავიდა სპარსეთში, იქ აღზარდა ფარნავაზი, მან იპოვნა დიდძალი განძი. ამ დროს „კერძოთა მეგრელიისათა იყო კაცი ვინმე ერისმთავართაგანი... ქუჯი და წავიდა ფარნავაზ მის თანა... მისცა ფარნავაზმან ქუჯის უმრწემესი და თვისი ცოლად... შეკრიბა ქუჯიმ მეგრძოლნი მრავალნი კავკასიით საფასითა ფარნავაზისათა... და მოუხდეს აზონს ძლიერით ლაშქრითა“ (გვ.114)

ფარნავაზმა „დაიპყრა სრულიად საქართველო აფხაზეთიდან ვიდრე ზღვის კარამდე (რომელ არს დარუბანდი)“. ფარნავაზის მეფობის მე-19 წელი ქრისტეშობამდე 302 წელი იყო.

ფარნავაზს შეურთავს დურძუკი ქალი - „მოიყვანა ფარნავაზმან ცოლი დურძუკელთაგან ნათესავით კავკასოსისა“ (გვ.114)

„ამან ფარნავაზ მეფემან შეაწყო სინარნარეცა ენისა ქართულისა, გაამშვენა, განავრცო და შექმნა ანბანი მხედრული ქართულისა წერილისა და რომელნიმე მესტორიენი ჩვენი გულისმსიტყველობენ, რომელ ხუცური იყო პირველ ფარნავაზისაცა“.

თეიმურაზ ბატონიშვილი ჩრდილო-კავკასიელებთან დაკავშირებით იძლევა უფრო საინტერესო ცნობებს, რადგანაც მათი საფუძველი პირადად მისი დაკვირვებაა. როგორც აღინიშნა, იძლევა ძალიან საინტერესო ცნობას, რომელიც თვით მისი პირადი დაკვირვების შედეგია, ის წერს რომ ჩრდილო კავკასიის

მთის მცხოვრები ქართველები თავიანთ ადგილებში ცხოვრობენ შეუცვლელად, ამიტომ მათ ბარის მცხოვრებლებზე უკეთ იციან ძველი საქართველოს ამბები, რომელნიც მათ გადაეცათ წინაპრებისაგან, შთამომავლობით. კერძოდ ისინი ამბობენ, რომ ქართული ანბანი ფარნავაზის მიერაა შექმნილი - „ყოველნი მომთხრობელნი ჩვენნი, დაამტკიცებენ, რომელ ფარნავაზ პირველისა მიერ არის შექმნილი, და ესე მდაბიოთაცა მცხოვრებთა შორის საქართველოსათა ზეპირ მოთხრობით მრავალთა მიერ საცნაურ არს, უმეტეს კავკასიისა მათა შინა მცხოვრებელთა ქართველთა უძველესთა ჟამითგან ადგილით თვისით შეუცვალბელთა და განურყენელთა, რომელთაც მოთხრობანი მრავალნი საქართველოსანი შთამომავლობითი შთამომავლობად ზეპირად უწყიან“ (გვ.114).

ფარნავაზის ძეს საურმაგს აუჯანყდა სამეფო, ამიტომაც „ივლტოდა კავკასიად და შევიდა ძურძუკეთს, ნათესავთა შორის დედუელთა თვისთა“ (გვ.118). შეკრიბა მხედრობა, მას შეეწია მამის დისწული, ქუჯის ძე ქართამი და უკან დაიბრუნა სამეფო. შემდეგმან გადმოასახლა სამეფოს მთიანეთში დურძუკები - „მაშინ დურძუკნი ფრიად გამრავლებულ იყვნეს ესრეთ, რომელ ვერდარ იტყვდა ადგილი მათი. ამისთვის წარმოიყვანა მრავალი ერი მუნით კავკასიის ნათესაობათგან, რომელნიმე წარჩინებულ ჰყვნა მათთგანნი და სხვანი დასხნა კავკასიასა შინა მთიულეთს დიდოეთითგან ვიდრე ეგრი-სამდე, რომელ არს სვანეთი... მიერთგან დარჩა ჩვეულება ესე - თუ სადმე გაუჭირდებოდათ მტერთაგან, შეიხიზნოდით მეფენი კავკასიად; დამცველნი გვამისა მეფეთა ივერიისანი იყვნეს მარადის კავკასიისა ერთაგან და საუნჯეთა მრავალთა სცვიდეს მუნ მეფენი“ (გვ. 119). საურმაგს ალბანეთში ჰყოლია თავისი ერისთავი დარუბანდამდე - არტაბაზანი.

საურმაგის შემდგომ მირვან მეფეს აუჯანყდნენ მთიელები, მათ სურდათ ივერიის ტახტზე ქუჯის შთამომავლის აყვანა (გვ.119).

„მირვან შემოიკრიბა ყოველნი კავკასიელნი... და მოუხდა ჭართალთა, შეკრებეს დურძუკნი... მირვანს ვერ ჰკვეთდა მახვილი დურძუკთა... შეუხდა ძურძუკეთს და დაიმორჩილნა ივინი და დასაჯა მიზეზნი შფოთისანი“ (გვ.120).

„მოაოხრა დურძუკი და ჭართალი და შეაბნა შესავალსა დურძუკეთისათა კარნი და მოქმნა იგი მტკიცედ ქვიტკირთა და უწოდა სახელად დარუბანდ“ (გვ.120)

(აღსანიშნავია, რომ თეიმურაზს დურძუკეთი და ჭართალი ერთ ოლქად მიაჩნია, ეს იმიტაა, საინტერესო, რომ ინგუშეთის ძველი ნაგებობებისა და კოშკების მშენებლობას მიაწერენ ინგუშეთის ძველ მცხოვრებელთ - „ჯელთებს“. სიტყვა ჯელთის ქვეშ უნდა იგულისხმებოდეს სიტყვა „ჭართალი“, ჩანს ერთ დროს ჭართალი ერქვა ამ რეგიონსაც)

თეიმურაზი განაგრძობს - ივერიის მეფე ბარტომ პირველს არ ჰყავდა ძე, „ამისთვის მოიყვანა კავკასიით ქუჯის ძმისწულისაგანი... ქართამ... ხოლო ქართველნიც სათნო ეყვნენ მას, ვინაიდან დედუელი შთამომავლობა მისი იყო ფარნავაზ პირველისა მეფისაგან“ (გვ. 123).

თეიმურაზის სიტყვით, ალბანეთში ლაშქრობის შემდეგ პომპეუსი შევიდა კახეთში და ერწოს გზით შევიდა კავკასიის მთებში, „მოეგებნეს მას არაგველნი, ფშაველნი და ხევსურნი, ფხოველნი, შეკრებულნი ერთად და იბრძოდეს ივინი ფიცხელად რომაელთა მხედრობასა, ხოლო არაგველთა ფხოველთა ემოსათ მოლქოხანი წითელნი, პომპეუსს მოეწონა მათი ბრძოლის წესი, დაუზავდა მათ, მთიელებმა პომპეუსს აჩვენეს ხმლით ბრძოლის ვარჯიშები („კეჭნობა“), პომპეუსმა მათ

უძღვნა რომაული სამოსლები, მათ უპასუხეს - „ჩვენ ვართ ერთგულნი ყმანი ხელმწიფისა ჩვენისანი (საქართველოსა) და სანდონი და მარადის განუშორებელად ვართ მეფისათა, რამეთუ გვაძის მცველად მეფისა საწოლთა შინა მისთა შინა და გარეთ ვართო დადგენილნი“. ამ დროს შიშინობის გამო ქართლის მცხოვრებნი „ყოველნივე მათა კავკასიისათა და სიმაგრეთა შინა იყვნეს“ (გვ.128).

ქრისტეს ჯვარცმის შემდეგ „წარმოვიდეს ეს მოციქულნი ქრისტესნი ანდრია და სიმონ კანანელი მოვიდეს პონტოსის გზით ქვემოსა შინა საქართველოსა – კოლხიდად, ადგილსა მენგრელთა და აფხაზთასა ქალაქად ნიკოფსიად, სადაც იყო პალატი და სადგური დიდი საქართველოს მეფეთა“ (გვ.142). „შესრულმან მოციქულმან ანდრია კავკასიისა მათა შინა მცხოვრებთა, მოვლო რომელნიმე ადგილნი, გამოვლო ქართლი მოიწია მცხეთად, არავის განეცხადა მუნ მრავალთა და არცა შევიდა ქალაქსა შინა მცხეთისასა, არამედ პირისპირ მცხეთისა, გაღმიდ მდინარისა არაგვსა აღვიდა მთასა მას ზედა არს მონასტერი ჯვარისა ცხოველს მყოფელისა, და მწვერვალსა მას გორისასა აღმართა ჯვარი, დაუტევა და წარვიდა კახეთისა კერძოთა... მივიდა გრემს და აღმართა მუნცა ჯვარი... იქედან გაღმამხრის გზით კავკასიურით გზით – განვლო დიდოეთი და მრვალნი ადგილნი ლეკთანი მოვლო... ანდრიად წოდებულსა ქალაქსა ჰქადაგა სიტყვა ღვთისა ... იქედან ქისტეთის გზით მოიქცა და მოვიდა ხევსა მთიულეთისასა, აღვიდა ძირსა მის კავკასიურისა მთისა, რომელსა ეწოდების მყინვარი, მაღალს მთასა ზედა აღმართა მუან ჯვარი (... აწ არს მასზედა ეკლესია პირველმოწამისა სტეფანესი), მუნით კვალად შევიდა კავკასიად... მთავიდა კვალად და მეგრელიად და აფხაზეთად... ამა

წმინდათა მოციქულთა ანდრიამ და სიმონათა აღაშენესცა ეკლესიანი ნიკოფსიას და სხვათა, რომელთამე ადგილთა საქართველოსათა“ (გვ.143).

ახალი წელთაღრიცხვის 87-ე წელს აზორკისა და არმაზელის დროს მას შემდეგ რაც სომეხთა მეფემან მოიტაცეს ერთი ნაწილი ივერიისა, სომეხთა დასასჯელად ჩრდილო კავკასიიდან გადმოიყვანეს „ოსნი, ლეკნი, და სხვანი ნათესავნი კავკასიელთა, რომელნიც იყვნეს ხელსა ქვეშე ივერიის მეფისა“ (გვ.164), ოსთა მხედრები შეიჭრნენ სომხეთში და დაბრუნდნენ გამარჯვებულნი ივერიაში. თავის მხრივ, სომხებმა მიიმხრეს მიდიელები და შემოიჭრნენ საქართველოში, ბრძოლა იორზე გაიმართა და ზავით დამთავრდა.

ქრისტეშობის შემდეგ 191 წელს („ქრისტესით“ 191) მეფე ამაზასპის დროს, რომელიც იყო ფარსმან ქველის შვილიშვილი, დვალეთის გზით ჩრდილო კავკასიიდან საქართველოს შემოესივნენ ჰუნები, ალანები და ოსები, იბრძოდნენ მუხრანთან, შემდეგ ბრძოლა გაგრძელდა ღამით, მოკლეს „მთავარი ალანთა“, მტერი უკუიქცა. ქართველთა მხედრობა დარიალის გზით შევიდა ჩრდილო კავკასიაში - „განვლო კარი დარიელასი, მდინარე ლომეკისა, რომელ არს თერგი, მდინარე ვარდანისა და ყუბანისა და შევიდა ალანთა შორის“ (გვ.165),

თეიმურაზს ალანია ეგულება მდ. ყუბანის იქით, ანუ დონზე. „სძლომათ, დაიპყრა... აღიხვნა მძევალნი მათნი, მოიქცა კავკასიად“ ურჩები - „დაიმონნა“ ზოგიერთები კი გადმოასახლა „შინგან ივერიისა“.

მაზასპი მკაცრი მეფე იყო, ამიტომაც მას განუდგა „ქვემო ივერიის“ ერისთავების ნაწილი, მათ ოსეთიდან მოიკრიფეს ძალა და შეებრძოლნენ მეფეს. (გვ.185).

გერისის და ჰერეთის ერისთავები, მეფის ანდერძით გაემგზავრნენ სომ-

ხეთში, საიდანაც ჩამოიყვანეს მეფის ნათესავი რევი და დასვეს ივერიის ტახტზე – ქრისტესით 200წელს. ესაა რევ მართალი, რომელსაც „სმენოდა სახარება“.

ქრისტესით 233 წელს გამეფდა ბაკური, მან ქართულ ენაზე შექმნა თხზულებანი, მათგან ერთერთი გადარჩა, ამ წიგნს ეწოდა „ბუკურა“, ექვთიმე მთაწმინდელმა ის ბერძნულ ენაზე თარგმნა (გვ.200).

ქრისტესით 259 წელს ასფაგური გამეფდა. სპარსთა მეფემ ხოსრო შაფურმა გადაწყვიტა ივერიაში ლაშქრობა ასფაგური გაემართა ჩრდილო კავკასიაში მხედრობის შესაგროვებლად - „წარვიდა თვით ოსეთად, რათა მოუწოდოს მუნით მხედრობათაცა ხაზართასა და შემოიკრიბოს ყოველნი კავკასიასა პირ-იქითნი ლაშქარი... გარდავლინა რა მთა კავკასია და მივიდა ადგილთა ყუბანისა მდინარესთა, ყოველნი მცხოვრებნი ადგილთა მათ დიდითა სიხარულითა მოისწრაფდეს მეფისა მიმართ ასფაგურისა და შემოიკრდებოდა მისთანა ურიცხვი ლაშქარი“ (გვ.209), მაგრამ საუბედუროდ, მეფე ასთაგური იქ უეცრად გარდაიცვალა, იგლოვა მთელმა მისმა სამეფომ - „ხემო და ქვემო ივერიაში“ ანუ აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველომ.

მეფეს ერთი ასული დარჩა – აბეშურა, გადაწყვიტეს ის შეერთოთ სპარსთა მეფის ძისათვის – მირიანისათვის, ამის გამო განდგნენ ჩრდილო კავკასიელები, ივერიელმა მხედართმთავარმა ისინი კვლავ დაიმორჩილა. სპარსეთის შაჰმა დაავალდებულა მეფე მირიანი ებრძოლა „ხაზარებთან“ ანუ თურქულენოვან ტომებთან ჩრდილო კავკასიაში.

„მეფობდა ესე მირიან მცხეთითგან ქართლს, სომხეთს, ჰერეთს, მოვაკანს და ეგრისს“ (გვ.230).

მან პირველი ცოლის გარდაცვალების შემდეგ შეირთო პონტოელი მხედართმთავრის ასული ნანა.

მირიანი ძალზე ხშირად იბრძოდა ჩრდილო კავკასიაში - „იწყო ბრძოლად ხაზართა... უფროსი ლაშქრობა მისი იყო დარუბანდს, რამეთუ მოვიდიან ხაზარნი... და მუნითგან იწყეს გასვლა სპარსთა ზედა“ (გვ.231)

მაღე ქვეყანას შემოესიენ ოსები, მირიანი გადვიდა ჩრდილო კავკასიაში „გარდავიდა ოვსეთს, მოსწვა ხაზართამდე“, შემდეგ კი იბრძოდა დარუბანდში ხაზარების წინააღმდეგ. იგულისხმება თურქულენოვან და ირანულენოვან ტომებთან ბრძოლა.

ქართლის გაქრისტიანების შემდეგ „ნათელ იღეს ყოველმან ერმან და სიმრავლემან ქართლისამან, ხოლო არა ნათელ იღეს მთიულთა კავკასიანთა მიფენასა მას ნათლისასა, არამედ დაადგრეს, ბნელსა შინა ჟამ რადენმე... მაშინ მეფემან ჰრქუა წმინდასა ნინოს და ეპისკოპოსსა - „მნებაგს ესრეთ რათა იძულებით მახვილითა მოვაქცინეთ მთიულნი... მაშინ ჰრქუეს მას - „არაბრძანებულ არს უფლისაგან მახვილისა აღება, არამედ სახარებითა და პატიოსნითა ჯვართა ვუჩვენოთ გზა ჭეშმარიტი... და წარვიდეს წმინდა ნინოდა ეპისკოპოსი იოანე და მათთანა წარიყვანა მეფემან ერისთავი ერთი, რომელნი მოვიდეს და დადგეს ჩორბანსა და მოუწოდეს მთიულთა პირუტყვის სახეთა მათ კაცთა: ჭართლელთა, ფხოველთა, გუდამაყრელთა და უქადაგეს ჯვარი ქრისტიანეთა... ხოლო მათ არა ინებეს ნათლისღება, მაშინ ერისთავმან მეფისამანმცირედ წარმართა მახვილი მათ ზედა და ძლევით შემუსრნა კერპნი მათნი.

გარდამოვლეს მუნით და დადგეს ჭალეთს და უქადაგეს ერნო-თიანელთა, ხოლო მათ შეიწყნარეს და ნათელ იღეს, ხოლო ფხოველთა დაუტყვევს ქვეყანა მათი და გარდავიდეს თუშეთს, და სხვანიცა მთიულნი უმრავლესნი არა მოიქცეს... უკანასკნელ მოაქცივნა აბიბოს ნეკრესელ ეპისკოპოსისგან და

რომელნიმე დარჩეს წარმართობასა შინა ვიდრე დღესამომდე“ (გვ.270)

გოლგოთასთან დაკავშირებით თეიმურაზი წერს - „მეფეთა მათ საქართველოსათა სისხლითა თვისითა და ბრძოლითა დაუხსნიათ ქრისტეს საფლავი და გოლგოთა და თვით დაუპყრიესთ“ (გვ.274).

„მეფე მირიან იერუსალიმად მისრულ არს და პირველად ჯვრის მონასტრის ადგილი მას უპოვნია დიდისა კონსტანტინეს მიერ“ (ეს ცნობა მიტროპოლიტ ტიმოთე გაბაშვილს მოუპოვებია იერუსალიმის ბერძნულ ხელნაწერში) თავდაპირველად აქ მცირე ეკლესიათა აუციან, რომელიც შემდგომ განახლდა და გაფართოვდა.

შემდგომ ვახტანგ გორგასალი შესულა იერუსალიმში - „დაიპყრა თვით ქრისტეს საფლავი და გოლგოთა... აღაშენა ჯვრის მონასტერი“ (გვ.277).

აქ ვახტანგს ჩაუსახლებია ქართველი მხედრები, იერუსალიმის ქალაქის მცველად, ისინი ასიმილისებულან არაბებში - „მათ ენა შეუცვლიათ და ენა არაბული უსწავლიათ, და გარემო იერუსალიმისა არაბნი მცხოვრებნი არიან საქართველოსა ერთაგან“ „ეგრეთვე ევფრათისა არაბნიცა ესე სახედვე ქართველნი ყოფილან და არაბად შესცვალებულან“, ამის შესახებ თვით ეს არაბები საუბრობენ ახლაცო - წერს თეიმურაზი (გვ.278).

თეიმურაზის სიტყვით საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია დაამტკიცეს მსოფლიო კრებებმა - „მწყემსი ყოვლისა საქართველოსა ეკლესიათა იწოდების უწმიდეს მეუფედ, ხოლო თავისუფლება ესე კათალიკოსისა დამტკიცებულ არს წმინდათა და მსოფლიოთა კრებათაგან: მეხუთისა, მეექვსისა და მეშვიდისაგან“ (გვ.279)

თეიმურაზის სიტყვით XI ს-ში მეფე ბაგრატ III-მ განაახლა იერუსალიმის ჯვარის მონასტერი და ფრიად განაშენა პროხორე შავთელის ხელით. მის ძეს მეფე გიორგი I-ს გაუმშვენებია

იერუსალიმის მოციქულ იაკობ ალესის მონასტერი.

მეფე ბაგრატ IV-ს გაუმშვენებია ქრისტეს საფლავი იერუსალიმში და გოლგოთა „შეუწირავს მრავალნი ძვირფასი ნივთნი“.

მისმა დედამ მარიამ დედოფალმა წმ. გიორგი მთაწმიდელი დიდი საფასით წარგზავნა იერუსალიმში, რათა შეემკო ქრისტეს საფლავი, გოლგოთა და ჯვრის მონასტერი.

დავით აღმაშენებელს აუშენებია ტრაპეზენტან სუმელას მონასტერი - „დავით აღმაშენებლისგან არს აშენებული ტრაპეზენტის პირისპირ ქალაქისა მას მაღალსა მთასა ზედა მონასტერი დიდი ლავრა სახელსა ზედა ყოვლად წმინდისა ღვთის მშობლის მიცვალებისასა და სახელ სძევს სუმელას მონასტერი. ამა მონასტერსაც შინა ქართველთა მონაზონნი ყოფილან. აწ ბერძენთა უპყრიეს... და არიან მონასტერსა მას შინა მრავალნი ძველნი წიგნნი ქართულნი, მამულნი და შემოსავალნი მონასტრისა მას დავით მეფისა - აღმაშენებლისა მიერ აქვს შეძინებულნი“ (გვ.279)

თამარ მეფის მატეანეში წერია - „განაშვენა ქრისტეს საფლავი, გოლგოთა და სხვანი წმინდანი ადგილნი, ჯვრის მონასტერი“ (გვ.284).

XV საუკუნეში საქართველოს მეფე ალექსანდრე დიდს „უშოვნია გოლგოთა სადაცა ჯვარს ეცვა უფალი. დიდითა საფასითა არაბთაგან“ (გვ.285).

XVI ს-ში სულთანის მოწვევით დაშლილი საქართველოს მეფეები კვლავ გაერთიანდნენ და მხედრობა გაუგზავნიათ იერუსალიმის ქართული სიწმინდეების გამოსახსნელად. ამ დროს ეგვიპტის მამლუქებს „ქრთამის“ ანუ თანხის სანაცვლოდ ევროპელი კათოლიკოსებისათვის გადაუციათ „ქრისტეს საფლავი, გოლგოთა, ბეთლემი და ყოველნი მონასტერნი იერუსალიმისანი“. ქართველებმა გაათავისუფლეს იერუსალიმი. სულთანმა „დაუმტკიცა,

რათა იყოს ქრისტეს საფლავი, გოლგოთა და მონასტერი ქართველთაგან აღშენებულნი – ჯვრის მონასტერი, წმინდის იაკობ ალფესი და სხვანი ყოველნივე, ეგრეთვე ბეთლემი და გარემო იერუსალიმისა წმინდათა მათ ადგილთა, სადაცა ჰქონებოდათ ადრითგვნე ქართველთა, ყოველივე მოიპოვეს და 48 წელიწადს ეპყრათ ქართველთა” (გვ.287)

კახთა მეფე ლეონს გაუგზავნია არქიმანდრიტი იოაკიმე „**იერუსალიმს შეურჩევია მრავალნი ჩინებულნი ხელოვანნი და აღუშენებია ახლად ქრისტეს საფლავი მარმარილოთა და გოლგოთა**“; წერს ტიმათე ეპისკოპოსი. ეს ცნობა იერუსალიმის პატრიარქის ქვის კათედრის ფეხზე ყოფილა დაწერილი ქართული ასოებით, ხოლო საეკლესიო სვინაქსარში ენკენიის 13 რიცხვში მოიხსენებოდა ლეონ კახთა მეფე. ლეონს მეფეს და მის მეუღლეს თინათინს ფრესკებზე ხატავდნენ ფეხზე მდგომთ, რომელთაც თავიანთ მიერვე აშენებული იერუსალიმის მოდელი ეჭირათ (გვ.289)

გოლგოთა დიდხანს იყო ქართველთა ხელში, თეიმურაზის სიტყვით ტიმოთე გაბაშვილი მოგვითხრობს, რომ – ჯვრის მონასტერი ააშენა IV ს.ში მეფე მირიანმა, ვახტანგ გორგასალმა მეორედ აღაშენა ჯვრის მონასტერი და სხვა მონასტრები პალესტინაში. ბაგრატ III-ს ხელახლა აუგია ჯვრის მონასტერი. გიორგი I-ს საფუძვლიანად აუშენებია იერუსალიმის იაკობ ალფესის მონასტერი, აქვე ყოფილა მეფეთა ზარაფხანა. ამ მონასტერს შემდეგ დადებია ვალი, თურქების ხელისუფალთ აუღიათ ქრთამი და ის სომხებისთვის გადაუციათ - „**თურქთა წართვეს ქართველთა და მისცეს სომეხთა**“ (გვ.2); კახთა დედოფალს ელენეს აუშენებია იერუსალიმს წმინდა ნიკოლოზის მონასტერი. XVIII ს-ში გიორგი აბაშიძეს აუშენებია წმინდა აბრამ მამათ-

მთავრის მონასტერი. ათაბაგებს აუშენებიათ წმ. იოანე მახარებლის დედათა მონასტერი იერუსალიმში, თავად ამირანდო ამილახვარს აუშენებია წმ. ბასილი დიდის დედათა მონასტერი. პაატა წულუკიძესა და ქაიხოსროს აუშენებიათ მეორე წმინდა ნიკოლოზის მონასტერი ჯვრის მონასტერთან ახლოს, ბადურ ჩოლოყაშვილს წმ. თეოდორეს მონასტერი, ჯვრისმამას არქიმანდრიტ ქრისტეფორეს ზედგინისძეს აუშენებია წმ. თეკლას მონასტერი და ასე შემდეგ მრავალი მონასტერი ააშენეს საქართველოს სხვადასხვა კუთხის შვილებმა (გვ.292).

იერუსალიმის ეკლესია-მონასტრებშია გამოხატული მირიან მეფე, ვახტანგ გორგასალი, ბაგრატ III, შოთა რუსთაველი, ჯვრის მონასტერში დახატულია აფხაზეთია კათალიკოსი მაქსიმე, მანგლელი არხიეპისკოპოსი თეოდორე, ტფილელი ელისე, ბედიელი თეოდორე და სხვა. გამოხატულია ლევან დადიანის და მარიამი, თვით ლევან დადიანი მეუღლით და სხვა.

იერუსალიმში უწამებიან მრავალი ქართველი-20 ივლისს წამებული საღომე ქართველი, 19 ოქტომბერს მღვდელი-მოწმე ნიკოლოზ დვალი, ამას მშობელნი მორწმუნენი ჰყოლია და სიყრმითგანვე შეუწირავთ ღვთისთვის, კლარჯეთის მონასტერში, კურთხეულა მღვდელმონაზვნად, მისულა იერუსალიმად და ცხოვრებულია ჯვრის მონასტერში, დაიცვა თურქთა წინაშე ქრისტეს სარწმუნოება და აწამეს.

23 ივლისს უწამებიან წმინდა მღვდელმოწამე ლუკა ჯვრის მამა აბაშიძე. ისინი ჯვრის მონასტერში მოიხსენებოდნენ, აქვეა მრავალი ქართული წიგნი. საქართველოს მეფეთა მოსახსენებლად კანდელებია ჩამოკიდებული „ზოგი ქრისტეს საფლავზედ, ზოგნი გოლგოთას და ჯვრის მონასტერში.

იერუსალიმში მრავალი ქართველი წმინდა მამა ცხოვრობდა - „ნიკოლოზ

– ყოფილი ნიკიფორე ჩოლოყაშვილი, სახელოვანი კაცი ქალაქში მეტეხის წინამძღვარი და კახეთის მოძღვართ-მოძღვარი, ოდიშის სოფელ კორცხელის წინამძღვარი, ასევე იერუსალიმში ჯვრის მონასტრის და გოლგოთას არქიმანდრიტი, მასთან ერთად იერუსალიმში ყოფილან თეოდოსი მანგალელი რევისშვილი. მათი ხელით ლეონ დადიანს განუახლება იერუსალიმში ჯვრის მონასტრის საკურთხეველი.

ქართლ-კახეთის მეფეს თეიმურაზ II-ს მთავარეპისკოპოსი ტიმოთე გაბაშვილი გაუგზავნია იერუსალიმში ქრისტეს საფლავისა და გოლგოთისათვის შესაწირავის მისაძღვნელად (გვ.298)

თეიმურაზი ასე ამთავრებს თავის წიგნს - „სრულ იქმნა ძალთა ღვთისათა წელს 1843 მაისის 22-სა, პეტერბურგს“

თეიმურაზ ბატონიშვილი იყო პეტერბურგის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრი, პარიზის სააზიო საზოგადოების წევრი, კოპენჰაგენის სამეფო ანტიკვარიანტთა საზოგადოების წევრი. დაიბადა 1782 წელს, გარდაიცვალა 1846 წელს, დაკრძალეს პეტერბურგის ალექსანდრე ნეველის ლავრაში.

ლიტერატურის მიმოხილვა

საქართველოს ეკლესია ჩრდილო კავკასიაში წიგნის „ისტორია ნაროდოვ“-ის მიხედვით

(„История народов Северного Кавказа с древнейших времен до-конца XVIIIв. -М.: Наука, 1988“)

1988 წელს მოსკოვში დაბეჭდილ წიგნში „ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორია უძველესი დროიდან მე-18 ს. ბოლომდე“ (რუს. ენაზე) მრავალი პარაგრაფი ეძღვნება საქართველოს ეკლესიის მოღვაწეობას ჩრდილო კავკასიაში, ამიტომაც ვიძღვევით შესაბამისი თავების ჩვენეულ თარგმანს ჩვენი კომენტარებით.

აქ ნათქვამია – „მე-4 ს. დასაწყისში ქრისტიანობამ შეაღწია ბოსპორში, ქერჩში ნაპოვნია საფლავის ქვა 304 წლის თარიღით. კონსტანტინოპოლის 325 წლის მსოფლიო კრებას ესწრებოდა ბოსფორის ეპისკოპოსი კადმოსი, ბოსფორში გამოკვლეულია საძვალე-კატაკომბი ჯვრის გამოსახულებითა და ქრისტიანული წარწერებით. მალე ქრისტიანდება ჩრდილო-დასავლეთი კავკასია, 519 წლის კონსტანტინოპოლის კრებაზე იმყოფებოდა ფანაგორიის ეპისკოპოსი იოანე. პროკოფი კესარიელის სიტყვით ტამანზე მცხოვრები გოთი-ტეტრაკსიტები „სხვებზე უარესი ღვთისმოსიშებით არა იცავენ ქრისტიანულ კანონს“. 548 წელს იმპერატორი უსტინიანეს გაუგზავნეს თხოვნა მიეცა მათთვის აბასგების მსგავსად ეპისკოპოსი, იუსტინიანემ, პროკოფის სიტყვით, მათი თხოვნა ადასრულა. შესაძლოა მე-5 – მე-6 საუკუნეებით თარიღდებოდეს ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში არსებული საეკლესიო არქიტექტურის ძეგლები (ნოვომიხაილოვკას ბაზილიკების ნანგრევები)... წმ. ანდრია მოციქული საპოკრიფულ მესამე მოგზაურობის აღწერაში ნათქვამია: „ამ ქვეყნის მოსახლეობა,

რომელთაც ზიხები ეწოდებათ, მიწათ-
მოქმედნი არიან. ზიხები მკაცრები
არიან, ბარბაროსების ჩვევები აქვთ.
ძირითადად, ველურები და ურწმუნოები
არიან დღემდე“.

მთლიანობაში, ჯიქთა (ასევე ალან-
თა) შორის ქრისტიანობა წარმატებით
ვერ დაინერგა. ქრისტიანობის გავრცე-
ლების მცდელობა იყო გუთების
ტომებში, კონსტანტინოპოლში მონათ-
ლეს უტივურების წინამძღოლი გორდა.

ზაქარიარიტორსაქესცნობა, რომ 7
ღვთისმსახური სომეხ მქადაგებელ კარ-
დოსის მეთაურობით მოემსახურნენ
მთების იქით ჰუნებში მცხოვრებ ქრის-
ტიანებს, ასევე მონათლეს და დამოძ-
ღვრეს მრავალი ჰუნი. ამ ღვთის მსახუ-
რებმა ჰუნების ენაზე თარგმნეს საეკ-
ლესიო წიგნები. კარდოსი ჰუნებთან
დარჩა 14 წლის განმავლობაში, სადაც
ის შეცვალა სხვა სომეხმა ეპისკო-
პოსმა – მაკარიმ, რომელმაც ააგო
აგურის ეკლესია. „ისტორია ნაროდოვ
სევერონოვო კავკაზა“ მიიხნევს, რომ ამ
ჰუნების ქვეშ იგულისხმება დაღესტნის
რეგიონი ალბანეთთან ახლოს.

(რაც შეეხება ზოგადად ჩრდილო
კავკასიას, აქ ყირიმიდან კავკასიის
მთებამდე მდებარე რეგიონი ქართული
ეკლესიის გავლენის სფეროში შედიო-
და, რადგანაც მე-8 საუკუნეში ყირიმში
მცხოვრები გუთების ეპისკოპოსი ქართ-
ლის კათალიკოსმა აკურთხა ქართლ-
შივე, რაც ამ რეგიონის იერარქიულ
დამოკიდებულებაზეც მიუთითებს, რაც
ბერძნული წყაროებითაც დასტურდუ-
ბოდა. ამის შესახებ გიორგი მთაწმი-
დელის ცნობაც არსებობს.

ეს მიუთითებს, რომ ყირიმსა და
ქართლს შორის მდებარე ჩრდილო
კავკასია ქართული ეკლესიის გავლენის
სფეროს წარმოადგენდა. ამასვე
მიუთითებს ჩრდილო კავკასიის ხალ-
ხებში, ინგუშებში და ოსებსა და
სხვებში დღემდე შემორჩენილი ძველ-
ქრისტიანული დღესასწაულები, მაგა-
ლითად ათენგენობა, წმ. ათენოგენს

საქართველოს ეკლესიაში მოიხსე-
ნიებოდა მე-5 ს-დან ვიდრე თითქმის მე-
14 საუკუნემდე, ამის შემდეგ საქართ-
ველოს ბარმა ეს დღესასწაული დაი-
ვიწყა, მაგრამ მთიელები მას კვლავ
აღნიშნავდნენ. ქართული ეკლესიის ყო-
ფილი, უკვე მუსულმანობის გზაზე
დამდგარი აღნიშნული მთიელები მას
მაინც ზეიმობდნენ.

ასევე, დაღესტანში აღმოჩენილია
მრავალი ქართულ-ქრისტიანული ფაქ-
ტი, სომხური ეკლესია შეეცადა, მაგ-
რამ ვერ შეძლო დაღესტანში თავისი
იურიდიქციის განმტკიცება, ყველა
აღმოჩენილი ქრისტიანული მატერია-
ლური ნაშთი დაღესტანში აღბეჭდილია
ქართული ნაკვალევით, უპირველესად
ესენია ქართულწარწერიანი მასალების
ნამსხვრევები).

დერბენდი – ქრისტიანობის ძველი
ცენტრი იყო, სადაც ქრისტიანობის
საქადაგებლად მე-4ს დასაწყისში მისუ-
ლა ეპისკოპოსი გრიგორისი, მას
ქუთების მეფესთან, (ჰუნების ლაშქრის
მეუფესთან), მაგრამ წარუმატებლად,
გრიგორისი შეიპყრეს და აწამეს. დერ-
ბენდის ოლქში ქრისტიანობის განვრ-
ცობას მიუთითებს დერბენდში ეპისკო-
პოს გრიგორისის შვილიშვილის მიერ
ქრისტიანული ტაძრის დაფუძვნება,
რომელიც შემდეგში მეჩეთისათვის
გაამოიყენეს.

(ალბანეთის კათალიკოსი იძულებუ-
ლი გახდა დერბენდის (ჩოლის) რაიონ-
ში მდებარე ალბანური ეკლესიის
მეთაურის კათედრა მე-5 საუკუნისათ-
ვის გადაეტანა ქალაქ პარტავში.

ჩემი კვლევით, იქამდე ბარდავში
ქართველი ეპისკოპოსი იჯდა, რასაც
მიუთითებს იერუსალიმში ნაპოვნი ქარ-
თული საფლავის წარწერა – „ქართვე-
ლი ეპისკოპოსი – ფურტაველი“, ფურ-
ტავი, იგივე ბარდავია ანუ პარტავი).

კულტურა და ყოფა კავკასიის ხალხებისა მე-7, მე-9 სს.

„ისტორია ნაროდოვ სევერნოვო კავკაზა“ წერს – ჩრდილო კავკასია თავდაპირველად, დასახლებული იყო ადგილობრივი მიწათმოქმედი ხალხით. აქ, მე-2, მე-4 საუკუნეებში, შემოიჭრნენ მომთაბარეები. მათ, მე-5, მე-6 საუკუნეებში დაემატათ მომთაბარეთა ახალი ტაღლები (ჩემი აზრით, ამის ანარეკლი უნდა იყოს ქართლის ცხოვრების ცნობა ჩრდილო კავკასიაში ოსებთან ვახტანგ გორგასლის ომებისა) მომთაბარეთა მოსვლის შემდეგ ჩნდებიან ახალი დასახლებები თერგსულაკის შუამდინარეთში.

მთისწინეთში არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს მრავალი ნაქალაქარი და ნასოფლარი. ადგილობრივ კულტურას უნდა მიეკუთვნოს ყუბანის სათავეებში ცნობილი ხუმარას ნაქალაქარი, ის, მე-8, მე-10 საუკუნეებში იყო მძლავრი სიმაგრე, 3-5 მეტრი სისქის კედლით და კოშკებით გარშემორტყმული, ის აკონტროლებდა გზას ყუბანიდან და თებერდიდან ქლუხორის უღელტეხილამდე (ჩემი აზრით, ხუმარას ნაქალაქარი უნდა იყოს საქართველოს ანუ ქართველთა სახელმწიფოებრივი განსახლების ისტორიულ საზღვარზე არსებული ციხესიმაგრე, მით უმეტეს, რომ მე-8, მე-10 საუკუნეები აფხაზთა სამეფოს (ანუ საქართველოს) ძლიერების პერიოდია, რომელიც გაგრძელდა თემურ-ლენგის შემოსევამდე. ამ რეგიონში მსგავსი ციხე-ქალაქები რამდენიმე იყო – ისინი იგებოდნენ მომთაბარე ტომებისაგან სამხრეთის სამიწათმოქმედო ცივილიზაციის დასაცავად).

მე-7, მე-8 საუკუნეებში ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში ქ. ნიკოფსიაში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ჰქონდა ეპარქია, რომელიც ბოსფორისა და ხერსონის ეპარქიებთან ერთად იწოდებოდა ზიხიის ეპარქიად (ჩემი აზრით, რადგანაც ზიხია მოიცავდა ასევე ყირი-

მის ნაწილს ბოსფორთან და ხერსონესთან ერთად, შესაბამისად, ბოსფორი და ხერსონი ანუ ყირიმი იწოდებოდა ზიხიად და არა თანამედროვე აფხაზეთის მეზობელი ტერიტორია. ქართული წყაროს ცნობა, რომ ჯიქეთი „აფხაზეთის ბოლოს“ მდებარეობდა მდინარე მცირე ხაზარეთის წყლის რეგიონში (სადაც „წარსწვდების წვერი კავკასისა“ ე.ი. მდ. ყუბანის შესართავის მხარეში), შეეხებოდა მე-8 საუკუნის ვითარებას, და არა ვთქვათ მე-16 საუკუნისას, როდესაც აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარი იყო უკვე არა მდ. ყუბანი, არამედ გაგრის რეგიონი).

წიგნი „ისტორია ნაროდოვ სევერნოვო კავკაზა“ მიიჩნევს, რომ ეპარქიების სიაში, რომელიც შედგენილია 787 წლის წინ, ნიკოპსიისა და სებასტოპოლის ეპარქიები „აბაზგიის“ ეპარქიებად იწოდებიან, რაც აფიქრებინებთ, რომ ნიკოპსია გადავიყვანეს აფხაზეთის სამთავროს ძალაუფლებაში მე-8 საუკუნის ბოლოს. ნიკოპსიაში მდებარეობდა ქრისტიანების მიერ პატივცემული სიმონ კანანელის საფლავი (გურთავთ შენიშვნას, რომ ნოტიციათა სიების ხელნაწერებში, შეცდომით, ზოგჯერ ამასიის ნაცვალად აბაზგია არის ჩაწერილი, სებასტოპოლი ამასიასთანაც მდებარეობდა, შესაძლებელია, ამ სიებში ლაპარაკი იყოს არა აბაზგიაზე, არამედ ამასიაზე, რომელიც ისტორიული ლაზიკის მეზობლად მდებარეობდა).

ეპიფანე მონაზონის სიტყვით „ჯიქები მკაცრი და ველური ხალხია და სანახევროდ ურწმუნო“ ქაშაგების (კასაგების) შესახებ ეპიფანე წერს, „ეს ხალხი მშვიდია და იღებენ სარწმუნოებას, სიხარულით მიიღეს მქადაგებლის სიტყვა“ (წიგნის „ისტორია ნაროდოვ სევერნოვო კავკაზა“ ავტორებს მიაჩნიათ, რომ ეს ქაშაგები ადილელები იყვნენ, ეს მოსაზრება საყოველთაოდაა გავრცელებული, მაგრამ მას მეცნიერული საფუძველი ან

რაიმე დამადასტურებელი წყარო არ გააჩნია და მხოლოდ ვარაუდზეა დაფუძნებული, სინამდვილეში ადიღების ულუსი ამ ცნობის დაწერიდან მრავალი საუკუნის შემდეგ, თემურლენგის ეპოქაში ნოღაელთა ულუსის მსგავსად შემოვიდა ჩრდილოკავკასიაში, ამ დროს გაბატონებულმა ადიღებმა შეძლეს ჩერქეზებისა, ასევე სხვა ადგილობრივი ტომების, სასტიკი დამარცხება, მათი დიდი ნაწილის სრული ასიმილაცია, შემოსული ადიღური ტომები იღებდნენ დამარცხებული ტომებისა და მათი საცხოვრებელი რეგიონის სახელს, მაგალითად ძველი აბაზების ამოხოცვისა და გადარჩენილი აბაზების დამონების შემდეგ თვით აბაზიაში მცხოვრებად იღებს – უწოდეს აბაზები, ასე, რომ ძველი აბაზები სხვა ხალხი იყო, ახალი კი სხვა. შესაბამისად ძველი აბაზები სხვა ენაზე ლაპარაკობდნენ, ხოლო ახალი აბაზები სხვა – ციმბირ-ყაზახეთიდან შემოსული ადიღეს ულუსის შესაბამისი ტომის ენაზე. ეს მოსაზრება ეფუძნება ამ რეგიონის მკვლევარის – მილერის მტკიცებას, რომ ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხი არის სტეპებიდან შემოსული ყოფილი მომთაბარეები. ეს ხალხები თემურლენგის შემდგომ ეპოქაში ჩრდილო კასპიისპირეთ-სამხრეთ რუსეთის მხრიდან შემოვიდნენ ჩრდილო კავკასიაში.

ადიღეველები – კავკასიაში შემოვიდნენ მხოლოდ მოგვიანებით, ამიტომაც ისინი არ არიან კავკასიური ტომები, თუმცა ამჟამად საყოველთაოდ მათ კავკასიურ ტომებად მიიჩნევენ, რაც დიდი შეცდომაა. ოქროს ურდოს გამოჩენილმა მმართველმა ედიგეიმ თავის სამშობლო ყაზახეთ-ციმბირენისეის მხრიდან, კავკასიაში შემოიყვანა ურდო, რომელიც ხალხს, მათი მეთაურის ადიგეის სახელის მიხედვით ადიღები უწოდებს. ისინი კავკასიაში შემოსვლის შემდეგ შეებრძოლნენ ჩერქეზებს, სასტიკად დაამარცხეს და მათი

საცხოვრისი დაიჭირეს. გამარჯვებულ ადიღებს დამორჩილებული რეგიონების სახელები დაერქვათ, ანუ ჩერქეზეთში დაბინავებულ ადიღებს დაერქვათ ჩერქეზები, აბაზების ქვეყანაში დაბინავებულთ – დაერქვათ აბაზები, ჯიქების ქვეყანაში დაბინავებულთ – ჯიქები და ა.შ. საფიქრებელია, რომ ძველი ქაშაგები ქართველური, ხოლო ძველი ჯიქები თურქული წარმოშობის ტომები იყვნენ, ასიმილაციის შედეგად ისინი ადიღებად იქცნენ).

მიიჩნევა, რომ ძველი ქრისტიანი ჯიქების ცენტრი იყო ნიკოფსია. ნიკოპსიის ეპარქია იხსენიება საეპისკოპოსოთა სიაში, რომელიც შედგენილია 807–815 წლებში, და ასევე, მე-9 საუკუნის პირველი ნახევრის სხვა სიაში.

ჩრდილო კავკასიის 1-ლი ათასწლეულის არიტექტურა სუსტადაა შესწავლილი, შედარებით შთამბეჭდავია ხუმარას გალავნის კედლები, სისქით 3–5 მეტრი, ძველად მაღალი და მიუდგომელი.

(ჩვენი ფიქრით, ეს უნდა იყოს ძველ ქართული ციხე-სიმაგრე სობღისი, რომელსაც, ქართული წყაროს ცნობით, არაბების დროს თავი შეაფარა აფხაზეთის მთავარმა, თუმცა სობღისი შესაძლოა ამჟამინდელი არხიზის მიდამოებშიც მდებარეობდა).

ხუმარას გალავნის ქვები საგანგებო და დამუშავებული, გალავანის ქვის კიბეებიანი საბრძოლო კოშკები ანაწევრებდნენ კედლებს, ისინი ხუმარას ქალაქს აქცევდნენ მძლავრ ციხე-სიმაგრედ.

(ხუმარა ამ ფუნქციას ასრულებდა თამარ მეფის დროსაც, რადგანაც ადგილობრივი მცხოვრებლები ხუმარას მშენებლობას მიაწერენ თამარ მეფეს, აქ აჩვენებენ თამარ მეფის სხვადასხვა მემორიალურ ნივთს, მაგალითად დიდ ლოდს, საიდანაც თამარი ჯარს მიმართავდა, ქართული ჯარის სადგომ-გამოქვამულებსა და სხვა. ქრისტიანული ქალაქი ხუმარა ადიღების შემოსევების

შემდეგ გაუქმდა, მისი ქრისტიანული სასაფლაო ამჟამადაც სასტიკად ნადგურდება განძმადიებელი ტურისტებისა და ხალხის მიერ, მათ სჯერად გადმოცემისა, რომ ამ საფლავებში დიდი განძია გადამალული, საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა მეცნიერება ხუმარას ციხე-ქალაქი, ხალხური გადმოცემის საპირისპიროდ, მიაკუთვნებს არა საქართველოს კულტურას, არამედ ალანურს და მტკიცედ ნერგავენ თვალსაზრისს, რომ თითქოსდა ხუმარასთან თამარ მეფესა და ქართულ სახელმწიფოს კავშირი არ ჰქონდა. პოსტსაბჭოთა გამოკვლევებსა და გზამკვლევებში ხალხური გადმოცემების საპირისპიროდ, აღარ ახსენებენ თამარ მეფის სახელს, სურთ როგორმე ხუმარა მოწყვიტონ ქართულ კულტურას. ამჟამად, მეცნიერების სახელით ახალ ლეგენდებს თხზავენ მისი ალანური უძველესობის შესახებ, თუმცა კი წყარო არ გააჩნიათ. თვითონვე აღიარებენ, რომ ხუმარას ციხე-ქალაქის აგება მოითხოვდა არა მხოლოდ გამოცდილი ხუროთმოძღვრის ძალისხმევას, არამედ გამოცდილი ოსტატების დიდ რაოდენობას. ამასთანავე, ალანები, მომთაბარეები იყვნენ და მიტროპოლიტ თეოდორეს ცნობით, მათ არა თუ ასეთი ნაგებობების, საკუთარი ქვის სახლების აგების ხელფენებაც არ გააჩნდათ, მითუმეტეს, რომ ეს რეგიონი დასახლებული იყო სვანებით და არა ალანებით. ამ ეპოქაში, მომთაბარე ცხოვრების გამო, ალანებს საკუთარი სახლების აგების უნარიც რომ არ გააჩნდათ ამის შესახებ კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ოფიციალურ წერილში წერდა ალანიის მიტროპოლიტი თეოდორე – Он иже по истине – были стадо, рассеянное погорам, пустынями пропастьм земным, неимеющее нистойла, нинавеса, выставленное напожирание (диким) зверям. თეოდორე წერს, 1222-1240 წლებში, რომ ალანებს არა აქვთ თავიანთი სადგომიც კი (აც

სოფელი, არც ქალაქი), მიაგავედნენ ხროვას, ჯოჯს გაფანტულს მთებსსა და უდაბნოებში Епископа Феодора «Аланское послание».

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XIII/12201240/Feodor/text.phtml?id=5429>.

იმავეს წერდა კონსტანტინოპოლის სინოდიც, რომ ნომადური ცხოვრების გამო ალანებს არა აქვთ ქალაქები, ამიტომაც ალანიის მიტროპოლიტისათვის საკათედრო ქალაქად გამოიყო სოტერიოპოლისი – ლაზიკაში, ალანიიდან შორს. ხუმარა – იგივე სვანურიც ხუმარა – ცხუმარია, სვანები კი განთქმული ქვითხურო ოსტატები იყვნენ. ამავე რეგიონში სხვა ნაქალაქარები და ნასოფლარები არსებობდა).

„ისტორია ნაროდოვ სევერნოვო კავკაზა“ წერს – „აფხაზეთი და კავკასიის ალანია მჭიდროდ უკავშირდებოდნენ ერთმანეთს მთის გზების სისტემით, რომელიც ქლუხორზე, სანჯაროსა და ფშეაშხოზე გადიოდა. ამ გზებით ხორციელდებოდა კავკასიის ალანიის კავშირი შავიზღვისპირეთის პორტებთან, მათი მეშვეობით ბიზანტიასთან და კონსტანტინოპოლთან. ამ გზებით ალანიაში მგზავრობდნენ ბერძენი დიპლომატები და მისიონერები, ქართველი ოსტატები, რომელთაც აღმართეს ჩრდილო ზელენჯუკისა და შოანას ტაძრები“ – История народов Северного Кавказа с древнейших времен до-конца XVIIIв. -М.: Наука, 1988. („По ним в Аланию двигались греческие дипломаты и миссионеры, грузинские мастера, соорудившие северный Зеленчукскийи Шоа-нинский храмы“),

(წიგნის ავტორების განცხადება, რომ ჩრდილო ზელენჯუკისა და შოანას ტაძრები აგებულია ქართველი ოსტატების მიერ, დასაფასებელია, რადგანაც სხვა მკვლევარები ამას არ აღიარებენ, ისინი მათ ან ალანებს, ანდა მათთვის უცნობ კულტურებს მიაწერენ.

დასაფასებელია აგრეთვე ამ წიგნის ავტორების განცხადება, რომ ვაინახებში მე-10, მე-11 საუკუნეებში ქრისტიანობის ნათელი საქართველოდანაც შედიოდა, რომ მე-10, მე-11 საუკუნეებს შივია ხურტომებს შორის დიდი იყო ქართული მონარქიის გავლენა, მაგალითად, მე-10 საუკუნის მეორე ნახევარში იგება ქართული ტაძარი თხაბერდი, რომელიც ემსახურებოდა იქაურ ვაინახურ და მთის ქართულ მოსახლეობას. მისმა გათხრამ გამოავლინა ქართული წარწერების სერია, აღნიშნავს წიგნი „История народа Северного Кавказа с древнейших времен до-конца XVIIIв. -М.: Наука, 1988“

(„Так, во второй половине X в. сооружается грузинский храм Тхаба-Ерды, обслуживавший окрестное вайнахское и горногрузинское население. Его раскопки принесли серию грузинских надписей“)

wignSi „История народов Северного Кавказа с древнейших времен до-конца XVIIIв. -М.: Наука, 1988 – ნათქვამია – „მოგვიანებით, ჩანს მე-11, მე-13 საუკუნეებში მთიან ინგუშეთში აგებული იქნა სხვა ქართული ეკლესიები (ალბი-ერდი, სოფელ თარგიმთან), და ასევე მათი მსგავსი სალოცავები (იტაზ-ერდი, გალ-ერდი, მაგი-ერდი და სხვები)“, (Позднее, вероятно, в XI-XIII вв. в горной Ингушетии были построены другие грузинские церкви (Алби-Ерды, усел. Таргими Памет), а также и подражающие им святилища-здания (Итаз-Ерды, Галь-Ерды, Маги-Ерды и др.).

(ძალზე დასაფასებელი დასკვნაა ასეთი სოლიდური გამოცემისა, რადგანაც სხვა ავტორები ამას არ აღიარებენ. ამ წიგნის ავტორების განცხადებით ქართული გავლენის გაძლიერება ამ რეგიონში გამოწვეული იყო საქართველოს დაინტერესებით გაეკონტროლებინა დარიალის გასასვლელი და ასევე სამხედრო-პოლიტიკური ლოკლობითა და მოკავშირეობით მთიელ მეზობლებთან).

წიგნში ნათქვამია – „საქართველოსთან აქტიური კავშირი დასტურდება აქ აღმოჩენილი ქართული წარწერების არსებობით ჭურჭელზე, საძვალეებში, მინის მძივებზე, საყოფაცხოვრებო ნივთებზე, რომლის ნაწილი შესაძლოა აქ მოხვდა სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფო ცენტრებიდან“ („Активные связи с Грузией подтверждаются находками грузинских надписей на сосудах, в склепах, а также стеклянных бус, сосудов, часть которых могла поступать из ремесленных центров Закавказья~ 64).

ინგუშურ ლექსიკაში დაფიქსირებულია ქართული ენის მრავალი ელემენტი, რომელიც ინგუშეთში ქრისტიანობის შესვლასთანაა დაკავშირებული („კვირა“, „ჯვარი“, „სამლოცველო“, „სანთელი“).

მატერიალური კულტურის ძეგლები (საცხოვრებელი და საბრძოლო კოშკები, ქვის ფიქალით გადახურული მრავალრიცხოვანი საძვალეები) ჩვენთვის ინგუშეთსა, ფშავსა, ხევსურეთსა და თუშეთში მსგავსი ხასიათის მატარებელია, ხევსურეთსა და თუშეთში კოშკების არქიტექტურაში ვაინახურ გავლენას პოულობენ (Памятники материальной культуры (жилые и боевые башни, многочисленные склеповые сооружения с перекрытием из плит шиферного сланца) в Чечено-Ингушетии, Пшавии, Хевсуретии, Тушетии также обнаруживают общие черты. В архитектуре башен в Хевсуретии и Тушетии прослеживается вайнахское влияние.

(ჩვენი აზრით, საფიქრებელია, რომ თანამედროვე ჩვენთვის ინგუშეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი ქართულენოვანი მოსახლეობით იყო დასახლებული, რასაც მიუთითებდა კიდევ თეიმურაზ ბატონიშვილი თავის ქართლის ცხოვრებაში, ამ ცნობას ეთანადება ევლია ჩელევის, ცნობა, რომ მცირე ყაბარდოს მოსახლეობამ იცოდა ქართული ენა. მცირე ყაბარდოს მოსახლეობა მე-18 საუკუნისათვის ისლამის გავრცელებული

ბის კვალდაკვალ კარგავდა ქართული ენის ცოდნას, რის შესახებაც, როგორც ითქვა მიუთითებდა მე-17 საუკუნეში ევლია ჩელები, ყაბარდოელები სამ ნაწილის ქართულენოვნებით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ერეკლე მე-2-ის სურვილი რათა ყაბარდოელები გადმოესახლებინა საქართველოში, ერეკლე ენდობოდა ამ ყაბარდოელებს. მუშაობა რათა ყაბარდოელები გადმოესახლებინა საქართველოში, მთელი სერიოზულობით გაიშალა ჩრდილო კავკასიაში. რუსეთის ხელისუფლებამ ჩაშალა ერეკლეს ეს მოქმედება და ხელი შეუშალა ყაბარდოელების გადმოსახლებას საქართველოში, ევლია ჩელების ცნობის დასტურად, რომ მცირე ყაბარდოელებმა იცოდნენ ქართული ენა – დასტურად შეიძლება ჩაითვალოს მე-18 საუკუნეში ვახტანგ მე-6-ის მეუღლის ყაბარდოელი დედოფლის რუსუდანის ქართულენოვნება და მისი იყვარული ქართული კულტურის მიმართ.

მცირე ყაბარდოში (ტაუსტანის ქვეყანაში) ქართული ენის განვრცობის შესახებ წერს ევლია ჩელები (1611-1682) თავის მოგზაურობათა წიგნში. ის წერს, რომ ესაა ჩერქეზების მიწა-წყალი, ჰყავთ თავიანთი ბეები (უმაღლესი ხელისუფლება), თავიანთი არმია, რომელიც აღჭურვილია ცეცხლსასროლი იარაღით. არმიაში ჰყავთ 12000 „ახნაური“ (ევლია ჩელები მათ აღსანიშნავად ხმარობს ამ ქართულ სიტყვას), ისინი მუსულმანები არიან, მიუხედავად ამისა მათი ენაა ქართული (Языки их – грузинский и черкесский. Их армия состоит из двенадцати тысяч азнауров), ამ ქვეყანაში მაინც მუსულმანების რაოდენობა ძალზე მცირეა, მოსახლეობის უმეტესობას შეადგენენ „კიაფირები“ ანუ ურწმუნოები (მრავალღმერთიანები, იგულისხმება ქრისტიანები).

თვითმხილველის ამ ცნობიდან ჩანს, რომ ჩერქეზეთის ამ ნაწილში, რომელიც ავტორის (ევლია ჩელების თქმით) განვრცობილი იყო იალბუზის ძირიდან

ვიდრე დაღესტნის ჩათვლით კასპიის ზღვამდე, (ამ ქვეყნის ცენტრში ახლა შესაძლოა იყოს ქალაქი მოზლოკი) მოსახლეობის დაბალი ფენა ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა ქრისტიანული სარწმუნოების ნიშნებს (Мусульман там мало. Подданными являются в основном черкесские кяфиры).

ყოველ შემთხვევაში, მუსულმანური არ ყოფილა, ხოლო ზედა ფენა, მართალია მუსულმანური იყო, მაგრამ ყოფა-ცხოვრებაში იყენებდა ქართულ ენას. ზოგადად რომ ვთქვათ, ევლია ჩელები ჩერქეზეთის ამ ნაწილში დაადასტურა მოსახლეობის ქართულენოვნება და ქრისტიანობა (მართალია მოსახლეობის სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფებში). ორივე ეს ნიშანი ერთად, ქართულენოვნება და ქრისტიანობა კი მიუთითებს, რომ ეს ვრცელი მხარე მე-17 საუკუნის შუა წლებამდეც კი კვლავინდებურად შედიოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში (Во все времена они поддерживали связь с грузинским народом), ჩანს სამღვდლოება ხალხის მოსანათლად – კვლავ ჩადიოდა საქართველოდან.

ევლია ჩელები წერს – „В настоящее время имена беев таковы: Кучур-бай-секбан и Джухан-бай-секбан. Однако если их называют падишахами, то это значит, что они родом из Таустана. Они ведут свою родословную от Ануширвана. Языки их – грузинский и черкесский. Их армия состоит из двенадцати тысяч азнауров, вооруженных двумя тысячами ружей. И все они мусульмане шафийтского толка. Но вместе с тем они считаются черкесским племенем. Во все времена они поддерживали связь с грузинским народом, и потому особенности их говоров свидетельствуют о связях с языками грузинским, персидским и кумыкским. В этой стране, так же как и в других черкесских землях, нет ни денег, ни бань, ни базаров, ни виноградников, ни садов. В пшуко имеются две соборные мечети и семь приходских мечетей. Хутбу

там читают на имя дагестанского падишаха, а кроме того, и на имя их собственного Кучур-секбана. Их образ жизни таков же, как и у прочих знатных господ. Мусульман там мало. Подданными являются в основном черкесские кяфиры. Протекающая здесь река Бахистан начинается в горах гру-зинской земли Дадиан и впадает в реку Терек.. Здесь мы веселились с ханом в течение трех дней. [Пустившись в путь], мы за пять часов переправились на лошадях через реку Балыкбай. Эта река начинается с не покрытых снегом вершин Грузинских горы впадает в реку Терек. После этой реки мы три часа двигались дальше по направле <http://kavkaz-history.ru/evliya-chelebi-kniga-puteshestviya/53/> нню к кыбле. <http://kavkaz-history.ru/evliya-chelebi-kniga-puteshestviya/53/>

ერეკლე მეორის სურვილი ამ ქვეყნიდან (ყაბარდოღან) საქართველოში საქართველოს დასაცავად გადმოესახლებინა სანდო მოსახლეობა, გარკვეულწილად ადასტურებს ევლია ჩელეების აღნიშნულ ცნობას, ამასვე მიუთითებს არქეოლოგიური ფაქტები).

აღნიშნული წიგნის ავტორების ცნობით ვაინახები და მათ დასავლეთით მცხოვრები ალანები, არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, ძალზე მშვიდობიანი მეგობრული ცხოვრებით ცხოვრობდნენ, მათ შორის არ არსებობდა სასაზღვრო სიმაგრეები, მათ ერთიანი დაუნაწევრებელი ულტურული ხოვრება აერთიანებდათ (Мирные и дружественные отношения вайнахов и аланов X-XII вв. подтверждаются близким, а зачастую и непосредственным соседством оставленных им памятников, отсутствием пограничных между ними укреплений, явным тяготением поздне аланских могильников в Чечено-Ингушетии к предгорьями размещением большинства из них в устьях лесистых ущелий (Дуба-Юрт, Марган-Чуидр.), где и сосредоточена в эти века наиболее активная жизнь обитателей края).

(ჩემი აზრით, ფაქტი, რომ ვაინახებისა და ალანების მიწა-წყლას შორის არ არსებობდა სასაზღვრო გამაგრებები (სიმაგრეები), უნდა აიხსნას არა ამ ორ ხალხს შორის მშვიდობიანი და მეგობრული დამოკიდებულებით, არამედ სხვაგვარად.

ეს მიწა-წყალი იყო არა ორი სხვადასხვა ხალხის საცხოვრისი, არამედ ერთი კულტურის მატარებელი ერთი ხალხისა – ქართველი მთიელებისა. რასაც ასახავს კიდევ ერთგვაროვანი არქეოლოგიური მასალა, ანუ ეს რეგიონი თავდაპირველად არ იყო ალანური და ვაინახური კულტურის არეალი, არამედ ერთიანი ქართული კულტურისა, ამიტომაც არის მთლიანი, არ იყოფა სიმაგრეებითა და თავდაცვითი ნაგებობებით ორ ნაწილად.

აქ იყო არა „ორი მეგობრული კულტურა“ – როგორც წერენ წიგნის ავტორები, არამედ ერთი, ამას აჩვენებს არქეოლოგიური მასალის ერთიანობა, გადარჩენილი კულტურის ძეგლების მთლიანობა. აქ მცხოვრები ერთი ქართული კულტურის მოსახლეობა გამაჰმადიანების შემდეგ ასიმილირდა ორ სხვადასხვა ეთნოსში და საბოლოოდ ჩამოყალიბდა სხვადასხვა ამჟამად იქ მცხოვრებ ეთნოსებად. ჩანს, დაახლოებით, მე-16, მე-17 საუკუნეებში იქაური ქართველები დაიმორჩილეს შემოსულმა სხვადასხვა ტომებმა, რომელნიც იქცნენ დომინანტად, და მათ თავიანთ ახალ კულტურებს აქ დაუდეს საფუძველი.

ამასვე აჩვენებს დაღესტნის არქეოგრაფიული კვლევა. დაღესტანში მრავალი ქართული წარწერაა აღმოჩენილი სხვადასხვა რეგიონში, ხალხური გადმოცემები, ასევე დაღესტნის წერილობითი წყაროები გამოკვეთილად მიუთითებენ დაღესტანში ქართველთა ცხოვრების შესახებ, განსაკუთრებით მის დასავლეთ ნაწილში, დაღესტანში საქართველოს ეკლესიას საკუთარი საკათალიკოსო გააჩნდა თავისი საე-

პისკოპოსოთი, დასავლეთ დაღესტანის მოსახლეობა ქართული ეკლესიის ერთგული მრევლი იყო თემურ ლენგის შემოსევამდე.

წიგნის ავტორების მითითებით თხაბა-იერდის ქართული ქრისტიანული კულტურის ძეგლი განეკუთვნება მე-9 საუკუნეს, ესაა აღრეული სამშენებლო პერიოდი თხაბა-იერდის ტაძრისა ასსას ქვაბულში. მაგრამ უფრო აქტიური სამისიონერო ქადაგება საქართველოდან განხორციელდა მე-11 საუკუნის მეორე ნახევარში კათალიკოს მელქისედეკ I-ის დროს, როცა დასრულდა სამნავიანი თხაბა-იერდის ბაზილიკის მშენებლობა. იმავე ასსას ქვაბულში აშენდა თარგიმისა და ალბი-იერდის ტაძრები, ზრუგისა და თლის დარბაზული ტაძრები დვაღეთ-თუაღვომში, მდ. არღონის სათავეებთან და დაღესტანში დათუნას ეკლესია. ეს ეკლესიები და მათი წარწერები ნათლად მიუთითებს, რომ მათი მრევლი და მომცველი რეგიონი საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, რაც აღიარებულია, მაგრამ, ამავე რეგიონებში, გაცილებით მეტია ქრისტიანული სარწმუნოებრივი ნაშთები დატოვებული ქართული ეკლესიის მრევლის მიერ, მაგრამ ისინი ნაკლებად არის გამოკვლეული.

მე-8, მე-10 საუკუნეთა ქრისტიანული სასაფლაოების ნაშთებია აღმოჩენილი დაღესტანში, ავარიაში (სოფლებთან – ურდა, ტიდიბ, ხუზახ, გაღლა, ტინდი, კვანადა, რუგუჯა), რაც აჩვენებს, რომ აქ ცხოვრობდა ქრისტიანული მოსახლეობა.

ქრისტიანული ნაკვალევი დაღესტანში ძალზე ნათელია და ჩანს მრავალრიცხოვანი მონაცემებით“.

ჩვენიკვლევით – ქართული წყაროებით იმდენად გაძლიერებული იყო დაღესტანში ქრისტიანობა, რომ აქ თემურ-ლენგის შემოსავის წინ არსებობდა საქართველოს საპატრიარქოს საეპისკოპოსო ანწუხსა და წახურში

და ასევე საკათალიკოსო, რომელსაც მართავდა ხუნძელი კათალიკოსი, ანუ საკათალიკოსო ცენტრი – ხუნძახში იყო. ქართული წყაროებით ასეთი ცენტრები აქ მე-11 საუკუნიდან იყო.

წიგნის ავტორები წერენ – ქართული დამწერლობა გავრცელებული იყო ჩრდილო კავკასიის რეგიონებში, განსაკუთრებით დაღესტანში, ეს ჩანს მე-10, მე-12 სს. ძეგლებით. იქ აღმოჩენილია ოცამდე ჯვარი ქართული წარწერებით.

ქართული დამწერლობა გავრცელებული იყო ასევე ჩეჩნეთ ინგუშეთის მთებში. თხაბა-იერდის ქვებსა და ფიქლებზე ქართული წარწერები, ტაძრებში, თხაბა-იერდში და მაგი-ერდში ხელნაწერი ქართული ფსალმუნების პოვნა, მიუთითებს, რომ ქრისტიანული ღვთისმსახურება აქ აღესრულებოდა ქართულ ენაზე 246 და შეწყვეტილი იქნა არც თუ დიდი ხნის წინ. საძვალეების კედლებზე (ეგიკლში), ხისა და თიხის ჭურჭლის კედლებზე (ცოი-პედა, მაგატა, მოხდა) გვხვდება წარწერები ქართული ასოებით, რომელნიც გადმოცემენ ადგილობრივი პირების და ადგილების სახელებს.

ქართული დამწერლობა იყო გავრცელებული საქართველოს მეზობელ ალანიაში, რომელიც ასევე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

გ. მილერმა მოიხია ბერძნული ასოებით შესრულებული მცირე ე.წ. ზელენჯუკის წარწერა, რაც მისი აზრით იყო მცდელობა იმისა, რომ შექმნილიყო ალანური დამწერლობა, რადგანაც ამ ბერძნული ასოებით თითქოსდა ალანური სიტყვები იყო ჩაწერილი.

ჩვენ აღვნიშნავთ, რომ ამ ამჟამად გავრცელებულ თვალსაზრისს არ ეთანხმებიან ჩრდილო კავკასიის თურქულენოვანი მკვლევარები, მათი კვლევით ე.წ. ზელენჯუკის წარწერა თურქული სიტყვები აჩაწერილი.

წიგნის ავტორები წერენ, მე-10, მე 13 საუკუნეებში საქართველოს მონარქიამ, ჩეჩნეთ-ინგუშეთში, ოსეთსა და სხვა

ადგილებში აღმართა ქრისტიანული ეკლესიები (თხაბა-ერდი, ალბი-ერდი, თარგიმის და სხვა) ადგილობრივი ქვის სამშენებლო ტექნიკის გამოყენებით. გარდა ამისა, ქართული ტაძარი ინგუშეთში თხაბა-ერდი, აღნიშნულ დროს მეზობელი ხალხების მიერ გამოიყენებოდა ადგილად, სადაც განიხილებოდა ჩვეულებითი სამართლის სადავო საკითხები.

წიგნში აღნიშნულია, რომ მთიელ ქართველებს, ინგუშებს, ოსებს და სხვებს ჰქონდათ ასევე საერთო დღესასწაულები მაგალითად ისეთი, როგორიცაა ინგუშ-ოსების „ათინავი“ და მისი შესატყვისი ქართული „ათენგებობა“ („Грузины-горцы, ингуши, осетины и др. имели и общие праздники, такие, как ингушско-осетинский - «атинаги»“)

ინგუშებიცა და ოსებიც ქართველ მთიელებთან ერთად ზეიმობდნენ ათენგებობას (ათინავს), დღესასწაულს, რომელსაც ქართული ეკლესია აღნიშნავდა დაახლოებით მე-15, მე-16 საუკუნეებამდე, მე-4 საუკუნის წმიდანის ათენოგენის სახსენებლად, ეს მიუთითებს, რომ მე-5 საუკუნიდანვე თანამედროვე ინგუშეთისა და ოსეთის ძველი მოსახლეობა, ახალ ეთნოსად ჩამოყალიბებამდე წარმოადგენდა ერთიანი ქართული ეკლესიის მრევლს, ერთი ეთნო რელიგიური შემეცნებით და ერთი დღესასწაულებით, რომელიც გვიანობამდე შემოინახა მთამ, იმის შემდეგაც, რაც ბარში უკვე ეს დღესასწაული მოძველებულად ითვლებოდა. ამჟამად მიიჩნევა, რომ ეს იყო თიბვის დღესასწაული. ის იყო არა თიბვის დღესასწაული არამედ ნაშთი საერთო ქართული საეკლესიო დღესასწაულისა. წმიდა ათენოგენის ეკლესია კოჯორთან მე-14 საუკუნეშიც იყო (Причем на территории Грузии находился один из центров культа св. Афиногена, о чем свидетельствует пожалованием 1338 г. царем Георгием Ивану Джавахишвили находящегося в Коджори монастыря

Атенагуены). წმიდა მღვდელმოწამე ათენოგენს საქართველოს ეკლესიის მრევლი, მათ შორის მთიელებიც მოიხსენებდნენ ლოცვებისას, ცხადია, ფხოვშიც, რომელიც შემდეგში და იყო ეთნორეგიონებად - ხევსურეთად, ინგუშეთად, ზემო ჩენეთად, თუ თუშეთად. აქ ყველგან აღინიშნებოდა ათინოგენის დღესასწაული, ამ წესის გვიანდელი გადმონაშთია გამუსულმანების შემდეგაც მათ მიერ ამ წმიდანის ხსენება. არა მხოლოდ ხევსურების სოფლებში არსოტში, მუქოში, თუ არდოტში. ამ წმიდანის დღესასწაულისას მას მოიხსენდა „ხუცესი“, ასევე, სტუმარ-მასპინძლობის ხელმძღვანელი - „დასტური“. ყველა აღნიშნულ ოლქში.

ქისტებიც, ანუ ძველი ქისტეთის მოსახლეობა საქართველოს ეკლესიის ერთგული მრევლი იყო და ამით არაფრით განსხვავდებოდა სხვა ქართველი მთიელებისაგან, მათ ქართული გვარები და შემეცნება ჰქონდა, მხოლოდ თემურლენგის შემდეგ – რამდენიმე საუკუნის მანძილზე შეიცვალა მათი ეთნო თვითშემეცნება. ამის მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ თვით აღნიშნული წიგნის ავტორების მიერ მოყვანილი ცნობა, რომ მაგალითად ხევსურეთში შატლისა ერთი ქართულ-ქისტურ ქრისტიანულ სალოცავს წარმოადგენდა, ქისტური სოფლები ჯარეგა, სახანა, ქერბეტა, ბანისტა, ტერტე, მიცუდადოძუ – აქ ლოცულობდნენ – ამადლების დღეს აქ ერთად იკრიბებოდნენ ხევსურები და ქისტები სადღესასწაულოდ. ამ დროს ხევსური ჩვეულებრივ დეკანოზობდა, ხოლო მედროშე იყო ქისტი, ამ დროს ქისტები ჯერ კიდევ ქრისტიანები იყვნენ და თუმცა მათში თანდათან ფეხს იკიდებდა ისლამი.

იმის შემდეგაც კი, რაც ქისტებმა მიიღეს ისლამი, ისინი შატლის ქრისტიანულ დღესასწაულში კვლავ მონაწილეობდნენ, რადგანაც ის მათთვის მამა-პაპური დღეობა იყო, შესაბა-

მისად, სისხლხორცეული, ადათობრივი და ტრადიციული,

სალოცავებში ამ მსახურების დროს, დეკანოზი, ახლა უკვე აღარ კლავდა სამსხვერპლო ცხოველს, არამედ მხოლოდ ყურს უჭრიდა, რადგანაც მუსულმანებს ეკრძალებოდათ ქრისტიანის მიერ დაკლულის ხორცის ჭამა. ე.ი. იმისათვის რათა მუსულმან ქისტებს ხორცი ეჭამათ და ედღესასწაულათ, დეკანოზი მიდიოდა დათმობაზე, და ის ვითარცა ქრისტიანი, საკლავს აღარ კლავდა, მხოლოდ ყურს უჭრიდა, რომ სისხლი გამოსვლოდა.

საერთო პურის ჭამის შემდეგ დეკანოზი ქისტების სოფლებში მიემგზავრებოდა, სადაც დღესასწაული გრძელდებოდა.

დეკანოზები ემსახურებოდნენ ქისტურ სოფლებს, რადგანაც ეს იყო ტრადიცია და ქისტებიც ისეთივე ქრისტიანები იყვნენ, როგორც ხევსურები, სიტყვა ქისტი – ეტიმოლოგიურად, საერთოდ, ქრისტიანს ნიშნავს. ამ საზოგადო სახელს – „ქრისტიანს“ – უწოდებდნენ ყველა ქრისტიან მთიელს.

მე-14, მე-15 საუკუნეებში ოსეთის ქრისტიანულ ეკლესიებში ღვთისმსახურებას აღასრულებდნენ ქართველი მღვდლები. საერთოდ, ოსეთში ქართველი მღვდლები ქართულ ენაზე აღასრულებდნენ ლიტურგიას, ჩრდილო კავკასიაში რუსების გაბატონებამდე, რომელთაც აკრძალეს ქართულ ენაზე სამრევლო სკოლების ბავშვების აღზრდა და ქართული ღვთისმსახურება.

ქრისტიანობის დროს ოსებს, მათ მეზობელ სვანებს და სხვებს საერთო ქრისტიანული ფესვების მქონე დღესასწაულები ჰქონდათ (У осетин, сванов и др. наблюдается общность в культовых празднествах) სვანები და აქაური ოსების წინაპრები ერთი ქართული მრევლი იყო, იოანე ცეცეს სიტყვით, აქაური ალანები, ივერიული გენისა იყვნენ. ისინი ერთმანეთს უნათესავდებოდნენ, მაგალითად, საქართველოს

მეფეებს ბაგრატ მე-4-ს, გიორგი მე-3-ს, ცოლებად ჰყავდათ ოსი დიდებულების ასულები, თამარის მეუღლე დავით სოსლანი ოსი იყო. დერბენდის ემირი და მთიანი დაღესტნის მფლობელები დინასტიური ქორწინებით უკავშირდებოდნენ ქართველ მეფეებს. ჩვეულებრივ მოსახლეობასაც ჰქონდა ასეთი სამოყვრო კავშირები ჩრდილოკავკასიელებთან. უფრო მეტი, დაღესტნის, ჩეჩნეთ-ინგუშეთის, ყაბარდო-ბალყარეთის და ყარაჩაი-ჩერქეზეთის ზოგიერთ საგვარეულოში დაცულია გადმოცემა მათი ქართული წარმოშობის შესახებ. მაგ. ჩეჩნეთის აულმა ასტამოლჩის მცხოვრებლები მიიჩნევენ, რომ ისინი ხევსურები არიან, ანუ არიან გამუსულმანებული ხევსურები (жители чеченских аулов Мааста Молч – потомки чеченцев и хевсур).

მე-13 საუკუნის დასაწყისიდან ოსურ, ჩეჩნურ ინგუშურ და ჩრდილო კავკასიის სხვა ენებზე დიდი გავლენა იქონია ქართულმა ენამ (сначала XIII в. преобладающее влияние на осетинский, чечено-ингушские и другие языки Северного Кавказа оказывал рузинский язык.), რასაც მოწმობს, კერძოდ, არა მხოლოდ ქართული სიტყვების არსებობა ოსურში, ჩეჩენ-ინგუშურში, ყაბარდულში, ბალყარულში, დაღესტნის ხალხთა ენებში, არამედ ამ ხალხთა განსახლების რაიონებში ნაპოვნი ქართული ეპიგრაფიკული მასალა (Об этом, в частности, свидетельствует не только наличие грузинских слов в языках осетин, чечено-ингушей, кабардино-балкарцев и народов Дагестана, но и найденные в районах расселения этих народов эпиграфические памятники).

თხაბა-იერდის გარდა ქართული წარწერები აღმოჩენილია მთიანი ინგუშეთის საძვალეებსა და სხვა ნაგებობებში.

ამის მიზეზი უნდა ყოფილიყო ის, რომ აქაურ ქრისტიანი მოსახლეობასა იყო ეს საძვალეები და ეს ძველი

მოსახლეობა ქართულენოვანი იყო თავისი განათლებითა და კულტურით, წერა-კითხვის ცოდნა – ხალხის საკმაოდ განათლებულებზე მიუთითებს, ისინი იცნობდნენ და ქართულ ენაზე კითხულობდნენ წმიდა წერილს თითქმის ბოლო დრომდე, მათ გამუსულმანებამდე, ანუ მე-18 საუკუნის ბოლომდე, რასაც მიუთითებს წმიდა წერილის მნიშვნელოვანი ნაწილის – ფსალმუნების ქართული ხელნაწერის აღმოჩენა ინგუშურ ეკლესიებში. ეს საეკლესიო წიგნი თხაბა-იერდის გარდა, სხვა სამრევლო ეკლესიაშიცაა აღმოჩენილი და მრევლს ეკუთვნოდა.

ასსას ხეობაში ერთერთი საძვალის თაღის ნაღესობაზე ნაპოვნია ქართული ასოებით შესრულებული წარწერა – იქაურ პირთა სახელები, ჩანს მიცვალებულებისა, ასას ხეობაში საძვალეზე ქართული წარწერის არსებობა მიუთითებს აქაური მოსახლეობის ქართულენოვნების შესახებ, რომ ისინი ქართული კულტურის მქონე საქართველოს ეკლესიის წევრები იყვნენ. ცხადია, ისინი წერდნენ თავიანთი მიცვალებულების სახელებს, რათა ისინი სხვებს, მათ მეზობლებს წაეკითხათ და მოეხსენებინათ ღოცვებში.

ოსეთში, მდ. გიზელდონის რაიონში და ფიაგდონის ხეობაში ციხე-სიმაგრეთა ნანგრევებში და საძვალეებში ნაპოვნი იქნა ოქროსა და ვერცხლის ნივთები ქართული ასოებით. ოსეთში ქართული წარწერები ეკლესიებსა და საყოფაცხოვრებო ნივთებზეც კი მიუთითებს თუ როგორ ღრმად იყო აქაური ხალხი დაკავშირებული ქართულ ენასა და კულტურასთან, რომ ისინი ერთიანი ქართული ცივილიზაციისა და ეკლესიის წევრები იყვნენ აღნიშნულ ეპოქაში.

ოსეთის ალაგირის ხეობის სოფელ ნუზალში მოქმედებდა მე-13, მე-14 საუკუნეთა ეკლესია. ნუზალის ეკლესიის ფრესკები წარმოადგენენ ქართული ხელოვნების უნიკალურ ძეგლს (ფრესკი

Нузала являются уникальным памятником грузинского искусства на территории Северной Осетии). ნუზალის ქართული მოხატული ეკლესია ნათლად მიუთითებს ჩრდილო კავკასიაში ქართული ეკლესიის იურისდიქციის შესახებ.

დაღესტნის სოფლებში ხუნძახში, რუგუჯაში, გინიუტლში, გოცატლში, გაალას ადგილებში, ტადში, რაალში და სხვაგან აღმოჩენილია ქართული წარწერები მე-14, მე-15 საუკუნეებისა, შესრულებული ქართული მრგვლოვანი და ნუსხური შერეული დამწერლობით (найжены грузинские надписи, датируемые XIV–XV вв., написанные смешанным алфавитом «могловани» и «нусхури»).

ეს მიუთითებს, რომ დაღესტნის ამ დიდი ოლქის მოსახლეობა მე-15 საუკუნემდე ქართულენოვანი კარგი ქრისტიანები იყვნენ, რასაც ადასტურებს აქაური სოფლების ქართული წარწერები, აღნიშნულთა გარდა ქართული წარწერიანი ქვები ნაპოვნია დაღესტნის რუტულის რაიონის სოფლებში.

დაღესტნის რუტულის, ხუნძახისა და სხვა რაიონების უამრავი სოფლის ქართული წარწერები მიუთითებს ადგილობრივი მოსახლეობის იმ დროისათვის ღრმა განათლებულობის შესახებ, რომ ქართული ეკლესიის მრევლი დაღესტანში მხურვალე ქრისტიანები იყვნენ.

აღნიშნული წიგნის ავტორების აზრით ამ ეპოქაში უეჭველია ხდებოდა დაღესტნის, და განსაკუთრებით ან დოდილოური, ვაინახური, ოსური, ადიღური და სხვა ენების გამდიდრება ქართული ენის ლექსიკით (Несомненно, что в эту эпоху происходило обогащение лексического фонда дагестанских, и особенно андо-дидойских, вайнахских, осетинского, адыгского и других языков, за счет проникновения культурно-исторических терминов).

ყველა ეს – ობიექტური მანკვებელია ჩრდილო კავკასიის ხალხებზე ქართული ენისა და დამწერლობის გავლენისა.

თემურ ლენგის შემდეგ ჩრდილო კავკასიაში დაემცრო ქართული ეკლესიის იურისდიქცია, შემოსული და გაბატონებული ურდოები დევნიდა მკვიდრ ქრისტიანულ მოსახლეობას, რომელიც მათთან მეზობლი ქართული ეკლესიის მრევლს წარმოადგენდა. აღსანიშნავია, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე ეგენუელთა კოლონიებიდან ჩრდილო კავკასიაში შესულ კათოლიკე მისიონერებს მეტ უფლებებს აძლევდნენ. ერთი ცნობით აქ კათოლიკეები ლიტურგიას – თათრულად აღასრულებდნენ (отправлявшие церковную службу на татарском языке).

თემურ ლენგამდე დასავლეთ დაღესტანს კახეთის მთიულეთი ერქვა, და მას კახეთის ერთერთი ერისთავი მართავდა, ერთ პერიოდში მაჭის ერისთავი, რომელსაც ვრცელი რეგიონი ებარა სამართავად – ნოხჩისან უღურძუკეთის ჩათვლით ვიდრე შამახამდე, აღსანიშნავია, რომ შემდეგში კახეთის ამ ერისთავის ადგილზე მჯდომი ნუცალი („ნაცვალი“) პრეტენზიას აცხადებდა ამავე მიწა-წყალზე ჩეჩნეთის ჩათვლით თითქმის შამახამდე, დაღესტანში ძველი ქართული ადმინისტრაციული ერთეულების ადგილას თემურ ლენგის შემდეგ დაიწყო ახალი ფეოდალური სათავადოების ფორმირება (На их месте началось формирование новых феодальных княжеств).

ავარიის სამთავრო ჩამოყალიბდა ყოფილი სერირის (წანარიის?) ცენტრალურ ნაწილში, მის ცენტრად დარჩა ხუნძახი. მის ახლოს, ტანუსის სიმაგრე ნუცალთა – ავარიის მმართველთა ოჯახს ეკუთვნოდა, თემურამდე ნუცალები – კახეთის მეფეების ან ერისთავების ნაცვლები – ქრისტიანები იყვნენ, სერირის მმართველთა მსგავსად. ავარიის მმართველები თავის ხალხთან ერთად კულტურულ-პოლიტიკურად იყვნენ ქართველი ქრისტიანი ნაცვალები. მონღოლ-თათართა შემოსევებით ისარგებლეს არა ქრისტიანულმა ძალებმა და შეუტიეს დაღესტნის ქრის-

ტიანებს, საბედნიეროდ, საბოლოოდ ქრისტიანობამ გაიმარჯვა დაღესტანში.

მეცამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში მუსულმან გაზიების ლაშქარმა შეუტია და დაიპყრო კიდევ ქრისტიანული ხუნძახი. მისი ქრისტიანი მმართველები გაიქცნენ საქართველოში, კერძოდ კი თუშეთში.

ხუნძთა უფლისწულის თუშეთში გაქცევის შემდეგ ხუნძახში მუსულმანთა მმართველობა დამყარებულია ძალზე მცირე ხნით.

ამ დროს ქრისტიანების სასტიკი დევნა დაიწყო.

დახლოებით 30 წლის შემდეგ ხუნძახის ქრისტიანმა მმართველმა ჩეჩნეთის ქრისტიანული არშტის თემისა და ანდისკოისუს ცუმტალის თემის მხარდაჭერით დაიბრუნა ხუნძახის მმართველობა. ამის შემდეგ, დაღესტნის ცენტრალური ნაწილი კვლავ დაუბრუნდა ქრისტიანობას.

საქართველოს მეფის დემეტრე თავდადებულის (1271–1289 წწ.) დროს დაღესტანში ქართველი მქადაგებელ-მისიონერთა წყალობითაც ავარიაში ქრისტიანობამ თავისი პოზიციები დაიბრუნა. რასაც ადასტურებს წყაროები და არქეოლოგიური მასალა.

ქრისტიანობამ კვლავ გაიმარჯვა ხუნძეთში, ჩანს პიმენსალოსის, საქართველოს ეკლესიის დაღესტანში მოღვაწე წმიდანის ღვაწლით.

ქრისტიანულ ავარიას მუსულმანური საშამხლო დაუპირისპირდა. ასევე დაღესტნის სხვა ილამური ოლქები, ამიტომ 75 ავარია იძულებით კვლავ გაისლამდა, ამის შემდეგ ავარია შეეცადა თავისი საზღვრები გაეფართოვებინა.

მიუხედავად მმართველი ფენის დროებითი გამუსულმანებისა, ხალხი, მცხოვრებნი დაღესტნის ამ დასავლეთ რეგიონში კვლავ ერთგული დარჩა ქრისტიანობისა, ამის გამო ავარია ქრისტიანული მხარე იყო თემურ-ლენგის შემოსევამდე.

თემურ-ლენგამდე ავარიის სანუცალო ერთერთი ყველაზე ძლიერი სამფლობელო იყო დაღესტანში, ქრისტიანი ნუცალი ამირ-სილთანი მრავალი წელი ებრძოდა მეზობელ მუსულმან მფლობელებს. მაგრამ მე-14 საუკუნის შემდეგ იქამდე ერთგული და თავდადებული ქრისტიანი ავარიელები დამარცხდნენ უძლიერეს მტერთან სარწმუნოებისათვის თავდადებულ ბრძოლაში, და თანდათანობით იქ ისლამი გავრცელდა.

თემურ ლენგი თავის დაპყრობით ომს ჩრდილო კავკასიასა და დაღესტანში უწოდებდა ისლამისათვის „წმინდა ომს“, ბრძოლას „ურწმუნოთა წინააღმდეგ“. ის ქრისტიანებს უსასტიკესად და დაუნდობლად ხოცავდა ღვთის სახელით. შეცვალა მმართველი ქრისტიანული ფენა და დაუნდობლად დახოცა ადგილობრივი მოსახლეობა, რომელიც ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის თავდადებით იბრძოდა, უფრო მეტი, მან და მის შემდეგმა მპყრობელებმა ახალი ხალხები ჩაასახლეს დაღესტანში. ჩასახლებულებს მიენიჭა უმაღლესი სოციალური სტატუსი. მათ, ვითარცა მმართველ ზედაფენას დაუმორჩილეს მკვიდრი, იქამდე ქრისტიანი ადგილობრივი მოსახლეობა, ეს ახალი ზედა ფენა – ახალი ხალხი თავისთავს „რუსებს“, „ნამდვილ რუსებსა“ და მსგავს სახელებს უწოდებდა, ამით მიანიშნებდა, რომ ისინი სამხრეთ რუსეთის ველებიდან ჩამოსახლებული ხალხი იყო, ეთიკურად კი ამჟამად დაუდგენელი ხალხი.

თემურს ყველაზე დიდი წინააღმდეგობა ქრისტიანთა მხრიდან ცენტრალურ დაღესტანში შეხვდა.

თემურმა ბრძოლით დაძლია დიდი წინააღმდეგობა და აიღო სიმაგრეები – ნერგესი, მკკა, ბელუ და დერკელუდა ისინი მიწასთან გაასწორა, შემდეგ თემური თავისი ჯარით გაემართა ზირინგერანის ოლქში (ყუბანში), რომლის მოსახლეობაც იძულებით დაემორჩილა,

მეორედ გაილაშქრა კაიტაგების ქვეყანაში და დერბენდში დაბრუნდა.

საერთოდ ჩრდილო კავკასიის დამორჩილებას თემური უმნიშვნელოვანეს საქმედ მიიხევედა, რადგანაც მიუხედავად რვაჯერ შემოსევისა, მსოფლიოს ამ დამპყრობელმა ვერ შეძლო საქართველოს დამორჩილება, ბოლოს მას აუხსნეს, რომ საქართველო თავის საომარ ძალებს იღებდა ჩრდილო კავკასიიდან, ამიტომაც ჩრდილო კავკასიის დამორჩილების გარეშე ის საქართველოს ვერ დაიმორჩილებდა, რომელიც მხარს თოხთამიშს უჭერდა.

მართლაც თემურმა განსაკუთრებული სისასტიკით იომა ჩრდილო კავკასიის ქრისტიანებთან, სასტიკად დაამარცხა და ამოხოცა იქაური მკვიდრი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი, ამით მთლიანად შეცვალა ჩრდილო კავკასიის ეთნიკური სახე.

მათი ქმედების წერს ასეთი იყო: – ისინი გამარჯვების შემდეგ ერთად აგროვებდნენ დამარცხებული სოფლის მოსახლეობას, შემდეგ მათგან ამოირჩევდნენ ხელოსნებს. ამ ხელოსანთა გარდა ყველა სოფელს ხოცავდნენ, ხელოსნები კი მონები ხდებოდნენ, მათ ინაწილებდნენ, წლების შემდეგ მონებისაგან ქმნიდნენ ახალ სოფლებს, სადაც უკვე ზედა ფენა შემოსული ხალხი იყო, ხოლო ქვედა ფენა ადგილობრივი ეთნოსი, თაობათა მანძილზე იქმნებოდა ახალი ხალხი შემოსულების ენითა და ადათ-წესებით, ჩვევა-წარმოდგენებით.

ახალი და ძველ მოსახლეობის ურთიერთშერევით ჩრდილო კავკასიაში ჩამოყალიბდა ახალი ეთნოსები და ახალი ენები.

კავკასიის მაღალ მთიანეთში მცხოვრები ქრისტიანები – ამჟამინდელ ჩენეთ-ინგუშეთსა თუ იალბუზის ოლქში – მედგრად იბრძოდნენ თემურის მრავალრიცხოვანი ჯარის წინააღმდეგ. თემურს მათ დასამარცხებლად დიდი ძალისხმევა დასჭირდა. გამარჯვების

შემდეგ თემურმა ჩვეული სისასტიკით ამოხოცა მოსახლეობა, დაანგრია ციხესიმაგრეები, ეკლესიები და სამლოცველოები. ეს იყო საქართველოს სახელმწიფოს დამცველი ჩრდილოეთი კედლის მორღვევა.

Религия и религиозные верования.

ჩრდილო კავკასიაში მონღოლების შესვლის შემდეგ თანდათან გავრცელდა ისლამი. აქ თავისი საქმე შეასრულა ოქროს ურდომ, სადაც მე-13, მე-14 სს. განმტკიცდა მუსულმანობა. თემურამდე მაინც ჩრდილო კავკასია ქრისტიანული მხარე იყო, ამიტომაც თემურმა წამოიწყო დიდი „ომი სარწმუნოებისათვის“ ანუ უსასტიკესი ომი ადგილობრივი ქრისტიანული მოსახლეობის წინააღმდეგ. მე-15 ს. მუსულმანობა გავრცელდა ცენტრალურ კავკასიაში, ყაბარდოელთა შორის. დაღესტანში დაუნდობელ ფანატიკოსებს ე.წ. გაზიებს „ისლამის მებრძოლებს – მუდმივი და დაუსრულებელი ასპარეზი გაეხსნათ ქრისტიანთა წინააღმდეგ, რომელიც დაუცველ ცხვრის ფარად იქცა. სამხრეთ და ცენტრალურ დაღესტანში გავრცელებული ისლამი ამ საუკუნეში ავარიისშიც გავრცელდა. ჩრდილო კავკასიაში ისლამის საქადაგებლად ჩამოვიდნენ შეიხები ირანიდან, ერაყიდან, იემენიდან, ბუხარიდან და მუსულმანური აღმოსავლეთის სხვა ადგილებიდან.

ამის მიუხედავად ჩრდილო კავკასიის ზოგიერთი რაიონის მცხოვრებნი კვლავინდებურად ქრისტიანულ სარწმუნოებას აღიარებდა. შემდგომი ყარაჩაის, ბაღყარეთის, ჩრდილო ოსეთის, ჩეჩნეთ-ინგუშეთის, დაღესტნის მთებში ქრისტიანულ-ქართული ეკლესიები კვლავ მოქმედებდნენ, აქ აღმოჩენილია ჯვრები მე-13, მე-15 საუკუნეებისა, მათ შორის ქართული წარწერებით. ქართული ეკლესიის იურისდიქცია ამ მხარეებში ძალზე შეიზღუდა.

ასევე შეიზღუდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქცია შავი ზღვის ჩრდილო ნაწილში. მე-13 საუკუნეში ზიხისა და ალანის ეპარქიები გაერთიანდნენ, ამ დროისათვის ალანის ეპარქია მოიცავდა ყირიმსა და ტამან-დონისპირეთს, და არა საქართველოს მეზობელ ოლქს. 1317 წლისათვის კვლავ დამოუკიდებელი გახდა.

ძალზე ცდებიან წიგნის „История народов Северного Кавказа с древнейших времен до-конца XVIII в.“ ავტორები, როცა ისინი მიიჩნევენ, რომ სოტირიუპოლის ეპარქია იყო იგივე აბაზგიის ეპარქია და თითქოსდა 1347 წლისათვის ალანის ეპარქია შეუერთდა აბაზგიის ანუ სოტირიუპოლის ეპარქიას, თითქოსდა ერთმანეთის დამოუკიდებლად არსებობდნენ ბიჭვინთისა (პიცუნდის) და აბაზგიის ეპარქიები.

ეს ასე არ იყო. სოტირიუპოლი მდებარეობდა არა აფხაზეთში, არამედ ტრაპეზუნტის რეგიონში, იმის გამო, რომ სინოდის განსაზღვრებით, „ალანები მომთაბარე ხალხია და არა აქვთ ქალაქები“, ამიტომაც როგორც წყაროშია ნათქვამი კონსტანტინოპოლმა სოტირიუპოლის კათედრა – ტრაპეზუნტთან ახლოს გადასცეს ალანის მღვდელმთავარს. თვით ალანის ეპარქია კი დონისპირეთის სტეპებში მდებარეობდა, სადაც მომთაბარე ალანებს არ ჰქონდათ ქალაქები და საკათედრო ეკლესიები.

აფხაზეთი – არა კონსტანტინოპოლის, არამედ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, ეს იყო ორი სხვადასხვა საპატრიარქო, ამიტომაც, ცხადია აფხაზეთში არ შეიძლებოდა ყოფილიყო ალანის ბიზანტიელი ეპისკოპოსის კათედრა,

ბიზანტიური ალანის ეპისკოპოსი თავის იურისდიქციას ავრცელებდა აზოვსა და ტანაისში (В 1347 г. аланский митрополит исполнял свои функции среди православных жителей Танаиса (Азова) и Сарая).

ბიზანტიისათვის ალანის ეპარქია იყო დონისპირეთ-აზოვ-ტანაისისა და სარაის მომცველი. აქ თანდათანობით ქრებოდა ქრისტიანობა, ამიტომაც ბიზანტიური ალანის ეპარქია დოკუმენტებში ბოლოს მოიხსენიება 1366 წელს, ზიხისა კი 1398 წელს. ალანია და ზიხია ეკლესიურად, როგორც ითქვა, მოიცავდა ყირიმსა, ტამან, დონისპირეთის სტებებს და არა კავკასიის ალანიას, რომელიც ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

ი. ბარბარო წერდა, რომ ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრებ თათართა შორის ისლამი განმტკიცდა მხოლოდ ედიგეის (1397-1419) მმართველობისას.

(И. Барбаро писал, что среди проживающих на Северном Кавказе татар исламу твердился лишь во время правления Едигея (1397-1419 гг.)

ედიგეის მმართველობა განსაკუთრებითაა აღსანიშნავი, რადგანაც ედიგეიმ, ოქროს ურდოს სახელოვნება მთავარ-სარდალმა და მმართველმა ჩამოიყვანა თავისი სინოენისეური ენის მატარებელი ხალხი ანუ ურდო – დასავლეთ ციმბირ-კასპისპირეთიდან და ის გააბატონა (ჩაასახლა) ჩრდილო კავკასიაში. ედიგეის ამ ულუსის ხალხს – ეწოდა ადიგეელები და ისინი კავკასიაში მხოლოდ ედიგეის შემდეგ გამოჩნდნენ, მაშასადამე, მე-14 ს. ბოლოსა და მე-15 ს. დასაწყისში.

ედიგეის ანუ ადიგეს ამ ხალხმა მთლიანად, საბოლოოდ დაიმორჩილა ჩერქეზები და სხვა ჩრდილო კავკასიური ტომები.

საბოლოოდ ედიგეის ურდოს მიერ ასიმილირებული ტომებიერი ან ერთ ხალხად იქცა და მათ დაერქვათ ადიგეელები, დიდი წინამძღოლის ედიგეის სახელის მიხედვით, ისინი გაბატონდნენ ჩრდილო კავკასიაში შავიზღვიდან თერგამდე და დაღესტნამდე. მათ დაიმორჩილეს ზიხების, აბაზების ტომები, მათი გადარჩენილი ნაწილის ასიმილიაცია მოახდინეს და სხვა დამორჩილებული ხალხების ბაზაზე წარ-

მოქმნილ ახალ ადიგურ ხალხში გააერთიანეს, იქცნენ ერთ ხალხად.

ჩრდილო კავკასიაში შემოსულებმა თან მოიტანეს პირველყოფილი სარწმუნოებრივი წარმოდგენები, მათ მიერ ქრისტიანთა ასიმილაციის მიერ ერთმანეთს შეერწყა მათი ქრისტიანულ-წარმართული შეხედულებები,

მსგავსი ვითარება იყო შემდგომ ინგუშეთში, იქამდე ეს ტერიტორია ქრისტიანული იყო, ქართულენოვანი წირვა-ლოცვით და შემეცნებით, ომიანობის დროს ისინი სისხლს ღვრიდნენ საქართველოსათვის, მაგრამ მეზობელ (დაღესტნელ) მუსულმანთა მიერ ამ ტერიტორიის დაპყრობის, მათი გაბატონებისა და ქრისტიანთა დახოცვა-განდევნა-დამორჩილების შემდეგ ჩამოყალიბდა დვალეთის მსგავსი ორფენოვანი ახალი ეთნოსი, მაღალი ფენა შემოსული დამპყრობლები, დაბალი კი – ადგილობრივთა ფენა იყო, ამ ფენების ურთიერთშერევით ჩამოყალიბდა ერთიანი საზოგადოება, ახალი ეთნოსები, თავიანთი ახალი შემეცნებით, რომლისათვისაც უკვე უცნობი იყო ეკლესიებისა და კოშკების მშენებლობა, რადგანაც ისინი მათ აღარ ესაჭიროებოდათ, იქამდე კოშკები თავდაცვის საჭიროებისათვის ესაჭიროებოდათ იქაურ ქრისტიანებს, სწორედ ამ უცხოელთაგან დასცავად. ისლამის გამარჯვების შემდეგ - კოშკების თავდაცვითი ფუნქცია დაიკარგა, ახლა უკვე, ამ ყოფილი საბრძოლო კოშკების პირველი სართული მონა-ქრისტიანების სატუსაღოებად იქცა, სხვა სართულები კი საცხოვრებლად.

მე-16 საუკუნის 50-იან წლებში სამეგრელოს მმართველმა დადიანმა ზავი დადო ჩერქეზებთან 64, რამაც სამეგრელოს საშუალება მისცა აეგო ან და განეახლებინა, მოემზადებინა თავდაცვითი ნაგებობები. ეს საქმე გაგრძელდა, ლევან დადიანისა და ქართველი (მოქველი, დრანდელი, და ბედიელი) ეპისკოპოსების მიერ. აიგო ე.წ. „აფხაზეთის

დიდი კედლის“ მთავარი ნაწილი, კოდორ-კელასურიდან ვიდრე ენგურამდე.

ზავი დაირღვა მე-17 საუკუნეში, რაც ლევან მეორე დადიანს აუჯანყდა თავისი ყოფილი სიმაძრი – აფხაზეთის მთავარი.

იმჟამად საზღვარი სამეგრელოსა და აფხაზეთს შორის, არქანჯელო ლამბერტის სიტყვით, გადიოდა მდ. კოდორზე, ამავე დროს ბიჭვინთის ჩათვლით ზღვისპირეთს სამეგრელო აკონტროლებდა, ლევანი გმირულად უმკლავდებოდა ადიღებს.

ამ დროისათვის ლევან დადიანმა ძალზე დაამცირა და გააძევა აფხაზთა მთავრის ქალიშვილი, თავისი მოღალატე ცოლი, ამით ისარგებლეს ადიღებმა და ძალზე განაწყენებულ აფხაზებთან კავშირი შეკრეს იმდენად, რომ ადიღური ძალების ხელში აღმოჩნდა აფხაზეთი.

სამეგრელოს მოსახლეობა გრძობდა იმ კატასტროფას, რაც მათ ელოდათ ადიღების შემოჭრის შემთხვევაში, ამიტომ ისინი გმირული თავდადებით აშენებდნენ ადიღე-აფხაზებისაგან თავდაცვით უდიდეს ზღუდე-კედელ-გალავანს. როგორც ითქვა, მათ სამეგრელოს (მთის მხრიდან) შემოარტყეს 100 კილომეტრი სიგრძის გალავანი, რომელსაც ამჟამად „აფხაზეთის დიდ კედელს“ უწოდებენ, თვითმხილველი უცხოელი დამკვირვებლების სიტყვით მისი სიგრძე იყო 60000 ნაბჯი, და მას, ვახუშტის სიტყვით, აგებდა ლევან მე-2 დადიანი და ეპისკოპოსები დრანდისა, მოქვისა და ბედიისა.

ლევან მე-2 დადიანის გარდაცვალების შემდეგ ეს კედელი გადმოლახეს ადიღე-აფხაზებმა და ნაცარტუტად აქციეს აყვავებული სამეგრელოს მთავარი ნაწილი - ამჟამინდელი სოხუმის, გულრიფშის, ოჩამჩირისა და გალის რაიონები, მოსპეს წირვა-ლოცვა იქაურ კლესია-მონასტრებში, აღნიშნული კათედრები გაუქმდა, აფხაზეთის კათალიკოსმა და მღვდელმთავრებმა დატოვეს რეგიონი. ათასწლობით ნაგროვები

საეკლესიო საგანძური – შესაწირები დაიტაცეს, ხალხი დახოცეს ან მონეზად აქციეს, ანუ ადიღებმა სამეგრელოშიც გაავრძელეს ჩრდილო კავკასიაში ჩვეული საქმე.

აქაც აფხაზეთსა და სამეგრელოს დაპყრობილ ნაწილში (ამჟამინდელ სოხუმის, გულრიფშის, ოჩამჩირისა და გალის რაიონებში) ჩამოყალიბდა ორფენოვანი ახალი ეთნოსი - მაღალი ფენა - ადიღური ენითა და შემეცნებით, დაბალი ფენა კი დამორჩილებული ქრისტიანები (მეგრელები-აგიურები, გურულები-აგურები) რომლებიც წარმართდებოდნენ ასეთ პირობებში, ამ ახალ ხალხს ქვეყნის სახელის მიხედვით - აფხაზები დაერქვა, ძველი აფხაზები სხვა ეთნოსი იყო, ახალი კი სხვა, თუმცა ამ ახალში ძველის სისხლიც ერია.

ოსეთში ქართველი მეფეები, აღნიშნული წიგნის ცნობით, აშენებდნენ ეკლესიებსა და სალოცავებს, ზრუნავდნენ წირვა-ლოცვის შესაბამისი წესით აღსასრულებლად, ამიტომაც ეკლესიებს წირავდნენ შესაბამის ნივთებს, მოაღწია ქართველი მეფეების მიერ რეკომისა და ძვევისის ქართველი მეფეების მიერ შეწირულმა ზარებმა.

ოსეთში ქართული ზარები, ინგუშეთში ქართული საეკლესიო ხელნაწერები და დაღესტანში სეფისკეურის ქართულწარწერიანი საბეჭდავი კარგად გამოხატავს ქართული ეკლესიის იურისდიქციის ჩრდილო საზღვარს.

ალაგირი, ქურთათი და სხვაა ხეობები ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში, მხოლოდ მე-19 საუკუნეში ჩამოაცილეს თბილისის გუბერნიას დვალეთის ერთი ნაწილი და შეუერთეს რუსულ გუბერნიებს. მეფე გიორგი მე-11-ის დროს ალაგირის და ქურთათის საზოგადოებები ქართლის სამეფოში შედიოდა და მათ იყენებდა სამხედრო ოპერაციებისას.

ქართული ენა გავრცელებული იყო მცირე ყაზარდოსიც კი ვეღია ჩელების

სიტყვით (по словам Эвлия Челеби (1666 г.), в Малой Кабарде пользовались и грузинским языком) ევლია ჩელების ეს ძალზე საყურადღებო ცნობა მიუთითებს, რომ მცირე ყაბარდოში შემდგომ მისულად იღეს ხალხს ადგილზე დახვდა ქართულენოვანი მოსახლეობა, ამიტომაც მცირე ყაბარდოში ევლიას დროს ჯერ კიდევ ხმარობდნენ ქართულენას.

აქვე ევლია ჩელები იძლევა ცნობას, რაც მიუთითებს, რომ შემდგომში ჩრდილო კავკასიაში ჩამოსული ადიღები იქ მისულები იყვნენ სამხრეთ რუსეთის ველებიდან, ამიტომაც ევლიას სიტყვით ტერკის ადიღები რუსულ ენას ფლობდნენ. В 1638 г. А. Олеарий писал, что адыги в Терках «почти все умеют говорить по-русски» ევლია ჩელების ცნობა, რომ მცირე ყაბარდო ქართულენოვანი იყო, ამართლებს თეიმურაზის ცნობას, რომ ჩეჩენ ინგუშები ქართულენოვანები იყვნენ – დვალ-სვანებთან ერთად, ევლია ამას ადასტურებს, რადგანაც, მცირე ყაბარდოც კი ქართული ენის მომხმარებელი იყო მე-17 საუკუნეშიც კი. მთიან ჩეჩნეთსა და ინგუშეთში ქართულენოვნებას განამტკიცებდა იქ გავრცელებული ქართული დამწერლობა В горной Чечне и Ингушетии, как указывалось выше, бытовала грузинская письменность.

როგორც ითქვა, ქართული დამწერლობის ნაშთები დადესტანში, განსაკუთრებით მის დასავლეთ ნაწილში, ავარი თითქმის ყველა სოფელშია მოპოვებული.

ისევე, როგორც ადრე საუკუნეებში, რუსეთის გაბატონების დროსაც, ქართველები იყვნენ ჩრდილო კავკასიელი ოსების განმანათლებლები, მაგალითად, Моздокским архиепископом Гаем (Гайос Бараташвили) совместно сосвященником Павлом Гонпауровым (Кесаевым) была составлена осетинская азбука на основе перкошго-славянского алфавита ეპიკოპოსმა გაიოზ ბარათაშვილმა ოსებს შეუქმნა ანბანი.

Горцы Дагестана, ногайцы, чеченцы (кроме жителей соседних с Грузией районов) и с поведовали ислам, причем население Восточной и предгорной Чечнии предгорной Ингушети и было мусульмански мешев XVI в., в то время как большинство населения горной Чечено-Ингушетии приняло ислам лишь в XVII-XVIII вв. მე-16, მე-18 საუკუნეებისათვის დადესტნელებმა, ნოღაელებმა, ჩეჩნებმა მიიღეს ისლამი, საქართველოს მეზობელი მხარეების გარდა, ისინი იქამდე ქართველი ქრისტიანები იყვნენ და კოშკებს აშენებდნენ მუსულმანებისაგან თავდასაცავად, გამუსულმანების შემდეგ, მთლიანად შეიცვალა მათი შემეცნება და ცხოვრების წესი, იქამდე აგებდნენ კოშკებს მუსულმანთაგან თავდასაცავად, გამუსულმანების შემდეგ უკვე აღარ ესაჭიროებოდათ კოშკები.

ჩეჩნეთ-ინგუშეთის მთის მოსახლეობამ ილამი მხოლოდ მე-17, მე-18 სს.-ში მიიღო.

1744 წ. პეტერბურგში მიიღეს დადგენილება ოსეთში მისიონერთა გაგზავნისა და ქრისტიანობის აღდგენის შესახებ. ცენტრი იყო მოზდოკში.

Еще ранее Осетия подверглась христианизации со стороны Грузии. Сохранился колокол, пожертвованный в 1663 г. грузинским царем Георгием жителям Цейского ущелья «для молитвы, косо берутся сюда... из Дигории и Двалетии».

ადიღების მთავარღმერთად ითვლებოდათ ხაპტხო, ყარაჩაელებისა და ბალყარელებისა – ტეირი, აბაზინებისა – იაჩვა, ჩეჩენ-ინგუშებისა დელა, ოსებისა – ხუცაუ

Главным божеством адыги считали Тхаптхо карачаевцы и балкарцы - Тейри, абазины - Ячва, чеченцы и ингуши-Дела (dali), осетины – Хуцау (ხუცაუი).

ესაა ქართული ხუცაუი-ხუცეის და დალი.

Среди мусульман Северного Кавказа даже в конце XVIII в. сохранились многочисленные остатки христианства. Адыги

почитали запророка Аус Герга, т.е. Иисуса, пророка Илию называли Яллия.

Особое уважение оказывалось христианскому святому Георгию, именем которого балкарцы называли вторник. Именем Марии – христианской богоматери – назван не только определенный день недели («мэрэм»), но и многие места, где были установлены каменные столбы или сложены груды валунов, почитаемые как священные. Как и у православных, укабардинцев и балкарцев «мэрэм» (день Марии) считали праздничным, нерабочим днем. ქართული იურისდიქციის ნაშთი.

წიგნის ავტორები წერენ – არხიზთან ახლოს მდინარეების ტებერდას, ყუბანისა და ურუპის რეგიონში ქრისტიანები ცხოვრობდნენ, აქ თებერდასა და ყუბანის სათავეებთან აიგო შესანიშნავი ქართული ეკლესიები შთანასა და სენტისა, ურუპის ხეობაც ქრისტიანებით იყო დასახლებული, არქეოლოგების მიერ ამჟამინდელი ლიხევსკთან აღმოჩენილია ნაქალაქარი, ქრისტიანული ეკლესიების ნაშთებით. ილიჩევსკის ეკლესიები ქართული დარბაზული ერთაფსიდიანი ტიპური ეკლესიაა, რაც წიგნის ავტორების სიტყვით მიუთითებს მის მშენებლობაში ქართველი ოსტატების მონაწილეობას (могут указывать на участие грузинских мастеров в их строительстве).

ძალზე მნიშვნელოვანია წიგნის ავტორების აღიარება, რომ აღმოსავლეთ ალანიასა და ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიაში სამისიონერო მოღვაწეობას აღასრულებდა ქართული ეკლესია (На территории Восточной Алании Северо-Восточного Кавказа миссионерская деятельность осуществлялась грузинской церковью). ქართული წყაროების ცნობებითა ჩრდილო კავკასიაში მოპოვებული ქართული ეპიგრაფიკული მასალით კარგად ჩანს, რომ ეს ვრცელი რეგიონი ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა.

ზოგიერთი ბამოკვლევა ჩრდილო კავკასიის საეკლესიო იურისდიქციის შესახებ

ამჟამად რუსულ საინტერნეტო სივრცეში მტკიცეაა ფეხმოკიდებული და დამკვიდრებული ტენდენცია, როგორც არ წარმოაჩინონ ჩრდილო კავკასია ქართულ ეკლესიასთან კავშირში.

იქამდეც კი მიდის ქართული კვალის უარყოფა, რომ ქართულ წარწერების ნაშთებს ეკლესიათა ფრესკებზე „ძველ ალანურ“ დამწერლობას უწოდებენ, მაშინ როცა, „ძველი ალანური“ დამწერლობა, საერთოდ თუკი ბუნებაში ასეთი არსებობდა, არ გამოიყენებოდა წირვა-ლოცვის, ანუ ლიტურგიის ენად (თუმცა კი დიდი სურვილია მსგავსი სახით მისი წარმოჩენისა) და შესაბამისად ეკლესიებშიც ამ ენაზე არ აკეთებდნენ ფრესკათა წარწერებს.

საზოგადოდ, ეკლესიები შენდებოდა, რათა ერთად შეკრებილი ქრისტიანები ზიარებოდნენ ქრისტეს სისხლსა და ხორცს, ანუ წმ. ლიტურგიის აღსასრულებლად. ცნობილია, რომ ჩრდილოდასავლეთ კავკასიის ეკლესიები ქალკედონიტურ-მართლმადიდებლური მიმართულებისა იყო, და არა მონოფიზიტური. შესაბამისად, ლიტურგია ამ რეგიონში აღესრულებოდა ბერძნულ ანდა ქართულ ენაზე – ქალკედონიტა ენებზე, ძველ ალანურ ენაზე ამ რეგიონში, და არც სადმე სხვაგან, როგორც ითქვა, ლიტურგია არ აღესრულებოდა,

შესაბამისად, ლიტურგიული ენის მიხედვით, მართლმადიდებელთა ეკლესიაში ფრესკებზე კეთდებოდა წარწერები ამ მოცემულ (ბერძნულ და ქართულ) ენებზე საეკლესიო კანონიკის მიხედვით, ანუ ეკლესიაში აღვლენილი ლიტურგიის ენისა და იურისდიქციის შესაბამისად.

ჩრდილო კავკასიის, ეკლესიებში ფრესკებზე წარწერები უნდა გააკეთებუ-

ლიყო, როგორც ითქვა, ეკლესიაში ნებადართული ლიტურგიკული ენის მიხედვით ანუ ქართულად და ბერძნულად.

ქართულ ეკლესიაში, ზოგადად, ბერძნული ენა მიღებული იყო, ვითარცა მართლმადიდებელი სარწმუნოების, ქალკედონიტური მიმართულების გამოხატვის საშუალება, ამიტომაც ქართულ ეკლესიებში ქართულთან ერთად ბერძნული წარწერებიც კეთდებოდა.

თითქმის იშვიათია ქართული ეკლესია, ზოგიერთ ფრესკაზე, ქართულთან ერთად ბერძნული წარწერაც არ იყოს გამოყენებული, ამიტომაც ჩრდილო კავკასიის ეკლესიათა ფრესკებზე უნდა ვეძიოთ ქართული და ბერძნული წარწერები. რომელიც კეთდებოდა მე-14 საუკუნემდე, თემურ-ლენგის შემოსევამდე და ერთი-ორი საუკუნე კი დევნის შემდეგ – მაღალი მთის რეგიონებში. მე-19 და მე-20 საუკუნეებში ჩრდილო კავკასიის ეკლესიები, ნაეკლესიარები და სალოცავები მკვლევარებს მძიმე მდგომარეობაში დახვდათ, 400-500 წლის წინ გაუქმებული. მათ იხილეს ფრესკები მრავალრიცხოვანი წარწერებით. ამ წარწერებიდან მკვლევარებმა ადვილად ამოიცნეს ბერძნული წარწერები, მაგრამ მათთვის გამოცანად იქცა ქართული წარწერები. ამ დროისათვის საქართველოს ტერიტორია ძალზე დამცრობილი იყო. ეს ეკლესიები ისეთ რეგიონებში მდებარებდნენ, რომ ქართული კვალი მკვლევართათვის იქ ნაკლებად იყო მოსალოდნელი. ამიტომაც შეუდგნენ მკითხაობას, თუ რომელ ენას მიეკუთვნებოდა უცნობი ასოებით შესრულებული წარწერები. მათი დასკვნები იყო მოულოდნელი, ქართულ წარწერებსა და მათ ნაშთებს ისინი მიაკუთვნებენ სხვადასხვა ენებს. ამჟამად, უფრო მეტად, ამ წარწერებს მიაკუთვნებენ, როგორც ითქვა, ე.წ. ძველ ალანურს, თუმცა მეტი სინდისიერებით გამოირჩეოდნენ რევოლუციამდელი რუსი მკვლევარები

(მაგალითად მილერი, ტარასოვ-დიახოვი და სხვები), რომელნიც აქ პოულობდნენ ქართულ ნაკვალევს და საუღლდაგულოდ არ ცდილობდნენ მათ დაფარვას ამჟამინდელ მკვლევართა მსგავსად.

ალანურ კულტურად ჩრდილო კავკასიის სიძველეთა უპირობო გამოცხადებას რუსულ სამეცნიერო სივრცეში თავისი პოლიტიკური მიზეზი აქვს.

დაახლოებით ერთი საუკუნის წინ, როცა ამჟამინდელი პოლიტიკური მიზეზები არ არსებობდა, ჩრდილო კავკასიის დასავლეთ რეგიონში არსებულ არქიტექტურის ნაშთებს, მიიხვედნენ არა ალანების, არამედ ფრანგების, გენუელებისა და ინგლისელების აგებულადაც კი (v. sisoev, karaCai v geografiCeskom i istoriCeskom otnoSenii, sbornik materialov dlia opisania mestnostei i plemen kavkaza, vip, 43, tif, 1913, s. 112, ამასვე წერს მიზიევი). რადგანაც ვერც მაშინ წარმოედგინათ ქართული ეკლესიის გავლენა ამ დაშორებულ რეგიონში, თუმცა ამ ნაშთებს ძველი მკვლევარები არც ალანებს მიაკუთვნებდნენ.

შეიცვალა დრო, რუსეთის იმპერიის ფორმები.

მე-19 საუკუნეში რუსეთის იმპერიამ გააუქმა ქართული სამეფოები და სახელმწიფო ერთეულები, მიიერთა ისინი და ამასთანავე მოსპო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, რომელიც მას ხელს უშლიდა კავკასიელი ხალხების სწრაფ გარუსებასა და ასიმილიაციაში. პარალელურად, ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხმა, ოსების გარდა, გაბედა ანტირუსული განწყობების გამოვლინება (დაღესტანი, ჩეჩნეთ-ინგუშეთი, ყაბარდო-ბალყარეთი, ადიღე-ჩერქეზეთი და სხვა), რამაც რუსეთის იმპერიულ წრეებში სიმპატიები დაბადა ოსების, ვითარცა იმპერიის ერგული ხალხის მიმართ.

21-ე საუკუნეში საქართველომ რუსეთის სახელმწიფოს წინააღმდეგობა გაუწია, როცა მან გაბედა თავისი

ტერიტორიული მოღიანობის დაცვა აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში, რამაც ძალზე გააღიზიანა რუსული მმართველობა. ამჯერადაც, მხოლოდ ოსები, კავკასიის მთიელ ხალხთა შორის, იხენდნენ მუდმივ, მყარ ერთგულებას რუსების მიმართ.

ყველა საუკუნეში გამოვლენილი ერთგულების დასაფასებლად რუსებმა ოსებს არა მარტო მეზობლების მიწები გადასცეს საჩუქრად (ქართველებისა, ინგუშებისა, ყაბარდოელებისა და სხვათა), არამედ თავიანთ მოვალეობად მიიჩნიეს ოსებს საჩუქრად უძღვან ისტორიული და კულტურული წარსული მეზობელი ხალხებისა და ასევე გამქრალი ცივილიზაციებისა, კერძოდ, ოსები გამოაცხადეს მემკვიდრეებად ალანების დიდი ხალხისა, რომელიც საუკუნეთა მანძილზე ალტაიდან ვიდრე დუნაიმდე ცხოვრობდა ტომთა ჯგუფების სახით.

არის მცდელობა და უკვე უეჭველ მეცნიერულ ჭეშმარიტებადაა მიღებული მტკიცება იმისა, რომ ოსებს ეკლესიურადაც ეკუთვნის ჩრდილო კავკასიის ქრისტიანული მემკვიდრეობა. კერძოდ, თითქოს, ალანის სამიტროპოლიტოს იურისდიქციას წარმოადგენს ჩრდილო კავკასიის უდიდესი ნაწილი, მათ შორის ინგუშეთის ტყობა-იერდი და ჯავის რაიონიც (რუსულ პრაეოსლავნაია ენციკლოპედიაში), ისტორიულ აფხაზეთსა და სვანეთში მდებარე ზელენჯუკ არხიზის, ასევე სენტისა და შუანას ეკლესიები. ამასთანავე, „სერიოზული სამეცნიერო გამოკვლევები იბეჭდება მტკიცებით იმისა, რომ თითქოსდა ამ არეალზე ლიტურგიკა ოსურ ენაზე აღესრულებოდა და თითქოსდა ძველი ალანურ-ოსური დამწერლობაც კი არსებობდა. ამ უსაფუძვლო თეორიის ძირითად მამტიცებელ საბუთად მიიჩნევა საეჭვოდ გაშიფრული ე.წ. ზელენჯუკის წარწერა (საფლავის ქვაზე ბერძნული ასოებით შესრულებული წარწერა). ეს იმ დროს, როცა ჩრდილო

კავკასიაში ლიტურგიკაში რეალურად გამოყენებოდა ქართული საეკლესიო ენა თავისი დამწერლობით (ხუცური ასოებით) და თავისი ხუცესებით (სამღვდელოებით), ამ უკანასკნელთა ავტორიტეტი ისე დიდი იყო ჩრდილო კავკასიაში, რომ ქართული სიტყვა „ხუცესიდან“ მიღებული სიტყვა „ხუცავ“ ინგუშურსა, ოსურსა და ავარულს დილექტებში „ღმერთსაც“ კი ეწოდება, შესაბამისად, მათი (ამ ხუცების) „ხუცური“ დამწერლობა საღმრთო სიტყვის ნიშნად მიიჩნეოდა ჩრდილოკავკასიური ტომების მიერ. ხუცური ასოები კი მრავალ არტეფაქტზეა დაფიქსირებული ჩრდილო კავკასიაში.

ამჟამად ჩრდილო კავკასიური ქართული წარწერები იგნორირებულია და, ამასთანავე, შეგნებულად განადგურებულიც კი სხვადასხვა მოტივით სხვადასხვა დროს.

ამის ძირითადი მიზეზია რუსული წრეების მუდმივი უკმაყოფილება საქართველოს მიმართ დამოუკიდებლობის ძიებისათვის, რაც, სამწუხაროდ, აისახა სამეცნიერო გამოკვლევებშიც. ერთი ასეთი მაგალითია თვით ყველაზე პროქართულად განწყობილი მკვლევარ ვლ. კუზნეცოვის ნაშრომიც კი – „ქრისტიანობა ჩრდილო კავკასიაში მე-15 საუკუნემდე“;

https://blagos.ru/sites/default/files/kuznetsov_2002_1.pdf

ამ ნაშრომში თითქმის არცერთი საეკლესიო ნაგებობა ჩრდილო კავკასიისა არაა დაკავშირებული ქართულთან, ის მათ აკავშირებს უფრო ალანურთან, მაგრამ ტენდენციურობა მუდამდებია ასევე ძირეული საკითხების მიმართ. მაგალითად, ავტორს უეჭველ ჭეშმარიტებად მიაჩნია ფაქტი იმისა, რომ გრიგოლ განმანათლებელი ისტორიული პირი იყო, ხოლო ქართველთა განმანათლებელს წმიდა ნინოს მოღვაწეობას ლეგენდარულ გადმოცემას უწოდებს. ეს მაშინ, როცა წმიდა ნინოს რეალურ ისტორიულ პიროვნებად

ნებას უწოდებდნენ თითქმის მისი თანამედროვე ისტორიკოსები გელასი კესარიელი, სოკრატე, სოზომენი, მოსეს სორენაცი და სხვანი. მეორე ათასწლეულის დასაწყისიდანაც თითქმის მე-17 საუკუნის ჩათვლით საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის არეალად რომ მიიჩნეოდა ჩრდილო კავკასია, მიუთითებს მე-17 საუკუნის იტალიელი მისიონერის, ეთნოგრაფის არქანჯელო ლამბერტის ცნობა, რომელიც მან მოგვცა თავის წიგნში „სამეგრელოს აღწერა“

(<http://meufeanania.info/wp-content/uploads/2015/04/samegrelo.pdf>),

რომლის მიხედვითაც ქართული ეკლესიის იურისდიქცია მოიცავდა ჩრდილო კავკასიას და აღწევდა კავკასიის ვრცელ არეალზე, კავადან – არზრუმამდე, წერს ის, მრავალი ქართული ეკლესია მდებარეობს ქართული წარწერებით. მისი ამ ცნობიდან ჩანს, რომ არა მხოლოდ აფხაზეთის, არამედ იქვე, ისტორიულ ჩრდილო სვანეთსა და აფხაზეთის სვანეთში მდებარე ცნობილი არხიზ-ზელენჯუკის, შოანასა და სენტის ტაძრები ქართული ეკლესიები იყვნენ.

ვლ. კუზნეცოვი წერს – «Официальной датой крещения Иберии – Картли считается 337 г., а распространение христианства здесь связывают с легендарной деятельностью «просветительницы Грузии» Нино (впрочем, по мнению некоторых грузинских историков, это предание «сохранило отголоски реально случившихся событий»).

ამასთანავე, კუზნეცოვს არ სურს დაინახოს მთიან კავკასიაში ქართული ეკლესიის კვალი, მაშინ როცა ამ ვრცელი რეგიონის ქრისტიანულ წარსულს აკავშირებს სომხურთან, ისწერს – «И историки не без оснований ставили вопрос о роли Армении в распространении христианства в других странах Закавказья, а затем и горного Кавказа».

ლაზიკის გაქრისტიანებას გელასი კესარიელი და სხვა ძველი ბერძენ-რომაელი ისტორიკოსები აკაშირებდნენ წმ. ნინოსთან, რომ ლაზები და იბერები გაანათლა წმიდა ნინომ, ცხადია მე-4 საუკუნეში.

ვლ. კუზნეცოვი კი ამ თარიღს ცვლის – «В Лазике – Западной Грузии христианство официально утвердилось позже – в 523 г.; в 60-70-х годах».

ქართული წყაროების მიხედვით, მეფე ფარნავაზის შემდეგ დასავლეთ საქართველო, მუდმივად შედიოდა ქართლის სამეფოში, ანუ იბერიაში, აქ ქართველ მეფეებს ჰყავდათ ეგრისისა და არგვეთის ერისთავები, ანუ ადმინისტრაციული მოხელეები, წმ. ნინოს დროსაც მეფე მირიანი, წყაროს ცნობით, აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად განაგებდა – „ეგურს“, ანუ დასავლეთ საქართველოს, მეფე ვახტანგ გორგასალმა, წყაროსავე ცნობით, ბიზანტიელთა ბატონობისაგან გაათავისუფლა და კიდევ უფრო გააფართოვა იბერიის საზღვრები ამ მიმართულებით,

ვლ. კუზნეცოვის სიტყვით კი, ვახტანგ გორგასალი მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე იყო, სადაც გამოაცხადა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია, ის წერს – «IV в. армянский епископ становится независимым католикосом, а во второй половине V в. при царе Вахтанге Горгасале автокефальным (независимым) католикосом становится и епископ Восточной Грузии».

ცხადია, მკვლევარის ეს დასკვნა ეფუძნება საბჭოთა ეპოქის ქართველი ისტორიკოსების უმართებულო კვლევებს, რომელთა მიხედვითაც დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში იმყოფებოდა თითქმის მე-10 საუკუნემდე, სინამდვილეში კი კონსტანტინოპოლის ლაზიკის ეპარქიის საეპისკოპოსოები – პეტრა, ზიგანა-ზიგანევი, როდოპოლისი და საისინი მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ თანამედ-

როვე თურქეთის ოლქ – ლაზისტანში. ჯერ კიდევ ცნობილმა ნიკოლოზ ადონციმ გამოიკვლია ეს საკითხი და მიუთითა მათი ლოკალიზაცია ტრაპეზუნტ-გუმუშხანეს რეგიონში, აქ მდებარე ზიგანას ქედისა და ზიგანას უღელტეხილთან. რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს, ქართული მატინების ცნობით, ის მუდამ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, ამიტომაც სვანეთსა, აფხაზეთსა თუ სამეგრელოში წირვა-ლოცვის ენა ტრადიციულად ქართული იყო, მრევლისა და ეპარქიების რაოდენობის სწრაფმა ზრდამ მე-7, მე-8 საუკუნეებში ქართული ეკლესიისა და სახელმწიფო ხელისუფლების წინაშე დააყენა საკითხი დასავლეთ საქართველოში ადგილობრივი საეკლესიო-ადმინისტრაციული სამიტროპოლიტო ოლქის დაარსებისა ბიზანტიური მოდელის შესაბამისად (როდესაც ოლქის მმართველ იერარქს ექვემდებარებიან ადგილობრივი ეპარქიები და ეპისკოპოსები). მართლაც, დასავლეთ საქართველოში დაარსდა ქართული ეკლესიის ერთერთი საკათალიკოსო მსგავსი უფლებებით, მას აფხაზეთის საკათალიკოსო ეწოდა. ქართული წყაროს ცნობით, „830 წელს აფხაზეთის კათალიკოსი განაჩინა საქართველოს მეფემ ბაგრატმა“, ანუ მან, საკათალიკოსოს მოწყობის სახე დაამტკიცა.

მტკიცება ჩრდილო კავკასიაში საქართველოს საეკლესიო გავლენის შესახებ ასევე აქვს ქართული წარმოშობის ოს მკვლევარს გაბარაევს. მისი კვლევით, მე-8, მე-9 საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის გავლენა ჩრდილო კავკასიაში უეჭველი იყო.

გაბარაევი იკვლევს, რომ ჩრდილო კავკასიის უშუალო მოსაზღვრე საქართველოში, უკვე მე-4 საუკუნიდანვე ქრისტიანობას ღრმად ჰქონდა ფესვი გადგმული, ამასთანავე საქართველოს მეფეები პირადად იყვნენ დაინტერესებული ჩრდილო კავკასიის გაქრისტიანების

საქმით და უშუალოდ მართავდნენ ამ პროცესს. ამის შესახებ გაბარაევი წერს – «Уже знакомый нам Иоанн Сабанидзе указывает, что, попав с грузинским правителем Нерсесом через ворота Дар-и-алан (Дарьял) в Хазарию, он был крещен пресвитером и что «всеверной этой стране много селений и городов, которые живут беспрепятственно в вере христовой» (10, с. 49).

http://iratta.com/2007/06/22/14_rasprostranenie_khristianstva.html

გაბარაევი, ისევე, როგორც ზოგადად მისი მრავალრიცხოვანი თანამოაზრეები – არხიზ-ზელენჯუკის, სენტისა და შოანას ეკლესიებს მიაკუთვნებს ოსურ კულტურას, ეკლესიურად კი კონსტანტინოპოლის ალანის ეპარქიას.

მაღალყოვლადუსამღვდელოეს მიტროპოლიტ გედეონის ნაშრომი ჩრდილო კავკასიაში ქრისტიანობის ისტორიის შესახებ

ჩრდილო კავკასიაში ქართული ეკლესიის იურისდიქციის კვლევა ნაკლებად შედიოდა ქართულ ისტორიოგრაფიის დაინტერესების სფეროში.

სამაგიეროდ, ეს ცარიელი ნიშა შეავსო რუსულმა, ოსურმა, სომხურმა, დაღესტნურმა და სხვა სამეცნიერო ნაშრომებმა და ინტერნეტგამოცემებმა, სადაც ყოველი ღონისძიებით, მათ შორის უკადრისი მეთოდებით ცდილობენ როგორმე წაშალონ ქართული ეკლესიის ნაკვალევი ჩრდილო კავკასიაში.

მათთან შედარებით შესანიშნავია მაღალყოვლადუსამღვდელოეს გედეონის ნაშრომი – „ქრისტიანობის ისტორია ჩრდილო კავკასიაში“ (Высокопреосвященный Гедеон, митрополит Ставропольский и Бакинский, История христианства на Северном Кавказе до и после присоединения его к России. <http://www.mission-enter.com/islams/2ist.htm>)

მიტროპოლიტი გედეონი აღნიშნავს, რომ საეკლესიო გადმოცემის თანახმად წმ. ანდრია პირველწოდებული ჩვენი ერის 40-იან წლებში ქადაგებდა საქართველოსა და მის მთანეთში

(По церковному преданию, св. апостол Андрей в 40-м году нашей эры проповедовал христианское вероучение среди горских народов. (Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Тифлис, 1868. Т. II; 1874. Т. V; 1893. Т. XII, ч. II.) მეც ასევე აღნიშნე წიგნში, „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“, რომ ანდრია 1-ლი საუკუნის 30-იან წლებში შემოვიდა საქართველოში.

ამ საეკლესიო გადმოცემათა შესახებ გედეონი მიუთითებს წყაროს – ორიგენსა და ევსევი პამფილიელს.

(Это предание было записано некоторыми авторами III – IV веков, например Оригеном и Евсевием Памфилом. О пребывании апостола на Кавказе пишет и св. Дорофей (307 - 322), епископ Тирский. Апостол Андрей Первозванный также вел христианскую проповедь в Скифии по северо-восточному и восточному побережью Черного моря, в Ахайе, среди тетран (торетов, керкетов),

მეუფე გედეონის სიტყვით, ანდრია ქადაგებდა კერკეტთა – ჩერქეზთა წინაპართა შორის.

(ჩემი კვლევით, განსხვავებით ამ აღიარებული თვალსაზრისისაგან, კერკეტები იყვნენ იგივე გერგეტები, გეორგეტები, ანუ გეორგები, ქართველური ტომები და არა ჩერქეზები. გერგეტები (კერკეტები) – ერთ-ერთი გეორგიაწული, ანუ ქართული ტომი რომ იყო, ეტიმოლოგიის გარდა ასევე მიუთითებს კერკეტების უშუალო მეზობელი სინდების დედაქალაქის სახელი – გორგიპია – ასევე დაკავშირებულია „გეორგ“ სახელთან. ის ეტიმოლოგიურად, გერგეტ-კერკეტების სახელს ასახავს, გეორგებს ჩრდილო კავკასიაში და ყირიმში ასახელებენ სტრაბონი, პლინიუსი და სხვები).

მეუფე გედეონი განაგრძობს – მე-5 ს-ის დასაწყისის ავტორი ეპიფანე კვიპრელი წერს – „სიმონ და ანდრეა გაემგზავრნენ სოლანიაში და აქალაქ ფუსტში“, სოლანიის ქვეშ, გედეონის სიტყვით, იგულისხმება ალანია, ჩემი აზრით, კისვანია (დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი სახელი მე-8 საუკუნემდე), შემდეგ ისინი მივიდნენ ქვუსტსა და ავაზგიაში (სებასტოპოლისში).

ანდრია პირველწოდებულმა ავაზგიაში დატოვა წმ. სიმონ კანანელი და თვითონ გაემგზავრა ჯიქიაში.

ქართული წყაროები, კერძოდ მოციქულ ანდრიას „ცხოვრება“ ეთანადება მეუფე გედეონის შეხედულებას, რომ წმ. მოციქული შევიდა ოსეთში (ალანიაში) და შემდეგ **ავსგიაში**.

მე-8 საუკუნის შემდგომი ქართული წყაროები ავასგიის ქვეშ უკვე აღარ გულისხმობენ ეგრისს, არამედ აფხაზეთს, ხოლო ალანიის ქვეშ არა ჩრდილო კავკასიის სტეპების ალანიას, არამედ ე. წ. აფხაზეთის ალანიას, რომელიც ერთერთი ნაწილი იყო კავკასიის ალანიისა.

კავკასიის ალანიის აღნიშნული ნაწილი – „აფხაზეთის ალანია“ აღნიშნულ დროს, ვახუშტის ცნობით, მოიცავდა ტერიტორიის მდ. კლისურადან მდ. ბზივისწყლამდე. ასე უნდა გავიგოთ წმ. ანდრიას „ცხოვრების“ ცნობა, რომ მოციქული ჯერ ალანიაში შევიდა, და შემდეგ კი აბაზგიაში, რასაც აღნიშნავს მეუფე გედეონი – Грузинское «Житие» апостола Андрея сообщает о нем: «Андрей с Симоном отправился в землю осетинцев и достиг города, Фостофором называемого». ეს იყო აფხაზეთის ალანია Там он многих обратил в христианскую веру и оттуда направил свои стопы в Абхазию, а затем в Севасте (Сухуми).

ამ წყაროში აფხაზეთი მოქცეულია ალანიის იქით. ამის მიზეზი, როგორც აღინიშნა, ისაა, რომ „ალანიის“ ქვეშ იგულისხმება ე.წ. აფხაზეთის ალანია, რომლის ადგილმდებარეობის შესახებ წერდა ვახუშტი, რომ ის მდებარეობდა მდ. კლისურიდან-ანაკოფიამდე. ეს ტერიტორია ბიზანტიელთა ნებით ალანი მეომრების ხელქვეშ იყო მოქცეული – ლაზიკისათვის ბიზანტია-სპარსეთის ომისას, ამიტომაც ეწოდა ამ მიწას ალანია.

ჯიქები რომ ყუბანის შესართავთან ცხოვრობდნენ, ჩანს წმ. ანდრია მოციქულის ცხოვრებიდანაც, ანდრიამ ქ. ნიკოფსიასთან დატოვა წმ. მოციქული სიმონ კანანელი და თვითონ, იქვე, ჯიქებში საქადაგებლად, ანუ უფრო ჩრდილოეთით გაემგზავრა. ჯიქებმა არ მიიღეს ქრისტეს ნათელი, სიმონი კი დაკრძალეს ნიკოფსიაში, ჯიქებთან ახლოს, ნიკოფსია ახლოსაა მდ. ყუბა-

ნის შესართავთან და დაშორებულია ამჟამინდელ აფხაზეთს – «Блаженный Андрей всем городе – оставил Симона Кананита с прочими учениками, а сам отправился в землю джигетов. Обитатели этой страны джиги... не приняли проповеди апостола, а искали случая умертвить его». Апостол Андрей принужден был удалиться, оставив джигетов в не верии. «Могила же Симона Кананита находится в городе Никополе (в древнем Никопсисе Зихийском), лежащем между Абхазией и Джигетией».

ორინეოსი წერს, რომ პაპა კლიმენტმა, რომელიც იმპერატორმა ტრაიანემ ყირიმში, ხერსონესში, გადაასახლა, ქრისტიანობა გაავრცელა ყირიმსა და მის ირგვლივ ტერიტორიებზე. მან ქრისტიანობა ყირიმის მეზობლად მდებარე იბერიის მხარეში გაავრცელა.

როგორ უნდა გავიგოთ ორინეოსის ნათქვამი, რომ წმ კლიმენტმა ყირიმში გადასახლებულმა ქრისტიანობა ყირიმის მახლობელ ივერიაში გაავრცელა?

როგორც აღინიშნა, ივერია ერქვა არა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს, არამედ დასავლეთ საქართველოსა და ასევე ჩრდილო კავკასიის შავიზღვისპირეთს ყირიმთან ახლოს (Беляев И. Русские миссии на окраинах. СПб., 1900), რომელიც დასახლებული იყო ობეზიებზე, ანუ ქართველი ხალხით.

მეუფე გედეონი წერს, რომ კირილე იერუსალიმელი, იოანე ოქროპირი, მოგვიანებით ი. ზონარა და თ. ბალსამლონი ასხენებენ ჩრდილო კავკასიაში ქრისტიან იერარქებს.

მიიხნევა, რომ ოთხი ეპარქია იყო ზიხიაში – ფანაგორია, მეტრახე-ტამატარხა, ზიხოპოლისი და ნიკოპსე.

ზიხიაში (ჯიქეთი) – მდებარეობდნენ ფანაგორია, მეტრახე (ტამატარხი), ზიხოპოლისი და ნიკოპსი, საეპარქიო ცენტრები, ბიზანტიურ იურისდიქციაში.

სად მდებარეობდნენ ეს პუნქტები? როგორც აღინიშნა, ქართული წყაროებით ჯიქეთი მდებარეობდა ძველი

აფხაზეთის ბოლოში, რომელიც ამ წყაროებისავე ცნობით, მდებარეობდა მდ. მცირისა ხაზარეთის (ყუბანისა) შესართავთან, ტამანის ნახევარკუნძულთან და არა თანამედროვე აფხაზეთის საზღვართან.

ზიხიის ბიზანტიური ეპარქია მოიცავდა ყუბანის შესართავს, ტამანსა და ყირიმს. ამ რეგიონში მდებარეობდნენ ზიხიის (ჯიქეთის) საეპარქიო ცენტრები და არა თანამედროვე აფხაზეთის ჩრდილოეთით, რომელიც ნიკოპსიამდე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა. ამას აღნიშნავს მეუფე გედეონიც გუგუნიძე: „Грузии удалось подчинить себе часть адыгов в церковном отношении. Грузинские летописи свидетельствуют о том, что VI Вселенский Собор, проходивший во время правления грузинского царя Адарнаса I (613 - 639 гг.), подчинил Мцхетскому патриаршему престолу Осетию и Черкесию. Кирги подчинил чирдильо კავკასიაში ქართული იურისდიქციისათვის.“

გედეონი წერს – „შემდგომში საქართველომ შეძლო თავის საეკლესიო იურისდიქციისათვის დაექვემდებარებინა ადიღეთა ნაწილი. ქართული მატრიარქები მოწმობენ იმის შესახებ, რომ მე-6 მსოფლიო კრებამ, რომელიც შედგა საქართველოს მეფე ადარნასე I-ის (613-639 წწ.) დროს, დაუქვემდებარა მცხეთის საპატრიარქო ტახტს ოსეთი და ჩერქეზეთი“ – წერს მაღაღყოვლაძეუსამდგველოესი გედეონი.

მისი კვლევით, მე-7 საუკუნეშიც ჩერქეზები და ოსები ქართულ იურისდიქციაში იყვნენ ქართველთა მეფე სტეფანოზ მეორის (639-663 წწ.) დროსაც. (В таком же духовном подчинении осетины и черкесы находились и при другом грузинском царе Стефане II (639 - 663 гг.).

რაც შეეხება ქართული ეკლესიის იურისდიქციის გარეთ, ნიკოფსიის ჩრდილოეთით მდებარე ჯიქეთს, არსებობს მოწმობა ფანაგორიისა და ზიხიის

ეპისკოპოების მონაწილეობისა ბიზანტიურ საეკლესიო კრებებში მე-6 ს. (Имеются сведения об участии епископов Фанагорийского и Зихийского в церковных соборах еще в начале VI века, В документах Цареградского Собора 519 года стоит подпись епископа Фанагорийского Иоанна, а в материалах Константинопольского Собора 526 года встречается имя Зихийского епископа Дамиана).

მეუფე გედეონი აღნიშნავს, რომ ჩრდილო კავკასიაში ქრისტიანობის გავრცელებისათვის მე-4, მე-5 საუკუნეებში იღწოდა საქართველოს ეკლესია. ხოლო მე-6 მსოფლიო კრებამ აღიარა მისი იურისდიქცია ჩრდილო კავკასიაში. მე-6 მს. კრებამ საქართველოს ეკლესიას დაუქვემდებარა ოსეთი და ჩერქეზეთი – წერს გედეონი. ცხადია, მის მიერ მოყვანილი დოკუმენტი რედაქტირებულია გვიან შუა საუკუნეებში, მას შემდეგ, რაც ჩრდილო კავკასიის დაბლობს ჩერქეზეთი ეწოდა, ამ ტექსტში ოსეთის ქვეშ არ იგულისხმება კავკასიის მთების ოსეთი, არამედ ე.წ. ძველი ოსეთი, ანუ მიწა-წყალი სტეპებში, რომლის დიდ ნაწილს შემდეგში ჩერქეზი ეწოდა.

შემდეგში, მე-9 – მე-10 სს-ების დასაწყისში ჩრდილო კავკასიაში, ნიკოპსიასთან, უკვე ტმუტარაკანის და ნიკოპსიის საარქიეპისკოპოსოები იხსენიება, ასევე ალანის სამიტროპოლიტო. (О дальнейших успехах христианства на Северном Кавказе свидетельствует устав императора Льва Мудрого (894 - 911 гг.). В нем есть сведения о осуществлении Тмутараканской и Никопской архиепископий и упоминается об Аланской митрополии).

მიტროპოლიტ გედეონს მიაჩნია, რომ ჩრდილო კავკასიის ქალაქი მაჟარა იყო რუსული ეკლესიის იურისდიქციაში, რადგანაც აქ იყო დასვენებული რუსული ეკლესიის წმიდანი მიხეილ ტვერელი. ის, მისი აზრით, საეპისკოპოსო ცენტრიც უნდა ყოფილიყო, რად-

განაც ამის ნიშნად მოგვიანებით მის ეპისკოპოსს გაის (გაიოზ ბარათაშვილს) ეწოდებოდა „მოზდოკელი და მაჟარელი“. ჩემი აზრით, ისტორიულად მაჟარა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში უნდა ყოფილიყო და არა რუსულისა, ეთნიკური ქართველი ეპისკოპოსის გაიოზის აღნიშნული წოდება – „მაჟარელი“ უფრო ამ ფაქტის საეკლესიო გახსენებას უნდა ამტკიცებდეს, მითუმეტეს, მისი ეპარქიის მეორე რუსული ქალაქი მოზდოკი იმჟამად უმეტესად ქართველებით უფრო იყო დასახლებული (Древний город Маджары служил в давние времена одним из очагов христианского просвещения на Северном Кавказе. Вознаменование этого одному из первых викарных епископов Кавказских преосвященному Гаиюбылов 1793 г. присвоено наименование Моздокского и Маджарского).

988 წლიდან, რუსეთის გაქრისტიანების შემდეგ ქერჩის ყელთან მდებარე კიმერიული ბოსფორის ბერძნული კოლონიები გაერთიანდნენ ერთ კავშირში, რომელსაც ერქვა ტამატარხი, რომლის ცენტრი იყო ტამანის ნახევარკუნძულზე (რუსულად ერქვა ტმუტარაკანია), აქ, ამ არეალზე, 965 წ. რუსმა მთავარმა სვიატოსლავმა დაამარცხა „იასები და კასოგები (ქაშაგები)“, აქედან ჩანს, რომ იასები (ოსები) და ქაშაგები ქერჩთან ცხოვრობდნენ.

ქერჩთან მცხოვრები ქაშაგების მფლობელობაში ყოფილა თავდაპირველად ტამანის ნახევარკუნძული. აქ ხაზარებზე გამარჯვებულმა რუსებმა დააარსეს ტმუტარაკანის სამფლობელო, სადაც ქაშაგების მთავარი აჩეხეს ქაშაგები სავეპოლკის წინ 1022 წ. მათ ამ ადგილზე ეკლესია აუშენებიათ და აქ ტმუტარაკანის რუსული ეპარქია დაუარსებიათ, მას ერთი საუკუნე უარსებია. აქ ეკლესია-მონასტრებში ხატმწერებად მიწვეულნი ყოფილან ობეზები [12]- მაშასადამე, ქართველები, თუმცა მეუფე გედეონის სიტყვით, ობეზები

არიან იმჟამინდელი აბაზინების წინაპრები.

(ჩემი კვლევით ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ ძველი აბაზი (აბაზგები) და ახალი აბაზინები.

ძველი აბაზები ქართველები იყვნენ, იოანე ცეცეს ცნობით, მათ ქართული გენეტიკა ჰქონდათ. აბაზი ანუ „ებზე“ – ბოლო დრომდე და ახლაც ქართველებს ეწოდება ყარაჩაულად. რუსული ძველი წყაროს ცნობით, ობეზები ტმუტარაკანის ეკლესიებში ხატებს ხატავდნენ, ხოლო თვით ეკლესიები ქართული (კავკასიური) ჩუქურთმა-ორნამენტებით იყო მორთული, ეს იყო ამ მხარეებში ქართული ეკლესიის იქამდე არსებული იურისდიქციის ანარეკლი. მისი გადმონაშთი იყო იქაური ქართული ჩუქურთმები და ხატები. რუსებს აქ კავკასიაში პირველი ეპარქია შეუქმნიათ, ამავე დროს კი უკვე ქართველები (კავკასიელები) გამოჩენილი ხატმწერები და ეკლესიათა ხელოვანი მშენებლები ყოფილან, შესანიშნავი მეჩუქურთმეები. რუსული წყაროსავე ცნობით, ობეზები კიევის ტაძრის მხატვრები ყოფილან).

მეუფე გედეონი წერს, რომ 1073 წ. კიევი-პეჩორის ლავრის მოხატვაში მონაწილეობდნენ ბერძნები და ობეზები.

გედეონი კიდევ ერთხელ წერს, რომ ობეზები – აბაზინებია, ჩვენ ვამატებთ, რომ ეს ასე არ იყო, აბაზგები – დასავლეთ საქართველოს ქართველები იყვნენ და არა იმჟამინდელი ადიღე-აბაზინები, ყარაჩაულად კი ებზეები – საერთოდ ქართველებია, ისინი სვანებსაც ებზეს უწოდებენ, აღსანიშნავია, რომ ყარაჩაელები ებზეს უწოდებდნენ ასევე სტალინს, მათ სიმღერა შექმნეს სიტყვებით „ებზე-სტალინ“ ანუ „ქართველო სტალინ“. აქედან ჩანს, რომ ობეზი-ებზე-კავკასიელთა სიტყვით იგივე ქართველია.

მეუფე გედეონის სიტყვით, ობეზებმა შესაძლოა მოხატეს კავკასიის რეგიონების, მათ შორის, აფხაზეთის ეკლუ-

სიები. აქედან ჩანს, რომ ობეზების ქვეშ ის გულისხმობს თანამედროვე ჩერქეზულ ტომს – აბაზინებს, რომელნიც ჩრდილო კავკასიაში ცხოვრობენ.

მართალია ამჟამად გაბატონებული მტკიცებით ადიღეელები მკვიდრ კავკასიელებად მიიჩნევა, მაგრამ ჩვენი აზრი განსხვავებულია. ამჟამინდელი ბაზინები ადიღეური ხალხია, ადიღეელები კი კავკასიასი მხოლოდ თემურ ლენგის ეპოქის შემდეგ ჩასახლდნენ, მაშასადამე შეუძლებელია ადიღეელებს მოეხატათ ეს ეკლესიები.

ადიღეური ტომები თოხთამიშის დამარცხების შემდეგ ოქროს ურდოს უძღვევდნენ მთავარსარდალმა ადიგეიმ შემოიყვანა ჩრდილო კავკასიაში ადგილობრივი ტომების საბოლოოდ დასამორჩილებლად.

საფიქრებელია, რომ ოქროს ურდოს მთავარსარდალმა ადიგეიმ საკუთარი უღუსი შემოიყვანა ტიუმენის მხარედან (ენისეი-ჩრდილო ყაზახეთის ოლქი), აქაური იყო თოხტამიშიც.

თოხთამიშის უღუსი მისი დამარცხების შემდეგ ნადავლის სახით მიისაკუთრა გამარჯვებულმა ადიგეიმ და წამოიყვანა კავკასიაში, ეს არაა გამოწვევის, ამავე რეგიონიდან კავკასიაში გადმოსახლდა ნოღაელთა დიდი ხალხი. კიდევ უფრო ადრე ამავე აღმოსავლეთის რეგიონიდან კავკასიაში ჩასახლდა ყივჩაღი ხალხი, ასე, რომ ყაზახეთ-ციმბირის რეგიონიდან კავკასიაში სხვადასხვა ხალხების ჩასახლება იმ დროისათვის იყო ჩვეულებრივი მოვლენა.

„ადიგეის ხალხი“ ანუ ადიღეელები იყვნენ მრისხანე დამპყრობლები, შეუბრალებლად ამარცხებდნენ, ხოცავდნენ და იმონებდნენ ადგილობრივ კავკასიურ მოსახლეობას, ხდებოდა მათი ასიმილაცია ადიღეელებში. ეს ხდებოდა თემურ ლენგისა და თოხთამიშის შემდეგ.

იმჟამად ადიღეთა ტომებს, ჩანს, საკუთარი სახელები არ გააჩნდათ, მათ

სახელებს ანიჭებდნენ დაპყრობილი ტომების სახელის მიხედვით, მაგალითად ის ადიღეური ტომი, რომელმაც დაიპყრო და დაიმორჩილა ძველი კავკასიელი აბაზები – თვითონ იწოდა აბაზებად, ახლა უკვე მათ უწოდებდნენ აბაზებს, ძველი აბაზები ისტორიის საკუთრებად იქცა, მათი ადგილი ახალბა აბაზებმა დაიჭირა და ისინი დღესაც არსებობენ. შესაბამისად, ძველი აბაზების ქვეყანა ადიღეურ ქვეყნად იქცა, ძველი ასპარეზიდან გამქრალი აბაზების სახელი მიაკუთვნეს მათმა დამპყრობელმა ადიღებმა, შესაბამისად, ისტორიის ასპარეზზე გამოჩნდა ახალი ხალხი – ახალი აბაზინები, თუ ძველ აბაზებს ქართველური წარმომავლობა ჰქონდათ, ახალი აბაზები კი უკვე ადიღეური ხალხი იყო. ასიმილაციის პროცესში, ძველი აბაზების საცოდავი ნაშთები ასიმილირდნენ ადიღეებში და თვითონაც ადიღეებად იწოდნენ. აქედან გამომდინარე – სხვა ხალხი იყო ძველი აბაზები და სხვა ხალხი იყო იყო თემურ ლენგის და ადიგეის შემდეგომი აბაზები, ანუ აბაზინები, ძველი აბაზები – ქრისტიანები იყვნენ, ახალი აბაზები კი მომთაბარე წარმართი-მუსულმანები, რომელთაც, ცხადია, არასოდეს შეეძლოთ ეკლესიების მოხატვა. ძველი აბაზები – აბაზები, იოანე ცეცეს სიტყვით იბერიული გენეტიკის ხალხი იყო კავკასიელ ალანებთან ერთად. კავკასიელი ალანები, როგორც ითქვა, იოანე ცეცეს არა ირანულენოვან, არამედ იბერიული გენეტიკის ხალხად მიაჩნია, ამის მიზეზი ის უნდა ყოფილიყო, რომ დონის სტეპების ალანები სხვა გენეტიკის ხალხი იყო, კავკასიელი ალანები კი ისე შერწყმიან მკვიდრ კავკასიურ მოსახლეობას, რომ იბერიულ ხალხად ქცეულა, ასე ჩანს იოანე ცეცეს ცნობიდან.

გედეონს ოსების ძველ წინაპრებად ალანები მიაჩნია. ის იმოწმებს ოს ისტორიკოს გატუევს, რომელსაც მიაჩ-

ნია, რომ ოსებში ქრისტიანობა გავრცელდა მე-6 საუკუნეში, რადგანაც, მაგალითად, მისი აზრით, ოსურ სოფელ გალიათში შემორჩენილია პატარა ქვის ეკლესიები, გადმოცემების საფუძველზე, აქ იუსტინიანეს დროს მოღვაწეობდნენ ბერძენი მისიონერები. ეს მოსაზრება არასწორია, რადგანაც სოფელ გალიათში იუსტინიანეს დროს ცხოვრობდნენ არა ოსები, არამედ დვალელები, რომელიც ერთ-ერთი კავკასიურ-ქართული ქრისტიანული ტომი იყო საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში. მათი გაოსება იუსტინიანედან თითქმის 1000 წლის შემდეგ დაიწყო, მე-16 – მე-17 საუკუნეებისათვის და მე-18 საუკუნეშიც არ იყო დასრულებული.

[15]. გალიათის აღნიშნულ სოფელურ სალოცავს „ძუარი“, ანუ ჯვარი ერქვა. ქართული სახელი რატომ უწოდეს მას ოსებმა, თუკი ისინი იუსტინიანეს დროს გაქრისტიანდნენ?

ამ ეკლესიას ჰქვია „იუს-ძუარი“.

ცინიკურია ამ მკვლევარების განაცხადი, რომ თითქოსდა იუს-ძუარი ნიშნავს „იუსტინიანეს ეკლესიას“, თითქოსდა, იუს – იუსტინიანეა.

ოსების ქრისტიანობა ქართული წარმოშობისაა. ეს თუნდაც სიტყვა ძუარი-დან ჩანს. რაც შეეხება ალანებს, აფხაზთა მეფის გიორგის დროს კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი ცდილობდა აფხაზეთის მეზობელი ანუ კავკასიის ალანების გაქრისტიანებას, მაგრამ რეალურად, არა კონსტანტინოპოლმა, არამედ, იქ (აფხაზეთის მიმდებარე ალანიაში) ქართულმა ეკლესიამ განახორციელა თავისი იურისდიქცია აფხაზთა მეფეების ნებით, ხოლო, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქცია გავრცელდა არა აქ, არამედ, უფრო ჩრდილოეთით, სტეპების ალანიაში (ე.ი. არა კავკასიის ალანიაში), ეს იყო - აზოვ – დონისპირეთის სტეპების ალანია.

კავკასიის გარდა ალანები ძირითადად ცხოვრობდნენ ყუბან-დონ-დნეს-

ტრისპირეთსა და ყირიმის რეგიონში, სადაც, როგორც აღინიშნა, კონსტანტინოპოლმა დააარსა „ალანთა ეპარქია“, თავდაპირველად სამთავარეპისკოპოსო, რომელიც სამიტროპოლიტოდ გადაიქცა. მას 61-ე ადგილი ეჭირა კონსტანტინოპოლის სამიტროპოლიტოს შემადგენლობაში, მისი ცენტრი მდინარე ყუბანის შესართავთან მდებარეობდა, ხარკოველი არქივისკოპოსი მაკარი ამტკიცებს, რომ ბერძნული წყაროს მიხედვით ალანიის მიტროპოლიას ეწოდებოდა ვიჩინის სამიტროპოლიტო ყუბანის ქალაქის სახელის მიხედვით (Архиепископ Харьковский Макарий утверждает, что по росписи Палеолога в XIII в. аланская митрополия титуловалась Вичинской поимени городана Кубани)

არასწორია მეუფე გედეონი, რომელიც წერს, რომ ლაზიკის ციხესიმაგრე, სადაც დატუსადებული იყო მაქსიმე აღმსარებელი, თითქოსდა იყო ალანიის ციხე-სიმაგრე ხუმარა, ჩრდილო კავკასიაში. სინამდვილეში ხუმარა სვანური ციხე-სიმაგრე იყო. ის ისტორიკოსებმა ალანებს მე-19 - 20 საუკუნეში დაუკავშირეს, მაგრამ თვით ხუმარას მცოვრებნი მის აგებას თამარ მეფეს უკავშირებენ.

ამ რეგიონისაგან მოშორებით, აშუამინდელ ჩრდილო ოსეთში ძველად მცხოვრები დვალეები შესანიშნავი ქრისტიანები იყვნენ, ქართული ეკლესიის გამოჩენილი მოღვაწეები, ცნობილია დვალი საეკლესიო კალიგრაფ-მწერლების და წმიდანების სახელები, მაგალიად ნიკოლოზ დვალისა.

დვალეთში ქრისტიანობის ხარისხი ძალზე დაეცა იქ ოსების შესვლისა და გაბატონების შემდეგ, რადგანაც ისინი ისლამის გზაზე მდგარი წარმართები იყვნენ, ისინი დვალეთში უნდა ჩასახლებულიყვნენ თემურ-ლენგის შემდეგ. ამის მიუხედავად, ქართულმა ეკლესიამ შეძლო მათი გაქრისტიანება. ისინი ეზიარნენ ქართულ კულტურასა და

მწერლობას თავიანთ ქართულენოვან ეკლესია-მონასტრებში.

ხოლო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ალანები თვით ალანთა ეპისკოპოსის სიტყვით „ცუდი ქრისტიანები“ იყვნენ.

„ალანები მხოლოდ სახელით არიან ქრისტიანები“ – წერდა ალანთა ეპისკოპოსი თევდორე.

მეუფე გედეონის სიტყვით, კონსტანტინოპოლის პატრიარქს წერდნენ ალანების ცუდი ქრისტიანობისა და მრავალცოლიანობის შესახებ (Один из аланских архиепископов также свидетельствовал, что аланы были христианами только по имени. В одном из посланий патриархии к нему подчеркивалось, имея ввиду многоженство алан, что «нелегко дается переход от языческой жизни к строгостям Евангелия»).

კონსტანტინოპოლის პატრიარქის იურისდიქციაში მყოფ ალანებს ჰქონდათ ბერძნული საეკლესიო წესები დამწერლობა, ხოლო ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში მყოფ ოსებს - ქართული.

მეუფე გედეონი ეკლავ ეხება ალანიის ეპარქიის გაქრობის საკითხს, მას მოჰყავს ალანიის ბერძენი მიტროპოლიტის აღწერა ალანებისა – „ეს ხალხი მწყემსური ცხოვრებით ცხოვრობს (ე.ი. მომთაბარეა), და არა აქვთ საკუთარი ქალაქი“ («народ ведет пастушеский образ жизни и не имеет собственного города»), ეს ნიშნავს, რომ ალანიაში არ არსებობდა ქალაქი, სადაც, შესაძლოა, ჰქონოდა ეპისკოპოსს თავისი კათედრა, ამიტომაც კონსტანტინოპოლი იძულებული გახდა ალანი მიტროპოლიტის კათედრა დაეარსებინა არა ალანიაში, არამედ ტრაპეზუნტთან ახლოს.

მეუფე გედეონი იზიარებს გავრცელებულ აზრს, თითქოსდა ეს გამოინათქვამი, რომ „ალანები მწყემსური, მეჯოგეთა ცხოვრობით ცხოვრობენ“, ეხება საქართველოს მოსაზღვრე

ოსეთს – დვალეთი სოსეთს, ეს აზრი არასწორია. დვალეთი არ იყო დასახლებული მომთაბარე, ანუ მწყემსური ცხოვრების მქონე ხალხით, ისინი, პირიქით, მიწაზე დამაგრებული ხალხი იყო, სოფლებისა და შესაბამისი ქალაქების მქონე, აქ ერთ დასახლებულ პუნქტს სახელი „ქალაქი“ კი ერქვა. მწყემსური, ანუ მომთაბარე ხალხით, ანუ სტეპების ალანებით, დასახლებული იყო სტეპები დონისპირეთში, ანუ სტეპების ალანია, ამიტომაც სხვაა დვალეთი (ამჟამინდელი ოსეთი) და სხვაა სტეპების ალანია, ისინი სხვადასხვა ქვეყნები იყვნენ, სხვადასხვა იურისდიქციაში.

დვალეები ძველი და კარგი ქართველი ქრისტიანები იყვნენ, ქართული მწერლობით და ქართული კულტურით. საქმე ისაა, რომ ქვეყანა, რომელ საც ამჟამად უწოდებენ ოსეთს (ჩრდილო ოსეთს), თემურ-ლენგამდე დასახლებული იყო არა ოსებით, არამედ დვალეებით. წყაროებიდან ჩანს და ვახუშტიც ბრძანებს, რომ დვალეების ენა არ იყო ოსური ენა, ისინი მკვიდრები იყვნენ, ოსები კი დვალეთში გვიან, თემურ ლენგის შემდგომ ეპოქაში მისულები და გაბატონებულები. იქაური ზედა ფენა, ანუ ოსები წარმართობდნენ ვახუშტის ეპოქაშიც კი, ანუ მე-18 ს-ის დასაწყისში, ხოლო დვალეები, როგორც ითქვა, კარგი და ძველი ქრისტიანები იყვნენ. დვალეები საეკლესიო თვალსაზრისით ძველთგანვე, ქართულენოვანი ქრისტიანები და ქრისტიანობის მედგარი დამცველები იყვნენ, როგორც ეს ჩანს წმ. ნიკოლზ დვალის ცხოვრებიდან.

მეუფე გედეონი აღნიშნავს, რომ ოსეთში მოღვაწეობდნენ ქართველი მისიონერები და თამარ მეფის დროს იქ მრავალი ეკლესია აშენდა. მას მხედველობაში აქვს ისტორიული დვალეთის მიწა-წყალი, რომელიც თამარ მეფემდეც ქრისტიანული იყო.

თამარის დროს ოსები უფრო ჩრდილო-დასავლეთით ცხოვრობდნენ და ისინიც ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იყვნენ. ჩვენ ერთმანეთისაგან ვასხვავებთ ოსებსა და ალანებს, რადგანაც ოსები ქართული ეკლესიის მრევლი იყო და საქართველოსთან უფრო ახლოს ცხოვრობდნენ, ალანები კი – მოშორებით, თანაც კავკასიის ალანია აფხაზეთის საკათალიკოსოში შედიოდა, ხოლო სტეპების – დონისპირეთის ალანია – კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში.

არაბული წყაროს ცნობით – ალანები და მათი მეზობელი ასები – თურქულენოვანი ხალხები იყვნენ. ისინი მონღოლებს ებრძოდნენ, ამიტომაც მონღოლების მტრობის გამო ასპარეზიდან გაქრნენ, მაგრამ ოქროს ურდოს ეპოქაში გამოჩნდა სხვა ირანულენოვანი ტომი, მონღოლთა მომხრე და მოკავშირე, რომელმაც ოქროს ურდოს მხარდაჭერით შეძლო ძველი ოსეთის მხრიდან (ანუ ოსეთიდან) შესულიყო დვალეთში და იქ გაბატონებულიყო, მათაც ოსები უწოდეს იმ ოლქის სახელის მიხედვით, საიდანაც ისინი შევიდნენ დვალეთში.

მათაც ქართველებმა ოსები უწოდეს, მაგრაც არც ერთი მეზობელი ხალხი მათ ამ სიტყვას „ოსებს“ არ უწოდებს, უფრომეტი – თვითონ დიგორელების კი ასებს (ოსებს) უწოდებენ ყარაჩაელებს. სამხრეთით გადმონაცვლებულმა „ოსებად“ წოდებულმა ტომებმა თემურლენგის შემდეგ შეძლეს დვალეთის დაპყრობა და დვალელებზე გაბატონება, ამის შესახებ კარგად წერს ვახუშტი ბატონიშვილი.

დვალეთის მხარეები – ქურთათი, ვალაგირი, ფაიქომი და სხვა ოლქები იქამდე დვალეებით, ანუ ქართულიწესის ქრისტიანებით იყო დასახლებული, მათი ზედა ფენა შესაბამისად, ქართულ გვარებს ატარებდა.

დვალეთში ოსურმა ზედა ფენამ, როგორც ითქვა, ჩაანაცვლა ადგილობრივი

ქართული ზედა ფენა. ასე მაგალითად, დვალეთში ქართველი დიდებული სიღამონთა ამოწყვეტის შემდეგ მომხდურმა ოსების ერთერთმა ბელადმა დაიკავა მათი მამულები, სახლ-კარი, მეურნეობა, და მიისაკუთრ აგვარი „სიღამონი“. მიითვისეს დვალი (ქართველი) მთავრების გვარები – ბადელიძე, ჩერქეზიძე, თავაური, ბასიანი და სხვა, ისინი შეუდგნენ დვალეების მმართველობას, რომელნიც იქამდე კარგი ქრისტიანები იყვნენ, უფრო მაღალი, ზნეობრივი კულტურისაა. ქართველ დვალეებს ჰქონდათ სალოცავები და ეკლესიები და მათ ქართულად მოხატულ ეკლესიებში ფრესკებს ჰქონდათ ქართულენოვანი წარწერები.

დვალეთის ქართული სალოცავები, როგორც აღინიშნა, მთისათვის დამახასიათებელი, ქართული მთის ტიპის ხატ-ჯვრები და პატარა ეკლესიები იყვნენ. მათ ხალხი დიდ პატივს მიაგებდა, თუმცა დვალი ხალხის ქრისტიანობის ხარისხი ოსების გაბატონების მერე მუდმივად ეცემოდა, ამასთანავე, მათ შორის ფეხს იკიდებდა ზედა-ფენის (ოსური) ენა. საბოლოოდ, იმდენად შეიღალახა ქართული ენის ცოდნა, რომ, მაგალითად, „ჯვარს“ (ჯუარი) უკვე ძუარს უწოდებდნენ და წარმართობისაკენ იყვნენ მიდრეკილნი.

ასე შეიძლება შეფასდეს ქართული ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ოსეთი, მაგრამ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ ალანიაში სხვა ვითარება იყო.

ოსები, ალანები და დვალეები სხვადასხვა ხალხები რომ იყვნენ, ამას უცხოელი თვითმხილველებიც აღწერენ. მაგალითად, დომინიკანელი იოანე გალონიფონტიუსი (1377 წ.) წერდა: «В этой стране много христиан, а именно: греки, разные армяне, зики, готы, таты, воляки, рус-ские, черкесы, леки, **йасы, аланы** (в рукописи **assi et alani**), авары, казикумухьи почти все они говорят на татарском языке. На границах, в горах

живут двали, аланы, осетины (в рукописи assi) и другие. Доминиканцы и францисканцы многих в этой стране обратили в христианство, и они имеют в этом регионе несколько колоний».

<http://www.iriston.com/nogbon/print.php?new sid=72>

იოანე გალონიფონტიუსი 1377 წელს სხვადასხვა ხალხად მიიხსენივდა ოსებს, ალანებსა და დვალეებს.
<http://www.iriston.com/nogbon/print.php?new sid=72>

მე-12 საუკუნისათვის ალანიისა და ზიხიის მიტროპოლიები გაერთიანებულები იყვნენ

მონღოლთა შემოსევის შემდეგ დონეუბან-ტამანის რეგიონში მდებარე ალანიის ეპარქიას შეეცვალა სახელი და მას ზიხიის ეპარქია უწოდეს.

მეუფე გედეონი მიიხსენებს, რომ თითქოსდა ამ დროს კვლავ არსებობდა აბაზგიის ეპარქია კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, და ის, თითქოსდა, ზიხიის ეპარქიას მიუერთეს. ეს აზრი არასწორია.

ამ დროისათვის ქართული აფხაზეთის საკათალიკოსო თავის იურისდიქციას კვლავ ავრცელებდა მდ. ყუბანამდე, ხოლო ტამანისა და ყუბან-დონისპირეთის ზღვასთან შესართავის რეგიონი ზიხიის ეპარქიაში შედიოდა. რაც შეეხება აბაზგიას, ის ქართული აფხაზეთია, რომელიც ეკლესიურად კონსტანტინოპოლისაგან დამოუკიდებელი იყო.

ზიხიის ეპარქიის ცენტრალური რეგიონი იყო ტამანის ნახევარკუნძული, მას ეწოდა ზიხია-მატრახის ეპარქია.

ვფიქრობ, მეუფე ცდება, როცა მიიხსენებს, რომ ზიხიის ეპარქია მოიცავდა თანამედროვე აფხაზეთის მოსაზღვრე ჩრდილო რეგიონს, სინამდვილეში, ზიხიის ეპისკოპოსის კათედრა მისგან ძალზე შორს-ტამანის ნახევარკუნძულის ქალაქ მატრახაში მდებარეობდა, ყირიმთან ახლოს (და არა სოჭისთან ახლოს). აქ ადრე ტმუ-

ტარაკანის რუსული სამთავრო არსებობდა. ამ რეგიონში კონსტანტინოპოლმა კვლავ აღიდგინა თავისი უშუალო იურისდიქცია, დანიშნა მისი მიტროპოლიტი და ამ რეგიონს უწოდა ზიხია, აქაური ხალხის – ზიხეების (ჯიქების) სახელის მიხედვით.

ჯიქების ტომი თემურლენგის შემდეგ აღიდეთა ტომის ნაწილად იქცა. 1237 წელს ტამანის ნახევარკუნძულზე მყოფი კათოლიკე მისიონერი იულიანი წერს, რომ ამ ქვეყნის აღმოსავლეთითაა ალანია, ანუ ალანია სტეპებში მდებარეობდა, ხოლო ოსეთი – კავკასიაში. „На востоке от Зихии, по словам Юлиана, лежала Алания, разбитая на множество мелких княжеств, которые вели между собой беспрерывные войны и кровопролития“.

აღსანიშნავია, რომ მეუფეს ერთმანეთში ერევა ზიხეები და ადიღები, ზიხიის ეპარქია არსებობდა მე-14 ს-ში, მას ერქვა ზიხია-მატრახის ეპარქია, თუმცა აღნიშნავს, რომ ადიღების ერთი ნაწილი შედიოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში – Часть адыгов в религиозном отношении была подчинена Грузинской церкви.

ზიხიის ეპარქიაში, ანუ ქერხ-ტამანის მომცველ რეგიონში ასევე ვრცელდებოდა კათოლიკობა, მეუფე წერს, რომ ზიხიის ეპარქია იყო ძალზე ვრცელი და მისი იერარქები ცხოვრობდნენ ქერხსა და ამჟამინდელ ტამანში (Зихийская епархия была очень обширна, и ее иерархи жили в Керчии в нынешней Тамани).

კავაგენუელთა ქალაქი იყო.

მეუფე გედეონი ცდება, როცა მიიხსენებს, თითქოსდა გენუელ კათოლიკეთა კოლონია იყო ხუმარა.

ხუმარა იყო ადგილობრივი სვანური მოსახლეობის ციხე-ქალაქი, უმეტესად საქართველოში შემავალი. მნღოლებმა ის არ დაანგრის, რადგანაც საქართველოში შედიოდა, საქართველოსთან კი საზავო შეთანხმება დადეს, რის

შემდეგაც დასავლეთ საქართველოში აღარ შეიყვანეს თავიანთი სამხედრო ძალები.

ხუმარა – დასავლეთ საქართველოს სასაზღვრო ციხე-სიმაგრე იყო. რასაც ადგილობრივი გადმოცემებიც მიუთითებს. საქართველოს სახელმწიფოს სასაზღვრო ციხე-ქალაქი, რომელსაც ევალებოდა სამხრეთული სამიწათმოქმედო ცივილიზაციის დაცვა ჩრდილოელი ნომადებისაგან.

1318 წლისათვის, ზიხია-მატრახის მიტროპოლიის რეზიდენცია მდებარეობდა ტამანის ქალაქ მატრახში (Еще в 1318 году митрополит Зихско-Матраховской митрополии имел резиденцию в Матрахе (Тамани). Источники упоминают Зихско-Матраховского митрополита Иосифа, находившегося в Матрахе в 1396 году. Поэтому поводу И. Шильтбергер писал: «Земля черкесов населена христианами, и споведующими греческую веру», Погреческому вероучению «служат Богу на языках яском или асскомизихском или черкесском»)

ჩერქეზების ქრისტიანობა იყო ანარეკლი იმ ქრისტიანული სარწმუნოებისა, რომელიც ჰქონდათ იქამდე ჩერქეზეთში მცხოვრებ და ჩერქეზების მიერ დამორჩილებულ ძველ ქრისტიანულ ტომებს – ზიხებსა და ასებს.

უსაფუძვლოა მეუფე გედეონის მტკიცება, რომ, თითქოსდა მე-13 საუკუნეში ვინმე ოს-ბაღათირმა გააერთიანა ჩრდილო და სამხრეთ ოსეთი, ეს შეუძლებელი იყო პოლიტიკურადაც და გეოგრაფიული ვითარების გამო, ამ ორი რეგიონის გაერთიანება მხოლოდ კავკასიის მთებში გაჭრილმა გვირაბმა შეძლო მე-20 საუკუნეში.

პირიქით, ისინი (ოსები) დაიმორჩილეს მუსულმანმა ყაბარდოელებმა, ხალხში შევიდა ისლამი, ამის გამო რჯულ შეცვლილი ხალხი, მეუფე გედეონის სიტყვით, ანგრევდა ქრისტიანულ ეკლესიებს და შლიდა წარწერებს ეკლესიის კედლებიდან და საფლავის

ქვებიდან – «Обратившиеся в ислам жители стали рушить христианские храмы и стирать надписи с церковных стены надгробных плит», ეს წარწერები კი ქართულენოვნი იყო, მაშასადამე, ოსების ზედა, გამარჯვებული, ფენა ანადგურებდა ქართულ წარწერებს, რადგანაც მასში ხედავდა ისლამის წინააღმდეგ ძალას, რადგანაც მათ მიერ დამორჩილებული ადგილობრივი მოსახლეობის დაბალი ფენა ქრისტიანული იყო და ქართულენოვანი წარწერები მათ ძალას ანიჭებდა. ოს ბაღათარის შესახებ არსებული საისტორიო მნიშვნელობის ქართული წარწერაც კი წაუშლიათ ნუხალის ეკლესიაში.

ამ პერიოდში რუსები აქრისტიანებენ ოქროს ურდოს, დააარსეს სარაის ეპარქია.

ჩერქეზების შესახებ მე-16 საუკუნეში გავრცელებული იყო თქმულება, რომ ყაბარდოელი ჩერქეზები იყვნენ სამხრეთ რუსეთიდან და რიაზანიდან კავკასიაში გაქცეული რუსები (ყმები).

Среди русских в то время жило предание, что кабардинские черкесы были потомкам и беглы хрянских холопов.

ეს ნიშნავს, რომ თავისი დროის ადგილობრივ მოსახლეობასა და მის მეზობლებს ჩერქეზები არ მიაჩნდა კავკასიურ მოსახლეობად და იცოდნენ, რომ ისინი კავკასიაში ჩასახლებული ტომები იყვნენ.

იმუამინდელ, მე-16 ს-ის რუსეთში გავრცელებული თქმულება, რომ ჩერქეზები რიაზანელი გლეხები იყვნენ, ასახავდა მახსოვრობას ხალხისა, რომ აღიდგინებდნენ ჩერქეზები რიაზანის სანახების გავლით ჩასულან ჩრდილო კავკასიაში, ჩანს, ურალ-ვოლგისპირეთიდან, ამ გადმოცემაში ნათქვამია – «Из начала кабардинские и горские черкесские князи и шевкальск не были холопы наши рязанских пределов и отнас сбежали с Рязании вселилися в горы». В XVI веке Герберштейн писал о пятигорских «черкесах». «В надежденане приступность своих гор, они

непризнают власти ни турок, ни татар. Посвидетельству русских, они христиане, управляются своими законами, в исповедании и обрядах сходятся с греками, богослужение отправляют на славянском языке, нанем же и говорят». ამ ჩერქეზებს მე-16 საუკუნეში ჯერ კიდევ სცოდნიათ რუსულიენა.

შესაძლოა რიაზანის გავლით კასპია-ურალიდან წამოსულ ადიღებს (ჩერქეზებს) თან გაჰყვნენ რუსი ხოლოპები, რომელნიც ქრისტიანები და რუსულენოვანები იყვნენ. ასეთივე თქმულებაა დაცული ავარიელთა შორისაც დაღესტანში, რომ ისინი „ნამდვილი რუსები“ არიან. ეს არის მოგონება იმისა, რომ ავარები დაღესტანში მოხვდნენ რუსეთის ველებიდან თემურის შემდეგ. წყაროთა ეს ცნობები არის დასაბუთებული კარგი მტკიცება მიღერის მოსაზრებისა, რომ ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხი ჩასახლებულია სხვა რეგიონებიდან.

1475 წელს კაფა თურქებმა აიღეს, რასაც მოჰყვა ამ რეგიონში ქართული მემკვიდრეობის განადგურება ისლამის კიდევ უფრო განგრცობის გამო, ანადგურებდნენ ქრისტიანულ ნიშნებს, საფლავის ქვებიდან წარწერებსაც კი, რასაც მიუთითებს მეუფე გედონი – „уничтожая даже статуси надписями над христианскими погребениями“, „сжигали книги“, ქართულ წიგნებს წვაგდნენ, ჩერქეზეთში მოღვაწე სასულიერო პირებს დევნიდნენ, истребить все следы христианства. ამის მიუხედავად, დაპყრობილი დაბალი ფენის ნაწილი მაინც ქრისტიანობდა, ხოლო მაღალი წარმართული ფენა-მუსულმანობდა.

თვითონ მეუფე აღიარებს, რომ ჩერქეზეთის დაბალ ქრისტიანულ ფენას ქრისტიანობა შექმნილი ჰქონდა საქართველოდან. «Рядовое же черкесское население продолжал опридерживаться христианства, распространяемого Византией и Грузией», ეს დაბალი ქრისტიანული ფენა ეთნიკურად ჩერქეზების

მიერ დაპყრობილი ადგილობრივი, ანუ ქართველური მოსახლეობა იყო, რომელნიც ჩერქეზებში ასიმილირდნენ.

მე-18 საუკუნეში საბოლოოდ გაიმარჯვა ისლამმა, მაგრამ ქრისტიანული ნიშნების გადმონაშთები ჩერქეზთა შორის მე-19 საუკუნეშიც დარჩა.

მე-16 საუკუნეში, ივანე მრისხანეს მეფობისას რუსეთის სახელმწიფომ გადაწყვიტა შეერთებინა ჩრდილო კავკასია.

ამ დროს ჩერქეზების მმართველი ჩრდილო კავკასიის ბარის დიდ ნაწილს აკონტროლებდა და იბრძოდა კავკასიის მთის მოსახლეობის წინააღმდეგ, რათა დაემორჩილებინა.

ჩერქეზებს იმუამად კავკასიის მთებში მედგარ წინააღმდეგობას უწევდა სვანური მოსახლეობა.

იმუამად სვანეთის ერთი, მნიშვნელოვანი, ნაწილი მოიცავდა ჩრდილო კავკასიის იაღბუსის გარშემო რეგიონს, ბაქსანის და და ყუბანის სათავეების ნაწილს, აქ – ამჟამინდელი ყარაჩაისა და ბაღყარეთის სამხრეთ რეგიონებში, იყო ასობით სვანური სოფელი და დასახლება, ციხე-სიმაგრეები, სალოცავები და ეკლესიები,

აქ ბრძოლა უჭირდათ ჩერქეზებსა და მათ თანამედევ წარმართულ ტომებს მკვიდრ ქრისტიანულ მოსახლეობასთან.

საბოლოოდ ჩერქეზების მთავარმა გადაწყვიტა სვანების წინააღმდეგ საბრძოლველად გამოეყენებია რუსული ლაშქარი, რომელიც იმუამად ყველაზე ახალი იარაღით – ცეცხლსასროლი თოფებით – იყო შეიარაღებული.

რუსეთის ხელმწიფე ივანე მრისხანე დაეხმარა ჩერქეზეთის მთავარს.

ჩრდილო კავკასიელი სვანების დასამორჩილებელ საგანგებო სამხედრო ოპერაციაში მონაწილეობდა რუსული ლაშქარი, რუსეთის მეფემ ივანე მრისხანემ ცოლად მოიყვანა ჩერქეზთა (ყაბარდოელთა) მთავრის ასული 1560 წელს.

კავკასიის მეორე მხარეს-სუნჯასთან რუსებმა ააგეს თერგის სიმაგრე.

როდესაც რუსები შევიდნენ დარესტანში, მე-19 საუკუნეში, ამან კიდევ უფრო გაამძაფრა მთიელების მისწრაფება ისლამისადმი, რადგანაც ქრისტიანი რუსები ძალზე დაუნდობლი და არაადამიანური მეთოდებით იპყრობდნენ ამ მხარეებს.

წმიდა ანდრია მოციქულიდან, დაახლოებით მე-15 – მე-16 საუკუნემდე, ჩრდილო კავკასია საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, აქაური ხალხი მლოცველ-მწირველი ქრისტიანები იყვნენ, რასაც მიუთითებს ქრისტიანული ნაშთები უამრავი ქართული წარწერებით, მათი მისწრაფება ქრისტიანობისაკენ საბოლოოდ აღმოიფხვრა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ, აქაურ ხალხებში ისლამი განმტკიცდა, გარდა ოსეთისა, სადაც კვლავ თავდადებული ერთგულებით იღწოდა ქართული სასულიერო წოდება.

ზურაბ რატიანის წიგნი „წყაროთა ღაღადი, ანუ პირიქითა საქართველო“ (1995 წ.)

ზ. რატიანი ჩრდილოეთ კავკასიას „პირიქითა საქართველო“ უწოდებს, აქ დღესაც მოსახლეობენ ქართველები, კერძოდ: ხევსურების, თუშების და ასევე მოხევეების ნაწილი. ისინი იქ მკვიდრი მოსახლეობაა. საქართველოს სახელმწიფო საზღვარში მოქცეული არის ხევსურეთის, თუშეთისა და ხევის ნაწილი, ძველად კი სვანეთის ერთი ნაწილიც მოქცეული იყო პირიქითა საქართველოში.

ზ. რატიანი წერს, რომ სვანების იქ აწინდელი ყარაჩაისა და ბარყარეთის მიწა-წყალზე, ცხოვრების ნაკვალევი ტოპონიმებით და ეკლესიებით, სვანური კოშკებით და სხვა ძეგლებით არის

დადასტურებული (გვ. 5). ზ. რატიანი იკვლევს, რომ სვანები აწინდელი ყარაჩაისა და ბარყარეთის მიწა-წყალზე თავდაპირველი მოსახლეები ყოფილან.

ჩრდილო კავკასიაში ქართველთა ცხოვრების შესახებ წერს ქართლის ცხოვრებაც. აქ აღნიშნულია, რომ თარგამოსის ძეს, ეგროსს, წილად ხვდა შემდეგი ტერიტორია: „ქვეყანა ზღვის ყურისა და უჩინა საზღვარი, აღმოსავლეთით მთა მცირე-ლიხი, დასავლეთით ზღვა, ჩრდილოთ მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადაც წარსწოების წვერი კავკასიისა, ხოლო ამან ეგროს ალაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თვისი ეგრისი, აწ მას სახელი ქვია ბეღია“.

ბეღია მდებარეობს მაჟამინდელი ოჩამჩირის რაიონში.

ზ. რატიანის კვლევით, „მცირე ხაზარეთის მდინარე“, ანუ ყუბანი სათავიდან შესართავამდე, სადაც მას უახლოვდება კავკასიის მთების წვერი, წარმოადგენდა ეგროსის ქვეყნის ჩრდილო საზღვარს, ხოლო რაც შეეხება თარგამოსის სხვა ძის, ლეკანის ქვეყნის საზღვარს, წყაროებში ნათქვამია: „მისცა ლეკანს ზღვითგან დარუბანდისგან ვიდრე მდინარემდე ლომეკისა, ჩრდილოთ ვიდრე მდინარემდე დიდად ხაზარეთისად“, ანუ ლეკანის ქვეყანა მდებარეობდა კასპიის ზღვიდან ვიდრე მდინარე თერგამდე, ხოლო ჩრდილოეთით მისი საზღვარი აღწევდა მდინარე ვოლგამდე, ანუ დიდი ხაზარეთის მდინარემდე.

ეგროსის ქვეყანასა და ლეკანის ქვეყანას, ანუ ყუბანსა და თერგს შორის მდებარეობდა კავკასოსის ქვეყანა. ის თარგამოსის ერთერთი ძე იყო.

მაშასადამე, მდ. ყუბანის მარცხენა სანაპიროს ქვეყანა შავ ზღვამდე „ეგროსის“ წილი იყო. „ლეკანის“ წილი იყო - მდინარე თერგის მარჯვენა სანაპიროს ქვეყანა კასპიის ზღვამდე და მდ. ვოლგამდე, ხოლო მათ შუა „კავკასოსის“ ქვეყანა მდებარეობდა, ანუ ჩრდილო კავკასია სარმატ-სკვითების

გამოჩენამდე ქართველური ტომებით იყო დასახლებული.

ამავე წყაროში აღნიშნულია, რომ თარგამოსის დროს ჩრდილო კავკასია დაუსახლებელი ყოფილა და იქ არავინ ცხოვრობდა – „არამედ არცა იყო კაცი კავკასთა ჩრდილოთ“ და უმკვიდრო იყო ქვეყანა იგი.

ჩრდილო კავკასიაში პირველი მაცხოვრებელი ყოფილან ეგროსის, კავკასოსისა და ლეკანის შთამომავლები, ე.ი. ეგრისელები (მეგრელები და სვანები), დვალეები, ძურძუკები და დელსტანელები.

ზ. რატიანი წერს, რომ ჩრდილოეთ კავკასიაში ლეონტი მროველს არ ეგულება არც ადიღელები, არც ოსები და არც სვანნი (გვ. 15) (დვალეებს ოსები მხოლოდ მე-18 საუკუნედან უწოდეს).

ზ. რატიანის სიტყვით, ლეონტი მროველის ცნობას ეთანადება მეთექვსმეტე საუკუნის წყარო ბიჭვინთის იადგარი, ბიჭვინთის კათალიკოსის სამწყსო მდებარეობდა „ლიხსა და კაფასს შუა, რუსეთის სამძღვარს და ჭანეთს შუა“ – ბიჭვინთის საკათალიკოსოს სამხრეთით ესაზღვრებოდა ჭანეთი, ჩრდილოეთით – რუსეთი, დასავლეთით – შავი ზღვის პუნქტი კაფა, აღმოსავლეთით – ლიხის მთა.

ზ. რატიანის კვლევით, კაფა არის ქალაქისა და ასევე, მდინარე ყუბანის ერთ-ერთი სახელწოდება.

ის წერს: ქართული წყაროებიდან ირკვევა, რომ ოსები, ყარაჩაელები, ბარყარელები და ჩერქეზელი მოდგმის ხალხები არ იყვნენ ჩრდილო კავკასიის მკვიდრი მოსახლეობა, თუმცა ისინი იქ მომთაბარეობდნენ, ანუ გადადიოდნენ ერთი ადგილიდან მეორე ადგილზე, ვოლგა-დონის შუა მდინარეთში (გვ. 16).

ზ. რატიანი იყენებს ადიღე მეცნიერის ვ. მერეტუკოვის ნაშრომს „ადიღეური ტოპონიმიკური ლექსიკონი“ (მოსკოვი 1990 რუსულ ენაზე).

ადიღეური ტოპონიმების მიხედვით დასტურდება, რომ ჩრდილო კავკასიაში უამრავი ქართული „სვანური და მეგრული ტოპონიმებია, ქალაქ სოჭიდან და ტუაფსედან, გელანჯიკიდან, ანაპადან, მაიკოპიდან ვიდრე ყუბანის სათავეებამდე“.

მაგალითად, ასეთი ტოპონიმები დასტურდება ქალაქ კრასნოდარში და მისგან ჩრდილო აღმოსავლეთით 100 კილომეტრში მდებარე მდინარე ლაბას ქვემოწელზე, აქ მდებარე პუნქტს სონეიმეს ლექსიკონი განმარტავს ასე – „სვანების ტყე“. თვითონ სახელწოდება ლაბა მოდის სვანური სიტყვიდან „ლაბანა“, რაც ნიშნავს წყაროს. მისი კვლევით, ამრევიონში მსგავსი სხვა მრავალი ტოპონიმია, იქ ქართველთა მცირერიცხოვანი ჯგუფები მეოცე საუკუნეშიც კი მკვიდრობდნენ.

მრავალი მასალის ანალიზის შემდეგ ზ. რატიანი ასკვნის, რომ „ქართველთა პირველი საცხოვრისი ყუბანის აუზსა და შავი ზღვისპირეთში ადიღეელებს ერთბაშად კი არ დაუჭერდათ, არამედ ისინი ჯერ ყუბანის აუზში დამკვიდრებულან და მხოლოდ ამის შემდეგ გადმოსულან ქედის გადმოღმა შავი ზღვის სანაპიროზე“ (გვ. 32).

ზ. რატიანს მოჰყავს უამრავი მთის, მდინარის თუ ისტორიული ძეგლის სახელი, რომლებიც მდებარეობდნენ ჩრდილო კავკასიაში და ეს სახელები ქართული წარმოშობის არიან.

მან გამოიკვლია, რომ დოღმენების ხანაში (3-4 ათასი წლის წინათ) ადიღეელები ჩრდილო კავკასიაში ჯერ კიდევ არ სახლობდნენ.

მან გამოიკვლია ნართების ეპოსი და დააასკვნა, რომ ეს ეპოსი არ არის შემუშავებული ჩრდილო კავკასიაში, არამედ ვოლგა-დონის სტეპებში. ამიტომაც ნართების ეპოსში ხშირად იხსენიება მდინარეები ინდილი, ანუ ვოლგა, ტენი, ანუ დონი, ასევე ზღვები, მაგ ხაზას ზღვა, მაგრამ ნართების

ეპოსში ნაკლებად იხსენება მთები, ეს ნიშნავს, რომ ნართების ეპოსის შემმუშავებელი ხალხების წინაპრები ცხოვრობდნენ ვოლგას, დონსა და ხაზას, ანუ კასპიის ზღვას შორის (გვ. 36).

ზ. რატიანის კვლევით, ოსები ჩრდილო კავკასიაში დამკვიდრდნენ ახ.წ. V საუკუნის შემდეგ (გვ. 38), მაგრამ მათი უმრავლესობა მონღოლებმა გაუღიტეს XIII-XV საუკუნეებში (გვ. 38)

„ოსების შემდეგ ჩრდილო კავკასიის მთებს იჭერენ ყარაჩაი-ბალყარელები, მათ შემდეგ ჩრდილოკავკასიის მთებში დამკვიდრებულან ჩერქეზები: ყაბარდოელები და საკუთრივ ჩერქეზებად წოდებული ხალხთა ნაწილი“.

ზ. რატიანმა გამოიკვლია, რომ ჩერქეზული ტომები ჩრდილო კავკასიაში შემოსულან ვოლგა დონის ტრამალებიდან მონღოლთა ბატონობის ეპოქაში (ზ. რატიანი, წყაროთა ღაღადი, ანუ პირიქითა საქართველო, 1995 წ. გვ. 38).

ზ. რატიანი იხილავს „ქართლის ცხოვრების“ ცნობას, რომ ვახტანგ გორგასლის ჯარი ჩრდილო კავკასიაში „გავიდა პაჭანიკეთს, რამეთუ მაშინ მუნ იყო პაჭანიკეთი მოსაზღვრედ ოსეთისა, მდინარეს მას ოსეთისსა წიად, და ჯიქეთი მუნვე იყო“.

„ოსეთის მდინარე“, რომელსაც ამ წყაროს ავტორი ჯუანშერი აჩვენებს, უნდა იყოს მდინარე დონი. აქ მის „წიადში“, ანუ მის არეალზე, ესეიგი ვოლგა-დონის ტრამალზე ყოფილა განლაგებული ახ.წ V საუკუნისთვის ვახტანგ გორგასლის დროს ალანია და ზიხია რომელთაც შემდგომი დროის რედაქტორმა „პაჭანიკეთი, ოსეთი და ჯიქეთი“ უწოდა.

ზიხია მართლაც მოიცავდა ყირიმსა და მდ. დონის შესართავის მხარეს, მის გვერდით ტრამალზე ყოფილა ალანია და პოლოვცების ქვეყანა, ასეთი ყოფილა ვითარება ვახტანგ გორგასლის ეპოქიდან.

XI საუკუნისათვის ვითარება შეცვლილა, აქედან, ანუ ვოლგა-დონის ტრამალებიდან, ევროპის მიმართულეობით დაძრულა პაჭანიკების ტომი, ხოლო ჯიქები, პირიქით, ჩრდილოკავკასიისკენ დაძრულან და აფხაზეთის ახლოს, ანუ მდინარე ყუბანის შესართავთან დამკვიდრებულან, ზ. რატიანის მიხედვით (გვ. 40).

ამ თვალსაზრისს ამტკიცებს წყარო. აღნიშნული ტომების მოძრაობასთან დაკავშირებით ჯუანშერი წერს – ვახტანგ გორგასლის „შემგომად მრავალთა ჟამთა იოტნეს პაჭანიკნი და ჯიქნი თურქთაგან და წარვიდეს პაჭანიკნი დასავლით კერძო, ხოლო ჯიქნი დაემკვიდრეს ბოლსა აფხაზეთისასა“ (ქ. ცხ., I, .1255, გვ. 156).

ვახტანგ გორგასლის ეპოქაში ჩრდილო კავკასია ჰუნების ხელში ყოფილა, შემდგომ მათ ადგილზე დამკვიდრებულან სხვა ტომები.

ვოლგა-დონის ტრამალებიდან ყივჩაღებს XI ს-ში პაჭანიკები გაუხევებიათ, ისინი წასულან დასავლეთ ევროპისკენ – დუნაისა და კარპატებისკენ, ხოლო ჯიქები, როგორც ითქვა, დასახლებულან „ბოლოსა აფხაზეთისასა“, ერთი ბოლო აფხაზთა საერისთავოსი, წყაროს ცნობით, იღო იქ სადაც მდ. ყუბანს „წვდება წვერი კავკასიის ქედისა“, მეორე ბოლო კი ბზიფ-გაგრა-სოჩის რეგიონთან იყო. ზ. რატიანის აზრით, ისინი (ჯიქები), მდ.ყუბანის შესართავის მხარეს დასახლდნენ.

ჯიქები და ჩერქეზები სხვადასხვა ხალხი იყო. ჯიქები კავკასიის მკვიდრები იყვნენ, ხოლო ჩერქეზები – მონღოლთა ეპოქაში კავკასიაში ჩრდილოეთიდან შემოსული ხალხი. ჩერქეზებმა შეძლეს ჯიქების დამორჩილება და მათი ასიმილიაცია, იქამდე ჯიქებს თავიანთი ენა ჰქონდათ, რომელსაც დამორჩილება-დამონების შემდეგ ფარულად მოიხმარდნენ, ისევე, როგორც ვახუშტის ცნობით, დვალებს გაოსე-

ბამდე ჰქონდათ თავიანთი ენა. მიღერის კვლევით, რასაც დაღესტნის ისტორიის არაბული წყაროებიც ადასტურებს, თემურ ლენგის შემდეგ ჩრდილო კავკასიაში გაბატონებული ყველა ხალხი შემოსული იყო, ვითარცა ადგილობრივი ტომების დამპყრობი, რომელთაც შეძლეს მკვიდრების ასიმილიაცია.

ძველი ჩრდილო ეგრისი, რომელიც იწყებოდა მდ. ყუბანთან, დაკარგეს ეგრისელებმა და იქ სხვადასხვა ხალხი დასახლდა, თემურის შემდეგ ჩერქეზებიც. ამის შესახებ თვით რუსი მემბტიანეც კი წერს, ცნობილი ისტორიკოსი XVIII საუკუნისა ვასილ ტატიშჩევი წერს – „ჩრდილო სამეგრელოს, რომელსაც თურქები და ყაბარდოელები უწოდებენ აფხაზს, ჩვენი ძველები უწოდებდნენ ობეზს... მას ახლა ყუბანელები ავსებენ“ („იზ ისტორიი ფეოდალნოი როსიი“. ლენინგრად, 1978, ს. 25-33).

იქ შუა საუკუნეთა ბოლოს ჩასახლებული „ყუბანელები“ არიან ადიღე – აფსუები, რომელნიც იქ გაბატონდნენ ძველი ქართველი აფხაზების, ანუ ობეზების დამარცხების შემდეგ.

ყველა შემთხვევაში ტატიშჩევი აღიარებს, რომ აფსუები არიან ყუბანელები, ანუ ყუბანიდან აფხაზები ჩასახლებული ადიღეელები.

ისტორიულად ქართველური ტომებით დასახლებულ ჩრდილო კავკასიაში, ადიღე ჩერქეზების თუ ალანების ჩასახლებამდე გავრცელებული იყო ქართული სოციალური ტერმინები.

ტერმინები – „ათაუდ და უორკი“ (თავადი და ვარგი) რაც ჩერქეზეთში აღნიშნავს მაღალ სოციალურ ფენს, არის ქართული თავადი და ვარგი (აზნაური). ისინი მიუღია და გადაუღია მომთაბარე მეურნეობიდან მიწათმოქმედ მეურნეობაზე გადასულ ჩერქეზებს (გვ. 40).

მათი დამკვიდრება ამ მიწაზე დაიწყო XV საუკუნეში და დასრულდა XVI ს-ში.

ჩრდილო კავკასიაში და ვოლგა-დონის ტრამალებზე ყივჩაღების ადგილი ჩერქეზებმა დაიჭირეს. ამის შესახებ აღნიშნავს ქართლის ცხოვრების კომენტატორი, სადაც შენიშვნაში აღნიშნავს – „ყივჩაღი – ჩერქეზია“.

აზნაურის ადიღეური ფორმაა ანძა. სვანური სოციალური ტერმინი ფუსტი (უფალი) ჩერქეზებს აუთვისებიათ.

ზ. რატიანის კვლევით, „ადიღეელები ყუბანისპირეთში XIII-XIV საუკუნეებში შემოხიზნულან“ (გვ. 48), ისინი ჩრდილოკავკასიაში ტალღებად და არა ერთბაშად შემოსულან.

ქართული ნაკვალევი ჩანს მათ ენაში (სვანა – თონი, ლასვანა – ბარი და ნიჩაბი, გურაჟ-კრამიტი და სხვა). სვანებისაგან შეუთვისებიათ მიწის დასამუშავებელი იარაღების სახელები.

აქ მრავალი ჰიდრონომი სვანურია (ზ. რატიანი, გვ. 51).

ჩერქეზებს ჩრდილო კავკასიის მკვიდრი ქართველებისაგან აუთვისებიათ გეოგრაფიული, სოციალური და რელიგიური ტერმინები, მაგალითად, ჩერქეზულად ჯვარი არის ჯორე.

ეს ტერმინი მიუთითებს ქართულ ეკლესიის იურისდიქციაში ჩრდილო კავკასიის მეოფობის შესახებ.

ადგილობრივ აბაზა მკვიდრების გამოკითხვის შედეგად მკვლევარმა დაასკვნა – „აბაზების მტკიცებით აბაზა და აფსუა ერთიდაიგივეა, უფრო ზუსტად – აფსუა ერთი აბაზურ ტომთაგანია“ (გვ. 54).

ზ. რატიანი ასკვნის – „ამგვარად ადიღეურმა ტოპონიმამ სავსებით დაადასტურა ძველი ქართული წერილობითი წყაროების ცნობები შესახებ იმისა, რომ ყუბანის მარცხენა ნაპირის მხარეში და შავი ზღვის სანაპიროზე ტამანის ნახევარკუნძულამდე, ჩერქეზულ – ადიღეური ტომების დამკვიდ-

რებამდე ცხოვრობდნენ ქართული ტომები – სვანები და მეგრელები“ (გვ. 68).

ამასვე ადასტურებენ ჰიდრონომები და ყორღანთა სახელებიც კი (მაგალითად ყორღანებს ჰქვიათ – გურუ უაშხ (კრამიტინი), „გომილეშხა აზნაურა ყურღან“ – ე.ი. გუმელიანების, ანუ აზნაურ გომილიანების ყორღანი, ერთ-ერთ რაიონულ ცენტრს ადრე ერქვა ანძაური (ე.ი აზნაურისა) (გვ. 68). აქვეა გავრცელებული ქართული გვარები – მარშანი, ყორღანის სახლია – „რატეიუამს“ (რატის ყორღანი) (გვ. 69).

ზ. რატიანი წერს, აფსუებმა არ იციან, რომ მთელ საქართველოს ერთ დროს აფხაზეთი ერქვა, მაშინ, როცა, ეს იცოდნენ მათმა მეზობელმა ძველმა ხალხებმა და, ეს ცხადია, ძველმა ანუ ქართველმა აფხაზებმაც იცოდნენ, მაგრამ ეს ადიღე აფსუებმა არ იციან.

ისინი, რომ აფხაზეთი იყვნენ ეს ცოდნა ექნებოდათ – წერს ზ. რატიანი.

ზურაბ რატიანი თავისი წიგნის (წყაროთა დადადი, ანუ პირიქითა საქართველო) II ნაწილში ეხება ადიღელთა წინაპრების თავდაპირველად საცხოვრისს ვოლგა-დონის შუა ტრამალებში და წერს – ნართების ეპოსში ხშირი მოხსენიება ორი დიდი მდინარისა – ვოლგისა და დონისა, მიგვითითებს ადიღელთა წინაპრების უწინდელ საცხოვრისზე, ხოლო ხაზას, ხაზართა, იგივე კასპიის ზღვისა ასევე ხშირი მოხსენიება ეპოსში კიდევ უფრო აზუსტებს ადიღელთა ძველი საცხოვრისის ადგილმდებარეობას.

ერთადერთი მიწა-წყალი, სადაც შეიძლებოდა **ოსური, ჩერქეზული, ანუ ადიღურ-აბაზა-აფსუური და თურქული, ან ყარაჩაი-ბალყარული** ეპოსები ჩასახულიყო, აშკარად ვოლგა-დონის შუა ტრამალებია.

ნართების ეპოსის შემქმნელი ხალხის სამომთაბარეო მიწა-წყალი ნართების ეპოსის ჩასახვისას, ვოლგა-დონის ტრამალებია.

ეს ტერიტორია კი უხსოვარი დროიდან იყო ის დერეფანი, რომლითაც აზიელი ველურები ევროპისაკენ მიისწრაფოდნენ. სკვითები, სარმატები, ჰუნები, ხაზარები, პაჭანიკები, ყიფნალები, ალანები და კიდევ ბევრი სხვადასხვა ჯურის ველური მომთაბარეობდნენ ვოლგა-დონის ტრამალებზე ათასეული წლების განმავლობაში. ახლა შეუძლებელია იმის დადგენა, თუ რომელი მათგანის წიაღში იშვა ნართების ეპოსი, მაგრამ იმის თქმა კი დაბეჯითებით შეიძლება, რომ ყველა ის ხალხი, რომელიც ნართების ეპოსის შემქმნელად ითვლება, სათავეს ვოლგა-დონის ველებზე მომთაბარე ველურებიდან იღებს.

ამათგან ოსები უშუალოდ ალან-სარმატ-სკვითთა შთამომავლებად არიან მიჩნეული, ძირითადად ენობრივი კუთვნილების გამო. მაგრამ ხალხის ენა ყოველთვის არ არის მათი რასობრივი კუთვნილების განმსაზღვრელი. ამის მაგალითები ისტორიამ ბევრი იცის და საკმაოა უზბეკების, ყაზახებისა და ყირგიზების დასახელება, რომლებიც ენით თურქულენოვანნი არიან, რასობრივად კი მონღოლოიდები. ყარაჩაი-ბალყარელთა თურქულენოვანება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მათი თურქული მოდგმის კუთვნილებას.

ვოლგა-დონის ტრამალებზე ორი - ირანული და თურქული – მოდგმის ხალხი მომთაბარეობდნენ ოდიტგან.

ამათ XIII საუკუნიდან დაემატათ მონღოლები, რომელთა ნაშთი ახლა ყალმუხეთში, რუსეთის შემადგენლობაში ცხოვრობს. ამიტომ ძნელდება გადაჭრით თქმა ნართების ეპოსის აწინდელი ავტორი ხალხების ჩამოყალიბებაში რომელი მოდგმის ველურმა ტომმა რა წვლილი შეიტანა.

ზ. რატიანი ჩერქეზების შესახებ წერს – ყველაზე ბოლოს, ე.ი. ოსებსა და ყარაჩაი-ბალყარელების შემდეგ ჩრდილოეთ კავკასიის მთებში დამკვიდრდნენ ჩერქეზები და ყაბარდოე-

ლები, ისინი ოსებივით მონღოლების, განსაკუთრებით თემურ-ლენგის სასტიკი შემოსევების შედეგად შეეფარნენ მთებს.

ყარაჩაი-ბალყარელები მთებში უფრო მაღლა სახლობენ და მხოლოდ ამათ ქვემოთ არიან განსახლებული ჩერქეზ-ყაბარდოელები. როგორ მოხდა ეს?

ჩერქეზები მთებში ყუბანისპირეთიდან, მივიდნენ, სადაც ვოლგა-დონის ტრამალებიდან მისულან.

როდის დაუჭერიათ ჩერქეზებს ყუბანისპირეთი?

პაჭანიკები ვოლგა-დონის შუამდინარეთში IX ს-ს ბოლოდან გამოჩნდნენ, საიდანაც XI ს-ს შუა ხანებიდან ისინი ყიფნაღებმა გააძევეს დასავლეთით – დუნაისა და კარპატებისაკენ. ასე, რომ ჯიქები სწორედ XI ს-ს შუა წლებში დასახლებულან „ბოლოსა აფხაზეთისასა“.

ახლა ვნახოთ, რას გულისხმობს ჯუანშერი „ბოლოსა აფხაზეთისასა“-ში. ცხადია, აქ მდინარე ყუბანის გასწვრივი საზღვარი იგულისხმება, XI ს-ს შუა ხანებში ჯიქები მდინარე ყუბანის ქვემო წელზე, მის მარჯვენა სანაპიროზე დასახლებულან. ეს კი აზოვისპირა დაბლობია.

ჩერქეზ-ადიდეველთა, იგივე ჯიქთა ნაწილის ჩრდილოეთ კავკასიის მთებში ოსებსა და ყარაჩაი-ბალყარელთა შემდგომ შეხიზვნაც იმას მოწმობს, რომ ჯიქები ამ მთებში უფრო შორიდან მოსულან, ვიდრე ოსები და ყარაჩაი-ბალყარელები.

ამრიგად, ადიღური ნართების ეპოსისა და ჯუანშერის ცნობებით დადასტურდა ადიღელთა – ჯიქთა, ე.ი. საერთოდ ჩერქეზთა მომთაბარეობა ვოლგა-დონის შუამდინარეთში, საიდანაც, ჯუანშერის თანახმად, ისინი მდინარე ყუბანის ქვემო წელზე, აზოვის ზღვისპირა დაბლობზე დამკვიდრებულან XI ს-ს შუა ხანებში. ჯუანშერის დამოწმებული ცნობა ასე გრძელდება: „და მოტყუენა ვახტანგ

პაჭანიკეთი და ჯიქეთი და შეიქცა, და მოადგა ოსეთსავე“ (54).

როდის გადმოლახეს მდინარე ყუბანი ადიღელებმა, როგორ მოხდა ეს და როდის დამკვიდრდნენ ისინი ყუბანის მარცხენა ნაპირებზე და შავი ზღვის სანაპიროზე?

ამისათვის სოციალურ ტერმინებს „ათაუად“ და „უორკს“ განვიხილავ – წერს ავტორი.

ეს სოციალური ტერმინები ადიღურსა და მის მოძმე ენებში არის დადასტურებული, რაც იმის უტყუარი ნიშანია, რომ მაშინაც კი, როცა ისტორიული ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოში ადიღური მოსახლეობა დამკვიდრდა, ეს მოსახლეობა ქართული პოლიტიკური და სოციალური გავლენის ქვეშ მოექცა, და ცხადია, ასევე ქართული კულტურული და ნაწილობრივ მაინც ეკონომიკური გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა.

უპირველესი რუსი ისტორიკოსი ვასილ ტატიშჩევი: „Паче же мною, часть Мингрелии Северная, которую турки и кабардинцы имянуют Авхазос, наши древние именовали обезы... Ныне оной большую часть кубанцы наполняют“ (55).

ე.ი. „ჩრდილოეთ სამეგრელოს“ თურქები და ყაბარდოელები აფხაზოსს უწოდებდნენ, ჩვენი წინაპრები კი ობეზებს ეძახდნენ და ახლა მის მეტ ნაწილს ყუბანელები იტყერნო.

დ. ტატიშჩევი თავისი ვრცელი გამოკვლევა „История России“ 1739 წელს წარუდგინა რუსეთის აკადემიას და, ამდენად, მისი აქ დამოწმებული ცნობა XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის ვითარებას ასახავს. ვ. ტატიშჩევის ობიექტურობა იმით იყო განპირობებული, რომ მის დროს რუსეთს საქართველო ჯერ კიდევ დაპყრობილი არ ჰქონდა და რუსეთში საქართველოს მიმართ აშკარად ჯერ არ ამჟღავნებდნენ დიდმპყრობელურ შოვინიზმს.

ასე რომ, ვ. ტატიშჩევის სანდო ცნობის თანახმად აფხაზეთი, იგივე

ჩრდილოეთი სამეგრელო, XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ჯერ კიდევ მთლიანად არ ჰქონდათ დაჭერილი აფსუებს, რის გამოც თვით სახელწოდება ჩრდილოეთი სამეგრელო ჯერაც ჩვეულებრივად იხმარებოდა. თუ ვტატიშხევის ცნობას ჩავუკვირდებით, იგი უფრო მეტი ინფორმაციის შემცველია. „Наши древние именовали обезы“, წერს იგი და არა მგონია დაეწერა „древние“ ორიოდ საუკუნის წინანდელ წინაპრებზე. ვფიქრობ აქ უთუოდ იმის ანარეკლიც არის, რომ ტატიშხეამდე ხუთი-ექვსი საუკუნით ადრე რუსები იცნობდნენ ტერმინს ობეზი, რაც ცნობილია, და მაშინ კი ჩრდილოეთი სამეგრელო ყუბანისპირეთი იყო, ხოლო აფხაზეთი სამეგრელოს შუაგულს შეადგენდა.

ავტორი განაგრძობს - ახლა უშუალოდ ათაუადისა და უორკის შესახებ:

სრული გაუგებრობის, თუ მეტის არა, შედეგია, რომ ტერმინი „ვარგი“ მიაჩნიათ ადიღურიდან სვანურში შემოსულ სოციალურ ტერმინად. სინამდვილეში პირიქით იყო. ვარგი და ბევრი სხვა ტერმინიც ქართულიდან არის შესული ადიღურში. ვარგი თამარის ეპოქაში აღნიშნავდა ღირსეულ ყმა-ვასალს, მოლაშქრეს, რომელიც სოციალურად აზნაურიც შეიძლებოდა ყოფილიყო და აზნაურის მსახურიც. უფრო ადრე კი, ბაგრატ III-ს სამართლის თანახმად, რომელიც ძირითადად X-XI საუკუნეების ვითარებას ასახავს, ვარგის შესატყვისი იყო ცალკე სოციალური კატეგორია – ყმა, ანუ ყმა-ვასალი, მოლაშქრე, აზნაურზე დაბლა მდგომი ფეოდალური იერარქიის კიბეზე. მაგრამ არა მიწისმოქმედი და თვითონ ყმა-გლეხთა პატრონი. ასეთი ვარგი ფეოდალური საქართველოს მთიან მხარეებში, კერძოდ, სვანეთში, ფართოდ იყო გავრცელებული, სადაც აზნაურის მნიშვნელობით იხმარებოდა.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ტერმინ „ათაუადის“ ადიღეში გავრცელება, როგორც ეს ს. ჯანაშიას ჩანაწერით დადასტურდა. საქმე ისაა, რომ იმ სოციალური შინაარსით, როგორითაც ის უმაღლეს ფეოდალურ-ვასალურ წოდებას აღნიშნავს, თავადი XV საუკუნიდან იკიდებს ფეხს და საბოლოოდ XVI საუკუნეში ბატონდება საქართველოში. მანამდე კი, X-XIV საუკუნეებში გაბატონებული იყო ტერმინი „დიღებული“, პრინციპულად იგივე თავადი. დიდებულსა და თავადს შორის, შეიძლება ითქვას, ისეთივე განსხვავება იყო, როგორც ერთიანი საქართველოს მეფეებს, ვთქვათ, ერთი მხრივ და ვით ადმაშენებელსა და თამარს, ხოლო მეორე მხრივ დაქუცმაცებული ქვეყნის მეფეებს, ვთქვათ, ვახტანგ VI-სა და ერეკლე II-ს შორის. პირველნიც მეფენი იყვნენ და მეორენიც, მაგრამ მათ შორის განსხვავება (ცხადია, არაპიროვნულს ვგულისხმობ) მაინც დიდი იყო. დაახლოებით ასე განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან დიდებული და თავადი.

რადგან ადიღეში „ათაუად“ და არა „ადიდებულ“ არის დადასტურებული, ეს იმის ნიშანია, რომ **XV საუკუნემდე უფრო ზუსტად XV საუკუნის II ნახევრამდე ყუბანისპირეთში, შავიზღვისპირეთზე რომ აღარა ვთქვა, ადიღელები ჯერ კიდევ არ იყვნენ საბოლოოდ დამკვიდრებული.**

ისინი რომ XIII-XIV საუკუნეებში შემოხიზნულიყვნენ ყუბანისპირეთში, უთუოდ „დიღებული“ გავრცელებოდა ადიღელებში და არა „თავადი“, XIV საუკუნის ბოლოდან საქართველოში საშინელი სისხლის წვიმები დაიწყო თემურ-ლენგის შემოსევებით, რომლის მრავალგზის ლაშქრობამ აყვავებული ქვეყანა მიწასთან გაასწორა და XV საუკუნიდან ამას დაემატა სხვა აღმოსავლური ურდოების შემოსევები.

აი, ასეთ გაჩანაგებულ ქვეყანაში კი უკვე ადვილი იყო ადიდელების დიდი რაოდენობით დამკვიდრება.

ტერმინი „ათაუადი“ ადასტურებს, რომ ახალი მოსახლეობა ჯერ ისევ ძველი, ე.ი. ქართული სახელმწიფოს შემადგენლობაში რჩებოდა, ჩანს, ჯერ ერთიანი საქართველოს, შემდეგ იმერეთის სამეფოს შემადგენლობაში. ამიტომ არის შემორჩენილი ადიდელებში მერეთინ-იმერელი ქართველის მნიშვნელობით, ხოლო ძველი სახელი „ქურჯ“ მათ უფრო თბილისის მიმართ შემორჩენიათ.

სვანის, ადიდეურად „სონე“ სახელის ყველაზე მეტად გავრცელება ადიდეს აწინდელ ტოპონიმიკაში კი უთუოდ იმის ნიშანია, რომ ხიზნებად შემოსვვილ ადიდელებს იქ სვანები დახვედრიათ, ვისგანაც მათ უსწავლიათ ხვან-თესვა, ვახის და ღვინის, გუთნის, თოხის, ბარის, ნიზბის და ვინ იცის, კიდევ რა კულტურისა და იარაღის სახელი. (ადიდეურსა და მის დიალექტებში **სანე** ნიშნავს ვახსა და ღვინოს, **კუთან** – გუთანს, **სვანა** – თოხს, **ლასვანა** – ბარსა და ნიზბს, **გურუ** – კრამიტს). საერთოდ კი ტერმინების **სონე** – **სვანი**, **ქურჯ** – უწინ ქართველი, **მერე** – თბილისი, **მერეთინ** – **ქართველის** არსებობა ადიდეურ ენაში უდავოდ იმის მოწმობაა, რომ **ადიდელები ტალღებად და არა ერთბაშად შემოსულან** ამ ქართულ მხარეში.

ადიდეელთა პირველ ტალღას ქართველთა ნაკვალევსათვის ჯერ სონესვანთან დაკავშირებული სახელები უნდა დაერქმია, მეორე ტალღას – ქურჯ ფუძის სახელები და ბოლო, მესამე ტალღას – მერეთინ ძირის ტოპონიმები. ასე, რომ ყოველ მომდევნო ტალღას წინარე ტალღის მიერ დარქმეული ტოპონიმი უნდა დახვედროდა იქ.

აფსულები კი შავი ზღვის სანაპიროზე, მდინარეების შახესა და ფშადას შორის, ხოლო ქედს გადაღმა მდინარე ყუბანის ქვემო წელის მარცხენა

ნაპირზე სახლობდნენ. ეს ის ტერიტორიაა, სადაც დადასტურებული ტოპონიმები სონითხ – სვანების ქედი, სონი – სვანებისა, გუჯეური – წაბლიანი, ქურჯ ნიბ – ქურჯ ჩეი – ქართველების დაბლობი, – ქართველების ველი.

აქედან ჩანს, როდესაც ამ მიწებზე შაფსულები მოვიდნენ, მათ იქ ქართველები დახვედნენ სვანებისა და კიდევ სხვა ქართული ტომის სახით, საფიქრებელია, რომ გარდა სვანებისა, ადიდეთა შაფსულების ტომს ადიდელებზე მეტრელებიც დახვედროდნენ. ..

მიიხევა, რომ სახელი ნიკოფსია ადიდეური „ნეჩეფსუხიდან“ წარმოდგება, ამას არავითარი რეალური საფუძველი არ გააჩნია, იმ უეჭველი მიზეზის გამო, რომ სიმონ კანანელის დროს და, შემდგომაც რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში, ადიდეელთა ჭაჭანებაც კი არ ყოფილა შავი ზღვის სანაპიროზე და, ცხადია, ისინი ვერც ნეჩეფსუხის და ვერავითარ ადიდეურ სახელს ვერ დაარქმევდნენ შავ ზღვაში ჩამდინარე ვერც ერთ მდინარეს.

ახლა საქართველოს ძველამოსილობის ამსახველი ცნობილი ფორმულა „ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე“ განვიხილოთ. პირველად ეს დებულება დავით აღმაშენებლის ანდერძშია ჩამოყალიბებული: „ნიკოფსითგან დარუბანდისა საზღურადმდე და ოფსეთიდგან სპერად და არეგაწადმდე“ (96). აქ ჩამოთვლილია დავითის დროინდელი საქართველოს უკიდურესი დასავლეთი – „ნიკოფსითგან“, აღმოსავლეთი – „დარუბანდისა საზღურადმდე“, სამხრეთი – „სპერად“ და ჩრდილოეთი – „ოფსეთიდგან“ საზღვრები. შემდგომში, XII-XIV საუკუნეების განმავლობაში დავით აღმაშენებლის ეს ფორმულა შემოკლებული სახით – „ნიკოფსით დარუბანდამდე“ რამდენჯერმე იხსენიება „ქართლის ცხოვრების“ ავტორებთან: „მაშინ მოუწოდეს სპათა იმერთა და ამერთა, ნიკოფსით დარუბანდამდის, და შეკრბეს ჯავახეთს, და მივიდა თამარ ვარძიას,

ვარძიისა ღმრთისმშობლისა წინაშე და ცრემლით შევედრა“ (97) ნუქარდინზე გამარჯვებაო.

„ბრძანე, რათა ნიკოფსით დარუბანდამდე აღიჭურნენ და მზა იყვნენ“ (98).

„ვითარ აღსრულდა მეფე (ლაშა-გიორგი – ზ. რ.) შეკრბეს ყოველნი წარჩინებულნი მის სამეფოსანი, იმერნი და ამერნი, კათალიკოსნი ორნივე და ეპისკოპოსნი, ნიკოფსით ვიდრე დარუბანდამდე, ყოველნი მორჩილებასა ქუეშე მათსა მყოფნი, და მეფე ყვეს რუსუდან და დასუეს საყდართა სამეფოთა და მიულოცეს მეფობა წესისამებრ“ (99).

„დაამტკიცეს, რათა განყონ სამეფო და საჭურჭლე ორად ნიკოფსით დარუბანდამდე“ (100).

„დასუეს ტახტსა სამეფოსა (ვახტანგ II, 1259-1292) და დაიპყრა ყოველი საქართველო ნიკოფსით დარუბანდამდე“ (101).

იგივეს ვხედავთ ვახუშტისთანაც, ოღონდ იგი ამ ფორმულას გიორგი ბრწყინვალესა და მისი ძის – დავითის მიმართაც იმეორებს.

ამრიგად, საქართველოს უძლიერესობის ხანაში, დავით აღმაშენებელით დაწყებული, ვიდრე XIV საუკუნის ბოლომდე უცვლელია ფორმულა „ნიკოფსით დარუბანდამდე“. XV საუკუნიდან კი ეს ფორმულა ქრება, რითაც რეალური ვითარებაა ასახული – საქართველომ დაჰკარგა ორივე ფორპოსტი. ფაქტი, რომ ნიკოფსია მთელი ორი საუკუნის განმავლობაში უცვლელად იხსენიება საქართველოს უკიდურეს დასავლეთ საზღვრად, აშკარად იმის ნიშანია, რომ იგი საქართველოს უძველეს საზღვართან – მდინარე ყუბანის შავი ზღვის შესართავის მახლობლად მდებარეობდა და არა ტუაპსეს ახლოს. ე.ი. ნიკოფსიას იქით საქართველოს საზღვრის გადაწევა პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო, რადგან ნიკოფსია, ცხადია, მისი შემოგარენით, არსებითად კავკასიის უკიდურესი – დასავლეთი ზღვარი იყო, იგი ტამანის

ნახევარკუნძულს ესაზღვრებოდა, რომლის იქით ზღვა იყო, ხოლო გაღმა — ყირიმი. ასე, რომ რა კუთხითაც გინდა განვიხილოთ ნიკოფსიის ადგილმდებარეობა, სულერთია, იგი მაინც საქართველოს უძველესი დასავლეთი საზღვრის – ტამანის ნახევარკუნძულის მახლობლად აღმოჩნდება და არა ტუაპსეს მახლობლად.

ამრიგად, მოკლედ, ძირითადი დასკვნები ასეთია:

ერთი მხრივ, „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი საისტორიო თხზულებანი ლეონტი მროველისა და ჯუანშერისა, ხოლო მეორე მხრივ, ადიღური ტოპონიმია და ზეპირსიტყვიერება, დამაჯერებლად ასაბუთებენ იმ უმნიშვნელოვანეს ფაქტს, რომ მდინარე ყუბანის სათავიდან შესართავამდე, ამ მდინარის მარცხენა ნაპირის მხარეში და მის მიმდგომ შავი ზღვის სანაპიროზე, ქალაქ სოჩის შემოგარენიდან ტამანის ნახევარკუნძულამდე, ადიღური, ანუ ჩერქეზული მოდგმის ხალხზე უწინარეს, მათზე გაცილებით ადრე, ამ მხარეში ქართული ტომები – სვანები და მეგრელები ცხოვრობდნენ. ამიტომ, მთელი ეს მხარე, ანუ პირიქითა საქართველო, ქართველთა ისეთივე დედასამშობლო – პირველსაცხოვრისი გახლავთ, როგორც აწინდელი საქართველოს ნებისმიერი კუთხე.

იგივე წყაროები ასევე დამაჯერებლად ადასტურებენ მეორე დიდმნიშვნელოვან ფაქტს, რომ ადიღური მოდგმის ხალხი, ქართველთა მიწებზე შემოხიზვნამდე მდინარე ყუბანის მარჯვენა ნაპირის ტრამალებში ცხოვრობდა, ვითარცა ველური, ე.ი. მომთაბარე, ანუ იგივე ქაშაგ-ჩერქეზი. ადიღეელები XV საუკუნეში დამკვიდრდნენ.

X საუკუნის II ნახევარში. გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე გახდა ბაგრატ III ბაგრატიონი. ის იყო ერთ-ერთი უძლიერესი და უდიდესი ქართველი მეფე. ბაგრატ III გურგენ ქართველთა მეფეთ-მეფის შვილი იყო

და ჯერ კიდევ მამის სიცოცხლეში გამეფდა აფხაზეთში, რის გამოც ბაგრატს აფხაზეთი მეფე ეწოდა. ვიდრე, მამამისი, გურგენ ქართველთა მეფეთ-მეფე ცოცხალი იყო, ბუნებრივია, ბაგრატი ქართველთა მეფე ვერ გახდებოდა და ამიტომ იწოდებოდა მხოლოდ აფხაზეთი მეფედ. მამის გარდაცვალების შემდგომ კი, 1008 წლიდან ბაგრატ აფხაზეთი მეფე გახდა ქართველთა მეფეც. მაგრამ რადგან იგი პირველად აფხაზეთი მეფედ ეკურთხა, ამიტომ მისი სამეფო ტიტულატურა აფხაზეთი მეფობით იწყებოდა და მხოლოდ ამის შემდეგ აღინიშნებოდა ბაგრატის ქართველთა მეფობა. ასე ჩამოყალიბდა ერთიანი საქართველოს მეფეთა ტიტულატურა: „**მეფე აფხაზეთი და ქართველთა**“, რასაც შემდგომში, საქართველოს სრული გაერთიანებისა და, აგრეთვე, საქართველოს შემადგენლობაში არა ქართული ქვეყნების მოქცევის გამო დაემატა – კახთა, რანთა, სომეხთა, შირვანშა, ე.ი. შირვანის შაჰი. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ რადგან გაერთიანებული საქართველოს მეფის ტიტულატურა აფხაზეთი მეფის წოდებით იწყებოდა, ამის გამო უცხოელები საქართველოს აფხაზეთსაც უწოდებდნენ, ძირითადად XII-XIII საუკუნეებში.

წირვა-ლოცვა ბერძნულ ენაზე სრულდებოდა, აფხაზმა მეფეებმა კი დვთისმსახურება მშობლიურ – ქართულ ენაზე შემოიღეს და ამით სამუდამოდ გადაუწურეს იმედი უცხოელ დამპყრობლებს ქვეყნის დაქუცმაცებისა და გადაგვარებისა. ბრძენი აფხაზი მეფეების მიერ გატარებული ეს საეკლესიო რეფორმა უდიდესი ქართული ეროვნული მნიშვნელობის აქტია. კიდევ მეტიც, თვით ადიდელებსა, ანუ ჩერქეზებსა და მათ შორის, ცხადია, აბაზა-აფსუებსა და ოსებშიც კი, რომლებიც მაშინ ჩრდილოეთ კავკასიის ველებზე ცხოვრობდნენ, აფხაზმა მეფეებმა ქართული ქრისტიანობა და კულტურა გაავრცელეს (ჯვარი აღი-

დებურად არის ჯორე). ასე რომ არა მარტო სამშობლოში, უცხოეთშიც კი ქართულ კულტურას ავრცელებდნენ აფხაზი მეფეები. მე-9 საუკუნიდან საქართველოს ყოველ კუთხეში, ყოველი ქართული ტომის შვილი მშობლიურ ენაზე აღასრულებდა წირვა-ლოცვას, ხოლო გადამთიელი ჩერქეზ-ადიდე-აბაზა-აფსუა-ოსიც ასევე ქართულად ლოცულობდა.

კავკასიის საერთო მუსიკალური კულტურა

კავკასიის ტერიტორიაზე ოდესღაც საერთო მუსიკალური კულტურა იყო გავრცელებული, ამ დასკვნამდე მივიდა მუსიკისმცოდნე მეცნიერი ნ. მაისურაძე ჩრდილო კავკასიის ყველა ხალხის ტრადიციული მუსიკალური კულტურის შესწავლის შემდეგ (ნ. მაისურაძე „**ქართული ტრადიციული მუსიკა და ეროვნული ტრადიციები**“, 2015)

ქართველ ტომებს წამყვანი როლი ეჭირათ კავკასიის საერთო მუსიკალური კულტურის ჩამოყალიბებაში და განვითარებაში ქრისტეშობამდე ათასწლეულით ადრე. ამ დროს ქართული ტომები ფართოდ იყვნენ განფენილნი ფართო ტერიტორიაზე.

ქართულ ტომთა პოლიფონიურმა აზროვნებამ არსებითი როლი შეასრულა საერთო კავკასიური მუსიკალური კულტურის ჩამოყალიბებაში.

ის წერს - „ქართულ, აფხაზურ, ადიღურ, ოსურ, ჩაჩნურ, ინგუშური და, ნაწილობრივ, დაღესტნური მუსიკალური მონაცემები, მუსიკალურ – ინტონაციური (და ჰარმონიულ ელემენტთა) ნათესაობა, განვითარების უძველეს ეტაპზე ტოპოლოგიური მსგავსება, შემდგომ პროცესში საერთო კავკასიური მუსიკალური ინტონაციური ხასიათი, და რაც მთავარია, მრავალხმიანობა და მისი ფორმები, მეტყველებს კავკასიის ტერიტორიაზე ოდესღაც

საერთო მუსიკალური კულტურის არსებობაზე...

ქართველი ტომები ფართო ტერიტორიაზე იყვნენ განფენილნი და ამ ტომებს პოლიფონიურობა აზროვნებამ სუბსტრატის როლი შეასრულა საერთო კავკასიური მუსიკალური კულტურის ჩამოყალიბებაში, მუსიკალური მონაცემებით „ქართველურ“ ტომთა გავრცელების არე თანდათან იზრდებოდა. ნიშანდობლივია, რომ მრავალხმიანობის ფორმების განვითარების სურათს მხოლოდ ქართული მუსიკალური ენა იძლევა, რომელთანაც მჭიდროდაა დაკავშირებული ჩრდილო კავკასიური მუსიკალური ენები... ოსური მუსიკალური ენის სუბსტატი ქართველურია“ (ნ. მაისურაძე „ქართული ტრადიციული მუსიკა და ეროვნული ტრადიციები“ 2015.გვ. 330)

აფხაზური მუსიკალური ენა გენეტიკურ კავშირშია ქართულ მუსიკალურ ფუძე ენასთან (გვ. 192)

ჩაჩხურ, ინგუშურ და დაღესტნურ ხალხურ მუსიკაში, ჩანს, კავშირშია აღმოსავლურ ქართულ სამყაროსთან (გვ. 260)

ნ. მაისურაძის ნაშრომი კიდევ ერთხელ ადასტურებს თეიმურაზ ბაგრატიონისა და ქართულ წყაროთა მონაცემებს კავკასიის ერთიანი ეთნიკურ-კულტურული ველის შესახებ პირველეთნარქთა ეპოქაში.

საძარტველოს სახელმწიფოს დამცავი ციხე-სიმაგრეთა კედელი („ზღუდე“) ჩრდილო კავკასიაში

ჩრდილო კავკასიის ვრცელი ველები და მის იქეთ მდებარე უვრცელესი სტეპები სამხრეთ რუსეთისა, ისტორიულად, სარმატებისა და სკვითების ეპოქიდან, ვიდრე ხაზარებისა და ყივჩაღების ჩათვლით, მუდამ წარმოადგენდა სამომთაბარო სამყაროს,

მართალია თავდაპირველად ჩრდილო კავკასია დასახლებული იყო მიწათმოქმედი („გეორგი“) ხალხით, მაგრამ შემდეგში ვითარება მკვეთრად შეიცვალა, ის მალე იქცა რეგიონად, სადაც მომთაბარეობდნენ მწვემური ცხოვრებით მცხოვრები ტომები, რომელთათვისაც უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა ემწყესათ თავანთი ცხვარსაქონელი, მოეპოვებინათ უკეთესი საძოვრები მათ გამოსაკვებად, შესაბამისად, ისინი, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, არ ხნავდნენ, არ თესავდნენ, მიწას არ ამუშავებდნენ, რადგანაც ერთ ადგილას არ ცხოვრობდნენ, არ ჰქონდათ მუდმივი სოფლები და ქალაქები, შესაბამისად არც საკუთარი მიწა-წყლის დამცველი ციხე-სიმაგრეები ესაჭიროებოდათ, თუმცა ეს მომთაბარეები თავზარს სცემდნენ სამიწათმოქმედო სამყაროს ერებს, მუდამ იჭრებოდნენ მათ მიწა წყალზე და სასტიკად ანადგურებდნენ.

შესაბამისად, ჩრდილო კავკასიაში მდებარე, საქართველოს ისტორიული საზღვრებზე განლაგებული გრანდიოზული ციხე სიმაგრეები – ხუმარა, ზელენჯუკი, დარიალი, დვალეთის კედელი, აფხაზეთის დიდი კედელი, საინგილოს დიდი კედელი, ამჟამინდელ ჩეჩნეთ-ინგუშეთში მდებარე საბრძოლო კოშკების ზოლი და სხვა მრავალი, ეკუთვნოდათ არა ამ მომთაბარე ხალხებს, არამედ მიწათმოქმედთ და მიწაზე დამაგრებულთ.

მიწათმოქმედი ცივილიზაციები თავიანთი სოფლებისა და ქალაქების, ეკლესიებისა და კულტურული ნაგებობების დასაცავად აგებდნენ გრანდიოზულ თუ პატარა ზომის ციხე-სიმაგრეებს სწორედ ამ მომთაბარეებისაგან თავის დასაცავად.

სტეპების ალანები ზემოთ ჩამოთვლილ მომთაბარეთა მსგავსად, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სინოდის მე-14 ს. ცნობით იყო ნომადი ხალხი. მწემსური-მომთაბარე ცხოვრებით მცხოვრებ ალანებს საკუთარი ქალაქები არ გააჩნდათ, შესაბამისად ისინი არ აგებდნენ ქალაქებისა და სოფლების დასაცავ ციხე-გალავნებს, მათ მიწათმოქმედები აგებდნენ. ევროპის თუ ჩინეთის მიწათმოქმედი ხალხები მომთაბარეთა ურდოების შესაჩერებლად გრანდიოზულ ქვის ციხე-სიმაგრეთა სისტემებს აგებდნენ, თუმცა კი უმეტესად უშედეგოდ. მომთაბარე ხალხების ძირითად ბუდე იყო კასპიის ზღვის აღმოსავლეთით გადაჭიმული უვრცელესი რეგიონები ციმბირის, ალტაისა და მონღოლეთის ჩათვლით. როგორც წესი, მათი გადაადგილების ერთერთი ძირითადი მიმართულება იყო გეზი ბიზანტია – დასავლეთ ევროპისაკენ, ისინი ჩრდილოეთის მხრიდან შემოუვლიდნენ ხოლმე კასპიის ზღვას და მიემართებოდნენ დასავლეთით, მათი გადაადგილების ერთერთი ძირითადი გზა გადიოდა ჩრდილო კავკასიაში. ჩრდილო კავკასიის ველები და იმის იქეთა სტეპები კი შესანიშნავი საძოვრები იყო მათი პირუტყვისათვის.

ევროპისა და ბიზანტიის მიმართულებით ლაშქრობისას მათ ხვდებოდა შავსა და კასპიის ზღვას შუა გადაჭიმული კავკასიის დიდი ქედი – ბუნებრივი კედელი, რომელიც ერთმანეთისაგან ყოფდა მომთაბარე ხალხებს და მიწათმოქმედ ხალხებს.

როგორც ითქვა, მომთაბარეები კავკასიის ქედის ჩრდილოეთში გადა-

ჭიმულ უზარმაზარ სტეპებში ცხოვრობდნენ, ხოლო ქედის სამხრეთით ცხოვრებდა დიდი მიწათმოქმედი ხალხები, მათ თავიანთი სახელმწიფოებიც ჰქონდათ – ესენი საქართველო-სომხეთთან ერთად იყვნენ ბიზანიელთა და სპარსელთა იმპერიები.

ეს უკანასკნელნი კიდევ უფრო ამაგრებდნენ კავკასიის ქედზე არსებული გზების გადმოსასვლელებს, უღელტეხილებსა და დაუცველ ადგილებს, ათასწლეულთა მანძილზე შენდებოდა გრანდიოზული ციხე-სიმაგრეები, მაგრამ მათი აგება საქართველოს გვერდის ავლით ვერ მოხდებოდა, რადგანაც საქართველოს სამეფო და მისი სამთავროები უშუალოდ ემიჯნებოდა კავკასიის ქედს.

ქართველი ხალხი ასევე ცხოვრობდა ჩრდილო კავკასიაში კავკასიის ქედის მწვერვალებისა და ჩრდილო ფერდობის არეალში, იქ მცხოვრებ ქართულ მოსახლეობას ევალებოდა ქედის გადმოსასვლელების დაცვა, მოვლა და აგება გრანდიოზული ციხე-სიმაგრეებისა.

საბოლოოდ, სხვადასხვა ეპოქაში საქართველოს სახელმწიფოს ჩრდილო საზღვარზე აშენდა გრანდიოზული ხაზი ციხე-სიმაგრეებისა და ციხე-კოშკებისა, ციხე-ქალაქების ჩათვლით, რომელნიც ერთობლიობაში ზღუდელ იწოდებოდა,

მათი საშუალებით მომთაბარეებს გზა ეკეტებოდათ სამხრეთის მიმართულებით, სტეპების მხრიდან მოსული მომთაბარეებისაგან თავდაცვითი ბრძოლით ქართველი მთიელი მოსახლეობა იცავდა არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ ბიზანტიისა და სპარსეთის იმპერიებს. მათკენ, სამხრეთისაკენ, მიმავალ გზაზე მომთაბარეები უპირველესად საქართველოს აოხრებდნენ. ამიტომაც საქართველოს ხალხი მუდამ აგებდა და ამაგრებდა თავდაცვის ზღუდეს კავკასიის მთებში. ცდილობდა

ჩრდილო კავკასიის მოსახლეობის თავისი გავლენის სფეროში შეყვანას.

საქართველოს სახელმწიფოს თითქმის თემურ ლენგის შემოსევამდე უნარი გააჩნდა ეკონტროლებინა ჩრდილო კავკასიის პოლიტიკური სახე. მაგალითად, მატიანის ცნობით, ყივჩაღთა გადმოყვანის დროს ჩრდილო კავკასიაში პირადად ჩასულ მეფე დავით აღმაშენებელს იქაური ე.წ. „ოსი მეფეები“ დახვდნენ დიდი მორჩილებით – „ვითარცა მონები“. ჩრდილოკავკასიელები დღემდე თავიანთ თქმულებებსა და მოგონებებში ახსენებენ მეფე თამარს, ვითარცა იქაური ციხეებისა და ეკლესიების მშენებლისა.

ჩრდილო კავკასიის მომთაბარეთა შესაკავებლად საქართველოს ქრისტიანული სამყარო თავისი სამიწათმოქმედო სოფლებსა და ქალაქების დასაცავად მუდმივად აგებდა გრანდიოზულ ციხე-ქალაქებსა და სიმაგრეებს, როგორც ითქვა, ესენია დასავლეთ კავკასიაში – ხუმარას, სენტის, ზელენჩუკის და სხვა ციხე-ქალაქები და ნაქალაქარები, შუა კავკასიაში – ნუხალის, ნარის, კასრისკარის, ქალაქ – კარის, თლის ზღუდეები და სხვა ციხე-სიმაგრეები, აღმოსავლეთ კავკასიაში – დარიალის, სნოს, ქისტანის, მუცოს, თარგამის, ტყობა-ერდის, შატილის და სხვა ციხე-სიმაგრეები, მათ შორისაა დღევანდელ ჩეჩნეთ-ინგუშეთში – სიმაგრეთა ჯაჭვის სახით განლაგებული ჯვრიანი ციხე-კოშკები. ისინი საქართველოს დაცვის ზოლის ერთი ნაწილი იყო (ისინი ზოლის სახით არიან განლაგებულნი).

საქართველოს თავდაცვითი ზოლის ნაწილი იყო უფრო მოგვიანებით აგებული ე.წ. „აფხაზეთის დიდი კედელი“. ის უმეტესადაა ცნობილი, რომელიც უცხოელი დამკვირვებლის არქანჯელო ლამბერტის, ასევე ვახუშტის ცნობით, სამეგრელოს დასაცავად აიგო ღვეან მუორე დადიანის დროს, მას მთავართან ერთად დრანდელი, მოქველი და

ბედიელი ეპისკოპოსები აშენებდნენ რათა ქრისტიანული მრევლი დაეცვათ ადიღე-ჩერქეზებისაგან (აფსუებისაგან) თავდასხმებისაგან.

როგორც ცნობილია, მას შემდეგ, რაც მომთაბარე ხალხებმა მე-15 – მე-16 საუკუნეებში შეძლეს მთელი ჩრდილო-კავკასიის დაპყრობა და შესაბამისად მათ ხელში აღმოჩნდა ჩრდილო კავკასიის აღნიშნული ციხეები – (ხუმარა, სენტი, ზელენჩუკისა და სხვა ციხე-ქალაქები და ნაქალაქარები), ამ უკანასკნელებმა ფუნქცია დაკარგეს, ისინი დაცარიელდნენ, ახლა უკვე საჭირო გახდა ჩრდილოკავკასიელთა შეჩერება თვით საქართველოს ტერიტორიაზე. მაშასადამე, ახლა უკვე საქართველოში უნდა აგებულიყო ახალი ციხე-სიმაგრეთა სისტემა ჩრდილოკავკასიელთა შესაჩერებლად, მართლაც, მე-17 საუკუნეში აიგო გრანდიოზული ე.წ. აფხაზეთის დიდი კედელი, რომელიც აიგო სამეგრელოს სამთავროს დასაცავად მას შემდეგ, რაც მომთაბარეებმა გადმოლახეს ხუმარა-სენტ-ზელენჩუკის ციხე-სიმაგრეთა თავდაცვითი სისტემა.

ამის გამო აიგო ხუმარა-სენტ-ზელენჩუკის ციხე-სიმაგრეთა თავდაცვითი ხაზის პარალელური ციხე-სიმაგრეთა კედელი, გადაჭიმული 100 კილომეტრზე კელასურიდან – ენგურამდე.

ციხე-სიმაგრეთა ამ სისტემას ამჟამად „აფხაზეთის დიდი კედელი“ ეწოდება. ასევე გრანდიოზულია „საინგილოს მასწინათ კავკასიის დიდ კედელს“ უწოდებდნენ. ის ამავე მიზეზით, ჩრდილო კავკასიელ თავდამსხმელთაგან (ღეკეებისაგან) დასაცავად აიგო. მე-16, მე-17 საუკუნეების გრანდიოზული ციხე-კედელი – „კავკასიის დიდი კედელი“ – საინგილოს დიდი გალავანი – იწყებოდა ყვარლის რაიონის სოფელ საბუედან ვიდრე ნუხამდე (დღევანდელ შექამდე) – წყაროს ცნობით ის „აუგიათ მტაცებელი ღეკებისაგან თავდაცვის მიზნით (XVI–XVII სს.), აქ

ქართველებს მუდამ ჰყოლიათ დარაჯები“ („Тифлиссские ведомости“, т. 82, 1830). მაგრამ ლეკებმა გადმოლაზეს ეს კედელი და ჩასახლდნენ თანამედროვე საინგილოში, კახეთის ამ რეგიონში, მოსახლეობის ეთნოსახე შეიცვალა.

„კავკასიის დიდი კედელი“ (საინგილოს დიდი გაღავანი – იწყებოდა ყვარლის რაიონის სოფელ საბუედან ვიდრე ნუხამდე (დღევანდელ შექამდე) – აუგიათ მტაცებელი ლეკებისაგან თავდაცვის მიზნით (XVI–XVII სს.), აქ ქართველებს მუდამ ჰყოლიათ დარაჯები („Тифлиссские ведомости“, т.82, 1830).

ამჟამად გამოითქმება სხვა მოსახრებები, მაგრამ თითქმის ორი საუკუნის წინ, ტიფლისკიე ვედემოსტი ნათლად წერდა, რომ ეს კედელი აიგო ქრისტიანული კახეთის დასაცავად ჩრდილოკავკასიელ მოლაშქრეთაგან, რომელთაც ზოგადად „ლეკებს“ უწოდებდნენ. ლეკიანობა უდიდესი საშიშროება იყო და მათ შესაკავებლად საჭირო გახდა გრანდიოზული კედლის აშენება. მისი ბოლო ამჟამინდელ აზერბაიჯანის ქალაქ შექამდე აღწევდა, რადგანაც ლეკების ჩამოსახლებაზე აქ გადიოდა კახეთის საზღვარი, აქვეა სასაზღვრო ქედი „გიურჯი დალი“ (ქართველთა მთა) – ვართაშენისა და ჭალეთის სიახლოვეს. იქაური მოსახლეობის ცნობით აქ, - „გიურჯი დალის ქედის არეში გადიოდა საქართველოს საზღვარი“ იქ აგებული იყო თავდაცვითი ზღუდე. ჩანს ეს საზღვარი დაიდო საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ. ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს არსებობისას საზღვარი გადიოდა გაცილებით სამხრეთით, მდ. თეთრწყალზე (აღ სუ), რომელიც უერთდება მდინარე მტკვარს მარცხენა მხრიდან, იმ ადგილას სადაც მას მარჯვენა მხრიდან არაქსი უერთდება, აქ გადიოდა ჰერეთისა და შესაბამისად

საქართველოს საზღვარი, აქაურ გამაგრებულ ზღუდეს მონღოლები უწოდებდნენ “სიბას”. მონღოლები საქართველოს მეფეებს აკისრებდნენ ვალდებულებას სიბა დაეცვათ და აქ ედარაჯათ, ჩრდილოეთის ულუსისაგან ქვეყნის დაცვის მიზნით.

მაგალითად, 1263 წელს ოქროს ურდოს შემოსევათა შესაკავებლად სამხრეთის ურდოს მმართველმა ჰულაგუმ შირვანში სიბა ააგო. ქართველთა მეფე ყოველ შემოდგომაგაზაფხულზე ლაშქრით სიბაზე იყო, მას საქართველოს საზღვრის მონაკვეთის დაცვა ევალებოდა მდ. თეთრწყალზე (მემატიანის ცნობით, მეფე ულუ დავითი სიბაზე ტიფით დასწეულდა, რადგან მისი განკურნება ვერ შეძლეს, საკაცით წამოიყვანეს).

საქართველოს დასაცავად აგებული ციხე-სიმაგრეთა სისტემები აფხაზეთიდან – საინგილოს ჩათვლით მართლაც რომ გრანდიოზულია, მას ემატება კავკასიის უღელტეხილების დასაცავი კედლები (დარიალი, ღუდუგაღავანი ქურთათის ხეობაში //ჩრდილო ოსეთი//, რომლითაც მიდიოდა გზა მამისონის უღელტეხილზე, ამჟამინდელ ჩეჩნეთ-ინგუშეთის მთებში მდებარე საბრძოლო კოშკების ჟაჭვი და სხვ). საუკუნეთა მანძილზე, განსაკუთრებით, თემურის შემდეგ, ისინი საქართველოს სასაზღვრო პოსტები იყვნენ. ამჟამად არის მცდელობა როგორმე თავდაცვის ამ სისტემების აგება მიაწერონ სხვადასხვა ხალხებსა და მათ წინამძღოლებს აღექსანდრე მაკედონელიდან, ვიდრე ხაზარებამდე, მაგრამ მიკერძოებული მკვლევარებიც კი ადასტურებენ, რომ, მაგალითად, აფხაზეთის დიდი კედელი აგებულია გვიან ეპოქაში, ცეცხლსასროლი იარაღის გამოგონების შემდეგ, რადგანც კოშკები შესაბამისადაა ნაგები.

საზოგადოდ, ათასწლეულთა მანძილზე, რომის იმპერიასა, სპარსეთსა თუ ბიზანტიაში მუდამ დაინტერე-

სებულნი იყვნენ, რათა ჩრდილო კავკასიასა და მის იქით სტეპებში მცხოვრებ მომთაბარეთა ტომებს არ გადმოეღაზათ კავკასიის ქედი, რათა ისინი მცირე აზიის გზით არ შეჭრილიყვნენ მათ ქვეყნებში, ამის გამო ისინი ცდილობდნენ ან თვითონ უშუალოდ დაეცვათ კავკასიის ქედი, ანდა იბერიის (საქართველოს) სახელმწიფოს დახმარებოდნენ ამ საქმეში, რათა მათ ეკონტროლებინათ კავკასიის გადმოსასვლელი.

როგორც ითქვა, ახლი საძოვრების ძიებაში კალიასავით წამოსულ მომთაბარეთა დამანგრეველი შემოსევის შესაჩერებლად ჩინელებმა 2000 კილომეტრიანი კედელი ააგეს, ასეთი ფუნქციის მინიჭება სურდა ბერძნულ-რომაულ და სპარსულ ცივილიზაციებს კავკასიის უზარმაზარი ქედისათვის, რომელიც ბუნებრივად მიჯნავდა სამომთაბარო და სამიწათმოქმედო სამყაროებს, სპარსელებს ამისათვის აუცილებლად დარიალისა და დერბენდის ციხე-სიმაგრეები, ცხადია, ქართველ მეფეთა მხარდაჭერით, ხოლო რომაელები იბერიის მეფეებს უხვ საჩუქრებს უგზავნიდნენ, რათა მათ კავკასიის ქედი გაემაგრებინათ და მომთაბარეები სამხრეთის მიმართულებით არ გამოემგათ.

ამ მიზნით, მაგალითად, როგორც არმაზის წარწერა აჩვენებს, რომის იმპერიამ, მის მეგობარ იბერიის ხალხს, ციხესიმაგრე გაუმაგრა მცხეთაში, ქართველი მეფეები, და შესაძლოა, ბიზანტიელებიც ამაგრებდნენ შავ ზღვასთან კელასურის კედელს, რადგანაც ქართული წყაროების (მოქცევა ქართლისასა და ქართლის ცხოვრება) ცნობებით, კლისურა, ანუ კელასური მეფე ვახტანგ გორგასლის დროიდან წარმოადგენდა ქართლის სამეფოსა და ბიზანტიის საზღვარს მე-5 – მე-8 საუკუნეებში. აფხაზეთის დიდი კედლისათვის კელასური მხოლოდ ერთი მცირე მონაკვეთია, რომელიც

ჩანს, გამოიყენა ლევან დადიანმა 100 კილომეტრიანი გაცილებით გრანდიოზული ზღუდის ე.წ. აფხაზეთის დიდი კედლის აგებისას.

კავკასიის უღელტეხილებს სრულად აკონტროლებდნენ ქართველი მეფეები თავიანთი ციხე-სიმაგრეებით, და მას ხსნიდნენ თავიანთი შეხედულების შესაბამისად, უღელტეხილების ამ ციხესიმაგრეებს – ეწოდებოდა „კარნი კავკასიათანი“.

სხვადასხვა ცნობებით, მაშინ, როცა კავკასიის ჩრდილო ჩრდილო ფერდობი ჯერ კიდევ დასახლებული იყო ქართველური ხალხებით, საჭიროების შემთხვევაში, ამ ჩრდილოკავკასიელ ტომებს საქართველო უხსნიდა კარს მცირე აზიაში სალაშქროდ, მაგალითად პირველ საუკუნეში იბერიელი მეფეები და უფლისწულები არმენიის ტახტზე ჩრდილო კავკასიელთა დახმარებით აღიოდნენ.

როგორც ითქვა, ქართველი მეფეები ჩრდილოელი მომთაბარეებისაგან იცავდნენ სამიწათმოქმედო სამხრეთს, მაგრამ ზოგჯერ ჩრდილო კავკასიელ ტომებს გზას უხსნიდნენ მაგალითად სპარსეთში სალაშქროდ, ქართლის ცხოვრების ცნობით, მე-3 საუკუნეში მეფე მირიანის წინამორბედს ქართლის სამეფო ტახტზე მეფე ასფაგურს ჩრდილო კავკასიური ტომებისათვის უღელტეხილები გაუხსნია სპარსეთში სალაშქროდ.

„ასფაგურ განუხვნის კარნი კავკასიათანი და გამოიყვანნის ოვსნი, ლეკნი და ხაზარნი ბრძოლად სპარსეთა“ (ქ.ც. 1, 1955. გვ. 59), მაგრამ, ძირითადად პირიქით იყო, მაგალითად მეფე მირიანი მე-4 საუკუნეში მტკიცედ იცავდა ამ ჩრდილო კავკასიის უღელტეხილებს, მატიანის იძლევა ცნობას, რომ, ის მუდამ ამაგრებდა და ამტკიცებდა მათ. წყაროს ცნობით ქართლის სამეფო მის დროს შეუკავშირდა სპარსეთის სახელმწიფოს – „და უფროსი ლაშქრობა მისი იყვის

დარუბანდს, რამეთუ მოვიდიან საზარნი და მოადგიან დარუბანდს და მუნით იყეს განსვლად სპარსთა ზედა“ (იქვე, გვ. 66).

ასევე ჩრდილო კავკასიაში იღწოდა სხვა მრავალი ქართველი მეფე.

უფრო გვიან, რაც მონღოლებმა დაამარცხეს ჩრდილო კავკასიაში საქართველოს მოკავშირეები, ხოლო თემურ-ლენგმა შეცვალა ამ რეგიონის ეთნოსახე, და იქ ახალი ხალხები (ძირითადად ადიღეელები) ჩასახლდნენ, საჭირო გახდა კავკასიის მთებში ციხე-ზღუდეთა მშენებლობა, რომელიც შედგებოდა ციხე-ქალაქებისა და კოშკებისა და გალავან-კედლებისაგან ძირითადად ხეობების შესაბამისი ადგილებში. ახალი ტომები, ახალი სარწმუნოებით მიიწვედნენ კავკასიის მთებისაკენ, მათი მოძრაობის მიმართულებათა შესაბამისად, მათ შესაჩერებლად, რესტავრირდა ანდა ხელახლა იავო, მაგალითად, საქართველოს საზღვართან მდებარე ხუმარას, და სხვა გრანდიოზული ციხე-სიმაგრეები, ახლა ამ ციხე-სიმაგრეებს აღანებს მიაკუთვნებენ, მაგრამ აღანები, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმ. სინოდის ცნობით მომთაბარე ხალხი იყო და, როგორც ითქვა, მომთაბარეები კი არ აგებდნენ ციხე-სიმაგრეებს, არამედ პირიქით, მათ აგებდნენ მომთაბარეთა შესაჩერებლად.

საფიქრებელია, რომ ამავე ადგილებზე, საქართველოსაკენ მიმართული გზებზე, უძველესილებთან და სტრატეგიულ ადგილებზე უფრო ადრეც უნდა მდგარიყო სიმაგრეები საზარების, აღანების, ან სკვით-სარმატების შესაჩერებლად აგებულნი. ჩრდილო კავკასიის გზა დარუბანდთან კონტროლდებოდა იბერთა მიერ

ქართლის ცხოვრებაში მრავალი ქრონიკაა იმის აღნშენით, რომ ქართველი მეფეები ქრისტეშობამდე და შემდეგაც აგებდნენ, ამაგრებდნენ და აკონტროლებდნენ კასპიის ზღისპირა

ვიწრო გასასვლელს დარუბანდის ციხე-ქალაქთან, ამასვე აღნიშნავენ ლათინური წყაროებიც, მაგალითად – ტაციტუსი VI წიგნის 33-ე თავში მოგვითხრობს, რომ იბერთა მეფე ფარსმანი მითრიდატე პონტოელის თხოვნით დიდი ლაშქრით შეიჭრა სომხეთში და ხელთ იგდო ქალაქი არტაქსატა (არტაშატი).

სომხეთში ლაშქრობის დროს ფარსმან მეფემ აღბანელებისა და ჩრდილოკავკასიელი სარმატების ჯარებიც დაიხმარა.

ტაციტუსი აღნიშნავს, რომ მან „მოუწოდა სარმატებს“. ამავე დროს კი აღწერილია, რომ იბერები ფლობდნენ ჩრდილო კავკასიიდან „კასპიის“ გადმოსასვლელებს დარუბანდთან, რომელნიც კასპიის ზღვის პირზე მდებარეობდნენ. მაგალითად, სარმატებს (სხვა ჯგუფს) პართელებმაც მოუხმეს, გასამრჯელოს სანაცვლოდ, მაგრამ იბერებმა ისინი არ გამოატარეს „კასპიის გზით“.

იბერები პართელების მიერ დაქირავებულთ არ უშვებდნენ, რადგან მათთვის ჩაკეტეს კასპიის ზღვისპირა გადმოსასვლელები; ერთადერთი გამოსავალი აღბანთა მთასა და ზღვას შორის კი ზაფხულობით გაუვალი იყო. რადგან მას ზღვა ფარავდა ხოლმეო, ის წერს – „ფარსმანმა შეიერთა აღბანები და მოუწოდა სარმატებს, ...ამ ადგილების მფლობელმა იბერებმა კასპიის გზით სასწრაფოდ გაატარეს არმენიელების წინააღმდეგ მიმართული სარმატები; მაგრამ ადვილად გააჩერეს ისინი, ვინც პართებთან მიდიოდნენ, სხვა გასასვლელები მტერმა ჩაკეტა, ხოლო ერთადერთი დარჩენილი [გასასვლელი] ზღვასა და აღბანთა მთის კედეს შორის ზაფხულში გავალია, ვინაიდან პასატის ქარები წყლით ფარავენ (მეჩენოვან) ნაპირს, ხოლო ზამთარში სამხრეთის ქარი უკან ერეკება ტალღებს და როცა წყალი

დაიწვეს, სანაპიროს ვიწრო გასასვლელი შიშვლდება“.

<http://dspace.gela.org.ge/bitstream/>

აქედან ჩანს, რომ „გასასვლელი ზღვასა და ალბანთა მთის კედეს შორის“ დარუბანდის გასასვლელს უნდა გულისხმობდეს. პლინიუს უფროსი სწორედ ამას უწოდებს კასპიის კარს (VI, 40). მას ქართველები ფლობდნენ და სიმაგრის სახით იყენებდნენ ამ ლათინური წყაროს თანახმად.

როგორც ითქვა, ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოს დამცავი, აფხაზეთის დიდი კედელი, არქანჯელო ლამბერტის, ვახუშტისა და სხვათა სიტყვით გადაჭიმული იყო 60 000 ნაბიჯის სიგრძეზე (100 კილომეტრი) კელასურიდან ენგურამდე ზღვის სანაპიროს პარალელურად მთებში. დაახლოებით, ასეთივე თითქმის 100 კილომეტრი სიგრძისა იყო ჩრდილო-აღმოსავლეთ საქართველოს დამცავი, მეორე კედელი საინგილოში – აღმოსავლეთ კახეთში საბუე – გავაზიდან თითქმის შექამდე. ისინი ხუმარასა, სენტისა და სხვა მახლობელი ციხე-სიმაგრეებთან ერთად ქმნიდა ერთიან ჯაჭვს – კედელს საქართველოს სახელმწიფოს დასაცავად.

სამწუხაროდ, პირველი ზოლო ციხე-სიმაგრეებისა დაძლეული იქნა, მტერმა მათი გარღვევა შეძლო, ამის გამო უფრო სამხრეთით იგებოდა სხვა ციხე-გალავნები.

საუკუნეთა ცვალებადობის შესაბამისად, საქართველოს საზღვრის სამხრეთით გადმოწევის გამო აივო თავდაცვის სხვა სისტემები ამჟამინდელ ჩრდილო ოსეთსა და ჩეჩნეთ-ინგუშეთში – საქართველოს საზღვრის დასაცავად.

იმჟამად ქრისტიან ჩეჩენ-ინგუშთა წინაპრებმა დაიწყეს ციხე-კოშკების აგება – ჩრდილოეთიდან მოსულთა (სტეპების მკვიდრთა) შესაჩერებლად, ამ კოშკების პატრონების ქრისტიანობას მიუთითებს ამავე კოშკებზე არსებული უზარმაზარი ჯვრები,

ხოლო მათ ქართულ საეკლესიო ორიენტაციას – ის, რომ კოშკებზე გამოქანდაკებული ჯვრები არის ე.წ. გოლგოთიანი ჯვრები. მონასტერი და საეპისკოპოსო კათედრა – გოლგოთა – მდებარეობდა იერუსალიმის აღდგომის ტაძარში, ის შუა საუკუნეებში ქართველთა ხელში იყო, მის დასახსნელად აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ერისთავმა პიპამ იერუსალიმში საგანგებოდ იღვაწა და გოლგოთა ქართველობას დაუბრუნა, ამიტომაც გოლგოთიანი ჯვრები სიმბოლოდ იქცა ქართველი მთიელების ვაჟკაცობისა და ღირსებისა, მათი კარგი ქრისტიანობისა, რომლის დასაცავადაც იბრძოდნენ ამ კოშკებით.

საქართველოს შიგნითაც შენდებოდა უამრავი ციხე-სიმაგრე, ხეუბის, საერისთავოების. სამთავროების, სოფლებისა და ქალაქების დასაცავად. ასეთი სიმაგრეების რიცხვი უთვალავია, საქმე ის იყო, რომ, მაგალითად, ყოველი სოფლის მცხოვრებს თავის ბუნებრივ მოვალეობად მიაჩნდა წელიწადში ერთი თვე (ზაფხულში) დაეთმო ქვით-კირის ციხე-ნაგებობათა მშენებლობისათვის. თავდაცვითი სისტემების მშენებლობას საერთო-სახალხო და საყოველთაო სახე ჰქონდა და ამავე დროს ვალდებულებას წარმოადგენდა.

ზაფხულის ერთი სავალდებულო თვის მანძილზე ყველა ვალდებულად თვლიდა საკუთარ თავს ეშენებინა ახალი ანდა აღედგინა ძველი ციხე-სიმაგრე, ამ საქმეში ჩართული იყვნენ ყმაწვილები და ბავშვებიც, რადგანაც, როგორც აღინიშნა, სახალხო-საყოველთაო მნიშვნელობა ენიჭებოდა თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობას.

(მაგალითად, ყმაწვილების მოტივირებისათვის არსებობდა გადმოცემითქმულება, რომ თითქოსდა ზაფხულში მოფრენილი ფრინველი – მწვერი, თავისი ხმიანობის დროს გამოსცემდა ხმა-მოწოდებას – „ქვით-კირ, ქვით-კირ“ და ის ამ ხმით თითქოსდა მოუწოდებ-

ბდა ყველას ქვისა და კირის სამუშაოები დაეწყო და ემუშავათ).

ერთი სიტყვით, ციხე-სიმაგრეთა მშენებლობა მიწაზე დამაგრებული, მიწათმოქმედი ქართველი ხალხის ბუნებითი მოთხოვნილებაც კი იყო თავის დასაცავად მეზობელი მომთაბარეებისაგან (რომელნიც დაუცველი ხალხისათვის უდიდეს რისხვას წარმოადგენდა, თუნდაც ბოლო საუკუნეთა ლეკიანობა და ადიღე-ჩერქეზების შემოსევები). მათგან თავდაცვის მიზნით ქრიტიანულ და მიწათმოქმედთა ქვეყანას – საქართველოს – შემოარტყეს თავდაცვით ნაგებობათა რთული სისტემა, რომელიც ციხე-სიმაგრეთა, ციხე-გალავანთა და საბრძოლო კოშკების ერთიან ხაზს ქმნიდა ბუნებრივ ქედებთან და მთებთან ერთად.

ოსეთის კომისიის მუშაობის შედეგი ქართლის მთიანეთში

1745 წ. იოანე მანგლელისა და იოანე სამეხელის ინიციატივით რუსეთის მთავრობის მიერ დაარსებული იქნაე.წ. „ოსეთის კომისიას“, მას 1770 წლამდე 2142 ოსი და ინგუში მოუნათლავს.

ოსეთის კომისიის წევრების შემადგენლობა 1770-იან წლებამდე მთლიანად ქართული იყო, მალე რუსებმა თავიანთი სახელმწიფო ინტერესებიდან გამომდინარე კომისიის თავმჯდომარედ რუსი დანიშნეს (1778 წ.) და ასტრახანის ეპისკოპოსს დაუქვედებარეს.

რუსების ხელმძღვანელობის დროს კომისიის მუშაობა მინეღდა.

1784 წელს კომისიის ზედამხედველად მიიწვიეს ქართველი არქიმანდრიტი გაიოზი, რომელიც მხნედ იღვწოდა, მაგრამ, საზოგადოდ, რუსული სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა ითვალისწინებდა მთიელთა შორის ქართულენოვანი წირვა-ლოცვისა და განათლების აკრძალვას და მის ნაცვლად

ადგილობრივ სატომო კილოკავებზე ლოცვების შეთხზვას ანდა რუსულენოვანი ღვთისმსახურების დანერგვას. ამ პოლიტიკამ პროცესი შეაფერხა და 1793 წ. ოსეთის კომისია დაიხურა.

1815 წ. 15. IX კომისია კვლავ აღდგა და იგი 1817 წ. გადავიდა საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის განკარგულებაში.

„ოსეთის კომისიას“ მუშაობა უხდებოდა ბატონყმური სისტემის დროს, რუსეთის იმპერიაში ბატონყმობის გაუქმებამდე.

ეს იყო რთული ეპოქა, როდესაც ბატონების ყმები თითქმის მონურ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ, ამის გამო ყოველი ყმის ოცნებას წარმოადგენდა ბატონისაგან და საერთოდ ბატონყმური უღლისაგან გათავისუფლება.

ეს ოცნება ახლა თავის იარაღად გამოიყენა რუსულმა ხელისუფლებამ საქართველოში ყველაზე სტრატეგიულში და ქართლის რეგიონში.

საქმე ისაა რომ შიდა ქართლის ჩრდილო ნაწილში, რომელიც ესაზღვრებოდა დვალეთს, მრავალი ღტოლვილი შემოდიოდა დვალეთიდან, როდესაც ეხიზნებოდნენ იქაურ ქართველ მემამულე ბატონებს და მათ მიწებზე სახლდებოდნენ.

რუსეთის ხელისუფლებამ ეს მომენტი გამოიყენა ქართველი მემამულეების წინააღმდეგ, რომელნიც რეალურ ძალას წარმოადგენდნენ ამ რეგიონში, მაგალითად, იქამდე, სულ რამდენიმე წლის წინ აქაური ქართველი ბატონები, სათავეში ჩაუდგნენ ანტირუსულ აჯანყებას, როდესაც ერთ-ერთი ქჩა სულ ბაგრატიონ ბატონიშვილს მხარში დაუდგნენ დვალეთის ოსებთან ერთად. ახლა კი დრო დადგა ამ ბატონებისა და მთის ხალხის გასათიშად.

დვალეთი ან უნარის ხეობა იმუამად თბილისის გუბერნიაში შედიოდა, იქაურები უკიდურეს სიღატაკში ცხოვრობდნენ. განსაკუთრებით დვალეები. საქმე ისაა, რომ ვახუშტის სიტყვით დვალეთი თემურლენგის შემდეგ თანდათანობით

დაიპყრეს ჩრდილო კავკასიის სტეპე-ბიდან მთაში ასულმა ოსებმა. იქ ოსები გადაიციქნენ საზოგადოების ზედა ფენად, ქვედა ფენად კი იქცა მკვიდრი დვალეები, რომელნიც მე-18 საუკუნის დასაწყისშიც კი ბოლომდე არ იყვნენ გაოსებულნი, ამის შესახებ მიუთითებს ვახუშტი, როცა წერს, რომ მის დროს ჯერ კიდევ არსებობდა დვალური ენა (რომელიც ახლა უკვე მკვდარი ენაა), და დვალეების ენად ოსური იქცა.

რუსეთის იმპერიის კანონების შესაბამისად, ხელისუფლებამ დვალეთის ოს დიდებულებს აუკრძალა მეზობელი მხარეების წევვა-გლეჯით ქონების მოპოვება, ამის შემდეგ ოსმა მემატონეებმა უფრო დაუძიმეს ბატონყმური უღელი თავიანთ ყმა დვალეებს.

ამ მიზეზის გამო მრავალი დვალი მთიელი დვალეთიდან ლტოლვილის სახით თავს აფარებდა შიდა ქართლს. ისინი იყვნენ შრომისათვის მზად მყოფი უკიდურესად ღატაკი, ჩაუცმელი და დაუპურებელი ხალხი. მათ უკვე ოსებს უწოდებდნენ, რადგანაც ოსეთიდან (ყოფილ დვალეთიდან) ჩამოვიდნენ.

გაოსებული დვალეები შიდა ქართლში მემამულეების მიწებზე ხიზნების სახით დასხდნენ. რადგანაც მიწა მემატონეს ეკუთვნოდა, ამ მიწით სარგებლის სანაცვლოდ მათ ევალებოდათ გარკვეული გადასახადის გადახდა. ხიზნები კი თავს არიდებდნენ გადასახადს, რაც იწვევდა კონფლიქტს, ქართველმა თავადებმა ამის გამო რუსულ სასამართლოს მიმართეს, თუმცა უშედეგოდ. რუსული ხელისუფლება სამართლიანობის მომიზეზებით მხარს ხიზნებს უჭერდა ქართველი თავადების და სუსტების მიზნით.

მგომარეობა შემდეგ უფრო გართულდა, რადგანაც ხიზნებს მიბაძა თავადების ქართველი ყმების ერთმა ნაწილმა, რომელიც ახლა ცდილობდა, ხიზნების მსგავსად, მიწის გადასახადი არ მიეცა მემამულეებისათვის. მათ ხიზნის სტატუსი ერჩიათ ამიტომაც ახლა უკვე თავს ხიზნებად წარმოადგენდნენ.

ამ რთული სიტუაციის დროს მე-19 ს. პირველ მეოთხედში შიდა ქართლში გამოჩნდა აღნიშნული „ოსეთის კომი სია“.

კომისიის ხელმძღვანელობის მიზანი იყო გაქრისტიანება ოსებისა ანუ მემატონეთა ხიზნებისა, ეს უანგაროდ არ ხდებოდა, თუკი მთიელი ხიზანი მონათლებოდა, ის საჩუქრის სახით მიიღებდა „ჩითს“ ანუ ნაჭერს ტანსაცმლის შესაკერად, ფულად თანხას (უმეტესად ვერცხლის მანეთიანს), და რაც მთავარია, ოფიციალურად გათავისუფლდებოდა მემატონის ყმებისაგან.

იქამდეც რუსული ხელისუფლება ითხოვდასაბუთებს, რათა მემატონეებს დაემტკიცებინათ რომ ეს ხიზნები მათი ყმები იყვნენ, ახლა კი გაქრისტიანების სანაცვლოდ ხიზნები იღებდნენ ოფიციალურ აღიარებას, რომ მათზე არავითარი ბატონყმური უფლება არ გააჩნდათ ქართველ თავადებს.

მართლაც ხიზნების დიდი რიცხვი გაქრისტიანდა, და „გათავისუფლდა“ ყმობისგან.

ეს ხდებოდა რუსეთის იმპერიაში ბატონყმობის გადავარდნამდე დიდი ხნითადრე. ეს იყო საოცნებო მომენტი ქართლელი ყმებისათვისაც, ახლა მათ დაინახეს გზა ბატონყმობისაგან გასათავისუფლდებლად, კერძოდ ახლა უკვე ქართველი გლეხები შიდა ქართლისა მასიურად აცხადებდნენ, რომ ისინი ოსეთიდან ჩამოსული ხიზნები იყვნენ, ინათლებოდნენ და იღებდნენ სასურველ შედეგს.

ამ გზით ოსეთის კომისიამ შიდა ქართლში „17 000 ოსი გააქრისტიანა“. სინამდვილეში კი იქ ამდენი ხიზანი არ არსებობდა და ხიზნებად თავს ქართველი გლეხებიც აცხადებდნენ და ამით თავისუფლდებოდნენ ბატონყმური უღლისაგან.

აქედან გამომდინარე, „ოსეთის კომი სიის“ მუშაობა იმითაა საინტერესო, რომ ქართველი მთიელებიც კი არა-ქართველებად (ოსებად) ეწერებოდნენ კომისიის წევრთა წინაშე, რადგანაც

სახელმწიფო არაქართველებს „გაქრისტიანების“ სანაცვლოდ თავისუფლებას აძლევდა. ე.ი. ქართლის თავადების ყმებს ათავისუფლებდნენ ბატონყმური დამოკიდებულებისაგან, ყოფილ მებატონეებს უფლება ეკარგებოდათ იმ ყმებზე, რომელნიც „მოინათლებოდნენ“. მოუნათლავებად, ანუ წარმართებად კი ქართლში ოსები იყვნენ ცნობილნი, ამიტომაც ყმები, კერძოდ კი ქართლელი მთიელები, მასიურად ოსებად ეწერებოდნენ კომისიაში, ოღონდაც ბატონყმური უფლისაგან გათავისუფლებულიყვნენ. ხელისუფლება დარწმუნებული იყო, რომ ქართველები, როგორც წესი, ქრისტიანებიან მონათლულები იყვნენ და ამიტომ კომისია მხოლოდ მოუნათლავე მთიელებს ემსახურებოდა, შესაბამისად, ყველა მათ მიერ მონათლული მთიელი, ოფიციალურად, არაქართველებად მიიჩნეოდა.

ეს ხდებოდა ბატონყმობის ოფიციალურად გაუქმებამდე, XIX ს-ის 20-50-იან წლებში. როგორც აღვნიშნეთ, ამ გზით 1815-1822 წლებში გაქრისტიანდა 17 ათასი ოსი, ქისტები და ინგუშები.

ხემოთ აღწერილი, ძირითადად შეეხება ქართლელ მთიელებს, რომელნიც ოსებად ეწერებოდნენ. რაც შეეხებათ ქისტებსა და ინგუშებს, მათი ხელახლა გაქრისტიანება, რა თქმა უნდა, დიდი საღმრთო საქმე იყო, რომლისათვისაც, როგორც აღვნიშნული იყო, ქართულ ეკლესიაში ჯერ კიდევ XVIII ს-ში შემუშავდა საგანგებო გეგმა. სწორედ ამიტომ იღვწოდნენ თავდადებით ამ უდიდესი საქმისათვის ქართველი მღვდელმთავრები წმ. იოანე მანგლელი და სხვა სასულიერო პირები, მათ შორის კირიონის მამა გაბრიელ საძაგლიშვილი.

კომისიის ცალმხრივ მიდგომას ისიც მოწმობს, რომ თბილისის სასწავლებლებში არა მხოლოდ ოსეთიდან და აფხაზეთიდან ჩამოსულ ყმაწვილებს მიიხნევდნენ არაქართველებად, არამედ ხევსურებსა და სვანებს, მეგრელებს და სხვა მთიელებსაც.

რუსული ეკლესიის მუშაობის ზოგიერთი შედეგი ვაინახთა შორის

ვაინახების, კერძოდ, ინგუშების, ჩეჩნებისა და ქისტების ნახების ეთნოკულტურული კავშირი ქართულ სამყაროსთან უჭკველია.

ეს ხალხი თავის დროზე, თითქმის XIX ს. შუა ხანებამდე, ქრისტიანი იყო. უფრო მეტიც, ამ ხალხში დაცულია წინაპართა გადმოცემები, რომ მათი საგვარეულოების ერთი ნაწილი ქართული წარმოშობის იყო. ცნობილ მკვლევარს ე. კრუპნოვს მრავალ ლინგვისტურ მონაცემებთან ერთად მოჰყავს ინგუშური და ჩეჩნური ხალხური თქმულებები ზოგიერთი საგვარეულოს ქართული წარმოშობის შესახებ (Е. Крупнов, К истории Ингушетии, ВДИ, 1939, №2. с. 84).

თავის დროზე ჩეჩნეთ-ინგუშეთი ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, როგორც ამას მიუთითებს იქ დღემდე არსებული ეკლესიები ქართული წარწერებით. თემურ-ლენგის შემოსევათა შემდეგ, როგორც ცნობილია, ჩრდილო-კავკასიაში გავრცელდა მაჰმადიანობა, მაგრამ ინგუშებსა და ჩეჩნეთა შორის ქრისტიანობა რუსების შემოსევებამდე ჯერ კიდევ არსებობდა. ქრისტიანობის შესუსტების შემდეგ მეფე თეიმურაზმა ყურადღება მიაპყრო ჩეჩნეთ-ინგუშეთსაც. მეფე თეიმურაზმა საქართველოს მთიანეთში და მომიჯნავე მხარეებში ქრისტიანული რწმენის აღდგენა-განმტკიცებისათვის უაღრესად მნიშვნელოვანი და არც თუ უშედეგო ღონისძიებანი განახორციელა. ამას შედეგად მოჰყვა თუშეთში, ფშავსა და სხვა რაიონებში მრავალი ეკლესიის აღდგენა და მშენებლობა, მათი სასულიერო ლიტერატურით აღჭურვა, ამ ღონისძიებათა მიღმა არც მაღალმთიანი ჩეჩნეთ-ინგუშეთი დარჩენილა. თვით თეიმურაზისაგან მომდინარე 1638-1639 წლების დოკუმენტები მოწ-

მოხენ ამ ფაქტს (თეიმურაზის სიტყვით: „ყველა ამ მათათა მცხოვრებნი მე შემორჩილებოდნენ, ჩემთან მოჰქონდათ თავიანთი ძველი სიგელები, რომელთაც მე გამტკიცებდი და მრავალი ინათლებოდა“).

იმავე საუკუნის 40-50-იანი წლების ვაინახური წერილობითი წყაროები თეიმურაზს „ჩვენს მეფეს“ უწოდებენ. ამიტომ რუსეთის ელჩობა საქართველოში ხშირად იყენებდა ინგუშეთზე გამავალ გზებს.

წინა საუკუნეებში კი აქაური მთიულები მოშურნე ქრისტიანები იყვნენ, ამიტომაც თავიანთ საბრძოლო კომპებს ჯვრებით ამკობდნენ (კომპებზე სახავდნენ ე.წ. გოლგოთიან ჯვრებს). უნდა აღინიშნოს, რომ სწორედ XVI ს-დან საქართველოს არა თუ მრავალი ეკლესიის, არამედ ციხე-სიმაგრის ფასადებზე ჩნდება გოლგოთიანი ჯვრების გამოსახულებანი, ამ დროიდან გოლგოთა მრავალგზის მოიხსენიება საბუთებში, მათ შორის თეიმურაზის მიერ რუსეთის მეფისადმი გაგზავნილ სიგელებშიც. უაღრესად მდ. ასას ზემო წელზე, დელიტეს ტაძრის მახლობლად, შემორჩენილია ვაინახთა რამდენიმე XVI-XVII სს ციხე-სიმაგრე, რომელთა საბრძოლო კომპებზე გოლგოთიანი ჯვრებია გამოსახული. ამ კომპებს აქვთ სათოფურები, გათვალისწინებული ცეცხლსასროლი იარაღისათვის, ხოლო XVIII ს-ში ასეთი კომპების მშენებლობა უკვე წყდება (დ. ჩახკიევი).

დელიტეს გოლგოთიან-ჯვრებიანი სამლოცველო, რომელიც ჩრდილო კავკასიის ქრისტიანულ პერიფერიაზე მდებარეობს, გოლგოთიანი ჯვრის მოტივი შემონახულია ინგუშეთის რიგი სხვა ძეგლების გვიან შეღესილობაზე (მიატარ-დელა, მაგო-ერდა და სხვა), (ვ. ვინოგრადოვი, „XVII ს. საქართველო-ინგუშეთის ურთიერთობის ძეგლი“, ჟ. „ძეგლის მეგობარი“, 1982, გვ. 53).

XVIII საუკუნეში ქართველთა სამეფო კარმა კვლავ მიაპყრო თვალი

ინგუშეთში ქრისტიანობის განმტკიცების საქმეს, მათში სამისიონერო მოღვაწეობა იმ დროისათვის იტვირთა იოანე მანგლელმა* ამასთან დაკავშირებით ეპისკოპოსი კირიონი წერდა: – „ხირსის მონასტერს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა სამისიონერო-სარწმუნოებრივ საქმეში, იყო ერთ-ერთი საუკეთესო სამისიონერო ბანაკი. ამ სავანის მკვიდრნი დაუღალავად და ენერგიულად იღვწოდნენ ქრისტიანობის გასავრცელებლად პირქუშ ლეკთა შორის, რომლებიც იმ დროისათვის მიუდგომელი დაღესტნის ველური და თავისუფალი შვილები იყვნენ. ამ მონასტრის წინამძღვართაგან სამისიონერო სარბიელზე განსაკუთრებით იღვაწა XVIII საუკუნეში ქართული ეკლესიის ისტორიაში კარგად ცნობილმა წმ. იოანე მანგლელმა ეპისკოპოსმა, გვარად სააკაძემ (28 მარტი, 1751 წ.), რომლის წმიდა ნაწილები განისვენებენ ტფილისის სიონის საკათედრო ტაძარში სიონის ღვთისმშობლის თითქმის პირდაპირ (ცოტა მარჯვნივ). ეს ცნობილი და უშიშარი მისიონერი, რომელმაც საღვთისმეტყველო განათლება მიიღო დავით გარეჯის სკოლაში, ბერთუზნის უღაბნოში, მოციქულებრივი სულისკვეთებით მოღვაწეობდა ქალაქებში: დერბენტში, ასტრახანსა და ჩრდილოეთ კავკასიაში, მრავალ ალაგას აარსებდა მონასტრებს, სკოლებსა და ეკლესიებს და ყველგან უხვად ავრცელებდა ქრისტიანული სიბრძნის სხივებს. განსაკუთრებით ბევრი იღვაწა მან ოსეთისა და ინგუშეთის მოსაქცევად, რის გამოც, სრულიად სამართლიანად უნდა ჩავთვალოთ იგი მათ ახალ განმანათლებლად. მცირე ხატი, ამ მღვდელმთავრის ნაწილებით შემკული, რომელსაც ატარებდა გულზე უკანასკნელი კათალიკოსი ქართველი ბატონიშვილი ანტონ II, ამჟამად ინახება ტფილისის ანჩისხატის ტაძრის საკურთხეველში“ (ეპისკოპოსი კირიონი, „ღირსი სტეფანე და მის მიერ დაარსებული ხირსის მონასტერი“ გამოცე-

მული დეკანოზ მიქაელ ჭაბაშვილის მიერ, თბ. 1998, გვ. 16).

კირიონმა კარგად იცოდა ინგუშთა შორის მოღვაწე ქართველ სასულიერო პირთა შესახებ, რადგანაც მისი წინაპრები თავადვე მოღვაწეობდნენ ინგუშეთში. მაგალითად „კირიონის წინაპრებს დიდი წვლილი აქვთ დიდოელთა, ინგუშთა შორის ქრისტიანობის გავრცელებაში“ (იქვე, გვ. 3), მისი მამაც მისიონერობდა მთიულთა შორის.

XIX ს. I ნახევარში, ძველი ქართული საეკლესიო ტრადიციის შესაბამისად ინგუშთა შორის მოღვაწეობდა ყაზბეგელი მღვდელმონაზონი ბესარიონ ფავლენიშვილი, ქართველ სასულიერო პირთა ღვაწლის შედეგად ინგუშეთში არსებობდა ქრისტიანული სამრევლოები და მოქმედი ტაძრებიც. მაგალითად, **1835 წლის 26 იანვარს ნაზრანში ინგუში მრევლისათვის მღვდლად ხელი დაასხეს ქართველ არქიმანდრიტ გრიგოლ ბერძენიშვილს** (იქვე, გვ. 39). ეს მღვდელი ოსეთის სასულიერო კომისიას დაუქვემდებარეს, საბოლოო ჯამში სწორედ ამ კომისიისა და შემდეგ კი ზემოთაღნიშნული რუსული „საზოგადოების“ ანტიქართული ქმედებების გამო განაცხადეს უარი ინგუშებმა ქრისტიანობაზე XIX ს. შუა წლებში და გამაჰმადიანდნენ.

სხვა უამრავ მაგალითთა შორის ერთ-ერთი დაფიქსირებული ფაქტია ის, რომ ჩეჩნეთ-ინგუშეთში ეკლესიების ნგრევა და მათ ადგილებზე მეჩეთების შენება XIX ს-ის შუა წლებიდან დაიწყო. რუს მეცნიერს ლ. სემიონოვს ინფორმატორმა ჩახ ახრიევმა მიაწოდა ცნობა ერთ-ერთი ასეთი ფაქტის შესახებ – «Чух Ахриев сообщил что на территории Чечено-Ингушетии на месте одной из мечетей стояла грузинская церковь, разрушенная в середине XIX века» (Л.П. Семенов, Археологические и этнографические разыскания в Ингушетии в 1925-27 гг., с. 203).

ცხადია, ვაინახი ხალხი, რომელიც რუსებმა ჯერ ქართველებისაგან გააუცხოვეს, შემდეგ კი საერთოდ ოსმა-

ლეთში გადასახლება აიძულეს, მძულვარებით განეწყო ყოველგვარი რუსულის, ე.ი. ქრისტიანულის მიმართ, თუმცა მათ შორის ჯერ კიდევ მრავალი ქრისტიანული სოფელი და თემი იყო.

ბოლოს და ბოლოს ჩეჩნეთ-ინგუშეთი მათი წინაპრების მიერ აგებული ეკლესიებითა და სალოცავებით იყო მოფენილი, რომელთა დათმობა არც ისე ადვილი საქმე იყო. მაგალითად, ინგუშური კულტურის აკვანში, მდინარე ასას სათავეებში მდებარე ცნობილი დელიტეს ტაძარი (სოფელ ქართის ნანგრევებთან) XVII ს. დასაწყისში ყოფილა აგებული „**ხამხელთა**“ ძლიერი და გავლენიანი თემის მიერ (ვ. ვინოგრაძოვი, დასახ. ნაშრ. გვ. 53).

თბილისის სასულიერო აკადემიაში 1993-96 წლებში სწავლობდა ხევსური სამოელ ზვიადაური, მე წერილობით დაეუკავშირდი მის მამას, ლევან ზვიადაურს, ხალხურ მოქმელსა და ბრძენ კაცს, რომელმაც ჩემს შეკითხვაზე ქისტებთან დაკავშირებით ასეთი წერილობითი პასუხი გამცა. კერძოდ, იგი მწერს: „**ახლა გასუსობთ თქვენს შეკითხვებზე, ჩვენი პირიქითა ხევსურეთისა და იქ ჩამოსახლებული ქისტების შესახებ. მთლიანი ხევსურეთი იყო ქრისტიანული სარწმუნოების მიმდევარი. მაგრამ ეკლესიები არ იყო და ამიტომ ძირითადად ხატთა თაყვანისცემა იყო გავრცელებული. წმინდანთა სახელზე პატარ-პატარა სალოცავები (ნიშები) იყო აშენებული. დროის გამოთვლა ხდებოდა კვირეებით და არა ყოველდღიურად. გამოთვლა იწყებოდა გიორგობიდან (კვირა დღიდან), ერთს და ორ დღეს მნიშვნელობა არ ქონდა. წინ იქნებოდა თუ უკან ოცი კვირა რომ შესრულდებოდა (ოცობა) ლოცულობდნენ წმიდა აღდგომას, რაც მარტის ბოლო რიცხვებს ემთხვეოდა ძველი სტილით.**

ქისტები რომ ჩამოსახლდნენ, მაშინ ქისტეთშიც ქრისტიანობა იყო გავრცელებული. პირველად ერთი ოჯახი შემოეხიზნა ხევსურებს. იმ დროს მაღალი კლდიდან (ყორიდან) ხევსურის ბავშვს ქვა ჩამოუვარდა, ქისტის ბავშვს

დაეცა თავში და მოკვდა. ქისტებმა შური არ იძიეს, სამაგიეროდ მიწა აიღეს, რაც მათი დასახლების და გამრავლების საფუძვლად იქცა. გვარად იყვნენ ბორჩაშვილები. ცხოვრობდნენ დაიაურებთან და შეთეკაურებთან ერთად სოფ. მუცოში. როცა ხალხი გამრავლდა, შეთეკაურები და ბორჩაშვილები გადავიდნენ საცხოვრებლად სოფ. ხონეში. მერე ქისტებმა შექმნეს დამატებით პატარა 4-5 კომლიანი სოფლები უნარი და ბაყაწეხი. სამივე სოფელში მთლიანად 30 კომლამდე მაცხოვრებელი იქნებოდა.

სოფ. მაისტზე რომ მეკითხებით, არსებობდა ქისტეთის ტერიტორიაზე, რომელთაც ჰქონდათ პრეტენზიები შატილსა და მის მიმდებარე სოფლებზე. როგორც ზოგიერთ ქართულ გვარებს აქვთ დაბოლოება (ური) მაგ. ძებნიაური, ასეთივე დაბოლოება აქვთ ზოგიერთ ქისტურ გვარებს, მაგ. ნაცაური. ნაცაურები ზოგი ხევსურეთში ცხოვრობდა, ზოგი ქისტეთში. აქედან გამომდინარე, როგორც სავარაუდოა, ქართველების ასიმილაცია მოხდა ქისტებში და მათ თავიანთი უწინდელი ტერიტორიები ახსოვთ. ხევსურეთში მაცხოვრებელი ქისტების გამაჰმადიანება მოხდა მამაჩემის ბავშვობის პერიოდში (დაბადებული იყო 1901 წელს). ხევსურეთის ერთი კუთხეა არხოტი, სადაც მიედინება მდინარე ასა. ამ მდინარის მეორე მხარეზე არის დიდი ხეობა მრავალი სოფლებით. თითოეულ სოფელში არის ერთი ან ორი ციხე. ყოველ ციხეს აქვს ქრისტიანული ჯვარი, მშენებლის მიერ გამოკვეთილი. ამ ხეობას და მდინარესაც ეწოდება დული. ჩემი წარმოდგენით არხოტშიც და დულშიც ცხოვრობდა ქართული მოსახლეობა. ქისტების მიერ შევიწროებული მოსახლეობის ნაწილი აიყარა და გადმოსახლდა ხევსურეთში და თავიანთ სოფელს აქაც დული დაარქვეს, რომელიც დღესაც ამავე სახელწოდებით სარგებლობს. შემდეგ დულიდან ხევსურების ერთი ჯგუფი გადმოსახლდა თიანეთის რაიონში და თავიანთ სოფელს აქაც შეარქვეს დულელები.

ქართულ და ქისტურ მეტყველებაში ძალიან ბევრია სიტყვათა მსგავსება, ერთფუძიანობა. მაგ. ქისტურად დედაკაცი არის ძუდ. რაც ქართულში მდედრობითის გამომხატველია. მაგ. ძულომი, ძუძუ, ძიძა... ქისტურად ნაან დედას ნიშნავს. ქართულად ნანა დედას ერქვა. ქართულად ფუძე მარჯ, ქისტურად მარჩ.

რა თქმა უნდა, თითო-ორი სიტყვით არ ამოიწურება ქართულ-ქისტური ურთიერთობა. ამისთვის აუცილებელია ორივე ენის ძირფესვიანად ცოდნა.

დანარჩენი რა მოგახსენოთ, პირიქითა ხევსურეთის შესახებ განცდილ-მოსმენილი ტრადიციები ლექსებად და პოემებად მაქვს დაწერილი, რომ ვიცოდე აქედან რამე დაგაინტერესებდათ, აუცილებლად ამოგიწერდით“.

მეორე წერილში ბატონმა ლევან ზვიადაურმა შემდეგი ცნობა მომაწოდა: „რაკი ქისტები ვახსენე, ერთსაც ვიტყვი: ქისტეთში არის ერთი კარგად მოზრდილი სოფელი „ითონხალე“, იმ სოფლის თითქმის ყველა უფროსი და შუახნის ხალხი აცხადებდა, რომ ძირითადად ქართველები არიან“.

ბატონი ლევან ზვიადაური ახლაც ცოცხალი და ჯანმრთელია, ცხოვრობს თიანეთის რაიონის სოფელ ალოტში, ერწოში და კარგად იცნობს ქისტების ცხოვრებას, მისი ცნობები სანდოა.

საერთოდ, ჩეჩნეთ-ინგუშეთში ქართული (ანუ ქრისტიანული) ტაძრების სიმრავლის შესახებ რუსი მკვლევარებიც წერენ, მაგალითად ბ. აღმოროვის ცნობით «Имеются многочисленные сведения о большом скоплении церквей, больших и малых на территории Чечено-Ингушетии» (Л.П. Семенов, Археологические и этнографические разыскания в Ингушетии в 1925-27 гг. С. 203).

ზოგიერთმა ამ ეკლესიათაგან ბოლომდე შეინარჩუნა თავისი ქართული სახელწოდება, მაგალითად, მკვლევარ ე. შანტრას ცნობით, მდინარე ასას ხეობაში დგას ორი ეკლესია „ტვირლის წმინდა“ და „ტხოზა-ერდი“. სემიონოვის აზრით, პირველის ქვეშ უნდა

იგულისხმებოდეს „აღბი-ერდის“ ეკლესია“ (3. Дидебулидзе, Культурные взаимоотношения народов Грузии и Центрального предкавказья», 1983, с. 65).

ა. შავხელიშვილის აზრით სიტყვა „თხოვა“ არის დამახინჯებული ქართული სიტყვა „ღვთაება“ (А. Шавхелишвили, Из истории и взаимоотношений между грузинскими и чечено-ингушскими народами, Грозный, 1963, с. 85).

დ. ბაქრაძე თხოვა-იერდის ტაძრის აგებას, აღმოჩენილი წარწერის მიხედვით, 830 წლით ათარიღებდა, რასაც ფაქტიურად ეთანხმებოდა აკად. გ. ჩუბინაშვილი, რომელიც ტაძრის აგების პირველ პერიოდს IX ს-ით ათარიღებდა (ბოლო მეოთხე პერიოდს – XV-XVI სს-ით). ტაძარს ჰქონდა ქართული წარწერები ბარელიეფებზე. დ. ბაქრაძის წაკითხვის შესაბამისად ტაძარი აუგია ადგილობრივ მფლობელს, პატრონ დავითს, ეპისკოპოსი კი ყოფილა გიორგი (ხ. დიდებულები, დასახ. ნაშრ. გვ. 63).

საერთოდ, ინგუშეთი და კერძოდ კი ასას ხეობა ქართული კულტურის არეალს წარმოადგენდა, რასაც სატაძროსთან ერთად საერო არქიტექტურაც ადასტურებს (იქვე, გვ. 7-476), თუ არას ვიტყვით ინგუშთა მიერ ქართული ამბების, ლეგენდების და მითების გათავისების შესახებ. ინგუშები საეკლესიო თვალსაზრისით ქართულენოვანი წირვა-ლოცვის მქონენი იყვნენ აღნიშნული IX საუკუნიდან, ვიდრე XIX საუკუნემდე, თითქმის ათასი წელი, რუსების კავკასიაში შემოსვლამდე, რომელთაც თავიანთი არაეკლესიური პოლიტიკის წყალობით არა მარტო ერთმანეთს დააშორეს ერთიანი სულის მქონე ინგუშები და ქართველები, არამედ უნებლიედ ხელი შეუწვეს ინგუშთა მიერ ქრისტიანობის უარყოფას.

„კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ მოღვაწეობის ზოგიერთი შედეგი

იმპერატორმა ალექსანდრე II-მ 1860 წელს (9 ივნისს) დაამტკიცა „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოება“. ეს, ცხადია, იმავე მიზნებს ისახავდა, რასაც „ოსეთის კომისია“ თავისი მოღვაწეობის ბოლო პერიოდში.

„კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენი საზოგადოება“ თავის საქმიანობას ეწეოდა ოსთა, ინგილოთა, უდიელთა, ქისტთა, თუშთა, ხევსურთა, ფშაველთა, მესხთა, მოხევეთა, მთიულთა, აჭარელთა, სვანთა, აფხაზთა, სამურზაყანოელთა, სომეხთა და რუს სექტანტთა შორის (გ. როგავა, „ქრისტიანული რელიგია და ეკლესია საქართველოში“ 1997, გვ. 57).

ყველა ჩამოთვლილ ტომთა შორის აბსოლუტური უმრავლესობა ქართველები არიან, რომელთაც იქამდე ათასი წლის მანძილზე ქართულ ენაზე გააჩნდათ წირვა-ლოცვა, თვით ზემოჩამოთვლილი თითქოსდა არაქართული ტომებიც ადრე ქართული ეკლესიის სამწყსო იყო და იცონენ კიდევ ქართული ენა.

მაგრამ აი რა მიზანი დაისახა აღნიშნულმა საზოგადოებამ: „ამ ხალხებში ქრისტიანობის აღსადგენად და დასამკვიდრებლად საჭირო იყო უპირველეს ყოვლისა... ადგილობრივი მოსახლეობის ენაზე საეკლესიო-სადვთისმეტყველო წიგნების გადათარგმნა, ახალგაზრდობისათვის ჭეშმარიტი ქრისტიანული განათლების მიცემა, სათანადო სკოლების გახსნა...“ (იქვე, გვ. 58).

მაგალითად, აღნიშნული საზოგადოება ფშაველებს, მესხებს, თუშებს და სხვებს არ მიიჩნევდა ქართველებად და ცდილობდა მათთვის დამწერლობა შეექმნა რუსული ანბანის საფუძველზე. მაგალითად, გამოიცა კიდევ სვანური ანბანი „ლუშნუ ანბან“ 1200 ცალის რაოდენობით, ასევე სვანურად ითარგმნა 10 მცნება, ბიბლიის ნაწილი „შესაქმე“, ლოცვანი, იესოს ცხოვრება (იქვე, გვ. 74).

მიუკერძოებელი მეცნიერების თვალსაზრისით, „კავკასიაში მართლმადიდებელი“

ბელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოება“ ემსახურებოდა საქართველოში ადგილობრივი მოსახლეობის გარუსების ვერაგულ ზრახვებს (იქვე, გვ. 75).

ეკლესიის ისტორიკოსი წერდა: „რუსეთის შოვინისტური საეკლესიო პოლიტიკის არსი საქართველოში ქართველთა მოძულე იოანე ვოსტორგოვა ასე ჩამოაყალიბა: საქართველოს ეგზარქოსს, უპირველეს ყოვლისა, უნდა ახსოვდეს, რომ ის ვაღდებულება მთელი თავისი ენერგია მოახმაროს ქართველთა გარუსების საქმეს რელიგიურ საფუძველზე“ (ე. ნიკოლაძე, საქართველოს ეკლესიის ისტორია, 1918, გვ. 49).

აფხაზეთში რუსული საეკლესიო პოლიტიკა, გ. როგავას აზრით, მიზნად ისახავდა არა მხოლოდ აფხაზთა გარუსებას, არამედ „ქართველებისადმი მათ დაპირისპირების საქმეს რელიგიურ საფუძველზე“ (გ. როგავა, ქრისტიანული რელიგია და ეკლესია საქართველოში, 1997, გვ. 77).

სამეგრელოში რუსული პოლიტიკა ფაქტიურად იგივე იყო, კერძოდ 1885 წელს გამოიკა ბრძანება სამეგრელოს სკოლებში ქართული ენის აკრძალვის შესახებ. ამიერიდან აქ რუსული ენის სწავლება მეგრულის საშუალებით უნდა მომხდარიყო. 1889 წ. რუსი მოხელეების ნებით აშორდნენ შეთხზა მეგრული ანბანი რუსული ანბანის მიხედვით, დაიწყეს საღვთო წიგნების მეგრულ ენაზე თარგმნა, მაგრამ ეროვნულად გათვითცნობიერებული მკვიდრი მოსახლეობა დაცინვით შეხვდა ამ საქმეს. ეს თარგმანები სიცილს იწვევდა და მსმენელებში, რადგანაც მათი წინაპრები თავის დროზე, მოციქულთა დროიდან, ხოლო უკვე IV-V საუკუნეებში, თვით იყვნენ შემოქმედნი ქართული საეკლესიო ენისა, რასაც გვიჩვენებს, პალესტინაში, იოანე ღაზის მონასტერში აღმოჩენილი V საუკუნის პირველი ქართული წარწერებიც.

ზემოთაღნიშნულის გათვალისწინებით რუსმა „მისიონერებმა“ გადაწყვიტეს, თავის მხრივ, სამეგრელოს, ვითარცა ქართული ეროვნული ცნობიერების მნიშვნელოვანი კერის, დასუს-

ტება. ინებეს სამეგრელოსაგან სამურზაყანოს ჩამოშორება, კერძოდ, მათ დროს ეწოდა სამეგრელოს ისტორიულ ნაწილს, სამურზაყანოს „აფხაზეთი“. ამასთანავე „აფხაზეთის მეგრელები რუსმა სამღვდელოებამ გამოაცხადა სამურზაყანოელებად და რუსი ეპისკოპოსი არსენი ყოველნაირად ცდილობდა მათთვის წირვა-ლოცვა ჩაეტარებინა სამურზაყანოს ენაზე“ (იხ. გ. როგავა, დასახ. ნაშრ. გვ. 78). დასავლეთ საქართველოში ასე შექმნეს რუსებმა ახალი „ხალხები“. მათ რიცხვს მიაკუთვნეს აჭარლებიც.

რუსი საეკლესიო ხელისუფლება მიხვდა, რომ ქართველთა გამაერთიანებელი იყო ქართული ეკლესია თავისი ძველი ქართული საეკლესიო ენით. ამიტომაც 1880-იანი წლებიდან „ეგზარქოსმა პავლემ ქართული ეკლესიის მსახურთა გარუსების მიზნით სასულიერო სემინარიაში აკრძალა ქართული სასულიერო და საერო ლიტერატურის სწავლება. სასულიერო სასწავლებლებიდან დაითხოვა ქართველი მასწავლებლები და რუსებით შეცვალა ისინი“ (იქვე, გვ. 110).

1881 წელს დედა ენის სწავლება ქართულ სკოლაში არასასურველად იქნა აღიარებული, 1885 წელს ინოვსკის ცირკულარით ქართული ენა სრულყოფით განიდევნა სკოლებიდან.

განსაკუთრებული ყურადღება ზემოაღნიშნულმა „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელმა საზოგადოებამ“ მიაპყრო საქართველოს სასაზღვრო პროვინციებს, რათა იქედან სავსებით განედევნა ქართული ენა და კულტურა, იგივე ითქმის საერთოდ ჩრდილოკავკასიელ ტომთა შორის ქართული კულტურის გეგმაზომიერი აღმოფხვრის შესახებაც. მაგალითად, რუსულმა ხელისუფლებამ, როგორც აღინიშნა, მიზნად დაისახა მთიელ ხალხთა შორის იქამდე არსებული სატომო ანდა საშინაო დიალექტების ნაცვლად, ხელოვნურად შეექმნათ ეროვნული ენები. ამ საკითხს საგანგებოდ ამუშავებდნენ იმ დროისათვის უბრწყინვალესი რუსი მეცნიერები. ერთი ასეთი

იყო XIX ს. შუა წლებში მოღვაწე მეცნიერი ვეიდენბაუმი, რომელმაც შეისწავლა, რომ აფხაზეთში ურთიერთობისა და კულტურის ენას წარმოადგენდა ქართული ენა, ეს ენა ჯერ კიდევ იყო იქ სალიტერატურო ენა, აფხაზეთის მოსახლეობის ქვედა ფენისათვის, ანუ მეგრელებისათვის ეს ენა დედა ენა იყო, ხოლო ზედა ფენა ამ ენით ზრდიდა ბავშვებს, მხოლოდ საშუალო ფენამ, აფხაზეთში ჩამოსახლებულმა ჩრდილოკავკასიელებმა (ავსუებმა, აბაზებმა და ჩერქეზებმა) ნაკლებად იცოდნენ ეს ენა, თუმცა კი მათ ვითარცა ყოფილ მეომრებსა და მოლაშქრეებს უდიდესი უფლებები გააჩნდათ აფხაზეთში. ამასთან დაკავშირებით ვეიდენბაუმი წერდა: „აფხაზური ენა, რომელსაც არა აქვს დამწერლობა და ლიტერატურა განწირულია, რასაკვირველია, გაქრობისათვის მეტნაკლებად ახლო მომავალში. საკითხი იმაშია, თუ რომელი ენა შეცვლის მას. ცხადია, რომ მოსახლეობაში კულტურული იდეებისა და ცნებების მატარებელი უნდა იყოს რუსული და არა ქართული ენა. მე მგონია, რომ ამიტომ, აფხაზური დამწერლობის შექმნა მიზანი კი არ უნდა იყოს თავისთავად, არამედ მხოლოდ საშუალება, ეკლესიისა და სკოლის მეშვეობით ქართული ენის გამოყენების შემცირება-შესუსტებისა და მისი სახელმწიფო (ე.ი. რუსული) ენით შეცვლისათვის, თუ ჩვენ ამას მხედველობიდან გავუშვებთ, ჩვენ მიუღივართ რისკზე, გარდა ქართულისა და სხვა ავტონომიებისა, შევქმნათ აფხაზეთის ავტონომიაც“ (ხელნაწერთა ინსტიტუტი ფ. III, ს. 79, ფურც. 4, 6 წიგნში, გ. როგავა, „ქრისტიანული რელიგია და ეკლესია საქართველოში (1801-1917)“, თბ. 1997, გვ. 81).

აფხაზეთის ეკლესიებიდან გამოაძევეს ქართული ენა, რომელიც აქ ათასი წლის მანძილზე გაისმოდა. ქართული ენის საერთოდ კავკასიიდან გაძეგვის საქმეს წარმართავდნენ ისეთი ცნობილი მეცნიერები, როგორებიც იყვნენ

ბარტოლომეი, უსლარი, ვეიდენბაუმი და სხვები.

რუსული სახელმწიფო კი ხელს უშლიდა ქართველ სამღვდელოებას.

რუსებმა ჯერ კიდევ XIX ს. 60-70-იან წლებში შეიმუშავეს მეცნიერულად დასაბუთებული გეგმა აფხაზეთიდან ქართული ენისა და კულტურის აღმოსაფხვრელად, აფხაზთა გამოსაყვანად ქართული ეროვნული სხეულის შემადგენლობიდან, უფრო მეტიც, აფხაზთა შორის ანტიქართული მიმართულების შესაქმნელად. აი, მაგალითად, ოფიციალური გაზეთ „კავკაზში“ რას წერდა პროვინციელი XIX ს. 70-იან წლებში აფხაზეთთან დაკავშირებით: „უპირატესობა, ანუ უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, სრული ბატონობა ქართველი სამღვდელოებისა ამ ახლადგაქრისტიანებულ მხარეში სრულებითაც არაა ჩვენთვის სასარგებლო, სრულებითაც არ შეესაბამება ჩვენს ინტერესებს. აფხაზთა განუვითარებლობა, მათ მიერ მართლმადიდებლობის მიღება და ახალი სამოქალაქო მმართველობა ქმნიან შესანიშნავ ნიადაგს, რომელზედაც ჩვენ ადვილად შევქმნით ახლო ხანებში სუფთა რუსულ პროვინციას... რუსი სამღვდელოების გავლენა აფხაზ ხალხზე უჭველად გამოიწვევს მათ სრულ შერწყმას რუსებთან ... არ შეიძლება არ ვადიაროთ, ამ მხარეში რუსული ენის სწრაფად გავრცელება არის უპირველესი მნიშვნელობის საქმე, მის გარეშე ქრისტიანული წესების დანერგვაც გაძნელებულია და რად გვინდა მომავალში შევიქმნათ ზედმეტი დავი-დარაბა აფხაზი ეროვნების შენარჩუნებაზე ზრუნვით“ (გაზ. «Кавказ» №82, 1870, წიგნიდან: გ. როგავა, დასახ. ნაშრ. გვ. 81-82).

გ. როგავა წერს, რომ ეს გულისხმობდა იმას, რომ აფხაზეთში ქართველი სამღვდელოება უნდა შეცვლილიყო რუსი სამღვდელოებით, ქართულ ენაზე ღვთისმსახურება კი – რუსულით (იქვე, გვ. 81).

ამ პროგრამის შესაბამისად „დაიწყო ორი მოძვე ხალხის ერთმანეთისაგან დაშორება, აფხაზებს წაართვეს ქარ-

თული ენა, რომელზედაც საუკუნეების მანძილზე ლაპარაკობდა, სწავლობდა მათი არისტოკრატია, აფხაზ ხალხს ყოველნაირად ჩააგონებდნენ იმ აზრს, რომ მისი მთავარი მტერი ქართველია, რომელიც მხოლოდ იმაზე ფიქრობს, თუ როგორ გადაყლაპოს აფხაზები, წაართვას მიწები და ა.შ. მეფის რუსეთის სასულიერო და საერო მოხელეები აფხაზთა დამცველების როლში გამოდიოდნენ, სასტიკად დევნიდნენ ყოველივე ქართულს“ (ჯ. გამახარია, „ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობათა ისტორიიდან“, 1991, გვ. 13).

ამ საქმეში დიდად იღვაწა ზემოთაღნიშნულმა „საზოგადოებამ“.

ამ მიზნით „საზოგადოებამ“ გადაწყვიტა საეკლესიო-სამრევლო სკოლებში სწავლება პირველ ხანებში ძირითადად მშობლიურ ენაზე ყოფილიყო, ამისათვის კი საჭირო იყო ამ ხალხების ენაზე დამწერლობის შექმნა, რომლებსაც ის ჯერ კიდევ არ ჰქონდა, მაგრამ ეს უნდა გაკეთებულიყო რუსული ალფაბეტის საფუძველზე, რათა შემდგომში გაადვილებულიყო მოწაფეთა სწავლება რუსულ ენაზე და მათი თანდათანობითი გარუსება. ამ მიზნით „საზოგადოებასთან“ შეიქმნა სპეციალური, ახალი დამწერლობის შემქმნელი კომისია, თავმჯდომარე იყო ცნობილი ლინგვისტი, გენერალ-მაიორი ბარტოლომეო, ხოლო ერთ-ერთი წევრი, ასევე ლინგვისტი, გენერალ-მაიორი უსლარი.

“აღნიშნულმა კომისიამ რუსული შრიფტის საფუძველზე შეადგინა და 1865 წელს გამოსცა აფხაზური ანბანი, რომელშიც მოცემული იყო ქრისტიანობის ძირითადი პრინციპები – მცნებები. 1866 წლიდან აფხაზ ბავშვებს სკოლებში ასწავლიდნენ ამ ანბანით, 1868 წელს კომისიამ აფხაზური ენა იმდენად ახალგაზრდა და განუვითარებელ ენად მიიჩნია, რომ მასზე წმიდა წერილების გადათარგმნა შეუწყვეტილი იქნა, მაგრამ 1899 წელს „საზოგადოება“ კვლავ უბრუნდება აფხაზური დამწერლობის საკითხს, ამ ენაზე ითარგმნა და 2000 ეგზემპლარად

გამოიცა იოანე ოქროპირის ლიტურგია და კურთხევანი (იქვე, გვ. 72-73).

შეიქმნა აფხაზური ენა, რომელიც რუსი მოხელეების მიერ XIX ს-ის 60-იან წლებში „ახალგაზრდა და განუვითარებელ ენად“ იყო მიჩნეული, მართლაც, აფხაზური საზოგადოების უდიდესი ნაწილი რიცხობრივი შემაღენლობით, როგორც აღინიშნა, ქართველებს (ძირითადად მეგრელებს) შეადგენდა, აფხაზურ საზოგადოებაში უმაღლესი ქართულენოვან ფენა – „ათავად“-ებად იწოდებოდა, ხოლო უდაბლესი ქართული ფენა – „აგირუები“ იყვნენ, ანუ ქართული იყო უმაღლესი და უდაბლესი ფენები საზოგადოებისა, მხოლოდ შუა, შედარებით მცირერიცხოვანი ფენა იყო არაქართულენოვანი (იგულისხმება აბაზა-აფსუები), იმდენად, რომ ჩრდილო კავკასიის მთებიდან მათი შედარებით ახალი გადმოსახლების გამო ნაკლებად ფლობდნენ ქართულ ენას, მაგრამ მაინც, რადგანაც აფხაზეთში ისტორიულად ქართული ენა საერთო-სახალხო ენას წარმოადგენდა და ქართულ საეკლესიო ენას აქ ათასწლოვანი ტრადიცია გააჩნდა, ამიტომაც აფხაზური ქრისტიანული და საეკლესიო ტერმინები თითქმის ყველა ქართული, მეგრული წარმოშობისა იყო. მაგალითად, ქრისტეშობა (მეგრულად ქირსე) აფხაზურად გამოითქმოდა როგორც „აქირსა“. მთავარანგელოზი – თარგალაზ, მიქელგაბრიელი (მეგრულად მიქამბარია) – აფხაზურად მკამგარია, ეკლესია (ოხვამე) – აუხვამა, მოძღვარი – ამძღვარ, ჯვარი – აჯუარ, ნათვლა – ნათრა, კალანდა – კალინდა, ბაიაომა (ბაჩომა) – ბაიაომა, პეტრე-პავლობა (პერტომა) – პერტამა, საკმელი – ასაკუმალ, ზვარაკი – ჟვარაკ, მიწის ქაღალმერთი – ადგილ დედოფალ, ზარი – ზარ, კათალიკოსი – კათალიკას და ა.შ. (გ. როგავა, „რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში“, 1997, გვ. 34).

საბოლოოდ „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელმა საზოგადოებამ“ თავისი დაუდალავი მოღვაწეობით შეძლო ქართული ეკლესიის ისტორიული მრევლი აფხაზეთში მოეწყვიტა ქართული

ეროვნული სხეულიდან, მაგრამ ამით ფაქტიურად ხელი შეუწყო აფხაზთა შორის არა ქრისტიანობის, არამედ ისლამის გავრცელებას. ამის შესახებ მიუთითებენ მკვლევარები, ეს შესამჩნევი გახდა განსაკუთრებით აფხაზების რუსების წინააღმდეგ აჯანყების შემდეგ 1877-78 წლებში, როცა აფხაზებმა შესანიშნავად გაიგეს, რომ მათი ნამდვილი მტრები იყვნენ რუსი კოლონიზატორები, მაგრამ რუსები იმდენად მიუღებელი გახდნენ მათთვის, რომ მასიურად დატოვეს აფხაზეთი და თურქეთში გაიქცნენ. ომის დამთავრების შემდეგ მათ უკვე ქრისტიანობაზეც უარი თქვეს (მხოლოდ მეგრული წარმოშობის აფხაზებმა შეინარჩუნეს ქრისტიანობა). აფხაზების დიდმა ნაწილმა უარყო ქრისტიანობა და ისლამი მიიღო. აფხაზეთში, სადაც თითქმის ორიათასი წელი არსებობდა ქართული საკათალიკოსო თავისი ერთგული მრევლით, ახლა უკვე მისიონერი რუსები უხეში, იძულებითი მეთოდებით თითქოსდა „ნათლავდნენ“ ხალხს.

აზაკთა რაზმი ალყას შემოარტყამდა აფხაზებს და იწყებოდა მათი ძალით მონათვლა, რომლის დროსაც ადგილი ჰქონდა ორივე მხრიდან იარაღის გამოყენებას. ახალი მონათლულები, რომლებიც წყევლიდნენ სასულიერო და სამხედრო ხელისუფლებას, მათი წასვლის შემდეგ გარბოდნენ მდინარეებისაკენ და იქ იშორებდნენ წმიდა მირონს“ (იქვე, გვ. 70). აფხაზები გადააქციეს ქართველთმოძულე მაჰმადიანებად, ქრისტიანი აფხაზები კი მწარედ დააეჭვეს მათთვის უკვე ყოფილი დედა ქართული ეკლესიის მიმართ.

ჩვენი აზრით, კიდევ უფრო მიუტყვებელ შეცდომას წარმოადგენდა აღნიშნული „საზოგადოების“ მოღვაწეობა ინგუშთა შორის. ინგუშები ჯერ კიდევ ქრისტიანები იყვნენ „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ ინგუშეთში მოღვაწეობის დაწყებისას, დამთავრებისას კი ინგუშთა შორის არა თუ განმტკიცდა ქრისტიანობა, არამედ ისინი მაჰმადიანებად გადაიქცნენ.

საპართევლოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრები VII-XV სს-ში

საქართველოს საეკლესიო მე-19 ს-ში, მისი საზღვრები თითქმის იმეორებს საქართველოს ძველი საპატრიარქოს საზღვრებს, „ჭოროხიდან – კავკასიამდე“ და ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე. რაც ამ რუსულ რუკაზეც აშკარად ჩანს. რუსეთის იმპერიის წიაღში საქართველოს ეკლესიის საზღვრებმა, მე-19 საუკუნეშიც კი, გაიმეორა საქართველოს ეკლესიის ძველი საზღვრები.
<http://www.pravenc.ru/text/168201.html>

**სამეფო ხელისუფლების ღვთაებრივი
წარმომავლობის კონცეფცია
ღროსა და სივრცეში
აკადემიკოსი ნანა ხაზარაძე**

გვიანხეთური ხანის (ძვ. წ. IX-VIII სს.) სამეფო-სამთავროებში (მუშქების ქვეყანა, თაბალი, თუნა თუხანი, ქუე, ქამანუ-მელიდი, გურგუმი, ქარხემიში, ქუმუხი და სხვ.) უზენაეს ღვთაებასთან სახელმწიფო მესვეურთა ურთიერთმართების პრობლემა თითქმის შეუსწავლელია.

სადღეისოდ ამ პრობლემის წარმოსაჩენად ერთადერთ წყაროს აღნიშნული ხანის მეფე-მთავართა იეროგლიფურ-ლუვიური (ძველი ტერმინოლოგიით, იეროგლიფურ-ხეთური) წარწერები წარმოადგენს.

ამჟერად ჩვენი მიზანია აღნიშნულ წარწერებში ის მონაცემები მოვიძიოთ, რომლებიც გვიანხეთურ საზოგადოებებში მეფისა და უზენაესი ღვთაების (თარხუნთი), მეფისა და სხვა ღვთაებების (ქუბაბა, ქარხუხა, ქუფარმა მზისა და მთვარის ღვთაებები) ურთიერთმართების რეკონსტრუქციაში დაგვეხმარება.

ყველაზე ადრეული წერილობითი ძეგლები, რომლებიც ამ თვალსაზრისით საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის მუშქების ქვეყნის მეფე ხართაფუს ეკუთვნის. წარწერები მდ. ჰალისის (დღევ. ყიზილ-ირმაკის) შუა დინების სამხრეთით, ყარადაღისა და ყიზილდაღის მთიანეთშია აღმოჩენილი და ძვ. წ. IX ს-ის 90-იანი წლებით თარიღდება.

ამ წარწერებში უკვე არაორაზროვნადაა გატარებული ოფიციალური თვალსაზრისი უზენაეს ღვთაებასთან და მზის ღვთაებასთან მეფისა და სამეფო ხელისუფლების ორგანული კავშირის არსებობის შესახებ.

ამას ადასტურებს არა მხოლოდ მეფის ტიტულატურა - გენეალოგიის სტრუქტურა, არამედ წარწერების კომ-

პოზიციური გადაწყვეტაც. მეფის ვრცელი ტიტულატურა-გენეალოგიის შემცველ წარწერებში მეფის სახელთან ერთად, როგორც წესი, უზენაესი ღვთაებისა და მზის ღვთაების სახელებიც მოიხსენიება („ციური თარხუნთი, მზე, დიდი მეფე, ხართაფუ, დიდი მეფე, დიდი მეფისა და გმირის მურსილის შვილი“). ამასთანავე, მზის ფრთოსანი დისკოს გამოსახულებიან ხართაფუს სამეფო კარტუში (ე. წ. ედიკულაში) უზენაესი ღვთაების აღმნიშვნელ იეროგლიფებს ცენტრალური ადგილი ეთმობა, რითაც, როგორც ჩანს, ხაზი ესმება ღვთაებასთან მეფისა და მისი ხელისუფლების ორგანულ კავშირს. ღვთაებასთან მეფისა და მისი ხელისუფლების ორგანული კავშირის შესახებ ყოველმხრივ გააზრებული თვალსაზრისის არსებობა სხვა მონაცემებიდანაც ჩანს. რიგ იეროგლიფურ-ლუვიურ წარწერაში მეფე უზენაესი ღვთაების ან ღვთაებათა მსახურადაა წარმოდგენილი. დანუნას ქვეყნის (კილიკია) მეფე აზითავათას ერთ-ერთი ყველაზე ვრცელი წარწერა შემდეგი სიტყვებით იწყება: „მე აზითავათა ვარ, მზით კურთხეული კაცი, თარხუნთის მსახური“. დაახლოებით იგივეს იმეორებს ალეპოს (ჩრდილოეთ სირია) მეფეც: „მე არპასი ვარ, თარხუნთის საპატიო მსახური“. აღნიშნული შინაარსის ფრაზას სხვა არაერთ წარწერაშიც ვხვდებით.

გვიანხეთური ხანის იეროგლიფურ-ლუვიურ წერილობით ძეგლებში ხშირადაა დაფიქსირებული ის გარემოება, რომ სამეფო ხელისუფლება უზენაესი ღვთაების ან ღვთაებათა მიერაა ბოძებული. ქარხემიშის (ჩრდილოეთ სირია) მეფე ქათუვა აღნიშნავს, რომ სამეფო ინსიგნიები (კერძოდ, მამისეული სამეფო კვერთხი) მას უზენაესმა ღვთაება თარხუნთმა გადასცა. იმავე ქარხემიშის მეფეთაგან ზოგი აცხადებს, რომ „მამისეული სამეფო ტახტი“ მას ქუბაბამ უბოძა, ზოგიც,

რომ „მამისეული ხელისუფლება და სახელი“ (სიტყვასიტყვით, ავტორიტეტი) ღვთაებებმა დაუმკვიდრეს. აზითავათაც გვამცნობს: „თარხუნთმა დანუნელთა დედად და მამად მომავლინა“-ო.

ზემოაღნიშნულთან დაკავშირებით ტილ-ბარსიფის მეფის ერთ-ერთ იეროგლიფურ-ლუვიურ წარწერაში მოთხრობილი ამბავიცაა საინტერესო. ირკვევა, რომ „მამისეული სამეფო ტახტი“ წარწერის ავტორს ბრძოლით მოუპოვებია. დიდი განსაცდელის ქამს მას შემწეობა მაინცდამაინც უზენაესი ღვთაებისათვის უთხოვია, წარმატებისათვის თარხუნთის ყოვლისშემძლეობით მიუღწევია. ტილ-ბარსიფის მეფე ამბობს: „...მამინ (აღვაპყრე) ხელები ციური თარხუნთის წინაშე და მივმართე მას შემდეგი სიტყვებით: „...მე თვით ვაქცევ (თარხუნთის) ჰიეროდულად ჩემი მტრის ქალიშვილს“. ციურმა თარხუნთმა ისმინა ჩემი თხოვნა დავიმორჩილე მტერი, გავანადგურე იგი, მისი ვაჟები... მისი ქალიშვილი ჰიეროდულად ვაქციე“.

საკვლევ საკითხთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შემცველია ის წარწერებიც, სადაც მეფეთა მოღვაწეობის ღვთაებრივი საწყისებია აქცენტირებული. წერილობით წყაროებში ხშირადაა ხაზგასმული ის გარემოება, რომ მეფეს უზენაესი ღვთაება ან ღვთაებები მიუძღვიან წინ, რომ მეფე უზენაესი ღვთაების ან ღვთაებათა კარნახითა და მითითებით მოქმედებს, მართავს ქვეყანას და ხალხს, იბრძვის სამეფოს საზღვრების გასაზრცობად ან დასაცავად, ეწევა აღმშენებლობით და საქველმოქმედო მოღვაწეობას, უყვარს მოყვასი და სძულს მტერი. ასე, მაგალითად, ალექსანდრე მეფე არპასი ამბობს: „მე არპასი ვარ, საპატიო მსახური თარხუნთისა. ციური თარხუნთი და ხარანელი მთვარის ღვთაება ჩემს წინ მიაბიჯებენ... ეს ღვთაებები ჩემი თანამგზავრები არიან... დავაწესე მათი სახელები თარხუნის დახმარებით“. ქარხემიშის წარწერებში

ხშირადაა ნათქვამი, რომ მეფის წინ თარხუნთი, ქარხუნა და ქუბაბა „მიდიან“ და სხვ.

მოყვანილ წარწერათა მსგავს კონტექსტებს სხვა სამეფო-სამთავროთა მეფეთა თარხუნაზის, ვასუსარუმას, ხალფარუნციას, ლაფარნას, ვარპალავას და სხვათა სახელით შედგენილ წერილობით ძეგლებშიც ვხვდებით, სადაც მეფის წარწერების, მის მიერ აგებული ტაძრების, საკულტო ნაგებობების, სასახლეების, ჭიშკრების, ხიდების, არხების, ქანდაკებებისა და სხვა არქიტექტურული ძეგლების დამცველებად კვლავ უზენაესი ღვთაება თარხუნთი და ზემოთ დასახელებული ღვთაებები გვევლინებიან.

იეროგლიფურ-ლუვიურ წარწერებში ხშირადაა საუბარი იმაზე, რომ ესა თუ ის მეფე უზენაესი ღვთაების ან ღვთაებათა კეთილგანწყობითა და სიყვარულით სარგებლობს. ასე მაგალითად, მუშქების მეფე თავის ტიტულატურაში საგანგებოდ მიუთითებს, რომ იგი „თარხუნთის საყვარელი (კაცია)“. თილბარსიფის მეფე გვამცნობს: „მე ქვეყნის მბრძანებელი ვარ... ციურ თარხუნთს კეთილ ღვთაებებს ქუფარმას, მათილას (?). თესუფს, ხარანელ მთვარის ღვთაება ქუბაბას ვუყვარვარ“. მეფისადმი ღვთაების სიყვარულის თემას ქარხემიშის. მეფეთა იეროგლიფურ-ლუვიურ წარწერებშიც ხშირად ვადასტურებთ: „მზის სხივებით გაბრწყინებული“ მეფე სისტურა აცხადებს, რომ იგი „ქუბაბას საყვარელი კაცია“, მეფე ქათუვა ქლნიშნავს, რომ იგი „ღვთაებათა საყვარელია“. ამასვე ადასტურებს მეფე თარირისი, როდესაც ამბობს, როდესაც ამბობს: „მე იარირისი ვარ, მბრძანებელი, მზე კაცი დასავლეთსა აღმოსავლეთში განდიდებული, კაცი ღვთაებათა მიერ შეყვარებული“, ან „მე იარირისი ვარ... თარხუნთის, ქუბაბას, ქარხუნას და მზის ღვთაების საყვარელი (კაცი)“.

მეფისადმი უზენაესი ღვთაების ან ღვთაებათა კეთილგანწყობა და სიყვარული ჩვეულებრივ სამართლიანობისადმი მეფის ერთგულებითაა მოტივერებული. ქარხემიშის მეფეთა წარწერებში არაერთგზის მოწმდება ფრაზები: „მე, ჩემმა მეფემ თარხუნთიმ, ქარხუნამ, ქუბაბამ ჩემი სამართლიანობის გამო შემეყვარეს“, ან „მე ვარ კაცი ღვთაებათა მიერ შეყვარებული. ჩემი სამართლიანობის (ამბავი) თარხუნთიმ და მზის ღვთაებამ ცას ამცნეს“.

გვიანხეთური ხანის იეროგლიფურ-ლუვიურ წარწერებში კიდევ ერთი საგულისხმო ტენდენცია შეიმჩნევა. ჩვენთვის საინტერესო ეპიგრაფიკული ძეგლების მოწმობით, ღვთაებას არა მხოლოდ უყვარს მეფე, წარმართავს მის მოღვაწეობას, იცავს მტერთაგან, არამედ ზრუნავს კიდევ მისი სახელის განდიდებაზე. ასე, მაგალითად, იგივე იარირისი არაერთგზის აღნიშნავს: „ჩემი სახელი ღვთაებებმა უცხოეთში გაიტანეს. მე განმადიდეს მიზიელების, მუსქებისა და სირიელების ქალაქებში“.

უზენაესი ღვთაებისა და ღვთაებების წარმართველი და ამასთანავე მეფის დამცველი ფუნქცია კარგად ჩანს იმ იეროგლიფურ-ლუვიური წარწერებიდანაც, რომლებიც ე. წ. „პრულვის ფორმულით“ მთავრდება. მეფის წარწერების დამანგრეველთა და მისი ნამოღვაწარის შურაცხმყოფელთა დამსჯელის როლში, როგორც, წესი, უზენაესი ღვთაება თარხუნთი ან სხვა ღვთაებები გამოდიან. უკვე არაერთგზის მოხსენიებული ქარხემიშის მეფე ქათუვა ერთ-ერთ თავის წარწერაში აღნიშნავს, რომ ის, ვინც ხელს აღმართავს მის წარწერაზე ან ის, ვინც განიზრახავს მეფის მიერ აგებული ტაძრის დანგრევას მკაცრად დაისჯება ქარხემიშის უზენაესი ღვთაების, თარხუნთის მიერ. ქართუვას მუქარა ძალზე მკაცრია: უზენაესი ღვთაება დაანგრევს ბოროტმოქმედის სახლს, ხოლო ამ უკანასკნელს ალგვის პირისაგან მიწისა. აზითავათაც აცხადებს: „...და

თუ ვინმე მეფეთაგან, ან კაცთაგან... შემდეგს განაცხადებს: „მე ამოვშლი აზითავათას სახელს და ზე ჩემს სახელს დავაწერ“, ან თუ ანგარებას გამოიჩენს ამ ციხე-სიმაგრეების მიმართ და ჭიშკრებს ლოდებს გამოაცლის, ან შემდეგს განაცხადებს: „მე ჭიშკრებს ჩემს საკუთრებად ვაცხადებ და ზედ ჩემს სახელს დავაწერ“, ან თუ ჭიშკრების თაღებიდან ლოდს ამოიღებს, ან მავნებლობას ჩაიდენს და ბოროტი განზრახვით დაანგრევს ამ ჭიშკრებს, თარხუნთი ცისა, მზე ცისა და ყველა ღვთაება დაამხოვს მას, მეფე იქნება იგი, თუ კაცი“. შთამბეჭდავია ალექოს ერთ-ერთ მეფის წარწერის დასკვნითი ნაწილიც: „მაგრამ, თუ ოდესმე ვინმე მოისურვებს ამ გამოსახულების წადებას, თარხუნთი და ხარანელი მთვარის ღვთაება დასწყევლიან მას. მისთვის არც ციდან ჩამოვა (სიკეთე?) და არც მიწიდან ამოვა... თუ კი ვინმე მოისურვებს შეეცილოს ჩემს ძმას კეთილი გულით მიძღვნილ ჩემს (საჩუქარში?), გინდ იყოს ამ კაცის მამა, გინდა მათ წინააღმდეგ ღვთაებები განრისხდებიან, მათ სახელს სამარადისოდ აღმოფხვრიან. ხარანელი მთვარის ღვთაება... ფერფლად აქცევს (მათ). თუკი ვინმე ამ ღვთაების მიმართ ბოროტებით აღივსება, ან თუკი ვინმე არპასის სახელს ამოშლის, ქუბაბა და ეა დასჯიან (?) მას“.

ზემოთ მოყვანილი მონაცემების შეჯერებას, შემდეგ ორ ძირითად დასკვნამდე მივყავარ:

1. გვიანხეთურ სამეფო-სამთავროებში ფართოდ იყო გავრცელებული ოფიციალური კონცეფცია უზენაეს ღვთაებასთან (თარხუნთი) და რიგ ღვთაებასთან (ქუბაბა, ქარხუნა, ქუფარმა, მზისა და მთვარის ღვთაებები და სხვა) მეფისა და სამეფო ხელისუფლების ორგანული კავშირის არსებობის შესახებ.

2. მიუხედავად იმისა, რომ გვიანხეთური ხანის მეფეები ზოგჯერ „მზედ“ იწოდებოდნენ სხვა ძელ-აღმოსავლური ქვეყნების მეფეთაგან (ან

ფარაონებისაგან) განსხვავებით, ისინი არც სიცოცხლეში და არც გარდაცვალების შემდეგ ღვთაებისა და ღვთაების შვილის რანგებამდე არ ამადლებულან, რაც, როგორც ჩანს, გვიანხეთური ხანის სამეფო-სამთავროების სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-პოლიტიკური განვითარების სპეციფიკით იყო განპირობებული.

ზემომოყვანილი მასალების კონტექსტში განსაკუთრებულ ყურადღებას ქართული ოფიციალური დოკუმენტური წერილობითი ძეგლები იმსახურებს, რომლებიც ასევე შეიცავენ კრულის კონტექსტებს. ერთ-ერთ ადრეულ ამგვარ წერილობით დოკუმენტს ბაგრატ IV-ის მიერ 1054 წელს გაცემული სიგელი წარმოადგენს, რომელიც შემდეგი სიტყვებით მთავრდება: „და უკეთუ ვინმე, რასაცა ჟამსა, რაისაცა გუარი კაცი, დიდი გინა მცირე, ადგეს და ამას ნაქმნარსა ჩ(უე)ნსა აქცევდეს, გამცა – ურისხდების მამა, ძე და სულიწ(მი)დაი. და ესემცა წ(მი)დანი მოციქულნი არიან მოსაჯულნი სულისა მისისანი დღესა მათ განკითხვისასა და ჩემნი ბრალნი მისგან იძიენ ღ(მერთმა)ნ!“

უფრო სრულია იმავე ბაგრატ მეფის მიერ მღვიმის ლავრისადმი 1057-1058 წლებში გაცემული სიგელის დასკვნითი სტრიქონები, სადაც მეფე ბრძანებს: „აწ, ვინცა-ვინ, რამანცა გუარმან კაცმან, რასცაღ ჟამსა, ვითა მათსა დაწერილსა სწერია, უქციოს და შალოს დაწერილი მათი, გინა ჟამთა ცვალებითა, გინა სიგრძობათაგან ჟამთაისა იკადროს ანუ შლად, ანუ ცვალებად, ანუ შესავალად სახვეისუფლოდ გაჯადოს, ანუ ბეგარი და გამოსავალი რაი დასდვას და, ვითა დაუწერია და გაუთავისუფლებია, მას ზ(ედ)ა მკუ(ი)დრად და შეუვალად არა იპყრან, პრისხავსცა მამაი, ძეი და ს(უ)ლი წ(მიდა)ი, წ(მი)დაი ღ(მრ)თისმშობელი! და კრულმცა არიან დაუსაბამოისა უ(ფ)ლისა სიტყუითა, ათორმეტთა წ(მიდა)თა მოციქულთა მადლითა, ექუსთა კრებათა მადლითა, ხუთთა პატ-

რიარქთა ჯუართა, წ(მიდ)ისა დედაქალაქისა და სუეტისა ცხოველისა მადლითა, ჩემ გლახაკისა ჯუართა, გაუქსნელად ს(უ)ლით და ჯორციით ამას ყოფასა და მას საუკუნესა! არამსცა ნაწილი მისი იუდას თანა ისკარიოტელსა და ყ(ოვე)ლთა მწუვალებელთა და უ(ფ)ლისა უარის-მყოფელთა თანა შერაცხილი! და ვინ დაამტკიცოს და არა შალოს ბრძანებული და დაწერილი მათი, მიიღონ კურთხევაი ღ(მრ)თ(ი)ს(ა)გ(ა)ნ და ჩემ გლახაკისაგ(ა)ნ!“

მღვიმისადმი გაცემულ 1123-1124 წლით დათარიღებულ ანდერძში დავით აღმაშენებელი აფრთხილებს შთამომავალთ: „და, აწ, შ(ემ)დგომ(ა)დ ამისსა, ანუ მეფემ(ან), ანუ მთ(ა)ვ(ა)რმ(ა)ნ, ანუ ეპისკ(ო)პ(ო)სმ(ა)ნ, გინა მ(ო)ნ(ა)ზ(ო)ნ-მ(ა)ნ, გინა ჳ(ე)ლისუფ(ა)ლმ(ა)ნ ვინ, თუნდა გლეხმ(ა)ნ და თუნდა აზნაურმ(ა)ნ ანუ ანდერძი ეს ჩ(ე)მი შეცვალებად იურვოს, ანუ ვინ საურავი მოულოს, ანუ ასურებასა რასმე აჩუჭნებდეს ანუ მღვმესა შიგ(ა)ნ სადგომად იურვოდეს, ანუ თ(ა)ვისათვს რადმე მოსაჯმარებლად, ანუ გარეშე მ(ო)ნ(ა)ზ(უ)ნისა მწ(ი)გნობართ-უხუცესისა სასაურაობასა ვინმე იკადრებდეს, რად გუარი, გინდა ვინ იყოს, - პირველ შ(ენ), დაუსაბამო და დაუსრულებლო ღ(მერთ)ო, მიაწიე რისხვად შ(ენი) დაუსრ(უ)ლებ(ე)ლს(ა) და მის ზედა, ნუმცა უხილავს ნ(ა)თ(ე)ლი ღ(მრ)თებისა შ(ენ)ის(ა)დ, ნუმცა მიეცემის წყ(ა)ლ(ო)ბ(ა)დ შ(ენი) ნუცა ცუარის(ა) გ(ა)ნ ზ(ე)ცისა, ნუცა ნ(ა)ყ(ო)ფის(ა)გ(ა)ნ ქ(უჭ)ყ(ა)ნისა. იყ(ა)ვენ სამკვდრებ(ე)ლი მისი ოკერ და ნაშობნი მისნი მოსასრველ. მოლოდებასა შ(ინ)ა წყალობ(ა)სა რისხვად შ(ენი) ეწიენ: გონებისა, ცნობისა და ხედვის(ა)გ(ა)ნ ოკერყავი იგი, ღმერთო!“

მკაცრია გელათისადმი თამარ მეფის მიერ 1187 წელს გაცემული სიგელის შემდეგი სიტყვებიც: „ვინ და რამანცა გუარმან კაცმან, რაისაც ჟამსა, რაისაცა მიზეზის მოღებითა ჳელ-ყოს

შლად და ქცევად ამას ბრ(ძანებ)ასა და გაგებულსა, კრულმც არს პ(ირველად დაუსაბამოსა ღ(მრ)თისა პირითა, ათორმეტთა მოციქულთა ჯუარითა, შვიდთა კრებათა მადლითა, ხუთთა პატრიარქთა ჯუარითა, კათოლიკე ეკლესიისა (და) შენ, ღმრთივ-ადმართებულის სუეტისა ცხოვლის მადლითა, ყოველთა პატრიარქთა ჯუარითა და მღვდელმოდუართათა და ჩემ, გლახაკისაცა ჯუარითა“.

აღბათ, არ შეეცდები, თუ ვიტყვით, რომ ქართულ დოკუმენტებში საკუთარი ნამოდგაწარის დაცვის მიზნით, ღმერთთან, ქრისტიანულ სამებასთან, წმინდანებთან ქართველ მეფეთა აპელაციის მიზეზი კვლავ ოფიციალურ იდეოლოგიაშია საძიებელი. ამ თვალსაზრისით კი ყურადღებას იმსახურებს ადრევე ჩამოყალიბებული კონცეფცია ბაგრატიონთა სამეფო საგვარეულოს ღვთაებრივი წარმომავლობის შესახებ, რასაც უკვე გიორგი მერჩულეს თხზულებაში ვხვდებით. გიორგი მერჩულე ვამცნობს: „ხოლო მან (გრიგოლ ხანძთელმა – ნ. ხ.) ჰრქვა: „დავით წინასწარმეტყველისა და უფლისა მიერ ცხებულისა შვილად წოდებულ ხელმწიფო (იგულისხმება აშოტ კურაპალატი – ნ. ხ.) მეფობა და სათნოებანიცა მისნი დაგიმკვიდრენ ქრისტემან ღმერთმან, რომლისთვისაცა ამას მოგახსენებ: არა მოაკლდეს მთავრობა შვილთა შენთა და ნათესავთა მათთა ქვეყანათა ამათ უკუნისამდე ჟამთა, არამედ, იყვნენ ივინი მტკიცედ უფროს კლდეთა მყართა და მათთა საუკუნეთა და დიდებულ იყვნენ უკუნისამდე“.

აღნიშნულთან ერთად შემდეგაცაა საყურადღებო: ქართველი მეფეები თავის მოღვაწეობას, როგორც წესი, ღმერთის სახელს უკავშირებდნენ. გიორგი II 1073 წლით დათარიღებულ სიგელში აცხადებს, რომ იგი „ნებითა ღ(მრ)თისათა მოქმედებს“.

დავითის მიერ გაცემულ 1089 წლით დათარიღებულ სიგელში არაერთგზის ვხვდებით სიტყვებს: „სახელითა

ღმრთისადათა“, „თავსდ(ე)ბითა ღ(მრ)თისადათა“ და „მ(ა)დლითა ყ(ოვლად) წ(მიდ)ისა ღ(მრ)თისმშ(ო)ბ(ე)ლისადათა“, „შეწევნითა ყ(ოვლად) სახ(იე)რისა ღ(მრ)თისადათა, შუამდგომლობით ღმერთისადათა“. გელათისადმი 1187 წელს გაცემულ სიგელში თამარ მეფეც აღნიშნავს, რომ იგი „სახელითა ღ(მრ)თისაი)თა და მეოხებითა ყ(ოვლად) წ(მი)დისა ხახულისა ღ(მრ)თისმშობლისადათა“ მოღვაწეობს.

ზემოაღნიშნულთან ერთად საგულისხმოა ქართველ მეფეთა ტიტულატურებიც, სადაც სამეფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმომავლობის იდეას არაერთგზის ესმება ხაზი. ასე, მაგალითად, თამარს სიცოცხლეში „ღვთაებრივ გვირგვინოსანს“, „მესიის მსახურს“, „ღ(მრ)თის სწორს“ უწოდებდნენ, ხოლო გარდაცვალების შემდეგ „სამებისაგან ოთხად თანააღზევებულს“.

დავით აღმაშენებლის, დემეტრე I-ის და გიორგი III-ის ტიტულატურებში საქართველოს ეს მეფეები „მესიის მახვილად“ იწოდებიან.

ვახუშტი ბატონიშვილი საქართველოს „ზნეთა და ჩვეულებათა“ შესახებ საუბრისას აღნიშნავს, რომ ქართველი მეფეები სიგელ-გუჯარებს შემდეგი სიტყვებით იწყებდნენ: „ჩვენ, მეფემან, ღვთივ-ცხებით გურგუნოსანმან, იესიან, დავითიან, სოლომონიან, ბაგრატოვანმან (სახელი) გიწყალობეთ!“. ზემოაღნიშნულის კონტექსტში დიდი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს „ქველის წერას რუის-ურბნისის კრებისა“-ს დასკვნით ნაწილს, რომელიც დავით აღმაშენებლის დახასიათებას ეძღვნება. აღბათ არ შეეცდები თუ ვიტყვი, რომ ეს არა იმდენად მეფის პანეგირიკია, რამდენადაც სამეფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმომავლობის შესახებ საქართველოში დამკვიდრებული კონცეფცია. ცნობილია, რომ ამ წერილობით წყაროში დავით აღმაშენებელი შედარებულია ნებროთთან, ისოსთან, სამსონთან, აქილეესთან, სოლომონთან, დავითთან,

აღექსანდრე მაკედონელთან, აგუესტუსთან, იესო ქრისტესთან („კაცთმოყვარე ვითარცა ჩემი იესუ ღმერთთა შორის, ბუნებით ღმერთი მაღლით ღმერთქმნულთა შორის“), პეტრესთან, იოანესთან, პავლესთან, კონსტანტინესთან და ა. შ.

ყურადღებას იმსახურებს აგრეთვე ბაგრატიონთა ღვთისმშობლის სიმბოლოკაც, ქრისტეს კვართის, დავითის ქნარის და სოლომონის ბეჭდის გამოსახულებებით:

ამგვარად, თუ ყოველივე ზემოაღნიშნულს ერთობლიობაში გავიაზრებთ, იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ კრულის შემცველ კონტექსტებს ძველადმოსავლურ საზოგადოებებშიც და მათგან ათასწლეულებით დაშორებულ ქართულ სახელმწიფოშიც ერთი და იგივე სემანტიკური ველი გააჩნდა. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ ძველადმოსავლური წერილობითი ძეგლების ავტორები თავისი ნამოღვაწარისა და ნება-სურვილის დამცველებად საკუთარი პანთეონების ღვთაებებს მიიჩნევდნენ, ხოლო ქართულ სინამდვილეში იგივე ფუნქცია ღმერთს, ქრისტეს, ღვთისმშობელს, წმინდა სამებას, სხვა წმინდანებს, სვეტიცხოველს, პატრიარქებს, საეკლესიო კრებებს განეკუთვნებოდა. ყოველ საზოგადოებას თავისი პრიორიტეტები გააჩნია. ძველადმოსავლურ საზოგადოებებში, ისევე როგორც ქართულშიც, კრულის შემცველი კონტექსტები ორგანულად უკავშირდებოდა სამეფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმომავლობის კონცეფციას, რომელიც ოფიციალური იდეოლოგიის საფუძველთა საფუძველს წარმოადგენდა.

რეზიუმე
სამეფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმომავლობის კონცეფცია
ღროსა და სივრცეში

აკადემიკოსი ნანა ხაზარაძე
მოძიებული ძვ.წ. IX-VIII საუკუნეებით დათარიღებული, ეროვლიფურ-ლუვიური დამწერლობითა და ენით შესრულებული ეპიგრაფიკული ძეგლები-

სა და XI-XIII საუკუნეებით დათარიღებული ქართული ოფიციალური დოკუმენტური მასალებისა და წერილობითი პირველწყაროების ურთიერთშეჯერების საფუძველზე ავტორი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ გვიანხეთური ხანის ანატოლიაშიც და შუასაუკუნეების საქართველოშიც სამეფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმოშობის ტიპოლოგიურად მსგავსი კონცეფციები არსებობდა, იმ განსხვავებით, რომ გვიან ხეთური ხანის ანატოლიაში მეფისა და მისი ნამოღვაწარის დამცველად, მხარდამჭერად თარხუნთი და ამ ხანის პანთეონის წარმომადგენლები გვევლინებიან ხოლო შუასაუკუნეების საქართველოში იმავე მისიას მამა ღმერთი, ძე ღმერთი, სულიწმინდა, ღვთისმშობელი, მოციქულები, წმინდანები, საეკლესიო კრებები, პატრიარქები, სვეტიცხოველი ადასრულებდნენ.

SUMMARY
THE CONCEPT OF THE DIVINE ORIGIN OF THE ROYAL POWER IN TIME AND SPACE

N. Khazaradze

On the basis of the comparison of the available epigraphic monuments, dated to the 9th-8th cc. BC, executed in the Hieroglyphic Luwian script and language, and Georgian official documentary materials and written primary sources, dated to the 11th-12th cc., the author arrives at the conclusion that both in Anatolia of the Late Hittite period and medieval Georgia there existed typologically similar concepts concerning the divine origin of the royal power. The difference was that in Anatolia of the Late Hittite period as the defenders of the king and his deeds were regarded Tarhunt and representatives of the pantheon of this period, whereas in medieval Georgia with the same mission appeared the Holy Trinity – the Father, the Son and the Holy Spirit, as well as the Mother of God, Saints, Ecumenical Councils, Patriarchs and Svetitskhoveli (“the Life-Giving Pillar”).

გლდანის ხევი

მანანა ქუთათელაძე

გლდანის ხევი მდებარეობს საგურამო-იალნოს ქედის სამხრეთ კალთების ძირში, მდინარე გლდანისხევისა და ხევძმარას ნაპირებზე. გლდანის ხევი უძველესი დროიდან ყოფილა დასახლებული. ამის დასტურია მასში არსებული ძველი ნაგებობების ნაშთები და უძველესი ქართული მართლმადიდებლური ტაძრები. გლდანის ხევის მიდამოებში მიკვლეულია გვიანდელი ბრინჯაოს, ადრეული რკინის და ადრეფეოდალური ხანის ნამოსახლარები.

გლდანის ხეობა V საუკუნიდან რუსეთის საეპისკოპოსოში და სასასპეტოში შედიოდა. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, გრიგოლ კახთა მთავრის (787-827) განდგომის შემდეგ „გრდანი, ლილო, მარტყოფი და გარდაბანი გაერთიანდა“. ეს ტერიტორია X საუკუნის შუა წლებამდე კახეთის სამთავროს შემადგენლობაში ითვლებოდა. 1122 წელს დავით აღმაშენებლის მიერ თბილისის შემოერთების შემდეგ გლდანის ყმა-მამულის ნაწილი სამეფო სახლს გადასცა, ხოლო ნაწილი სვეტიცხოველს შესწირა.

XV საუკუნიდან საქართველოს ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად დაშლის შემდეგ, კახეთის პირველი დამოუკიდებელი მეფის გიორგის დროს, აუცილებელი გახდა ცალკეული სამეფო-სამთავროს ახლებური სამხედრო მოწყობა. ამ პერიოდის ფეოდალურ საქართველოში იქმნება სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეული – სადროშო. სოფელი გლდანი კახეთის მემარცხენე სადროშოს შემადგენლობაში შევიდა, რომელის სარდალიც რუსთველი ეპისკოპოსი იყო. მომდევნო საუკუნეებში გლდანის ხეობის სოფლები ხან კახეთის სამთავროს, ხან კი გაერთიანებული საქართველოს შემადგენლობაში შედიოდა.

ისტორიულ წყაროებში გლდანი პირველად მოხსენიებულია XII-XIII საუკუნეების ქართველი ისტორიკოსის ბასილი ეზოთმოძღვარის თხზულებაში „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“. თამარის მეფობის შემდეგ თბილისი და მისი მიმდებარე ტერიტორია არაერთხელ აოხრდა. ამ შემოსევებს დროს ნადგურდებოდა გლდანის ხევის მოსახლეობაც და სოფლებიც.

გლდანი XVI-XVIII საუკუნეებიდან უკვე ხშირად იხსენიება ისტორიულ საბუთებში. ვახუშტი ბატონიშვილი გლდანს „გრდანის“ სახელით მოიხსენიებს. მისი აღწერით გლდანს საკმაოდ დიდი ტერიტორია ეკავა.

1801 წლიდან, საქართველოს რუსეთის იმპერიასთან გაერთიანების და ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ სოფელი გლდანი და მიმდებარე სოფლები ტფილისის გუბერნიის თიანეთის მაზრაში შევიდა.

XX საუკუნის დასაწყისში გლდანის ხეობაში იწყება მოსახლეობის ინტენსიური ზრდა. ამის მიზეზი აღწერილია 1902 წლის 1 ოქტომბერის გაზეთ „ცნობის ფურცელში“: „*ინჟინერ მარგოლიუსს დაუთმავრებია გლდანის ხეობის გამოკვლევა და ამის შესახებ მოხსენება კავკასიის სამთო სამმართველოსათვის წარუდგენია. მოგეხსენებათ, რა აუარებელი ხალხი მიაწყდა ამ ადგილს, როცა ხმა გამოვიდა, აქ ოქრო აღმოჩნდაო. ბ-ნი მარგოლიუსის აზრით, ამ ადგილებში ოქროს ნიშნები თუმცა არის, მაგრამ იმდენი არა, რომ დამუშავების ხარჯები აიტანოს*“.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ 1930 წლის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფით გლდანის ხეობის სოფლები აჭკალის სასოფლო საბჭოში შედიოდა, შემდგომ პერიოდში ცალკე ერთეულად – გლდანის სოფლის საბჭოდ ჩამოყალიბდა.

1970 წელს დამტკიცდა თბილისის რეკონსტრუქციისა და პერსპექტიული განვითარების გენერალური გეგმა. ამ

პერიოდიდან იწყება გლდანის და მისი მიმდებარე ტერიტორიის ინტენსიური სამოსახლო განაშენიანება, რომელიც დღეისათვის თბილისის საზღვრებშია მოქცეული. 2007 წელს შეიქმნა გლდანი-ნაძალადევის ადმინისტრაციული ერთეული, რომელშიც გაერთიანებულია თბილისის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე რიგი ძველი და ახალი დასახლებები: ზაჰესი, ავჭალა, გლდანულა, პატარა გლდანი, სოფელი გლდანი, მუხიანი, თემქა (ზღვა), ღრმაღელე, სანზონა, ლოტკინი, ნაძალადევი.

თბილისის გლდანის რაიონის დღევანდელ ადმინისტრაციულ საზღვარში რამდენიმე უძველესი სოფელი მოექცა, მათ შორის ავჭალა, მამკოდა, დიდი და პატარა გლდანი, მშრალი ხევი, დიდმანიანი, პატარა მანიანი, დიდვაკე, ზედავაკე, კლდისთავი, ლელუბანი, თავკვერები, რიყიანი, სამების ქედი, საყდრისფერი, საყინულე, ნატუსები, ხოდაბუნები და სხვა. ამ ჩამოთვლილი სოფლებიდან ბევრმა ჩვენამდე ნასახლარების სახით მოაღწია.

გლდანი

გლდანის ხევის ადმინისტრაციულ ცენტრს ტრადიციულად სოფელი გლდანი წარმოადგენდა. კობა ხარაძე გადმოგვცემს ხალხში შემორჩენილ ორ თქმულებას – ერთის მიხედვით ვახტანგ VI-ის ლაშქარს დაუმარცხებია ლეკების ლაშქარი გამოქვაბულთან მდებარე „წვეტიან ქვასთან“ მოუკლავთ მათი სარდალი – გალდანი. მეორე თქმულების მიხედვით ლეკების სარდალს თვალში ბუმბული ამოსვლია და დაბრმავებულა, რის შემდეგაც საომარი მოქმედებები შეწყვეტილა. ამ დასახლებას მისი სახელი – გალდანი უწოდეს. დროთა განმავლობაში გალდანი-გლდანიტ შეიცვალა. კობა ხარაძის აზრით კი გლდანის „სახელწოდების თავდაპირველი ფორმა უნდა ყოფილიყო გარდანი. გარდა ნიშნავს

გარდამავალს – მთისა და ბარის თავშეყრის ადგილს სწორედ მთასა და ბარს შორის გარდამავალ ზოლში მდებარეობს გლდანი“.

XX საუკუნის დასაწყისიდან საბოლოოდ დამკვიდრდა სახელწოდების ფორმა – გლდანი. ასევე არსებობს მოსაზრება, რომ გლდანის თავდაპირველი ფორმა უნდა ყოფილიყო გარდანი, ანუ გარდამავალი, რადგან გლდანი მთისა და ბარის გარდამავალ ზოლში მდებარეობს.

1885 წლის გაზეთ „დროებაში“ ზაქარია ჭიჭინაძე წერდა: „თბილისის ახლო-მახლო სოფლებში გლდანისა და დიღომისთანა ნაყოფიერი და სარგებლიანი სოფლები, მგონი, არც ერთი არ უნდა იყოს. ეს ორი სოფელი მართლაც, ხომ სანაქებონი არიან, როგორც გლდანი ბევრად წინ უსწრებს დიღომს, იგი მდებარეობს ტფილისის მარცხენა მხარეს, სოფელ ავჭალის მახლობლად, მთის ძირობაზე. მცხოვრებთა რიცხვი 150 კომლამდის არის“.

გაზეთ „ცნობის ფურცელიდან“ ირეკევა, რომ მხოლოდ 1896 წლის 27 ოქტომბერს მოხერხდა სოფლის სკოლის გახსნა: „სოფელი გლდანი (ტფილისის მაზრა). ზოგი ერთ პატივცემულ პირთა და ჩვენი სოფლის მოძღვრის მეცადინეობით სოფლის სკოლა გაიხსნა. მრავალნი მოხარულნი არიან და ლოცვენ ამ საქმის დამწყებთა სახელს, ხოლო მრავალნი ჩვეულებრივ წინააღმდეგობენ“.

გაზეთ „ივერის“ ცნობით, სოფლის სკოლის კურთხევიდან რამოდენიმე თვეში, 1897 წლის 20 იანვარს სოფელ გლდანში უკურთხებიათ სამონასტრო სკოლა. სკოლისათვის შენობა უფასოდ ექიმ სპირიდონ ვაწაძეს დაუთმია და იგი ამავე სკოლის მეთვალყურედ დაუნიშნავთ. სამონასტრო სკოლა ვერ აკმაყოფილებებდა სოფლის მოთხოვნებს და ამ სკოლაში სწავლის უფლება ოჯახის მხოლოდ ერთ წევრს ჰქონდა. სკოლის ხელმძღვანელი იყო

ქართველი პედაგოგი გიორგი ფარადა-
შვილი, ისწავლებოდა ქართული,
რუსული ენები და საღმრთო რჯული.

სოფელ გლდანში, რომელიც დღეს
თბილისის საზღვრებშია მოქცეული
რამოდენიმე ქართული მართლმადიდებ-
ლური ტაძარია.

**წმინდა გრიგოლ ღვთისმეტყველის
ეკლესია**

გლდანის ჩრდილოეთით, სოფლის
ძველ სასაფლაოზე მდებარეობს IX-X
საუკუნეებში აგებული წმინდა გრიგოლ
ღვთისმეტყველის ეკლესია.

ნაგებობა სამეკლესიანი ბაზილიკაა
(11.1*10.7მ.) და ნაგებია ქვიშაქვის კვად-
რებით. მოგვიანებითაა მიშენებული
ჩრდილო-დასავლეთ სათავსი. ღაგვარ-
დანი მხოლოდ შუა ეკლესიის აქვს.

XVIII-XIX საუკუნეებში შუა ეკლესი-
სათვის დასავლეთიდან ორი კონტრო-
ფოსტი მიუშენებიათ და სახურავი
განუახლებიათ.

ხელოვნებათმცოდნე თ. დვალის
აღწერით: „შუა ეკლესიაში შესასვ-
ლელი სამხრეთიდანაა, მის ღრმა
ნახევარწრიულ აფსიდში ერთი სარკ-
მელი და ჩრდილოეთისა და სამხრეთის
ეკლესიებში გასასვლელი ორი კარია.
დარბაზის კამარა პილასტრებზე
დამყარებულ ორ საბჯენ თაღს ეყრდ-
ნობა. დასავლეთის თაღის საყრდენად
დაკიდული პილასტრებია გამოყენებუ-
ლი. პილასტრებს მარტივი თარისებრი
კაპიტელები აქვს. კედლებზე, პილას-
ტრებს შორის, თითო დეკორატიული
თაღი გადის. სამხრეთ კედელში ორი
პარალელურწირხლებიანი სარკმელია.
კედლის დასავლეთ ნაწილში ხის
ძელებზე მოწყობილი პატრონიკეს კვა-
ლია შემორჩენილი. სამხრეთის ეკლეს-
ია მოგვიანებით საღიაკვნეთ გადაუკე-
თებიათ. იგი თაღოვანი კარით უკავ-
შირდება შუა ეკლესიას. ჩრდილოეთის
მოკლე სწორკუთხა ეკლესია ცილინ-
დრული კამარითაა გადახურული. მას-
ში შესვლა შუა ეკლესიის აღმოსავ-
ლეთ ნაწილში გაჭრილი კარით შეიძ-
ლება. მოგვიანებით ეს სათავსი სამკ-
ვეთლოდ გადაუკეთებიათ და შუა
ეკლესიის აფსიდისათვის კარით დაუ-
კავშირებიათ. სათავსის ერთადერთი
სარკმელი აღმოსავლეთის კედელშია
გაჭრილი. ჩრდილოეთის კედელს მთელ
სიგრძეზე 0,2მ. სივანის საფეხური გას-
დევს. ამავე კედლის აღმოსავლეთ ნა-
წილში ერთი სწორკუთხა ნიშია. სამხ-
რეთის კედელში, კამარის ქუსლში გაჭ-
რილია მთავარი ეკლესიის კონქის თავ-
ზე მოწყობილ სამალავში ასასვლელი.

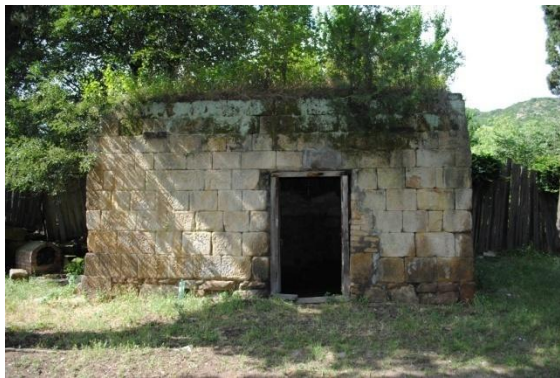
მოგვიანებით შუა ეკლესიის ჩრდი-
ლოეთის კედელზე მიუშენებიათ და-
მოუკიდებელი სწორკუთხა სათავსი,
რომელსაც დასავლეთით სწორკუთხა
კარი აქვს. კარის თავზე არქიტავრით
გადახურული სარკმელია. აღმოსავლეთ-

თისა და ჩრდილოეთის კედლებში თითო სწორკუთხა ნიშია. ფასადებიდან ყველაზე უკეთ აღმოსავლეთისაა შემორჩენილი. შუა ეკლესიის სარკმლის თავზე, ქვიშაქვის ფილაზე, წრეში ჩასმულია თანაბარმკლავებიანი ჯვარი. სამხრეთის ეკლესიის სარკმელი ძაღვად დაზიანებულია. ჩრდილოეთის ეკლესიის სარკმლის ზემოთ, ქვაზე გამოსახულია რელიეფური ჯვარი. შუა ეკლესიის განიერი ლავგარდანი შედგენილია თაროს, წრეთარგისა და ლილვისაგან. ეკლესიის გარშემო შემორჩენილია ქვის ვალავანის ფრავმენტები“.

საბჭოთა პერიოდში ეკლესიაში შეწყდა ღვთისმსახურება. შენობა გარედან შეუღლესათ და თეთრად შეუღლებიათ. ტაძარს გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ჰაუპტვახსტადაც კი იყენებდნენ.

წმინდა თომა მოციქულის, კვირაცხოვლის ეკლესია და ნიში

სოფელ გლდანში აშენებული იყო წმინდა თომა მოციქულის, კვირაცხოვლის უძველესი ეკლესია. დღესაც გარკვევით ჩანს ძველი ეკლესიის საძირკველი, რომელიც ქვითაა ნაგები და იგი სავარაუდოდ ერთნაფიანი სოფლის ტიპის ეკლესიას წარმოადგენდა. გარდა ადგილობრივი მაცხოვრებლების გადმოცემისა მის შესახებ ისტორიულ ცნობებს ჩვენამდე არ მოუღწევია.

წმინდა თომა მოციქულის, კვირაცხოვლის ეკლესიის ჩრდილოეთით დგას კუბური ფორმის თლილი ქვით ნაგები შენობა. ადგილობრივი მოსახლეობის თქმით ამ ნაგებობაში დაკრძალული იყო სამღვდლო პირი, თუმცა ამის დამადასტურებელი ყველანაირი კვალი წაშლილია. შენობას შესასვლელი სამხრეთ კედელში აქვს გაჭრილი, აღმოსავლეთ კედელს ეტყობა განახლების კვალი, მასში სამი პატარა სარკმელია. შენობის საძირკველი დაუშუშავებელი ქვითაა ნაგები, ხოლო კედლები უკვე კარგად გათლილი კვადრებითაა ამოყვანილი. ნაგებობას აგურის სფერული გადახურვა აქვს, რომლის დასავლეთი მხარე დაზიანებული და ნაწილობრივ ჩამოქცეულია. მას სახურავი არ გააჩნია. კედლებს ემჩნევა შეღვსვის კვალი. აღმოსავლეთ კედლის ჩრდილოეთ მხარეს ჩადგმულია ქვა, რომელზედაც ამოჭრილია 1898 წელი, თუმცა ეს რისი თარიღია ჩვენთვის უცნობია. ეზოში შემორჩენილია XIX საუკუნის ქართულ წარწერიანი საფლავის ქვები.

როგორც უკვე ავღნიშნეთ ტაძრის შესახებ ცნობების მოძიება ვერ შევძელით. შესაძლოა, რომ კვირაცხოვლის ეკლესია მტრის ერთ-ერთ შემოსევას ემსხვერპლა და იგი ვეღარ აღუდგენიათ. მოსახლეობას ტაძრის ადგლას ნიში აუგია. 1901 წლის გაზეთი „ცნობის ფურცელი“ წერს, რომ 9 დეკემბერს „...დილის 10 საათზე დაიწყო წირვა. წირვაზე გალობდა გუნდი ამავე სოფლის მოწაფეთა, მთავარ-დიაკვნის მ.ი. სუხიტაშვილის ლიტბარობით. წირვის შემდეგ სამღვდლოება ხატებითა და ჯვრებით გაემართა იქით, სადაც აშენებულია ზემოხსენებული პირველი ნიში ძველკვირაცხოვლის ეკლესიის ნანგრევებზე და დაიწყო კურთხევა. კურთხევას დაესწრნენ: გენერალი ნიკოლოზ ზაქარიას ძე აქიმოვი-მეუღლით, კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე აქიმოვი, ექიმი

ვაწაძე მეუღლით, კნინა ჯანდიერისა და მრავალი ხალხი...“.

ნიში უკურთხებია მღვდელ მ. ანდრიაშვილს. კვირაცხოვლის ნიში აუგია ადგილობრივ მემამულეს, ეროვნებით სომეხ კონსტანტინე აქიმოვს. მღვდელი მანდრიაშვილის განმარტებით „პატივცემულ კონსტანტინე ნიკოლოზის ძეს ამ 28 წლის წინათ, ჯერ ისევ ბავშვს 10-12 წლისას, განუზრახავს ზემოთ ხსენებული ძველი-კვირაცხოვლის ეკლესიის ნანგრევებზე ნიშის აგება. შეუგროვებია 110 მანეთი ფული, მაგრამ რადგანაც დროს ნება აღარ მიუცია, ეს ფული მიუბარებია ადგილობრივ გლეხისათვის. რომ კიდევ მიემატებინა და როგორც კი შემთხვევა ნებას მისცემდა აღესრულებაში მოეყვანა განზრახვა, მაგრამ, როგორცა სჩანს, ვერ მოუცლია წლევეანდელამდე. ეს ერთი წელიწადია, რაც ავადმყოფობის მიზეზით დროებით, დაბრუნდა პეტერბურგიდან ბატონი კონსტანტინე თავის მამულში სოფ. გლდანში... საყურადღებოა ამისი ქცევა იმით უფრო რომ ბატონი კონსტანტინე სომეხთაგანია. მართალია ეს ადგილები წინად ქართველ მემამულეებისა ყოფილა, რომელთაც მიუყიდნიათ სომეხებისათვის, მაგრამ რამდენი ადგილებია ესლა ამ გვარად სომეხების ხელში, რომელთაც მამულთან ერთად უყიდნიათ სამლოცველოებიც, მაგრამ იქ, სადაც ერთ დროს ქართველებს ღმერთი უდიდებიათ, დღეს აღარაფერია. მაგრამ პატივცემულმა კონსტანტინემ არ გამოსწირა ეს ადგილი ქართველებს და თითქმის თავის ხარჯით აუგო სამლოცველო. რა შენიშნა ეს, ოდესმე წმინდა სამლოცველო ადგილები, დღეს უსუფთაოდ და ხალხისაგან უყურადღებოდ დატოვებული, შეუღვა ხალხში ფულის შეგროვებას, იმ ადგილების გასუფთავებას და ნანგრევებზე ნიშების აგებას. ბატონი კონსტანტინე მიუხედავად ავდრისა, ანუ

კვირა-უქმე დღისა განუწყვეტლივ ერთგულად მუშაობდა ხალხთან ერთად“.

საბჭოთა პერიოდში კვირაცხოვლის ნიში დაუნგრევიათ და ეკლესიის ადგილზე შინამოუსვლელთა მემორიალი გაუკეთებიათ. დანგრევას გადაურჩა „მღვდლის საფლავზე“ აგებული შენობა, რომელსაც სხვადასხვა დანიშნულებით იყენებდნენ.

სოფელი გლდანის მკვიდრის აბუაშვილების ოჯახის მიერ 2005 წელს ნიშის ადგილზე აიგო პატარა სალოცავი.

ღვთაების და წმინდა ბარბარეს ნიში

სოფელ გლდანში 1901 წლის 9 დეკემბერს კვირაცხოვლის, წმინდა თომას ნიშის კურთხევის „... შემდეგ მთელი პროცესია გაემართა გამოღმა ღვთაების ნიშისაკენ...“, სამწუხაროდ ამ ნიშის შესახებ სხვა ინფორმაცია არ გავაჩნია და არც მისი ზუსტი ადგილმდებარეობაა ჩვენთვის ცნობილი.

თუმცა სოფლის აღმოსავლეთით, გლდანის ტბის სიახლოვეს მაღალ ბორცვზე დგას ღვთაების ნიში, რომელზედაც წარწერაა “ღმერთმა იმიტომ გავვაჩინა რომ შეგვასწავლა ამ ცხოვრების წესი. ჩვენი გაჩენისათვის ღმერთს უნდა ვუმადლოდეთ”. ღვთაების ნიში აგებულია 2001 წელს ვლადიმერ მამადაშვილის მიერ.

1901 წლის გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ ვკითხულობთ, რომ მღვდელმა მ.ი. ანდრიაშვილმა, 9 დეკემბერს სოფელ გლდანში აკურთხა კვირაცხოვლობის წმინდა მოციქულ თომას და დვთაების ნიში. ამავე დღეს სოფელში „...სკოლის გაღებაში, აკურთხეს მესამე, ახლად აგებული ნიში წმინდა მოწ. ბარბარეს სახელობაზე. აქ კურთხევის შემდეგ მღვდელმა მ.ი. ანდრიაშვილმა შესაფერისად განუმარტა ხალხს მნიშვნელობა სამლოცველობისა და ეკლესიებისა, აუხსნა ის ღვაწლი და შრომა, რომელიც მიუძღვის ადგილობრივ მემამულეს პატივცემულ კონსტანტინე ნიკოლოზის ძეს აქიმოვს ამ ზემოთ ხსენებულ ნიშების აგებაზე, ამის შემდეგ ხალხში გაისმა ერთხმად: „ღმერთმა აცოცხლოს, ადღეგრძელოს“, რის შემდეგაც დიდათ ნასიამოვნები ხალხი 2 საათზე დაიშალა.

შესაძლებელია წმინდა ბარბარეს ახალი ნიშის ადგილზე ადრეც მღვარეო სამლოცველო ან ნიში, რადგან როგორც მღვდელმა მ.ი. ანდრიაშვილმა წარმოთქმულ სიტყვაში აღნიშნა, ადგილობრივი მემამულის კონსტანტინე აქიმოვის დიდი ღვაწლი წმინდა ბარბარეს ნიშის აგებაში „...გარდა ამისა არც ამ სოფლის სკოლა დასტოვა უყურადღებოდ. ამავე სკოლის ეზოში გამოასუფთავა კლდე, დაასვენა ხატი წმინდა ბარბარესი და მასთან ყულაბი. მლოცველნი სანთლის მაგიერ ფულს ყულაბაში ავდებდნენ და ეს ფული სკოლას რჩება“.

საბჭოთა პერიოდში ნიში დაანგრეს. სოფლის მოსახლეობა ჩუმად მაინც ანთებდა სანთლებს და არ ივიწყებდა ამ ადგილს.

ხელთუქმნელი ხატის ნიში

გლდანის სასაფლაოს მიმდებარე ტერიტორიაზე, სოფლის დასახლებასთან ახლოს აგებულია „ხელთუქმნელი ხატის“ ნიში.

იყდრიას საყდარი

სოფელი გლდანის ჩრდილოეთით დგას პატარა ზომის, გვიან შუა საუკუნეების დარბაზული ეკლესია. ხალხში მისი სახელწოდებაა „იყდრიას საყდარი“. ნაგებია რიყის ქვით. დასავლეთის მხრიდან აქვს კარი. ხოლო დანარჩენ კედლებზე თითო სარკმელი. აფსიდი სწორკუთხაა და რამდენიმე ნიშია შიგნით კედელში. (კობა ხარაძე)

ლომისის წმინდა გიორგის ეკლესია

დღევანდელი გლდანის დასახლების ერთ-ერთი უძველესი ეკლესია, რომელიც მეცნიერთა აზრით ადრეფეოდალურ ხანაში იყო აგებული, მდებარეობდა გლდანის მასივების III და IV მიკრორაიონებს შორის. ადგილობრივი მოსახლეობის გადმოცემით XX საუკუნის 60-70-იან წლებამდე, გლდანის განაშენიანების დაწყებამდე არსებობდა ეკლესიის ნანგრევები და საფლავის ქვები, რომლებიც დღეს უკვალოდაა გამქრალი.

1990 წელს დეკანოზ ელიზბარ ოდიშვილის თაოსნობით, ძველი ეკლესიის საძირკველზე, რომელიც აღმოჩენილი იქნა მშენებლობის დროს, იწყება ლომისის წმინდა გიორგის ეკლესიის მშენებლობა. 1991 წლის 23 ნოემბერს, გიორგობა დღეს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქმა, უწმინდესმა და უნეტარესმა, ილია II-მ აკურთხა ახლადაგებული ტაძარი.

ერთნავენი ბაზილიკის ტიპის ტაძრის პროექტი არქიტექტორ თამაზ ბეჟანიშვილის მიერაა შედგენილი. ეკლესია აგებულია ქართული აგურით, გარედან ეკლარის ქვითაა მოპირკეთებული. ტაძრის ეზოში აგებულია სამრეკლო, კარიბჭე, სასანთლე, სატრაპეზო. ტაძრის გარშემო არქიმანდრიტი იოაკიმე ასათიანისა და დეკანოზ

მიქაელ ასათიანის მიერ ულამაზესი ბაღია გაშენებული.

ეკლესია მოხატა ხატმწერმა ამირან გოგოლაძემ. ტაძრის საკურთხეველში დაცულია დიდი სიწმინდე – ქვა, რომელზედაც აღბეჭდილია მოციქულ სვიმონ კანანელის სისხლის წვეთები.

1999 წლის 5 სექტემბერს ცხუმ-აფხაზეთის მთავარეპისკოპოსმა დაიელმა ტაძარში იერუსალიმის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ხატის პირი აკურთხა. აღნიშნული ხატის რამდენიმე ასლი ღვთისმშობლის საფლავიდან გელათის მეცნიერებათა აკადემიის მდივან-აკადემიკოსმა მიხეილ ქურდიანმა ჩამოაბრძანა. მეუფე დანიელის გადმოცემით, ღვთისმშობლის საფლავზე მისულ ქართულ დელეგაციას მონასტრის მსახურნი ამ ხატითა და გალობით შეგებებიან და უთქვამთ – ხატი „მშვიდობისმყოფელის“ სახელითაა ცნობილი და საქართველოს მშვიდობას მოუტანსო. სამრევლო სკოლის მსმენელთა შემოწირულობით ხატის ჩარჩო ხეზე კვეთის ოსტატმა თამაზ ჩერტოკოშვილმა დაამზადა.

ამ ღირშესანიშნავ დღეს მეუფე დანიელმა ტაძარში ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის პარაკლისი გადაიხადა და შემდეგი სიტყვებით დალოცა გლდანის მოსახლეობა: „ღვთისმშობლის საფლავიდან ჩამობრძანებული ხატი უღუდესი სიწმინდეა. გილოცავთ ამ მადლის შემობრძანებას საქართველოში. ეს იმის ნიშანია, რომ ღვთისმშობელს სურს შეგეწიოთ. ეს წყალობაც არის და ნიშანია, რომ ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისათვის სათნოა ჩვენი მსახურება. თბილისში საუკუნეების განმავლობაში შენდებოდა ტაძრები, მაგრამ ახალ უბნებში ტაძრების სიმცირეს განვიცდით. ეკლესიის მშენებლობა იოლი საქმე არ არის, მას მუდამ თან ახლავს წინააღმდეგობა. მტერი ყოველთვის ებრძოდა ეკლესია-მონასტრებს, რადგან ეს არის ის ციხე-სიმაგრე, რომელიც გვიცავს

ბოროტი ძალისაგან. ჩვენთვის იგი სულიერი საზრდოს მომნიჭებელია, სულიერი წყაროა, ამიტომ ბოროტი ყოველთვის ცდილობს ტაძრის არა მხოლოდ ფიზიკურ დანგრევას, არამედ სულიერ განადგურებასაც – მრევლის დაპირისპირებითა და უთანხმოებით. ამ ტაძარმა ბევრი რამ გადაიტანა, დიდ განსაცდელს გაუძლო, მაგრამ როგორც ხედავთ, იგი ძლიერდება, ღამაზდება. რაც მთავარია, იგი სულიერად არ დანგრეულა, მრევლიც მრავალრიცხოვანი ჰყავს. როგორც პაველ მოციქული ამბობს „უფალი ნათელ ჩემდა და მაცხოვარ ჩემდა, რისი მეშინოდეს. უფალი შესავედრებელ არს ცხოვრებისა ჩემისა, რისგან შეეძრწუნდე“. უკეთუ უფალი ჩვენდა კერძო არს, ვინ არს ჩვენი მტერი?! ვერაფერი დაგვაკლოს ვერცა იწროებად, ვერცა ავადყოფობამ, სიკვდილმა, რადგან ჩვენი ცხოვრება არის თვით ქრისტე, სიკვდილი კი მასთან კიდევ უფრო მიახლოება. ჩვენთვის უკვდავება ეკლესიიდან იწყება. ჩვენ მხნედ უნდა ვიყოთ და სხვებიც გაგამხნევოთ. მორწმუნეს არ უნდა ეშინოდეს, რადგან განსაცდელი მხოლოდ საშუალებაა სულიერი ამაღლებისა. „რომელმან დაითმინოს სრულიად, იგი ცხონდეს“. უნდა გვქონდეს მტკიცე და შეუორგულეებული რწმენა, საკუთარ თავში უნდა განვამტკიცოთ ჭეშმარიტი მართლმადიდებელი სარწმუნოება და როგორც დიდი გრიგოლ ღვთისმეტყველი ამბობდა „ნუ მიიდრიკებით ნუცა მარჯუ, ნუცა მარცხუ, არამედ გზასა სამეუფოსასა ვიდოდეთ“.

ეს დაპირისპირებები და უკიდურესობანი საერთოდ ახასიათებს მღელვარე დროს და დიდი სიბრძნე გვესაჭიროება, რომ უკიდურესობაში არ აღმოვჩნდეთ. ქართველი კაცი ნელთბილ სარწმუნოებაში არასოდეს ყოფილა, ის ყოველთვის მხურვალე იყო, მაგრამ იგი ასევე შორს იდგა ფანატიზმისაგან. ყოველთვის იყო ჟანსალი

მორწმუნე და დღეს ასეთი ჟანსალი სარწმუნოება გვჭირდება. მე ვხედავ, რომ თქვენთან არის ასეთი რწმენა და ღმერთმა ძალა მოგცეთ, რომ ეს ტაძარი მაგალითი იყოს მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა. ღმერთმა დაგლოცოთ და ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელმა მოვიტანოთ მრავალი სიხარული“.

თავკვერის სამი ეკლესია

სოფელი გლდანის და მისი მიმდებარედ მდებარე სოფლების მოსახლეობა მეღვინეობას მისდევდა. დღევანდელი გლდანის მასივის დასაწყის ტერიტორიას ადგილობრივი მოსახლეობა დღემდე თავკვერს ეძახის. შესაძლებელია ამ ადგილზე წითელყურძინიანი საღვინე ვაზი – თავკვერი ყოფილიყოს გაშენებული და ამიტომ შერქმეოდა ამ ადგილს – თავკვერი.

1975-1976 წლებში, გლდანის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ვ. ართილაყვა გაითხარა გლდანის II და III მიკრორაიონებს შორის ტერიტორია. გამოვლინდა სამი ბაზილიკური ეკლესიისა და რამოდენიმე სხვა ნაგებობათა ნაშთები და ორი ქვაყუთის ტიპის სამარხი.

ეკლესიის კედლები ნაგებია კლდის ფლეთილი ქვით თიხის ხსნარზე და გადახურული იყო კრამიტით. ერთ-ერთ ეკლესიის ნანგრევებში აღმოაჩინეს VI-VII საუკუნეების, სპარსეთის მეფის ხოსრო II-ის ვერცხლის მონეტა. ერთ-ერთი ეკლესიის ძირში გათხრილია ორი, ფითალი ქვით ნაგები სამარხი. მიცვალებულები ორივეში დაკრძალულნი იყვნენ ქრისტიანული წესით.

გათხრების დროს აღმოჩენილ სხვა ნაგებობათა კედლები რიყისა და ფლეთილი ქვებით იყო აგებული. ზოგიერთი შენობის იატაკი მოპირკეთებული იყო ბრტყელი ფილაქანით. ნაგებობებში

აღმოჩნდა მარანი, რაც კიდევ გვაფიქრებინებს, რომ აქ დასახლებული ადამიანები მისდევდნენ მეღვინეობას.

აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალა პარალელურად პოულობს ურბნისის, ლოჭინის და ადრინდელი შუა საუკუნეებით თარიღდება ანუ V-VIII საუკუნეებით.

გლდანის ღვთისმშობლის ეკლესია

სოფელი გლდანის აღმოსავლეთით მდებარე სასაფლაოს ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ეკლესიის აშენების თარიღად მეცნიერები VIII-IX საუკუნეებს ასახელებენ.

ხელოვნებათმცოდნე გ. მარსაგიშვილის აღწერით: “ეკლესია დარბაზულია (5.9*4.5მ.), ნაგებია რიყის ქვითა და ქვიშაქვით, სრული სიმაღლით შემორჩენილია მხოლოდ აღმოსავლეთის კედელი. ეკლესიას შესასვლელი დასავლეთიდან აქვს. სწორკუთხა საკურთხეველში ერთი ვიწრო სარკმელია. ჩრდილოეთისა და სამხრეთის კედლებში თითო მაღალი თაღოვანი სარკმელი და სწორკუთხა ნიშია“.

ეკლესიას ჩაუტარდა რესტავრაცია. აღდგენილია ჩამოქცეული კედლები. ტაძარს ორფერდა გადახურვა აქვს.

გლდანის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ეკლესია მდებარეობს სოფლის მოქმედ სასაფლაოზე.

გლდანის სასაფლაოს ეკლესია

არქიტექტურული ძეგლი დგას სოფლის განაპირას, დასავლეთით, სასაფლაოზე. აგებულია XIX საუკუნეში. ეკლესია დარბაზულია (7.72*6.1მ.), ნაგებია ქვიშაქვით, გამოყენებულია აგურიც. შესასვლელი დასავლეთიდანაა. დრმა ნახევარწრიულ აფსიდში და სამხრეთისა და დასავლეთის კედლებში თითო სარკმელია გაჭრილი. საკურთხეველის ორივე მხარეს კედელში ცილინდრული კამარით გადახურული მცირე ზომის სამკვეთლო და საღვინეა, რომლებიც აფსიდს სწორკუთხა კარით უკავშირდებიან. ორივე სათავის აღმოსავლეთ კედელში თითო სარკმელია, ხოლო დასავლეთისაში – თითო პატარა ნიში. საკურთხეველის, საღვინისა და სამკვეთლოც სარკმელების ქვემოთ კედელს თარო გასდევს.

საკურთხეველი ამადლებულია. შუა ნაწილში გამოშვერილ ბაქანს გვერდებზე კიბეები აქვს. დარბაზი გადახურულია ცილინდრული კამარით. კამარის ქუსლები გრძივი კედლებიდან ოდნავ წინ არის წამოწეული.

ფასადებს აგურის გვიანდელი ლავგარდანი აქვს. დასავლეთ ფასადზე ჩარჩოში ჩასმული ჯვრებია ამოკვეთილი. ამავე მხარეს ეკლესიას ნართექსი ჰქონია (შემორჩენილია სახურავის კვალი). ნართექსისა და დარბაზის დამაკავშირებელი განიერი გასასვლელი ამჟამად დავიწროებულია.

რიყიანის წმინდა გიორგის ეკლესია.

გლდანისხევის სოფელ რიყიანში მდგარა XII საუკუნეში ნაგები წმინდა გიორგის ეკლესია. ამ ეკლესიის ნაშთები 1942 წელს, შემთხვევით აღმოაჩინეს შალვა ნუცუბიძის სახლის მშენებლობის დროს. საძირკველის ამოღებისას ნაპოვნია იქნა ეკლესიის საძირკველის ნაშთები და წარწერებიანი ქვები. სამწუხაროდ სხვა ინფორმაცია ამ ეკლესიის შესახებ ვერ მოვიძიეთ.

ლომისის წმინდა გიორგის ეკლესია

სოფელ პატარა გლდანში იდგა ბაზილიკური ტიპის პატარა ეკლესია, რომელიც საბჭოთა პერიოდში დაანგრიეს. სამწუხაროდ არც სოფლის შესახებ და არც ამ ეკლესიის შესახებ ისტორიამ ცნობები არ შემოგვინახა.

რუსეთის იმპერიის ბატონობის პერიოდში, XIX საუკუნის ბოლოს გუდამაყრის ხეობიდან სოფელ პატარა გლდანში ჩამოსახლეს მთის მოსახლეობა. მათი ინიციატივით ძველი ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიაზე 2001 წლის აპრილში საძირკველი ჩაეყარა ახალ ბაზილიკური ტიპის, პატარა ტაძარს, რომლის მშენებლობაც მალევე დამთავრდა.

ახალი ტაძრის კურთხევა ლომისის დღესასწაულს დაემთხვა, ამიტომ ეკლესია ლომისის წმინდა გიორგის სახელზედ აკურთხეს.

წმინდა გიორგის ნიში

სოფელ პატარა გლდანის წმინდა გიორგის ტაძრთან ახლოს მდებარეობს წმინდა გიორგის ნიში.

„მრავალ არიან ჩინებულ და მცირედნი რჩეულ“

/მათე 22, 14/

ხათუნა თოღაძე

კაცობრიობის ისტორიაში ქრისტიანობას და ქრისტიანულ კულტურას თავისი წვლილი და ადგილი აქვს. ქართული კულტურის ისტორიაში დიდი როლი შეასრულეს მონასტრებმა, განსაკუთრებით საზღვარგარეთ არსებულმა კერებმა, „სადაც საუკუნეების მანძილზე ფართოდებოდა ქართველთა გონებრივი ჰორიზონტი, ვითარდებოდა ლიტერატურული აზროვნება“. ქართულ მონასტრებში თავმოყრილნი იყვნენ მწერლები, მეცნიერები, კალიგრაფები, „ეტრატის შემქმნელები“, წიგნების „მკაზველები“, და „მმოსველები“, ხელოვანნი და მეცნიერნი.

„ქართველთა ხარჯით და ფულით აშენებული არა ერთი და ორი (სავანე) დღესაც ჰღაღადებს ათონის მთაზედ, სინაზედ, სირიაში, იერუსალიმის ახლო-მახლო, რომ ქართველთა თავგამოდებით და დიდის მხნეობით უღვაწნიათ თავისი ქვეყნის გარეთაც, საღიღებლად თვისის სარწმუნოების მრავალი მაგალითებია დაშთენილი, მრავალი საბუთები ისტორიული, რომ ამ უცხო ქვეყნების მონასტრებში წინამძღვრობა და ხელმძღვანელობა ჰქონიათ ქართველთა სულიერთა მამათა, რომელთა ცხოვრება და საქმენი თამოსაწონად ექმნება ქართველსა ყოველთვის“ – წერდა ილია ჭავჭავაძე.

ქართველი მამების მოღვაწეობის შესახებ მრავალი ცნობაა დაცული ძველ ქართულ წყაროებში – საისტორიო ნაწარმოებებში, ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებში, ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებში, ადაპებსა და სულთა მატრიანებში, ეპიგრაფიკულ ძეგლებში, სიგელ-გუჯრებში. რადგან ქართველთა

მოღვაწეობა ახლო აღმოსავლეთში დიდხანს გრძელდებოდა. მათი აღმშენებლობითი საქმიანობა უცხოელთა ყურადღებასაც იპყრობდა. ამიტომ ცნობები შემოგვინახეს არაქართულმა ავტორებმაც – საეკლესიო და დიპლომატიურმა მოღვაწეებმა, მემბტიანეებმა, მოგზაურებმა და სხვ.

თავდაპირველად ქართველებმა სხვის მონასტრებს მიაშურეს, ხოლო შემდეგ საკუთარი სავანეების დაარსებაც დაიწყეს.

ქართული მონასტრები არსებობდა როგორც აღმოსავლეთში: სირია, პალესტინა, ისე დასავლეთში, ბიზანტია. მოსე ჯანაშვილის მიხედვით, კაპადოკიაში ქართველები ჯერ კიდევ III-IV საუკუნეებში მოღვაწეობდნენ. ეგვიპტეში უკვე IV საუკუნეში მოღვაწეობდა ქართველი მოაზროვნე ევაგრე პონტოელი.

ასევე ადრე მოღვაწეობდნენ ქართველი მამები პალესტინაში – იერუსალიმსა და მის ახლოს მდებარე სავანეებში. მოსე ჯანაშვილის სიტყვით ქართველები იერუსალიმში ჯერ კიდევ IV ს-ში გამოჩენილან და მალე მრავალი მონასტერი დაუარსებიათ. სხვა ცნობით, მარტო იერუსალიმში ქართველებს 40-მდე ეკლესია-მონასტერი და სასტუმრო სახლი ეკუთვნოდათ.

ქართველი მამები იხსენიებიან თეოდოსის ლავრაში. თეოდოსიმ (425-523) იერუსალიმიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით 10-ოდე კილომეტრში დააარსა ლავრა, სადაც სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები ცხოვრობდნენ. მისი ბიოგრაფის თეოდოსი კვინობიარქის ცნობით, აქ ერთი ეკლესია ქართველებისათვის იყო განკუთვნილი.

მალე ქართველებმა საკუთარი მონასტრების დაარსება დაიწყეს. V საუკუნეში ქართლის მეფის ვარაზ-ბაკურის შვილიშვილი პეტრე ქართველი (411-491) თავის აღმზრდელსა და თანამზრახველთან ერთად პალესტი-

ნაში გაიქცა და ბერად აღიკვეცა. მან ჯერ კიდევ V ს-ის 30-იან წლებში დაარსა მონასტრები იერუსალიმსა და ეგვიპტეში. ამას ადასტურებს ცნობილი ბიზანტიელი ისტორიკოსის პროკოფი კესარიელის ცნობა, რომლის თანახმადაც VI ს-ში იუსტინიანე დიდმა (527-565) განაახლა იბერთა მონასტერი იერუსალიმში და ლაზთა მონასტერი იერუსალიმის უდაბნოში. შემდგომში პეტრემ ქ. მაიუმის ეპისკოპოსის პატივიც მოიპოვა. ყოფილი უფლისწული ფრიად სახელგანთქმული მწერალი იყო მისი ნიჭის დამადასტურებლად საკმარისია დავასახელოთ ცნობილი თხზულება „Corpus Aeropagiticum“.

ქართველებს მონასტერი ჰქონიათ იერუსალიმის სამხრეთით მდებარე „ჰურიასტანის ბეთლემშიც“. მოზაიკით შესრულებული აქაური ქართული წარწერები ჯერჯერობით ქართული დამწერლობის უძველესი ნიმუშია.

მოგვიანებით ქართველები დამკვიდრდნენ საბას ლავრაში, რომელიც იერუსალიმის სამხრეთ-აღმოსავლეთით 13-15 კმ-ში მდებარეობს. ჩვენი წინაპრები მას საბაწმინდას უწოდებდნენ., დამაარსებლის პატივისცემის ნიშნად. საბას ლავრა – ან დიდი ლავრა 483 ან 484 წელს დაარსდა. მალე იქ რამდენიმე ასეული ბერი მოღვაწეობდა: – ბერძნები, სირიელები, სომხები, ქართველები. ეს იყო – უძველესი საზღვარგარეთული ცენტრი ქართული კულტურისა და მწერლობისა, სადაც VIII-X სს. მრავალი ქართველი სასულიერო პირი მოღვაწეობდა: მარტვირი, საბაწმინდელი, სეთი, მაკარი ლეთელი, პიმენ კახი, ამონა, ბასილი საბაწმინდელი, გიორგი თბილელი, არსენი, იოანე-ზოსიმე, სვიმეონ მგალობელი, მიქაელ ჩხუარელი ილარიონ ქართველი, გიორგი პროხორე და სხვა.

მარტვირი საბაწმინდელი VI-VII სს-ის მოღვაწე უნდა იყოს. მას

მიეწერება ასკეტურ-მისტიკური შინაარსის თხზულება: „თქმული წმიდისა მარტვირი მონაზონისაჲ სინანულისათჳს და სიმადაბლის.“ იოანე მოსხი, რომელსაც ზოგჯერ ქართველ მწერლად მიიჩნევენ (მაგ., შ. ნუცუბიძე) VI ს-ის II ნახევრის და VII ს-ის I ნახევრის მწერალია. სხვადასხვა დროს მოღვაწეობდა საბას ლავრაში, სინას მთავზე და სხვა. მის კალამს ეკუთვნის საკმაოდ ცნობილი თხზულება, რომლის სათაური ქართულ ტექსტში ასე იკითხება: „მას წიგნსა ეწოდების სამოთხე, რომელსა შინა წერილ არიანი საქმენი და განგებანი წმიდათა მამათა და ქრისტეს მოყუარეთა დედათანი, რომელი აუწყებს ყოველთა. სათნოებათა სარგებლად კაცთა და ბოროტის მოქმედთათჳსცა, რომელთა არა ეშინოდა ღმრთისა – აღწერა ამბა იოანე მოძღუარმან სოფრონი იერუსალიმძემელ პატრიარქისმან“. ესაა ასკეტის ცხოვრებიდან აღებული საინტერესო ეპიზოდების კრებული, რომელიც შუა საუკუნეებში პოპულარული იყო ქრისტიანულ სამყაროში.

VIII ს-ის I ნახევარში მოღვაწეობდა უცნობი ქართველი მოღვაწე, რომელმაც ბერძნულიდან თარგმნა „ცხოვრებაჲ ნეტარისა ჩუენისა საბაჲსა“.

ნაყოფიერი მწერალი ყოფილა სეთი (სეთი), რომელსაც VIII ს-ის II ნახ. IX ს-ის I ნახ. საბაწმინდელ მოღვაწედ მიიჩნევენ. მოზრდილ აგიოგრაფიულ კრებულში რომელშიც რამდენიმე თხზულებაა შესული, საგანგებოდ აღნიშნულია „ითარგმნა იმრუსალიმს კელით ასეთ თარგმანისაჲთა“. სავარაუდოდ იგი არა მარტო ბერძნულიდან, არამედ არაბულიდანაც თარგმნიდა.

VIII-IX სს-ში ცხოვრობდა საბაწმინდაში ბასილი, იქაურ ქართველ ჰიმნოგრაფთა ადრინდელი წარმომადგენელი. მას ეკუთვნის საბას საგალო-

ბელნი „ძველნი ქართულნი“. ქართველი მამები არა მარტო თარგმნიან, არამედ თვითონაც ქმნიან მონასტრის დამაარსებლის სადიდებელს. „საგალობელნი“ ქართული ჰიმნოგრაფიის განვითარების მაღალ დონეს მოწმობს.

საბაწმიდაში იმდენად ბევრი იყვნენ ქართველი გადამწერები და კალიგრაფები, რომ დამკვიდრდა ე.წ. საბაწმიდური ხელი. იქ დამზადებულ ხელნაწერთა შორის განსაკუთრებით ძვირფასია 864 წლის მრავალთავი – უძველესი თარიღიანი ქართული ხელნაწერი. კრებულის ერთ-ერთი მთავარი გადამწერი მაკარია. იგი ქართლიდან იყო სოფელ ლეთეთიდან. გიორგი მერჩულეს ცნობით, „კაცი შუენიერი, კეთილი მონაზონი, სრული სიბრძნითა“, გრიგოლ ხანძთელის მოწაფე. იგი პალესტინაში ყოფნის დროსაც არ წყვეტდა კავშირს თავის მოძღვართან. მათი ურთიერთობა ცხადყოფს, რომ საბაწმიდელ ქართველებს მჭიდრო კავშირი ჰქონდათ სამშობლოსთან. მის გარდა კრებულის გადაწერაში მონაწილეობა მიუღიათ არმენ კახს, ამონას და სხვებს. შემონახულია 18 ავგტორის 50 თხზულება, მათ შორის: გრიგოლ ნეოკესარიელის, ეპიფანე კვიპრელის, ეფრემ ასურის, კირილე იერუსალიმელის, მელეტი ანტიოქიელის, იოანე ოქროპირის და სხვათა ნაწარმოებები, რომლებიც უკვე 864 წლისთვის ყოფილა ქართულ ენაზე თარგმნილი, ალბათ, უმეტესად ამ ლავრაში.

საბაწმიდაში იყო ცნობილი მწიგნობარი იოანე ზოსიმე (949-965), რომელმაც შემდეგ სინას მთაზე გააგრძელა მოღვაწეობა. მას ეკუთვნის კალენდარულ-ჰიმნოგრაფიული კრებულები „კრებად თთუეთთად წელიწადისათად“ – მოზრდილი კალენდარი, რომელიც მრავალ ცნობას შეიცავს პალესტინის ბერმონაზვნური ცხოვრების და საეკლესიო ორგანიზაციის შესახებ შინაარსითა და შედგენილობით. ნაწარმოები მნიშვნელოვანი, არა

მხოლოდ ქართული, არამედ ზოგად-ქრისტიანული კულტურისათვის.

სავარაუდოდ, საბაწმიდაში ითარგმნა „სწავლაჲ წმიდისა სტეფანე მძოვრისაჲ საბაწმიდისაჲ, რომელი ზღვასა ზედა დადიოდა“. სტეფანე მანსურის „თხრობაჲ წამებისაჲ წმიდათა მამათაჲ, რომელნი მოისრნეს ბარბაროსთაგან – რომელ არიან სარკინოზნი – ლავრასა შინა წმიდისა მამისა ჩუენისა საბაჲსა“, ანტიოქე სტრატეგის „წარტყუენა იერუსალიმისაჲ“, „ცხოვრებაჲ და განგებაჲ წმიდათა მამათა სტეფანესი და ნიკონისი“, ამონიოსის „ცხოვრებაჲ წმიდათა და ნეტართა მამათაჲ“ „რომელნი მოისრნეს მთასა სინასა და რაითს ბარბაროსთაგან“ და სხვ. ქართველი მამები არაბულიდანაც თარგმნიდნენ. მაგ. სტეფანე მანსურისა და ანტიოქე სტრატეგის თხზულებანი არაბულიდან უნდა იყოს თარგმნილი. ასევე არაბულიდანაა გადმოქართულებული ბასილ საბაწმინდელის „წამებაჲ მიქელ საბაწმიდელისაჲ“.

XI ს. საბაწმიდაში ჩანან მიქაელ ჩიხუარელი, მიქაელ დვალი და სხვ. მიქაელ ჩიხუარელმა გიორგი პროხოვრეს დავალებით გადაწერა იოანეს თავის თარგმანება იოანე ოქროპირისა.. XII ს-ში მღვდელმა იოანემ, დიმიტრის თანამოღვაწეობით გადაწერა „წიგნი საგალობელი წმიდათა მარხვათაჲ“, რომელშიც იოანე მინჩხის საგალობელიც არის შესული. შემდეგ მონასტრის ხშირი დარბევის გამო ქართველმა მოღვაწეებმა სხვა სავანეებს მიაშურეს. თუმცა ქართველთა მოღვაწეობა საბაწმიდაში გვიან ხანამდე გრძელდებოდა.

საქართველოში გავრცელებული იყო საბაწმიდაში დამუშავებული ტიპიკონიც. – „განჩინებაჲ და განწესებაჲ მოძღუართა მიერ მართლმორწმუნეთაჲ, რომელსა ჰყოფენ იერუსალმში“.

X-XI საუკუნეების ქართველ მწიგნობარ მამათა მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო პალავრა, ანუ ხარიტონის ლავრა, როგორც მას დამაარსებლის

პატივსაცემად უწოდებენ. ხარიტონი (გარდ. 350 წ. ახლოს) გამოჩენილი საეკლესიო მოღვაწე იყო. პირველად მონასტერი დაარსა იერუსალიმის ახლოს, ხოლო შემდეგ იერუსალიმიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით 10-12 კმ. დიდი ლავრა დაარსა.

X-XI სს. აქ მოღვაწეობდნენ იოანე საფარელი, პავლე პალავრელი, თეოდორე პალავრელი, გრიგოლ ხარიტონ-წმინდელი, სტეფანე პალავრელი და სხვ. მათ დიდი შრომა გასწიეს ქართული ქრისტიანული კულტურის განვითარებისათვის. პირველად უნდა მოვიხსენიოთ იოანე საფარელი, რომელმაც 968 წელს გადაწერა გიორგი ალექსანდრიელის (619-630) „ცხოვრებად წმიდისა და ნეტარისა მოძღუარისა ყოვლისა სოფლისა და ვარსკულავისა მის განთიადისად მამისა ჩუენისა იოანე ოქროპირისა“ .

იოანე ოქროპირის (IV-V სს.) ცხოვრება ქართულად ეფრემ მცირის თარგმანითაც არის ცნობილი, მაგრამ იოანე საფარელის ტექსტი უფრო ადრინდელია, ამასთან მისი ბერძნული დედანი დაკარგულია.

X ს-ში მოღვაწეობდა პალავრაში გადამწერი პავლე. მის სახელთანაა დაკავშირებული მოზრდილი აგიოგრაფიული კრებული, რომელიც საინტერესო შემადგენლობისაა, მაგ.: „წამებად წმიდათა და კეთილად ძლეთა მოწამეთა გურია, სამონა, აბიბოსეთი“. „წამებად წმიდისა პანტელეიმონისი“, „საკვირველებანი წმიდისა ნიკოლაის მთავარეპისკოპოსისანი“, აზარიადის მიქაელისი“, „ცხოვრებად და წამებად წმიდისა მარინადისი“, „წამებად წმიდისა ანასტასიადისი“, „წამებად წმიდისა ფოკადისი“, „წამებად წმიდათა ორმოცდახუთთადა“. წამება წმ. ანანიადისი და წმ. პროკოპისი. პავლესთან ერთად გადაწერაში მონაწილეობდნენ დავით და იოანე „მწარედ ცოდვილი“.

XI ს. პალავრაში მოღვაწეობდა გრიგოლი. მის მიერ მოგებულ წიგნში შესულია იოანე ოქროპირის, ეფრემ ასურისა და სხვათა სიტყვები.

XI ს-ის შუა წლებში მოღვაწეობდა პალავრაში ხუცესი სტეფანე. მის სახელთანაა დაკავშირებული ოთხთავის საყურადღებო ხელნაწერი.

პალავრელი ქართველების სახელი სამშობლოშიც ცნობილი იყო. პალავრაში წასვლაზე ოცნებობდა ხახულის მოღვაწე დავით თბილელი (XI ს.). რომელმაც გადაწერა იოანე ოქროპირის თარგმანება სახარების ერთი თავისა და ეს ხელნაწერი პალავრას შესწირა.

XI საუკუნისათვის პალესტინაში მოღვაწე ქართველ მამათა მნიშვნელოვანი ცენტრი ჯვრის მონასტერი იყო. სამეცნიერო ლიტერატურაში ჯვრის მონასტერის აღმშენებლად შავშელი მოღვაწე გიორგი პროხორე ითვლება. XI ს-ის 30-60 წლებში ახლადდაარსებულ საგანეში თავი მოიყარა ქართველ მწიგნობართა მრავალრიცხოვანმა ჯგუფმა, რომელიც ხელნაწერთა გამრავლებით და კრებულების შედგენით იყო დაკავებული. პროხორემ გარს შემოიკრიბა მწიგნობრები – იოანე დვალი, შავი იოანე და სხვები. 1055 წ. იოანე დვალმა დაამზადა მოზრდილი კრებული, რომელშიც შესულია გრიგოლ დვთისმეტყველის ბასილი დიდის და სხვათა თხზულებანი. პროხორეს დავალებითვე დაამზადა მან თვენი დეკემბერ-თებერვლისანი. წიგნის შემმოსველი ნისთერეონია. პროხორეს თაოსნობით გაჩნდა „პალესტინის პატერიკის ქართული ნუსხა. ხელნაწერში შესულია სტეფანეს და ნიკონის ცხოვრება, იოვანე ეარსკოპოსის ცხოვრება, რომელიც საბაწმიდაში იყო დაყუდებული, კვირიაკოზის ცხოვრება, ეფრემის ცხოვრება და სხვა.

1066 წლის ახლოს დამზადდა სვნაქსარი. მასში შედის როგორც აღაპები, ისე წამება-ცხოვრების ტექსტები. ასე რომ ჯვრის მონასტრის წიგნსაცავი სწრაფად იზრდებოდა. მომდევნო ხანაში დაიწერა „პროსორეს ცხოვრება“ (XI ს.) „წამებად ღუკასი“ (XIV ს.) „წამებად ნიკოლოზ დვალისად“ (XIV ს.).

მაჰმადიანთა მომძლავრების შემდეგ მონასტერს გაუჭირდა, მაგრამ XII-XIII სს-ის მიჯნაზე საქართველომ განსაკუთრებული უფლებები მოიპოვა აღმოსავლეთში. გადმოცემის თანახმად, სწორედ ამ პერიოდში წავიდა ჯვრის მონასტერში შოთა რუსთაველი. ამას მოწმობს მონასტრის ფრესკა და სააღაპე წიგნის ცნობა. შოთა რუსთაველმა მნიშვნელოვანი დახმარება აღმოუჩინა ჯვრის მონასტერს, განაახლა და მოახატვინა კიდეც.

XVI ს-ში ჯვრის მონასტერში მოღვაწეობდნენ ბარნაბა თბილელი და ვლასი ურბნელი. ბარნაბა ძველ ტექტებს ავსებდა, ვლასი კი კრავდა და კაზმავდა ფოლიანტებს. XVIII ს-ის I ნახევარში ჯვრის მონასტერს ჯერ კიდევ ქართველი წინამძღვარი ჰყავდა. ქართველი მოღვაწენი იყვნენ ამ ტაძრებშიც: გოლგოთა – უფლის საფლავი – აღდგომა. იქ მოღვაწეობდნენ იოანე გოლგოთელი, მიქაელი, ნისთერეონი. კვრიკე აღდგომელი, რომელმაც მოიგო „გრიგოლ ღვთისმეტყველის“ თხზულებანი. XIV ს-ში იოვანე ვარძიელი. მისი თაოსნობით დამზადდა სამოქიცულო. აღდგომელი მახარებელი (1400 წ.). მკაზმველი იოსებ ხუნტუსძე; შეკაზმა მამათა ცხოვრება, წინასწარმეტყველთა საკითხავები „ბალავარიანის მოკლე რედაქციის ტექსტი და ა.შ.

XV-XVI სს-ის მიჯნაზე იქ მოღვაწეობდა ხუცეს-მონაზონი იოაკიმი, რომელმაც გოლგოთაში გადაწერა და მასვე შესწირა სექტემბრის თვენი.

ხელნაწერები მზადდებოდა სხვა ქართულ მონასტრებშიც: ბასილის

მონასტერი (XVI ს.), თეოდორეს მონასტერი (XVI ს.) ნიკოლოზის მონასტერი (XVI ს.), სამოელის გეთსიმანიისა და შეჰანის მონასტრებშიც.

ქართველთა ყველაზე შორეული სამოღვაწეო ცენტრი სინას მთა იყო. სინას მთის ახლოს ყოფილა ადგილი, რომელსაც არსელაი ეწოდებოდა. VI ს-ში იქ ცხოვრობდა და ასკეტურ მოღვაწეობას ეწეოდა. ქართველი ბერი მიქაელი, რომელსაც ახლდა მოწაფე ევსტათი. რაც შეეხება მონასტერს ის, სავარაუდოდ, IX საუკუნეში უნდა დაარსებულიყო. X საუკუნეში სინაზე ქართველებს საკუთარი ეკლესიები ჰქონდათ.

სინას მთას დიდ ყურადღებას უთმობდნენ და უხვ შეწირულობას უზაგნიდნენ ქართველი მეფეები. დავით აღმაშენებელმა იქ ეკლესია ააშენა. „დავითს კარგად ესმოდა, რომ სინას მთაზე ტაძრების მშენებლობას არა მარტო წმინდა სარწმუნოებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა, არამედ ამავე დროს ეს მთელ მახლობელ აღმოსავლეთში და დასავლეთის ქრისტიან ხალხთა შორის საქართველოს პოლიტიკურ სახელგანთქმულობას უწყობდა ხელს და საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველო დიდი ხვედრითი წონის გამოხატულება იყო“. – წერდა ივ. ჯავახიშვილის.

სინას მთაზე არა მხოლოდ ბიბლიოთეკა ჰქონდათ, არამედ სპეციალური სამკითხველო დარბაზი, ხელნაწერი წიგნების ნუსხა და ერთგვარი კატალოგიც კი. სინას ბიბლიოთეკა მხოლოდ ადგილზე დამზადებული ხელნაწერებით არ შემოიარგლებოდა. მას ჰქონდა წიგნები იერუსალიმის ჯვრის მონასტრიდან, გეთსიმანიიდან, კაპაათიდან, გოლგოთიდან, კალიპოსიდან და სხვ. განსაკუთრებით ბევრი წიგნი შეემატა სინას საბას ლავრიდან. მაგ. 864 წ. მრავალთავი და იოანე-ზოსიმეს ხელნაწერები. მიქაელ ფანასკერტელმა იოანეს საფარელს დაამ-

ზადებინა და სინას შესწირა ბაღაურული კრებული (968 წ.). იოანე კუმურდოელმა (X ს.) თეოდორე წყუდეღელს გადააწერინა „სვიმონ სალოსის ცხოვრება“, „წმიდისა მთისა სინასათვის“, სავარაუდოდ, აქ მოღვაწეობდა იოანე მინჩხი. აქ გააგრძელა ღვაწლი იოანე-ზოსიმემ: გადაწერა „სახარებანი საცისკრონი წმიდათა კვირიაკეთანი“ (977 წ.) სახარება (978 წ.) მამათა სწავლანი (978 წ.). კრებული, რომელშიც შესულია სახარების ორი თავი, მისი „ქებად და დიდებად ქართულისა ენისაჲ“, „კალანდაჲ, თქმული ეზრა წინასწარმეტყუელისაჲ“ და სხვა. ძეგლები (979 წ.) „განგებანი და განწესებანი მოძღუართა მიერ მართლმორწმუნეთა, რომელსა ჰყოფენ იერუსალიმს“ (982 წ.), კრებული, რომელშიც სვიმონ მესვეტის, საბა ასურისა და სხვათა წამება-ცხოვრებასთან ერთადაა ქართული ენის სადიდებელიც (982-983 წწ.) იაკობის ჟამისწირვა (985 წ.) „მცირე იადგარი (987 წ.) სახარების საკითხავები (977 წ.) „სვიმონ მესვეტის ცხოვრება“ (980 წ.) „სვიმონ სალოსის ცხოვრება“ (981 წ.), 964 წლის მრავალთავი (981 წ.), „მამათა ცხოვრება“ (983 წ.), ხანმეტი „ლექციონარი (983 წ.), „საკითხავი პოვნისათვის ჯუარისა“ (986 წ.) და სხვა.

სინას მთაზე მოღვაწეობდა ქართველ მწიგნობართა მრავალრიცხოვანი ჯგუფი. აქ იყვნენ მწერლები, კალიგრაფები, ხელნაწერთა დამზადების მოთავენი, წიგნების მმოსველნი: მიქაელ კათამონელი, მიქაელ ფანასკერტელი, იოანე კუმურდოელი, თეოდორე წყუდეღელი, კვირიკე მიძნაძორელი, ეზრა ქობულიანის ძე, გიორგი, მიქაელი, გაბრიელი, კვირიკე, ფილიპე, იოანე ბოლნელი და სხვანი, გიორგი (X ს.), რომელმაც გადაწერა „თარგმანებად წმიდათა სახარებათა“, ხელნაწერში მოთავსებულია ცნობილი ქართველი მქადაგებლის იოანე ბოლნელის (X ს.) ნაწარმოებები. XI ს. სინაზე მოღ-

ვაწეობდნენ იოანე სინელი, რომელმაც გადაწერა, ისაკ ასურის „სწავლანი“, მიქაელ „უცბად მხსრეკელი“, გადაწერა სახარება, გიორგი მანაველი წიგნსაცავს შესწირა „ექვთიმე დიდის ცხოვრება“. უფრო მოგვიანო ხანის მოღვაწეა ელისე ჩიდანის ძე, რომელსაც „მოსახსენებელი და მატიანე პატიოსნისა წმიდისა მონასტრისა, ღმრთისა დამყარებულისა სინასაჲ“, ძირითადი ნაწილი გადაუწერია.

სინას წიგნსაცავმა შემოგვინახა მრავალი ორიგინალური ძეგლი. აგიოგრაფიული, ასტრონომიული, ასკეტიკური და სხვა. ამ მასალის გათვალისწინებით სრულად ჩანს სინას მთის მოღვაწეთა როლი ეროვნული კულტურის განვითარების ისტორიაში. სინას მთის მოღვაწეებს კავშირურთიერთობა ჰქონდა არაბულ-ქრისტიანულ სამყაროსთან. ქართველმა ბერმონაზვნებმა, ჩანს, იცოდნენ არაბული ენა და დამწერლობა.

XV ს-დან სინაზე ქართველი მოღვაწენი აღარ ჩანან. მაჰმადიანთა მომძლავრებამ და საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკურმა დაუძღვრებამ ჩანს ქართული მონასტერი დაასუსტა. ამის შემდეგ სინას მთაზე მხოლოდ თითო-ოროლა ქართველი მამა თუ მოღვაწეობს: XVI ს-ის დასასრულს ათაბაგთა წარგზავნილი ამბროსი, XVII ს-ის მროველი მღვდელმთავარი ქრისტეფორე.

ქართული მონასტრები მრავლად იყო სირიაშიც. ცნობილი ისტორიკოსის სოზომენეს (V ს.) ცნობით, სვიმონ მესვეტეს (350-459). სავანეს მოსალოცად ქართველებიც სტუმრობდნენ. ბერმონაზვნობის ამ განსაკუთრებულმა სახემ ჩვენშიც დაიმკვიდრა ადგილი. XI ს-ში. შავი მთის სავანეებში მრავალი ქართველი მოწესე დამკვიდრდა. მეცნიერები სავანეთა ზუსტ რაოდენობას ვერ ასახელებენ. მაგ.: პეტრესი ასახელებდა 9-ს, კეკელიძე – 8-ს, თარხნიშვილი – 12-ს.

XI ს-ში აქ აღსანიშნავია გიორგი შეყენებულის, გიორგი ათონელისა და გიორგი მცირის მოღვაწეობა.

ქართველთა ერთ-ერთ სამყოფელს წარმოადგენდა სვიმეონწმიდა. გიორგი შეყენებულს დიდი პატივით იხსენიებენ როგორც თანამედროვენი, ისე გვიანი ხანის მოღვაწენი. გიორგი შეყენებული XI ს-ის 30-იანი წლებიდან დაწყებული მოღვაწეობდა შავ მთაზე. მისი დავალებით თარგმნა გიორგი ათონელმა დავითნი, სამოციქულო და სხვ. მისივე დავალებით აღწერა გიორგი მცირემ გიორგი ათონელის ცხოვრება. იცოდნა, დამკვეთის განსწავლულობა, გიორგი მცირეს ნაშრომი დასრულებისთანავე გაუგზავნია გიორგი შეყენებულისათვის, რათა მას განესრულებინა. 1042-1044 წწ. მისი სურვილით გადაუწერია გიორგი დაყუდებულს „მართას ცხოვრება“. სვიმეონწმიდაში, სვიმეონის მონასტრის ახლოს ქართველებს თავიანთი ეკლესია ჰქონდათ. იქ გადაიწერა XIII ს-ში ერთი ოთხთავი, რომელიც ერთ-ერთი უგვიანესი ხელნაწერია შავი მთიდან. სვიმეონწმიდას საკმაოდ მდიდარი ბიბლიოთეკა ჰქონდა.

შავ მთაზე არსებობდა რომანწმიდა. ამ სავანის პირველი ქართველი მწიგნობარი გიორგი ათონელი იქ სამი წელი ცხოვრობდა (1036-1039 წწ.). შემდეგ იქ სხვა ქართველებიც ჩანან. გიორგის თარგმნილი სუნაქსარი გადაუწერია იოანე ჯიბისძეს, მიუგია მის ბიძას – დავით ჯიბისძეს. ეს მოღვაწენი XI ს-ის I ნახევარში ცნობილი მწიგნობრები იყვნენ, რომლებიც ჯერ შატბერდში მოღვაწეობდნენ. შავ მთაზე მათ ეკლესიაც აუშენებიათ.

ქართული მონასტერი იყო კალიპოსი, იქ მოღვაწეობდნენ გიორგი ათონელი, გაბრიელ და იოანე ივანწმიდელ-საფარელნი, ბასილ თორელყოფილი, ბასილ კალიპოსელი, არსენ კალიპოსელი და სხვები, 1040 წელს გაბრიელ და იოანე ივანწმიდელ-საფარელნმა

გადაწერეს გრიგოლ ნახიანხელისა და გიორგი ნოსელის თხზულებათა შემცველი კრებული, 1060 წელს ბასილ თორელყოფილმა გადაწერა ალავერდის ოთხთავი. მოღწეული ცნობების მიხედვით, კალიპოსელ მოღვაწეებს მდიდარი ბიბლიოთეკა ჰქონიათ.

ქართველები დამკვიდრებულნი იყვნენ კატანაშიც. ამ სავანიდან მხოლოდ ერთი ხელნაწერია მოღწეული, მაგრამ მას ქართული კულტურისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. ეს არის ერთი უძველესი ხელნაწერი „თარგმანებაჲ ფსალმუნთაჲ“, რომლის ანდერძის მიხედვითაც ვიგებთ, რომ ქართველების წინამძღვარი კატანაში გამოჩენილი მეცნიერი ეფრემ მცირე ყოფილა.

იერუსალიმის ერთი ხელნაწერის მიხედვით რომ ქართველები ეზრას მონსატერშიც ყოფილან.

სამეცნიერო ლიტერატურაში კარგა ხანია ცნობილია ოთხთავი რომელიც XI ს-ის შუა წლებში ლერწმისხევშია გადაწერილი. ლერწმისხევის სავანე შეიძლება იყო წმიდა გიორგის ეკლესია სელეკიაში, რომლის ნანგრევებიც აღმოჩინილია.

თუალთა მონასტერში მოღვაწეობდა ილარიონ დიდი თუალელი, რომელიც წყაროების მიხედვით, გიორგი ათონელის პირველი მასწავლებელი და მოძღვარი იყო, რაც მის განსწავლულობაზე მიუთითებს. თუალთა მონასტერშიც მდიდარი ბიბლიოთეკა ყოფილა.

შავ მთაზე არსებობდა ქართველთა კიდევ ერთი მონასტერი – ბარლაამწმიდა, სადაც მოღვაწეობდა ცნობილი ქართველი მწიგნობარი იოანე ბარლაამწმიდელი, რომელსაც „დაუნხრეკია“ პარაკლიტონი. გიორგი შეყენებულმა დაამზადა ხელნაწერი „ბარლაამის ცხოვრება, რომელიც ამ მონასტერში მცხოვრებ მოღვაწეს ეხება. მონასტერი ანტონს, ლიპარიტყოფილს უნდა დაეარსებინა და მას დაუწე-

რინებია „სადმართონ წიგნი ამ მონასტრისთვის“.

სავარაუდოდ, შავ მთაზე ქართველთა სხვა მონასტრებიც არსებობდა: პროკოპიწმიდას, თორენეს, ალექსანდრიის, თომას და გიორგის სავანეები.

განსაკუთრებულად უნდა აღინიშნოს შავი მთის ლიტერატურული სკოლის მეთაური და ყველაზე გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი, ფილოლოგი და ფილოსოფოსი ეფრემ მცირე, რომელმაც „ქართულ მწიგნობრობაში შექმნა მთელი ეპოქა და დიდებულად დაავიკრავინა ექვთიმე და გიორგი მთაწმიდელების სამწერლო ღვაწლი“ – წერდა კ. კეკელიძე. ეფრემის ბიოგრაფია, სამწუხაროდ, უცნობია, ვიცით მხოლოდ ის, რომ იგი იყო კარიჭისძე, წარმოშობით სამცხიდან. სავარაუდოდ განათლება მიიღო კონსტანტინოპოლში, შემდეგ, XI ს-ის 60-იანი წლებისთვის შავ მთას მიაშურა, სადაც XI ს-ის ბოლო წლებში ცხოვრობდა. შავ მთაზე დაწერა ეფრემმა თავისი ორიგინალური ისტორიულ-აგიოგრაფიული თუ სხვა ხასიათის შრომები და თარგმნა ბიზანტიური ლიტერატურის ათეული ნაშრომი. თავდაპირველად უნდა ვახსენოთ „უწყებად მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა შიგნთა შინა მოქსენების“. იგი ნამდვილად სამეცნიერო ნაშრომს წარმოადგენს. ეფრემმა შეისწავლა ბერძნული წყაროები, შეკრიბა მცირედნი სიტყუანი წმიდათა წერილთაგან“ და დაასაბუთა ქართული ეკლესიის თვითმყოფობა. ქართული მწერლობის ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობაზე წერს ეფრემი ნაშრომში „მოსაჯსენებელი მცირე სუმეონისათვის და თხრობაჲ მიზეზსა ამათ საკითხავთა თარგმანისათა“ გვაქვს ეფრემისეული თარგმანი ფსალმუნებისა. ეფრემმა თარგმნა ფესვლოდიონისე არეოპაგელის თხზულებანი, „ცხოვრება, იოანე ოქროპირისა“, „ცხოვრება გრიგოლ ნოსელისა, ბასილი დიდის „ასკეტიკონი“, თეოდორიტი

კვირელის „თხზულებანი“, გიორგი ღვთისმეტყველი და მრავალი სხვა.

მრავალრიცხოვან ანდერძ-მინაწერებში დასახელებულნი არიან შავი მთის სხვა ქართველი მოღვაწენიც: საბა თუხარელი, იოანე ფარაკნელი, ეფრემ ოშკელი, იოანე მთავარანისძე, ანტონ ტბელი, სტეფანე ჭულელი, იოანე კვირიკე, გაბრიელი, არსენ იყალთოელი და მრავალი სხვა. ამათგან ზოგი ეფრემის მასწავლებელი იყო. ამ მინაწერებიდან კარგად ჩანს შავმთელთა ერთობლივი მუშაობა და ღვაწლი. საკმარისია დავასახელოთ არსენ იყალთოელი, ეფრემის უმცროსი თანამედროვე და შავი მთის ლიტერატურული სკოლის წარმომადგენელი. შავ მთაზე არსენმა თარგმნა: „წამებად წმიდათა სამთა აღმსარებელთა: გურია, სამონა და აბიბოდის“, იამბიკოებით შემაკო სამოციქულო და სხვა.

განუზომელია შავ მთაზე მოღვაწე ქართველ მამათა ღვაწლი ქართული კულტურის განვითარების საქმეში.

IX-X სს-ში ბიზანტიის სხვადასხვა ადგილას დაარსდა ქართული მონასტრები, ანუ საფუძველი ჩაეყარა ქართული კულტურის ცენტრებს. ქართველ მამებს კარგად ესმოდათ, რომ ბიზანტიური კულტურის ათვისება მონურ ქედმოხრას არ ნიშნავდა, ამიტომ ითვისებდნენ მხოლოდ კარგს და არ კარგავდნენ ეროვნულ-კულტურულ დამოუკიდებლობას.

ქართული მონასტრებიდან პირველად უნდა ვახსენოთ ოლიმპოს მთაზე არსებული ქართველთა სამყოფელი. სავარაუდოდ აქ ქართველები XI ს-ის შუა წლებში გამოჩნდნენ. ერთ-ერთი ქართული ხელნაწერის მიხედვით, „წმიდათა მამათა ჩუენთა მიქაელ და არსენისა, რომელთა აღაშენეს ულუმბოდ“. შემდეგ იქ მისულა გამოჩენილი ქართველი მოღვაწე ილარიონი, „შვილი წარჩინებულთა აზნაურთა“, თავის ორ მოწაფესთან ერთად. ოლიმპზე მცხოვრებ ქართველ მამათა შორის იყვნენ

მიქაელ-ზეკეპე ბარათელი, გიორგი მოძღვარი, იოანე კახი, გრიგოლ მოძღვარი, საბა-კუტი, იოანე მმოსველი, ისაკი და სხვა. აი, ის ხელნაწერებიც, რომელიც მათ დაამზადეს: მიქაელ-ზეკეპე ბარათელის მიერ მოგებული სამოციქულო, „გაზრახვით გიორგისით და შეწევნით იოანე კახისაჲთა“; „გამოცხადება წმიდისა მახარებლისა და ღმრთისმეტყუელისა იოვანესი, რომელი გამოუცხადა მან ღმერთმან“ და ანდრია კესარია-კაპადუკიელის „თარგმანებაჲ“, რომელიც გიორგი მოძღვრისა და იოანეს ინიციატივით გადაუწერია საბა კუტს; ექვთიმე ათონელის თარგმანების შემცველი ხელნაწერი, რომელიც 1030 წელს გადაუწერია ისაკს, მამა გრიგოლის ბრძანებით.

ილარიონ ქართველის სახელთანაა დაკავშირებული რომანას ქართველთა მონასტრის დაარსებაც. სამწუხაროდ, ამ მონასტრის წიგნსაცავიდან მხოლოდ ორი ხელნაწერი შემოგვრჩა: ექვთიმე ათონელის თარგმანები, დამზადებული 1066 წელს სვიმეონ დვალის მიერ. ვანის ოთხთავი. გადაწერილი XII-XIII სს-ის მიჯნაზე თამარ მეფის მლოცველის „იოანე უღირსის“ მიერ. ხელნაწერი მიქაელ კორესელს მოუხატავს.

ძველი ქართული კულტურის საზღვარგარეთულ კერათა შორის განსაკუთრებული ადგილი ათონის სავანეს უჭირავს. რომ არ ყოფილიყო ათონის ივერთა მონასტერი, ჩვენს ეროვნულ კულტურას შეიძლება სხვა სახე და ხასიათი მიეღო. ათონზე ქართველები 787 წელს ახლოს უკვე ცხოვრობდნენ. ათონის მთაზე იოანე ქართველი, რომელიც ჯერ კიდევ ოლიმპოზე ათანასე ათონელის განსაკუთრებული მზრუნველობით სარგებლობდა მალე იოანეს ეწვია თორნიკე, რომელსაც იოანე ეწოდა. მალე ქართველებმა დატოვეს ათანასეს ლავრა და 969 წლისთვის საკუთარი ეკლესია და სამყოფელი ააშენეს. ასე ჩაეყარა

საფუძველი ათონის ანუ ივერთა მონასტერს. მისი პირველი წინამძღვარი იოანე ქართველი უაღრესად შრომისმოყვარე იყო. ათანასემ იგი თავისი ლავრის ზედამხეველადაც კი დანიშნა. იოანემ 40 წელი გაატარა ათონის მთაზე. აქედან 20 წელი მის მიერ დაარსებულ მონასტერში. წინამძღვრის დიდი შრომის მიუხედავად, მან ყურადღება მიაქცია ეროვნული მწიგნობრობის განვითარებასაც. მარტო ის რად ღირს, რომ მან გაუღვივა ექვთიმეს ლიტერატურისადმი ინტერესი. 1002 წლისთვის ექვთიმეს მამის რჩევით 30-მდე წიგნი ჰქონდა ნათარგმნი: „კლემასი“ „ანდრიას მიმოსვლა“, მაქსიმეს „სწავლანი“ „დიმიტრის წამება“, „ბაგრატის ცხოვრება“, გრიგოლ ნოსელის „თქმულნი“ და სხვა. იოანემ არა მხოლოდ ექვთიმე ჩააბა ლიტერატურულ საქმიანობაში, მისი თაოსნობით რამდენიმე ხელნაწერი სხვებმაც დაამზადეს, მაგ., ბასილის „ცხოვრება და სწავლანი“, რომელიც საბა „უცხად მწერალმა“ გადაწერა; „სამოთხე“, რომელიც სტეფანოზ დეკანოზმა გადაწერა; იოანეს და იოანე თორნიკე ყოფილის თაოსნობით ჯერ კიდევ 977 წ. ოშკში. თორანე-თორნიკეს სხვა ხელნაწერებიც გაუმრავლებინებია. ბიბლია ოშკის ან ათონის, რომელიც ოშკელმა მოღვაწეებმა მიქაელ ვარაზ-ვახემ, სტეფანე მწერალმა და გიორგი გელასისძემ გადაწერეს და სხვ. 1005 წლიდან ათონის მონასტრის წინამძღვარი ექვთიმე გახდა. საეკლესიო-სამონასტრო და სამეურნეო-ადმინისტრაციული დატვირთვა ექვთიმეს დროს აღარ უტოვებდა, ამიტომ დიდი მამა „ღამით სანთლითა“ ეწეოდა მთარგმნელობით ღვაწლს. არ დარჩენილა ქართული სასულიერო-საეკლესიო მწერლობის არცერთი დარგი, მის განვითარება-გამდიდრებაში ექვთიმეს აქტიური მონაწილეობა რომ არ მიეღოს. იგი წერდა ორიგინალურ თხზულებებს ქართულად და ბერძნულად ეწეოდა ორმხრივ

მთარგმნელობით მუშაობას. საკმარისია ვახსენოთ შუა საუკუნეებში ფართოდ გავრცელებული რომანი „სიბრძნე-ბალაჰვარისა“, რომელიც მან ქართულიდან თარგმნა ბერძნულ ენაზე, აქედან – ლათინურად და მთელ ევროპას მოედო. ცნობილი მეცნიერის ა. გრეგუარის დასკვნით, „მსოფლიო ლიტერატურის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო სახელგანთქმული წიგნია და უეჭველად იმსახურებს მსოფლიო ლიტერატურისათვის განკუთვნილ ნობელის პრემიას“. ექვთიმეს თავმნილია „მცირე სჯულის კანონი, როგორც საეკლესიო, ისე სამოქალაქო და სისხლის სამართლის კანონმდებლობის ერთგვარ ენციკლოპედიას წარმოადგენს. ბოლოში თარგმანს ზოგადი მოძღვრება აქვს დართული ბოროტმოქმედების შესახებ. ეს ძეგლი იმდროინდელი ქართული იურიდიული აზროვნების მაღალი დონის მაჩვენებელი და ექვთიმეს დიდი ნიჭის დამამტკიცებელია.

ექვთიმე ათონელი საგანგებო პრინციპით თარგმნიდა, საჭიროებისდა მიხედვით ამოკლებდა, ავრცობდა, ამდიდრებდა ტექსტებს და განსხვავებულ რედაქციებს იძლეოდა. ამიტომ აღნიშნავდნენ მადლიერი თანამემამულეები – „ექვთიმემ განანათლა და შეამკო ნათესავი და ენაჲ ჩუენი“ (გიორგი ათონელი), „განავრცო და განანათლა ქართველთა ენაჲ“ (სვიმეონ დვალის). ექვთიმემ არა მარტო გაამდიდრა ეროვნული ლიტერატურული საგანძური, არამედ „ბერძნებს ცხადად დაანახვა შემოქმედებითი ნიჭი და უნარი ქართველებისა, დონე და დიაპაზონი ქართული კულტურისა და ის საპატიო ადგილი, რომელიც მის სამშობლოს მოპოვებული ჰქონდა მოწინავე ქრისტიან ერთა შორის“ – წერდა კ. კეკელიძე. ექვთიმეს დამსახურების აღიარებაა მისი ცხოვრების აღწერა გიორგი ათონელის მიერ, მის

სახელზე დაწერილი საგალობლები, რომელთაგან ზოგიერთი ბერძნულ სადღესასწაულოშიც შევიდა და ა.შ. ექვთიმეს გარს შემოკრებილი ჰყავდა თანამოდგაწეთა დიდი ჯგუფი: იოანე გრძელისძე და არსენ ნინოწმიდელი, იოანე ხახულელი, ოქროპირი, საბა, ზაქარია მირდატისძე, არსენი, ბასილი, თეოფანე ხუცესი და სხვ. მათ შორის ნაყოფიერებით გამოირჩეოდა თეოფანე ხუცესი, რომელსაც 1500 დრაჰკანის წიგნი უწერია მონასტრის „შინა და გარე“ და მრავალი ბერძნული ხელნაწერი დაუმზადებია. უნდა ვახსენოთ, ბასილი ბაგრატის ძეც, რომელსაც დაუწერია „გალობანი წმიდისა მამის ეფთჳმესნი“, და გარკვეული წვლილი შეუტანია ქართული ჰიმნოგრაფიის განვითარებაში.

ექვთიმეს გარდაცვალების შემდეგ წინამძღვრად დატოვებულმა გიორგიმ გააგრძელა ქართულ ხელნაწერთა გამრავლება და ახალი ნუსხების დამზადება. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, გიორგი ათონელი გამოჩენილი ისტორიკოსი იყო. მის მიერ დაწერილი იოანეს და ექვთიმეს ცხოვრება ფასდაუდებელი საისტორიო წყაროა მონასტრის ცხოვრების შესასწავლად. იგი მთარგმნელობითი მუშაობითაც გამოირჩეოდა – რამდენიმე ათეული წიგნი თარგმნა ბერძნულიდან და როგორც გიორგი მცირე აღნიშნავს, წიგნი „სრულიან არაყოფილნი... ნათლად გამობრწყინვნა“. გიორგი ათონელის თანამედროვენი გოგოფა, იაკობი, იოანე ხარტულარი, ეზრა, სტეფანე ათონელი, სვიმეონ თავშიშველი, კვირიკე, დიაკონი, აგრძელებდნენ ათონის მწიგნობრულ ტრადიციებს. გიორგი ათონელის შემდეგი წინამძღვრის გიორგი ოლთისარის დროს შედგენილი ცნობილი „ათონის კრებული“ რამდენიმე მნიშვნელოვან ნაწარმოებს მოიცავს. სამწუხაროდ, სრულად ვერ ჩამოვთვლით ყველა იმ ბერძნულ ნაწარმოებს, რომლებიც ათონის ივერთა მონასტერში

მოდვაწობდნენ და ფასდაუდებელი ამაგი დასდეს შთამომავლობას. მათი დვაწლი განსაკუთრებით დასაფასებელია იმის გამოც, რომ ბერძენთა გაუთავებელი მძლავრობის მიუხედავად, ახერხებდნენ დიდი საქმიანობა გაეწიათ ქართული კულტურის გასავითარებლად.

ათონის მდიდარი ბიბლიოთეკა მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანი იყო ქრისტიანული მწერლობის გარდა უხვად იყო გამოჩენილ მწერალთა და ფილოსოფოსთა ნაშრომები.

ქართველები ბიზანტიის დედაქალაქშიც მოღვაწეობდნენ. მაგალითად კონსტანტინოპოლის ხორას მონასტერში მოღვაწეობდა ბასილი, რომელსაც გიორგი მთაწმინდელის დავალებით „მცირე სჯულის კანონის“ ხელნაწერი დაუმზადებია; ზაქარია ბანელის, ბასილო ეტრატასა და ისაკის სახელით მოღწეულია კონსტანტინოპოლში დამზადებული რამდენიმე ხელნაწერი. კონსტანტინოპოლის ტრიანდაფლივის მონასტერში მოღვაწეობდნენ თეოფილე ხუცესმონაზონი და მღვდელი საბა, თეოფილე ქართული ლიტერატურის ცნობილი წარმომადგენელია. ქართველები სწავლობდნენ ბიზანტიის უმაღლეს სკოლებშიც და იქ ლიტერატურულ საქმიანობასაც ეწეოდნენ. კონსტანტინოპოლის მანგანის აკადემიაში სწავლობდა და მოღვაწეობდა არსენ იყალთოელი, ფილოსოფოსი და იურისტი, იქ დაიწყო მან „დოგმატიკონზე“ მუშაობა, თარგმნა ანასტასი სინელის (VII ს.) წინამძღვარი, დაიწყო ხრონოგრაფის თარგმნაც. ქართველ მწიგნობართა მოღვაწეობა კონსტანტინოპოლში XIX ს-მდე გრძელდებოდა.

ქართველებს მონასტრები ჰქონდათ კუნძულ კვიპროსზეც – ნიქოზიაში, რამდენიმე მონასტერი – ალაძინის რაიონში. XIV ს-ის საბუთში იხსენიება ღალიას ან ჟალიას მონასტერი. ქართველები აქაც ეწეოდნენ ლიტერატურულ საქმიანობას.

ბულგარეთში მდებარეობს პეტრიწონის ქართველთა მონასტერი, რომელიც 1083 წ. დაარსა ტაოელმა ქართველმა გრიგოლ ბაკურიანის ძემ. მონასტერში არსებობდა სემინარიასასწავლებელი, სადაც ახალგაზრდები კულტურული საქმიანობისთვის იზრდებოდნენ. მათ აღსაზრდელად გამოყოფილი იყო განსწავლული ბერი. როგორც მოძღვარი ისე ექვსი მოწაფე მონასტრის მესვეურთა განსაკუთრებული ყურადღებით სარგებლობდნენ „ჩვენ საქმე გვაქვს მეტად იშვიათ, შეიძლება ითქვას, ერთადერთ მაგალითად ბიზანტიაში სემინარიის არსებობისა, ამ სიტყვის თანამედროვე მნიშვნელობით, წერდა ლუი პტი. გავრცელებული აზრის მიხედვით სავანისა და სემინარიის მუშაობას თითქმის 20 წლის მანძილზე ხელმძღვანელობდა იოანე პეტრიწი.

იოანე პეტრიწი ქართული ლიტერატურის თავლსაჩინო წარმომადგენელია. ღრმად განათლებულმა, მეცნიერული აზროვნებით დაჯილდოებულმა იოანემ მაღალ საფეხურზე აიყვანა ქართული ფილოსოფიური აზროვნება და გაამდიდრა ქართული კულტურა. იოანეს ბიოგრაფია უცნობია. ზოგი ცნობით სამცხიდანაა, ზოგი ცნობით – გურიიდან. განათლება მიიღო მანგანის ან ათენის აკადემიაში. იგი აქტიური მონაწილე იყო იმ ფილოსოფიური მოძრაობისა, რომელიც ბიზანტიაში მიქაელ პსელოსისა და იოანე იტალოსის ხელმძღვანელობით დაიწყო. მათი განდევნის შემდეგ უნდა დაეტოვებინა დედაქალაქი იოანესაც. XII ს-ის დამდეგს იოანემ პეტრიწონი დატოვა და გელათის აკადემიაში გააგრძელა შემოქმედებითი მუშაობა.

სამწუხაროდ, პეტრიწონში მოღვაწეთაგან ცოტა ვინმეა ცნობილი. შეგვიძლია მხოლოდ დავასახელოთ დავით პეტრიწონელი (XI ს-ის II ნახ.). ერთადერთი ხელნაწერი, რომელიც ჩვენ პეტრიწონიდან შემოგვრჩა არის XIV ს-

ის (1310-1340 წ.) „დღესასწაულთა საკითხავნი“. მასში შესულია იოანე დამასკელის, ევრემ ასურის და სხვათა თხზულებანი, პეტრე ქართველის ცხოვრება და სხვა აგიოგრაფიული ძეგლები. დამკვეთი მახარებელი, შემსრულებელი ორი გრიგოლი. XIV ს-ში პეტრიწონში მოღვაწეობდნენ: ათანასე მოძღვარი, ოქროპირ ტარიელი, მახარებელი გრიგოლ კალიგრაფი და სხვ.

ჩვენამდე მოღწეული ქართული ქრისტიანული კულტურის უმეტესი ნაწილი მონასტრებშია შექმნილი. ქართველთა მოღვაწეობა სცილდება ეროვნულ ჩარჩოებს. ქართულ მონასტრებში მოღვაწე მამებს დიდი წვლილი მიუძღვით არა მარტო საკუთარი ერის, არამედ სხვათა, ზოგადად, ქრისტიანული კულტურის გადარჩენაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ლ. მენაბდე, ძველი ქართული ლიტერატურის კერები. ტ. 2. სასულიერო მწერლობა. თბ., 1980.
2. კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია. ძველი მწერლობა, ტ. 1, თბ., 1981.
3. ილია ჭავჭავაძე. ათონის ქართული სავანის შესახებ. თხზულებანი 2 ტომად, ტ. 1, თბ., 1977.
4. ბ. კანდელაკი. ქართული კულტურის საზღვარგარეთული ძეგლები: ათონი, ჯვარი, პეტრიწონი. თბ., 1980.
5. М. Джанашвили. Грузинские обители вне Грузии. Тифлис. 1899.

კვლავ კულტურის პოლიტიკის პრობლემაზე

ქეთევან ახობაძე, სოციალურ მეცნიერებათა დოქტორი

კულტურას და ხელოვნებას სახელმწიფოსგან მხარდაჭერა სხვადასხვა ფორმით, მუდამ სჭირდება. ვფიქრობ, თანაც ეს დახმარება ისეთი უნდა, რომელიც ხელს არ შეუშლის არც თავისუფალი ბაზრის არსებობას და არც ინოვაციების წინსვლას ჩვენს ქართულ სივრცეში (გულისხმობ კულტურას, განსაკუთრებით კი კომერციულ კულტურას). კულტურისა და ხელოვნების სფეროში, ექსპერტების აზრით, როცა საბაზრო ურთიერთობების თავისუფლება შენარჩუნებულია უნდა გავითვალისწინოთ ორი ფაქტორი: ქვეყნის კულტურული მემკვიდრეობა და აღზრდა-განათლების საკითხი.

XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისისათვის ბიზნესის განვითარების მხრივ დადგა მომენტი, როცა მენეჯმენტის ახალი მეთოდების შექმნის და დანერგვის აუცილებლობა გახდა საჭირო. ამიტომ გაჩნდა სტრატეგიული დაგეგმვის მეთოდი, რომელმაც დროთა განმავლობაში ბევრჯერ იცვალა სახე, რადგან არაერთი ექსტრემალური გადაწყვეტილების მიღება აუცილებელი იყო. ინოვაციური სტრატეგიული მოაზროვნის გაჩენამ ხელი შეუწყო სტრატეგიების სრულყოფას. გრძელვადიანი დაგეგმვის უსარგებლობამ პროგრესულად მოაზროვნე მენეჯერები მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ ცხოვრების ჩქარმა ტემპებმა მოკლევადიან სტრატეგიულ აზროვნებაზე გადასვლა მოითხოვა.

მისასაღამებელია, რომ საქართველოს რეალობაში ერთხელ მაინც მოხდა კულტურის და ხელოვნების სფეროში გრძელვადიანი სტრატეგიული დოკუმენტის შექმნა, მაგრამ როგორც ვხედავთ, საქართველოს კულტურის სამინისტროს მიერ გრანდიო-

ზული, მრავალმილიონიანი პროექტების განხორციელების მიუხედავად, ჯერჯერობით ვერ ჩანს სფეროს სხვადასხვა დარგების განვითარებისათვის მოკლევადიანი გეგმის შემუშავება-განხორციელების პერსპექტივა.

შეგახსენებთ, რომ რადგან საქართველოს მთავრობამ 2016 წლის 1 ივლისს დაამტკიცა სტრატეგიული დოკუმენტი „კულტურა 2025“ (ხარვეზების განხილვა ამ წერილში, ამ ფორმატში, არ არის ჩვენი მიზანი), რასაკვირველია, დგება საკითხი მოკლევადიანი სამოქმედო გეგმების შემუშავება-შესრულების შესახებაც. დოკუმენტზე მუშაობის პროცესში, მეც და ალბათ ბევრ სხვა მონაწილეს, ამ სტრატეგიული იდეით ხომ ჩვენი ქვეყნის ხელოვნებისა და კულტურის სფეროს საერთო სურათის სამომავლო ხედვა უნდა მიგველო, რომელიც შემდგომი წარმატების პერსპექტივას შერგვიქმნიდა?!

არ მინდა ძალიან მკაცრი ვიყო, მაგრამ ვვარაუდობ, რომ კულტურის სამინისტროს ხელმძღვანელობას, მიუხედავად უამრავი უცხოელი პროფესიონალების რჩევა-კონსულტაციებისა, ჯერაც ვერ აქვს ჩამოყალიბებული თუნდაც 2-წლიანი პრიორიტეტების გამოკვეთისათვის ხედვა და ამ საკითხების რეალური გარემოებების შესახებ ერთიანი წარმოდგენა, რომელიც სწორ გადაწყვეტილებებამდე მიიყვანს.

თუ ჩვენს ქვეყანაში კულტურის და ხელოვნების სფეროს განვითარების მიმართულებით მუშაობაზე ვიფიქრებთ, მაშინ უამრავი საკითხი იჩენს თავს:

- აუცილებელია მართვის კომპლექსური სისტემა;
- შესწავლა, თუ რა მდგომარეობაშია ეს სფერო;
- არსებული გარემოს გაანალიზება;
- სწორი სტრატეგიის ჩამოყალიბება, რომლის განხორციელებისთვის შესაბამისი კონცეფციის და ინსტრუმენტების შექმნას მოითხოვს.

- უცაბელი ცვლილებების პროგნოზირება.

დარწმუნებული ვარ, რომ სამწუხაროდ, სამინისტროს არანაირი სწორი წარმოდგენა არ აქვს საქართველოს კულტურის და ხელოვნების სამომხმარებლო მოთხოვნილებების შესახებ, არც ერთი სერიოზული კვლევა ამ მიმართულებით არ ჩატარებულა. ამიტომ, ყოველთვის გაძნელება სამინისტროს მიერ მისი მისიის აღსრულება, რადგან ზემოთ ჩამოთვლილი მიდგომების და აქტივობების გარეშე, მოკლევადიანი სამოქმედო გეგმის მიზნების განსაზღვრის იდენტიფიცირება და მითუმეტეს, მიღწევა - შეუძლებელია.

კულტურის და ხელოვნების სფეროს რესურსების სწორი მეპინგი განსაზღვრავს ჩვენი კულტურის სამინისტროს ორგანიზმის წარმატებას. ამ სფეროს მართვისათვის საჭიროა (ამაზე არა ერთხელ ვისაუბრეთ, დავწერეთ...) კულტურის და ხელოვნების სფეროს ყველა მიმართულების შესწავლა და კვლევა-ანალიზით მიღებული შედეგების გაცნობიერება.

თუ, საქართველოს კულტურის სამინისტროს ხელმძღვანელობა მისი ეგიდით მიღებულ კულტურის სტრატეგიას არ მოიაზრებს ისე, რომ ეს არის - კონკურენციის და ბიზნესის ორგანიზების მეთოდების კომბინაცია, რათა ჩვენი, მომხმარებელთა მოთხოვნები დააკმაყოფილოს და მრავალი განსახორციელებელი იდეებისაკენ, მათი მიღწევისაკენ არ იქნება ორიენტირებული, არაფერი გამოგვივა.

მაგრამ შედეგამდე მისასვლელი გზა ჯერ არ ჩანს და მანამდე არ გამოჩნდება, თუ სამინისტროს ხელმძღვანელობის სტრატეგიული პოზიცია გაურკვეველი იქნება, თუ მას არ ეცოდინება თავისი მუშაობის სტრატეგიული მიზნები. ამის გარეშე, ვერც შესრულების ხარისხზე ვისაუბრებთ, ვერც მოქმედების და კომპეტენციის სფეროს დავაკონკრეტებთ. არადა, თუ კარგად

მიმოვიხედავთ გარშემო, თანამედროვე მსოფლიოში ცვლილებები ისე სწრაფი ტემპებით მიმდინარეობს, რომ უმთავრესი გამოწვევების ცვლილებებზე რეაგირებას და გაანალიზებას ვერც კი ვასწრებთ, მათი განსჭვრეტისათვის ხედვაც კი არ გაგვაჩნია. ამიტომ სჭირდება ხელმძღვანელ ორგანოებს ასეთ სწრაფად ცვალებად და კონკურენტულ გარემოში სწორი ჩართვა.

ასევე ვფიქრობ, რომ კულტურის პოლიტიკის ჩამოყალიბების დროს, ყველა დონეზე, ძირითადი აქცენტი უნდა გაკეთდეს ნაციონალური კულტურის და ხელოვნების მიმართ და არა, სამწუხაროდ, საქართველოში დამყარებულ „სახელმწიფოს პატერნალიზმზე“¹.

სამწუხაროა, მაგრამ ფაქტი, რომ დღეს, 2016 წელს, ვერანაირად ვერ ვსაუბრობთ ვერც კონკურენციაზე, ვერც კულტურის და ხელოვნების „პროდუქტის“ წარმოების გაფართოებაზე, რადგან ასეთი ბაზარი ქვეყანას ჯერ არ გააჩნია, არც რა რესურსებს ფლობს - არ შეუსწავლია.

ამასობაში კი საბაზრო კანონებმა და ახალმა ინოვაციურ-ტექნოლოგიურმა მიდგომებმა საზღვრები გააქროდარგებსა და სეგმენტებს შორის, ინფორმაციები სწრაფად ძველდება და გარდა ჩვენი კულტურული მემკვიდ-

რეობის მატერიალურ-სულიერი ძეგლების იმ ნიმუშებისა, დრო-სივრცეს რომ გაუძღვს, თანამედროვე კულტურის და ხელოვნების „პროდუქტის“ სასიცოცხლო ციკლი (ხშირ შემთხვევაში) ხანმოკლეა.

ამიტომ სჭირდება კულტურის და ხელოვნების სფეროს ორგანიზაციებს სტრატეგიული მენეჯმენტის სწორი წარმართვა-განხორციელებისათვის ამ პრობლემების გააზრება, რადგან: ერთია სტრატეგია შეიმუშაო, ეს შედეგი უკვე დევს რეალურად, მეორეა - მისი განხორციელება. მაგრამ როგორ?! პასუხის გაცემაც კი ურთულესია.

შესაძლოა, სამინისტროს კულტურაში ვიღაცამ დასვა კითხვები: რისი მიღწევა სურს და რისი შემოთავაზება შეუძლია მას ჩვენთვის, სოციუმისათვის?

თუ ახლებურად აზროვნების დაწყებას ვაპირებთ, მაშინ იქნებ ინოვაციური სტრატეგიის გამოყენებით სცადოს ამის შეთავაზება კულტურის სამინისტროს ხელმძღვანელობამ საზოგადოებისათვის. ალბათ, უკვე საკმარისად დრო გავიდა და ის დრო დადგა, როცა კულტურის ბაზრის ჩამოყალიბების ხელშეწყობისათვის სამინისტრომ კულტურის და ხელოვნების დარგების მწარმოებლებსაც და მომხმარებლებსაც ახალი შეთავაზებების მხარდაჭერას მიმართოს?! თანაც, ეს შემოთავაზებები უცილობლად მაღალფუნქციური და ღირებულებითი მახასიათებლებით უნდა ხასიათდებოდნენ - მოთხოვნადი იყოს და თანაც მიმზიდველი. ახალი ორიენტირების გამოკვეთა, მათში უპირატესის გამოყოფა და ამ იდეების განსახორციელებლად რთული სამუშაოს ჩატარება მოუწევს კულტურის სამინისტროს ხელმძღვანელობას, რადგან ეს სამუშაო პროცესი როგორც საქმიანობის მასშტაბების ახლებურ გააზრებას, ისე ქმედებების მასშტაბების შეცვლას მოითხოვს. ასეთი აზროვნება კულტურის და ხელოვნების სფეროს მართვისათვის

¹ paternus - (ფრანგული, მამობრივი) ეს არის ურთიერთობის ისეთი სისტემა, როცა ხელისუფლება აკმაყოფილებს მოქალაქეთა მოთხოვნებს, ამის საფასურად კი თვითონ კარნახობს ქვეყნის მოდელს, როგორც საზოგადოს, ისე პირადულს. ასახავს შეზღუდულ პერსპექტივებს, როცა ხდება ერთადერთი კოდექსის - ეთიკის კოდექსის მიღება; ინტერესი შეზღუდულია და მიღებულია გამოცდილების მხოლოდ ის ფორმები, რომლებიც უკვე ტრადიციად დამკვიდრდა. (მაგალითად: როგორც ჰქონდა სსრკ-ში პატარა ქვეყნებთან, ვითომ გვევარეულობდა და თან გვაკონტროლებდა. ან, პატრიარქალური ოჯახი, სადაც მამა მუდმივად აკონტროლებს შვილებს).

ქვეყანას სჭირდება განვითარებისათვის, რადგან სტრატეგიები დროთა განმავლობაში იცვლებიან და მათ, როგორც სპეციალისტები აღნიშნავენ, დამატებითი აქტივები სჭირდება. ბოლო რამდენიმე წელი, გარეგნულად, თითქოს „თანდათანობითი სრულყოფის სტრატეგიით“ მივდივართ წინ. რასაკვირველია, ეს ცუდი არაა, თუმცა ამ პროცესებს თავისი რისკებიც თანახლავს და პროგრესს ნაკლებად გულისხმობს. როგორც მარკეტოლოგები მიიჩნევენ, როცა საქმე განვითარება-გაფართოებას ეხება, ამ საქმიანობაში რეცეპტები არ არსებობს და ვერც იარსებებს. ხოლო მათ, მისაც ამ საკითხებზე ფიქრი და საქმით კეთება ვეალებათ, უნდა განსჭვრიტონ კულტურის და ხელოვნების სფეროს განვითარებისათვის საკვანძო საკითხები, ხელი შეუწყონ ახალი შესაძლებლობების გაჩებას და მათ აღსრულებას.

ეხლა გავარკვიოთ იმაში, რომ ჩვენ სათანადოდ გვესმის კულტურის პოლიტიკა?! რომ ეს არის:

- სახელმწიფოს ქმედება, მიმართული კულტურის, ხელოვნების სფეროსკენ;
- შეგნებული ქმედება, მიღებული იქნას მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები ყველა იმ საკითხზე, რომელიც საჭიროა სოციუმში კულტურის განვითარების რეგულირებისათვის;
- ეს ნიშნავს, რომ: სახელმწიფო აწვდის საზოგადოებას ურთიერთობის მოდელს - კულტურით;
- ადგენს და განსაზღვრავს კულტურის სფეროში არსებულ პრიორიტეტებს;
- გვთავაზობს მექანიზმებს მისი შესრულებისთვის.

ამიტომ, სახელმწიფო აქ გვევლინება, თავისთავად, უკვე, გარანტიად – კულტურის და ხელოვნების განვითარების საქმიანობაში.

სოციოლოგები და მთელი რიგი მკვლევრები, მივიდნენ იმ საერთო

აზრამდე, რომ „კულტურის პოლიტიკა წარმოადგენს ურთიერთდაკავშირებულ სისტემას მიზნების, პრაქტიკული ამოცანების და საშუალებებისა, რომლებიც მიმართულია საზოგადოების გარკვეული ჯგუფისადმი.“ ეს პოლიტიკა შეიძლება სხვადასხვა ჩარჩოებში განხორციელდეს (მთავრობის, ქალაქის, რაიონის, გაერთიანების, საწარმოს, სკოლის და ა.შ.), მაგრამ, თუ ის გულისხმობს დიდგადიან მიზნის არსებობას, იმ შემთხვევაში - არადამოუკიდებლად, რადგანაც წარმოადგენს რთულ ერთიან სისტემას.

ამ საკითხებზე დღესაც მიდის სამეცნიერო კვლევა-ძიება, რომელიც არაერთაზროვნად ხდება, რადაც ერთი ასპექტის განხილვა იწვევს, მეორის გაჩენას, ეს კი გარკვეულ პრობლემას აღმოაჩენს. ამიტომ, სამაგალითოდ და სახელმძღვანელოდ ბოლომდე არც არის შემუშავებული სახელმწიფო ინსტიტუტების მიერ კულტურის მართვის სფეროში ერთი, გარკვეული იდეალური კონცეფცია.

ჩვენთან ეხლა იქმნება?!

ნებისმიერი სახელმწიფოს კულტურის პოლიტიკა რომ განვიხილოთ, ყველგან გამოიყოფა 3 ასპექტი:

- კონცეპტუალური (განსაზღვრავს კულტურის არსს, ფასეულობებს, ავლენს პრიორიტეტებს, რომლის ტრანსლირება ხდება საზოგადოებისთვის);
- ეკონომიკური;
- საკანონმდებლო.

სამეცნიერო წრეებში მიაჩნიათ, რომ: სწორედ კულტურის პოლიტიკა აყალიბებს სახელმწიფო ხელისუფლებას და ახდენს მის რეალიზებას. ამიტომ, თუ გვსურს სახელმწიფოში კულტურის პოლიტიკის განხორციელება, საჭიროა კონცეპტუალური მხარეს შერწყმა ეკონომიკურ-საკანონმდებლო მხარეებთან. ეს სამი მხარე არის ძირითადი მექანიზმები კულტურის პოლიტიკის განხორციელებისთვის.

ასევე, კულტურის სფეროს და ხელოვნების დაფინანსება სახელმწიფოს მიერ - არის ხელისუფლების მხრიდან ეკონომიკურ მხარდაჭერაში ამოსავალი წერტილი. როდესაც დაფინანსებაზე ვსაუბრობთ, ეს სულაც არ გულისხმობს სრულ ფინანსირებას. დაფინანსება შესაძლებელია იყოს ნაწილობრივი, მაგრამ ამ დროს სახელმწიფო იღებს პასუხისმგებლობას, რომ კულტურის სფეროში, მისი განვითარებისთვის განხორციელდება უამრავი საინტერესო და მნიშვნელოვანი პროცესი, რაც ხდება გარანტი იმის, რომ კულტურა და ხელოვნება შეძლებს - იარსებოს ქვეყანაში. რაც შეეხება კანონს, ეს კულტურის პოლიტიკის ძალიან მნიშვნელოვანი მხარეა. ის პირდაპირ განსაზღვრავს ჩარჩოებს საორგანიზაციო-შემოქმედებითი პროცესებისთვის. მაგრამ, აქაც ცალმხრივად ვერ შევხედავთ საკითხს. მარტო კანონები - ვერ უზრუნველყოფს კულტურის სფეროში არსებული პრობლემების სრულყოფილად მოგვარებას. ამიტომ, აქ საჭიროა, შერეული, ურთიერთ-გადამკვეთი კანონებიც. ეს მთელი სისტემაა საკანონმდებლო აქტების, არა მარტო კონკრეტული ქვეყნის - მაგალითად, საქართველოს შიგნით, არამედ საერთაშორისო თვალსაზრისითაც, რადგან ამის გარეშე, წარმოუდგენელია ერთიან სივრცეში თანამშრომლობა, მუშაობა და განვითარება. თუ ყველა ამ პირობას გავითვალისწინებთ, ეს მოგვცემს იმის საშუალებას, რომ საქართველოში კულტურამ იფუნქციონიროს და განვითარდეს სწორად.

რატომ დგას დღეს ეს საკითხები ასე მწვავედ?!

ჯერ ის, რომ დაგვაფიწყდა!

- ქვეყნის კულტურა და ხელოვნება მისი მოსახლეობის, მოქალაქეების რეალური სახეა!

- კულტურა და ხელოვნება სოციალურად აუცილებელი და სასარგებლოა

ყველასთვის, რადგანაც თავის თავში აკუმულირებს და შემდეგ ტრანსლირებს საზოგადოებაში საბაზისო ღირებულებებს;

- კულტურა და ხელოვნება აძლიერებს ბუნებრივი გარემოს ღირებულებებს - შენობები, ქალაქის გაფორმება, ტურიზმის და დასვენების სფეროს განვითარება, პროდუქტი და ა.შ.

- როდესაც ქვეყანაში ხდება კულტურის და ხელოვნების სფეროს ურთიერთ-სასარგებლო თანამშრომლობა საქმიან, ბიზნეს წრეებთან, ეს ხელს უწყობს სამოქალაქო საზოგადოებას ფორმირებაში (აქ ვგულისხმობ ისეთ საზოგადოებას, რომელსაც თვითგანვითარების უნარი აქვს).

წინსვლისთვის რომ კულტურის და ხელოვნების ფაქტორი უდიდესია, განვითარებულ ქვეყნებში უკვე აღარც დაობენ. თანაც, საზოგადოების კონსოლიდაციაში მთელი მსოფლიოს მასშტაბით, მას დიდი ადგილი უჭირავს.

ცნობილია, რომ განვითარებულ ქვეყნებში, კულტურის პოლიტიკას - ნაკლები ადგილი ეთმობა სახელმწიფოს საქმიანობაში, რადგან აქ, კულტურაზე მნიშვნელოვნად ზემოქმედებს ბიზნესის სფერო, რომლის ხელშიც არის მნიშვნელოვანი თანხები და მარეგულირებელიც თვითონ არის და დამკვეთიც, ვიდრე განვითარებად ქვეყნებში, სადაც იზრდება კულტურის თვითმყოფადობისათვის, კულტურული იდენტობისათვის სწრაფვა და ბრძოლა. განვითარებად ქვეყნებში, სახელმწიფოა მთავარი ინსტიტუტი, რადგანაც ის ერთადერთია, რომელსაც შეუძლია კულტურის განვითარება უზრუნველყოს, რომელიც აუცილებლად თანახმიერებაში უნდა იყოს ქართველი ხალხის ეროვნულ მოთხოვნებთან.

ჩვენ პატარა ქვეყანა ვართ და ამიტომ ჩვენი ურთიერთობები და ეკონომიკა საერთაშორისო დონეზე, მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული კულტურულ, ტურისტულ ან სახვითი

ხელოვნების, კულტურული მემკვიდრეობის წარდგინებით, მიწოდებით. ჩვენი ქალაქის მიმზიდველობას, სამწუხაროდ, ჰოსტელების და სარესტორნე სერვისის აცოცხლებს და არა დასვენებითი, კულტურული, ხელოვნების ან სპორტული ღონისძიებები, გამონაკლისია - ახალგაზრდული ევროპის ქვეყნების ოლიმპიადა „თბილისი 2015“, ბარსელონას საფეხბურთო გუნდის ვიზიტი თბილისში (2015, აგვისტო), GEM Fest და Chick in Georgia სხვა ღონისძიებები.

კულტურის სფერო არაკომერციული მოღვაწეობაა და მასში ფული ჩნდება თანხების, ინვესტიციების მოზიდვით. მაგრამ, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ კულტურის და ხელოვნების სფერო საინტერესო არ არის კომერციული კუთხით. ეს არის ერთ-ერთი ინტენსიურად განვითარებადი სექტორი ქვეყნის ეკონომიკაში, რომელიც თავისთავად შეიცავს კომერციულ ნაწილს თუ კარგად იქნება დანახული, გააზრებული და დათვლილი. მაგალითად: ხელოვნების მუზეუმს ჰქონდეს სუვენირების წარმოება (ხელოვნების მუზეუმივით), ტიპოგრაფია და ა.შ.

კულტურის სფეროს რამდენიმე ბაზარი გააჩნია.

წარმატებული საქმიანობისთვის, ყველაზე მინიმუმ - მომხმარებლის და ინვესტორთა ბაზრის კონიუქტურის ცოდნაა აუცილებელი.

რადგან ინვესტიციები ვახსენეთ, უნდა ვთქვათ, რომ დღეს საქართველოს რეალობაში, მცირე გამონაკლისის გარდა, კულტურის, ხელოვნების და ბიზნეს ინტერესთა პრობლემები მარტო ტექნოლოგიურ შინაარსზე არ არის დამყარებული. დღეს ეს თანამშრომლობა თითქმის არ არსებობს. საქართველოში, ჯერჯერობით, მაღალ დონეზე, კულტურის და ხელოვნების სფერო არ და ვერ იარსებებს და განვითარდება - სახელმწიფოს თანადგომის გარეშე.

მაგრამ, აუცილებელია, სახელმწიფოს ინტერესების გვერდით, მოზიდული იქნას თანხები მრეწველობის და სავაჭრო სექტორებიდან, რათა შენარჩუნდეს კულტურული მემკვიდრეობა და განვითარდეს შემოქმედის პოტენციალი, კულტურული ცხოვრება.

განვითარებულ ქვეყნებში, ბიზნესიც დაინტერესებულია კულტურის სფეროსთან თანამშრომლობით, რომელიც მათ აძლევს თავიანთი რეპუტაციის გამყარების საშუალებას. ეს ხდება კულტურასთან პირდაპირი თანამშრომლობით და არა - მარტო კულტურის ტექნოლოგიების გამოყენების ხარჯზე.

დღეს თუ ხვალ, ბიზნეს სექტორი ალბათ მიხვდება, რომ კულტურასთან თანამშრომლობა აუცილებელია და, დაიწყებს ფიქრს - მოძებნოს თანამშრომლობის გარკვეული და საჭირო ფორმები, მოდგომები, რომელიც გულისხმობს თვითგანვითარებად და თვითრეგულირებად პროცესებს. ვფიქრობ, სხვაგვარად სრულყოფილად ვერ განვითარდება დემოკრატიული პრინციპები საქართველოში.

უნდა დაგვიჭრდეთ და გავიაზროთ, რომ დღეს, ხელოვნების და კულტურის სფეროში არსებული და მიმდინარე პრობლემები არ შემოიფარგლება მარტო დარგისმიერი პრობლემებით.

ყველა ქვეყანაში კულტურის პოლიტიკა ვერ იქნება ერთნაირი; შესაძლებელია, რომ ტიპები და მოდელები რაღაცაში დაემთხვეს, მაგრამ კონკრეტული მიდგომები ყოველთვის იქნება განსხვავებული, რადგან ისინი ვითარდებიან კონკრეტულ დროსა და სივრცეში და არის - სახელმწიფოებრივ-სოციალური მოვლენა, თანაც მრავალ დონეთა სისტემა. ყველაფერ ამაზე კი დომინირებს პიროვნების და საზოგადოების სულიერება.

კულტურის პოლიტიკა დღეს ყველასთვის, ცივილიზებული სამყაროსთვის, ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს

საკითხად დგას. ევროპული ქვეყნების წამყვან ინსტიტუტებში ასეთი დისციპლინაც კი შემოიღეს: „კულტურის პოლიტიკა და დაგეგმარება კულტურაში“.

ჩვენი ქვეყნის დღევანდელი ეროვნული კულტურის პოლიტიკა, ალბათ, პირველ რიგში, მოდის ქვეყნის პოლიტიკური იდეოლოგიიდან, რადგანაც სახელმწიფო განსაზღვრავს კულტურული პროცესებს და პრიორიტეტებს შემოქმედს და სოციუმს შორის – ეს იდეალურ შემთხვევაში. ყველა დროს, წარსულშიც და დღევანდლობაშიც, შემოქმედებითი საწყისი, კულტურაში, შემოქმედის ინდივიდუალურ მოღვაწეობასთან არის დაკავშირებული.

საქართველოს ხელისუფალთ, ბოლო რამდენიმე ათეულ წელზე მეტია, ავიწყდებათ, რომ როცა სახელმწიფო ითვალისწინებს საერთო ნაციონალურ ინტერესებს, რომელიც ეროვნულ კულტურაზეა დაფუძნებული და ის ორიენტირებულია ამ კულტურის რეგულაციისთვის გამოიყენოს თავისი ბერკეტები და არა ავტორიტარულ ბიუროკრატიაზე ან ძალადობაზე (ამის უამრავი მაგალითი არსებობს), ქვეყანა მით უფრო წარმატებულია!

სამწუხაროდ, ჯერჯერობით, საქართველოში კულტურის სფეროში არასწორად განხორციელებული სახელმწიფო პოლიტიკის გამო, მიმდინარე პროცესების ანალიზიდან მიღებული შედეგებით თუ ვიმსჯელებთ, ჩვენი სახელმწიფოს ხელისუფლება არაგონივრულად იყენებდა მის ხელთ არსებულ რესურსებს, არ უთმობდა სათანადო დროს, ხშირ შემთხვევაში არც ინდომებდა, რომ განხორციელებინა მისი ქვეყნის ადამიანებისთვის ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების პაქტით მონიჭებული უფლება. არადა, ქვეყანაში ნამდვილად არსებობს იმის რესურსი, რომლის გონივრული დაგეგმა და გამოყენება შესაძლებელია.

არასწორი გადაწყვეტილებები სერიოზულ ზიანს აყენებს ჩვენი ქვეყნის კულტურას, მის კულტურულ მემკვიდრეობას. არადა, კულტურის პოლიტიკის პრინციპიალური ფუნქცია არის თაობებს შორის სოციალური გამოცდილების ტრანსლაცია, რომელიც კულტურული მემკვიდრეობის კომპლექსში განიხილება.

ასევე პრინციპულია, რომ მოხდეს სოციალური ნორმების ტრანსფორმაცია, განხორციელდეს ისეთი პრაქტიკული ქმედებები, რომელიც მიმართული იქნება ქართველი ერის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის და განვითარებისათვის.

თუ სახელმწიფო ცივილურია, ის თავად განსაზღვრავს კულტურის პოლიტიკას, წარმოადგენს მას თავის კონსტიტუციაში როგორც უმთავრესს მართვის ინსტრუმენტს, აწესებს რეგულაციებს, ქმნის სტრუქტურებს, რომლებიც პასუხისმგებლები არიან კულტურის სფეროში ქვეყნის ჩართულობაზე. საქართველოში ასეთია კულტურის სამინისტრო, რომელიც, თავის მხრივ, ქმნის ქვედა სტრუქტურებს, რათა განხორციელოს დასახული მიზნები.

კულტურის სფერო რაღაც ასპექტით მიეკუთვნება მომსახურების სფეროსაც, ამიტომ საბაზრო პირობებში ის რეალურად ხდება ეკონომიკის სეგმენტი, მაგრამ იმავე დროს საზოგადოებისთვის ასრულებს საგანმანათლებლო-განმავითარებელ ფუნქციას.

ჩვენს ქვეყანაში, კულტურის ორგანიზაციებში, კულტურული პროცესების არაეფექტურობა, ძირითადად განსაზღვრულია „უაზრობამდე“ დასული დირექტივებით, სადაც, პირიქით, უნდა იყოს კეთილგანწყობილი ატმოსფერო პიროვნების თვითგანვითარებისა და რეალიზაციისათვის, რომელიც ნაყოფიერების საწინდარია.

ლიტერატურა:

1. ქეთევან ახობაძე, „Scripta manent“, თბილისი, 4(24), 2014, 95-115
2. ქეთევან ახობაძე, კულტურული მემკვიდრეობა როგორც ეკონომიკის დარგის განსაკუთრებული საშუალება. საქართველოს შოთა რუსთაველის სახელობის თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჟურნალი “სახელოვნებო მეცნიერებათა ძიებანი” N4(65), 2015, 41-55
3. www.unesco.org/ulis/en/faq.html – იუნესკოს დოკუმენტები და პუბლიკაციები
4. www.justice.gov.ge/Ministry/Index/315 – გაერო (UN)-საქართველოს იუსტიციის სამინისტრო
5. www.bu.org.ge – ადამიანის უფლებათა ლექსიკონი
6. www.mfa.gov.ge/index.php?sec_id=538&lang_id=GEO – იუნესკოს დოკუმენტები

რეზიუმე
კვლავ კულტურის პოლიტიკის პრობლემებზე...
ქეთევან ახობაძე

ცვლილებები, თანამედროვე მსოფლიოში, ისე სწრაფი ტემპებით მიმდინარეობს, რომ საქართველოში უმთავრესი გამოწვევების ცვლილებებზე რეაგირებას და გაანალიზებას ვერც კი ვასწრებთ; მათი განჭვრეტისათვის ხედვაც კი არ გავგანხიანია. ამიტომ სჭირდება ხელმძღვანელ ორგანოებს ასეთ სწრაფად ცვალებად და კონკურენტულ გარემოში სწორი ჩართვა. სტატიაში წარმოდგენილია ავტორისეული ხედვა, განხილულია კულტურის პოლიტიკის როგორც სახელმწიფო მართვის განსაკუთრებული მეთოდი, ისტორიულ-თეორიული, სამართლებრივი ასპექტით და ამ კუთხით საქართველოში არსებულ პრობლემებზე.

დღევანდელი ჩვენი ქვეყნის ეროვნული კულტურის პოლიტიკა, ალბათ, პირველ რიგში, მოდის ქვეყნის პოლიტიკური იდეოლოგიიდან, რადგან

სახელმწიფო განსაზღვრავს კულტურის პროცესებს და პრიორიტეტებს შემოქმედსა და სოციუმს შორის. კულტურისა და ხელოვნების სფეროს თავისი ეკონომიკური შესაძლებლობა გააჩნია, შეუძლია უდიდესი წვლილი შეიტანოს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაშიც და წინსვლაშიც. რადგან დღეისათვის ჩვენი ქვეყნა საბაზრო ეკონომიკაზე გადასული, აღმასრულებელი ხელისუფლების სხვადასხვა წარმომადგენლები თვლიან, რომ კულტურამ უნდა შექმლოს თავისი თავის ფინანსური უზრუნველყოფა და სახელმწიფო დამკვეთად არ უნდა განიხილებოდეს. ასეთი მიდგომა სფეროში ახალ პრობლემებს იწვევს, რადგან ნებისმიერი სახის კულტურის ნაწარმოებები და მასის მოთხოვნები, ხშირად, ერთმანეთს არ ემთხვევა.

კულტურის სფეროს ეკონომიკურ შესაძლებლობებზე უკვე ხმამაღლა საუბრობენ და აღნიშნავენ, რომ კულტურის სფერო მარტო ინვესტირებას კი არ ითხოვს, არამედ თვითონ გააჩნია ინვესტირების უდიდესი პოტენციალი. აღნიშნულ საკითხებზე მსჯელობა ჩვენს ქვეყანაში ბევრ სირთულესთანაა დაკავშირებული, რომელთა უმრავლესობა არა საკითხის ახლებურად გააზრების სირთულეს, არამედ დამკვიდრებულ სტერეოტიპებსაც უკავშირდება. მიუხედავად თემის აქტუალობისა ამ საკითხზე საქართველოში სულ რამდენიმე ავტორი მუშაობს.

კულტურისა და ხელოვნების სფერო, ეს არის ერთ-ერთი ინტენსიურად განვითარებადი სექტორი ქვეყნის ეკონომიკაში, რომელიც თავისთავად შეიცავს კომერციულ ნაწილს თუ კარგად იქნება დანახული, გააზრებული და დათვლილი.

საბიებო სიტყვები: კულტურის პოლიტიკა, გაერო, UNESCO, მოდელი, სისტემური ანალიზი

**SUMMARY
AGAIN REGARDING CULTURAL
POLICY ISSUES...**

Ketevan Akhobadze

The changes are moving so fast in the modern world, that in Georgia we can't manage to react on the main challenges and analyze them, we don't even have the vision to predict them. It therefore needs the governing body to get involved in a rapidly changing and competitive environment. The article presents the author's view, discusses the cultural policy of the state as a special management method, historical - theoretical, legal aspects and in this terms the existing in Georgia problems.

Current national cultural policy of our country, probably, first of all, comes from its political ideology, as the state determines culture processes and priorities between the creator and the society. The field of culture and art has its Economic opportunity; it can make the largest contribution to economic development and progress of the country. At present, because of the existing market economy in our country, governmental officials believe that culture should be able to maintain its own financial coverage and the state shouldn't be considered as the customer. This approach leads to the new problems in the field, because any kind of culture work and mass requirements, often do not coincide with each other.

The economic opportunities of culture field are already openly discussed and is emphasized that the field of culture doesn't require the investment only, but has the greatest potential for investment itself. The discussion on these issues in our country is linked with the lot of difficulties, most of which is not related to the rethinking of the issue but is associated with the established stereotypes. Despite the importance of this issue only few authors are working in this field in Georgia.

The field of culture and art is one of the most intensively developing sectors of the country's economy and itself contains a commercial part, if will be seen, understood and counted properly.

Keywords: Cultural Policy, United Nations, UNESCO, Model, System Analysis.

**ტერმინი ხალიჩა ქართული
წერილობითი
წყაროების მონაცემთა კონტექსტში
ნანა ბახსოლიანი**

ქართული ხალიჩის განვითარების ისტორიისათვის უმნიშვნელოვანესი ინფორმაციის შემცველია ქართულ ენაში მატელისაგან დამზადებული მხატვრული ქსოვილების აღმნიშვნელი მდიდარი ტერმინოლოგია. მაგალითად, 1718 წ. მცირე სჯულის კანონს კიდევზე მიწერილი ზოგიერთი სიტყვის განმარტება აქვს, მათ შორის საინტერესოა შემდეგი: „ძოლო არს ხალიჩა“ [1, 150]. ლექსიკოლოგიურ მასალაში ქართული მეხალიჩეობის ამსახველი შემდეგი ტერმინები მოწმდება: ტერი – ზოგად ქვეშ გასაშლელი და საგებელი საფენი, რომელ არიან: ორხოვა, ძოლო, ნოხი, ხალიჩა, ფარდაგი, ჯეჯიმი, ფიჩვი, ნაბადი, თაქნაბადი, თექა, ქეჩა, კილიკი, ქუნთა, ხირაული, შათქუნი, ტაბასტო ან ლეიბი, ნაალი, ჩალახეში, საბანი, ბალიში და მისთანანი [2, 377]. ზემოხსენებული მასალის მიხედვით, ძოლო – მცირე ნოხი, ხალიჩაა [2, 443]; ორხოვა ნოხი, გრძელი ხალიჩა [3, 334]; ნოხი – ხაოიანი საფენი, ორხოვა, გრძელი ხალიჩა [3, 404, 321]; ფიჩვი – ფლასი, საგები ნაბადი ან ფარდაგი ცუდი [2, 395]; თაქნაბადი – თექა, საფენი (და არა წამოსასხამი) ნაბადი [2, 231]; თექა – უმჯობესი თაქნაბადი [2, 232]; ქეჩა საფენი ნაბადი სუფთა და სახეებისანი [2, 402]; კილიკი – ღაზლის ფიჩვი ტანის შესაწუხებელი რამე [2, 249]; ქუნთა – ბოჭკოთი ქსოვილი საფენი [2, 406]; ხირაული – თხელი ფიჩვი [2, 469]; შათქუნი – დოშაკი, ნალი, ლეიბი [2, 415], ტაბასტო – ლეიბი, მცირე შათქუნი [2, 375]. ზემოხსენებული იმ მხრივაცაა საინტერესო, რომ ტერმინები ქსოვის სხვადასხვა ტექნოლოგიურ ციკლებს აღნიშნავს.

ცნობილია, რომ საქართველოში მეხალიჩეობის დარგის მაღალ განვითარებას ხალხური ოსტატების მიერ შექმნილი

ორიგინალური ნამუშევრები უწყობდა ხელს [4, 8]. არაა გამორიცხული, რომ მესალიჩეობის განვითარების მაღალი დონის კანონზომიერი მაჩვენებელი უნდა ყოფილიყო მოსაქმეობის მიხედვით შერჩეული გვარის არსებობაც – ხალიჩაშვილი – ხალიჩის მქსოველი (მღრ. საჩხეველაშვილი, საცერაშვილი, კოვზაძე, ნაბადაშვილი, ტივაძე...) [5, 225].

საინტერესო ცნობებს ხალიჩის ფუნქციის, ნედლეულისა და ადგილის შესახებ ქართულ წერილობით წყაროებში ვადასტურებ. ქართულ ხელნაწერებს შორის საყურადღებოა სიგელი, რომელიც თ. ჟორდანიას თანახმად, 1531 ან 1532 წლებში უნდა იყოს შედგენილი. იგი დაწერილია ხუცურად ტყავზე, რომელშიც ჩამოთვლილია ახლად დადგენილი ქართლის კათალიკოსის მალაქიას შეწირულობანი. სიგელში ტერმინი ხალიჩაც მოწმდება, რაც ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერებიდან **ტერმინის ყველაზე ადრეული ფიქსაციაა**. საბუთში ვკითხულობთ: „...ერთი ოქრო ქსოვილი ქარათის ბისონი, მეფისა ლეონისაგან ბოძებული; ერთი მუსაბახიანი სპილენძის მანკანა; ერთი **ხალიჩა** საკურთხევის საყდარზედა დასაფენელი...” [6, 378].

თ. ჟორდანიას მიერ შეკრებილ ხელნაწერთა შორის განსაკუთრებულ ინტერესს ის სიგელ-გუჯარნი იმსახურებს, რომლებიც სხვადასხვა მონასტერთა და ეკლესიათა, უმეტესად მცხეთის, ბიჭვინთის, გელათის ეკლესიებიდანაა. მცხეთის სიგელ-გუჯართა ნუსხაში (№315 და №342) ახლად დადგენილი კათალიკოს მალაქიას შეწირულობანის ჩამონათვალში ჩვენთვის საინტერესო ტერმინი ხალიჩა მოწმდება: „1686 წ. ქს: ტოე; ...ოდეს: გიორგი: ჳელმწიფედ: ეკურთხა... ჩვენ ამილახორისშვილს პატრონს ნიკოლოზს მოგვებობა სდ საქართველოს კათალიკოზობა...კზად ვეკურთხენით ქს: ტოე; და ვიწყევით უამსავე ამა ქწნისასა ტაძრისა (ამის) შეწირვა, შემკობა და შემატება: სამირონე ძირს გარშემო სუ **ხალასად**

ნაკერის ხალიჩებით მოფინე...” [6, 505]. ხალიჩა ტაძრის ინტერიერის ერთ-ერთ ძირითად ატრიბუტს წარმოადგენდა. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ხალიჩის ორნამენტის არაერთი ნიმუში დასტურდება ფრესკების კიდევზე, კედლის დეკორატიულ მოხატულობაში. მაგალითად, სვეტიცხოვლის საკურთხეველის აფსიდზე პანტოკრატორი მუთაქითა და საფენელით (ხალიჩა?) გაწყობილ სავარძელში მჯდომარეა გამოსახული.

საყურადღებოა კათალიკოს მალაქია გურიელისძის შეწირულობის წიგნი დაახლ. 1616-1639 წწ. შედგენილი და დაცული ბიჭვინთის საბუთებში №80, სადაც ვკითხულობთ: „ქ. შემიწირავს ჩვენ აფხაზეთის კზსა გურიელის ძესა ბატონსა მალაქიას ბიჭვინთისა ღმრთის მშობლისათვის თავს ერთი მურასა ყელსაკიდი ხატი, ... ერთი მურასა ტახტი, ... **ერთი აბრეშუმის ომფორის ხალიჩა**, ერთი სტისხარი ნახლისა სამკლავები მძიმედ მოთვალმარგალიტული თორმეტის მუშაბახის ღილებითა...” [7, 49]. როგორც ვხედავთ, ხალიჩის დამზადების ნედლეულ მასალას აბრეშუმიც წარმოადგენდა. აბრეშუმის ხალიჩას აფხაზეთის საკათალიკოზო იარაღების დაკლების XVII ს. დატარილებულ ნუსხაშიც ვხვდებით: „XVII ს. ქ. აკლია საკათალიკოზოს იარაღისაგან ორი ოდიკი... აკლია ორი კონდაკი, ერთი ვერცხლის ჯუარსანთელი, ერთი ოქროს სქემა, ერთი ხის ჯუარი... არ არის კურთხევანი, არ არის აიაზმა და ზეთის კურთხევა, დიდი სჯულის კანონი, არც სელი... არ არის ქართლის ცხოვრება და დამასკელი... არ არის ძილისპირი, **აბრეშუმის ხალიჩა**” [8, 58-59]. და კიდევ, მალაქია კათალიკოსის ბიჭვინთისადმი შეწირულების წიგნის ვრცელ სიაში (1616-1639წწ.) ვკითხულობთ: „ნებითა, შეწევნითა და წყალობითა ღმრთისათა ჩვენ გურიელ-კათალიკოზმან პატრონმან მალაქიად შეგსწირეთ ბიჭვინთისა ღმრთისმშობელსა მცირე ესე შესაწირავი: თავის ერთი

წმიდის ანდრია მოციქულის ხატი მომიჭედინებია და თორმეტ საუფლის კუბოში ჩამისვენებია და ბიჭვინთას დამისვენებია და სამი კვამლი კაცი იქ შემეწირავს...**ერთი აბრეშუმის ხალიჩა**, ერთი ხასა ვერცხლის ჯუარი” [9, 500]. ვერ გამოვრიცხავ, რომ ნელდუღის მასალად აბრეშუმი ადგილობრივი წარმოების ყოფილიყო.

XVI-XVIII სს-ის სასამართლო განჩინებებს, დადგენილი მეფეთა, კათალიკოსთა, ბატონიშვილთა, მდივანბეგთა, მალიქ-მამასახლისთა და ქეთხუდების სასამართლოების მიერ, რომლებიც გამოტანილია უმთავრესად ყმა-მამულებსა და სასისხლო საქმეებზე დაგების გამო, ასახულია გვიანფორდალური საქართველოს არა მარტო სამართლის ცალკეული დარგების (სამოქალაქო, სისხლის, საპროცესო სამართლის) თავისებურებანი, არამედ სოციალური ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი მხარეებიც [10, V].

მაგალითად, განჩინება დავით მეგობლიშვილისა და მისი რძლის გაყრის საქმეზე, რომელიც 1788წ. 22 დეკემბრით თარიღდება, გვამცნობს მახლისა და ქვრივის გაყრის თაობაზე, რომელიც ამ უკანასკნელს ქალიშვილის გათხოვებამდე უტოვებდა ვენახს, უღელ ხარს, **...ერთ ხალიჩას** და „მანამდის ქალს გაათხოვებდეს, მანამდის მთლად უნდა ეჭიროს ესე[ე]ბი და როდესაც ქალი გაათხოვოს, მაშინ უნდა გაიყოს ეს მამულები. ნახევარი დავითს მიეცეს ან ნახევარი ქვრივს დარჩეს, მანამდის ცოცხალი იყოს და ქვრივის სიკვდილის შემდგომ ისევ დავითს დარჩეს სრულიათ” აზის ოთხი ბეჭედი, თავში ბეჭედი დარეჯან დედოფლის [10, 442-443]. აუცილებელ ნივთთა შორის აქაც ხალიჩას ერთ-ერთი განსაკუთრებული ადგილი უკავია, რაც ოჯახის გარკვეულ სტატუსზე მიუთითებდა.

ხალიჩის სახეობის თაობაზე გვამცნობს მისი უწმინდესობის დისკატე-

რიის 1799 წ. 26 ივლისით დათარიღებული განჩინება: „მისი უმაღლესობის ჩუენის ყოვლად მოწყალის კელმწიფის მეფისათვის ნუსხით მოესენებინა ყოვლად სამღუდელოს ნეტარ-ჰკესენებულს რუსთუელს კირილეს ბოდბლობა მიელო თქვენის ბრძანებით, მაშინ ღმრთაების ეკლესიისა მრავალი რამ წაელო ამ მიზეზით, რომ ორი წლის მოცდის პირობით წასულიყო, თუ იქ ვერ გავსძელ, აქავ მოვალო და ბოდბელ-რუსთველობით იკსენიებოდა.

მეორე რომ იმ დროებში რუსთველი არავინ იჯდა და რაც მე მხოტებოდა და როდისაც მებოძა და მარტყოფს მიველ და აღარა დამხვდა რა. მეც დღევანდლამდინ ველოდი, მეგონა, რომ რაც წაელო ჩემის ეკლესიისა, ისევ უკანვე მომცემდა თავისის ნებითა და ამისთვის სიცოცხლეში ვერა ვჰსთხოვე რა, რომ უფროსი ბიძა იყო და ვერცრა ვაწყენინე.

ახლა იმას უცნაური სიკუდილი ეწია და წყალობას ვითხოვ, რომ რაც ჩემის ეკლესიის საქონელი წაუღია, ისევ მებოძოსო.

და რომელიც გამოცხადებით ღმრთაების ეკლესიისა წაელო, წამღებიც მოვაყვანინეთ, ბოდბლის ბერი ნეოფიტე და მისთავე სიტყვთა აღვრიცხეთ: ...ორი სახარება კელწერილი... სუთი ქუემოური **ქება** – ორი რუსთუელს და სამი ბოდბელს; **ოთხი ფარდაგი** – ერთი რუსთუელს და სამი ბოდბელს... [10, 504-505].

შუა საუკუნეების საქართველოში ეკლესიისთვის ხალიჩის შეწირვა ისეთივე რიგის უმნიშვნელოვანეს საქმედ ითვლებოდა, როგორცაა ტაძრის აღდგენა, ხიდის აგება, ტაძრის ფრესკებით მოხატვა. მაგალითად, ნიკოლოზ კათალიკოზის მიერ 1687 წლის მცხეთის სიგელი №216 გვამცნობს: „ქ: ეჰა: ადამისა აღმართებო და ევას მწუხარებისა დამხსნელო უხილაო და გონება მიუწდომელო დაუსაბამო დაუსრულებელო ღმერთო რომელსა მართალი გიყუარს და ცოდ-

ვილთა სწეალობ მას ჟამსა ოდეს წყალობითა შენითა ძე მადლისა ჳელმწიფისა მეფე პატრონი გიორგი საჳელმწიფოსა თუისისა საქართველოსა ტახტსა ზედა მჯდომარე იქმნა... ჩუენ ამილახორის მოგებობა ჳელმწიფის მეფის პატრონის გიორგისაგან სრულიად საქართველოსა კათალიკოზობა და დედა ქალაქსა მცხეთისასა სამეფოსა კათოლიკე ეკლესიასა ტახტსა ზედა მჯდომარე ვიქმენით და კათალიკოზად ვეკურთხენით... და ვიწყევით ჟამსავე ამ... ტაძრისა ამისა შეწირვა შემკობა და შემატება... კედელი სუეტისცხოვლის ტაძრისა მკარსა სამკრეთისასა ახლად აღვაშენეთ... სვეტის პირდაპირ ჩრდილოეთის კერძ დავახატვინეთ და ერთი ხომლი დავჰკიდეთ... შევსწირე ერთი თეთრის დიბის ბისონი ოქროს დილი... არაგუზედ ჳილი გავსდევ და გავაკეთე ...სამირონე ძირს გარეშემო სულ ხალასად ნაკერის ხალიჩებით მოვფინე [11, 64-65].

მზითვის შემადგენლობაში ხალიჩას ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. ამ მხრივ, საინტერესოა ანუკა ბატონიშვილის მზითვის წიგნი დაწერილი ლამაზი მრგვალი მხედრული ხელით 25 გვერდიანი რვეულის მსგავსად შეკერილ ქალაღზე, რომელიც თარიღდება 1712 წლის თებერვლით. ტექსტი იწყება შესაქმის და იესოს გენეალოგიის მოკლე თხრობით, კვართის მცხეთას დავანებით, წყვილის კურთხევით და ბოლოს მოსდევს ჩამონათვალი, სადაც ჩვენთვის საინტერესო ხალიჩა დასასრულსაა მოხსენიებული: „იახტანი ერთი; ხალიჩა-ფუჩი საისა ერთი...“ [12, 490].

და კიდევ, მზითვის წიგნი ანა ქსნის ერისთავის ასულისა, რომელიც მიუთხოვებიათ ლუარსაბ ორბელიანისათვის, წიგნი დაწერილი უნდა იყოს ერეკლე I-ის მეფობის დროს დაახლ. 1692-1703 წწ...რადგან ჩვენი მოყურობა მონღოლმეთ, ჩვენც დაგემოყურენით და მოგართვით ჩვენი სასურველი და თვალთა ჩვენთა სინათლე და გულისა

ჩვენისა სიმხიარულე, სამოთხის მსგავსად განშუენებული და ჩვენი ბატონი ანა და გამოვატანეთ ზითვად პირველად: ხატი წმიდის სამებისა, მის ნაქსოვის ბუდითა და პირსახურავით, კიდევ ხატი ერთი ყოვლადწმიდისა... (ჩამოთვლილია ლოცვანი, დაუჯდომელი, ძვირფასი თვლები და სამკაულები, სკივრი სხვადასხვა, საწერელი, ჳურჯელი, სამოსელი) ერთის ორხოვითა, ერთის ხალიჩითა” [13, 430-434].

ხალიჩა დიდგვაროვანთა გარკვეულ იერარქიას უსვამდა ხაზს. სია ვახუშტი ორბელიანის მოძრავი ქონებისა, 1707 წელს სპარსეთში ყანდაარში შედგენილი, სადაც ვახუშტი გარდაიცვალა. საყურადღებო ისაა, თუ რა ნივთები ჳქონდა ქართველ დიდებულს XVIII საუკუნის დამდევს უცხო ქვეყანაში თან წადებული, ან იქ შეძენილი. საჭირო ნივთთა შორის ვხვდებით ხალიჩასაც: „1707 ქ. მიებარა ზაალ კაკონაშვილს რაც რამფერი ქონდა ბატონის ვახუშტის ოხერი საქონელი. ნადდათ თეთრი აქოური თუშანი ოთხმოცდაათი. ქ. კრმალი ერთი ... ქ. თევზის კბილის პატარა ხანჯალი, პირში ოქროთი არის მოჳკედილი, ერთი, ... ბატონის ნაბოძები ქვის ყალიონი ოქროთ მოჳკედილი... ქირმანის ხალიჩა ერთი...“ [13, 210-219].

ვახუშტი ორბელიანის საქონლის ნუსხა, რომელიც მიუბარებიათ სეხნია ძაგანაშვილისათვის 1711 წელს, სხვადასხვა ნივთებს შორისაა ქ. ფათანი დოლბანდი ოთხი, ყვითელი დიბისა სიასამურისა ერთი, ყვითელი დიბის კურტაკი..., ქამრის ბალთები თოთხმეტი, ჟამნია, ყავადანი სპილენძისა, ინდოური კაკალი, ... ქირმანის ხალიჩა, ქ. ხალიჩაფუჩი წყვილი...“ [13, 277-275].

ხალიჩის შესახებ საინტერესო ცნობებს ქართულ ფოლკლორშიც ვადასტურებთ. ფოლკლორი მჭიდროდაა დაკავშირებული ხალხის მესიერებასთან, ტრადიციასთან. ხალხის შემოქმედებას ჳეროვნად აფასებდნენ კულტურის მოღვაწენი. მრავალ მნიშვნე-

ლობათა შორის ზეპირსიტყვიერების ისტორიულ და მხატვრულ-ესთეტიკურ მხარეს გამოყოფდნენ პირველ რიგში და მის წერილობით აღბეჭდვას ცდილობდნენ. მ. თამარაშვილის 1902 წ. გამოქვეყნებულ ნაშრომში Torre del Greco-ს არქივში დაცულ მისიონერ ბერნარდე ნეაპოლელის კოლექციაში დაცულ ქართულ ზღაპრებში საყურადღებოა „ღარიბი კაცი“, რომელიც XVII საუკუნეშია ჩაწერილი. თხზულების მიხედვით, სამი ქაჯი ერთმანეთს ერთ ქუდასა და ხალიჩას ეცილებოდა. ყმაწვილმა გამოიკითხა ქუდის და ხალიჩის დანიშნულება თუ შესაძლებლობა და შეიტყო, რომ ხალიჩა გადაადგილების უნარს ფლობდა, ხოლო ქუდი კი, ვინც მას დაიხურავდა, ყველას დაინახავდა, თავად კი შეუმჩნეველი დარჩებოდა. ყმაწვილმა მოახერხა ნივთებს დაუფლებოდა და შურის საძიებლად გამოეყენებინა, მაგრამ, საბოლოოდ, იგი მათ კარგავს [14, 69-70]. სხვადასხვა კულტურათა ლიტერატურულ ტრადიციაში მფრინავი ხალიჩა ადამიანთა მიერ მყისიერი გადაადგილების საშუალებას წარმოადგენდა. მაგალითად, „ათას ერთი ღამის“ ერთ-ერთი ეპიზოდის მიხედვით, უფლისწული ჰუსეინი მფრინავ ხალიჩას იძენს. სოლომონის ხალიჩა მწვანე აბრეშუმისაგან დამზადებული და ოქროსფერი მისაქსელით გაწყობილი, 60 მილი სიგანისა და ამდენივე მილი სიგრძის იყო. მფრინავი ხალიჩა გვხვდება რუსულ ზღაპრებსა და მარკ ტვენის ნაწარმოებშიც [15, 292-293].

თეიმურაზ II-ის (1700-1762წწ.) „სარკე თქმულთა“ განსაკუთრებით ღირებული ნაწარმოებია, სადაც მოცემულია XVIII ს-ის კახეთის ეთნოგრაფიული ყოფა. თეიმურაზმა თვალსაჩინოდ და ხორც-შესხმულად წარმოგვიდინა ჩვენი წარსულის ზნე-ჩვეულებანი, სპორტული გართობანი, საყოფაცხოვრებო სინამდვილე. ასე, მაგალითად, საქორწინო წეს-ჩვეულებათა, შაირთა, გალობების თქმა, ბურთაობა, ომის წესებსა

და ნადირობათა გვერდით იმასაც ვადასტურებ, რომ საქორწინო ცერემონიების დროს ხალიჩებს განსაკუთრებული ადგილი ეკავა და იმავდროულად დიდგვაროვანთა გარკვეულ იერარქიასაც უსვამდა ხაზს: „წინ გაუძღვების დედოფალს, მოვლენ სად რიგი არია, კარსა დაუხშვენ საყდრისას, ვით მათი წესი არია, ბჭის მცველსა მისცენ მცირე რამ, გააღებინონ კარია, და რა შევლენ, ღვდელმან ქალ-ყმათა ხელთ მისცეს კელაპტარია. გაშლიან ხალიჩა-ფუნსა, მასზედა ფარჩას მიძიმესა, მეფე და დედოფალიცა უნდა მას ზედა იდგესა, ეტყვიან ყოვლის სულს საყდარში: „მიყუდვით არვინ მიდგესა!“ და უკურთხებს მღვდელი გვირგვინსა, ჯვარის-საწერი მისცესა“ [16, 60].

ხალიჩის ადგილის შესახებ საინტერესო პასაჟი „რუსუდანიანის“ რამდენიმე ეპიზოდში მოწმდება. მასში იამანეთის დედოფლის რუსუდანიანის თავგადასავალია მოთხრობილი. თხზულების ავტორი უცნობია. „რუსუდანიანის“ მეორე ზღაპარი ცნობილ პოეტს მამუკა ბარათაშვილს 1732 წ. „ჯიმშედანიანის“ სახელწოდებით გაუღეკსავს - „აქა ამბავი ხათაელთა ხელმწიფისა ტომერანისა და ძისა მისისა ჯიმშედისა“, სადაც ტერმინი ხალიჩა მოწმდება. ჯიმშედის ტახტზე ასვლასა და ედემის მსგავსი ბაღის აღწერისას საინტერესო დეტალს წარმოადგენს გზა და მისი აღწერილობა, რომელიც სახლისა და აივნის დახასიათებისას ჩანს: „...გავედით, მას აივანზედ მოკიდებული ჩინარი (იგივე ჭანდარი) იყო ორპირად, იქით და აქეთ. შუაზე გზა იყო და ის ჩინარის ხეები ასე რიგზე იყო ჩარიგებული, რომ ერთი მეორეზე არც უწინ იყო, არც უკანა. ასე ხშირად იყო, რომ შუაზე ვერა სულიერი ვერ გაივლიდა. იმ ჩინარის სტოვებით ასე დაბერვილი იყო გზა, რომ სულ იმ გზაზე ევლო ვაცსა, არც წვიმა ჩაუვიდოდა, არც მზე მიაღებოდა. ის გზა სულ ხალიჩათი იყო დაფენილი და მას ჩინარსა რაც

შტო ჰქონდა, ყველასა ასე რიგად ამოსდიოდა შადრევანი...” [17, 215]. როგორც ჩანს, ხალიჩა არა მარტო ინტერიერის გაწყოებისას გამოიყენებოდა, არამედ ექსტერიერის გასალამაზებლადაც.

ცნობილია, რომ თხზულებაში „კალმასობა“ აღწერილია XVIII-XIX სს. დამდეგის საქართველოს პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული მდგომარეობა. ნაწარმოებში იოანეს ქაიხოსრო მურვანისშვილთან სტუმრობა შენდობის თხოვნით წარმოჩინდება, სადაც ჩვენთვის საინტერესო ხალიჩა შენდობის სამაგიერო ნივთს წარმოადგენს: „...ზურაბა: ვიცი, შენ მხვნელ-მთესველი კაცი არა ხარ, რომ პურით შეგვეწვიო, და ეგ შენდობა ერთს ხალიჩაზედ არის დამოკიდებული. ქაიხოსრომ მყისვე მიართო იოანეს ხალიჩა და მონასტრისათვის ძროხა” [18, 20]. სხვა ადგილას, სადაც სასულიერო პირებსა და საუბარო, ზურაბა ამბობს: „...დააქორწინებენ ვისმეს, საყდრის კარსაც დაუკეტავენ, ვინემ არას მისცემენ და ჯვარისწერასაც გადაახდევენებენ; იმასაც არ დასჯერდებიან, ხალიჩა და ფარჩავ უნდა ქვეშ გაუშალონ მექორწინეთ, რათა ისიც იმათ წაიღონ...” [18, 164]. და კიდევ, სადაც, იოანე დიაკონი ანჩისხატსა კარზედა ჰარონ მღვდელმა მიიწვია ღამის გასათევად. ტრაპეზზე მლაშე საჭმლის მირთმევისას ღამე იოანე წყურვილმა წამოაყენა და „...იქ ხალიჩას ფეხი წამოჰკრა, დიაკვანი წაიქცა და ჰარონის ცოლსა ზედან წააწვა...” [18, 269].

კალმასობის მეორე ტომში აღწერილია იოანეს მოგზაურობა აღმოსავლეთ საქართველოში. იოანეს გზაზე სხვადასხვა პირი ხვდება, რომელნიც საქართველოსთან დაკავშირებულ მათთვის საინტერესო საკითხებზე ესაუბრებიან. ხალიჩის მოხსენიებას აქაც ვხვდებით.

თხზულების თანახმად, იოანეს ბრეტს შემოხვედებოდა ავალ ავალისში, რომელიც ამცნობს დაქორწინების ამბავს. ნაწარმოებიდან ჩანს, რომ

ქალს საკადრისი მზითვი მიუტანია, მათ შორის „ერთი ცხა ჯამი სპილენძისა,.... სამი ქვაბი, ერთი ვერცხლის თასი, ერთი ბეჭელი ფირუზისა ოქროთი, ორი ხალიჩა, ორი ფარდაგი და ერთი ქეჩა [19, 32].

საქართველოზე საუბრისას იოანე საქსოვ ქარსნებს ეხება და აღნიშნავს: „საქსოვარნი ქარხანანი არა აქვნდათ, გარნა თიქრისტანელთა მოსრულთა ერთა იწყეს საფეიქროსა ხელოვნებისა სწავება. და ქსოვნდენ ხამთა, ჩითთა, და აბრეშუმთაგანცა, და შალთა სახოხეთა და აგრეთვე ნოხთა, რომელ არს ხალიჩა“ [19, 229].

ამრიგად, არქეოლოგიური და ქართულ მრავალრიცხოვან წერილობით წყაროებში დამოწმებული მდიდარი ქართული ტერმინოლოგია საქართველოში საფეიქრო ნაწარმის, კერძოდ, მეხალიჩეობის კულტურის განვითარების საკმაოდ მაღალ ტრადიციაზე მიუთითებს.

ტერმინი „ხალიჩა“ პირველად 1531 წლით დათარიღებულ მცხეთის სიგელ-გუჯართა ნუსხაშია დამოწმებული. ადრეული შუა საუკუნეების ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებში კი, სპეციალური სალოცავი ხალიჩები შემდეგი ტერმინებით მოიხსენიებოდა: კილიკი, კილიკი მცირე, ნოხი, ფარდაგი.

ჩემი თვალსაზრისით, ქართული წერილობითი წყაროების (სიგელ-გუჯრები, ლიტერატურული და ფოლკლორული მასალები, საეკლესიო საბუთები, სამართლის ძეგლები) მონაცემებით ხალიჩას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა, რაც არა მარტო ქართული ფეოდალური საზოგადოების სოციალური იერარქიის, ხალიჩის ადგილისა და დანიშნულების განმსაზღვრელია, არამედ, საყურადღებო ინფორმაციას იმპორტ-ექსპორტის შესახებაც იძლევა.

ლიტერატურა:

1. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია ტ. III, თბილისი, 1963.
2. ჩუბინაშვილი ნ., ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ, თბილისი, 1961.
3. შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, თბილისი, 1986.
4. კოშორიძე ი., ქართული ხალიჩა, ახალციხე, 2016.
5. მაისურაძე ი., ქართული გვარ-სახელეები, თბილისი, 1981.
6. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წიგნი მეორე (1213-1700), ტფილისი, 1897.
7. კაკაბაძე ს., დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წიგნი I, ტფილისი, 1921.
8. საქართველოს სიძველენი, ტ. I, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, ტფილისი, 1920.
9. ქართული სამართლის ძეგლები, III, თბილისი, 1970.
10. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. V, თბილისი, 1974.
11. სარგის კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, წიგნი IV, თბილისი, 1913.
12. საქართველოს სიძველენი ტ. III, ტფილისი, 1910. ე. თაყაიშვილის რედ.
13. საქართველოს სიძველენი, ტომი II, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, ტფილისი, 1909.
14. მრავალთავი, საქართველოს ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ფოლკლორის სამეცნიერო საზოგადოების კრებული I, თბილისი, 1964.
15. Jobs G., Dictionary of Mythology, Folklore and Symbols, New York, 1961.
16. თეიმურაზ II თხზულებათა სრული კრებული, გ. ჯაკობიას წინასიტყვაობით, რედაქციით, ლექსიკონით და შენიშვნებით, თბილისი, 1939.

17. რუსუდანიანი, ილია აბულაძისა და ივანე გიგინეიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1957.
18. იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, ტომი I, კკეკელიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით, ტფილისი, 1936.
19. იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, ტომი II, კკეკელიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით, თბილისი, 1948.

THE TERM *KHALICHA* (CARPET) IN THE CONTEXT OF EVIDENCE OF GEORGIAN WRITTEN SOURCES

Nana Bakhsoliani

Fragments of fabrics discovered as a result of archeological excavations and rich Georgian terminology (*nokhi* – thick-pile carpet, *dzolo* – small carpet, *orkhova* – rug with long/double pile, *teri* – bedding, *pichvi* – wool carpet; worn rug, *kecha* – felt wool; coarse-wool patchwork bedspread, *kunta* – rough fibrous floor-covering, *kiliki* – sackcloth shirt worn for penance, etc.) indicate a high level of development of textile industry, namely, carpet-making in Georgia. An excellent basis for this was rich raw materials of Georgian sheep wool.

According to the research carried out by the author, the term *khalicha* is recorded for the first time in the list of Mtskheta deeds and charters dated to 1531. In Georgian literary monuments of the Early Middle Ages special carpets for prayer were referred to by the following terms: *kiliki*, *small kiliki*, *nokhi*, *pardagi*.

In the author's viewpoint, according to Georgian written sources: deeds and charters, literary and folkloric materials, church documents, legal documents, carpets are assigned an especially valuable role, which is not only determining the social hierarchy of the Georgian feudal society, the place and function of carpets, but also provides significant information on import and export as well.

**მართველი ამორძალები
გიორგი კოკოშაშვილი, ასოც.
პროფესორი**

*ძველად თურმე, როცა მტრების
უთვალავი ჯარები
მოდიოდნენ, რომ გაეღოთ
საქართველოს კარები,
მამაკაცებს გვერდით ჰყავდათ, ვით
ვოლადის ფარები,
და მტრებს მათთან ერთად სცემდნენ
საქართველოს ქალები.
(ლადო ასათიანი)*

უძველესი ცნობა ქართველი ქალების ბრძოლაში მონაწილეობის შესახებ დაცული აქვს ბერძენ ისტორიკოსს აპიანე ალექსანდრიელს (ახ. წ. II ს.) მითრიდატეს ომების ისტორიაში. იბერიაზე ლაშქრობის დროს პომპეუსს შებრძოლებიან იბერიის მეფე არტოკე (არტაგი) და ალბანეთის მეფე ოროიზე 70000-იანი ლაშქრით. პომპეუსს დაუმარცხებია იბერიელები და არაგვის ჭალებში შეურეკავს, საიდანაც ისინი აგრძელებდნენ მედგარ ბრძოლას. პომპეუსის ბრძანებით რომაელ ჯარისკაცებს გადაუწვავეთ ტყე და ამით საფარი მოუსპიათ იბერიელთათვის. დატივუვებულ და მძევლად აყვანილ მეომრებში ბევრი აღმოჩნდა დაჭრილი ქალი, რომლებიც მამაკაცთა მხარდამხარ იბრძოდნენ სამშობლოს დასაცავად. აპიანე ასე აღწერს პომპეუსის ბრძოლას იბერიელებთან:

„ოროიზე კი, ალბანთა მეფე და არტოკე, იბერთა მეფე 70000 კაცით ჩაუსაფრდნენ მას (პომპეუსს გ.კ.) მდინარე კირნოსთან... პომპეუსმა მდინარეზე ხიდი გასდო და ბარბაროსები ტევრში შერეკა (ხოლო ესენი ძალიან დახელოვნებულები არიან ტყეში ბრძოლაში, რადგან იმალებიან და ესხმიან თავს უჩინრად); ტევრს ირგვლივ ლაშქარი შემოუყენა და ცეცხლი წაუკიდა: ვინც გამორბოდა მათ სდევნიდა მანამ, ვიდრე ყველამ მძევლები არ გამოუგ-

ზავნეს და საჩუქრები არ მიართვეს. რომში ის ტრიუმფით შევიდა ამის გამოც. მძევლებსა და ტყვეებში ბევრი აღმოჩნდა ქალიც, რომლებიც მამაკაცებზე ნაკლებად არ იყვნენ დაჭრილნი. ისინი ამადონები ეგონათ, ან იმიტომ, რომ ამადონები იყვნენ მათი მეზობელი ტომი, რომელიც მაშინ მოიწვიეს მოკავშირეებად, ან კიდევ იმიტომ, რომ მეომარ ქალებს ბარბაროსები საერთოდ ამადონებს უწოდებდნენ“.

ამადონები, იგივე ამაზონები ან ამორძალები (ბერძნულად Αμαζόνες), მითიური მებრძოლი ქალები, გადმოცემის თანახმად, ცხოვრობდნენ მეოტიდის (აზოვის ზღვის) ან პონტოს (შავი ზღვის) სანაპიროზე და მცირე აზიაში, ანატოლიის ჩრდილოეთით. ცნობები ამორძალების შესახებ მხოლოდ ბერძნული მითებშია შემონახული. მათი სახელი უკავშირდება ჰერაკლესა და თეზეესის თქმულებებს. საინტერესოა, რომ ამორძალები, დედოფალ პენტესილესას მეთაურობით ეხამრებიან ტროელებს ტროას ომის დროს. ამ ომში, რომელიც რეალურ ისტორიულ მოვლენას ასახავს, მეცნიერთა აზრით, ერთმანეთს დაუპირისპირდა ელინური და წინარებერძული სამყარო, რომელიც სავარაუდოდ წინარექართულ სამყაროსთან უნდა ყოფილიყო კავშირში. ტროელების მხარეს, ჰომეროსის მიხედვით, იბრძოდნენ ჰალიძონებიც, რომლებსაც სტრაბონი ერთ-ერთ ქართულ ტომთან, ხალიბებთან, აიგივებს. მითიური ამორძალებიც, როგორც ჩანს, ამ პროტოქართული სამყაროს ნაწილად მოიაზრებოდნენ ძველ ბერძენთა გადმოცემებში. შესაძლებელია, რომ ლეგენდა ამაზონების შესახებ ასახავდეს წინარებერძული ეთნოსისთვის დამახასიათებელ ჩვეულებას, რომლის მიხედვითაც ქალები მამაკაცთა გვერდით თანასწორად იბრძოდნენ. აქედან გამომდინარე აპიანე ალბათ მართალია თავის ვარაუდში, როდესაც თვლის, რომ ბარბაროსები

ამორძალებს (ამაზონებს) ეძახდნენ ზოგადად მეომარ ქალებს. ყოველ შემთხვევაში ძ. წ. I საუკუნის იბერიაში მებრძოლი ქალების არსებობა სარწმუნო ფაქტია. ეს კი გვაფიქრებინებს, რომ ქალების სამხედრო მომზადება მაშინდელ საქართველოში სათანადო დონეზე უნდა მდგარიყო.

შუა საუკუნეების ქართველ ქალთა სამხედრო-საბრძოლო მომზადებაზე მეტყველებს არაერთი საისტორიო წყარო. ჟაკ დე ვიტრი, რომელიც პალესტინის ქალაქ აკრას ეპისკოპოსი იყო 1216-1228 წლებში, შეხვედრია ქართველ მებრძოლებს აკრასთან, ასე, რომ მისი ცნობები პირველი ხელიდან მოწვილი ინფორმაციას წარმოადგენს. ქართველების საბრძოლო ოსტატობით აღფრთოვანებულმა ჟაკ დე ვიტრმა, 1226 წელს დაწერილ წიგნში „იერუსალიმის ისტორია“ ხაზი გაუსვა ქართველ მანდილოსანთა საბრძოლო მომზადებასაც:

„ქართველ წარჩინებულ ქალებს ამორძალთა მსგავსად ომში რაინდებივით იარაღი აქვთ ასხმული და იბრძვიან მამაკაცთა მხარდამხარ“. (Iacobus de Vitriaco, Historia Ierosolymitana seu Orientalis, c.LXXXIX (De sandoli, Itinera, III.; Marion Melville, La Vie des Templars, Paris, 1982)

კავკასიაში ამაზონელების არსებობას და მათთან ქართველთა კავშირს სანდოდ მიიხსენიებენ XVII საუკუნის საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოღვაწე მისიონერები კრისტოფორო დე კასტელი, არქანჯელო ლამბერტი, ჯუზეპე ჯუდიჩე და სხვანი. აი, რას გადმოგვცემს მეკლევარი ბეჟან გიორგაძე წიგნში „დონ კრისტოფერო დე კასტელი...“: „განსაკუთრებული ყურადღების საგნად კასტელის ქართველი ქალის სამხედრო წვრთნა, ამხედრების რაინდული უნარი გაუხდია და ის, რაც მან საქართველოში ნახა, მას საფუძველს აძლევს უძველესი თქმულებებით საქვეყნოდ ცნობილ ამაზონელებთან ქართველი ქალის შედარებას ნდობით

შეხედოს. მისი შენიშვნით: „ქართველი ქალები, ამორძალების მსგავსად, სპარსელების წინააღმდეგ იარაღსხმულნი არიან, მამაკაცებს არ ჩამოუვარდებიან ცხენოსნობაში და დააჭენებენ მათ“. „ვისაც უნახავს ქართველი ქალების ცხენით ჯირითი, არ გაუჭირდება იმის დაჯერება, რომ ესენი ამაზონელები არიან, რადგან ცხენზე სხდებიან და დააჭენებენ სრულიად ისევე, როგორც მამაკაცები“. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს ამ პერიოდის ფრიად დამახასიათებელი მოვლენა, როცა დიდი და პატარა, ქალი თუ კაცი სამხედრო წვრთნას გადიოდა სამშობლოს მტრების მოსაგერიებლად. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია ქალთა წრიდან გამოსულ მეომრებს, რომლებსაც ჩვენი მხატვარი ძალიან გულმოდგინედ და ყველა დეტალის შენარჩუნებით ცოცხლად წარმოგვიდგენს ცხენზე ამხედრებულსა და მძიმედ შეიარაღებულს. დე კასტელი აღმოსავლელ და დასავლელ მეომარ ქართველ ქალებს ამორძალებად მიიხსენებს არა გულუბრყვილოდ და ტენდენციურად, არამედ სრულიად შეგნებულად. უმშვენიერესი აღნაგობისა და სახის ქართველი ქალების სამხედრო ვარჯიში იტალიელი ბერის გაოცებას იწვევდა, რომელსაც სხვა ქვეყანაში იშვიათად ენახა მსგავსი მოვლენა. ამხედრებულნი და შეჭურვილნი არიან არა მარტო დედოფლები და სეფე ქალები, არამედ თავად-აზნაურთა და გლეხთა წრიდან გამოსული მოხდენილი მანდილოსნებიც. ჩვენთვის ეს სრულიად ახალი მოვლენაა და ერთხელ კიდევ გვიდასტურებს მრავალი უცხოელის ცნობას ქართველ ქალთა თურქ-სპარსელების წინააღმდეგ მედგარ ბრძოლებში მონაწილეობის თაობაზე“. (ბეჟან გიორგაძე, შესავალი წიგნისა „დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბომი საქართველოს შესახებ“, თბილისი, 1976, გვ. 25)

როგორც დე კასტელი აცხადებს, ქართველი ქალები უფლებრივად, მორალურად, ფიზიკური სილამაზით ევროპელ ქალებს ბევრად აღემატებიან. უნაკლო საომარი აღჭურვილობა თვალნათლივ მიგვანიშნებს ჩვენი წინაპრების დაოსტატებაზე სამხედრო ხელოვნებაში. (გვ. 26)

ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი თავის მემუარებში აგვიწერს ერთ მეტად საინტერესო ორთაბრძოლას, რომელიც კარგად მეტყველებს დიდგვაროვან ქალთა სამხედრო გაწაფულობაზე:

„კახეთის სამეფო ახლა სპარსეთის მეფეს ემორჩილება. შაჰ-ნავაზ-ხანმა დაიმორჩილა. მისი შვილი არჩილი არის იქ მეფის მოადგილე. არჩილს უყვარდა იმერეთის მეფის ქვრივი ნესტან-დარეჯანი, ეს ქალი ტყვედ იყო ახალციხეში. ფაშამ 1660 წელს გაანთავისუფლა ნესტან-დარეჯანი. არჩილმა ჯვარი დაიწერა ნესტან-დარეჯანზე. ამის გამო ერთი საყურადღებო საქმე შეემთხვა.

არჩილი სიყმაწვილითვე დანიშნული იყო ქართველთა პირველ თავადიშვილის ქალზე. ქალს დიდი იმედი ჰქონდა, მაღლე არჩილის ცოლი შევიქნებო... როდესაც გაიგო ქალმა, არჩილმა ნესტან-დარეჯანი შეირთოვო, გაუგზავნა კაცი და შეუთვალა, რად შეურაცხავ ჩემი სახელიო. ქალმა მიმართა სასამართლოს. რაკი ამ გზით ვერა გააწყო რა, მიუძღვა 400 შეიარაღებულ კაცს და საომრად გამოითხოვა მოლაღატე. არჩილმა უარი თქვა: არ მსურს ქალთან ბრძოლა; მართლა ნურც ეგრე გამოიდებ თავს, თორემ გავამჟღავნებ, რომ სიზი (მეფის კარის თავადი) კვხულობდა, შენ იმას მოწყალის თვალთ უყურებდიო.

ქალი უფრო განრისხდა, როცა ასეთი ცილიც დასწამეს და ახლა სიზის გადაეკიდა. ქალმა გამოითხოვა სიზი ხმალში, მაგრამ თავადიშვილმა უარი თქვა. მაშინ ქალი ადგა, ჩაესაფრა იმას ერთ ალაგას, გააქცია, გამოუდგა და 20 კაცზე მეტი მოუკლა“. (ჟ. შარდენი,

მოგზაურობა საქართველოში, თარგმანი ვ. ბარნოვისა, 1935 წ., გვ. 89-91).

ქართველ ქალთა, განსაკუთრებით დიდგვაროვანთა, ზედმიწევნითი საბრძოლო დაოსტატება ისტორიული ძნელებლობით იყო ნაკარნახევი. ქართველ ქალთა საბრძოლო მოქმედებებში ჩართულობის მიზეზი თავდაცვის აუცილებლობით იყო გამოწვეული. მეომრების ლაშქარში გაწვევა ომის საჭიროებიდან გამომდინარე სხვადასხვანაირად ხდებოდა. არქანჯელო ლამბერტი სამეგრელოს მოსახლეობის ჯარში გაწვევის წესზე შემდეგს მოგვითხრობს: „ჩვეულებრივ მთავარი მოითხოვს, რომ კომლზე ერთი კაცი გამოვიდეს ლაშქრად, მაგრამ აზნაურობა უფრო თავის სურვილით, ვიდრე კანონით, სულ ერთიანად გამოდის, ისე, რომ აზნაურს თუ ხუთი ან ექვსი ვაჟი ჰყავს, ესენი ყველანი დაჰყვებიან საომრად მთავარს, უკეთუ იმ ხანში არიან, რომ ცხენზე შეჯდომა შეუძლიათ. როცა მეტი გაჭირვება არის და მეტი ჯარი არის საჭირო, მაშინ ბრძანება გამოდის, რომ კომლზე ორი და სამი კაცი გამოვიდეს ლაშქრად. ზოგჯერ გამოდის ბრძანება, რომ სახლში დარჩეს მის დასაცველად მხოლოდ ერთი და დანარჩენები, ვისაც შეუძლია იარაღის ხელში დაჭერა, გამოვიდნენ საომრადო“.

მისიონერის მიერ სამეგრელოს სამთავროში აღწერილი ლაშქრობის წესი საერთო იყო მთლიანად საქართველოსთვის. ქვეყნის სხვა კუთხეებშიც საომრად გაწვევა ანალოგიურად მიმდინარეობდა. „ქუდზე კაცის“ გამოსვლა საჭირო ხდებოდა უადრესი გაჭირვების ჟამს და ამ დროს საომარ მოქმედებებში ერთვებოდა ქვეყნის მთელი ბრძოლისუნარიანი მოსახლეობა. ასეთ შემთხვევაში ოჯახისა და საკუთარი ღირსების დაცვის მთელი სიმძიმე ქალის მხრებს აწვებოდა. თავდაცვითი ღონისძიებების ორგანიზება, განსაკუთრებული აუცილებლობისას, დიდგვაროვან მანდილოსანთა მოვალეობას წარმოადგენდა.

თავდაცვითი ბრძოლებისათვის მზადყოფნის მიზეზით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ქართველ ქალებს პატარაობიდანვე, წერა-კითხვასა და საოჯახო საქმის გარდა, ცხენოსნობასა და იარაღის ხმარებასაც ასწავლიდნენ. XVII საუკუნის მოგზაური პავლე მარია ფაინცელი წერდა: „ქართველი დედაკაცები ტანმაღალი და მშვენიერი მოყვანილობისანი არიან, ცხენოსნობაც იციან, სანადიროდ მიმინო დაჰყავთ ხელით და თან დააქვთ მშვილდ-ისარი და კაპარჭი“. (პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1936 წ., გვ. 7).

ქართველი ქალების ცხენოსნობით გაკვირვებული ეთნოგრაფი ა. ჰაკსჰაუზენი წერდა თავის თბილისის პერიოდის დღიურში: „მოჯირითდა ქართველი ეროვნულ სამოსში, მასთან ქართველი მანდილოსანი და მხლებელი. ქალმა შეაჩერა ცხენი, სხვების დაუხმარებლად სწრაფად და გრაციოზულად ჩამოსტა ცხენიდან, გაასწორა უნაგირზე გაწყვეტილი ღვედი, ასეთივე სისწრაფით შეხტა უნაგირზე და წამში თვალთაგან მოგვეფარა“. A. Гаксгаузен, Закавказский край, 1875, ч. I ст. 79

XVIII საუკუნეში საქართველოს ძნელბედობის ხანა დაუდგა. ხალხი შეწუხებული იყო ოსმალთა ირანელ დამპყრობელთაგან, რომელთა შემოსევები ქვეყანას მუდმივი ომის პირობებში ამყოფებდა. ლეკების გაუთავებელი თარეში სისხლისგან ცლიდა და აჩანაგებდა ისედაც დასუსტებულ საქართველოს. ამ დროს ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში ჩნდებოდნენ სახალხო გამირები, რომლებიც სათავეში უდგებოდნენ დამპყრობლების წინააღმდეგ გაჩაღებულ ეროვნულ მოძრაობას. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა ქალების აქტიურობა და გამბედაობა. ქართულმა ზეპირსიტყვიერებამ შემოგვინახა საქვეყნოდ ცნობილი ქართველი ქალების ანა ბაჯის, თინა წავკისელის, თამარ ვაშლოვანელის, მაია წყნეთელის, ქარჩათ ბუბას და სხვათა სახელები. ზოგიერთმა მათგანმა მტერთან ბრძო-

ლაში გამოიჩინა თავი, ზოგი სოციალურ უსამართლობას არ შეეპუა, ზოგმაც, რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, საჭიდაო მოედნებზე გაითქვა სახელი.

ქალების საბრძოლო გაწვრთნილობა დაფასებული რომ ყოფილა გვიანი შუა საუკუნეების საზოგადოებაში, ამაზე თინა წავკისელის მაგალითი მეტყველებს: XVIII საუკუნეში მცხოვრები გმირი ქალი თინა წავკისელი, გვარად ფეიქრიშვილი, გაბაშვილის ყმა ყოფილა. სიყმაწვილეში ბატონი მოუკლავს, რომელსაც მისთვის შეურაცხყოფა მიუყენებია და ერთხანს კოჯრის ციხეს აფარებდა თავს. მოგვიანებით თინა და მისი თანატოლი გოგო-ბიჭები სპარსელებისთვის მიუყიდიათ. მყიდველებს გზაზე მათზე ძალადობა მოუნდომებიათ, თუმცა თინას წინააღმდეგობა გაუწვია, თანასოფელელ ქალებთან ერთად სპარსელებისთვის ხანჯლები წაურთმევით და ყველანი დაუხოცავთ. შემსხდარან მათივე ცხენებზე და თბილისში მეფესთან ჩასულან. მათ მეფე ერეკლესთვის უამბიათ თავზე დამტყდარი უბედურება. ქალების გმირობით გაკვირვებულ პატარა კახს ისინი სასახლეში დაუტოვებია. ერეკლე განსაკუთრებით თინას ვაჟკაცობას აღფრთოვანებია. სასახლეში ყოფნისას თინამ კარგად შეისწავლა თოფის სროლა, ხმლითა და ხანჯლით ბრძოლა და ცხენზე ჯდომა. ამის შემდეგ ყოველთვის მეფე ერეკლეს გვერდით იდგა და არაერთ ბრძოლაში ისახელა თავი გამბედაობითა და მხნეობით. როგორც ჩანს, საქართველოს სამეფო კარზე სამეფო ოჯახის წევრებისა და დიდებულების გვერდით მდაბიო წარმოშობის ქალთა სამხედრო წვრთნა ჩვეულებრივ ამბად აღიქმებოდა.

თინა წავკისელი ორჯერ დაუტყვევებიათ სპარსელებს. ერთხელ მეფე ერეკლემ გამოიხსნა და 1795 წელს კრწანისის ომშიც მიუღია მონაწილეობა. მეორედ კი ტყვეობისთვის თავი ვეღარ

დაუღწევია და სპარსელებმა მოკლეს ბოლნისთან ახლოს.

XVIII საუკუნის ქართველი გმირი ქალებიდან ყველაზე ცნობილი ალბათ მათე ყაჩაღად წოდებული მაია წყნეთელია, თუმცა მის შესახებ მხოლოდ მწირი ზეპირი გადმოცემებით შეგვიძლია მსჯელობა. მისი გვარი ცნობილი არაა. თინა წავკისელის მსგავსად მაია წყნეთელისთვის ბატონს შეურცხყოფა მიუყენებია, ამის გამო მამამისს თავი ჩამოუხრჩვია, დედას კი შიმშილით მოუკლავს თავი. შურისძიების გრძნობით გამსჭვალულ მაიას კაცურად გადაუცვია, იარაღი აუღია და ერეკლე მეორის კარზე დაუწვია სამსახური. მას ბევრჯერ გაუთავისუფლებია მებატონეების მიერ სპარსელებისთვის მიყიდული ქალ-ვაჟები. დიდგვაროვანთა მიერ მეფესთან დაბეზღებამ აიძულა ყაჩაღად გავარდნილიყო და ისე ებრძოლა ქვეყნის სასიკეთოდ. დაღუპულა სპარსელთა წინააღმდეგ ბრძოლაში.

XVIII საუკუნეში ცხოვრობდა კიდევ ერთი სახალხო გმირი ქალი თამარ ვაშლოვანი. ისტორიას თითქმის არავითარი ცნობები არ შემოუნახავს მის შესახებ. სამაგიეროდ ხალხის მეხსიერებას შემორჩა ქალიშვილის სახელი და საქმეები. თამარის მშობლები ყმები ყოფილან. დედ-მამა ადრე გარდაცვლია. იგი ბავშვობიდანვე თავის-სიტყვა ყოფილა, ამიტომ ბატონს ვიდაც სტუმრისთვის გაუყოლებია და უთქვამს, ეგებ შენ მოარჯულოო. მოხერხებული თამარი ბატონს გამოქცევია. მაშინდელი კანონით, ვინც მებატონისაგან თავს დაიხსნიდა, მეფის თავისუფალ ქვეშევრდომად ითვლებოდა. ამიტომ თამარი მამისეულ სახლში დაბრუნებულა. იმ დროს მტერი თავისუფლად დათარეშობდა საქართველოს ყველა მხარეში, ხალხს უღეტდა ან ტყვედ მიჰყავდა. სამშობლოს მოყვარულმა თამარმა გადაწყვიტა მომხდურებისთვის საკადრისი პასუხი გაეცა და ამ მიზნით მებრძოლთა რაზმი ჩამოაყალიბა. დღესა და

დამეს სამხედრო ვარჯიშში ატარებდნენ და შემთხვევას ელოდებოდნენ, რომ დამპყრობლისთვის ყველაფერი ეზღვევინებინათ. ერთხელ მის სოფელს მტერი დაეცა, იქაურობა გაავერანა, ხალხი კი ტყვედ წაასხა. თამარი თავისი რაზმით მოძალადეებს გზაში დახვდა, შეებრძოლა და თანასოფლელები გაათავისუფლა. ეს ამბავი რომ მეფე ერეკლემ გაიგო, თამარი სასახლეში დაიბარა და დიდად შეაქო: შენი მაგალითით კაცებიც გამხნევდნენო. თამარისა და მისი რაზმის სახელი შორს გავარდა.

ერთხელ სოფელს ლეკები დაეცნენ. თამარის რაზმმა მტერს შავი დღე აყარა. გმირ ქალს მადლიერმა ხალხმა ასეთი ლექსი გამოუთქვა:

*„ლეკები სულ გავაქციეთ
მოვარიანი ღამითაო;
უკან თამრო გამოუდგა
ქანვიანი ხმალითაო.“*

საქვეყნოდ ცნობილ ქართველ მებრძოლ ქალთა შორის ყველაზე გამორჩეული ადგილი ალბათ ანა ბაჯის უჭირავს. მას სახელი გაუთქვამს თავისი გოლიათური აღნაგობისა და არაჩვეულებრივი ძალის წყალობით, მაგრამ ჩვენთვის უფრო მნიშვნელოვანი მაინც მისი სულიერი სიმტკიცე, ღირსების დიდი გრძნობა და სამშობლოსადმი სიყვარულია. ანა ბაჯის გვარი ცნობილი არ არის. იგი დაბადებულია თბილისში, სიონის უბანში და 16 წლამდე იქ ცხოვრობდა. გათხოვების შემდეგ ქმრის სოფელში, მუხათში, დასახლებულა. გადმოცემით ანა ღამაში გარეგნობის ყოფილა – ტანმადალი, შავთვალწარბა და ბადრი პირისახის; შავი თმა კოჭებამდე სცემდა.

ანას კარგად ეხერხებოდა ცხენზე ჯდომა, ხმლისა და სატყვერის ხმარება. საქართველოს მტრებთან შეურიგებელი ბრძოლის გამო ანას დიდად აფასებდა მეფე ერეკლე, რომელსაც მისთვის ვერცხლის წარწერიანი ხმალი უჩუქებია. ერეკლეს დავალებით ანა ბაჯისე

ლექსი დაუწერია სახელგანთქმულ
თბილისელ აშუღს საიათნოვას:

*„ყველა იცნობს ანას გურჯისტანშია,
ნატრულობენ სპარსნი, ჰინდნი*

*ფრანგები,
რადგან ანა საქართველოს ებოძა,
ბრძოლის ველზე ბევრი მტერი უხოცა,
დიდ ბატონმა ვერცხლის ხმალი*

უბოძა, დააწერა მამულისა რანგები“:
ანას საარაკო ძალაზე მრავალი
გადმოცემა მეტყველებს. ერთ-ერთი
ასეთია: მუხათში ერთ დილით რძლები
კამეჩებს წველიდნენ, როდესაც უცებ
მოვარდა ბუღა და პირუტყვს დაერია.
ქალები წივილ-კივილით გაიფანტნენ,
იქვე მდგომმა ანამ კი ბუღას ფეხებში
ხელი დაავლო დაბლა დასცა.

მსგავსი შემთხვევა სხვა დროსაც
მომხდარა: ერთხელ, ყველიერის კვი-
რაში, ანა თავის დედ-მამას სტუმრობ-
და თბილისში, სიონის უბანში. ტრადი-
ციულად ყველიერის ხუთშაბათს ყეი-
ნობა გამართულა, თბილისელი ჰამქარი
ოსმალურად მორთულიყო აწყურის
ომში ერეკლე მეფის გამარჯვების
მოსაგონრად და ბრძოლის წარმოსად-
გენად ემზადებოდა. ამ ყოფაში იყვნენ,
რომ იქვე მიბმულმა ორმა გაგიჟებულ-
მა კამეჩმა თავი აიწყვიტა და ბერი-
კებზე მიიტანა იერიში. შეიქნა დიდი
ჩოჩქოლი და არეგ-დარევა, ხალხი
მიწაზე გორავდა, ერთმანეთზე გადა-
დიოდა და გაქცევას ლამობდა. კამე-
ჩებს ათასი კაცი მინც გაუთელავთ. ამ
აურ-ზაურზე ანა ფანჯარაში გადმომ-
დგარა, დაუნახავს რაც ხდებოდა და
გარეთ გამოვარდნილა მოქალაქეების
დასახმარებლად. რაც მთავარია ანას
ვერ აუტანია ქართველების სიმხდალე
და გამწარებულს შეუძახია:

*„დაიძახა: რას გარბიხართ, მაშ რათა
გაქვთ უღვაშია,*

*გარე მტერმან რომ ვავივით,
ჩავარდებით სირცხვილშია,*

*ლომიც იყოს წინ დაუხვდით, წეხი
ქართველობაშია,*

*მხდალი, ლაჩარი, მშიშარა არ უნდა
იყოს ჩვენშია“:*

ანას ერთი კამეჩი ხელის დაკვრით
დაბლა დაუგდია, მეორეს რქაში
სწვდომია, კისერი მოუგრეხია და ისიც
პირველის გვერდზე მიუწვინია.

ორი წლის გათხოვილი იყო ანა,
როდესაც წყნეთში სტუმრობდა თავის
მოკეთეს. მარიამობის თვე იდგა და
ქალ-რძალი ტყეში წავიდა შვინდის
საკრეფად, თან ანაც წაიყვანეს. ქალე-
ბი ბევრს მხიარულობდნენ და ხმაუ-
რობდნენ, როდესაც ხევში თოფი
გაგარდა. ქალებს მტრის შემოსევა ეგო-
ნათ, გაინაბნენ და ხშირ ფოთლებში
შეიყუჩნენ. თურმე წყნეთელ მონადირე
ზაქარას ერთი ხარისოდენა დათვი
დაეჭრა უკანა ფეხში და მოსაკლავად
მოსდევდა, დამფრთხალი ნადირი კი
პირდაპირ შეშინებული ქალების
ჯგუფში შევარდა და დაერია. დედაკა-
ცებმა წივილ-კივილი გააბეს და ჭალა-
ში მიმოიფანტნენ, მაგრამ ანას გაქცევა
არც უფიქრია. წელში გასწორდა, ერთი
მაგრად შეჰკივლა: „ნუ გეშინიათ
ქალებო, არვის შეგრცხვეთ თქვენ
თქვენს ქმრებშიაო“, გადახტა და მხეცს
მუშტი მიაკერა ფერდში, მერე წინა
თათებში ხელი ჩაავლო და დაბლა
დააწყვიტა, თან ცალი ხელით შინდის
ტოტი მოტეხა და თავში დაუშინა. ამ
დროს ზაქარამაც მოირბინა „დაჰკარ
ქალო! ყოჩად ქალოს!“ ძახილით და
თოფი მოუდერა დათვს, მაგრამ ანამ
ხანჯალი წაჰგლიჯა მონადირეს და
დათვს ყელში შეურჭო, ერთი-ორჯერ
დაჰკრა, გამოუსვა და ნადირის თავი
ხელში შერჩა. ამ შემთხვევის დროს
ანა თვრამეტი წლისაც კი არ ყოფილა.
მალე სახელი გაუვარდა, როგორც
არაჩვეულებრივი ძალის მქონესა და
საოცრად უშიშარ ქალს. ერთხელ
სოფელ კოდის მახლობლად ტაძრის
ნანგრევებთან კვირაცხოვლის დღეობა-
ზე მოეყარა თავი ხალხს. ანა თავის
ქმარ-შვილით იქვე იყო და სტუმრებთან
ერთად ილხენდა. წირვის შემდგომ,
ტრადიციულად, დასანიშნი ბიჭები
ერთმანეთს ჭიდაობაში გაეჯიბრნენ.

ყველა სოფელს თავისი ფალავანი გამოეყვანა და ქომაგობდა. მუხათელთა ფალავანი სიმონა მალე გაღალახულა, რასაც მოწინააღმდეგის გულშემატკივართა მხრიდან მათი დაცინვა მოჰყოლია. ანამ თანასოფელთა აბუჩად აგდებდა ვერ მოითმინა და მამამთილს სთხოვა, რომ საჭიდაოდ გაეშვა. ამის გაგონებაზე ასპარეზს უამრავი ახალგაზრდა მოაწყდა, რომლებიც ერთმანეთს ეცილებოდნენ ლამაზი ქალის მკლავებში მოხვედრის სურვილით ანთებულები, მაგრამ მხიარულება მალე იმედგაცრუებად შეეცვალათ. ანას ზედისზედ 22 ფალავანი დაუმარცხებია და შერცხვენილი გაუშვია სახლში.

შემდეგი რამდენიმე ამბავი ერთმანეთთანაა დაკავშირებული: ავლაბრელი სომეხი ეშმაკ კარაპეტა ძლიერ შარიანი კაცი ყოფილა, თან ფიზიკური ძალაც მოსდგავდა, მისი დაკრული მუშტი სპილოსაც წააქცევსო – ამბობდა ხალხი. სიმთვრალეში სულ თავს აიშვებდა და ქალებსაც აღარ ერიდებოდა. ერთხელ თელეთში ამადლების დღეობაზე დამთვრალა და ჩხუბი აუტყვია. მლოცავისთვის სამღვთო ცხვრები წაურთმევეია და აქეთ-იქით მოუსროლია, მოხუც ქალს წყლით სავსე კოკა თავზე გადაამტვრია, ოცდაათი კაცი სცემა დუქანზე საქეიფოდ მისული, მერე ეკლესიის კართან დაეყუდა, მრევლსა და მღვდელს აგინა და ტაძრიდან გამოყარა, თან ხატიც შეურაცხყო. ამ დროს სამი ცხენოსანი ქალი მიუახლოვდა თელეთის სალოცავს. მუხათელთა რძალი ორ მხლებელ ქალთან ერთად ჩამოქვეითდა და ტაძრის შესასვლელისკენ გაემართა. ეშმაკ კარაპეტამ გზა გადაუკეტა. ანას ერთი კი უთქვამს „იქით ძმაო, რას გადაგვიდექ გზაზე“, რაზეც უტიფარი პასუხი მიიღო: „გენაცვალე თუ გინდა, რომ შეგიშვა ერთი მაკოცნინე ხალშიაო“. ანამ ბევრი აღარ აცვალა, ერთი გაჰკრა ყბაში და სამ საუენზე გადააგდო პატარა ბავშვივით. თვითონ არც კი მოუ-

ხედავს ისე შევიდა ტაძარში. კარაპეტა გონს ერთი საათის შემდეგ მოსულა, ყბა გვერდზე ჰქონდა თურმე მოქცეული. ხალხი სიხარულით ტაშს უკრაფდა, ანას ქედს უხდიდა და ვაშა-ვაშას ძახილით მიაცილებდა, თან გაოგნებულ სომეხს დასცინოდა, რომელიც თავისი ავკაცობით ასეთ ვაგლახ დღეში იყო ჩავარდნილი. კარაპეტას გამოესარჩლა მეგობარი, კუკიელი იაგორა, რომელმაც ანაზე გაიწია, ბევრი ცუდი და ავი სიტყვა აკადრა, მიცვალებული ქმარი უხსენა და გინებით მოიგონა. ანამ მასაც ერთი ისეთი მუშტი გაჰკრა რომ კინაღამ სული ღმერთს მიაბარა. ქალაქში დაბრუნებულ კარაპეტას თავის გასამართლებლად მოუგონია: მთვრალი ვიყავ და არაფერი მახსოვსო.

როგორც ჩანს სომეხი ფალავნების ქალისაგან წახდენას ძალიან შეუწუხებია მათი თანამოძმეები. გატეხილი სახელის აღდგენას სხვებზე მეტად გეო ტერტერაშვილი ლამობდა, რომელსაც გამორჩეული მებრძოლის სახელი ჰქონია. ეს კაცი ბრძოლაში უკან არასდროს იხევდა და ვისაც მიწაზე დასცემდა, ფეხზე ვეღარ დგებოდა. გეოს ერთი სული ჰქონდა როდის შეებმებოდა ანას და შეღალახულ ღირსებას აღუდგენდა თავისებს. ბოლოს ანასთან კაცი მიუგზავნია და შეუთვლია, რომ თუ ბრძოლას არ დათანხმდებოდა, მუხათში მიუვარდებოდა და თავბედს აწყველინებდა. ანამ ჭეშმარიტი ქართველი ქალის ღირსებით აღსავსე პასუხი შეუთვალა, რომელიც სახალხო მოქმელს გაუღექსავს:

„ანამ პასუხი უთვალა, როგორც მოკითხვა ძმაზედა, რა დაგიშავე, ძმობილო, მაგრე მოსულხარ ჯავრზედა, ნუთუ ვაჟკაცის წესია, მაგრე ვაჯავრდეს ქალზედა, მჯობს მჯობი არ დაელევა ამ დიდსა ქვეყანაზედა, გაცნობა ახლოთი უნდა, არა მუქარა განზედა,

ვეელა მაშინ გამოხნდება, რომ გავალოთ
 მოედანზედა,
 ტერტერა მამა დავიხსნის, ილოცე იმის
 წვერზედა,
 რომ მეტი ძალა შეგმატოს, მალ-მალ
 ემთხვიე ხელზედა;
 თუ რომ მუქარას არ იშლი დავდგეთ
 ამ აღთქმასა ზედა,
 ვინც ჩვენში გაიმარჯვებდეს, იყოს
 სამასი ცხვარზედა,
 თოფი, ხმალი და ისარი, შვიდი უღელი
 ხარზედა.
 თუ გინდა დავსხდეთ, ვიღხინოთ,
 გავცადოთ ღვინის სმაზედა
 გინა სიმღერა დავძახოთ, ვინ იტყვის
 ტკბილსა სმაზედა,
 გინდა ცხენდაცხენ ვიფრინოთ, ვინ
 წავა შორსა გზაზედა,
 გინდ იარაღი ვიხმაროთ, საქმეც
 მივიღეს ხმალზედაც,
 გინდა ხელდახელ ჩავჭიდოთ, გინდა
 გამიდექ განზედა;
 კაცი ხარ, არ გადადგები, მტკიცედ
 იქნები თქმაზედა,
 და თუ შეშინდე, მკვეხარავ, ქუიღ
 შეგიცხვეს თავზედა;
 და თუ არა გსურს, ხმა წყვიტე-
 ნულარ იყეფებ სხვაზედა.
 თუ შევიშინდეს ანაი, ვირი მომაბი
 თავზედა.“

გეო უკან როგორღა დაიხვედა და პირობას დათანხმდა. დათქვეს, რომ უნდა ეჭიდავათ ბოლნისის ხატის კარზე გიორგობა დღეს. ნოემბრის ათრიცხვში ანა თავის მაზლსა და მამამთილთან ერთად ბოლნისისკენ გაეშურა. ბოლნისის წმინდა გიორგის თათრები დალი ხაჩს ეძახდნენ, ძღვევამოსილად თვლიდნენ და ბევრნი ყურბანსაც (შესაწირს) უკლავდნენ. ამიტომ აღნიშნულ დღეს ქართველებთან ერთად ბოლნისის გზას უამრავი თათარიც გაუყვებოდა ხოლმე ცხენით, ურმით თუ საზიდრით. სახელგანთქმულ ყაჩაღ ბაირამას ამით უსარგებელია და თავისი რვა ამფსონით მლოცველებს ხრამის შესავალთან ჩასაფრე-

ბია. ამ ბაირამას აკლებული ჰყავდა განჯა, ერევანი და ყარსი. ახლა საქართველოშიც მოსურვებია ნადავლის შოვნა, ხოცდა და ძარცვავედა მეზაურებს. ამ დროს ანა თავის მსლებლებთან ერთად მათ საფარს მისდგომია. გავარდა თოფი, ტყვია ანას მამამთილს მოხვდა თავში და იქვე გაათავა, მეორე ტყვია მაზლს მოხვდა მკლავში და ცხენიდან ჩამოავლო. ყაჩაღებმა ქალი მარტო რომ დაიგულეს საფარიდან გამოხტნენ და ძარცვას შეუდგნენ. ბაირამას ანა მოეწონა, ხელი მოხვია და საკოცნელად გაიწია, მაგრამ მცდელობა გაუმტყუნდა. ანამ ელვის სისწრაფით წაჰგლიჯა ხმალი ყაჩაღს და მასა კიდევ მის ოთხ ამფსონს უცბად მოაცალა თავი. დანარჩენი ოთხიდან სამი ცხენიდან ჩამოავლო, ერთმა კი გაქცევით უშველა თავს. დაჭრილი ყაჩაღები ეხვეწებოდნენ, რომ არ დაეხოცა, წმინდა გიორგის ავედრებდნენ და დიდძალ ოქროსა და ძვირფას თვლებს შეპირდნენ მოკლული მოხუცის სანაცვლოდ. ამაზე ანას უპასუხია: „მამამთილს ფულად არ ვყიდი, მის სისხლი გადევთ ვალიო“ და მათრახი დაუშინა, მერე კი გულმა ველარ გაუძლო, ხმალს ხელი დაავლო, გაჰკრა, გაუსვა და რვანივე ისე დაჩეხა, როგორც „ყასაბმა ხარიო“. მკლავში დაჭრილი ანას მაზლი მოკლულ მამას ტიროდა. ანას შეუძახია: „რა გატირებს, ცრემლით რას მოეხმარებო, ტირილი ბაღლის საქმეა, სისხლის ღვრა წესი არიო“. მამამთილს ღვინით თავი მობანა, თვალები დაუკოცნა და ცხენზე დააკრა. მაზლს მკლავი შეუხვია და მოხუცის ცხედარი გაატანა, თვითონ კი ყაჩაღ ბაირამას არაბულ ცხენზე შეჯდა და ბოლნისისკენ წავიდა: ტერტერაშვილი მელოდებდა და, რომ არ მივიდე, სირცხვილს ვერ გადავრჩებო. შეკრებილი ხალხი ანას ელოდებოდა, რომ დაინახეს ყაჩაღის ცხენზე ამხედრებული და იარაღასხმული ძალიან გაჰკვირვებიათ. ზოგმა ისიც კი თქვა

აღბათ ბაირამას ჰყვარობსო. ერთი თათარი – ალახვერდა – კადნიერად შეკითხვია ცხენისა და იარაღის ამბავს და ყბაში ისეთი მიიღო, რომ გონება დაკარგა. ანას გეო ტერტერაშვილი მოუკითხავს: ვნახოთ ერთი რა შეუძლია, რომ იკვებინოს. გაცოფებულნი გეო წრეში შევარდა და ბრძოლისთვის მოემზადა. ანამ ცხენი და იარაღი ნათლიას ჩააბარა, წმინდა გიორგი ახსენა და მოედანზე შევიდა. წესისამებრ ანამ მოწინააღმდეგეს სალაში მისცა, მაგრამ გეომ პირი იბრუნა, ვითომ დიაცისთვის სალაში რა ჩემი საკადრისიაო. ბოლოს, როგორც იქნა, შეიბნენ. ტერტერაშვილიც კარგი მებრძოლი აღმოჩნდა და შერკინებაში მეტოქეს მაგრად დაუხვდა. თუმცა საბოლოოდ მაინც ანამ იმძლავრა და მოწინააღმდეგე მიწაზე დაახეთქა. მერე ხელი გაუწოდა, ფეხზე წამოაყენა და უთხრა: არ დამემდურო ძმობილო, ეს ყველა შენს გამო ხდებაო. მერე იარაღი აისხა, ცხენზე შეჯდა და გზას გაუდგა. გეო ტერტერაშვილს ცოტა ხანში პირიდან სისხლი წასკდომია, ორ დღეს კიდევ გაუძლია და მესამე დღეს გარდაცვლილა.

ამ დღიდან ანა ბაჯი შეიარაღებული დადიოდა, სატევარი მუდამ მარცხენა გვერდზე ეკიდა. როგორც ამბობდნენ, ანას შიშით, კოდასა და მუხათს შუა ავაზაკი, ბოროტი და ავი კაცი ვერ გაიჭაჭანებდა. ხალხი ანას წყალობით ლეკებისგანაც დაცულად გრძნობდა თავს. ყვებოდნენ, როგორ დაათმობინა მარტოხელა ანამ ლეკთა რაზმს სოფელ ვაშლოვანიდან მოტაცებული ქალი.

ანას, ვაჟკაციური თვისებებისა და სამართლიანობის გამო, სხვა ეროვნების შვილებიც დიდ პატივს სცემდნენ. თათრებს მისთვის, დიდი მოწიწების ნიშნად, ბაჯი უწოდებიათ, რაც მათგან ბურად დას ნიშნავს. სწორედ ამ სახელით შემოეჩა ისტორიას სახელოვანი ქართველი ქალი.

ბარში მცხოვრებით არც მთიელი ქართველი ქალები ჩამორჩებოდნენ შემართებითა და სამხედრო ოსტატობით, მათაც ვაჟკაციებით ერჩოდათ გული ურჯულო მტერთან საბრძოლველად. მეომარ ქალთა სახელს მთაში თაობებს გადასცემდნენ და ჯვართ დღეობაში საკარგემო თასით გაიხსენებდნენ. მათ შორის ერთ-ერთი გამორჩეული თამარულ ჭინჭარაული ყოფილა. მის დროს ხევსურეთს ლეკები დასხმიან თავს. როდესაც განგაში ატყდა თამარული თავის სახლში კარს უკან დამალულა. ლეკები სოფელს აწიოკებდნენ და სახლიდან სახლში გადადიოდნენ. ბოლოს თამარულის სახლსაც მისდგომიან. ძველად საცხოვრებლებს დაბალ შესასვლელს უკეთებდნენ, რომ ვინიცობაა მტერი შემოჭრილიყო თავდახრილთან გამკლავება გაადვილებოდათ. ასეც მომხდარა, ჩასაფრებულ თამარულს რამდენიმე ლეკისთვის ხმლით თავი გაუგდებინებია. ბოლოს ერთბაშად მიაწყდნენ ლეკები კარს. ბრძოლა რომ გაჭირდა, თამარული გარეთ გამოვიდა და უკვე დიად შეება მომხდურს. ერთი შეხედვით უთანასწორო ბრძოლაში 32 კაცი გაისტუმრა საიქიოს. სამი გაექცა. შეურთდა მამაკაცებს და მათთან ერთად დაედევნა მტერს.

ბრძოლის შემდეგ თამარულისთვის უკითხავთ:

– რას ისურვებდი, რა გინდა, რომ გაგიკეთოთო?

– მე არაფერი მინდა, ოღონდ გუდანის ხატში ყოველ დღესასწაულზე ერთი ქვაბი ლუდი ჩემთვის დაიდვას და ამით მომიგონებდეს ხალხიო.

ხევსურებს თამარულისთვის სურვილი შეუსრულებიათ, გუდანის ხატში, ათენგენობას თამარულის სახელზე დიდი ქვაბით ლუდი უდულებიათ და შესანდობარი ასე უთქვამთ: „თამარულსაო, კარებ უკან დამალულსაო, შაუნდას ღმერთმაო!“

ლიტერატურა:

1. ნ. საზარაძე, საქართველოს ძველი ისტორიის ქრესტომათია, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, თბილისი, 2015.
2. დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ, მეცნიერება, 1977.
3. Iacobus de Vitriaco, Historia Ierosolymitana seu Orientalis, c.LXXXIX (De sandoli, Itinera, III,; Marion Melville, La Vie des Templiers, Paris, 1982.
4. ჟ. შარდენი, მოგზაურობა საქართველოში, თარგმანი ვ. ბარნოვისა, 1935.
5. არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თარგმანი ა. ჭყონიასი, თბილისი, 1938.
6. პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1936.
7. А. Гаксгаузен, Закавказский край, 1875, ч. I.

რეზიუმე
ქართველი ამორკალები
გიორგი კოკოშაშვილი

ოდითგანვე საომარ მოქმედებათა დროს ქართველ მამაკაცს მხარში ედგა ქართველი ქალი. სამხედრო-ფიზიკური მომზადება ქართველი მანდილოსნის მამულიშვილად აღზრდის აუცილებელი და ორგანული ნაწილი იყო. ამის დასტურია როგორც სხვადასხვა ეპოქის უცხოელ ავტორთა ცნობები, ასევე ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში დაცული გადმოცემები.

გიორგი სააკაძის სახელმწიფო რეფორმების ქრისტიანული ასპექტები

ვაჟა ოთარაშვილი

გიორგი სააკაძის სახელმწიფო რეფორმები მოყვასის და სამშობლოს ქრისტიანულ სიყვარულზე იყო დაფუძნებული.

დიდ მოურავს – გიორგი სააკაძეს თავის დროზე კარგი ქრისტიანული სწავლა – განათლება მიუღია [1]. თუმცა პირდაპირი ისტორიული წყაროები ამის შესახებ არ გაგვაჩნია, მაგრამ ვინაიდან სააკაძეთა ძლიერი ფეოდალური ოჯახი მიეკუთვნებოდა უმაღლეს მოხელეთა წრეს, მას უნდა მიეღო ისეთივე განათლება, როგორც დამკვიდრებული იყო დიდ ფეოდალურ სახლებში. გიორგი სააკაძის ცნობილი მკვლევარის გივი ჯამბურიას ცნობით „მაღალი ფეოდალური საზოგადოების ოჯახებში დიდი ყურადღება ექცეოდა ბავშვის აღზრდას. აღზრდა ითვალისწინებდა, როგორც სასულიერო (საეკლესიო) საგანთა, ისე საერო – სამოქალაქო მეცნიერებათა სწავლებას. რა თქმა უნდა მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცეოდა ფიზიკურ მომზადებასაც (ვარჯიში, ნადირობა და სხვა), როგორც სამხედრო საქმისათვის აუცილებელ საჭირო მომზადებას. სამოქალაქო მეცნიერებათაგან ისწავლებოდა ქართული ენა და ლიტერატურა (ხუცური და მხედრული დამწერლობითურთ) ისტორია, ფილოსოფია, მათემატიკა, ასტრონომია და სხვა. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა „უცხო ენისა და წიგნის“ (საქართველოში განსაკუთრებით იყო გავრცელებული სპარსული, თურქული და ბერძნული ენები) სწავლებას. ყურადღების გარეშე არ იყო დატოვებული ესთეტიკური აღზრდაც“, როგორც სიმონ ჯანაშია აღნიშნავდა [2].

როგორც იმ ეპოქის უამთადმწერელი გადმოგვცემენ გიორგი სააკაძე

დიდად განსწავლული პიროვნება და უადრესად გამჭრიახი გონების ადამიანი ყოფილა. ამასთან ქართული და უცხოური წყაროები ერთხმად აღნიშნავენ არა მარტო მის განათლებას და ფართო ერუდიციას, არამედ გამორჩეულ და შეუდარებელი ფიზიკურ მონაცემებს, მებრძოლ და უშიშარ სულს და ბრწყინვალე მხედართმთავრულ ნიჭს. ვახუშტი ბაგრატიონი წერს მასზე: „ესე მოურავი გიორგი იყო მხნე, ახოვანი, ძლიერი ძალითა და შემართებული, უშიში“ [3]. არაქელ დაგრიყელი (თავრიზელი) კი ამბობს: მოურავი იყო „ბრძენი სიტყვით, ძლიერი გონებით, გამოცდილი თავის საქმეში... და აგრეთვე, წარმოსადგეი, ძლიერი მამაცი, დიდი მებრძოლი და უძლეველი მეომარი. ის მხარე, რომელსაც იგი მიუდგებოდა, მეორე მოწინააღმდეგე მხარეს სძლევედა და მტრის ჯარს მსგავსად მოცეკვილი ბალახისა, მიმოფანტავდა ხოლმე მინდორ ველზე...“ [4]. ბერი ეგნატაშვილიც „ახალ ქართლის ცხოვრებაში“ ხაზს უსვამს დიდი მოურავის გამორჩეულ პირადულ თვისებებს და სიძლიერეს: „... ამ ჟამში გამდიდრებული იყო ქართლის მოურავი სააკაძე გიორგი, რომელი იყო მოურავი ტფილისისა, და ესრეთ გამდიდრებულიყო, რომ შემდგომად მეფისა იგი იყო. იყო ესე მოურავი კაცი გულსრული და კარგი სარდალი, ჭკვიანი და გონიერი“ [5]. ვახუშტი ბაგრატიონი ასევე უმდგომ აღნიშნავს „საკაძე გიორგი, მოურავი თფილისისა, ქცხინვალისა და დვალეთისა...“ მოურავის ეს ორი სახელო ლუარსაბ II-ის გამეფების შემდეგ დაუმატა ქართლის ჭაბუკმა ხელმწიფემ, რადგან „ამ ჟამებთა შინა გამკვიდრებულ იყვნენ მთავარნი და დაეპყრათ ხევნი და ხეობანი თვისად“ (ვახუშტი ბაგრატიონი) და მეფის ცენტრალიზებული ხელისუფლება დასუსტებული იყო.

გიორგი სააკაძის, როგორც ქართლის მეფის დიდი და ერთგული საჯა-

რო მოხელის უპირველესი მიზანი იყო სახელმწიფოს ცენტრალიზებული ხელისუფლების გაძლიერება, დიდ ფეოდალთა ურჩობის აღაგმვა ქართლის მეფის წინააღმდეგ, სასახლევრო რეგიონებში ურჩ მცხოვრებთა და მეამბოხეთა საქმიანობის აღკვეთა – ჩაღშობა და ა.შ. რისთვისაც დიდმა მოურავმა შექმნა თავის მომხრეებისგან ე.წ. „მოკიდებულნი კაცნი“ – დღევანდელი ტერმინებით „საკაძის პარტია“ ანუ გიორგი სააკაძის მომხრეთა სამხედრო-პოლიტიკური დაჯგუფება. ამ ძალაზე დაყრდნობით დაიწყო გიორგი სააკაძემ სამეფო დომენის გაძლიერება, რადგანაც ქართლის ძირითადი დამცველი ციხე-სიმაგრეები სწორედ აქ იყო განლაგებული, ანუ დიდმა მოურავმა სამეფო ხელისუფლების მიზნით დაიწყო სახელმწიფო რეფორმები და აღმშენებლობითი საქმიანობა ყველა სფეროში: სამხედრო პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა, საეკლესიო და თავდაცვითი ობიექტების მშენებლობა – შეკეთება და ა.შ.

საკაძემ და მისმა მომხრეებმა ე.წ. „მოკიდებულებმა“ შეადგინეს მრისხანე და სერიოზული ძალა, რომელმაც დააფიქრა ცენტრალური ხელისუფლებისადმი ურჩი მემამულენი და რამდენადმე შეზღუდა მათი დაუმორჩილებლობა მეფისადმი, რაც მაშინდელ ვითარებაში ბუნებრივია გარკვეული პროგრესი იყო, ვინაიდან 1490 წლიდან (როცა ქართლის სამეფო დარბაზმა ფაქტიურად ცნო ერთიანი საქართველოს დაშლის ფაქტი) დაშლის და გარეშე მტრის განუწყვეტელი შემოსევების პირობებში, თავადები მიეჩვივნენ სათავისო ცხოვრებას და დიდებულნი არ უდებდნენ ტოლს მეფეებს, მითუმეტეს ჭაბუკი ლუარსად II-თვის ანგარიშის გაწევა არ ნებავდათ. დაქუცმაცებული მაშინდელი საქართველოს ყველა კუთხეში სუფევდა „მცირე სამეფოებად“ გადაქცევის ტენდენცია, ანუ დაბრუნება იმ

დროისა, რომელიც წინ უსწრებდა ბაგრატ III-ის გამეფებას. ახალმა ძალამ აიძულა მებატონეები დროებით უკან დაეხიათ და მიეღოთ ახალი დროის შესბამისი მოთხოვნა ანუ ხელი შეეწყოთ (თუნდაც იძულებით, მათი სურვილის გარეშე) სამეფოს გაერთიანება – გაძლიერებისათვის, რაც გარკვეულწილად პატარა სათავადოების ინტერესებსაც შეესაბამებოდა.

წმინდა წერილში (მარკოზის სახარება 3,24) ნაბრძანებია: „თუ სამეფო თავისივე თავის საწინააღმდეგოდ დაიყოფა, ის სამეფო ვეღარ გაძლებს“ [12]. ეს ბრძნული შეგონება, როგორც ჩანს კარგად იცოდა გიორგი სააკაძემ, ასევე მისმა წინაპრებმა და მუხლჩაუხრელად მოღვაწეობენ მე-16 საუკუნის ბოლოდან და მე-17 საუკუნის დასაწყისიდან საფეოდალოებად დაშლილი საქართველოს გაერთიანებისათვის, აღმშენებლობისათვის. თავდაცვითი ობიექტების: ციხე-გალავნების, კოშკების, ეკლესია-მონასტრების, საყდრების, სალოცავების მშენებლობა – შეკვეთების, გზების და ხიდების, სარწყავი სისტემის წესრიგში მოყვანისათვის პარალელურად დაიწყო ქართლის სამეფურნეო აღორძინება, კერძოდ ქართლიდან უამთავითა-რების გამო გახიზნული გლეხობის უკან დაბრუნება, გლეხობისა, რომელიც გაექცა არა მარტო გარეშე მტრის გამუდმებულ და დამანგრეველ შემოსევებს, არამედ ქვეყანაში არსებულ ღრმა ეკონომიკურ კრიზისს, რომელმაც გამოიწვია გადასახადების გამუდმებული ზრდა და სიღატაკის და შიმშილის ზღვარზე მიიყვანა მოსახლეობის დიდი ნაწილი, პირველ რიგში კი გლეხობა.

გახიზნულების სამეფოში დაბრუნებისათვის ხელისუფლებამ შედავათები შემოიღო ანუ განსახდვრული ვადით ანთავისუფლებდა დაბრუნებულებს სახელმწიფო გადასახადებისგან, რათა გლეხი „ფეხზე დამდგარიყო“. ამასთან ერთად მათ უფლება ეძლეოდათ დაბრუნებულებიყვნენ როგორც ძველ ბატონ-

თან, ასევე აერჩიათ ახალი ბატონი თვისი სურვილისამებრ ან სახაზინო მიწაზე დაფუძნებულიყო. ასევე ვისაც სახსრები ანუ ფინანსები გააჩნდათ ეყიდათ სახაზინო მიწა და გამხდარიყვნენ თავისუფალი მიწათმოქმედნი. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ მე-18 საუკუნეში ანალოგიურად მოიქცნენ რეფორმების ამ კუთხით მეფეები თეიმურაზ II და ერეკლე II.

ქართლის სამეფოს ეკონომიკური აღორძინების ყველა პროცესი ერთდროულად მიმდინარეობდა. გამოცოცხლდა ვაჭრობა. ქალაქებიდან და მეფის დომენის სხვა ადგილებიდან დაიძრა სავაჭრო ქარავნები, პირველ რიგში ქართლის მოსახლვრე სპარსეთის რეგიონებში. ამუშავდნენ ამქართა გაერთიანებები. უპირველესად მეთიარაღნი. დაიწყო ეკლესია-მონასტრების და ქრისტიანული სალოცავ-საყდრების შენება – შეკეთების პროცესი, რომელთაგან უნდა აღინიშნოს პირველ რიგში სააკაძეთა საძვალე-სალოცავები, რომლებიც დღევანდელი კასპის რაიონის და გორის რაიონის შემდეგ სოფლის ეკლესია-მონასტრებს მოიცავს: ერთაწმინდის წმინდა ევსტატი პლაკიდას სახელობის ეკლესია გარედან შემკული ძვირფასი ჩუქურთმებით და რელიეფური დიდი ჯვრებით [6]. გადმოცემით ეკლესიისათვის დიდ მოურავს ისეთი მაღალი გადავანი შემოურტყია, რომ ეკლესიას ფარავდა და იცავდა მომხდური მტრისგან, რომელიც სამწუხაროდ მე-19 საუკუნის შუა წლებში რუსის ეგზარხოსს დაუნგრევია. ამ ეკლესიის ძვირფას ნივთთაგან, რომელიც სააკაძეთა საგვარეულოს შეწირული ყოფილა მრავალი დაღუპულა და დაკარგულა, როდესაც მე-9 საუკუნის 60-იან წლებში ეკლესიის შესაკეთებლად, სასინოდო კანტორის ნებართვით 10 ფუთამდე ძველი ოქროვერცხლის ნივთები გამოუტანიათ და გაუყიდიათ [6]. აღსანიშნავია, ასევე გიორგი სააკაძის აგებული სოფ. ნოს-

ტეს წმ. სამების ბაზილიკური ტიპის ეკლესია, ფავნისის წმ. გიორგის ეკლესია, გუდალეთის წმ. ევსტატის პლაკიდის სახ. ეკლესია, ანუ „კაციანთ საყდარი“, ლავრის ეკლესია, ქვაბთახევის მონასტერი, სადაც 1624 წლიდან 1625 წლის 1 ივლისამდე (მარაბდის ომამდე) წნამდვარი იყო ალაპი სააკაძე – გიორგი სააკაძის ერთ-ერთი ვაჟი (ერისკაცობაში დავითი) [7]. სხვათა შორის ამ მონასტერში დაკრძალეს 1855 წელს საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი XIII-ის შვილიშვილი (ღუარსაბის და სოფოს შვილი) – იოანე ღუარსაბის ძე თარხან მოურავი. ამ პერიოდში აღადგინეს და თავკავთის ციხის კომპლექსი და ეკლესია, კავთისხეთის ღომისის წმ. გიორგის ეკლესია, ზემო ხანდაკის წმ. თევდორეს ეკლესია, ხოვლეს ღვთისმშობლის ეკლესია, დოესის ღვთისმშობლის ეკლესია, სადაც იყო წმ. ევსტატი პლაკიტას ძვირფასი შეწირული ხატი სააკაძეთაგან, გრაკლის ღვთისმშობლის ეკლესია, ნიაბის ეკლესია (სხერტისჭალის მიმდებარე), ცხინვანის ყველაწმინდას ეკლესია, თამარაშენის (მაჩაბლის) ეკლესია, ცხირეთის ზემოციხე (ღუარსაბ მეფის სასახლე), ცხირეთის ეკლესიები ციხის ძირზე, ციხე – კლდეკარი (საკაძეთა წინაპრების პირველი სამფლობელო-რეზიდენცია), ცხავერის წმ. გიორგის ეკლესია, ნოსტეს სამების ფრესკებიანი და მის გვერდით მდგომი ერთარსების ეკლესია, ნოსტეს კოშკი და გალაგანი (დიდი მოურავის მთავარი სამოსახლო), სასირეთის ელიზბარაანთ ციხე-კოშკი, კავთისხევის ძღვევის ქედის წმ. გიორგის ეკლესია, წინარეხის ჯვარპატიოსანის ეკლესია, თავკავთის წმ. გიორგის ფრესკებიანი ეკლესია, გომიჯვრის საყდარი და კოშკი, კასპის ციხე-გალავანი, ატოცის ციხე, ატოცის მთავარანგელოზის ეკლესია, შულავერის ციხე (სამაჩაბლო, იკორთის ეკლესია, ატენის ხეობის (ფელი, კაკნათბერი) ეკლესია-სალოცავები, ციხე-კოშ-

კები, ოთარშენის კოშკი, შინდისის ციხე-გალავანი, ოსიაურის ციხე, დირბის ციხე, წვერის ციხე ეკლესიით, რუისის ღვთაების ეკლესია და სხვა [6].

ეს არის ქართლის იმ ეკლესია-მონასტრების და ციხე-სიმაგრეების არასრული სია, რომლებიც დიდი მოურავის თაოსნობით აშენდა ან აღდგა და რესტავრაცია გაუკეთდა 1595 წლიდან (სიმონ დიდი წყალობის წიგნის თარიღი) 1612 წლამდე ანუ გიორგი სააკაძის წინააღმდეგ წაგვისის შეთქმულებამდე.

ამ პერიოდში ქართლის სამეფოს აღორძინება-გაძლიერებამ უბიძგა ხელისუფლებას დიდი ყურადღება დაეთმო ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის საკითხისადმი და საზღვრების გამაგრებისადმი, რადგანაც სიმონ დიდის შემდეგ (1600 წ.) ქართლის დაკნინებამ, ათასი ჯურის მტერთა შემოსევებმა გამოადვილა სამეფოს გარე (სასაზღვრო) რეგიონებში სეპარატისტული ტენდენციები. კერძოდ, ქართლის სამეფოს განუდგნენ დვალელები და ოსები, რომლებიც ცხოვრობდნენ კავკასიონის მთების მაღალ კალთებზე ტყეებით დაფარულ მიუვალ მთებში და რომელთაც გაუჩნდათ დაუსჯელობის სინდრომი და არა მარტო აღარ იხდიდნენ გადასახადებს, არამედ თავს ესხმოდნენ ქართლის განაპირა სოფლებს, არბევდნენ და აწიოკებდნენ მოსახლეობას, იტაცებდნენ პირუტყვს და ფრინველს, ასევე ატყვევებდნენ ხალხს და თავის მთებში მიჰყავდათ.

საქართველოში მოურავის სახელი მე-14 საუკუნიდან შემოდის. მეფის მოურავი ასრულებდა სამეურნეო, ადმინისტრაციულ, სასამართლო და სამხედრო ფუნქციებს [8]. აღსანიშნავია, რომ მოურავი ჰყავდა როგორც მეფეს, მეხატონე ფეოდალს, ასევე ეკლესიასაც. განდგომილი ოსების და დვალელების მორჩილებაში მოყვანა გიორგი სააკაძის, როგორც „თბილისის, ცხინვალის და დვალეთის“ ანუ ფაქტიურად

მოელი ქართლის მოურავის პირდაპირი მოვალეობა იყო.

საზგასანმელია, რომ ვახუშტი ბატონიშვილი ის ქართველი ისტორიკოსია, რომელიც ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში შემავალ ოსებზე ერთგვარ წარმოადგენას გვიქმნის. როგორც ცნობილია, მეფე ლუარსაბ II ეპოქაში (1604-1614წწ.) ქართლის სამეფოს დეცენტრალიზაციის პროცესი გადრმავებული იყო. „ქართლის ცხოვრება“ გვაუწყებს: „ამ ჟამთა შინა განმკვიდრებული იყვნენ მთავარნი და დაეპყრათ ხეენი და ხეობანი თვისად...“ დვალეთად კი იწოდებოდა საქართველოს ტერიტორია კავკასიონის მთავარსა და პირიქითა ქედებს შუა მოქცეული, კასრის – კარის სამხრეთით და კონკრეტულად მოიცავდა ნარის, ზახას, ზროგოს და ქდელის ანუ მამისონის ხეობებს, სადაც მონღოლთა და თემურ-ლენგის შემოსევათა შედეგად თავი მოიყარა სხვადასხვა მხრიდან გამოდევნილ ოსურ მოსახლეობას. ეს ტერიტორია ბუნებრივია ქართლის სამეფოში შედიოდა [5].

დვალები – გენეტიკური ქართველები არიან. ისინი საუკუნეების განმავლობაში იყვნენ საქართველოს ჩრდილოეთ საზღვრის მეციხოვნე-დამცველები. საბჭოთა ისტორიოგრაფია დიდხანს ცდილობდა, რომ ოსები და დვალები ერთ ეროვნებად – ოსებად წარმოეჩინა ხოლო ოსები და დვალები სინონიმურ ტერმინებად ჩაეთვალა [9]. სწორედ ეს დვალ-ოსები აუჯანყდნენ ახალგაზრდა ქართლის მეფეს და აღარ ემორჩილებოდნენ. საღმა კლდეებმა და ვიწრო ძნელად სასიარულო გზებმა, ზამთარში კი ყინვისა და დიდთოვლობის გამო თითქმის გაუვალმა უფსკრულების პირას დაკიდებულმა საცალფეხო ბილიკებმა ვერ შეაჩერეს დიდი მოურავი და მისი ჯარი, რომელშიც ცხადია სააკაძის „მოკიდებულნი კაცნიც“ შედიოდნენ და მთავარ დამრტყმელ ძალებს წარმოადგენდნენ, დღევანდელი

ტერმინებით ეს იყო ე.წ. „სპეცრაზმი“, რომელსაც გიორგი სააკაძის ხელმძღვანელობით განსაკუთრებული სამხედრო სწავლება და წვრთნა ჰქონდა მიღებული ცხენზე ჯდომისა, იარაღის ხმარებისა, თავდაცვისა, მანევრისა, მოგერიებისა თუ შეტევა-ჩასაფრებისა. 1607 წლის სუსხიან ზამთარში დიდი მოურავის სარდლობით ქართველმა მეომრებმა გადალახეს ჩრდილოეთ კავკასიაში მიმავალი ზეკარის უღელტეხილი, შეიჭრნენ დვალ-ოსეთში და მოულოდნელად თავს დაესხნენ გათავხედებულ და თავდაჯერებულ დვალებს და ოსებს. ქართველებმა სააკაძის მეთაურობით გააფრთხილეს ბრძოლებში დაამარცხეს და მორჩილებაში მოიყვანეს ამ რეგიონის ურჩი მოსახლეობა, აღადგინეს სტატუს-ქეო და ისინი კვლავ შემოაბრუნეს ქართლის მეფის ქვერთხის ქვეშ და ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, ანუ გიორგი სააკაძემ როგორც ქართლის მოურავმა ისინი თავის ანუ სახელმწიფო მართვა-გამგებლობის სისტემაში ჩასვა, დააკისრა ისევ სახელმწიფო გადასახადები, რაც უარყოფითად არის ასახული საბჭოთა ისტორიოგრაფების მიერ [9]. ამ ბრძოლებში გამონდა გიორგი სააკაძის ქრისტიანული დიდსულოვნების კიდევ ერთი მაგალითი და ხორციელი მოწყალების შვიდი საქმიდან ერთი „მიცვალებულთა დამარხვა“ ანუ დიდი მოურავის განსაკუთრებული თვისება „არ უღალატო მეგობარს! თუ გინდ მოკლულუს!“ დვალ-ოსების აჯანყების ჩახშობის დროს ერთ-ერთ ბრძოლაში მოკლეს გიორგი სააკაძის მეგობარი თავადი თამაზ მაჩაბელი, რომელიც მოწინააღმდეგის შუაგულში მამაცურად იბრძოდა. გიორგი სააკაძე არ შეუშინდა შემოჯარულ მრავალრიცხოვან მოწინააღმდეგეს, შეიჭრა ბრძოლის შუაგულში, არ დაანება მათ თავისი თანამებრძოლის ცხედარი, ეკვეთა მტერს და სამშვიდობოზე გამოიტანა მოკლული მეგობრის გვამი, ხოლო

შემდეგ ქრისტიანული წესით და გლოვით დამარხა იგი. იოსებ თბილელის „დიდმოურავიანი“ ცნობით ამ ბრძოლაში თავი ისახელეს სააკაძის მიერ დაწინაურებულმა მეომრებმა ინაშვილმა, ვაშაყაშვილმა, ქარციძემ და მრავალმა სხვამ [10]. სხვათა შორის ინაშვილის, ვაშაყაშვილიც და ქარციძე (ზოგიერთ წყაროში ქარსიძე) მომავალ ბრძოლებშიც დიდი მოურავის გვერდით ჩანან (სხერტის ჭალა, მარტყოფი, მარაღბა, ქარჩოხი, ქსანი და სხვა). ამასთან ქარციძეები ღვთისმშობლის ხეობიდან იყვნენ ახნაურები. მათი საგვარეულო სასაფლაო ე.წ. „ქარის საყდარია“ მღ. ღვთისმშობლის მარჯვენა სანაპიროზე სოფ. ქვ. ჭალის და საკონთლის ზემოთ. ამავე პერიოდში არანაკლებ დასაჯად დიდმა მოურავმა ლეკები, რომლებიც ძალზე ხშირად არბევდნენ ქართლის მოსახლეობას და რომელსაც ქართველმა ხალხმა „ლეკიანობა“ უწოდა. იოსებ თბილელის „დიდმოურავიანში“ [10] გიორგი სააკაძე ასე მიმართავს დაღესტნის ლეკებთან ბრძოლების პერიპეტეების შესახებ მეფე ლუარსაბ II-ს:

*„თქვენთვის ვსძრევდი მე, მეფეო,
თავსა, ხელსა, გულსა, ტანსა,
შამხალამდე მივაწივე, მე მიუხე
დაღესტანსა.*

*მოვარბევდი ქვეყანასა, მოვიდებდი
მოსატანსა,*

*და უშიშრად მტერს ვებრძოდი, მაგრამ
უღვრე მე სატანსა!“*

გლეხობის ქართლში დაბრუნების თაობაზე ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ დაბრუნებულებს ნება ეძლეოდათ თუვის ეყმოდნენ ანუ მიეცათ საშუალება წასულიყვნენ იმასთან ვინც მეტ შეღავათს მისცემდა. სახელმწიფო ანთავისუფლებად მათ იმ გადასახადისგან გარკვეული ვადით, რომელიც უნდა შესულიყო უშუალოდ სამეფოს ხაზინაში, მაგრამ არ ანთავისუფლებად იმ გადასახადებისგან, რომელიც მის მეპატრონე მემამულისათვის უნდა მიეცა. ასევე არ თავისუფლდებოდა

მემამულე სახელმწიფო გადასახადებისგან, რომელსაც საბოლოო ჯამში მაინც გლეხობისგან იღებდნენ. ადგილობრივი გადასახადებისგან თავისუფლდებოდნენ მხოლოდ ის გლეხები, რომლებიც სახაზინო ან მეფის მიწაზე „ჯდებოდნენ“.

საკაძის და მისი მომხრეები უფრო შორს წავიდნენ. ისინი არა მარტო მატერიალურად ეხმარებოდნენ მათთან მოსულ გლეხობას, რამედ იკისრეს იმ გადასახადის დაფარვა, რომელიც მათ უნდა გადაეხადათ მომრავლებული გლეხობის გამო, მაგრამ არა მობრუნებული გლეხობისგან, არამედ თავის შემოსავლიდან. ამგვარმა საქციელმა ბევრი თავადი გააოცა და გააცინა. რა გასაკვირია, რომ მათ არ მიბაძეს დიდ მოურავის გუნდს – „მოკიდებულებს“. მაგრამ მომავალში დრომ ყველას დაანახა, რომ არც სააკაძე და არც მისი მომხრეები ალტრუისტები არ ყოფილან. ისინი უფრო შორსმჭვრეტელნი აღმოჩნდნენ, ვიდრე მათი მოწინააღმდეგენი. ვინაიდან მათმა ხელგაშლილობის პოლიტიკამ მათ მიწებზე მიიზიდა დაბრუნებული გლეხობის დიდი ნაწილი. გავიდა ამ რეფორმიდან ერთი წელი და სააკაძემ და მისმა გუნდმა (თუნდაც მიმბაძველებმა) არა მარტო დაფარეს გაწეული ხარჯები, არამედ დიდი მოგებაც ნახეს, რაც არ იყო გასაკვირი, რადგან სათავადოს სიძლიერე ეყრდნობა მიწის მფლობელობას და აქედან მიღებულ შემოსავალს. შესაბამისად რაც უფრო მეტი გლეხი ყავს თავადს უფრო მეტი მიწას ამუშავებს და მეტ შემოსავალსაც ღებულობს. შემოსავლის გაზრდით იზრდებოდა თავადის ეკონომიკური სიძლიერე, ფეოდალის ეკონომიკური სიძლიერე ერთ ფაქტორი იყო.

მეორე ფაქტორი იყო – სამხედრო სიძლიერე ანუ რაც უფრო მეტია ყმა-გლეხი, მით უფრო მეტი ლაშქარი ჰკავდა ფეოდალს. ამგვარად, სამხედრო კუთხით გაძლიერდა ის ფეოდალი,

ვინც შესძლო მიეზიდა ქართლში დაბრუნებული გლეხობა. უფრო მეტიც, დიდმა მოურავმა დააგზავნა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში თავის ემისრები, რომლებიც მოუწოდებდნენ გლეხობას ქართლში დაბრუნება-დასახლებას, ჰპირდებოდნენ შეღავათებს და გადასახადებისგან გათავისუფლებას, სანამ ახალი ოჯახი არ მოდონიერდებოდა და მოძლიერდებოდა, და ხალხი მოდიოდა საქართველოს ყველა კუთხიდან, მათ შორის სამცხიდანაც, ვინაიდან მათში იღვიძებდა იმედი, რომ კვლავ გახდებოდნენ თავისი მიწის პატრონები, ამასთან უმთავრესი! იძულებით გამაჰმადიანებული ქართველები უბრუნდებოდნენ მამა-პაპის წმინდათაწმინდა სარწმუნოებას – მართლმადიდებლობას და დედაეკლესიას, რომელიც მათთვის უფრო მშობლიური იყო, ვიდრე ისლამი. ანალოგიურად ქრისტიანობას უბრუნდებოდნენ სააკაძის დახმარებით სპარსეთიდან, თურქეთიდან, დაღესტნიდან ტყვებაგამოხსნილი ქართველობა. ამიტომაც იყო, რომ სასულიერო პირთა დიდი ნაწილი მხარში ედგა გიორგი სააკაძეს, მაგ. მროველი ეპისკოპოსი დომენტი (ავალიშვილი) და სხვ. რაც „ქართლის ცხოვრებიდან“, წყალობის წიგნებიდან, სიგელ-გურჯებიდან პირდაპირ თუ არაპირდაპირ ჩანს. ამ რეფორმების შედეგად ქართლის სამეფო ნელ-ნელა ძლიერდებოდა და მასთან ერთად ძლიერდებოდა სააკაძის „მოკიდებულ კაცთა“ დაჯგუფება. ერთ დღესაც აღმოჩნდება, რომ ეს დაჯგუფება გაცილებით ძლიერია ეკონომიკურ-სამხედრო თვალსაზრისით ტრადიციულ საფეოდალო-სათავადოებიდან შედარებით. ამის ღიად თქმა ქართლის მოურავის წინააღმდეგ კარგს არაფერს მოუტანდა თავადებს. ამის გაცნობიერებამ სხვა აუცილებლობა მოიტანა – სათავადოს ინსტიტუტი არსებული ფორმით გადარჩებოდა თუ პოლიტიკური ასპარეზიდან სამუდამოდ

ჩამოიშორებდნენ გიორგი სააკაძეს. ამასთან მის ყოველ ახალ იდეას და რეფორმისტულ აზროვნებას თუ პრაქტიკულ ნაბიჯებს ქართლის ახალგაზრდა მეფე – ლუარსაბ II დადებითად ხედებოდა და მიესალმებოდა, რადგან სააკაძის ამ რეფორმებს სამეფოს გაძლიერება ანუ მეფის ცენტრალიზებული მმართველობის გაძლიერება მოჰყვა. ამიტომ სააკაძის მოშურნეთა გულებში დაიბადა სატანური იდეა მისი ფიზიკური მოსპობისა, რამაც წავკისის 1612 წლის შეთქმულებამდე მიიყვანა სამწუხაროდ დიდი მოურავიც და მეფე ლუარსაბ II-ც.

მანამდე კი კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი რეფორმა განახორციელა დიდმა მოურავმა, კერძოდ, მართლია ხელისუფლების სააკაძისეულმა ახალმა მიდგომამ გამოაცოცხლა ვაჭრობა – ქვეყნის გაძლიერების ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი და ააღორძინა საამქროები, მაგრამ ვაჭრობის შემდგომი ზრდა შეუძლებელი იყო მხოლოდ სოფლის მეურნეობის აღორძინებით და ამქართა გაერთიანების ამუშავებით. საჭირო იყო მთავარი დაბრკოლების მოსპობა, რომელიც ხელს უშლიდა საუკუნეების მანძილზე ვაჭრობის განვითარებას, მითუმეტეს ფეოდალური ქიშპობის პერიოდში. ამ დაბრკოლებას წარმოადგენდა სავაჭრო – საქარაგნე გზებზე დადგმული ე.წ. „გისონები“, რომლებიც დღევანდელი „შლაგბაუმების“ პროტოტიპს წარმოადგენენ. ეს იყო სათავადოთა საზღვრებზე არსებული საბაჟოები, სადაც ერთი სათავადოდან მეორეში გადასვლისას სავაჭრო ქარავანი გამოსადებს იხდიდა ფულის ან ნატურის სახით. თუ ვაჭრებს ერთი სათავადო უნდა გაეფლოთ „ბაჟი“ კიდევ მოსათმენი იყო, მაგრამ რამდენიმე სათავადოს გავლის შემთხვევაში ბაჟი უკვე აუტანელი ხდებოდა და ბუნებრივია გასაყიდ პროდუქციას აძვირებდა.

დიდმა მოურავმა შესძლო დაერწმუნებინა მეფე ლუარსაბი და თავადები „საბაჟოების“ გაუქმების აუცილებლობაში (ასეთი მაგ.: ე.წ. „საბაჟო“ იყო სოფ. იგოეთთან – დღევანდელი ტრასისპირა მდებარე წმ. გიორგის „წითელი საყდრის“ გვერდით). პირველ ხანებში „გამჭირვალე საზღვრები“ სათავადოებს შორის რამდენადმე წამგებიანი აღმოჩნდა თავადებისათვის, მაგრამ მალე აშკარა გახდა, რომ მიღებული გადაწყვეილება სწორი იყო, ვინაიდან შემცირდა პროდუქციის ფასები და გაიზარდა გაყიდული საქონლის მოცულობა, რამაც სხვა თავადებსაც უბიძგა გაუქმებინათ „საბაჟო გადასახადი“ და გაჩნდა შესაძლებლობა ჭარბი პროდუქციის მაქსიმალური რეალიზაციისა, რასაც დახურული ნატურალური მეურნეობის პირობებში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ფართო ვაჭრობას გზა გაეხსნა. მართალია იკლო გასაყიდი საქონლის ფასებმა, მაგრამ გაიზარდა მალეფუჭებადი სოფლის მეურნეობის რეალიზაციის ტემპები და სათავადოებში ისინი აღარ რჩებოდა გაუყიდავი, რასაც ბუნებრივია უკვე მოგება მოჰქონდა.

ვაჭრობამ შვებით ამოისუნთქა და შესაბამისად ადვილად ივსებოდა სახელმწიფო ხაზინაც. ვაჭრობის გამოცოცხლებამ თბილისში და სხვა დასახლებულ პუნქტებში სადგომები მოითხოვა და დაიწყო ქარვასლების გაფართოება-მშენებლობა, ვინაიდან გაიზარდა უცხო ქვეყნებიდან ქართლისკენ მომავალ ქარავანთა რაოდენობა, გაზრდილმა ვაჭრობამ ხელოსანთა საამქროების ინტენსიურად ამუშავებამ ქართული თეთრის (ფულის) მოთხოვნაც გახარდა და ქალაქის მოურავებმა ადგილი მიუჩინეს მევახშეებს. ადგილები კი იყიდებოდა, ვინაიდან ქალაქები მეფე ლუარსაბის დომენის და ხაზინის კუთვნილი იყო. მდიდრდებოდნენ მეფე, ხაზინა, ქალაქის მოურავები და

მმართველობა. ე.ი. გიორგი სააკაძის გამდიდრებაც აქედან მოდიოდა.

ვაჭრობა, ამქართა მოღვაწეობა, მევახშეობა, აღორძინებული იარაღის ხელოსნობა თეთრებით ავსებდა სახელმწიფო ხაზინას, რამაც საშუალება მისცა ხელისუფლებას ხელი მოეკიდა თავდაცვითი ობიექტების მშენებლობა-შეკეთებისათვის და ეკლესია-მონასტრების მიხედვისთვის. თავდაცვის უნარიანობის გაძლიერების მიზნით დაიწყო ახალი ტიპის „ჯარის“ შექმნა, რომელიც რეგულარული არმიის ჩანასახი იყო და რომელიც ჯერ მხოლოდ მეფის დომენში და სააკაძის მოკიდებულებში ვრცელდებოდა. განსაზღვრულ ასაკს მიღწეული ახალგაზრდა მამაკაცები სპეციალურ სამხედრო წვრთნებს გადიოდნენ ე.წ. მოკლევადიან სამხედრო ბანაკებში, რომლებსაც ხელმძღვანელობას მოურავი „უწევდა“, რომელმაც წარმატებით ჩააბარა გამოცდა „სხერტის ჭალის“ და „ტაშისკარის ომების“ დროს. ასეთ სამხედრო ბანაკებში წვრთნაგავილილი ახალგაზრდები სახლებში ბრუნდებოდნენ (ძირითადად გლეხობა და წვრილი აზნაურები) და მათ ადგილს ახალი ნაკადი ავსებდა, ამგვარად რიგ-რიგობით ცვლიდნენ ერთმანეთს მომავალი მოლაშქრეები. დიდი მოურავის მიერ შექმნილმა ასეთმა ქართულმა რაზმებმა, რომლებიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხის შვილებიც იყვნენ გარდა ქართლებსა თავი გამოიჩინეს არა მარტო სხერტის ჭალა – ტაშისკარის ომში, არამედ მომავალ მარტყოფ-მარაბდის ომებშიც. ეს რაზმები უაღრესად ერთგულნი იყვნენ თავისი ხელმძღვანელის – დიდი მოურავისა, რომელიც თავისი უბრალო და მამაშვილური დამოკიდებულებით, ქრისტიანული შემწყნარებლობის გამო უყვარდა უბრალო მოსახლეობას. ამით იყო გამოწვეული თეიმურაზ მეფის ბრახნარევი ნაღვლიანი სიტყვები („დიდმოურავიანი“):

„კვლავ მან ჯარი დაიხვია, არ ეტევის მინდორ ველად,

თავს არ გვიდებს საპატრონემოდ, წყალობისა არ მადლმხდელად“.

გიორგი სააკაძემ ჯარის შეიარაღებაზეც იზრუნა და როგორც ტრადიციული ცივი იარაღით (ხმალი, ხანჯალი, სატევარი, შუბი, ისარი, ტარპანები), ასევე თოფებითაც აღჭურვა სპარსეთის და თურქების ჯარების მსგავსად ქართული რაზმები და ასწავლიდა მათ ოსტატურად გამოყენების ხელოვნებას. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ზარბაზნებით იმ ეტაპზე ჯარის აღჭურვა ვერ მოხერხდა უსახსრობის გამო.

ქართველთა ამ ჯარმა ბრწყინვალედ ჩააბარა გამოცდა 1609 წლის გაზაფხულის ბოლოს ტაშისკართან და სიხარულით აღმოთქმევინა ქართველ მემკვიდრეებს: „ამ ომსა შინა ფრიად მხნედ გამოჩნდნენ მეფე ლუარსაბ და უმეტეს მოურავი. მოსცათ ღმერთმან ძლევა და მოსწყვიდნეს ურიცხვნი მტერნი...“ [3]. ხოლო ბერი ეგნატაშვილი სასოებით დაწერს: „მაშინ იქმნა ომი დიდი იქით და აქეთ, და დიდად მოჭირვებით და გულსრულად შეიბნენ, ძუალთა გმირთაგანაც ძნელად შესაძლებლად საგონებულ იყო, რომ მაშინ მეფე და მოურავი სრულად ქართველნი იბრძოდნენ. და მისცა ღმერთმან ძლევა მეფე ლუარსაბს, ვითარცა პირვედ აბრაჰამს და გედეონს. და აღსრულდა წინასწარმეტყველისა მოსეს მიერ თქმული ლევიტელთათვის ბრძანება უფლისა, ვითარმედ: „ხუთმან თქვენთაგანმანო წარიქციოსო ასი და ასმან თქვენთაგანმან ბევრეული“, და მოციქულისა პავლეს მიერ თქმული: „ძმანო ღმერთის – მოღვარეთა ყოველივე განუმარჯვების კეთილად“ და სასოებითა ღმრთისაითა მიეცა ძლევა დიდი და ესრეთ განემარქვათ ურჯულოებათა ზედა...“ რამეთუ იყო მოურავი „გულსრული და კარგი სარდალი, ჭკუანი და გოიერი“. და „ამას შინა

უფროსად განმდიდრდა მოურავი...“ რამაც მის მოშურნეებში უფრო მეტი მტრობის სატანური ცეცხლი განაღვივა, რამეთუ „შური – არს მწუხარებაი სხვისა კეთილსა ზედა“ (სულხან-საბა ორბელიანი) [12].

ლიტერატურა

1. გ. თარხან-მოურავი, დ. თარხან-მოურავი „სააკაძეთა ფეოდალური გვარის წარმომავლობა“. თბ. 2002წ
2. გ. ჯამბურია „გიორგი სააკაძე. თბ. 1964წ. გვ. 36–37
3. „ქართლის ცხოვრება“. თბ. 1973წ. გვ. 422-423. ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით
4. არაქელ დავრიუცის ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ. 1974წ. გვ. 17
5. ბერი ეგნატაშვილის „ახალი ქართლის ცხოვრება“. თბ. 1989წ. გვ. 754-756
6. გ. ბოჭორიძე „ქართლის ეკლესიამონასტრები და სიძველეები. თბ. 2011წ
7. ქვათახევის მამათა მონასტერი. 2015წ. გვ.7
8. ჯ. კოპალიანი „მოურავის სახე ფეოდალურ საქართველოში“. თბ. 1982. გვ. 70
9. გ. თოგოშვილი „ვახუშტი ბაგრატიონი ოსეთისა და ოსების შესახებ“. თბ. 1977წ. გვ. 26, 27, 98
10. იოსებ ტფილელი „დიდმოურავიანი“. თბ. 1939წ. გ. ლეონიძის რედაქციით
11. გ. ოთარაშვილი „კასპის ისტორია“. თბ. 2015წ.
12. სულხან-საბა ორბელიანი. „ლექსიკონი ქართული“, ტ. II, თბ. გამომცემლობა „მერანი“, 1993წ., გვ. 310.

თამარ მეფის სახე ძართულ ფოლკლორში

მონაზონი იოანე (მამუკა ცუხიშვილი), პროფესორი

ადამიანი გაჩენის დღიდან ჰქმნის მატერიალურ და სულიერ კულტურას. რელიგია და მეცნიერება, პროზა და პოეზია, ფილოსოფია და ხელოვნება ადამიანის გონებრივი შრომის ნაყოფს წარმოადგენს. ყველა ამ ფასეულობათა ერთობლიობა თავს იყრის ხალხური სიტყვიერების საღაროში, რომელიც ვითარდება დროის განვითარებასთან ერთად.

სამეცნიერო თვალსაზრისით, პოეტურ შემოქმედებას, რომელიც იქმნება ზეპირად და თაობიდან თაობას გადაეცემა დაუწერელი სახით, ხალხური სიტყვიერება ან ზეპირსიტყვიერება ან ფოლკლორი ეწოდება. XX საუკუნის 30-იან წლებში ხალხური სიტყვიერების შემსწავლელ მეცნიერებას ფოლკლორისტიკა უწოდეს. რომლის მიზანს წარმოადგენს შეისწავლოს ხალხური მხატვრული სიტყვიერება, გამოავლინოს მისი განვითარების გზები, ეტაპები და შთამომავლობას მისცეს მისი შემდგომი რეალიზების პერსპექტივები.

ფოლკლორისტიკაში გამოყოფენ ორ მიმართულებას - კერძოს და ზოგადს.

ზოგადი ფოლკლორისტიკა სწავლობს კვლევა-ძიების მეთოდებს, ზეპირი მხატვრული მოქმედების ზოგად პრინციპებს, იკვლევს პოეტიკას, განსაზღვრავს თავის დამოკიდებულებას მომიჯნავე დისციპლინებთან და აყალიბებს შემკრებლობითი მუშაობის ტაქტიკას. ზოგადი ფოლკლორისტიკა არის თეორიული დისციპლინა, რომელსაც არ გააჩნია საზღვრები და ნაციონალური ნიშნები.

კერძო ფოლკლორისტიკა უშუალოდ იკვლევს ეროვნულ-ნაციონალურ ზეპირსიტყვიერებას და მის მთავარ ამოცანას წარმოადგენს სიღრმისეუ-

ლად შეისწავლოს და გამოამზეუროს ამა თუ იმ ერის და ეთნოსის სიტყვიერი კულტურის ყველა ჟანრი. მეცნიერულად დაასაბუთოს ფოლკლორისტიკის კავშირ-ურთიერთობანი ჰუმანიტარულ დისციპლინებთან. კერძო ფოლკლორისტიკაში განარჩევენ ორ პოსტულატს: აღწერილობითს და ისტორიულს. სადაც აღწერილობითი გულისხმობს ერთი ეთნოსის კონკრეტული ეპოქის სტატისტიკური მონაცემების თავისებურებებს და ორიენტირებულია არა წარსულზე, არამედ მხოლოდ აწმყოზე. ხოლო ისტორიულ ფოლკლორისტიკას უფრო დიდი მიზანი ამოძრავებს - აღმოაჩინოს განვითარების გზები, გამოარკვიოს გარდასული საუკუნეების ხალხური სიტყვიერების თავისებურებანი, შთამომავლობას გადასცეს ის მარგალიტები, რომელნიც ხალხში იბადება და იზრდება ასწლეულების პარალელურად.

ხალხური თვითშემოქმედება სინამდვილეს მთელი სიზუსტით და სიწრფელით ასახავს. ხალხურობის მხატვრული საძირკველი არის უშუალო და მყარი. ის არ ჰგავს პოეტის ან მწერლის შემოქმედებას, რომელიც გარკვეულ ჩარჩოებში მოითხოვს არსებობას. ხალხური მოქმედი, მომღერალი, მოლექსე თუ გადამწერი არასოდეს არ ექვემდებარებოდა ცენზურას და მის მიერ დაწესებულ კანონებს, ხალხში ელვისებურად ვრცელდებოდა შაირები, ბალადები, ლექსები, სიმღერები, ანდაზები, გამოცანები.. ხალხური სატირა მონარქებისა და ფეოდალების რისხვას იწვევდა, თუმცა ვერ უმკლავდებოდა მას, რადგან ხალხის ძალა ჭეშმარიტების ძიებისკენ იყო მიმართული.

ქართული ხალხური სიტყვიერება მდიდარი და ამოუწურავია, განსაკუთრებით ეს იგრძნობა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში, სადაც ათასობით მარგალიტი ჯერ კიდევ შეუსწავლელი და გამოუკვლეველია. გულწ-

რფელება, უბრალოება, უშუალოება, ზნეობრივი სიახლოვე მასთან ვისზედაც ან რაზედაც მოქმედი ამახვილებს ყურადღებას - ეს არის ის უმთავრესი პოსტულატები, რის გამოც ხალხური სიტყვიერება მარადიული და წარუვალია, რატომაც არ ხუნდება სიტყვის ოსტატების მიერ ნათქვამი და შთამომავლობისთვის ანდერძით გადაცემული ლექსები, სიმღერები, თქმულებები, ლეგენდები, მითები...

წმიდანად კანონიზებულ არაერთ მეფეს თუ დედოფალს, მხედართმთავარს თუ სასულიერო პირს, ხალხის რჩეულ გმირს თუ მეომარს ხვდა წილად პატივი არდავიწყებისა, ანუ ისე უნაკლოდ არსად არ შემონახულა ჩვენი ღირსეული წინაპრების ქება-დიდება და ხოტბა, როგორც ეს ხალხური სიტყვიერების მარგალიტებმა შემოგვიინახეს. იგივეს თქმა შეიძლება თამარ მეფის პიროვნების შესახებაც.

ლაშა-გიორგის დროინდელი მემბტიანე ძალიან მოკლედ, მაგრამ მთელი სიზუსტით გვიხატავს თამარ მეფის მშვენიერ სახეს: „იქმნა ყოველი მეფეთა შორის უდიდეს, სჯანი და ბედნიერი, ღმრთის-მოშიში, ტკბილი, სახიერი (და თავი ყოველთა კეთილთა ღმრთის-მოშიშება არს და სიმდაბლე), ეკლესიათა და მონაზონთა მოყუარე, გლახაკთა და მოხივართა გამკითხველი“. ეს ის მეფე-ქალია, რომელმაც აღაშენა საბერძნეთის მთაწმინდა, იერუსალიმის და შავი მთის დარღვეული საყდარნი და ეკლესიანი „[რომელნიმე] მათითა საფასოთა დაიჯსნნა ხარკისაგან უცხოთესლთასა. და თვთ ჳელთაგან მისთა სთულისა სამსხუერპლოდ ღმრთისა და სიწმიდისა სამსახურად აკერვინებდა, და ეგრე დასდებდეს ეკლესიათა იქი და აქა აღმოსავლეთისათაცა შინა“.

არაერთი მონოგრაფია, ნაშრომი და წერილი უძღვნეს მსოფლიოში თითქმის ყველაზე დიდი მეფე-ქალის ხსოვნას, შესწავლილია მისი ბიოგრაფიის ყველა შტრიხი, მეტნაკლებად გამოკვლეულია

თამარის მოღვაწეობის ყველა ნიუანსი, მაგრამ განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია სახალხო სიყვარული და პატივისცემა, რომელიც უბრალო აღამიანების გულებში იშვა, რომელიც დღემდე ანთია როგორც გაუნელელებელი დადარი და ჩაუქრობელი კელაპტარი.

შეუდარებელი შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ სწორედაც რომ დასაბამია იმ ქებათა-ქებისა და სახალხო სიყვარულისა, რომელიც აგერ უკვე რვა საუკუნეა დვივდება და ციხე-სიმაგრესავით შენდება ქართველთა გულებში:

*„ვით შევნის, ლომსა, ხმარება
შუბისა, ფარ-შიმშერისა,
-მეფისა მზის თამარისა, ლაწუ-
ბალახ, თმა-ვიშერისა,-
მას არა ვიცი შევკადრო, შესხმა
ხოტბისა, შერისა?
მისთა მჭვრეტელთა ყანდისა,
მირთმა ხამს, მართ მიშერისა.
„თამარს ვაქებდეთ მეფესა
სისხლისა ცრემლ-დათხეული,
ვთქვენი ქებანი ვისნი მე არ-ავად
გამორჩეული,
მელნად ვიხმარე ვიშრის ტბა
კალმად მე ნა რხეული
ვინცა ისმინოს, დაესვას ლახვარი
გულსა ხეული“.*

რუსთაველის შემდეგ სხვებმაც უძღვნეს საგალობლები წმიდა მეფეს. ამირსპასალარი და მანდარტურთ-უსუცესი ჭიაბერი თამარს უწოდებს „ღვთის სწორს“, ანტონ ჭყონდიდელი 1204 წლის გუჯარში უწოდებს „ზეციურსა და წმიდანს“, ხოლო ღირსი იოანე შავთელი ასე ამკობს მეფეს:

*„ბანაკად საღმრთოდ,
ერ-სა ზეპუროდ
ხარ ღვთისმეტყველთა
მათ ჳურვილთაგან;
წმინდათ მეძწყობრე,
მათთან მოსავრე,
ზეცისა ძალთა
ხარ მოდასეცა;
ნეტარ ხარ ყოვლად,
წმიდად და ცხოვლად“.*

ღირსი იოანე შავთელი XII-XIII საუკუნეების საქართველოს ერთ-ერთი გამოჩენილი პოეტი, ფილოსოფოსი და რიტორი იყო. როდესაც ქართველთა სპა დავით სოსლანის წინამძღოლობით ბასიანისკენ გაემშურა იკონიის სულთნის, რუქნადინის წინააღმდეგ საბრძოლველად, წმიდა კეთილმსახური მეფე თამარი ოძრეკში წავიდა სალოცავად. მას თან ახლდა ქართლის კათალიკოსი თევდორე კაცი „წმიდა და სახიერი“ მრავალ ეპისკოპოსთან და მონაზონთან ერთად, რომელთა შორის ბრწყინავდა იოანე შავთელი „კაცი ყოველად განთქმული და საკვრველი მოღუაწებათა შინა და ლექსთა გამომთქმელი“. შავთელის ლექსი ერთგვარი ხელოვნებაა, რომელიც თამარისადმი მიძღვნილ სახოტბო ლექსებში გამორჩეულად ბრწყინავს:

*შემოკრებით, ბრძენო, ათინელთა
ძენო,
თამარს ვაქებდეთ მეფედ ცხებულსა,
კრიტს, ალაბს, მადრიბს, ეგვიპტეს,
მაშრიყს,
ჩინეთ-ჩინეთსა თარშის ქებულსა!
ძე ადამისი, მსგავსად ამისი
ვისცა ეხილვონ, მამცნონ, სად არი?
ღმერთმა სამოთხით, მოგვცა
სამოთხით
ეთერ ბრწყინვალე მზეებრ სადარი.
აღმოსავლეთით და დასავლეთით
სამხრით ჩდილომდის ჰპოონ,
სადარი
ზესკნელს ქვესკნელით და
გარესკნელით
უკანასკნელით უფსკრულ სადარი“.*

ერთობ რთულია პოეტის გულისხმედებს ჩავწვდეთ, მაგრამ მისთვის მეფე ქალი არის უდიდესი სიკეთის და სათნოების წყარო.

თავისთავად ცხადია, თვით მეფეს არ მოეწონებოდა მისადმი გამოთქმული ასეთი გადაჭარბებული ქება-დიდება და ხოტბა, მითუმეტეს თამარი იყო მლოცველი, მაზიარებელი და ეკლესიის იერარქიის დამცველი, თუმცა, მისი

გარდაცვალების შემდეგ პოეტებს და სახალხო მთქმელებს ვერაფერ აუკრძალავდა ისეთ შედარებებს, როგორსაც ისინი იყენებენ თამარის მისამართით.

თამარის დროის საქართველო მსოფლიო პოლიტიკურ ასპარეზზე მეტად დაწინაურებული და გავლენიანი ერთიანი სახელმწიფო იყო. ეს ის ეპოქაა, როცა ქვეყნის მთავარსარდალი იყო მეფე-ქალი, რომელმაც გარს შემოიკრიბა ცნობილი მხედართმთავრები და შეუპოვარი სამხედრო ტაქტიკით არაერთი ბრძოლა ღირსეულად მოიგო, რამაც საფუძველ ჩაუყარა თურქების მიერ დაპყრობილი ახლო აღმოსავლეთის კულტურული სახელმწიფოების გათავისუფლებას და დასავლური ღირებულებების დაცვას.

XII საუკუნის მსოფლიოში საქართველოს პოლიტიკური, სტრატეგიული, კულტურული და სარწმუნოებრივი დაწინაურება უმთავრესად განაპირობა სწორედ თამარ მეფის უნარიანმა სახელმწიფოებრივმა მოღვაწეობამ და გონივრულმა ნაბიჯებმა. ყოველივე ამან უმაღლეს ასახვა ჰპოვა ხალხურ შემოქმედებაზე. ხალხური სიტყვის ოსტატები დიდი მონდომებითა და სიამაყით ჰქმნიდნენ ოქროს ხანის საქართველოს მმართველ მეფეზე ჰეროიკულ და უღრმესი პატრიოტული სულისკვეთებით შთაგონებულ ლექსებსა და სიმღერებს, მითებსა და ლეგენდებს. ეს არის ერთგვარი სამადლობელი ჰიმნები მეფისადმი, რომლის უძლეველობისა და მსოფლიოზე მმართველობის სჯეროდა იმ ხალხს, რომელნიც სამშობლოს, ეკლესიას და თვით მეფეს უთქმელად ანაცვალებდნენ თავს.

XIII საუკუნის დასაწყისისთვის საქართველოს სამეფოს წინაშე დაისვა ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, კერძოდ, შავი ზღვის სამხრეთით შექმნილიყო ისეთი ქრისტიანული სახელმწიფო, რომელიც იქნებოდა აქტიური და ძლიერი მხარდამჭერი თურქეთის და ისლამური აგრესიის წინააღმდეგ ბრძოლაში. პრაქტიკულად იდგა გამართლდა იმითაც, რომ 1204 წელს, მეფე-

მოავარსარდლის ბრძანებით ქართულმა სამხედრო ნაწილებმა დაიმორჩილა ქართველური ტომებით დასახლებული ლაზეთ-ჭანეთი და თავის გავლენის ქვეშ მოაქცია ანაკოფია, ტრაპიზონი, სამსუნი, კერასუნტი, კოტიორა და ერაკლეა. გარდა ქართული წყაროებისა, ამაზე მეტყველებს თურქული და ოსმალური უცხოური წყაროებიც, რომლებიც გასული საუკუნის 70-იან წლებში ითარგმნა და ქართულ ენაზე გამოიცა.

გავრცელებულია რამდენიმე ვარიანტი ლექსისა, უფრო სწორედ ეპიტაფიისა, რომელშიც გადმოცემულია თამარის უძლეველობა:

*„თამარ დედოფალი ვიყავ,
თავი ძირს აღარ დავიდე,
ზღვაში ჩაგყარე სამნები,
ხმელეთი ჩემსკენ მოვიგდე,
აზრუმსა დავდე იჯარა,
ისპანს ხარჯი ავიდე,
სტამბოლს ხმალი ვკარ, დარუბანდს,
შამს საბაღახე ავიდე“.*

გარდა იმისა, რომ პოეტურად უდავოდ დახვეწილია ლექსები, მათში იგრძნობა მოქმედების განათლებულობა ისტორიასა და გეოგრაფიაში, რომლის გარეშეც ეს ტექსტები არ შეიქმნებოდა:

*„პონტოს ზღვით გურგენას ზღვამდე,
ამერნი ხაზარეთამდე,
თვით გელაქუნი ჩრდილოთ კერძ,
მპყრობელი სულ ყიფიყამდე“.*

ქართველი მოქმედების კეთილგონიერება და ცოდნა იმაშიაც ვლინდება, რომ ისინი არ ჩამორჩნენ ეპოქის გამოწვევებს და ოფიციალურ მემკვიდრესთან ერთად ავითარებდნენ თავიანთ აზრებს, რაც კიდევაც აისახა ერთ ფშაურ ლექსში, რომელიც თითქმის ანალოგია ისტორიული ცნობისა

„იპყრნა ზღვთ პონტოსით ზღუამდე გურგენისად და სპურთაგან დარუბანდამდის და ყოველნი კავკასიის იმერნი და ამერნი, ხაზარეთამდის და სკვთთამდე“, ხოლო ეს ლექსი ასე მოვიდა ჩვენამდე „თამარის ხმალს ვედარავის ფარმა ვერ გაუძლო, ყველას

უნდა ქედი მოეხარა იმის დიდების წინაშე და ეძლია ხარჯი. მარტო ზღვადა იყო თავისუფალი და ისიც მალე მოდრიკა თამარმა. უბრძანა ქარს, მოატანინა ზღვის პირზედ ჩალა-ბზე, თივაფიხი, გადააყრენა ზღვაში და დაასხა ნავთი, ზღვამ თივა ზეთ მოიგდო; მემრე მოაკიდებინა ცეცხლი. შესწუხდა ზღვა, შაიძრა თავით ბოლომდე. გამოუგზავნა კაცი თამარს: - ოღონდ ნუ დამწვავ და, რაც გინდა ის ხარჯი გამომართვიო. თამარმა შეიწყალა ზღვის თხოვნა, გამოართვა კამეჩები, ქარვა, მრავალი თვალმარგალიტი“.

თამარის თანამედროვეთა ასეთი შეხედულება ხალხის ფანტაზიამ ისტორიის გრძელ მანძილზე მითიურ სამოსელში გაახვია. ეს ბუნებრივიც იყო. ხალხმა მისი მარადიული შთაგონების წყარო, დიადი ეროვნული გმირის ცხოვრება არაჩვეულებრივად, ლეგენდარულად წარმოადგინა. თავის წარმოდგენაში გააახლა უძველესი თქმულებანი და მის სახელს დაუკავშირა. ამ ყველაფრის გამოძახილია უდიდესი სახალხო სიყვარული, რამაც ასახვა ჰპოვა განსაკუთრებით XVII-XIX საუკუნეების ეროვნულ სიტყვიერ მემკვიდრეობაში:

*„პირველად ღმერთი ვახსენოთ,
ეგ უფრო დიდებულია,
მემრ თამარ მეფე ვახსენოთ,
ეგ ღმერთთან წოდებულია“.*

მიუხედავად იმისა, რომ გასული საუკუნეების საქართველოს სოფლებში ხალხის სულიერ განსწავლულობაზე იშვიათად თუ ვინმე ზრუნავდა, ადამიანები ბუნებითად ითავისებდნენ ჯერ ღმრთის სიდიადეს და შემდეგ ღმერთისავე შექმნილი და ხალხის საწინამძღვროდ დაბადებული მეფის პიროვნების რაობას.

ფშაური ლექსების თანახმად თამარ მეფე ტაძარში ღოცვისას ჰაერში გაჩერებულა და ანგელოზებთან საუბრობდა:

*თამარს ენახა დედოფალს,
სიზმარი, ნამყოფს ფშავეშია,
ცა განხმულიყო და გუნდი
ანგელოზების ცაშია“.*

საოცარია ქართველი ხალხის გულ-
წრფელება და გულუხვობა თამარი-
სადმი, რაც ნათლად ჩანს სვანურ
საფერხულო სიმღერაშიც:

*„თმები გქონდა ხუჭუჭი,
თვალეები გედვა ვიშრისა,
კბილები გქონდა მარგალიტისა,
შევნით გეცვა აბჯარი,
ფეხზე გეცვა ჩექმები,
ცხენი გყავდა ქვიშრისფრისა,
უნავირი გედვა მოვერცხლილი
მათრახი გქონდა ოქროსი“.*

მართალია, ზოგიერთი ლექსი წასა-
კითხად ან სიმღერა მოსასმენად
მთლად გამართული და დახვეწილი არ
არის, მაგრამ მისმა პირველად
მოქმედმა გამოსატყა ის ემოცია, რომე-
ლიც უსათუოდ ალამაზებს ისედაც
დიდებული მეფის სახეს.

საოცარი განსაცდელი ედგა თამარს,
როცა გიორგი რუსმა ვერ გაამართლა
იმედები, თუმცა ეს განსაცდელი სიხა-
რულით შეიცვალა მეორედ ქორწინე-
ბისას. ჯვრისწერა დიდუბის ღმრთის-
მშობლის ტაძარში აღესრულა. ამ
დღეს მეფემ გასცა დიდძალი ქონება,
ოქრო-ვერცხლი დაურიგა ქვრივ-ობ-
ლებს და შეჭირვებულებს, ხოლო სუფ-
რას უმშვენებდა ის მეომრები, რომელ-
ნიც მუდამ თან ახლდნენ მეფეს ომსა
და ბრძოლებში:

*„საქართველოს დედოფალი,
დედა ქართლისა თამარი,
სიმშენიერთ მოსილი,
ამომავალი მზის დარი,
დავით სოსლანის მეუღლე,
რომელს უმშვენა მან მხარი, -
დიდუბეში იქორწინა,
სადაც რომ საყდარი არი,
ნადიმობა გაუმართა,
მოიწვია თავის ჯარი;
ასი სული ცხვარი დაკლა
და ორასი ნიშა ხარი,
ღურჯი სუფრა გაუშალა,
იქნებოდა ასი მხარი,
ქვრივ-ობლებსა უწყალობა
ოქრო, ვერცხლი დიდი ძალი“.*

თამარს დაღხენილი ცხოვრება სუ-
ლაც არ ჰქონია. მისი საზრუნავი იყო
სამშობლო, ენა, მამული, სარწმუნოება,

ფასეულობათა დაცვა, მიწების შემოე-
რთება და განმტკიცება იმისა, რასაც
ერთი ცის ქვეშ თავი მოუყარა ბაგრატ
მეფემ და დავით აღმაშენებელმა.
მემატიანისგან ცნობილია დიდოელე-
ბისა და ფხოველების ჯანყის შესახებ,
რომელიც საკმაოდ მასშტაბური ხა-
სიათისა იყო, აჯანყებამ ისეთი რე-
ზონანსი გამოიწვია, რომ „ცეცხლის“
ჩასაქრობად მეფემ სარდალი ივანე
ათაბაგი გააგზავნა კავკასიონის ქედს
გადაღმა და სამთვიანი ბრძოლის შემ-
დეგ პრობლემა დადებითად გადაიჭრა.
თუმცა, მხოლოდ ეს არ იყო საკმარისი.
თამარმა სხვა ტაქტიკასაც მიმართა და
სარწმუნოებრივ-იდეოლოგიურად
შემომტკიცა ტერიტორიები და ე.წ.
აგიტატორების წყალობით ახალი ეპო-
ქა დაიწყო ყოფილ მეამბოხეთა ცხოვ-
რებაში. ანუ იქვე ააგეს სამლოცველო
თამარის სახელზე და დღემდე
შემორჩენილია აქიმ-დედოფლის ხატება
იმ ადამიანებში, რომლებშიაც თამარის
სახე მარადიულად ცოცხლობს. ივრის
ფშავში დაბადებული ეს ლექსი
გამოსატყავს თამარის ეპოქის რეალურ
სახეს. როდესაც საქართველო
გაძლიერდა კიდევ უფრო, განმტკიცდა
და საზღვრებიც გაფართოვდა. ლექსი
საფერხულოა და დღემდე ცოცხლობს
ფშაველების მუხსიერებაში:

*„ბრძანებდა მამა უფალი -
თამარ განეფდეს ქალია,
დაიგოს მამის სახელო,
შაირტყას მამის ხმალია,
სახელით გამარჯვებული
თამარი დედოფალია!
ზღვასა გადაჰკრა ჩიქილა,
გადააქანა ზღვანია;
შუა ზღვას ჩადვა სამანი,
სამანი, რკინის სარია,
ხმელეთი ჩვენკე დაიგო,
ღმერთო მიმრვალე ყმანია!
ქრისტიანთ სალოცავია,
თვითონ ხმელგორზე მბრძანია!“*

არსებობს ზოგიერთი ლეგენდა, რო-
მელიც „თამარს ზებუნებრივ არსებად
მიიჩნევს“, ზოგიც თვლის, რომ „ზებუ-
ნებრივად განაყოფიერდა და ისე შეე-
ძინა ლაშა-გიორგი“. ოსური ლეგენდის
თანახმად „თამარს ვაჟი შეეძინა
ფანჯარაში შემოჭრილი მზის სხივის-

გან“. „ბრძოლაში ფეხშიშველი წასულა თამარი. სამეფოში შეპარულან და ყრმა ლაშა-გიორგი გადაუგდიათ, ირემს უპოვნია და გამოუზრდია“, ეს ლექსიც ამას ეძღვნება:

„ბატონიშვილ გიორგისა,
ირმის ძუძუ უწოვნია,
წყალი უსვამს ალგეთისა,
თრიალეთზე უძოვნია,
გადუგდიათ საჩაღეში,
მონადირეს უპოვნია“.

თამარის პიროვნების მიმართ ხალხი ჰქმნიდა ისეთ ლეგენდებს და თქმულებებს, რომელნიც დღემდე არ ჰკარგავს ელფერს. საქართველოში, მრავალი ტაძრის თუ ციხის, ხიდის თუ სოფლის აღმშენებლობა სწორედ თამარს უკავშირდება. მაგალითად ასეთია თამარის ხიდი ჰერეთში, თამარის ციხე ოძრტეში ანუ დღევანდელ აბასთუმანში, თამარის ქვისთაღოვანი ხიდი ქედაში... ხალხური შემოქმედებიდან ნასაზრდოებია მომღვეწო საუკუნეების ხელოვნების უკუდავი შედევრები. მეტად საინტერესო და ფასეულია გელათის, ვარძიის, ბერთუბნის, ყინწვისისა და ბეთანის ტაძრების ფრესკები. სოფლებს და მთებს, გორაკებს და მდინარეებს უწოდეს მეფის სახელი - თამარაშენი, თამარისი, თამარის უბანი... მესხ მოქმელს ერთ ლექსში გაუერთიანებია თამარის ღვაწლისა და მისადმი შოთა რუსთაველის გამიჯნურების ამბავი:

„ვარძია ვნახე ლამაზი,
თამარის გამოჭრილია,
სხვა მონასტრებიც ააგო,
გაკეთხული და თლილია.
ააგო ციხე-ქალაქნიც,
უწყლოს ადინა წყალია,
სუყველანი გააკვირვა,
რა არის თამარ-ქალია.“

იმ დროს ცხოვრობდა უკვდავი,
ხვენი მოღეჟსე შოთაო,
აჯობა ჭკვით ყველასა,
მათ შეუყენა შფოთვაო.
იმათ შეუქმნეს ქვეყანას
სახელოვანი ხანაო,
შოთას ვერ შეედრებოდა,
ვინ იყო იმისთანაო“.

ქართულ ხალხურ ლექსებში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს თამარ მეფისა და შოთა რუსთაველის სიყვარულის თემას.

ეს იმაზეც მეტყველებს, რომ ადრინდელ საზოგადოებას, კოლექტიურ თემებს ჰყავდათ ერთი ან რამდენიმე ადამიანი, რომელმაც იცოდა წერა-კითხვა და ხალხის გულებადმე მიჰქონდა წერილობითი ნიმუშები, ისინიც ეზიარებოდნენ ქართული კულტურის საგანძურს და მეხსიერებით ალღოს საშუალებით იმახსოვრებდნენ ტექსტებს ან სწავლობდნენ კითხვას. სწორედ ამიტომ იცოდა ზეპირად მრავალმა „ვეფხისტყაოსანი“ თუ „აბღულმესია“, „ვისრამიანი“ თუ „დავითიანი“... მესხური გადმოცემის თანახმად, რა ჟამს მიიღო შოთამ თამარისგან უარი ანუ ქორწინებაზე არ დასთანხმდა, პოეტს უკოცნია მიწისთვის, შემომჯდარა ცხენზე და ირანში გადახვეწილა, ეს ლექსიც ამაზე მოგვითხრობს:

„თამარ ლამაზო, ყვავილო,
სურნელოვანო იაო,
სილამაზე და სიტურფე
მზისაგან ვადვილიაო.
ნეტავი შენსა მჭკრეტელსა,
მე ბევრჯერ მინატრიაო,
ცხრა გზით ვეწამე მე შენთვის,
ღირსება დამითმიაო“.

მეგრულ სატრფიალო ლირიკაში არის ერთი ლექსი, სადაც გადმოცემულია ვაჟის სიყვარული ქალისადმი. სადაც ვაჟი პარალელსაც კი ავლებს თამარის და შოთას სიყვარულსა და თავის გრძნობას შორის:

„ყველამ იცის და მეც ვიცი,
შოთას უყვარდა თამარი,
დარეჯანი-ტარიელსა,
ქვეყნის წონა, ქვეყნის დარი,
და თუ მე შენ შემიყვარდი,
ეს ღვთის გმობა რატომ არი?“.

ზოგჯერ ისიც ხდებოდა, რომ პოეტები ხალხური თქმულებებიდან აიღებდნენ მასალას და სალექსო ფორმას მისცემდნენ. სწორედ ასეთია არჩილ მეფის შესხმა თამარისადმი:

„როს თამარ დიდი ხელმწიფე
სულ ხმელთა პირსა ნათობდა,
იმხედრა უნეს მეფეთას,

აღვირი იპყრა ძლიერად.
დაიპყრა შვიდი სამეფო
ლის ამართურთ იმერად,
თორმეტ წელიწადს სიბრძნითა
სამეფოს გაარიგებდა:
ურჩს შეიპყრობდა, ერთგულთა
სვე-ბედით აამაღლებდა,
სარდლებს უჩენდა ღაშქართა,
ერთს ამირ-სპასალარებდა.
მშვიდი მშვიდთ პატივს უპყრობდა,
ამაყთა დაადაბლებდა“.

საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში შეიქმნა დიდ მეფე-ქალზე სახობო, სატრფიალო, სამიჯნურო და პეროიკული ჟანრის ხალხური შემოქმედების მარგალიტები. ეს არ იყო ჩვეულებრივი მოვლენა. ეს არ იყო ძალდატანებითი აქტი. ყოველ მათგანში მთელი სისაყსით და სიძლიერით წარმოჩინდა ის უადრესი პატივისცემა და სიყვარული, რომელიც ხალხს ჰქონდა მეფისადმი. ესეც არ იყო უადვილო, რადგან თამარი ამას იმსახურებდა თავისი ზნეობრივი და სულიერი სიმაღლის გამო, თავისი პოლიტიკური, კულტურული, სოციალური, დემოგრაფიული თუ სამხედრო-სტრატეგიული აღმშენებლობითი საქმიანობიდან გამომდინარე. ყოველივე ეს იმანაც განაპირობა, რომ ის იყო ქალი და დედა.

საქართველოს გარეთ არანაკლები სიყვარულით უმღედნენ ჩვენს დიდებულ მეფეს. გასული საუკუნის მიწურულს, თურქეთის ყოველკვირულ გაზეთის „SEN BEN“ ერთ-ერთ რუბრიკაში „დაუვიწყარი ქალები“ დაიბეჭდა შაჰბაღ აიგენის „თამარ დედოფალი“, სადაც ასეთი ეპითეტებითაა შემკული ჩვენი სახელოვანი დიდი წინაპარი „ლამაზთა შორის ულამაზესი“, „ლეგენდარული დედოფალი“, „შვიდთა დიდთა ქვეყანისა მფლობელი“.. არაბული და სირიული ზეპირსიტყვიერებაც ინახავს თამარ-ქალის სილამაზესა და სიმამაცეზე ლეგენდებს. „ქართლის ცხოვრების“ ქრონიკები, განსაკუთრებით კი „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთასი“ და მას შემდეგ თამარზე შექმნილი თითქმის ყველა თხზულება თუ პოეტურ-ხალხური მარგა-

ლიტი სრულიად წარმოსახავს მეფის დიდებულ სახეს, თუმცა ყველა ეპითეტს თუ ნააზრევს ნამდვილად ვერ მოგუხმობთ ამ პატარა წერილში. ერთი კი რამ ცხადია, მთელს საქართველოში და ახლო აღმოსვლეთში ქართველი მეფე-ქალის ავტორიტეტი და საგმირო საქმეები იმდენად ცნობილი იყო, რომ მასზე შექმნილი ლეგენდები დღემდე ცოცხლობენ, არასოდეს არ იფიჭყებს ქართველი ერი მის გამორჩეულად ღირსეულ გმირ ქალს. ამიტომაც არის დედაეკლესიის მიერ დაწესებული წმიდა მეფის სამეზის ხსენება. „და იყო ყოველგან მშუდობა, წარმატება დღითიდღე შემატება სამეფოთა ღმრთივდაცულისა მეფისა თამარისი, ხოლო სპანი მისნი განსუენებასა, ნადირობასა და ბურთაობასა. თვთ თავადნი და წარჩინებულნი მარადის მეფის წინაშე იყვინან, განისვენებდიან და აღივსებოდიან საბოძურითა მეფისა მიერ მათისა“ მოგვითხრობს მემატიანე.

თამარის გარდაცვალება დიდი ტრაგედია იყო ერისთვის.. ბასილი ეზოსმოძღვრის მონათხრობიც ამას მეტყველებს: „აქა რაღა ჯერ არს თქმა, გარნა ბავთისა ღაღადი, ბნელი უნათლო და გლოვა უნუგეშინისცემო, რამეთუ ვინ იყო ნუგეშინისმცემელი, ოდეს ოდეს მწუხარება ზოგადი იყო ყოველთათვის... ჳმასა თანა ვაეებისასა ქუესკნეღნიცა შეიძრნეს“.. მთელი ერი და მახლობელი მსოფლიო „თამარის ქებას მეღექსობდიან: ერაცს მყოფნი მეებნენი, გინა მეჩანგენი თამარის შესხმათა მუსიკელობდიან; ფრანგნი და ბერძენნი, ზღუასა შინა მენავენნი, ნიავეკეთილობათა შინა, თამარის ქებათა იტყოდიან. ესრეთ ყოველი სოფელი საგსე იყო მის-მიერთთა ქებითა, და ყოველი ენა აღიდებდა, რომელსაცა ოდენ სახელი მისი ასმიოდეს“ და ასეა დღესაც...

მიუხედავად იმისა, რომ ხალხის და მეცნიერთა ნაწილი გელათის ტაძარს მიიჩნევს მეფის საძვალედ, დაკრძალვის ადგილი დღემდე ბურუსითაა მოცული და ეს განაპირობა გარკვეულმა პოლიტიკურმა მოსაზრებებმაც. ხალხური თქმულებები ყველაზე ნათლად ასახელებენ მიზეზებს:

„ოდეს მოკვდება მეფეო,
 ქართველთა წინამძღვარია,
 მაშინ წაგალო, სულთანმა,
 ვაოხრო ქართველთ მზღვარია!
 სადაც დამარხვენ მეფესა,
 უქნა მის საფლავს ძვრანია,
 ცოცხალს ვერ ვუყავ რაც მწადლა,
 მეგდარსა ვყოფ შენასვარია“:
 მადლიერმა ქართველმა ერმა ასეთი
 ლექს-ანდერძიც შეთხზა:
 „ანდერძი ნახეს მეფისა
 თამარის დატოვებული:
 ჰქმენითო სამი კუბონი
 თვალ-ოქროთ გამშვენებული,
 ერთი დამარხეთ მცხეთასა,
 ერთი ვარძიას დებულნი,
 მე დამმარხეთო გელათში,
 არ მყონ თათართა ვნებულნი“.

ცხადია, ამგვარი ტექსტით არანაირი ანდერძი არ დაუწერია მეფეს და მითუმეტეს ის არ მოითხოვდა თავისივე კუბოს შემკობას ოქრო-ვერცხლით, არც პრეტენზიას განაცხადებდა დარკადღვის ადგილის შესახებ. უბრალოდ, ეს არის იმ ადამიანის მიერ შექმნილი ლექსი, რომელსაც სურდა მტრისთვის დამალული ყოფილიყო მეფის საფლავი...

ამავე თემაზეა მესხური და ფშაური, ოსური და გარეკასური თქმულებები, ერთი მათგანი ასეთია „თმოვკის ახლოს, მტკვრის პირას, ერთ ალაგას კუნძულის მსგავსი ჭალაკია: ადრე ამ ჭალაკზედ მტკვარი მდინარეებდა; ერთი ალაგი მტკვარს გადაურეცხია და როცა დამშრალა, იქ გამოჩენილა ერთი საფლავი, სადაც თამარ მეფის კუბო და აკვანი მდგარა. კუბოს დამარხვის დროს აკვანიც ჩაუტანებიათ. ამ კუბოს და აკვანს ხალხი დიდხანს ხედავდა, მერმე კი სადღაც გაქრა, ალბათ ზეცისკენ წაიღეს ანგელოზებმა“ . ან კიდევ „თამარ მეფე წმიდა ქალი იყო, იგი ის რომ გარდაიცვალა, ზეციდამ ორი ანგელოზი ჩამოვიდა, ოქროს აკვანი ჩამოიტანეს, შიგ ჩააწვინეს, ზეცას გაფრინდნენ და თამარიც თან წაიყვანეს. ამიტომაცა არის, რომ მისი საფლავი დედამიწაზე არავინ არ იცის“.

ქობულეთში, ბეჟანბეების საგვარეულოს ერთმა მთქმელმა თამარის გარდაცვალებას ასეთი ლექსი უძღვნა:

„ათასი კაბა ემა მეყანდა, ყველანი
 ოქროს ღილითა,
 ვაჭომდი დედალ ხოსობსა, ვასომდი
 ბროლის ჭიქითა,
 ვინც რომ შემება შევები, ალალითა
 და ჭიქითა,
 აწი თქვენ იცით მეფენო, ვინც
 დარჩით ამას იქითა“.

1915 წელს გაზეთში „სახალხო ფურცელი“ გამოქვეყნდა ფ. სხვიტორელის წერილი თამარ მეფის საფლავის მდებარეობის შესახებ, რომელსაც მომდევნო ნომერში ასეთი პასუხი გასცა დიდმა მგოსანმა ვაჟა-ფშაველამ, რომელსაც სიცოცხლის ბოლომდე ღრმად სწამდა თამარ მეფის საფლავის ფშავეში არსებობის შესახებ: „...პატივცემული ავტორის მოყვანილი ცნობები მე ადრე მაქვს მწერლობაში აღნიშნული, თუმცა ისე დასაბუთებული არა, როგორც ბ. სხვიტორელს. მას უკვე ხელთ უგდია წერილობითი საბუთი, დოკუმენტი თამარის საფლავის არსებობისა ფშავეში, რაც მე დიდი ხანია მწამს და მჯერა, და არასოდეს არ ვეთანხმებოდი ჩვენი მემკვიდრის ცნობას, ვითომდაც თამარის საფლავი გელათში იყოს. მოხარული ვარ, რომ ჩემი აპრიორული მსჯელობა და ფიქრები ფაქტებით დამტკიცდება“.

და მაინც, თამარი საქართველოს უწმიდესი მეფე და უპირველესი დედაა, თამარი საქართველოს მშვენიერა და მისი თვალ-მარგალიტია, მისი წარსული და მომავალია. ქართველმა ერმა იცოდა ყოველივე ეს და ამიტომაც უბოძა მას ამოუწურავი სიყვარული, რომელთა ნაწილი ლექსში, ნაწილი სიმღერასა და ლეგენდაში, ზოგი ბალადასა და მითში გაცოცხლდა.. ამიტომაც ეძებს ყოველი ღირსეული ქართველი თამარის საფლავს თავის კუთხესა და დედულ-მამულში.. ამიტომაც შეიქმნა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, ჩახრუხადის „თამარიანი“, გრიგოლ ორბელიანის „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“, აკაკი წერეთლის „სიზმარი“ და „თამარ მეფე“, ვაჟა-ფშაველას „დიდ თამარი“, ანა კალანდაძის „შორია თამარ“, გრიგოლ აბაშიძის „ვარძია“, ოთარ ჭელიძის

„თამარ მეფის საფლავი“, ლადო ასათიანის „ბასიანის ბრძოლა“, კოლაუ ნადირაძის „თამარის კურთხევა“ და სხვა მრავალი.

ქართულ ხალხურ ფოლკლორში დაცული მარგალიტები ქართველი ერის დაუწერელი და ამავე დროს ქრისტიანობასთან ნაზიარები ჭეშმარიტი ხელოვნებაა, რომელიც თაობიდან თაობას გადაეცემა და ათასობით ადამიანის სულსა და გულში აღიბეჭდება, როგორც სადიდებელი ღმრთისა. მართალია, მათი უმეტესობა წარმართულ ნიადაგზე შეიქმნა, მაგრამ თითქმის არც ერთი მთქმელი არ უარყოფს ღმერთს. ყველა თქმულება, ლექსი და სიმღერა სიყვარულს ქადაგებს. რის ნათელ დადასტურებას წარმოადგენს წმიდა თამარ მეფის სახის გასხივოსნება ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში, რომელიც რვა საუკუნის მანძილზე იგალობება როგორც მშვენიერი ჰიმნი - სიყვარულისა, სილამაზისა, სიკეთისა, ერთგულებისა.

ბასილი ეზოსმოდვრის სიტყვებით დავასრულებთ ჩვენს წერილს „მღდელთ-მოდუართა შეიმოსეს შიში; მღდელთა დაიცვეს წესი თვისი; მონაზონთა მოიგეს წესიერი მოქალაქობა; მთავარნი განისწავლნეს სიწმიდით ცხოვრებად და სიმართლით სვლად; ერნი განემტკიცნეს შიშით მონებად ღმრთისა და ერთგულებით უფალთა თვისთა; ყრმანი განიწუართნეს მოძაგებად უჯეროსა უსჯულოებისა.. ესრეთ ყოველსა სინა დაცვითა ღმრთისა მცნებათათა მოიგო წყალობა ღმრთისა და აკურთხა ღმერთმან ცხოვრება მისი, და განამრავლა ნაყოფი მისი“.

ღმერთთან მეოხი წმიდა მეფე თამარი შეეწიოს საქართველოს და ყველა ადამიანს ვინც სიყვარულით და თავდადებით იღწვის მამულის, ენისა და რწმენის საკეთილდღეოდ.